JULII POGIANI
SUNENSIS
EPISTOLAE ET ORATIONES

OLIM COLLECTAE

AB ANTONIO MARIA GRATIANO

NUNC

AB HIERONYMO LAGOMARSINIO

E SOCIETATE JESU

ADNOTATIONIBUS ILLUSTRATAE

AC PRIMUM EDITAE.

VOLUMEN I.

CONTINENS SCRIPTAS

AB ANNO M. D. LIII. AD ANNUM M. D. LX.

ACCESSERE

CARDINALIUM CONCILII TRIDENTINI INTERPRETUM NOMINE SCRIPTAE

ANNIS M.D.LXIV. M.D.LXV. M.D.LXVI. M.D.LXVII. M.D.LXVIII.

ROMAE M. DCC. LXII.

EXCUDEBAT GENEROSUS SALOMONIUS BIBLIOPOLA

PRAESIDUM FACULTATE.

CL. V.

ANTONIO . MARIAE . GRATIANO

PATRICIO . TIFERNATI

QVAS . IVLII . POGIANI . SVNENSIS

EPISTOLAS . ET . ORATIONES

ANTONIVS . MARIA . ALOYSII . ATAVI . FRATER

AMERINORVM . EPISCOPVS . ET . CLEMENTIS . VIII

AD . REMP. VENETAM . NVNCIVS

EDITIONIS . ERGO . VNDIQ. COLLECTAS

IO . FRANCISCO . COMMENDONO . S. R. E. CARD.

DICANDAS . DESTINARAT

EARVM . VOLVMEN . HOC . PRIMVM

HIERONYMVS . LAGOMARSINIVS . E . SOC . IESV

AB . SE . NVNC . DENIQ. EDITVM

ATQ. ADNOTATIONIBVS . ILLVSTRATVM

OBSERVANTIAE . BENEVOLENTIAE . Q . PIGNVS

D. L. M.

HIERONYMUS LAGOMARSINIUS
E SOC. JESU
LECTORI SUO
S. D.

CUM ante aliquot annos de Julii Pogiani epistolis iis, quas Antonius Maria Gratianus olim collegerat, edendis cogitarem, nec, nisi chronologica ratione adhibita atque usurpata, a me eas edi oportere statuerem, abesse autem a magna earum parte omnem temporis, quo quaeque data esset, notationem, aut non abesse illam quidem, sed, quod multo incommodius accidebat, mendose esse adscriptam, animadverterem, diu est a me multumque elaboratum, ut eas, primum in annos, deinde in menses, denique in suum cujusque mensis diem digestas, recenserem. qua in recensione, quas Pogianus octo vitae suae postremis annis scripsisset, eas videbam ad suum cujusque datae tempus minore negotio posse revocari; in iis vero, quae ante eos annos scriptae viderentur, tantam perturbationem, tantamque certa ratione disponendarum difficultatem reperiebam, ut assequi, quod vellem, mihique proposueram, non nisi summo cum labore ac longissimo tempore, me posse diffiderem. quamobrem consilium hoc cepi, ut posteriores illas prius ederem (quum praesertim & verbis ornatiores & rebus uberiores essent, & opinioni hominum, quae de Pogiani eloquentia atque elegantia erat, magis responsurae viderentur): reliquas autem, quae prius scriptae essent, ad acrius diligentiusque examen, atque ad posterius edendi tempus reservarem. quum autem universi operis formam sic animo descripsissem, ut omnes deinceps epistolae quattuor voluminibus continerí deberent, primumque, ut naturalis ordo postulabat, iis epistolis, quae prius scriptae essent, destinassem, edendi operis initium a secundo volumine anno 1756. feci: cui quum tertium quartumque proximis annis adjecerim, atque ita posteriorum Pogiani epistolarum editione defunctus sim, extremo nunc

loco

loco primum volumen edo, quo priores ejusdem epistolae continentur.

Sed illud mihi significandum atque ante profitendum est, nulla me diligentia, quam tamen summam atque incredibilem adbibui, consequi potuisse, ut eas (quemadmodum olim speraram, quamque potissimum ob causam earumdem editionem distuleram, & illud, ut ita loquar, ὕστερον πρότερον *posteriores illas prius edendi commiseram) certis temporibus definitas, atque ordine quamque suo, quod in reliquis feceram, collocarem: ita plerasque, nullis neque mensium neque annorum notis consignatas, nulloque vulgo cognitae rei, unde epistolae scribendae occasio tempusque argui conjectando posset, commemoratione insignes, in iis, queis usus sum, exemplaribus reperi. usus sum autem duobus, altero Antonii Mariae Gratiani, altero bibliothecae vaticanae: de quorum utroque in adnotationibus ad ejusdem Gratiani nuncupatoriam epistolam, secundo bujus operis volumini praefixam, pag.*LXV. *& seqq. dixi. quae quidem epistola, una cum nostris enarrationibus, legenda omnino est ei, qui de Pogiano ejusque scriptis cognoscere maxime memorabilia ac scitu digna voluerit. Quum igitur majorem ejusmodi epistolarum partem ad certa ac sua tempora revocare non potuerim (quod fortasse ne is quidem, qui eas scripsit, si viveret, posset nunc, boc est ducentis, postquam scriptae sunt, annis, facere), eo ferme mibi ordine edendas statui, quo in Gratiani codice descriptas reperi, quoque ipse eas erat, si cogitata perficere potuisset, editurus. itaque feci: nisi quod aliquot, probabili conjectura ductus, transposui, ac nonnullas, a Gratiano praetermissas, a vaticano autem illo codice suppeditatas, non prorsus temere interposui.*

Illud quoque novum ac praeter rationem eam, quam in reliquis Pogiani epistolarum voluminibus constanter retinui, in boc volumine edendo feci, ut nulla epistolis argumenta, quae dicuntur, inscriberem. neque vero facti me mei, sive potius praetermissionis bujus meae, poenitet. nam, quum eae plerumque sint aut admodum breves, aut non de maxime insignibus aut certe admodum dissimilibus inter se rebus scriptae, laborem, minime necessarium, eumdemque (quemadmodum, si qui tale aliquid aliquando experti sunt, fatebuntur)

tur) valde molestum, a me non esse susceptum, cur me poeniteat?

*Cardinalium, concilii tridentini interpretum nomine litteras, a Pogiano scriptas, de quibus in adnotationibus meis ad Gratiani nuncupatoriam epistolam pag.*LIII. *& seq. egeram, quasque editurum me, pollicitus fueram (edendi autem potestatem Benedictus XIV. pont. max. fecerat, quem de ea re mihi consulendum putaram, cuique, ipsius jussu, eas per otium inspiciendas atque adeo recognoscendas tradideram) voluissem equidem in extremum volumen hujus operis quartum, quemadmodum annorum, queis datae sunt, ratio postulabat, conjicere. sed, quum illud in justam jam magnitudinem excrevisset, negavit typographus, locum illis in eo esse amplius posse. itaque necessario eas in hoc primum volumen tamquam appendicem quamdam contuli: quibus ne locus in hoc quoque ipso deficeret, coactus sum meas superiorum Pogiani epistolarum enarrationes quasdam contrahere, quasdam etiam subtrahere atque omnino praetermittere. qua quidem in praetermissione ingens animadversionum mearum in quamdam R. P. Vincentii Mariae Dinellii, olim cathedratici casanatensis, epistolam, jactura facta est: minimo id quidem, sive potius nullo, reip. litterariae detrimento.*

Alia quaedam, ad has ipsas litteras pertinentia, quae abs te minime ignorari, lector benevole, oportere existimavi, ad eas ubi deveneris, aptiore nimirum, ut mihi quidem visum est, loco, a me commemorata reperies. Vale. Ex collegio romano. Kal. sextil. an. M. DCC. LXI.

MARIA-

MARIANUS PONGELLI

SOCIETATIS JESU

In Provincia Romana Praepositus Provincialis.

CUM Volumen primum Operis, cui titulus *Julii Pogiani Sunensis epistolae & orationes, olim collectae ab Antonio Maria Gratiano, nunc ab Hieronymo Lagomarsinio e Societate Jesu adnotationibus illustratae, ac primum editae*, aliquot ejusdem Societatis Theologi recognoverint, & in lucem edi posse probaverint, potestate Nobis a R. P. Laurentio Ricci Praeposito Generali ad id tradita, facultatem concedimus, ut typis mandetur, si ita iis, ad quos pertinet, videbitur. In quorum fidem has literas manu nostra subscriptas, & sigillo nostro munitas dedimus Romae: die 10. Septembris anni millesimi septingentesimi sexagesimi primi.

Marianus Pongelli.

IMPRIMATUR,

Si videbitur Reverendissimo Patri Magistro Sacri Palatii Apostolici.
D. J. Archiep. Nicomed. Vicesg.

JUlii Pogiani Epistolas & Orationes, quas historicis philologicisque notis auxit CL. V. Hieronymus Lagomarsinius S. J. jussu Reverendissimi P. Th. Augustini Ricchinii S. P. A. Magistri, attente perlegi. Nihil in eis irreligiosum, nihil inhonestum deprehendi; quin imo latinum orationis nitorem, cum facili quadam simplicitate conjunctum, atque incredibilem diligentiam in Adnotationibus ad severioris Critices regulas exigendis, non sine magna animi admiratione percepi. Eas itaque typis publico Literatorum commodo vulgandas censeo. Romae. Idib. Octobr. 1761.

Antonius Baldanus.

IMPRIMATUR.

Fr. Thomas Augustinus Ricchinius Ordinis Praedicatorum, Sacri Palatii Apostolici Magister.

JULII

JULII POGIANI
EPISTOLAE

AB ANNO M. D. LIII. AD AN. M. D. LX. SCRIPTAE.

I.

Robertus Card. Nobilius N. N. Cardinali. (*a*)

CUM omnium cardinalium literae, quibus de meo honore gratulantur, mihi ſunt perjucundae, quod ad hominum exiſtimationem permagni mea videtur intereſſe, hoc de me factum eorum laetitiae ſignificatione approbari, in quorum ordinem ſim ipſe cooptatus, tum certe ad animi mei fructum multo eſt tua gratulatio jucundior. neque enim tu ſummam quandam ac pla-

(*a*) De cardinale Joanne Riccio, ad quem datam hanc epiſtolam ſuſpicamur, paullo poſt dicemus. De Roberto Nobilio, cujus eam nomine Pogianus ſcripſit, vide volumen hujus operis ſecundum, in noſtris adnotationibus ad Gratiani nuncupatoriam epiſtolam, eidem volumini praefixam, pag. II. & ſeqq. atque haec praeterea ex Ciacconii opere in *Vitis Pontiff. & Cardd.* habe: *Robertus de Nobilibus, nec ſanguinis tantum nobilitate, ſed virtute quoque nobiliſſimus, natus anno ſalutis 1541. die dominica, 5. menſis ſeptembris, in urbe Montiſpolitiani ... patrem habuit Vincentium de Nobilibus, equitem, Ludovicae de Monte, Julii papae III. ſororis, filium, matrem vero Magdalenam ex comitibus Montiſacuti, lectiſſimam foeminam. Hic ab ipſiſmet incunabulis ſub materna cura cum ipſo lacte pietatem ſuxit, eamque vitae inſtitutionem, a qua per reliquam aetatem ne latum quidem unguem deflexit ... Nec ingenii vero acumine minor fuit Robertus, quo tam prompto ſagacique uſus eſt, ut in ipſa pueritia grammaticam vix ab alio, quam a ſe ipſo edoctus perfecto*

ne praecipuam laetitiam, qua ex honoris mei amplificatione

fecte calluerit (valde ὑπερβολικῶς haec, & quae proxime sequuntur, dicta sunt; eaque Pogiani his ipsis sive ad Robertum, sive de Roberto, quas vulgamus, epistolis refelluntur). *annos autem non plus, quam decem, natus, graecae latinaeque linguae pene ad miraculum peritus evasit, praeeuntibus viris doctis, quos erudiendae ejus adolescentiae summo delectu pater adhibuerat: quorum alter fuit Julius Pogianus ... alter fuit Hieronymus Pontius* (Tertius praeteritus est, nempe Octavius Pantagathus, de quo vide easdem illas, superius indicatas, adnotationes nostras; itemque quartus, is videlicet, quem Petrus Victorius prodidit in epistola 3. libri III. ad ipsum Robertum Florentia Anconam data anno, ut opinor, 1552. mense fortasse novembri; in qua leguntur illa: ,, Accepi litteras tuas,
,, adolescens optime, sed accepi sero ...
,, Illo enim tempore, quo ipsas Ancone
,, datas video, urbe aberam. consuevi
,, namque omnem paene autumnum ruri conficere. cum autem plures jam
,, antea (*fort.* ante) dies rediissem,
,, mihi illae redditae sunt ... Perge igitur alacris in ista ratione, incumbeque toto animo, dum licet, studiis
,, litterarum. veniet enim tempus, speratum sane illud & optatum, cum
,, tu, auctus dignitate, crescente aetate, partem aliquam feras, & eam
,, quidem non parvam, maximi oneris, quod majoris avunculi tui (*Julii III. pont. max.*) humeris, consilio Dei optimi maximi, impositum
,, est ... Vale, & opera mea, si qua in re
,, tibi utilis esse potest, arbitrio tuo
,, utere: Dionysiumque (*ex Athanasia, ut opinor, familia*) tuum, probum & eruditum, ut video, virum,
,, ac semper cognovi, saluta. quomodo
,, enim non praeclare sentire de doctrina ipsius & officio meo debeo, cum,
,, praeter alia documenta, quae hujus
,, rei habeo, tam egregie discipulum instruxerit, & hac, quae in tuis litteris
,, perspicitur, facultate latine scribendi
,, exornarit? ,,)... *Secessit Anconam Robertus aliquando cum Vincentio, genitore suo, quem ad eam regendam urbem sanctae sedis nomine Julius pontifex destinarat* (cujus Julii vidi litt^eras, ad ipsum Vincentium die 29. mart. 1550. hoc est secundo pontificatus sui mense, datas, quibus ei, ut anconitanae urbis moenia reficiat, praecipit, & rationem cogendae ad eam rem pecuniae tradit, sic inscriptas: ,, Dilecto filio Vincentio de Nobilibus de Montepolitiano, in nostra civitate Anconae Locumtenenti nostro g^nerali. ,,)... *Visum est Julio pontifici adolescentem, pronepotem suum, ad supremum purpurati senatus gradum & locum vocare* (die 22. dec. an. 1553. cujus anni die 5. sept. duodecimum aetatis suae annum Robertus absolverat). *cardinalatus insignia Anconam sibi a pontifice missa* (Hoc totum de cardinalatus insignibus Anconam Roberto missis, itemque illud, quod sequitur, de anconitana Roberti *ultra annum integram post purpuram* commoratione, hac ipsa Roberti epistola, aliisque certissimis argumentis falsitatis coargui, inux videbimus) *reverenter & gratanter quidem ac verecunde accepit Robertus, non tamen elatus novo honore, sed sollicitior & cautior factus, quicquam remisit de pristino vitae genere, quinimo ardentius in studia litterarum incnbuit. ultra integrum annum post purpuram Anconae moratus, ibidem excolendo litteris, pascendoque spiritualibus exercitiis animo tranquille vacavit, donec ad diem* VI. *februarii anni 1555. Romam vocatus est a pontlfice, qui mox ei ferendae in publico senatu sententiae facultatem indulsit. Praefuit diaconus ecclesiae, non S. Mariae in Cosmedin, sed S. Mariae in Dominica. in ms. enim bibliothecae vaticanae legimus:* ,, *Die 6. februarii 1555. S. D. N. aperuit os de more*

ne (b) affectum te esse scribis, satis habuisti tuis humanissimis literis, quod per se quidem erat amplissimum, declarare, sed certum hominem misisti ad me, qui, subsecutus humanitatem literarum tuarum, oratione & vultu incredibile tuum gaudium & singularem in me amorem oculis meis paene subjiceret. quanti vero illud est, te diu intermissam eo in genere latine scribendi consuetudinem etiam in hac persequenda gratulatione adhibuisse? equidem sic accipio, te eo fecisse, ut tacite quodammodo me ad studium latine scribendi incitares. vides enim (quae tua est prudentia), hanc ipsam facultatem cum omni hominum generi, tum maxime cardinalibus magno esse usui & ornamento; in qua cum longe ipse excellas, quibus exercitationibus b

A 2

more solito reverendissimo domino meo cardinali de Nobilibus, & dedit ei anulum, & denominationem S. Mariae in Dominica &c.

(b) Litteras, quibus Julius III. Roberto significavit, eum a se in cardinalium ordinem fuisse cooptatum, ex autographo a nobis diligenter descriptas, habeto.

„ Dilecto filio nostro Ruberto de „ Nobilibus, notario nostro, sanctae „ romanae ecclesiae diacono cardinali.

„ Julius PP. III.

„ Dilecte fili noster, salutem & „ apostolicam benedictionem. Hodie „ in consistorio nostro, cum status esset supplendo ordini sanctae roma„ nae ecclesiae cardinalium jejuniorum „ dies, te, qui secundum carnem no„ ster ex germana sorore pronepos es, „ in praefatum amplissimum ordinem, „ de venerabilium fratrum nostrorum „ consilio atque assensu, adlegimus, „ ejusdemque sanctae romanae ecclesiae diaconum cardinalem creavi„ mus: haud sane in eo magis atten„ dentes cognationem sanguinis, quae „ tibi nobiscum intercedit (quanquam „ & ingravescentis nostrae aetatis co„ gitatio, & charissimorum consangui„ neorum nostrorum quotidianae fla„ gitationes non nihil nos, ut huma„ nos, ut id ipsum maturaremus, per„ pulerunt), quam eam, quam tu „ jamdudum praefers, ingenii, pro„ bitatis, religionis, omnisque prae„ clarae virtutis indolem; quam jam „ nunc isto eximio honore excitandam, „ & ad magnarum rerum tractationem „ gubernationemque transferendam es„ se duximus: certo scilicet existi„ mantes, honorem hunc tuum non „ majus olim familiae vestrae decus & „ ornamentum, quam universae chri„ stianae reipublicae praesidium atque „ opem allaturum esse. quare, cum tibi „ mitteremus biretum rubrum, ex so„ lemni more per nos benedictum, „ quod est primum istius dignitatis „ insigne, te, fili, etiam atque etiam „ in domino hortari monereque volui„ mus his literis, ut, quid hodie per „ nos, Dei omnipotentis munere, fue„ ris adeptus, & quantum propterea „ cum ipsi Deo, tum tuo officio, tum „ nobis etiam, tantae tuae dignitatis „ auctoribus, debeas, diligenter in „ omni vita cogites & meditere; ta„ lemque te ecclesiae Dei & huic san„ ctae apostolicae sedi praestare stu„ deas, ut hunc praeclarum dignitatis „ gradum, in quo te nostra benignitas „ collocavit, tu tua virtute & vitae „ innocentia, magnisque & perpetuis „ in christianam rempublicam meritis „ in dies reddas illustriorem. Datum „ Romae apud S. Petrum sub annulo „ piscatoris die XXII. decemb. M.D.LIII. „ pontificatus nostri anno quarto.

„ Pau. Sadoletus Carpent.

buſ iſtam laudem conſecutus es, iiſdem me ad eandem cohortari vidéris. quare ego te ſumma mea voluntate imitabor, nec modo hac in re, ſed in omni cardinalitio munere fungendo & obeundo. cum enim hujus honoris adminiſtrandi ratio magna eſt atque difficilis omnibus, tum mihi praeter caeteros, propter ingenii imbecillitatem & virium mearum. quamobrem te, qui
c non ſolum tuis virtutibus, ſed etiam ſpecie ipſa (c) dignitatem ampliſſimi ordinis cum paucis ſuſtines, unum ex ducibus &
d auctoribus mihi libentiſſime propono. quod cum me jam (d) antea natura, nunc etiam ratio adducit, ut faciam, tum ipſa
e affinitas (e), ut grata & jucunda familiae noſtrae, ſic eidem
f perampla & perhonorifica (f), id a me poſtulat & exigit. quin-

(c) Hic primus locus eſt, ex quo cardinalis Nobilii hanc epiſtolam ad card. Joannem Riccium datam ſuſpicari me, ſupra dixi. etenim illi video eamdem corporis atque oris ſpeciem ac dignitatem ab aliis quoque fuiſſe laudis loco tributam; in cujus *Vita* apud Ciacconium leguntur illa: *Ita enim Romae ſemper ſe geſſit, ut juſtitiam, modeſtiam, & ſenatoriam quandam indolem ſpiraret*: afferunturque praeterea Jani Vitalis ad eum de eo verſus illi,

Te pietas, te ſumma fides, & blanda venuſtas ...

Laudibus egregiis hinc uſque ad ſidera tollunt.

De quo quidem cardinale haec quoque ex eodem Ciacconio accipe: *Joannes Riccius in Montepolitiano, Hetruriae tunc oppido, nunc civitate, natus eſt pridie Kalendas decembris anno ſalutis* 1497. *Patrem habuit Petrum Antonium Riccium, virum claronatum genere, integraeque fidei ... Togato poſtea habitu ſumpto clericus camerae apoſtolicae a Paulo III. factus, ab eodem in Luſitaniam primo collectar ſpoliarum, deinde in Hiſpaniam, demum in Luſitaniam iterum internuncius legatur. Romam reverſus .... Neapolim ob res graviſſimas miſſus* (ab Julio III.) *moxque ſecretus ipſius theſaurarius renunciatus, archiepiſcopatum ſipontinum, & non multa poſt epiſcopatum cluſinum adminiſtrandum ſuſcepit. Ab eodem Julio in tertia patrum ordinatione inter presbyteros cardinales, titulo S. Vitalis, ſeu Veſtinae, cooptatus* (die 20.dec. an.1551.) *conſiliis ſuis pontificem ipſum feliciſſime juvit ... Sedente in Petri cathedra Gregorio XIII. anno ſalutis* 1574. *pontificatus ſecundo, aetatis ſeptuageſimo ſeptimo, die lunae, V.nonas maji, Romae e vita migravit &c.*

(d) voculas *jam antea*, in Gratiani exemplari omiſſas, addidi ex ingenio, tamquam neceſſarias. Loquutus ſimiliter eſt Nobilius in epiſtola ad card. Polum, ſuo loco recenſenda: *Ego certe*, inquit, *qui te* jam antea *natura, & patris admonitu, poſtea vero etiam ratione, non ſolum amandum & obſervandum, ſed, quantum in me fuerit, imitandum propoſui &c.*

(e) Hic eſt alter locus, ſuſpicionem meam, quam dixi, de hac epiſtola, ad card. Joannem Riccium a Nobilio data, confirmans. intercedebat enim inter utrumque affinitas, quum Julia, Nobilii ſoror germana, Joanni Riccio, S.Poli comiti, cardinalis Riccii fratris filio, ut opinor, nupſiſſet.

(f) Haec tantae amplitudinis & honorificentiae, in Nobiliam gentem ex affinitate, quae illi cum ejus cardinalis familia, ad quem hae datae ſunt litterae, intercedebat, redundantis, teſtificatio facit, ut, ſi quis eas ad card. Guido-

quinetiam locus hic, in quo nunc sum (*g*), ubi te quoque pri- mis

Guidonem Ascanium Sfortiam potius, quam ad card.Joannem Riccium, a card. Nobilio datas suspicaretur, valde probabilem ejus quoque suspicionem arbitrarer. *Guido Ascanius Sfortia*, inquit in Ciacconii opere Oldoinius, *Romanus, patre Bosio, S. Florae comite, & Constantia* (fort. *matre Constantia*) *Pauli papae III. filia, natus die jovis 7. Kal. decembris anno* 1518. ... 15. *Kal. januarii anno domini* 1534. *die veneris SS. Viti & Modesti in Macello martyrum diaconus cardinalis electus* (Atqui in epigraphe, vitae card. Alexandri Farnesii praefixa, idem Oldoinius paullo ante affirmarat, mense ejus anni 1534. decembri, illoque ejus mensis veneris die, non nisi unum Farnesium a Paullo III. cardinalibus adjunctum fuisse) *cardinalis S.Florae dictus est ... ecclesiarum anglonensis, montis Flasconis, & cornetanae, clusinae ac parmensis administrator, patriarcha alexandrinus, Bononiae Aemiliaeque legatus, S.R.E. camerarius electus, & in Pannoniam ad bellum contra turcas ab eodem Paulo missus, exclsatam apud omnes prudentiae opinionem felici eventu superavit. sub Julio III. diaconus cardinalis S.Mariae in Via lata Parmam ad Octavium Farnesium* (consobrinum suum) *mittitur* (anno 1551.) ... *E vita migravit in cremonensi territorio ... nonis octobris anni* 1564. *& suae aetatis* 45. *Cadaver ejus Romam translatum eleganti marmoreo sepulchro in basilica liberiana Alexandri fratris* (quem Pius IV. die 12.mart. an.1565. cardinalem creavit, mirorque a Vincentio Coronellio in suis *cardinalium chronologiis* fuisse praeteritum) *pietate conditum est*. Hujus igitur talis ac tanti cardinalis fratri, Sfortiae scilicet Sfortiae, S.Florae comiti, Catharina, altera card.Nobilii soror, nupta erat, Francisci Sfortiae, a Gregorio XIII. in cardinalium collegium die 18.dec. an.1583. adlecti, mater, quem Franciscum (ut hoc obiter moneam) falso affirmat Bernardinus Narius in card. Nobilii *Vita*, Romae a se edita an. 1728. pag. 3. ultimum sfortianae gentis cardinalem fuisse. nam Fridericum ex eadem gente Innocentius X. die 6.mart. an.1645. postea cardinalem creavit. Sed vereor, ne in eodem Ciacconii opere (itemque in Ughellii *Italia sacra*, ubi de Tusculanis episcopis agitur) de cardinale Francisco Sfortia, card. Nobilii sororis filio, falso quoque proditum sit, eum anno 1562. natum fuisse. nam, si eo natus est anno, sequitur, ut, cum a Gregorio XIII. anno 1583. creatus cardinalis fuit, non nisi primum & vicesimum aetatis annum ageret. atqui, ante cardinalatum, ejusmodi res, Ughellio ipso teste, Franciscus gesserat, quae multo adultiorem aetatem requirere vulgo solent. *Franciscus*, inquit, *tanquam fortis a forti parente* (Sfortia Sfortia) *prognatus, proclivior semper ad arma fuit, quam ad togam. itaque, cum prius in literis haud temnendos progressus fecisset, loricatus deinde in Flandriam, ubi bellum maxime ardebat, pro rege catholico, sub auspiciis Alexandri Farnesii, italici nominis ingenti gloria, ac batavorum terrore, militaturus, profectus est. ibi cum in spem incomparabilis ducis futuri, animi ardore ac tolerantia corporis, arma tractat, ac undique circumfert terrorem, Gregorius XIII. Romae cum Sfortianis juncta affinitate, Franciscum a galea ad roseum pileum, in cumulum decoris nuper initae affinitatis, nec cogitantem vocat*. Videtur igitur, in Ciacconianam illam atque Ughellianam anni, quo natus Franciscus est, notationem mendum irrepsisse, & pro 1562. reponendum 1552.

(*g*) Erat nimirum card. Nobilius, cum has litteras dabat, Nepete: de qua urbe haec Phil. Ferrarius in *Lexico geographico* prodit: *Nepet, Nepete Livio, Nepeta Ptolomaeo, Nepita Straboni, Nept-*

b mis cardinalatus insignibus (*b*) decoratum esse audio, has mihi partes, nescio quomodo, videtur imponere. quae cum ita sint, sequitur, ut, cujus exemplum omnium actionum sententiarum-

Nepetes Procopio, Colonia nepensis Frontino, Nepi, *vel* Nepe, *Hetruriae urbs episcopalis inter urbem Romam & Viterbium ad* 20. *millia pass.* (Atqui superioribus annis diligentius dimenso toto hoc itineris spatio, quod inter romanam & nepesinam urbem interjacet, numerata sunt passuum millia circiter triginta) *& Sutrio proxima, ad* 4. *millia pass. dissidens: quarum urbium hodie episcopatus juncti sunt. Populi* Nepesini. *Silius lib.*8. „*Hos juxta nepesina cohors, aequique falisci*„. Hujus ejusdem urbis mentio fit in Hadriani cardinalis illo carmine, quo bononiense Julii II. anno 1511. iter accurate atque eleganter describitur, cujus carminis initium hoc est:

Augusti memoranda dies vigesimasexta
Pontificem magna Roma dimisit Julium,
Paene omni patrum & procerum comitante senatu.
Formello prius excepit Jordanus, & uxor,
Moribus, ingenio, formaque, & nomine Felix.
Postera lux Nepete *antiquum, tum proxima Vejos*
Ostendit: mox, per Cimini montemque lacumque,
Tendimus insignem per balnea multa Viterbum.

Népeti arcem validam, Paullo III. pontifice, Petrus Aloysius, ejusdem Paulli filius, imposuerat, eique magnificentissimas aedes adjunxerat. quibus in aedibus, ad farnesianam familiam pertinentibus, credibile est, Nobilium nostrum, cum Farnesiis magna necessitudine ac propinquitate conjunctum, eorum invitatu, fuisse diversatum, quo tempore de cardinalatu est ei nuncius allatus, hasque ille ad card. sive Riccium, sive Sfortiam litteras dedit.

(*b*) Duplex cardinalatus insigne a romano pontifice cardinalibus, ab se creatis, confertur. primum est rubrum, quod vocant, biretum, idque cum ipso ferme creationis nuncio mittitur: alterum est ruber pileus, quod insigne vulgo non mittitur, sed ab ipso pontifice ad se accedentibus ac praesentibus traditur. Nobilio nostro biretum Népete missum est eo ipso, quo cardinalis creatus est, die 22.dec. an.1553. ut supra vidimus; pileus autem traditus in eo senatu est, quem anni insequentis 1554. die 11.dec. Julius pontifex habuit: id quod ex Ludovici Brancae, pontificiis caeremoniis tum praefecti, ms. ephemeride didici. tamdiu autem dilatam hanc pilei traditionem ob eam causam puto, quod ejusmodi insigne Nobilio non ante tribui convenire pontifex judicarit, quam is ad pubertatis annos pervenisset. decimum autem & quartum aetatis annum, qui primus pubertatis habetur, non nisi mense septembri illius ejusdem anni 1554. Nobilius inierat.

Heic mihi jam Ciacconiana illa considera: *Cardinalatus insignia Anconam sibi a pontifice missa ... accepit ... Ultra integrum annum post purpuram Anconae moratus -... ad diem* VI. *februarii anni* 1555. *Romam vocatus est a pontifice*. Non *Anconam*, sed Népete cardinalatus primum *insigne missum* (non *insignia missa*) Nobilio, ex hac ipsa epistola, quam in manibus habemus, Népete die 24.dec. an.1553. data, & ex Julii pontificis, supra recitatis, ad eum litteris, triduo ante datis, perspicuum est. alterum autem cardinalatus *insigne* insequente anno 1554. eidem Nobilio Romae in senatu, undecimo decembris die habito, delatum fuisse, Ludovico Brancae, qui rei interfuit, testificanti non credere nequaquam possumus.

tiarumque in primis intueri cogito, eum prae omnibus amare, colere & obſervare ſemper debeam. quod quanquam intelligo me cum multis eſſe facturum, tamen operam dabo, ut unum me inter multos eſſe judices. Deus modo ac dominus noſter Jeſus Chriſtus ita mentem & conſilia mea ad ſuam dirigat voluntatem, ut neque Julii pont. max. divino in me & immortali beneficio, neque tanta ampliſſimorum patrum (ut ſcribis) ejuſdem pontificis judicii, quod de nobis fecit, approbatione, tantiſque civitatis plauſibus omnino indignus aliquando fuiſſe videar. Vale. Népete. IX. Kal. Januarii. M.D.LIII.

II.

mus. perſpicuum igitur quoque eſt, falſo illa etiam in Clacconiano opere prodi, Nobilium, *ultra integrum annum poſt purpuram Anconae moratum*; non niſi *ad VI. februarii anni 1555. Romam vocatum a pontifice fuiſſe*. Eadem aliorum quoque hiſtoricorum, atque adeo Bernardini Narii, omnium recentiſſimi, peccata ſunt. cui quidem Nario eo mirandum eſt magis talia excidere falſa potuiſſe, quod habuit apud ſe temporum illorum mss. monumenta, ex quibus tum harum tum aliarum rerum veritatem cognoſcere, ſuamque hiſtoriam illam multo, quam eſt, emendatiorem efficere potuiſſet. poſt Narii mortem, quum apud ampliſſimum quemdam virum eadem illa monumenta depoſita fuiſſe ſcirem, egi atque impetravi, mihi ut ea inſpicere ac pervolutare ſeſquihorae ferme ſpatio liceret. quo tempore nonnulla, celeriter ac carptim deſcripta, in codicillos, quos mecum attuleram, illo praeſente ac permittente, transtuli. conſequutus eſt haud ita multo poſt viri illius ampliſſimi obitus: quumque ab ejus fratre, ampliſſimo item viro, idem ut mihi facere liceret, valde ac ſaepe petiiſſem, hoc denique reſponſum abſtuli, illa ſcripta, multum diuque conquiſita, nuſquam jam totis aedibus comparere. credere id quidem me, profiteor: at non mirari tamen rem tam incredibilem non poſſum. ſed non eſt hic admirationis aut querelarum locus. de anconitana illa Nobilii *poſt purpuram pluſquam annua commoratione*, falſitatis illis ipſis, quae Narius habuit, monumentis convincenda, dicendum eſt. quae quidem ego quum, ut dixi, pervolutarem, incidi in aliquot Vincentii patris ad Robertum filium cardinalem epiſtolas, *Romam* Florentia miſſas, ac de romanis Roberti ipſius rebus plerumque agentes, menſibus majo, auguſto, octobri datas, anno 1554. eo nimirum ipſo, quo *integro* Narius, aliique, abfuiſſe Robertum Roma, atque Anconae commoratum eſſe, prodiderunt. ſed rei falſitatem Pogiani quoque, quas prolaturi in hoc volumine ſumus, ad Robertum ipſum epiſtolae, ſeu codicilli, manifeſto coarguent.

II.

Robertus Card. Nobilius N. N. (a)

NEque mihi vel ſine tuis literis quicquam exploratius eſſe
potuit, quam te maximam ex meo honore laetitiam per-
cepturum eſſe, neque, illis lectis, quibus nobis de eodem ho-
b nore gratularis, quicquam (b) viſum eſt eo in genere aut gra-
vius aut jucundius ſcribi poſſe; quorum alterum mihi ſumma
c & vetus amicitia, quae tibi cum patre meo (c) intercedit, tua-
que in me ſingularis benevolentia facile perſuadebat, alterum
effecit prudentia literarum tuarum. quare, etiamſi antea a te
ſcribendi officium non deſiderabam, tamen, ut tuam legi epi-
ſtolam, amantiſſimorum fideliſſimorumque conſiliorum pleniſſi-
mam, nollem omnino hoc gratulandi & cohortandi officio ſu-
d perſediſſes. ſic enim tu hoc ampliſſimo dignitatis gradu (d)
mihi gratularis, ut ſimul me illud moneas, graviſſimum onus
cum cardinalitio honore eſſe conjunctum, quo ſuſtinendo &
perferendo, cum ſummo meo labore ac diligentia, tum ope
atque auxilio divino maxime opus eſſe, adjungis. hortaris prae-
terea me, ut rectiſſima & honeſtiſſima ſtudia complectar arden-
tius, quo expectationem, quam de me concitavi, tueri atque
adeo ſuperare poſſim. quare ego tibi primum de tuis iſtis co-
hortationibus praeceptiſque ſaluberrimis magnas ago & habeo
gratias; deinde polliceor, me daturum operam, ut & innocen-
tia & vehementi optimarum artium ſtudio munus cardinali-
tium ex Julii pontificis max., a quo divino hoc & immortali
beneficio nullo meo merito ſum affectus, & ex patris mei di-
gnitate, queam ſuſtinere. Deum vero opt. max. aſſidue pre-
e cabor, ut conſilia & cogitationes meas (e) ita confirmet, ut
omnes actiones ſententiaeque meae cum ejuſdem voluntate con-
ſentiant. de te certe, id quod magnopere videris optare, ſic
meminimus, ut nobis occaſionem dari valde cupiamus, qua
tui, tuaque cauſa totius Tornaboniae familiae memoriam ſum-
ma cum benevolentia nos retinere, intelligas.

III.

(a) Ad quemdam ex florentina Tornaboniorum familia datam eſſe hanc epiſtolam, ex iis, quae in ea extrema leguntur, intelligimus.

(b) *quicquid* exempl. Emendavi.

(c) Vincentio, Ludovicae Montiae, Julii III. pont. max. ſororis, filio.

(d) *Gratulari*, cum ſexto nominum caſu conjunctum, Coelium & fortaſſe etiam Ciceronem auctores habet. Vide harum epiſtolarum vol. II. pag. 356.

(e) Omittit exempl. Addendum putavi.

III.

Robertus Card. Nobilius N. N. (*a*) a

TU vero & omnium maxime mea hac honoris amplificatione laetari & mihi in primis gratulari debuisti. nemo enim est, cum propter tuum in me amorem & observantiam, tum propter excellens ingenium & mirificam virtutis indolem, jampridem mihi perspectam, cujus ego causa magis cupiam, quam tua. Quare te etiam magnopere hortor, ut & virtutis optimarumque artium studia diligentius colas, & istam latine scribendi consuetudinem ne intermittas, nam, cum magnam probitatis, doctrinae & eloquentiae spem mihi attuleris, facere non possum, quin a te illud contendam, ut praeclare instituta perficias. de me autem tantum tibi polliceor, te neminem habiturum, qui majori praesidio & ornamento tibi sit, quam ego: nam, cum mihi natura bonorum & studiosorum amorem ingeneraverit, quem postea ratio ac disciplina confirmavit & auxit, sequitur, ut, si qua nobis facultas data sit de talibus hominibus bene promerendi, eam ipsis libenter polliceamur & deferamus. quod tibi, cum ob (*b*) ea, quae diximus, tum b
etiam pro studiorum & institutionis communione, praestare debemus.

(*a*) Incidi olim in quasdam latinas litteras, *Joannis Thaurusii* manu scriptas, ex Montepolitiano Kal. jan. an. 1554. ad Nobilium nostrum datas, queis illi cardinalatum gratulabatur. Ad eas Nobilii hanc esse responsionem crediderim.

(*b*) *ab* exempl. Emendavi.

IV.

Robertus Card. Nobilius Ricciardo Cervino. (*a*) a

ETSI non dubitabam, quin, pro omnibus amicitiae necessitudinibus, quae domui meae cum vestra familia intercedunt, etiamsi de eo nihil ad me scripsisses, vehementer hoc meo honore laetatus esses, tamen ejusdem laetitiae tuae per literas declaratio incredibilem mihi attulit voluptatem. sic enim

(*a*) Inscribitur haec epistola in nostro exempl. *Ricciardo & Herennio Cervinis*. sed ad unum Ricciardum scripta ex ejus lectione deprehenditur. itaque *Herennii* nomen ab inscriptione removi. utrique pater fuit Alexander, Marcelli cardinalis, ac deinde summi pontificis, frater, sed ita frater, ut Marcellum Ricciardus pater ex Cassandra Bencia, priore conjuge, Alexandrum ex Eleonora Aegidia, conjuge posteriore susceperit.

his literis causas omnes persequeris, quibus & tibi gaudere & mihi gratulari debeas, ut summum tuum in me amorem libenter recognoverim, prudentiam vero scribendi & facultatem majorem, quam ab ista aetate postulari possit, valde sim admiratus. quamobrem ego quoque tibi gratulor de mirifica ista tua ingenii & virtutis indole; in qua cardinalis amplissimi patrui tui (b), omnibus virtutibus & gravissimis artibus ornatissimi, animi & morum effigiem mihi videor agnoscere. perge igitur imitari domesticum istud exemplum, quod optimus & eruditissimus quisque suspicit & admiratur. equidem & tibi & Herennio, fratri tuo, quem summae tuae laetitiae in hac honoris mei amplificatione socium fuisse scribis, cum propter reliquas causas, quas elegantissima tua epistola diligenter & amanter commemorasti, tum propter benevolentiam erga me vestram & observantiam, qua me colitis, eximium & singulare studium meum profiteor ac polliceor.

(b) Marcelli Cervini: quem Paullus III. die 18.dec. an.1539. incredibili bonorum omnium laetitia ac gratulatione cardinalem crearat; quos inter fuisse etiam Jacobum Sadoletum, carpentoractensium episcopum, eumdemque cardinalem, non est certe dubitandum. sed verum non est, quod Petrus Pollidorius in suo *de vita, gestis ac moribus* Marcelli II. Romae anno 1744. edito commentario pag.26. memoriae prodidit, epistolam, quam a Sadoleto ad Marcellum scriptam commemorat, de recenti hominis cardinalatu esse gratulatoriam. nam ea quidem Sadoletus non honorem illum, sed neocastrensium episcopatum Marcello gratulatus est. *Non poeni*, inquit, *non magnopere & EPISCOPORUM ORDINI gratulari, & pontifici maximo, Farnesioque nostro, clarissimo & lectissimo juveni, agere gratias, qui talem virum ad christianae religionis gubernacula induxerint ... Ego & tibi tuoque isti honori, quem jampridem meritus nunc demum adeptus es*, & ecclesiae tuae neocastrensi, quae tam spectatum pontificem sit nacta, *valde ex animo gratulor, Deumque oro, ut ista res nobis bene feliciterque eveniat, tuque majoribus quotidie honoribus dignus existimere*. Non *majores honores*, sed unus, isque maximus, summi videlicet pontificatus honor Marcello reliquus, ad quem pervenire posset, fuisset, si haec ad eum cardinalem jam factum scriberentur. sed quid argumentatione opus est? quum ipsa epistola (quae libri XII. *Sadoleti epistolarum* decimanctava est) die 22. sept. anni 1539. data compareat, Marcellum autem, non nisi die 18.dec. ejusdem anni renunciatum esse cardinalem, constet. Utinam Pollidorius hoc unum hoc uno in opere, non etiam in Clementis XI. historia falso tam multa alia prodidisset.

V.

Robertus Card. Nobilius N.N.

Nunquam assequi potuisses, ut praesentia & oratione, quanta honoris mei laetitia esses affectus, mihi magis exponeres, quam tuis humanissimis literis declarasti. quamobrem scito,

ſcito, vel in maximo concurſu literarum & nunciorum, qui nobis eadem de re quotidie veniunt, tuam mihi gratulationem perjucundam fuiſſe. tibi igitur magnam habemus gratiam de tuo iſto humanitatis officio, quam etiam referre ſummopere cupimus. tu modo perge iſta & latine ſcribendi, in qua, mea quidem ſententia, magnos progreſſus habes, & juris civilis exercitatione, quo in ſtudio multum te profeciſſe audio, tuum animum expolire. me certe, cum his de cauſis, tum propter fidelem & diligentem, atque adeo utilem & honorificam patris tui operam, quam Sfortiae (a), viro clariſſimo, affini meo, multos jam annos navat, tui tuorumque omnium fautorem & adjutorem ſemper coguoſces.

(a) Sfortiam Sfortiam ſignificat, S. Florae comitem, cui nupta erat Catharina, Nobilii noſtri ſoror.

VI.

Robertus Card. Nobilius Uberto Folietae. (a)

Legi tuas literas, in quibus ſummum tuum in nos amorem, pari prudentia conjunctum, libenter recognovi. nam & mihi ita de meo hoc honore gratularis, ut te id ex animo facere

B 2

(a) De Uberto Folieta ejuſque ſcriptis nemo accuratius Niceronio diſſeruit, qui multa, falſo de eo ab aliis, Miraeo praeſertim, Teiſſierio, Morerio prodita, rectiſſime coarguit. Eum conſule tomo XXI. *Memoires pour ſervir a l'hiſtoire des hommes illuſtres* pag. 209. & ſeqq.

Natum ait nobili loco Genuae anno 1518. denatum autem nonis ſeptembr. an. 1581. Romae, ut opinor.

Admodum incertam rem eſſe dicit, fueritne e ſacerdotum numero Folieta. Equidem fuiſſe arbitror; qui videam, ab eo orationes tres, non niſi ad ſacerdotes deferri fere ſolitas, Romae fuiſſe habitas, primam ad Julium III. pont. max. ipſo omnium ſanctorum feſto die, alteram ac tertiam ad ſanctae romanae eccleſiae cardinales, poſt ejuſdem Julii III. & Marcelli II. prope conjunctas mortes, novo pontifici creando conclave vaticanum ingreſſuros. Illa ipſa ad card. Nobilium noſtrum, quam mox proferemus, ejus epiſtola, ſive commentarius potius *de vitae & ſtudiorum ratione hominis ſacris initiati*, ſcriptoris, qui ſacris ſit ipſe initiatus, plane auctoritatem totis ſententiis praecipiendique genere ac ratione praefefert. Denique libris XII. *Genuenſium hiſtoriae*, ab ipſo conſcriptae, Genuaeque apud Hieronymum Bartolum anno 1585. nitidiſſime editae, Folietae imago praefixa conſpicitur eo veſtis cultu, quem ii, qui ſacerdotes eſſent, illa aetate adhibebant.

Neutrius illarum ad cardinales orationum Niceronius meminit. ego non niſi alteram, *Romae ab Antonio Blado impreſſ. camerali* excuſam, vidi. Incipit: *Maxime vellem, patres ampliſſimi, chriſtianae reipublicae felicitate factum fuiſſet, ut, quemadmodum*

cere intelligam, & ea praecepta tradis, quomodo eundem honorem

dum in pontificatu moximo, Marcello II. viro sanctissimo ac sapientissimo mandando, omnes pie ac sapienter vos dicunt fecisse, ita pietatis & sapientiae vestrae ab eximia illius virtute uberiores & diuturniores fructus percipere potuissetis. neque multo post orator de prima illa ad eosdem cardinales oratione a se habita hanc mentionem injicit: *Cum praesertim, quae proximis comitiis ex hoc loco in summi pontificis electione spectanda esse dixi, ea vos arbitrer memoria retinere*. Sed de utraque oratione Latinus Latinius, ad Andream Masium die 21. maj. an. 1555. scripsit his verbis: *Folietae orationem, in Marcelli comitiis habitam, opinor tibi a me missam esse. is nunc iterum de eadem re* (hoc est de eligendo summo pontifice) *dixit: quem tamen dicentem audire mihi non contigit*.

Folietae opusculum *de causis magnitudinis turcarum imperii*, ait Niceronius, ad Marcum Antonium Columnam *cardinalem* esse inscriptum. At, non ad cardinalem, sed ad praestantissimum illum pontificiae classis praefectum M. Antonium Columnam, qui turcas ad Echinadas insulas navali praelio an. 1571. devicit, inscriptum esse, vel e primis ipsius opusculi verbis manifesto deprehendimus. *Magno te*, inquit, *dolore affectum scribis, Columna, ex pace, cum turca a venetis facta, christianorumque vicem pudere, quod navalis victoria, tuo magna ex parte ductu & consilio, qui celsissimi principis, Joannis austrii, socius in imperio fueris, a foederatis principibus parta .... ingensque laetitia, ex ea concepta, tam cito nobis luxuriaverit*. Non est autem hoc loco omittendum judicium, quod in hoc ipso opusculo de alio quodam opere suo exstare ipse voluit: *Philosophiae*, inquit, *hoc studium utile ne an damnosum mortalibus sit, neque hujus loci, & magnae ac longae disputationis est; nosque in eo insectanda in tribus illis libris* (de linguae latinae usu & praestantia: hos enim significari puto), *quos adolescentes edidimus, nimium fortasse acres & vehementes fuimus, ardore aetatis incitati, ingenioque ac se efferenti copiae indulgentes. qui libri multis in locis corrigendi sunt; resque alio scribendi genere tractanda fuit, neque acri illo & vehementi agitanda, sed aequabili & sedato quaerenda*.

Aliud, ac valde illud quidem probandum, exstat apud me mss. ejusdem Folietae opusculum hoc titulo: *De caussis bellorum, religionis gratia excitatorum, ad M. Antonium Amulium cardinalem amplissimum*. Incipit: *Pudoris me, Amuli, (sat scio) oblitum putabunt, qui de ea re audeam disserere, cujus disputatio excellens aliquod ingenium, eximiamque doctrinam & eloquentiam postulet: quas ego res nullas sane aut perexiguas in me esse, intelligo ... Quaeris igitur ex me, qua re factum putem, ut, cum veterum religiones nullorum unquam bellorum (quod quidem litterarum monumentis proditum sit) aut discordiarum hominibus causa fuerint, christiana religio tot dissidia omnibus temporibus excitarit, quae non disputationibus modo ac verborum contentionibus sint agitata, sed armis saepe atque armis decreta*. Quod opusculum, hominum eruditorum cognitione sane dignum, aliquando, Deo adjuvante, edemus.

Nunc alia quaedam Folietae opera ita recensebimus, ut ex singulis aliquid, ad ipsius vitam pertinens paulloque insignius, proferamus. In opere *de ratione scribendae historiae* ad Octavianum Pasquam, episcopum hieracensem: *Deberi*, inquit, *praeterea hoc a me putavi veteri nostrae animorum conjunctioni, compluribusque necessitudinis caussis, inter nos intercedentibus, inprimis vero observantiae atque adeo pietati, qua Simonem Pasquam* (qui obie-

norem administrare debeam, ut nihil eo in genere existimem scribi

obierat pridie non. septembris an. 1565.) *patruum tuum, cardinalem amplissimum, perpetuo prosequutus sum, omnibus officiis omnique benevolentiae significatione, cum in urbe & in tridentino concilio* (sub Pio IV.) *tum multis aliis locis ab eo amplexus.*

In descriptione *Tyburtini* ruris ac villae *Hippolyti Estii, cardinalis ferrariensis* ad Flavium Ursinium cardinalem, *Compluribus*, inquit, *& eximiis tuis omnium temporum in me meritis ... magnum cumulum, Flavi amplissime, addidisti hoc postremo beneficio, quod opera tua in viri clarissimi Hippolyti Estii, cardinalis ferrariensis, familiaritatem ac domesticum usum veni .... Vale. Dat. Tybure. III. non. aug. 1569.*

In *Conjuratione Joannis Ludovici Flisci* ad Hieronymum Montenigrum, *Caeterum*, inquit, *causarum, cur ad tantam rem* (scil. ad scribendam suorum temporum historiam) *animum adjecerim, illa non in postremis fuit, quod nihil aptius inveni ad exsilii incommoda & taedium consolandum, quo me cives mei ideo affecerunt, quod scriptis meis vulnera patriae ac remedia indicare non dubitaverim, ut, quas stili poenas do, eae nulla re convenientius, quam stilo levari videantur. facile enim in publicis rebus tractandis ac tota mente agitandis occupatus animus a privatorum malorum sensu & cogitatione avertitur. Illud quoque haud mediocre solatium accedit, optimae mentis conscientia. nihil enim me aliud spectasse, quam salutem patriae, ac ne cursus ad maximam in italicis rebus potentiam & auctoritatem a levibus impedimentis retardaretur, Deum immortalem, qui intimos sensus novit, testor. nunc, quando civibus meis rem in aliam partem accipere visum est, crimenque ea in re constituere, quam praemio dignam existimabam, aequo animo ferenda est voluntas patriae, a cujus charitate nullae me umquam injuriae abducent ... Ex quo aut ex reliquis scriptis meis, quae in lucem subinde prodibunt, si qua utilitas ad homines perveniet, ea non tam labori & industriae meae, quam viri amplissimi, Hippolyti Estii, cardinalis ferrariensis, virtuti est accepta referenda; cujus liberalitate sustentatus, totum animum, a curis & molestiis vacuum, in iis studiis defigere penitus possum. is me, in familiarium suorum numero amanter acceptum, omnibus commodis fovet ac tuetur.*

In *Clarorum ligurum elogiis* ad Joannem Andream Auriam, clarissimum ducem, *Magno animo*, inquit, *& excellenti ingenio viri, Joannes Andrea Auria, eam esse patriae charitatem statuerunt, quae nullis injuriis posset exhauriri; egregiosque homines nullis, quamvis gravibus, offensionibus ab republica deberi abduci, existimarunt. Illorum ego vestigiis insistens, is semper fui, cujus incensa in patriam studia exsilii poena, qua me cives mei affecerunt, numquam aut exstinxerit aut labefactarit; quin contra, omnes curae in ejus salutem & dignitatem tuendam, augendam, ornandam, quantum pro virili parte possem, perpetuo fuerint intentae: quamquam facere non poteram, quin vicem meam interea dolerem, quod me ita omnia fefellissent, ut, quam rem mihi laudi & praemio putaram fore, in ea crimen vel gravissimum perduellionis constitutum esset. Verum perpetui mei in patriam studii haud contemnendum, ni fallor, inter caetera specimen fuerint haec, quae nunc edere decrevi, ligurum elogia.*

Quae quidem *elogia* non modo eximiae maximeque commemorandae erga patriam caritatis, verum etiam summi ingenii singularisque eloquentiae esse specimen, haec Paulli Manutii epistola, ad ipsum Folietam, atque adeo, quemadmodum, qui eam scripsit, ipse voluit, ad posteritatem data, luculenter declarat:

Paul-

b scribi posse perfectius (*b*) . quare gratulationem ; quanquam ipsa

Paulius Manutius Uberto Folietae S. D.

Etsi tu is es, cujus ingenium & virtus neque meum neque cujusquam omnino testimonium desideret , ut tamen vel amor in te meus vel ipsa veritas adduxit , ut exstare vellem de tuis Elogiis *judicium meum , non tam apud te , qui te ipsum egregie nosti , quam apud omnes gentes , atque adeo apud ipsam posteritatem , quae de studiis ingeniisque nostris , expers amoris & odii , pro cujusque merito sententiam fert . ego enim tua scripta & legeram ante multos annos & ita probaram , ut ex iis , qui tunc excellere putabantur , tibi neminem anteferrem . nunc , ut vere dicam , non ut gratiae caussa tuis auribus largiri quidquam velim , haec de tuis liguribus illustris & diligens & ornata commemoratio ita mihi placuit , ut , qui conferri tecum in hoc genere possit , prorsus neminem esse judicaverim ... Ac tu quidem materiam cepisti nobilem & praeclaram . sed , ut ea speciosior & jucundior , & , ut ita dicam , se ipsa major sit , eloquentiae tuae praestantia consequeris . omitto reliqua , ne sim nimius (nam sua quidque laude dignum est) : sed in principiis ; tam multis , tantam varietatem , tam splendidam ; tam elegantem , quis non admiretur , aut quis vidit umquam ? in caeteris enim* Elogiorum *partibus tui numquam non similis , id est gravis & sublimis & ornatus , in hac vero tantus es , ut in illis certare cum aliis , in hac te ipsum vincere voluisse videaris ... Vale . Romae , ex aedibus , prid. Kal. decembris* 1572.

(*b*) En illas ipsas , tantopere a Nobilio , sive potius a Pogiano , Nobilii nomine,commendatas Folietae litteras, omni certe commendatione dignissimas.

Ubertus Folieta Roberto Nobilio , cardinali amplissimo , S. D.

Etsi hominum , tui studiosorum , neminem omnino esse puto , cui secundae res tuae jucundiores sint ; quam mihi , tamen , in ista tua amplissimi honoris accessione , duae me res a gratulatione retrahebant : altera , quod occupationibus tuis parcendum esse statuebam ; nolebamque , in tam magno gratulantium numero , quibus tu omnibus , pro tua humanitate , velles respondere , necessitatem meis quoque litteris respondendi tibi imponere : altera , quod , cum jam diu gradus iste honoris a pontifice tibi sit non modo destinatus ac promissus , sed pene delatus , existimabam , voluptatem , ex ea re jam ex eo tempore animo conceptam meo , tibi ita cognitam esse ac perspectam , ut litterarum testificatione non indigeret : cum praesertim saepe coram tecum hanc ipsam honoris adeptionem gratulatione praecurrissem . sed tamen , cum audissem , te cardinalem factum , quamvis voluptas , jam , ut dixi , inveterata , cumulata non sit (neque enim ullus erat cumulo locus) tamen novos quosdam laetitiae motus eo nuntio mihi sensi in animo excitari, quos ita comprimere non potui , ut non hanc epistolam statim exararem , qua primum tibi iterum gratularer , atque ita gratularer , ut magis ex animo non possem , eamque rem precarer tibi bene feliciterque evenire : deinde ut incredibili meo in te amori obsequerer , in te nonnullis de rebus admonendo . quae res quamquam minime necessaria potest videri , tum quod virtus tua non egeat monitore , tum quod sint apud te multi cum eximia doctrina tum singulari prudentia praediti viri , qui te admonitionibus & consilio juvare possint & regere , tum praesertim optimus & sapientissimus parens , a cujus voluntate numquam tibi est discedendum ; tamen non omnino alienum duxi a singulari meo erga te studio , si haec quoque veluti meae observantiae signa ad te pervenirent : quibus tu tantum tribues , quantum & ipse tribuendum censebis , & ceterorum judicia , qui me prudentia

ipsa etiam a benevolentia proficiscitur, tamen, quod istud tibi officium est commune cum multis, in praesentia omittam. quod vero eximii cujusdam amoris est, & proprium pruden-

tiae

tia antecedunt, ab iis non discrepare intelliges.

Quorum primum est, ut divinae bonitatis erga te magnitudinem agnoscas, quae tibi in tam altum dignitatis locum praebuerit adscensum, in ea praesertim aetate, quae ab eo gradu longissime absit; neque in hac re aut quidquam tibi, aut pontificis maximi propinquitati assumas, quasi idcirco debitus tibi fuerit iste honor: nam contra ea res majorem animi demissionem debet excitare. etenim hoc ipsum, nactum te fuisse avunculum magnum pontificem maximum, magnus est divinae benignitatis cumulus. quare divino numini tantae gratiae a te sunt habendae, quantas animus tuus capere potest maximas. quad eo etiam facies impensius; si tecum reputare valueris, tam multos homines, partim generis splendore, partim innumerabilibus virtutum laudibus florentes, in romana aula consenuisse, neque tamen ad istum gradum, quem tu puer es adeptus, pervenire potuisse. omnis igitur, ut dixi, tibi aetas esse debet in tanto beneficio grata recordatione colendo, gratiaque ob illud Deo habenda, quam debes. cujus rei faciendae una est tantum via, si te in omnibus non solum factis & dictis tuis, sed etiam cogitationibus ad praeceptorum divinorum praescriptum conformabis.

Proximum monitum est, ut, cum praestantissimum inter sacros homines locum obtineas, ad eas res mentem cogitationemque adjicias, quae sacerdotis professio postulat. etenim plerique nostra aetate (quod lugendum sit) dignitatem tantummodo & opes in sacerdotio spectantes, iisque hiante cupiditate imminentes, quanti oneris quantaeque sollicitudinis res sit sacerdotium, sibi curandum non putant; eaque re fit, ut nullam officii sui partem in sacerdotio gerendo tueantur. qua re quid dici potest indignius? nam, si nullum est tam sordidum artificium aut tam humile, ut ad illud sese conferentes non sibi prius quaerendum putent, quod sit illius artificii officium, quidve sit illi propositum, ut ad illud possint industriam & diligentiam suam accommodare, quam turpe est, in re omnium maxima & gravissima ab infimi generis hominibus vinci, neque reputare, quae sint sacerdotis partes, cujusque muneris colendi caussa a Deo institutum sit sacerdotium? hoc te genus hominum, a veteri sacerdotum virtute tantopere degenerantium, nequaquam volo imitari; sed contra considerare (cum nihil aliud sit sacerdos, quam inter Deum & hominem internuntius quidam atque interpres, qui precibus & sacrificiis Deum hominibus propitium reddendo, humana apud Deum, sacris vero mysteriis hominibus communicandis, iisdemque divinorum sermonum uberrimo pabulo alendis, & ad divinum amorem excitandis, divina apud homines legatione mutuo fungatur) quantum ac quam magnum munus sit sacerdotium, quamque non modo ad honorem & dignitatem insigne, sed ad curam animique sollicitudinem grave.

Cujus sustinendi cum duplex omnino ratio sit, morum & doctrinae, in utraque summa tibi cura diligentiaque est ponenda; &, quod ad mores attinet, danda opera, ut manum, linguam, mentem ab omni sceleris contagione castam & integram serves; cavendumque, ne quod in omni vita ullius flagitii vestigium appareat. omnium praeterea voluptatum & libidinum illecebrae declinandae sunt; quod nulla res majorem vim habeat ad animos adolescentium corrumpendos, & ab officii regione deducendos. quae res tametsi difficultatem nonnullam videtur habere, tamen, si

secum

tiae tuae, qui ad me de ratione tuendi cardinalatus diligentissime scripseris, id equidem tanti aestimo, ut Julii pontificis max. divino in me & immortali beneficio proximum judicem. ille

secum reputare voluerint ii, qui sacris initiantur, sese Dei esse administros, facile intelligent, qui apud homines Deum referunt potestate, eosdem illum ipsum Deum vitae imitatione & similitudine exprimere oportere. neque enim sacerdotibus communi tantummodo omnium christianorum officio cursus quidam vitae, ab omni vitio disjunctae & cum virtute conjunctae, est tenendus, sed praecipua quaedam & magis necessaria ratio virtutis a Deo ipso illis est imposita, cum illorum vitam edito loco sitam esse diceret, in qua ceteris hominibus exemplum ad imitandum esset propositum, cumque illos lucernarum persimiles esse praedicaret, in montium vertice constitutarum, quarum virtute ac splendore lumen ceteris mortalibus praeferretur: quae praecepta si nostri temporis sacerdotes secum ipsi interdum agitarent, & cum Deo majore in gratia, & cum hominibus majore essent in honore, minusque ex invidia & populorum offensione laborarent. nunc illorum nonnulli, divinorum monitorum penitus obliti, flagitiisque & sceleribus contaminati, in summo jacent populorum contemptu.

Ab hac tam perdita tamque profligata ratione te volo, Roberte, abhorrere, neque putare (quod plerique stulti facere solent) in ceterorum vitiis, si iisdem tu, quibus illi, fueris inquinatus, tibi excusationem inesse, sed contra potius, eo majore laude dignam fore virtutem tuam, quo pauciores socios habebis. quare omnis vitae ratio ad eorum similitudinem tibi est accommodanda, quorum laude ordo sacerdotalis, qui ceterorum infamia premitur, sublevatur. neque tamen, cum ab ipsorum lutulentis vitiis abfueris, perfectum opus tibi debes existimare, sed alia quaedam superesse putare, quae tibi nequaquam sint negligenda: in primis modestiae ratio; quae virtus ut est propria aetatis tuae, ita tibi alia majore ratione seorsum a ceteris adolescentibus magnopere est amplectenda. nihil est enim, quod animos hominum ab officio magis abducat, quam secundae res bonaque fortuna. haec solet animos hominum inflare, spiritusque quosdam, elationis & arrogantiae plenos, secum afferre. quae res facit, ut, cum amplitudo fortunae non satis aequis oculis ab omnibus adspici soleat, si ad illam superbiam praeterea arrogantiamque adjunxeris, intolerabilis res fiat, summoque in omnium odio versetur. quare omni ratione cohibendus est hic impetus, modestiaeque freno coërcendus; omnisque asperitas vitanda; contraque summa humanitas, atque in omnibus & dictis & factis suavitas inducenda: qua virtute ut nulla est christianae professioni conjunctior, ita nec quae magis secundae fortunae invidiam mitiget, communemque hominum benevolentiam illi conciliet. Neque tamen, ut in unaquaque re magnam habet reprehensionem nimium esse, ita in hac nobis est committendum, ut, dum modestiae laudem nimium consectamur, ad levitatem dilabamur; sed ita temperanda est tota ratio, ut, simul cum humanitate, gravitatis rationem habeamus. neque enim, cum aditus faciles laudo, idcirco projectam nimisque familiarem cum quibuscumque hominibus, etiam ignotis, consuetudinem probo; neque, si superbum supercilium & frontis contractionem detestor, ideo minorem mihi stomachum facit levitatis ac fuci cujusdam plena submissio. sit igitur in vultu cum gravitate quadam conjuncta hilaritas, absit humilis blanditia, sit in sermone suavitas, vitetur assentatio, sit in quotidiana consuetudine facilitas & comitas, facessat

ille enim me supra aetatem, supra omnia mea merita, cardinalem fecit; tu, ut vel id aetatis eo me honore non indi-

 gnum

cessat dissolutio: atque, ut summatim dicam, non ita humanitatis laudem amplexemur, ut gravitati & dignitati parum consulamus; neque rursus gravitatis retinendae cupiditate ita efferamur, ut ab humanitatis ratione abhorreamus. quamquam, si in alterutram partem peccandum sit, ad humanitatem potius est incumbendum; quod gravitas & dignitas fortunae splendore facile sese tueantur.

Ad mores adjungenda est doctrina. in qua re si tu, ut reliqui adolescentes, liberam haberes voluntatem ad quod te studium potissimum conferres, plus operae sumerem in sententia mea, ea de re tibi exponenda, plurimumque darem animi tui propensioni, quam ut sequereris, te hortarer. cum vero sacerdotis officium in christiana doctrina hominibus tradenda in primis sit explicandum, ejusque doctrinae promulgandae ac cum hominibus communicandae caussa a Christo ipso toto orbe terrarum legati sint sacerdotes, intelligis profecto, hanc tibi libertatem a sacerdotis professione praecidi; theologiaeque studium, quod ceteris quoque hominibus sua nobilitate omnium studiorum debeat esse jucundissimum, tibi etiam esse necessarium. hoc igitur tibi propositum esse debet, eoque omnis labor, opera, diligentia tua est conferendo; ceteraque omnia, quaecumque leges & audies, ad illud sunt referenda. Ac theologiae studium est ejusmodi, quod etiamsi omnibus ornamentis careat, quibus cetera studia commendari solent, tamen subjectae materiae dignitate, quae est Deus, maximaque utilitate, quod ad aeternam salutem beatitudinemque hominibus iter monstret ac patefaciat, omnes homines, neglectis ceteris, ad se attrahere debeat. cum vero ad materiae nobilitatem omnis generis ornamenta accesserint, quam non probanda est illorum ratio, ut dicam vituperanda, qui ab hoc studio abhorrent? cave enim putes, Roberte, ullum doctrinae genus aut majore copia ac rerum varietate, aut majore eloquentia, aut subtiliore disputandi ratione, aut a praestantioribus hominum ingeniis umquam fuisse tractatum: ut veritas, quae huic studio subjuncta est, quae etiam sine ullo fuco nuda & simplex sua pulchritudine & specie est jucunda, admirabiliores etiam habeat delectationes luce orationis ornato. nam, ut omittam sacros ipsos utriusque testamenti libros, qui, cum, divino spiritu dictante, conscripti sint, sua se majestate, sine ullo fuco aut verborum ornamentis, satis commendant, quis Basilio in disputando acrior aut subtilior aut gravior? quis majoribus ingenii aut doctrinae opibus instructus? quid? in Nazianzeni oratione, praeter eximiam sacrarum rerum scientiam, ob quam merito est Theologus appellatus, praestantemque in omni genere doctrinam, an Demosthenis sonitus & fulgura desideramus? Chrysostomus vero an non beatissima illa copia & ubertate, omnique fere ornamentorum genere, ingenii praeterea nobilitate, Ciceronem nobis expressit? multiplicem vero Hieronymi doctrinam, omniumque magnarum rerum absolutam notitiam & orationis copiam; acerrimum quoque Tertulliani ingenium variamque eruditionem quo in gradu laudis collocabimus? in Augustini vero caelestis ingenii acie an non praestantissimorum philosophorum laudibus christiana gloria respondit? cujus in disputando, erroribusque refellendis, ac vera doctrina asserenda, acerrimam vim quae satis aequare possit admiratio? quid? recentior haec scholasticorum industria an est silentio praetereunda? quorum ratio disputandi quamvis nonnullis paullo angustior paullo que exilior ac spinosior videri possit, tamen nega-

gnum praebere possim, effecisti. quamobrem tibi de tuo isto munere, quo nullum nobis hoc tempore majus aut melius afferri

ferri

negare non possumus, lumen ab ea praeferri, iterque monstrari, quo minore cum erratione, quae contraria videantur inter se, aptare, ambigua distinguere, ac denique in amplissimis illis sacrorum librorum spatiis liberius possimus, minoreque cum offendendi periculo, excurrere.

Deinde, cum ad doctrinas consequendas magnam partem sine dubio ordo obtineat, certe veterum scripta, splendida illa quidem ac prope divina, hac commoditate carent: neque quisquam sive de graecis sive de latinis fuit, qui illud susceperit ac spectarit, quemadmodum totam theologiae doctrinam plenam & absolutam traderet, remque a principio ad extremum ordine quodam perduceret; sed, modo hanc, modo illam rem tractantes, disputationes suas ad ecclesiae tempora accommodabant. quorum egregia scripta cum hac ordinis luce careant, divino consilio factum puto, ut recentiora haec ingenia existerent, quae, quod superioribus deerat, id ipsum acumine & diligentia sua adderent, confusasque illas & sparsim tractatas quaestiones in ordinem digererent; seriemque quandam conficerent, qua, rebus aliis ex aliis annexis, & dilucidior esset haec doctrina & ad perdiscendum facilior. quorum hominum labor & industria haudquaquam videtur adspernanda. nam, etsi multa saepe inculcent a philosophis sumpta, quae fortasse omittere potuissent, nonnullisque quaestionibus, forte supervacaneis, hoc studium consperserunt, a quibus abstinere potuissent, tamen, iis rejectis, possumus, quae utilia in ipsis sunt, carpere.

Quid? illa quanta est hujus doctrinae commendatio, quod, cum reliqua studia ingenia tantum hominum vimque intelligendi oblectent ac teneant, sacrae litterae animi quoque affectum pascant, & eo quidem pabulo, quo nullum sit aut ad sensum jucundius aut ad fructum utilius? animos enim hominum, terrenis his & caducis bonis incubantes, totos immutant, & ad caelestium rerum amorem traducunt, sublimesque quosdam ac divinos spiritus paullatim instillant, quibus humiles has fluxasque res despiciant ac pro nihilo ducant, contra divinas suspiciant, in easque omnibus animi motibus tantummodo ferantur. quo re fit, ut sic affectae mentes purissima ac perpetua tranquillitate fruantur, nullis aegritudinibus lacerentur, nulla inani laetitia titillentur, nullis denique perturbationibus exagitentur; quippe quibus omnia humana contemptui sint, futuraque beatitudo ab iis studiis etiam in hoc vita fere repraesentetur. Illud quoque accedit, quod theologiae utilitas non aeterna illa caelestique beatitudine tantummodo terminatur, sed humanarum quoque rerum administrationem complectitur. neque enim ab aliis philosophorum scholis vitae civilis praecepta aut subtilius sunt aut elegantius aut vero etiam uberius tradita, quam a theologis nostris. quare, cum tu maximae omnium reip. senator creatus sis, ob eamque rem politicarum rerum cognitio tibi in primis sit necessaria, debes te toto pectore ad illud studium conferre, quod te in illis facere possit instructiorem.

Neque tamen te ad theologiam tam vehementer hortor, ut a reliquis bonarum artium studiis plane deterream, sed ut moneam, tibi in iis ita esse versandum, quasi ex illis ad divinam doctrinam tibi gradus quidam fiat. ut enim infectores non statim neque temere quamcumque lanam conchylio tingunt, ne per rudem materiam aliquid de purpurae splendore detrahatur, sed lanam prius viliori fuco inficiunt, ac molliorem reddunt, ut superinductum ostrum splendidius niteat, sic adolescentium

animi,

ferri potuit, magnam habeo gratiam; cujus etiam referendae facultatem, si qua erit, non praetermittam. reliquum est, ut te orem, ut, cum istuc (*c*) redierimus (quod commodo tuo fiat), visas nos saepius etiam, quam antea solitus es: tuo enim consilio uti cupimus.

C 2 VII.

animi, in quos divina doctrina est infundenda, ingenuis prius sunt artibus informandi atque imbuendi; quibus perpoliti sensa illa divinarum rerum non quidem praestantiora efficiant (neque enim possunt ullo modo), sed & ad ea percipienda instructiores fiunt, & percepta majore cum dignitate possint efferre. ac, quemadmodum non, si ad fructuum copiam & suavitatem nihil folia valent, sunt tamen frondes plane abjiciendae, quod arboris decor plurimum illarum ornatu commendetur, ita nec, si divina doctrina nullo extrinsecus praesidio subnixa suis tamen radicibus firmissime haeret, sesèque abunde viribus suis tuetur, sunt tamen ideo ab illa ceterarum doctrinarum ornamenta repellenda; quae, etsi eam meliorem non faciunt, homines tamen, in quibus ea sunt, non modo exornant, sed magna etiam illis ad illam tractandam afferunt adjumenta. itaque tibi impedimento esse non possumus, quo minus aliquot etiam aetatis tuae annos ponas in iis studiis, sed ita, ut non illa existimes christiano homini, sacerdoti praesertim, per se esse quaerenda, sed, ut dixi, ex iis putes expeditiorem viam tibi ad divinam doctrinam communiri, neque, quod plerique faciunt, ut omnem tibi aetatem in iis studiis ponendam censeas, sed susceptam in iis diligentiam eo usque perducendam, quoad te ad graviorem doctrinam satis ab illis instructum sentias, ad quam cetera omnia studia & consilia tua tibi sunt dirigenda, illiusque utilitate processus in ceteris artibus terminandi.

Hoec fere sunt, Roberte amplissime, quae ego & aetati tuae, & honori, quem es assecutus, singulare meum erga te ac parentem tuum totamque domum vestram studium debere existimavi: in quibus exponendis cum videam, me epistolae modum pene transgressum, finem tandem faciam cum ea clausula, ut Deum immortalem tibi istum honorem velim fortunare, teque orem, ut parenti ac fratribus, meis verbis, quamplurimam salutem dicas. Vale.

(*c*) Romam scilicet; ubi Folieta, patria pulsus, domicilium suum constituerat, &, antequam Nobilius Népete (unde datam esse hanc epistolam, quemadmodum proxime superiorem, non est dubisandum) sese conferret, notus illi ac familiaris fuerat. De tempore autem, quo Folieta exsul esse coeperit, ita Niceronius disputat: *Il seroit difficile de marquer l'année precise du bannisement de Folieta. Il est vrai que M. de Thou en parle sur l'année 1575. à l'occasion des troubles de Genes: mais on voit par quelques-uns des ses ouvrages imprimés à Rome avant cette année là, que son exil l'a precedée:* Jam romanae Folietae operum editiones, quas Niceronius significat, non sunt antiquiores anno 1574. Atqui, amplius viginti ante hoc romanarum editionum tempus annis, Romae commorantem Folietam vidimus; cujus propterea exsilii initia saltem ad an. 1553. retrahenda sunt. Peccat etiam idem Niceronius in eo, quod Julium III. Nobilii dumtaxat *oncle* sua lingua appellat, quem, utpote Ludovicae Montiae, Nobilii aviae, fratrem, *grand oncle* (qui latinis est magnus avunculus) appellare debuisset: itemque in eo, quod Nobilium ab Julio creatum cardinalem anno non 1553. sed 1554. dicit. idem tamen (quod initio testificatus sum, iterumque confirmo) accuratius, quam caeteri ante eum, in Folietae rebus scriptisque persequendis versatus est.

VII.

a Jul. Pogianus N. N. (a)

EGO, qui te adolescentem, omnibus naturae, proxime etiam fortunae, bonis ornatissimum, summis, mediis, infimis approbantibus, instituendum suscepi, omnem meum laborem, operam, curam denique omnem in eodem te ornando literis atque optimis moribus fixi & locavi. visus enim mihi semper es natus ad summam laudem: ut, etiamsi cardinalis non fuisses, tamen te isto honore non solum dignum, sed etiam omnino dignandum maturo tempore, judicarem. vidi igitur singularem tuam indolem, & statim (tute scis) singularia omnia tibi proposui. non enim ab eo, cui supra aetatem summos honores deberi intelligebam, mediocria ornamenta satis habere poteram. sed adhuc, ut multum in moribus & literis non profeceris, non parum certe profecisti. quare nunc te, pro tuis istis praecipuis animi ornamentis, per patris tui, viri clarissimi, eximium in te amorem summamque indulgentiam,
b per judicium, quod de te tam tenera tua aetate (b) fecit Julius pont. max., per expectationem, quam omnium praeclarissimarum rerum sustines, per meam in te benevolentiam & observantiam

(a) Haec epistola, & quae deinceps magno numero sequentur, non tam epistolae ad absentem sunt, quam praesentis ad praesentem codicilli, quibus doctor ac paedagogus, discipulum atque alumnum suum compellans, ad doctrinam atque virtutem Pogianus instituit. ad quem autem ab eo scripti sint, ex inscriptionibus, quae nullae usquam neque in nostro neque in vaticano exemplari illis, praeterquam semel uni, praefiguntur, deprehendi non potest. sed, non nisi ad Robertum Nobilium datos (paucis aliquot fortasse exceptis, de quibus, cum ad singulos ventum deinceps fuerit, dicam) & mihi exploratum est, &, qui eos legerit ac paullum modo considerarit, facile intelliget. nos tamen, quo propius ad ipsa exemplaria accedamus, longiusque ab omni errandi periculo absimus, pro *Roberto Nobilio* litteras *N. N.* unicuique inscribemus. De tempore nihil habeo dicere, nisi videri, eos medio circiter anno 1553. (hoc est sex ferme ante initum a Roberto cardinalatum mensibus) coeptos, medio item circiter anno 1555. (quo decimumquartum aetatis suae Robertus agebat) desitos fuisse scribi. Chronologicam in iis edendis seriem servari a nobis, quamque ob causam, non potuisse, diximus in praefatione ad lectorem. Initium quidem ab eo codicillo faciendum duximus, quem & ad Nobilium fuisse datum, & proxime a cardinalatu, eidem delato, datum, ipsius sententiae perspicue declarant. qui vero sequentur, non propterea universos post cardinalatum scriptos existimari necesse est.

(b) Die 5. sept. an. 1553. decimumtertium aetatis suae annum Robertus inierat; eodem autem anno die 22. decembr. ab Julio III. magno ejus avunculo, creatus est cardinalis.

vantiam singularem, per Deum denique atque homines, oro, obsecro & obtestor, uti naturam, fortunam & conditionem tuam respicias, & eam, quam illa postulant, in studio, scriptione & vita curam & diligentiam adhibeas, neque quicquam insusurrari in aures tuas abjectum atque humile patiaris; facilem praeterea in loquendo, respondendo, & omnino in omni congressione & collocutione te praebeas. quod si me virum bonum, si dignum iis studiis, in quibus versor, si non minimi consilii, si, quod caput est, tui amantem & observantem cognoscis, debet haec mea ratio apud te plurimum valere.

VIII.

Jul. Pogianus N. N.

QUod egomet antea judicaram, fore te eum, qui non modo doctrina & eloquentia, sed etiam iis virtutibus, quae ad vitam & ad mores pertinent, ex omni juventute parem haberes neminem, id hodie ita vidi, quasi ea, quae oculis cernuntur. nam ex tuo sermone, quantum adhuc in literis profecisses, quantum etiam non ita multis mensibus flagranti isto studio profecturus sis, facile intellexi. quam vero grato animo esses in eos, qui de te bene meriti sunt, ex eodem te libenter cognovi. gratulor igitur tibi utrisque animi tui ornamentis, virtute & eruditione (a): mihique vehementer gaudeo, qui te talem habeam discipulum, ex cujus summa gloria fore sperem, ut magna ad me laudis pars redundet. quid de te sentiam, vides. quare da operam, ut mea quotidie de praecipuis tuis animi bonis duplicetur opinio (b).

(a) *Gratulandi* verbum, cum sexto nominum casu conjunctum, veterum latinorum exemplo non carere diximus ad epist. *Neque mihi* pag. 8.

(b) Cicero filius ad Tironem lib. XVI. Famil. epist. 21. *Gratos tibi optatosque esse, qui de me rumores afferuntur, non dubito, mi dulcissime Tiro; praestaboque & enitar, ut in dies magis magisque haec nascens de me duplicetur opinio.*

IX.

Jul. Pogianus N. N.

SI, quam mihi rescribendi moram quaeris, eandem aeris alieni dissolvendi quaereres, malum omnino nomen (a) existimareris; multique essent, qui te vel non satis locupletem vel minus

(a) *Mala nomina* dicuntur debitores ii, qui creditas pecunias, quo debent tempore, non dissolvunt.

minus bonum virum judicarent. At inquies, ut lentum petitorem (*b*) interdum, quominus ei satisfiat, esse in culpa, & bona nomina (*c*), non appellando, mala fieri, sic me istius tuae in scribendo tarditatis culpam sustinere, qui non exigam a te literas. At istud falsum est. ego enim quotidie aliquid ad te do literarum. quindecim dies sunt, cum tu ne schedulam ad me quidem. illud vero non negabis, me saepius tecum & per epistolam & coram summis precibus egisse, ut aliquid scriberes. quod cum ita diu non feceris, aut te non esse solvendo, aut fraudatorem fatearis necesse est. inficiator (*d*) esse jam non potes.

(*b*) *Lentus petitor* est, qui creditam pecuniam non statim, ac est coepta deberi, reposcit.

(*c*) Columella lib. 1. *de re rust.* cap. 7. num. 2. *Nec sane est vindicandum nobis quidquid licet: nam summum jus antiqui summam putabant crucem. nec rursus in totum remittendum: quoniam vel optima nomina non appellando fieri mala, foenerator Alphius dixisse verissime fertur.* Quem locum sic Budaeus interpretatur: *Quamvis locupletes habeas debitores, tamen, si diu judicium ipsis non dictaveris, usurasque non petieris, mala tandem fieri, id est, ipsos tandem non solvendo tanto aeri alieno fieri: sicque inanem tandem persecutionem, & nomina ipsa cassa factum iri.*

(*d*) *Inficiator* est, qui creditam sibi pecuniam negat a se aut omnino deberi, aut certe eo, quo petitur, tempore deberi.

X.

Jul. Pogianus N. N.

QUid dicas, nescio (*a*). ego in te amando nunquam sententiam mutavi. tu certe meum amorem amare non videris: prae enim me sunt contemnenda omnia. non potes literas & egregios mores magni aestimare, quin me etiam, unde illa discis, plurimi facias. quare aut mihi eum honorem habe, qui habendus est, aut studia virtutis & bonarum artium pro nihilo puta: nihil enim potest mihi, sejunctum ab illis, a te accidere. sed eo redeo (*b*). non possum istam indignitatem perferre. quod quoniam tu timore quodam servili dissimulas, faciam, ut intelligas, me consecutum hac, qualiscunque sit, doctrina, ut liber sim, nec modo liber, sed ut etiam sim

(*a*) Addidi ego ex ingenio vocem hanc *nescio*, tamquam necessariam; quae tamen tum a Gratiani exemplari, tum a vaticano codice pag. 235. aberat.

(*b*) Nonnullos ex his codicillis admodum negligenter in utroque exemplari a librariis fuisse descriptos, confitendum est; qui saepe sive unum ex duobus sive duos ex uno fecerint, & temere verba ac sententias alterius in alterum transtulerint. ex quorum codicillorum numero fortasse hic est; in quo certe posteriora haec cum superioribus minime cohaerere videntur.

ſim nemini, vel caeſari, addictus. quid te deceat, non amplius commemorabo. quæ ad tuam, ut dixi (c), exiſtimationem pertinent, vel dicam tibi cras, vel fortaſſe reticebo. Remitte mihi has literas, cum primum eas legeris, ut adſcribas vel non adſcribas aliquid. c

(c) Ubi dixit? In hoc codicillo certe nuſquam. An non hoc quoque noſtram illam ſuſpicionem confirmat?

X I.

Jul. Pogianus N. N.

Hieronymi Pontani commendationem te perſecutum eſſe, non arbitror. quamobrem vereor, ne ſpes, quam is in te ſummam collocarat ſuorum commodorum, hominem fruſtretur. cura igitur, ut cras bene mane certum hominem ad eos cardinales mittas, qui ipſum Pontanum eis commendet: ſunt enim illi, qui ei negotio praeſunt, cras omnino congreſſuri.

X I I.

Jul. Pogianus N. N.

Venimus in tuum cubiculum Julius (a) & ego, viſendi & ſalutandi tui cauſa, quo tempore rei divinæ te intereſſe, dicebant. quare, quoniam nobis apud amicum communem Romae (b) prandendum eſt, petimus a te, ut id nobis tua voluntate a b

(a) Julium Conſtantinium ſignificari puto: de quo vide vol.III. pag.446.& vol.IV. pag.66. & 80. Neque alium eſſe exiſtimo illum Julium, de quo Vincentius pater agit in quadam ad Robertum filium epiſtola (quam olim una cum paucis aliquot aliis apud card. Aloyſium Matthaejum vidi carptimque deſcripſi) die 7.aug.an.1554. ex caſtris (apud Senas, ut opinor) data, his verbis: *Dell'andare a viſitare ſua ſantità governatevi ſecondo che parerà a voi & a meſs. Giulio, voſtro ſecretario.* quae non de *Julio* Pogiano dici, manifeſtum eſt. is enim Roberti non *ſecretarius*, ſed praeceptor fuit. duos autem Julios apud Robertum fuiſſe, ex aliis ejuſdem Vincentii ad eum litteris, die 7. maj. eodemque anno 1554. Florentia datis, didici, in quibus, *Tra pochi giorni*, inquit, *me n'anderò in Val di Chiana . . . Frattanto non ho ſe non da ricordarvi, che ricompenſiate l'intermiſſione, che havete fatto delli ſtudii con qualche trattenimento virtuoſo & piacevole, & che vi moſtriate ſempre grato & con buon viſo alli ſervitori, ſecondo le lora qualità, preponendo ſempre all'altri il P. Ottavio* (Pantagato) *& li dua meſs. Giulii, & meſs. Fabio.*

(b) Hic locus, in quo videbam, hominem, qui Romae eſſet, abeundi facultatem petere, quod ſibi *Romae prandendum*

luntate facere liceat : neque enim te a prandio morabimur. Ego undecima hora surrexi, ut ea scriberem, quae tibi, spero, maxime probabuntur. De tuo studio non dubito. tuas quidem literas desidero, quas elegantes fore, & opto & spero.

dendum esset, diu me atque incredibiliter torsit, antequam cogitavi, eos, qui transtyberinam urbis regionem incolunt, cum ad hanc citeriorem se conferunt, tum se *Romam conferre* hac etiam nostra aetate dicere solitos. Porro in transtyberina illa regione (quae tum *Burgus* tum *Urbs Leoniana* dicebatur, ac dicitur) Roberti aedes fuisse, docet Vincentii patris, quam legi, epistola, ad eum die 21. maj. 1554. Castellione Arrentino data, in qua facultatem illi e *Burgensi* domo, non admodum salubri, alio commigrandi facit. De Leoniana autem urbe haec ex Platina in Leonis IV. *Vita* habe : *Eorum* (Agarenorum, sive Sarracenorum) *opera, qui vivi Romam perducti sunt, usus est Leo in restituendis ecclesiis, quas ipsi Agareni quondam diruerant & incenderant, & in extruendis moenibus, quibus Vaticanum cinxit, Leonianamque urbem de suo nomine appellavit : idque potissimum effecit, ne deinceps hostibus liceret ecclesiam beati Petri una vel levi incursione spoliare & incendere, ut ante consueverant .... Hanc autem urbem primo pontificatus sui anno (Christi 848.) inchoatam, demum sexto absolvit; eamque Corsis, quos Sarraceni ex insula depulerant, incolendam dedit, assignatis viritim agris, unde viverent*. Pius vero IV. longo post intervallo, anno 1564. *Leonianam urbem* (ut ait Panvinius in ejusdem Pii *Vita*), *quam Burgum vocant, crassissimo muro laxavit*. Quae quidem Pii IV. recentior exaedificatio *Burgus novus* appellatur.

XIII.

Jul. Pogianus N. N.

PRudentia, mihi crede, in primis vitam hominum tuetur. Quorsum haec? ut intelligas, fuisse tuas partes, hunc librum, cum primum habuisti, describendum curare. qui scis, ad decem annos fore, ut sit hic liber? pereunt impressi: vide in quo periculo versetur praestantissimum monumentum, & scriptum, & unum fortasse, in quo tam multa sunt, quae ad tuum officium maxime pertinent. quid igitur, si minime (*a*) decet, te tam diu indormire in restituendo libro, non jubes describi? vellem, quanti res essent, tanti eas aestimares. quod etiam de hominibus (*b*) a te intelligi cupio. quae vide ne sero perspicias.

XIV.

(*a*) Abest ab utroque exempl. vox *minime*, certe necessaria.

(*b*) Tacita discipuli objurgatio, atque admonitio, ut majorem doctoris sui rationem habeat.

XIV.

Julius Pogianus N. N.

Librum, quem tibi Stella (*a*) legendum dedit, eum mihi concedas velim. audio enim, Sabellum (*b*) cardinalem totum perlegisse. quamobrem ejus videndi summa cupiditate teneor. dum tu somnum capis, ego illum lectione percurram. quaeso a te, ut mihi hoc des: ne Stellae benignitate sit utendum potius, quam tua. a b

(*a*) An Fabius, an Vincentius, Fabii pater? ad quos, brixianos cives, Paulli Manutii exstant litterae libro ejus *Epistolarum* secundo. an potius Joannes Franciscus? cujus meminit Paullus Sadoletus in quadam epistola, Carpentoracte die 4. jul. an. 1559. data, & inter editas ab Aldo Manutio Venetiis an. 1564. recensita; tomo III. operis inscripti: *Lettere volgari di diversi nobilissimi huomini* pag. 179. De quo eodem Jo. Francisco sunt illa in Paulli IV. *Historia*, a Carolo Bromatio scripta, & Ravennae an. 1748. edita, lib. VIII. pag. 152. *Contro il Polo non solo mulltava l'operato da lui nella legazione di Trento, ma ancora la famigliarità di persone sospette, come di Ottonello Vida, Gianfrancesco Stella, Marcantonio Flaminio, Giacomo Bonfadio, ed altri belli ingegni.*

(*b*) Jacobus Sabellus, Romanus, die 28. oct. an. 1523. natus, a Paullo III. die 12. dec. an. 1539. cardinalis creatus fuerat. is Robertum nostrum aliqua propinquitate attingebat. obiit deinde nonis dec. an. 1587. ejusque corpus in templo farnesiano Societatis Jesu, de qua optime meritus semper fuerat, sepultum est. Vide Oldoinium apud Ciacconium.

XV.

Jul. Pogianus N. N.

Adest, qui me Basilii Zanchii (*a*) & Guilelmi Sirleti (*b*) nomine accersat, ut S. Apollinaris fanum (*c*) una cum illis visam. tu, nisi opera mea uti vis, dabis mihi hanc cum viris a b c

(*a*) Hieronymus Ghilinius in suo *Teatro d'huomini letterati*, Venetiis anno 1647. edito, pag. 26. *Bergamo*, inquit, *città principale dello stato viniziano, produsse al mondo Basilio Zanchi suo cittadino, chiarissimo splendore della religione de' canonici regolari. questi col suo fecondo e fertile ingegno attese con tanto affetto a studiare la filosofia e teologia, & anco a ricrearsi nelle dilettevoli e belle lettere, che in breve & in queste & in quelle fece grandissima, anzi straordinaria riuscita ... Assaissimo li devono tutti i studiosi, e devono anco in gran parte riconoscere dal suo infaticabile intelletto la perfezione del fruttuoso dizionario di Mario Galesino, il quale fu aumentato e ridotto al termine, che hoggidì si vede, che ha per titolo:* Verborum latinorum ex variis auctoribus lib. I. *Vanno anco attorno con molta commendazione del suo nome queste altre opere:* Dictionarium poëticum & epitheta veterum poëtarum;

viris doctissimis & optimis, eisdemque mihi conjunctissimis, faciendi pii officii facultatem; & interea te isto ludo oblectabis: nisi

tarum: De hosto sophiae libri duo carmine conscripti: Adnotationes in divinos libros: Quaestiones in libros regum & paralipomenon: Poëmatum libri octo. *Il suo più che ordinario valore in tutte quasi le ottime scienze li fece ottenere l'honoratissimo carico di custode della libreria vaticana ... Passò da questa all'oltra vita con grandissima divozione verso Dio e Maria vergine l'anno 1560.*

De Zanchii mortis anno consentit cum Ghilinio Morerius: sed uterque Latini Latinii litteris refellitur, ad Andream Masium VII. id. jan. an. 1559. datis, in quibus, *Zanchius*, inquit, *noster, in apostatarum tempestate gravi carceris dolore confectus, jampridem obiit*. Tempestas illa quae fuerit, docet Panvinius in Paulli IV. *Vita* his verbis: *Monasticam seu religiosam vitam semel professos, omnes ad monasteria, unde quacunque de causa exierant, edicto suo* (Paulli IV. constitutio *Postquam divina bonitas* significatur, data apud S. Petrum XIII. Kal. aug. an. 1558.) *redire, nulla admissa excusatione, jussit. id vero tanta adhibita severitate fecit, ut non ita subito obtemperantes* (quos inter fuisse Basilium hunc Zanchium, possumus credere), *veluti detrectantes imperium, satellitum custodiis adhibitis, tota ecclesiastica ditione in vincula, & aliquot in triremes conjecit* (corr. *conjecerit*), *omnes vero, quotquot potuit, in monasteria sua redire coëgit* (corr. *coëgerit*). *Venetiae tum fuere miseris, qui obtemperare ob varias causas non poterant, refugium*. Hactenus Panvinius: nec quidquam praeterea de *apostatarum* illa, quemadmodum Latinius loquitur, *tempestate* apud eum reperias. ut mirari subeat, erudirum ac diligentem histosicum Bromatium lib. XI. *Histor.* Paulli IV. num. 7. de illa ipsa hujus pontificis *contra apostatas* constitutione agentem, hanc adnotationem pag. 491. subjecisse: *Qui vedesi, che a torto si accusa dal Panvinio e dallo Spondano Paolo IV. di aver comandato agli apostati di tornar alla lor religione, e di non aver comandato ai lor superiori di riceverli: come se per questo i miseri apostati fossero costretti a fuggire pel mondo affin di schivare dopo la bolla i gastighi di Paolo*. Nihil tale a Panvinio, sed ab uno Spondano proditum est, qui in *Annal. Eccl.* ad annum Christi, non 1558. ut debebat, sed 1559. ita scripsit: *Qui varias ob causas edicto parère non poterant, iis tutissimum perfugium Venetias elegerunt. ad quam civitatem triginta eorum millia confugisse dicuntur. quorum plerique desperatione coacti in turcarum oras proficisci, vel in Germaniam migrare potuerant. nonnulli domorum parietibus inclusi rei exitum ac propinquum senis pontificis lethum praestolabantur: coenobiarchis, quod durum nimium videbatur, intra monasteriorum septa homines hujusmodi excipere abnuentibus, utpote qui ad id praestandum edicto non cogerentur.*

Idem Bromatius, Basilii Zanchii calamitate commemorata, haec de Octavio Pacato, sive Pantagatho, subdit: *Ottavio Pacato, che fuori della sua religione* (de'Servi di Maria) *godeva i frutti di una commenda, ed aveva molto credito in Roma e fuori, ed era stato maestro del cardinale de' Nobili, ed aveva scritto assai su gli annali ecclesiastici, sembra certamente, ch'egli pur soggiacesse a qualche sequestro, almeno mite, forse perchè men reo degli altri*. Sed re vera ne levissimae quidem poenae tum obnoxius Pantagathus fuit aut esse potuit, quem Paulli IV. constitutioni illi sine recusatione obtemperasse constat. atque ille quidem initio nulla ejusmodi se lege teneri obligasive arbitra-

nisi id est & omni tempore te indignum, & tum praesertim, cum Deo optimo maximo tuae vitae rationem reddere debes.

D 2 non

bitratus fuerat, card. Jacobi Putei, juris pontificii consultissimi, in ea re sententiam atque auctoritatem sequutus, teste Latinio, qui ad Andream Masium XI. Kal. sept. an. 1558. scribens, *Pater*, inquit: *Octavius noster jam aliquot dies non levi sollicitudine laboravit, quonam tandem apostatarum causa ventura esset. nunc, publicato decreto contra illos, patroni mei, decreti illius verba diligentissime verissimeque interpretantis, auctoritate fretus, acquiescit, sibique licere omnino putat & extra sodalium suorum contubernium vivere, & monasterii, olim sibi commendati, fructibus pro suo jure frui.* sed postea, voluntate pontificis diligentius explorata penitusque perspecta, neminem ex omni monachorum numero a claustris suis abesse patientis, confestim ad suos se sodales recepit. *Edicente* (inquit Joannes Baptista Rufus in ejus *Vita*, Romae Varesii typis an. 1657. vulgata pag. 19.) *Paulo quarto pontifice, ne amplius vagi & divisi agerent, qui legibus & institutis initiati tenerentur, dicto parens, dimissa statim libertate, sepsit se claustro S. Mariae in Via, eoque* (fort. *eo*) *secessu adeo delectatus, numquam satiatus, ut raro inde pedem extraxerit.* Neque vero illa, quae ex Latinii ad Masium epistola, VII. id. jan. an. 1559. data, Bromatius profert, quidquam huic Rufii narrationi contrarium continent, *Pater Octavius ita eum casum tulit, ut, praeter molestum illum tot scalarum adscensum, in libera, sed angusto sublimique cubiculo nihil prorsus illi ademptum esse videatur*: non enim hoc significare Latinius voluit, in *angustum sublimeque cubiculum*, tamquam in carcerem, Octavium compulsum ac detrusum fuisse, sed illud, Octavio, cum is ad suos sodales, Paulli edicto proposito, se recepisset, angustum quoddam in superiore aedium contignatione cubiculum obtigisse, quo per multos scalarum gradus esset adscensus, eamque ipsam rem illi molestam accidisse. cujus quidem molestiae caussam ex ipsius Latinii ad eumdem Masium epistola, VII. id. nov. ejusdem anni 1559. data discimus, in qua, *Pater*, inquit, *Octavius valet, siciliensique sacerdotio apud sodales suos etiamnum sustinetur, homo jam gravis aetate, & vetere quoque cruris morbo impeditior.* Sacerdotium autem illud siciliense Octavius ipse, in suis ad Joannem Metellum litteris, Kal. febr. an. 1559. datis (quas inter *clarorum virorum epistolas*, Venetiis an. 1568. editas, pag. 123. reperies) *ab Eugenio IV. D. Mariae Jumariorum, mazarensis dioecesis, abbatiae Gancil veteris, tanquam ab omni jure regio liberum, attributum fuisse* dicit: quod quidem cardinalis Joannis Salviati, apud quem diu vixerat, opera ac benignitate adeptus fuerat. Sed de Pantagatho nunc quidem satis: de quo plura qui velit, reliqua hujus operis volumina consulat, quartum praesertim pag. 358. & seqq. Nos ad Zanchium revertamur.

Zanchii casum illum quam graviter Paullus Manutius tulerit, ejus epistola 18. libri IV. ad Laurentium Gambaram, Venetiis data, ipso statim initio declarat: *Basilii*, inquit, *Zanchi, poëtae summi, hominis non vulgariter erudite, miserabilis & indignissimus interitus hilaritatem mihi prorsus omnem eripuit. quem enim donare summis praemiis ob excellentem virtutem, decorare honoribus ob singularem integritatem atque innocentiam aequum fuit, eum tam ignominiose vexatum, tam acerbe, tam crudeliter exstinctum, quis non ferat indignissime?* Fuisse eum *poëtam summum*, facile Manutio assentietur quicumque hominis libros duos *de horto sophiae*, ad Petrum Bembum heroi-

non poſſum ea ſilentio praeterire, quae & dignitati & ſaluti tuae maxime ſunt contraria. Sed jam abibo, ſi mihi per te licuerit.

XVI.

heroicis verſibus ſcriptos, legerit, Romae apud Antonium Bladum aſulanum Kalendis ſeptembr. an. 1548. primum vulgatos: quibus libris aliud opus in ea editione praefixum eſt oratione ſoluta, ſic inſcriptum, *Baſilii Zanchi in* IIII. *Regum & Paralipomenon libros Quaeſtiones ad Hieronymum Saulium, archiepiſcopum Borienſem*: ad quem Saulium epiſtolae nuncupatoriae illa ſunt extrema, ex quibus totius operis ratio ſatis intelligi poteſt: *Haec autem omnia, quae mihi ad ſuſcepti operis propoſitum pertinere videbantur, ex Theodoreti, Cyrenſis epiſcopi, monimentis, verbis ad noſtram conſuetudinem aptis converſa ſunt, ita tamen, ut illum imitati potius quam interpretati ſimus. cui quidem viro, praeter excellentem in omni omnium bonarum doctrinarum genere cognitionem, in explicandis divinae philoſophiae libris inter authores graecos, ſecundum Johannem Chryſoſtomum (hunc enim ſemper excipio) primas (bona aliorum venia dixerim) deferendas puto.*

Quae de Baſilio Zanchio a Latino Latinio in ſuarum *epiſtolarum* ſecundo volumine, Viterbii edito an. 1667. prodita ſunt, ad Maſiumque aliis atque aliis temporibus perſcripta, ea in eruditorum gratiam collecta extremo hoc loco ſubjiciam. Pag 69. *Zanchi libros audio in Alfonſi Carafae, cardinalis neapolitani, poteſtatem illico perveniſſe.* Inter Zanchii libros fuerat etiam olim Targum (quae vox chaldaea *interpretationem* ſignificat), auctore Jonatha, Uzielis filio: de quo libro non pauca inferius ex Latinio cognoſcentur. Pag. 96. *Sirletus valet utcumque, notaſque illas a librario adſcriptas* Hes. *Heſichium*, H. *Hieronymum ſignificare, reſpondit. quae tamen, non ex varietate vaticani codicis, ſed ex Baſilii Zanchi diligentia obſervata, librarius, ne quid praetermiſiſſe videretur, ex ſirletiano codice in meum transtulit.* Pag. 111. *Narravit mihi pridie Sirletus, eſſe apud card. Borromeum Jonatae quod vocant Targum, caldaicis litteris & verbis ab initio Joſue uſque ad calcem ſacrorum librorum ſcriptum. fuit is codex aliquando Aegidii cardinalis viterbienſis. eum tu fortaſſe numquam vidiſti. nam quinque primos Moiſi libros non magno labore multis in locis videre licuit. hos autem, id eſt, poſt illos, reliquos, non facile putat alibi reperiri Sirletus.* Pag. 113. *Targum Jonatae & tu melius divinaſti, quam mihi explicarat Sirletus, & non caldaicis verbis aut litteris, ſed latino ſermone loquitur.* Pag. 116. *Sirletus mihi rem de Jonatae Targum plane explicuit. Scito igitur, eum librum, latine verſum, a Joſue initium habere, atque inde, quos canonicos hebraei habent, omnes continere, praeter unum Danielem, qui caldaice ſcripſit. Is liber olim a Baſilio Zanco quingentis fere denariis emptus fuit: atque ex ea animi ſignificatione data Marcellus ſecundus tanti hominem aeſtimavit, cum adhuc cardinalis eſſet, ut vere litterarum cultorem, ſciendique cupidiſſimum unum omnium Baſilium judicarit.*

(*b*) De Guilhelmo Sirleto vide, ſi lubet, ſequentia hujus operis volumina, quartum praeſertim. hoc, quo ſcriptum hunc codicillum puto, tempore, nempe anno 1554. Romae Sirletus vivebat, & erudiendis Ricciardo & Herennio Cerviniis, Marcelli cardinalis fratris filiis, operam admodum privatus dabat.

(*c*) Hoc fanum agonali foro proximum eſt: feſtus autem S. Apollinaris dies in XXIII. Julii menſis incidit: quo ipſo die ſcriptus fortaſſe eſt hic codicillus.

XVI.

Jul. Pogianus N. N.

EPistola tua ad me lentum sane negotium . quare bellissimam esse oportet, cum eam sex ipsos dies jam in manibus habeas, neque tamen adhuc confeceris . tu vide , ut, quod tardius fit, diligentius etiam factum esse appareat . nisi enim ita
feceris , non tam istud judicio fecisse (*a*) , quam aut negligentia a
aut inscitia atque infantia commisisse videbere .

(*a*) *fuisse* cod. vatic. e quo depromtus hic codicillus est. Ne autem posthac id ipsum monere in aliis cogar , heic eorum omnium indicem exhibebo , quos , a Gratiano praeteritos, ex eo codice depromtos sive jam protuli , sive deinceps prolaturus sum .

Antequam mibi
Cras senatum
Cum intelligerem
Dum epistolam
Ego etsi quid
Ego qui te
Ego vero non
Epistola tua
Est quiddam
Expecto tuas
Ex proximis.
Haec ad te
Hic dies
Heri quod te
Legi commentarium
Mihi vesperi
Molestia tua
Nemo est
Nisi te
Nisi tuae
Non est
Non possum
Nunquam existimassem
Praeclarae istius
Quae , malum ! est ista latine
Quae , malum ! est ista ratio.
Quae me causa
Quam non est
Quam sint inania
Quatuor omnino
Quod antea
Si quid ex me
Videor tibi.

XVII.

Jul. Pogianus N. N. (*a*) a

EGO nihil te perditius (*b*) neque audivi neque vidi unquam . b
nihil enim est eodem te ad literarum studia negligentius ,
nihil ad congressiones & ad (*c*) collocutiones ineptius . frigent c
apud

(*a*) Tria codicilli hujus exstant exempla , unum in Gratiani, alterum ac tertium in vaticanae bibliothecae codice 3432. pagg. 236. & 270. b. quorum omnium non eadem est ubique lectio. nos primi illius codicis lectiones nota hac *Grat.* secundi hac *vat.* 1. tertii hac *vat.* 2. designabimus ; idemque in aliquot aliis , qui deinceps occurrent, facturi sumus .

(*b*) Acriorem profecto , quam res ipsa & veritas pateretur , objurgationem , & heic & alibi , ad optimum hunc adolescentem , alumnum suum , Pogianus.

d apud te literarum ſtudia, flagrant ludi (*d*), &, qui jam annum
tantum abeſt ut quicquam profeceris in literis, ut multum etiam
e f g dedidiceris (*e*), nunc totos (*f*) dies turpi (*g*) iſta luſione conſu-
h mis (*h*). qua in re, praeterquam quod ludendi cupiditate vidéris
i k incenſus (quo nihil poteſt ingenuo & liberaliter educato (*i*), ne (*k*)
l m dicam cardinale (*l*), alienius videri), das etiam omnibus (*m*) &
n colluſoribus (*n*) tuis & ludi ſpectatoribus permulta ſigna avari-
o tiae, ut (*o*) ſtupeant omnes. eo ne reciderunt paternae admo-
p nitiones, praecepta (*p*) & cohortationes meae, tot doctorum &
q r bonorum de te judicia (*q*), pontificis (*r*) maximi in te adornando
beneficium, ut is eſſe velis, in quo magnum dedecus futurum
ſit tuis omnibus? vix me contineo, quin exclamem in medio
foro: tanto afficior dolore ex tua iſta importunitate morum.
ita ne vero? ita me pudet & miſeret tui, ut pudore & miſeri-
cordia lacrymas tenere non poſſim. & mihi crede, cui nun-
ſ quam credidiſti, delata ſunt quaedam, ut mane audivi, ad (*ſ*)
cardi-

nus adhibuit: cujus tamen conſilii ſui rationem in iis litteris, quas continuo poſt has exhibebimus, & in aliquot aliis, ingenue ac diligenter expoſuit. de quibus litteris ſemper cogitare ad eaſque recurrere lectores velim, quotieſcumque in ſimilem orationis acerbitatem ac prope intemperantiam inciderint. mihi quidem eo illuſtrior atque ſpectatior Roberti Nobilii indoles ac virtus videtur fuiſſe, quo majorem objurgandi ſui Pogiano licentiam dabat, ac diutius ſub tam ſeveri durique monitoria diſciplina perſtitit; a qua ſe ſubducere illi, qui & patre amantiſſimo indulgentiſſimoque uteretur, & cardinalis eſſet, facillimum factu fuiſſet. neque vero Pogianus ipſe, niſi diſcipuli ſui modeſtiam ac bonitatem cognitam ac plane perſpectam habuiſſet, non ſibi ab hujuſmodi odioſae orationis genere abſtinendum putaſſet.

(*c*) Omitt. vat. 1.

(*d*) Non rectus pluralis, ſed patrius ſingularis numeri caſus hic eſt, cum *ſtudia* conjungendus, & pro *ludendi* ſive *luſionis* ponitur. in vat. 2. eſt *ludum*: ex quo fortaſſe *ludorum* fieri poſſit.

(*e*) *dedieceris* vat. 1.

(*f*) *tot.* id.

(*g*) *in turpi* vat. 2.

(*h*) Confer Pogiani haec, & concilia, ſi potes, cum Narii illis in Nobilii *Vita* pag. 9. *Non fu mai poſſibile indurla a giuocare* (fort. *giuoco*) *di ſorte alcuna; allegando, che chi giuoca, ſempre perde, perdendo, ſe non altro, il tempo, che più non ſi acquiſta*. Gravius ab hiſtorico, Nobilium numquam luſiſſe prodente, quam a Nobilio ludente peccatum exiſtimo; Pogianum vero, ſi quid peccavit, in eo peccaſſe, quod, ut alumnum ſuum a ludendo, inſigni ejus rei deformitate propoſita, deterreret, ludendi ſtudium multo majus, quam quantum re vera in illo adoleſcente fuerit, verbis ſuis fecerit.

(*i*) *educato * alienius &c.* Grat.

(*k*) Omitt. ad *alienius* vat. 2.

(*l*) *cardinali* vat. 1.

(*m*) *pro omnibus* vat. 2.

(*n*) *colluſionibus* vat. 1.

(*o*) *&* id.

(*p*) *& praecepta* Grat. & vat. 1. Omitt. ad *meae* vat. 2.

(*q*) *judicia * ut &c.* Grat.

(*r*) Omitt. ad *ut ir* vat. 2.

(*ſ*) *ad *de &c.* Grat. *ad de &c.* vat. 1. *ipſe ad deferet. millies mori malim quam haec. ſed &c.* vat. 2

cardinalem Montium (t) de te, quae (u) ipse ad (x) pontificem (y) deferet (z). sed (aa) millies mori malim, quam haec audire. quam vellem nunquam apud te docuisse! sed cras apud te & alteram testatam relinquam officii mei rationem. t u x y z aa

(t) Innocentium intellige, a Balduino Montio, Julii III. fratre, in filii locum jure adoptionis adscitum. cardinalem Julius crearat pridie Kal. jun. an. 1550. & immensis opibus auxerat. de eo vide Ciacconium, & hujus nostri operis volumen III. pag. 354.

(u) *quem* vat. 2.

(x) *ad * deferet &c.* Grat.

(y) Omitt. vat. 2. (z) *defert* vat. 1.

(aa) *sed nequeo prae dolore audire &c.* Grat. & vat. 1. *millies mori malim quam haec. sed nequeo prae dolore audire &c.* vat. 2. Ex utraque lectione tertiam quamdam, fortasse veram, certe non incommodam, conflavi.

XVIII.

Jul. Pogianus N. N.

SI in mediocri statu sermonis & praedicationis res tuas esse intelligerem, si non omnia eximia & praeter aliorum consuetudinem a te postulari audirem, si non omnino te summam doctrinae & eloquentiae expectationem sustinere animadverterem, facile paterer, interdum te (a) in studendo latineque scribendo negligentiorem esse. sed, cum ista omnium aetatum, generum atque ordinum sermone celebrentur, quoties te ad studendum aut ad scribendum segniorem esse video, non possum segnitiem lente ullo modo ferre. hinc clamores nonnunquam efficio, furenter irascor, acerbiora mihi verba imprudenti excidunt, &, quod nescio quomodo videor te & doctum & eloquentem praestare debere, efferor iracundia. quae si tu pro tua prudentia, longe majori, quam ista aetas ferre posse videatur, recte cogitare volueris, non modo mihi non succensendum, sed gratiam etiam habendam existimabis. ego unum opto & vehementer cupio, ut hominum praeclaro de te judicio respondeas. quod si assequor, nihil praeterea requiro. ut autem id possis efficere, omnem meam operam & diligentiam tibi praestabo. a

(a) Omitt. exempl. Ego necessario addendum putavi.

XIX.

Jul. Pogianus N. N.

LIteras meas, quas ad te nudiustertius dederam, mihique redditas, ut ad eas responderes, tibi iterum vesperi attuleram. a te remissas mihi, valde mirarer, si scribendi consuetudinem

dinem tibi gratam esse, unquam cognovissem. sed, cum a me nihil praetermissum sit, quod te ad latine tum scribendum tum loquendum paratum & instructum omnino reddere posset, a te vero nihil adhibitum, quo utriusque rationis cupidus esse videreris, non equidem miror, si & meas literas modo rejecisti, & orationem antea contempsisti. qua in re cum illud praestitero, ut singularem meam in te diligentiam & observantiam nemo desiderare possit, efficiam quoque, ne, fines eos praetergressus, qui mihi a ratione circumscripti sunt, cuiquam aliquando insanire videar (a).

(a) Hoc significare ac tacite comminari Pogianus videtur (quod facit etiam alibi apertius), se, nisi majorem sui suaeque institutionis rationem Robertus duxerit, ab eo amplius instituendo omnino destiturum.

XX.

Jul. Pogianus N. N.

Dionysium Athanasium (a), doctum & probum virum, tui vero observantissimum, cardinali Sfortiae (b) velim ita commendes, ut, quod ipse Dionysius maxime cupit, per eum conse-

(a) *Caie* (inquit Phil. Ferrarius in suo *Lexico geograph.*) *etiam Anton. postea Callium in lib. Conc.* Cagli, *urbs Umbriae ad Candianum* (al. *Cantianum*) *fluv.* (ubi recipit Boasim, ad radices Apennini) *in duc. urbinate, inter Urbinum ad bor. & Eugubium ad merid. 15. mill. pass. non vicina Anconae, ut scribit Ortel. a qua supra 50. mill. pass. distat, episc. sub archiep. urbinate.* Hanc ipsam urbem Dionysii Athanasii patriam fuisse, videtur ipsemet satis indicare in suis ad Athanasium Monaldum fratrem litteris die 20. mart. an. 1557. Callium Roma datis: in quibus, *Io*, inquit, *per la mia lunga lontananza, ho perduto delle cose di Cagli quasi ogni notitia*. in quibus iisdem litteris haud obscura athanasiae gentis nobilitatis indicia reperies. exstant autem eae litterae cum aliis Athanasii multis in volumine III. operis inscripti *Lettere volgari di diversi nobilissimi huomini &c.* edit. venet. an. 1564. ex quarum particulis, quas deinceps afferemus, nonnulla, quae insignora visa sunt, ad eum pertinentia, ejus ipsius verbis sane cognoscantur. Ad Constantinum Brancaleonem die 21. septembr. 1555. *L'avvertimento mio intorno al suo bel sonetto fu più tosto per compiacere al Carga, che me ne richiese con molta instantia, che perchè io lo giudicassi buono o degno di venire in consideratione di così dotti & eccellenti huomini, come son quelli de la vostra nobilissima academia. che ora sia stato tanto approvato da' censori di quella, di ciò ho io più obligo al loro benigno giuditio, che al mio: & prego V.S. che sia contenta d'offerirmi & di donarmi a loro & a se & a gli altri academici tutti per amico & per servitore: che tale voglio & debbo essere, così per la lora virtù, come per l'amore che hanno al Carga, & per la osservanza verso il Sig. Caro: l'apologia del quale, tanto da loro & da tutto il mondo desiderata, piacendo a Dio verrà pure quando che sia in luce, non senza farne loro la debita parte*

consequatur. hoc mihi gratius facere nihil potes. de quo etiam Dio-

Vol.I. E

parte innanzi a tutti gli altri. Ad Jacobum Cincium: *La fortuna può bene fare, come fa, de le sue, in tenermi di continuo tormentato hora con febri, hora con vertigini, & hora con queste & con quelle, & con mille altri cancheri appresso: ma non può già, nè, fin che haverò vita, potrà far mai, ch' io non tenga fissi nel cuore i miei cortesi amici & signori: che, non essendomi alcuna altra consolatione rimasa, che la dolce memoria de l'amore, che mi portano per loro gratia & bontà, il quale io metto in contrappeso a tutte le male venture mie, mi guarderò bene, che per niuno accidente non mi sia tolta... Salutate per mia parte i signori vostri fratelli, & tutti cotesti gentilhuomini, miei signori, & particolarmente messer Pompilio Peruschi, ancora che non mi si mostri amorevole, come suole. Di casa.* Ad Antonium Gallium die 26.oct.1557. Callio: *Ella non contenta de le antiche dimostrationi nè de le nuove fattene per sue lettere ad Atanagio mio fratello, & al nostro messer Bernardin Pini, ha voluta ancora mostrarlo più chiaramente ne la sua lettera... A monsig. il vescovo di Urbino, mio padrone, ho fatto le raccomandationi di V. S. le quali gli sono accettissime, come di suo honoratissimo amico: & m'ha commesso, ch'io glie le renda duplicate in suo nome. Holle fatte ancora al gentilissimo Pino.* Ad Ludovicum Sensium Callio (fort. februar. an.1558.): *Io non ho cosa in questo mondo, ch' io possa più sicuramente opporre a la nemica fortuna, & mettere in contrappeso di tante avversità, che ancora non cessano d' aggravarmi, se non l'amicitia di molti huomini per virtù eccellenti & per fama chiarissimi... & perchè l'amicitia, che ho con V.S. come è di quelle, che mi honorano, così è de le più antiche & de le più strette (tanto che una volta ne' nostri anni più giovani, come vi potete ben ricordare, vi mosse, siccome ancora mosse il Guidalotto, buona memoria, quella ch' io haveva con lui, a voler di tutti i denari, che ambedue per diverse vie potevate mettere insieme, che non erano piccola somma, fare una borsa, & me, che poco o niente poteva contribuire, far terzo padron di quella, per andar tutti & tre insieme per lo mondo pellegrinando) io desiderava nel ritorno, ch' io feci due mesi sono da Roma a la patria, passar da Perugia, per rivedere V.S. con tanti altri communi amici... Ma quella perversa, che 25. anni continui m' ha tenuto in Roma afflitto & tribolato, & a la fine costretto di ritornarmene a casa vecchio, povero & infermo, quella medesima m' ha impedito la consolatione di questo mio giustissimo desiderio; perciochè, havendomi ella con diverse malotie tolto le forze del poter cavalcare, m' è convenuto venir ne le ceste, & far la strada, che è piaciuta a' mulattieri... Signor mio, di molte cose, che, oltre ad ogni mio credere, ho trovato in questi nostri monti, le quali mi rendono meno amara & spiacevole l'acerbità, ch' io sento de la lontananza di Roma & di tanti amici & padroni, ch' io v'ho lasciato, niuna n' è stata, che più m'habbia dilettato & diletti, che l'amicitia fatta con alcuni galanti huomini; tra' quali uno de' primi è stato M. Claudio Sciri da Casteldurante, che pochi giorni sono se ne ritornò a Perugia per dar fine a' suoi studi... Et perchè intendo, ch' egli è scolare de la Sapienza nuova, de la quale V. S. è priore, non ho voluto mancare di far con lei questa mentione. Mi tenga in gratia sua & in quella del reverendo M. Mariotto Paolucci, & de' miei signori Meniconi.* Ad urbinatium ducem (Guidonem Ubaldum Roboreum) die 26. dec.1557. *Ancora che il freddo, nimicissimo de' corpi magri & mal sani, come il mio è, mi spaventasse dal mettermi in viaggio a questi tempi, nondimeno, inteso per la sua lettera la volontà de l'eccel-*

Dionysio tantum tibi polliceor, tuam in doctos & bonos pro hac

l'eccellenza vostra, mi disposi a doverla mandare ad essecutione ... Dato dunque, ch'io habbia alcun ordine necessario a le cose mie quì, che sarà fra due o tre dì al più, monterò a cavallo, & verrommene di bonissima voglia per essequire quanto a l'eccellenza vostra piacerà comandarmi, così intorno al poema di M. Bernardo Tasso, come in qual si voglia altra cosa, dove io sia atto in alcun modo a servirla: pur che Iddio mi faccia gratia, ch'io stia sano, & che nel resto io non riesca in tutto diverso da quello, che il signor Cappello & il signor Tasso me le hanno per loro cortesia figurato & dipinto. Ad Guidonem Guidarellium Callio: *Che cosa non può la cortesia? voi, messer Guido mio, m'havete così ben saputo pigliar con essa, che, ancora che io sia per ordine de l'illustrissimo signor duca occupato ne la revision de l'opera del signor Tasso, quanto sapete, & involto ne le liti, quanto non sapete, & non potreste imaginar mai, nondimeno l'obligo, che io v'ho, m'ha costretto a dover furarmi ad ogni altro affare, per por la mano ne'quattro sonetti de l'amico vostro: gli quali ho veduti & considerati, & fattovi su alcuni avvertimenti, & due ancora riformatine, il meglio che s'è potuto. gli altri due, parendomi, che maie si potessero ridurre ad alcuna laudabil forma, senza torgli in tutto da la lora prima idea, per non essere i concetti, quantunque belli, vestiti con quella leggiadria & dignità, che a buon poema si richiede, io gli ho lasciati ne l'esser loro senza toccarli: havendo notato in essi solamente alcune cosette, pertinenti a la lingua.* Ad Joannem Cargam die 26. aug. 1559. Venetiis: *Egli è il vero, signor Carga mio, come voi ricordate, che altre volte io fui a Macerata con la felice & immortal memoria di monsignor Giovanni Guidiccioni, vescovo di Fossombruno, quando dal buon papa Paolo terzo egli fu mandato generale governatore de la Marca, che fu nel 1541. ove in pochi dì, in quella città stessa, morì per mia grandissima infelicità: perchè dapoi io non ho mai havuto un sol giorno di bene.* Ad Gabrielem Faërnum die 6. jan. 1560. Venetiis: *Se a la felice novella de la creatione a sommo pontefice del reverendissimo cardinal de' Medici, padron di V.S. io non rompessi tutti quel legami, che due anni continui, tenendomi annodata la lingua, m'hanno fatto parer mutolo con esso lei, non solamente non crederei di non meritar più alcuna scusa di così lungo silentio, ma di dichiararmi da me stesso ingrato, & di rendermi del tutto indegno de l'amor suo. Mi rallegro adunque con V.S. & ringratio Dio benedetto con tutto il cuore de la gratia che ci ha fatto, concedendoci un papa di quella somma bontà, prudentia, giustitia, clementia, & carità, che in questi travagliosissimi & malvagi tempi era più necessario & desiderato, che creduto & sperato ... Me ne rallegro adunque, & ringratio S.D. Maestà, oltre a l'interesse publico di tutti, per lo particolare ancora di tanti miei signori & padroni; de' quali V.S. sa bene, che meritamente tiene uno de' primi luoghi, per li molti & gran benefitii, che con tanta amorevolezza & cortesia mi fece & procurò, etiandio da sua beatitudine, ne le mie sciagure di Roma: de' quali ho la memoria così fresca & ripiena, che mi par, che pur hieri gli ricevessi: di che possono fare verissimo testimonio M. Pompeo Pace, M. Paolo Ma..utio, M. Carlo Sigone, & molti altri gentilhuomini, & chiari ingegni, co' quali più volte mi è occorso di ragionarne.*

Videtur etiam Dionysius hic Athanasius aliquam imbuendae latinis litteris Roberti nostri Nobilii pueritiae operam impendisse, eum enim significari puto in epistola Petri Victorii tertia libri III. ad eumdem Robertum Florentia Anconam data, in qua illa finit: *Vale*;

hac in eundem benignitatem (*c*) ab eo in primis praedicatum iri apud omnes . *c*

Vale , & opera mea , siqua in re tibi utilis esse potest , arbitrio tuo utere: Dionysiumque tuum , probum & eruditum , ut videa , virum , ac semper cognovi , saluta . quomodo enim non praeclare sentire de doctrina ipsius & officio meo debeo , cum , praeter alia documenta , quae hujus rei habeo , tam egregie discipulum instruxerit , & hac , quae in tuis litteris perspicitur , facultate latine scribendi exornarit ? quod vero eundem mei cupidum esse narras , non miror : facit enim ille , ut solet . gaudeo tamen immortaliter . nulla enim res me tantopere oblectat , quantopere audire , rationem studiorum meorum doctis ac prudentibus hominibus probari ; gratoque animo ab illis accipi incommoda , quae sustines in eorum laboribus minuendis , & elegantioribus litteris excolendis .

(*b*) Omnino Guido Ascanius Sfortia cardinalis intelligendus est ; de quo vide epist.1. *Cum omnium* . In cod. vatic. p.235.b. legitur *card. Sfortiae affini tuo.*

(*c*) Locus fortasse corruptus .

X X I.

Jul. Pogianus N. N.

NIhil propius est, quam ut in domum veterem (*a*) remigremus: &, ut caeteri omnes habeant , ubi commode habitent , ego solus , qui te doceo , cui animus tuus excolendus est commissus & traditus , non habeo . quae sit istorum hominum ratio , qui rem domesticam administrant , non equidem intelligo . illud certe scio , eos tui, ut de me taceam , rationem non habere . quomodo enim animo perturbato , quo equidem sum , ut non possim (*b*) magis , tibi operam dare potero ? sed id illis curae non est . me miserum ! sed finem faciam .

(*a*) In Vincentii patris ad Robertum nostrum litteris die 21. maj.1554. datis (de quibus ad epist.XII. pag.24. diximus) facultas illi datur ex transtyberina , parum salubri , quam tum incolebat, domo , in aliam , quamcumque optasset , cum domesticis suis ac familiaribus demigrandi . id factum fortasse fuit , & Pogiano nova in domo cubiculum minus commodum aptumque attributum est : quae res illi desiderium in veterem remigrandi videtur commovisse .

(*b*) *possem* exempl. sed alterum putavi esse a Pogiano , hoc a librario .

X X I I.

Jul. Pogianus N. N.

COnstitui juri civili operam dare . cum enim tu me ad id studium ac munus maxime & natum & aptum esse dixisti, tum , ut id ipsum faciam , hujus cubiculi , quod mihi ad sum-

 nam

mam quietem datum est, opportunitate vehementer adducor: causae enim forenses pertinacium concertationum plenae ac refertae sunt. quamobrem fortem & experientem hominem requirunt, & omnino eum, qui concitatae multitudiuis clamores strepitusque contemnat. ad hanc naturam meam, ei rei accommodatam, maximam exercitatio vim afferet. nam, si legimus, Demosthenem propter nescio quam naturalem timiditatem (*a*) ad fluctum declamare solitum esse, ut fremitum voce vincere assuesceret, idque homini plurimum profuisse: quantum mihi, satis quidem audaci, hunc locum credis profuturum, qui non solum superi aut inferi maris, sed oceani instar est? habebis igitur brevi valentissimum causidicum, & quidem, qui melius aliis, quam sibi, cavere possit, quippe qui possessionem suam per interdictum (*b*) non repetat. sed, extra jocum: ego noctem clamorum & fremitus plenissimam habui.

(*a*) Non *propter timiditatem*, sed propter spiritus angustiam, vocisque exilitatem, quibus incommodis mederi volebat, se ad fluctum exercere Demosthenes solitus erat. de quo Cicero lib. I. *de Orat.* c. 261. *Cum spiritus ejus esset angustior, tantum continenda anima in dicendo est assequutus, ut una continuatione verborum (id quod ejus scripta declarant) binae ei contentiones vocis & remissiones continerentur. qui etiam (ut memoriae proditum est) conjectis in os calculis, summa voce versus multos uno spiritu pronunciare consuescebat, neque is consistens in loco, sed inambulans, atque adscensu ingrediens ardua.* Et lib. V. *de Fin.* c. 5. *Quo in loco* (in Phalerico) *ad fluctum ajunt declamare solitum Demosthenem, ut fremitum assuesceret voce vincere.*

(*b*) Decreta praetoris, quibus, praesertim in possessionum controversiis, aliquid is fieri jubet aut vetat, *interdicta* vocantur.

XXIII.

Jul. Pogianus N. N.

SI tibi nulla re desum, neque quicquam est, quod ad officium in te instituendo meum pertineat, quod a me possis requirere, patere etiam, tum cum nulli tibi sum usui, me eam fidem, quam cardinali Cervino dedi, praesertim tanto viro, liberare: atque illud cum animo tuo aliquando cogita, illud ipsum, quamobrem me accersi jubes, neque tibi honori, & mihi magno esse dedecori.

XXIV.

Jul. Pogianus N.N.

VArie me affecerunt hesternae tuae literae. quod enim te & graecis & latinis literis, in primisque Ciceroni diligenter operam dare confirmas, vehementer laetor. spero enim fore, si ita feceris, ut brevi tantum in utraque lingua proficias, ut ea ex animis fere omnium evellatur opinio, quae sane magna est, te jam annum frustra in studio literarum consumpsisse. quod vero in tua hac ad me epistola tam multa a Cicerone verba, tamque multas sententias (ut levissime dicam) mutuatus sis, vereor, ne parum latine scribendo proficias. nam, si inde omnia sumpseris, quid tu auditione, cogitatione & plane studio assequaris, non equidem intelligo. itaque magnum mihi attulit dolorem, vespertina tua epistola, quam totidem verbis ex quadam Ciceronis ad Atticum translatam esse cognovi. cave igitur in posterum ne quicquam ejusmodi committas; contraque da operam, ut ciceroniana verba ad tuam sententiam accommodes, non ut cogitata tua illius verbis inserviant. quod facile assequéris, si saepissime illum scriptorem legeris, & ejus imitationem ad eam normam regulamque direxeris, quae tibi a me saepius & scribendo & loquendo proposita est. Expecto tuas literas, in quibus aliquod ingenii & doctrinae lumen elucere cupio.

XXV.

Jul. Pogianus N. N.

SI meum amorem & summam in te erudiendo diligentiam tanti fecisses, quanti vel debuisti, vel te facere adhuc belle simulasti, nunquam commisisses, ut meas literas, & amoris & diligentiae testes, conscinderes. sed profecto mihi gratiam non habuisti. quare non erit mirandum, si te poenitebit. ego interea fortunam meam lugebo, qui ab eo, qui mihi omnia debet, improbissime tracter.

XXVI.

Jul. Pogianus N.N.

SI, quoties ad te scribo, toties usitato aliquo literarum genere uti voluero, omnia triduo facile conteram. tria enim, id quod optime intelligis, sunt genera epistolarum

a rum (a); ut, si his scribendi finibus concludi me passus fuero, nihil jam reliquum sit, quod ad te scribam. sed profecto me tu his legibus solves, cui & facultas adest, & voluntas non abest. non enim a me ejus generis literas expectare te arbitror, quibus de iis, quae scire aveas, certior fieri velis: nam non modo in eadem urbe sumus, sed ejusdem etiam domus parietibus continemur. de severis & gravibus rebus ut nihil ad te scribam, adducor & tua ipsius aetate, & otiosa ista vivendi ratione, quibus nihil ejusmodi convenire videatur. reliquum esset, ut jocosas darem literas; quibus certe delectareris ipse. at eas neque tempori consentaneas, neque personae meae accommodatas existimo. haec sunt fere argumenta literarum: quibus tamen permulta alia possem adjicere, quae tribus illis generibus continentur. sed neque tibi neque mihi ad scribendum sunt necessaria. una nimirum restat epistolarum ratio, quae vereor ne mihi perpetuo sit adhibenda, ut te cohorter ad studia literarum. haec, ut video,
b ne Metonis quidem anno (b) conteretur. ago igitur tibi gratias immortales, qui, cum hoc mihi, ut ad te quotidie aliquid scriberem, negotium dederis, ne scribendi argumento egere possem, effecisti.

(a) Cicero ad Curionem lib.II.epist. 4. *Epistolarum genera multa esse non ignoras. sed unum illud certissimum, cujus causa inventa res ipsa est, ut certiores faceremus absentes, si quid esset, quod eos scire aut nostra aut ipsorum interesset .... Reliqua sunt epistolarum genera duo, quae me magnopere delectant, unum familiare & jocosum, alterum severum & grave.*

(b) *Meto athenienses* (inquit Julius Pontedéra, vir doctissimus, mihique, dum viveret, amicissimus, in suis *Antiquitatum latinarum graecarumque enarrationibus atque emendationibus,* Patavii anno 1740. editis, pag. 239.) *ut octaeteridis inconstantiam tolleret, qua utentes graeci unum vel alterum diem addere aut demere solebant* (*quod* in IV. Verrina *M. Tullius nos docet*) *quo propius lunae ratio ad solis motum accederet, annorum* XIX. *circuitum edixit, qui post dies* LXIII. *diem unum de mense eximit, septiesque intercolando, annis nempe* III. V. VIII XI. XIII. XVI. XIX. *redintegratur. qua regula mensibus plenis* CXXV. *instruitur, cavis* CX. *Hunc anno Nabonassari* CCCXVII. *sive Olympico* CCCLV. *incepisse, Ptolemaeus ostendit.*

XXVII.

Jul. Pogianus N. N. (a)

NEque tu mei desiderio, & ego aliquando tui satietate teneor. alterum facit recognitio temeritatis, & profusi cujusdam studii in te mei, alterum insolentia tantae humanitatis tuae,

(a) *Cardinali de Nobili* cod. vatic. pag. 223. Ast omnibus reliquis codicillis omnis inscriptio abest. vide epist. 7. *Ego, qui te* pag. 20.

tua, & animus abhorrens a ſtudio virtutis & artium optimarum. quare praeſtat, te ſervire ingenio tuo, me rationi, id eſt Deo, parére.

XXVIII.

Jul. Pogianus N. N.

QUanquam de meo in te amore nihil detrahitur, tamen de judicio multum remittitur. quid enim agam, cum te videam a literis (loquor ex animo) ita abhorrere, ut, cum primum aliquid legere inſtitueris, ſtatim inde cum faſtidio & ſatietate quadam diſcedere cupias? non poſſum, quod te plus nimio diligo, non dicere quod ſentio. vidéris mihi parum amans ſtudiorum, parum cupidus virtutis, parum ſtudioſus ſalutis tuae, parum denique pius in Deum. facit ſummus meus in te amor, ut aperte loquar. vereor, ne qua ſit latebra animi tui, ut Deo non ſis reconciliatus. quam difficili in loco verſer, video, qui & nimis te diligo, & tibi prodeſſe non poſſum. dic ſemel, quod ſentis, te omnia potius acturum, quam literis operam daturum. nunquam animo perturbatiore fui tua cauſa. quae (malum!) iſta eſt ratio, ut ita alienus ſis ab iis rebus, quae ſummam habent dignitatem & laudem? vis te & tuos perdere? age, ut lubet. quid enim plus facere poſſum, quam fecerim? Remitte mihi meos libellos. utinam nihil unquam vel dixiſſem, vel audiſſem, vel vidiſſem, vel docuiſſem. haec ſumma eſt: nihil ſimulatum poteſt eſſe diuturnum: Deus non fallitur.

XXIX.

Jul. Pogianus N. N.

NON potui vitare Bellajum (a), qui me iterum praetereuntem ex ſpecula accerſivit, & in hortos adduxit, ubi horam mecum erudito ſane ſermone conſumpſit. expoſuit mihi om-

(a) *Joannes Bellajus, natione gallus ... In lucem editus eſt circa annum ſalutis 1492. non minus genere, quam litteris & dignitate conſpicuus .... Ex abbate S. Gildae primo epiſcopus bajonenſis anno 1532. renunciatus eſt; poſtea pariſienſi praefuit eccleſiae, cum lemovicenſi: adminiſtravit etiam cenomanenſem, & archiepiſcopus rexit burdigalenſem eccleſias. Orator ad anglorum regem Henricum VIII. & ad romanum pontificem miſſus, dum Romae eſſet regius orator, ipſo rege (*Franciſco I.*) requirente, presbyteris cardinalibus titulo S. Caeciliae adſcriptus eſt .... Epiſcopus poſtea praefuit albanenſi, tuſculanae, portuenſi, ac oſtienſi eccleſiis, & ſacri collegii, Joanne Petro cardinale Carrafa* ad

omnem ſuae vitae rationem. in quo miratus ſum, tot & tantas illum res geſſiſſe in ſummorum chriſtianae reipublicae principum negotiis, quot & quantas mihi commemoravit. ſed, quod magis admirationem movet, neminem unquam audivi, qui vel plures ſcriptores legerit, vel melius ex tempore loquatur. longum eſſet perſequi, quae mecum commemorarit; quae, ut dixi, magna ſunt, vel potius admirabilia. haec ſumma fuit, me nihil ei gratius facturum, quam ſi omnem meam curam & diligentiam in te erudiendo poſuero, atque in adhortando ad virtutem & probitatem, quam in primis quaerendam, & ſine qua omnia perire, affirmavit. arbitratur, te totos dies ſtudere, & innocentia & pietate chriſtiana caeteris omnibus antecellere. quid multa? magnam in te ſenatus (*b*) ſpem collocat. ſi te haec non movent, neſcio jam qua re poſſis ad virtutem & bonarum artium ſtudia inflammari. denique dixit, brevi ſe facturum periculum de doctrina tua & eloquentia, quae omnium fama & praedicatione celebratur. ſed, cum illum cogito, ſummis occupationibus diſtractum, tantum legiſſe & eſſe in literis conſecutum, vix jam eſt de me quod ſperem, nedum de multis aliis, qui minus ſtudiis delectantur. ſed plura coram. corrige ſi quid eſt errati. effudi enim omnia.

ad ſummum pontificatum aſſumpto, decanatu ornatus eſt. Prorex Lutetiam rexit, abſente Franciſco rege, cui fuit cariſſimus .... Romae obiit die veneris 16. febr. hora quinta, anno Chriſti 1560. aetatis octavo ſupra ſexageſimum, in hortis quirinalibus in ſuo palatio, quod juxta Diocletiani Thermas exquiſita magnificentia conſtruxerat, in eccleſia S. Trinitatis de monte Pincio ſepultus. Ciaccon.

(*b*) Omitt. exempl. Addidi ex cod. vatic. Significatur autem caedinalium collegium.

XXX.

Jul. Pogianus Joanni Bellajo Card. (*a*)

ME vero, Bellai, rebus omnibus ornatiſſime, heſterni tui ſermonis humanitas & benignitas ad literarum ſtudia ſic incendit, ut nulla jam mihi neque librorum neque otii copia ſatisfacere poſſe videatur. languebam enim (ut vere dicam) antea ad haec ipſa ſtudia, neque mihi perſuadere poteram, in iis elaborandum eſſe artibus, quas in nullo aut honore aut amore apud eos, qui rerum potiuntur, eſſe intelligebam. nam, etſi literarum

(*a*) Conjunxi cum ſuperiore hunc codicillum non aliam ob cauſam, niſi quod ad eum ipſum ſcriptus eſſet, de quo in altero illo tam multis agitur. de tempore autem, quo datum ſuſpicor, infra dicam.

rum fructus in ipsis est literis, neque earum scientiam in quaestum conferre decet, neminem tamen in ea ratione, nisi turpiter (*b*), b egere existimo. extitisti igitur tu, pater amplissime, qui, ut olim Achilles, se vivo, Calchanti nihil timendum esse dixit (*c*), c sic mihi, te incolumi, de rebus necessariis minus laborandum affirmasti. egregia sane vox, & plane tuo genere, ordine, rebus gestis, anteacta vita dignissima! quid aliud est divini numinis vicem in terris referre, quam retinere homines in iis studiis, quibus sibi aditum ad caelum comparare possint? aut quae caelestis vis major afferri potest hominum mentibus, quam cupiditatem praestantissimarum rerum paene extinctam inflammare? equidem omnino ingratus sim, nisi praeclaram istam animi tui erga me voluntatem, cujus significatio me jacentem (*d*) erexit, d vehementer & amem & admirer. quod vero possum in praesentia, Deum opt. max. precor, ut summi illius honoris (*e*) as- e sequaris insignia, cujus vim & virtutem & sententiis & actionibus soles exprimere. Haec amplitudinis tuae studiosissimo homini statim dictavi; dum abs te prudentiam & eloquentiam meam, quam grati animi significationem, desiderari malo.

(*b*) Turpe atque indignum est, litteratos homines in egestate vivere, neque eorum inopiam locuplétum beatorumque opibus sublevari.

(*c*) Apud Homer. lib. I. Iliad. vers. 88.

Οὔτις, ἐμεῦ ζῶντος, καὶ ἐπὶ χθονὶ δερκομένοιο,
Σοὶ κοίλῃς παρὰ νηυσὶ βαρείας χεῖρας ἐποίσει
Συμπάντων Δαναῶν.

Nemo, me vivente, & terram intuente,
Tibi cavas apud naves graves manus inferet
Ex omni Danaorum numero.

(*d*) Jacebat Pogianus ac paene animum desponderat, quod, cum illius in docendo opera cardinali Nobilio jam non esset amplius necessaria, certo patrono, cujus facultatibus vitam non incommode tolerare posset, destituebatur. id post Julii III. aut Marcelli II. obitum an. 1555. in ipso interregno contigisse suspicor. quam quidem conjecturam ea, quae sequuntur, adjuvant.

(*e*) Pontificatum maximum intellige. non videtur autem Pogianus, vivente etiam tum Julio III. aut Marcello II. quibus pontificibus apud Nobilium fuit, quidquam tale Bellajo optare atque adeo precari debuisse. fit igitur verisimile (id, quod supra dicebam) in Julii III. aut Marcelli II. interregno hunc codicillum fuisse scriptum. & sane de Bellajo sunt illa apud Ciacconium memoriae prodita: *Post Marcelli II. obitum, quorumdam cardinalium suffragiis postulatus est, ut supremum sedis apostolicae pontificatum adipisceretur.*

XXXI.

Jul. Pogianus N. N.

Equidem tuam istam rationem satis mirari non possum, qui, praesente me, totum tibi tempus ad aliorum arbitrium in sermone de rebus levissimis consumendum putes. si

animus tuus & a literis & a graviori oratione abhorret, quid me tecum adducis? itane mea facilitate abúteris? videorne tibi is, a quo praesente, cum aliis ac (a) de quibusvis rebus colloquare? si, quid te dignum sit, non vides, habe certe mei rationem. mitto, quod nullum habes honorem & doctori, & Julio doctori (juvat enim, praeter consuetudinem meam, de me magnifice loqui, praesertim ad eos, qui nesciunt, quid cuique tribuendum sit). at, ne tum quidem, cum a nobis digressus es, nos dignos judicasti, quibus salutantibus responderes. Ad studia tua venio: in quibus ista consuetudine nihil, nihil inquam, proficies. plus laboris, industriae, diligentiae opus est: vel, quod jam millies dixi, aliud agamus. Quod tecum agere volebam coram, neque postea egi, ad tuam existimationem maxime pertinet; neque tamen est literis committendum. tu de te, ego de me videro. Responde, si potes, & si vis.

(a) *at de quibus rebus &c.* exempl. Quae fortasse lectio vera est, modo interrogandi nota apponatur sic, *at de quibus rebus? &c.*

XXXII.

Jul. Pogianus N. N.

NON habeo quid scribam, quod aut a me, aut ad te scribi debeat: & omnino, nihil scripsissem, nisi, cum is, quem ad me misisti cum mandatis, mihi ea renunciavit, adfuissent nonnulli, quibus praesentibus, alienum duxi officio meo tibi id denegare, quod postulares. sed tamen perinde erit, ac si nihil scripsissem. sunt enim inanes literae, & dignae eo homine, qui meas literas, humanitatis & amoris plenissimas, consciderit. habes igitur epistolam te dignam.

XXXIII.

Jul. Pogianus N. N.

VIdeo, me hic nihil agere; ut praestet hinc migrare. faciam igitur id, te auctore, summa mea voluntate. patri tuo per literas satisfaciam. vale; & me, unum tibi virtutis auctorem, óderis tuo arbitratu. pluris est apud me Deus & conscientia mea, quam tuum corruptum judicium; quod ego & damno & damnabo semper: ne aliquando Deus a me eas sumat poenas, quas a te gravissimas, mihi crede, brevi expetet.

XXXIV.

XXXIV.
Jul. Pogianus N. N.

Utranque epiſtolam tuam laudo & admiror (*a*). magno enim mihi argumento eſt, te in gratiam cum Deo rediiſſe (*b*). quare te hortor, ut pergas recte & facere & cogitare. ſic enim facile & omnia tibi in mentem venient, quae aut dicenda aut ſcribenda erunt, &, quibus verbis ea explicare poſſis, videbis. ſummam vero laudem ab omnibus conſequéris, cum illud percrebruerit, te adoleſcentem, omnibus fortunae bonis ornatiſſimum, etiam latina ac vulgari ſcribendi facultate paucos habere, qui tecum his laudibus conferri poſſint, ſuperiorem vero neminem. ego, quam te amem & obſervem, magis amare & obſervare non poſſum.

(*a*) Vides, ut Pogianus in alumno ſuu inſtituendo dulcia acribus miſceat, nec ſemper objurgationibus, ex quo genere proximus codicillus fuit, ſed aliquando etiam exquiſita verborum lenitate & laudum illecebris utatur. qui quidem in utraque tum objurgandi tum laudandi ratione non fere videtur intra modum conſiſtere.

(*b*) Qui dicitur in gratiam cum Deo rediiſſe, non continuo exiſtimandus eſt, prius ab ea gravem aliquam ob noxam penitus excidiſſe, ſed aliquid levioris etiam peccati admiſiſſe, ex quo minus Deo gratus evaſerit. Pogianum, ſimiliter de optimo hoc adoleſcente alibi etiam loquutum, ſimiliter interpretari lector non iniquus ubique debebit.

XXXV.
Jul. Pogianus N. N.

Quanquam & mihi ita reſponderis, ut, utrum conceſſeris, te vel ſerio vel joco dixiſſe, mihi injuriam te feciſſe fatearis neceſſe ſit (*a*) (dixiſti enim, te rei divinae, ſi tibi per me licuiſſet, interfuturum), non tamen propterea aut ſtudium meum, aut judicium amittes. viſum eſt ita Deo, ut te unum diligerem & obſervarem maxime omnium. quare mihi non tam videndum eſt quanti tu me facias, quam ut ipſe amori in te meo & obſervantiae conſtem. mitto, quod ita a me diſceſſiſti, ut, cum quaererem abs te quid acturus eſſes, nihil reſpónderis. At inquies, me vel minimis offendi. Ego vero offendor. videor enim mihi eam perſonam ſuſtinere, praeſertim apud te, ut vel minima momenta officiorum ponderare & obſervare debeam. ſed profecto Deo & patri tuo in te inſtituendo ſatisfa-

(*a*) *eſt* exempl. Emendavi.

ſatisfaciam. verum ſatis, vel fortaſſe nimis multa de me. tu fac, ſi modo aequa tibi videor poſtulare, ut ſciam, an mea opera uti velis hodie, & quota hora. mihi nihil magis deliberatum eſt, quam mea negligere, ut tua curem.

XXXVI.

Jul. Pogianus N. N.

Reſpondeo ad duas epiſtolas tuas, eodem tempore mihi redditas: quarum altera mecum agis, ut aliquando alio ad te utar ſcribendi argumento, altera quaeris ex me, quam conjecturam faciam belli ſenenſis (a). his igitur literis utrique epiſtolae

(a) Ex hac belli ſenenſis mentione pronum eſt conjicere, ſcriptum fuiſſe hunc codicillum per id ferme tempus, quo Latinus Latinius ad Andream Maſium de eodem bello illa ſcribebat. Die 18. aug. 1554. *Quae hic* (Romae) *publice agantur, quoque in ſtatu ſenenſium, duciſque Florentiae* (Coſmi I.) *res in praeſentia ſint, ideo ad te pluribus non ſcripſi, quod multorum litteris, & praeſertim Reſchi tui, putavi, te certiorem eſſe factum. Strozius* (Petrus) *vel ſuo malo fato, vel, quod magis credendum eſt, divini numinis vindicta, pene toto exercitu exutus* (die 2. aug.) *Ilcinium* (Italis *Montalcino*) *equitibus octo ſeptus auſugit: cum antea, ſe unum hodie ducem eſſe tremendum hoſtibus, jactaret. ſed verum illud: „Quam quiſque novit artem* (ſupple, *in hac ſe exerceat*)„. *A claſſe turcica, quae, violatis foederibus, in adriaticum mare furtim ſe inſinuavit, direptum oppidum eſt, ad radices Gargani montis ſitum, Veſtium ab incolis dictum, unde ferunt avecta capitum quatuor millia & amplius. ea claſſis, niſi hiemare ſive in ſupero ſive in infero mari noſtro ſtatuerit, nihil ad ſenenſis belli commoda ſpectare videtur, ſed tantum, ut latrociniis infeſtam oram Apuliae redderet, atque ita impediret, quominus ex eo regno auxilia in Etruriam mitterentur ... Quinto idus legatus Galliae regis, cum Senas inter agreſtium agmen pedes proficiſceretur, captus a caeſarianis eſt, Florentiamque perductus &c.* In alia epiſtola (cui valde oſcitanter atque inepte ita adſcriptum eſt, *Pridie* [IX. *octob.*) de eodem bello agens, *Senenſes*, inquit, *laborant in dies magis, eoque jam ventum eſt, ut tenuiſſimi quique, propriis laribus fociſque pulſi a civibus, miſerando ſpectaculo infirmam puerorum, ſenumque, & mulierum turbam ſecum trahentes, huc & illuc vagentur, non meliores ſedes, ſed quo tandem pacto famem aegre tolerent, quaeritantes. lignorum inopiam tantam apud eos eſſe audio, ut jam, publico conſilio, integrum frequentemque urbis vicum, ad ſuppeditandum igni neceſſariam materiam, demoliti ſint. quod ego ſummum paene deſperatae veniae a caeſare paciſque, argumentum eſſe exiſtimo. quomquam inter ſenenſes florentinoſque ea fuit ſemper animorum voluntatiſque diſſimilitudo, ut extrema omnia paſſuros prius ſenenſes credam, quam ut ullis conditionibus ad deditionem perduci pellicique ſe patiantur.* Reliqua ſenenſis belli in binis inſequentis anni 1555. ad eumdem Maſium litteris Latinius perſequitur. die quidem 10. febr. *De ſenenſium*, inquit, *miſera conditione in dies augeſcit rumor. ſuſtinent tamen, &, quod cibariorum reliquum habent, quo diutius duret, paucioribus diſtribuunt. id autem callida ratione perfecerunt. cum enim loci natura:*

ſtolae perſolvam, & quidem ordine. quod ſcribis, cupere te, fieri finem reprehendendi tui, niſi in extrema epiſtola *gratiae cauſa* addidiſſes, dicerem, non tam a me iſtud ipſum, quam a te poſtulari debere. cum enim ſemper literas ad tuam & ſtudendi & vivendi rationem adhibeam, niſi te ipſe mutaris, epiſtolarum genus quomodo mutari poſſit, non intelligo. ſed tamen obſequar ſtudio tuo. Quod ſententiam meam requiris de ratione belli ſenenſis, mallem de pace requireres. cum enim ego ab omni non ſolum armorum tractatione, ſed etiam a belli cogitatione maxime abhorream, tum certe pacis conſilia propriae partes ſunt perſonae, quam ipſe geris. quare, ſi quid poſthac a me volueris, quaere de literis. nihil enim illa quaeſtione vel gravius, vel utrique noſtrum accommodatius eſſe poteſt. vides, me nulla re adduci poſſe, ut mei inſtituti obliviſcar.

tura atque arte urbs egregie munita ſit, paucisque propugnatoribus indigeat, crebris eruptionibus civitatem multitudine levant. itaque ſperant, fore, ut, quoad nova auxilia a gallorum rege mittantur, obſidionem tolerent. ſed ſunt, qui nulla ratione effugere eos poſſe contendant, quin tandem in poteſtatem hoſtium veniant. quod ſi fiat, vides, qualis futura ſit forma civitatis, qui ſtatus civium, quum, poſt rerum omnium jacturam, etiam libertatem amiſerint. mihi certe eorum calamitas ſummum moerorem eſt allatura, propterea quod ea civitate undecim annos uſus, patriae eam loco diligo, ſenenſiumque conſuetudine delectatus, & ingenium hominum, & miram in exteros comitatem benignitatemque ſemper admiratus ſum. Die autem 21. maj. *Senenſes*, inquit, *ad deditionem faciendam certis conditionibus jam menſem adducti ſunt, praeſidiumque in urbem acceperunt, impetrata prius libere omnibus abeundi facultate. itaque, quorum opera conſiliiſque a caeſare civitas jam pridem deſciverat, ii ad unum omnes verterunt ſolum.*

XXXVII.

Jul. Pogianus N. N.

PEto a te, ut ad haec, quae abs te quaero, ex animo reſpondeas id, quod & ratio & tuum officium poſtulat. a me ſi quid ſcire aves, ſcribe: obſequar enim ſtudio tuo. primum igitur ſcire velim, an apud te unquam ſis quenquam habiturus, qui ad te docendum aptior ſit futurus (a), quam ego; deinde, qui majori in te amore ſit & obſervantia; tum, quomodo meum diſceſſum laturus eſſes; illud etiam, ſecundum quos me ames; denique, an putes, me eorum, quae mihi commiſiſti, quicquam unquam ulli eſſe dicturum; & an ipſe paſſurus ſis, ut ver-

(a) Hoc, non ex re ipſa, quae praevideri non poterat, ſed ex Nobilii opinione, mallem ita Pogianus quaeſiſſet, *An apud te unquam ſis quenquam habiturus, quem ad te docendum aptiorem futurum exiſtimes &c.*

verbum ex iis, quae tibi credidi, ullo tempore ex ore tuo excidat. ad haec omnia statim (neque enim difficile est) rescribe, & ita, ut si tibi cum Deo loquendum esset (*b*).

(*b*) Hisce verbis in Gratiani exemplari codicillus absolvitur. at in codice vaticano alia quaedam continuo sequuntur, quae tamen Pogiani non esse, sed Nobilii ad Pogiani hunc ipsum codicillum responsionem, manifestum est: ex quibus quam multum adolescens ille in latine concinneque scribendo, Pogiano doctore, profecisset, plane intelligitur. sunt autem hujusmodi: *Ego vero nunquam me doctorem habiturum puta, qui & majorem diligentiam adhibere possit, quam tu, & aptior sit, & qui magis me amet. Tuam a me profectionem semper iniquo animo feram; teque, secundum patrem, & semper amavi & amo; neque existimo, te unquam ea aperuisse, quae tibi credidi (neque enim commisissem); & idem velim de me existimes. Haec ad te raptim scripsi ex animo. nunc ea lego, quae in Pyrrhi libro de numismatibus sunt*. Nescio quo casu non nisi haec ad hunc codicillum, itemque altera ad alterum, cujus initium est *Expectavi tuas*, Nobilii responsio manserit, caeterae autem ad reliquos interciderint.

XXXVIII.

Jul. Pogianus N. N.

EGO vero, ut scribis, in rescribendo plus negotii sustineo, quam si literas rerum novarum plenissimas ad me dedisses. quid enim respondeam, cum nihil ex me quaeras? & tamen hoc ipsum rescribendum est, quando ita vis, me nihil habere, quod rescribam. utar igitur hoc loco te magistro, cum me tu semper antea doctore usus sis (*a*). Quam pauca quam multis! (*b*) vetera illa etsi contrita non sint, supervacanea esse vehementer gaudeo. quid enim in meis superiorum temporum literis ad te fuit, praeter assiduam cohortandi & praecipiendi rationem, quibus jam nihil opus esse, ex tuis literis mihi dupliciter intelligere videor. nam, cum ipse novum argumentum videris requirere (cum scribas, contrita esse omnia), tum ego intelligo, te non tam adhortandum esse ad hanc scribendi consuetudinem, quam laudandum, quod in ea ita diligens sis, ut & tempus, quieti ereptum, impertias huic rationi, & ejusmodi literas scribas, quae cum latine loquuntur, tum in illis mirificum ingenii lumen elucet.

XXXIX.

(*a*) Suspicor, hunc esse codicilli hujus finem, ea vero, quae sequuntur, alterius initium. cujus confusionis exempla librarii, qui Pogiani hos codicillos descripserunt, alibi etiam quaedam exulare voluerunt.

(*b*) Admirationis hanc notam, quae nulla in nostris codicibus erat, ego ex ingenio apposui. videtur autem Nobilii litterarum, quas ad Pogianum dedisset, μακρολογία quaedam his verbis carpi. ut enim laudem habet multa paucis complecti, sic vitiosum est pauca multis sive dicere sive scribere.

XXXIX.

Jul. Pogianus N. N.

AVeo ſcire, quid agas; num tenearis ullo deſiderio ſtudio-
rum? magno enim, ſi ſe ita res habet, id argumento
eſt, te cum Deo eſſe in gratia. nam, ſi is errata tua tibi igno-
vit (*a*), fieri non poteſt, ut leve quicquam tibi in mentem ve- a
niat. magnum ſignum divini amoris diſcendi cupiditas & cura
rerum optimarum; contra, certum divini odii argumentum
negligentia quaedam & ſocordia. habes, quomodo poſſis in-
telligere, num in Dei gratiam ſis reſtitutus. nam (*b*) Auguſti- b
nus certatim cum Sicinio epiſtolas ad Atticum in communem
ſermonem convertit. fuit modo apud me. ardere ſtudio vi-
detur. unas a ſe converſas Ciceronis literas mihi oſtendit. qua in
re miratus ſum, tantum illum quatuor vel quinque diebus pro-
feciſſe. Ego loca ſacra cum Sirleto (*c*) velim viſere, niſi opera c
mea uti volueris. omne enim reliquum meum tempus, prae-
ter id, quod tibi impertio, Deo & rectiſſimis ſtudiis deſtinavi.
nam reliqua omnia, etſi peccata non ſunt, tamen caduca, fra-
gilia, Deo odioſa eſſe, intelligo. reſponde, an mea opera
uti velis.

(*a*) *condonavit* mallet fortaſſe aliquis. ſed *ignovit*, quod maluit Pogianus, non eſt improbandum. Plautus in Amphitr. a. I. ſc. I. v. 101. *Velatis manibus orant, ignoſcamus peccatum ſuum*. Virgil. l. 4. Georg. v. 489. *Ignoſcenda quidem, ſcirent ſi ignoſcere manes*.

(*b*) Difficile eſt dicere, quo modo haec cum ſuperioribus cohaereant. ſed neque, quis Auguſtinus, quis Sicinius hic fuerit, habeo dicere.

(*c*) Guilhelmo: de quo alibi & diximus & dicturi ſumus.

X L.

Jul. Pogianus N. N.

VIxdum a nobis, exercendi (*a*) tui cauſa, diſceſſeras; a
cum in ſermone illo de te hoc judicium fecimus, nihil
tibi minori curae eſſe, quam literarum ſtudia, in quibus ſex
ipſis

(*a*) Corporis, ut opinor, exercitationes ſignificantur: de quibus Cornelius Celſus lib. I. cap. 2. *Prima autem*, inquit, *ejus* (corporis) *curatio exercitatio eſt, quae ſemper antecedere cibum debet; in eo, qui minus laboravit & bene concoxit, amplior, in eo, qui fatigatus eſt, & minus concoxit, remiſſior. commode vero exercent clara lectio, arma, pila, curſus, ambulatio: atque haec, non utique plana, commodior eſt ... Melior autem eſt ſub divo, quam in porticu; melior, ſi caput patitur, in ſole, quam in umbra; melior in umbra, quam paries*

b ipsis mensibus (*b*) nihil omnino te profecisse, confirmavimus. atque illud nobis mirum est visum, te adhuc tam inopem tum a sententiis tum a verbis esse, ut ne vulgari quidem & communi lingua literas scribere possis. sed minime mirandum, quippe qui, tum cum studio opus est, semper aliud agas. quinetiam mane, cum meas literas legeres, tantum abest, ut quid diceretur attenderes, ut totus esses in circumducendis lineis, & in illis vinculis & nodis, quos Salomonios vocant, calamo depingendis. sed nolo pluribus. nam me jamdiu omnia in te & admonendo & docendo profundere intelligo.

ries aut viridia efficiunt, quam quae tecto subest; melior recta, quam flexuosa &c. Illa *pariet aut viridia* codicis antiquissimi lectio est, & quidem, ut opinor, verissima. vulgati libri fere exhibent *parietes aut viridaria*.

(*b*) Quibus quidem mensibus valetudine minus commoda Nobilius usus, non ita assiduam ac diligentem operam litterarum studiis dare potuerat. id per vernos aestivosque anni 1554. menses fortasse contigerat. in Vincentii enim patris ad eum litteris, die 25. aug. ejusdem anni Florentia datis, illa legi: *Cominciandosi baramai a rinfrescare, vedete di ripigliare le lezioni lasciate, e la solita diligenza negli studij, come facevi il verna passato.*

X L I.

Jul. Pogianus N. N.

a PRaeclarae istius consuetudinis legendi libri numismatum (*a*) quamobrem intermissio facta sit, non equidem intelligo. illud certe scio, haec studia, si remittantur, nullam habere utilitatem.

(*a*) In adnotatione *b* ad epist. 37. *Peto a te*, pag. 46. attulimus, quae ad eam ipsam Nobilius responderit; in quibus fuerunt illa: *Nunc ea lego, quae in Pyrrhi libro de numismatibus sunt*. eumdem hunc librum significari heic a Pogiano crediderim. Pyrrhus autem hic quis fuerit, mihi non satis constat. fortasse fuit is, de quo Nobilii nostri exstat epistola, ad quemdam Petrum Joannem, Vincentii patris Romae procuratorem, die 20. maj. 1552. Anconae data; quam Narius in Nobilii *Vita* pag. 10. protulit, nosque heic, inde descriptam, exhibemus.

Rev. M. Pier Giovanni. Io non vi scriva troppo spesso, per non aggiungere alle fatiche, che vi dà li signor padre, ancora le mie. nondimena per le cose virtuose, e che apportano onore e laude, non posso fare, ch'io non vi dia questa briga.

E' quì in Ancona un messer Didaco Pirro, *portughese, conosciuto molto tra gli uomini letterati; e forse tra le librarie lo conoscete per fama. egli vien quì quasi ogni giorno insieme con M. Nicandro, dove non si ragiona mai se non di lettere; e da'loro ragionamenti e lezioni ne cavo non meno utile che diletto: talchè abbiamo quì ordinata quasi un accademia, e, ragionando sempre latina, mi sento molto giovare dalla pratica loro.*

Questo M. Didaco è un gran paeta e gran letterato greco e latino: & io, dilettandomi di favorire simili persone e giovar loro, per quanto si stendono le

mie

litatem. Tu quare me non accerſieris, mihi ſcribas velim. non enim poſſum mihi perſuadere, te, cum omnino conſtitueris velle ſarcire tempus amiſſum, & eam operam literis dare, quae cardinale, & Roberto Nobili cardinale, digna ſit, ita repente ſententiam commutaſſe. omnis enim inconſtantia turpis, iſta vero turpiſſima. Expecto tuas literas.

mie forze, gli fo molte carezze e lo trattengo, per quanto ſi conviene.

Eſſo deſideraria, per eſſere circonciſo, avere un ſalvo condotto da noſtro ſignore di potere ſtare in Roma a ſuo piacimento, ſenza pericolo dell' inquiſizione; ſiccome egli per le molte ſue virtù l' ha ottenuto in molte città d' Italia.

Pertanto intenderete diligentemente, ſe è coſa facile, e come ſi potrà fare a compiacerlo di queſto ſuo deſiderio, e ſcrivetemene: che in ogni modo lo voglio favorire & ajutare, atteſo che è perſona, oltre le lettere, molto gentile & umana, e, convertendolo, come ſpero, diſſegno di ſervirmene; come farò ancora degli altri, ſe mai potrò, avendo fermo propoſito di vivere e morire con le perſone dotte.

Altro non accade dire, ſe non che voi vi ſerviate di me in tutte quelle coſe, che vaglio: perchè non ho minor deſiderio di giovarvi del ſignor mio padre. e ſtate ſano; che noſtro ſignor vi contenti. D' Ancona a' 20. di maggio del 52.

Fortaſſe etiam (idque probabilius exiſtimo) Pyrrhus ille Ligorius, nobilis architectus, & romanae antiquitatis ſtudioſiſſimus peritiſſimuſque, ſignificatur, cujus inſigne illud opus habemus, inſcriptum: *Libro di M. Pyrrho Ligori napolitano delle antichità di Roma . . . con le paradoſſe del medeſimo autore. In Venetia per Michele Tramezino* 1553. Idem librum quoque de numiſmatibus fortaſſe compoſuerat, ejuſque legendi copiam Nobilio fecerat: quorum quam ſtudioſus quantuſque aeſtimator Ligorius fuerit, illa, quae ipſe in quodam ſuo apud Oldoinium in Paulli IV. *Vita* commentario memoriae prodidit, abunde declarant. *Cum die quodam*, inquit, *religioſiſſimus iſte praeſul* (Paullus IV.), *qui dies noctesque de re Chriſti & religionis cogitabat, ſermonem inſtitueret de ornatu tabernaculi illius, quo Chriſti corpus in ſolemni publicae ſupplicationis feſtoque die deferri ex conſuetudine debebat, ac typi aliquot in medium proferrentur, illud in primis placuit, ut ad vitis ſpeciem exornaretur, cujus racemi ſmaragdis ac ſaphyris, folia ex auro integro & puro intexerentur. unde, prolato caniſtro, quod in ſuo cubiculo cuſtodiebatur, eduxit eo, inter alias rês charas* (fort. *raras*), *quae ibi aſſervabantur, numiſmata quaedam aurea, in quibus erat & Trajani imperatoris effigies, dicens:* „ *Haec forte in noſtros uſus non male transformari poſſunt* „. *Tum Pyrrhus, cui res antiquae erant cordi* „ *Rectius*, inquit, *ni fallor, faciet ſanctitas veſtra, ſi, quae Trajani ſunt, ſollicite cuſtodiat. fuit enim princeps ille in chriſtianos mitis ac benevolus, & vir, ut inter infideles, ſummae pietatis, adeo ut Italiae populo ſimul ac ſemel victum veſtitumque miniſtraverit. ad cujus ſimiliter exemplum Annia Fauſtina Auguſta, Magni illius Antonini Pii uxor, omnibus Italiae noſtrae, caeterarum certe provinciarum reginae, puellis dotes elargita eſt: unde cognomen adhibitum Fauſtinianas illas puellas celebravit* „. *Quarum rerum mentio cum pii pontificis mente altius inſediſſet, ſubinde dicere ſolitus eſt:* „ *Tu mihi, Pyrrhe, in aure, quod ajunt, pulicem* „.

XLII.

Jul. Pogianus N. N.

CUM intelligerem, quantum posses gratia & auctoritate apud pontificiae familiae magistrum, egi tecum, ut Antonium
a meum (a) homini diligenter commendares. tu vero (credo, ut magis te & morem & sermonem romanum memoria tenere mihi probares, quam quod ulla ejusmodi admonitione indigeres) jussisti, ut aliquid scriberem memoriae causa, quod tibi opportune redderetur. judicium & testimonium meum de illo jam habes: quanquam, ad probandam illius officii rationem, diligentiam & religionem, satis, puto, res ipsa loquitur, cum
b suae (b) curiae quatuordecim annos ita operam dederit, ut invitissimis illis curialibus ab eo munere sit discessurus. quid ipse Antonius cupiat, quando tibi coram dixi, si illud per literas iterarem, tuae memoriae viderer diffidere.

(a) Pogiano nostro fratres duo fuerunt, Joannes Antonius, & Barptolemaeus. priorem illum hoc loco significari puto. non est autem inusitatum, eos, qui binomines sunt, altero dumtaxat nomine appellari.

(b) Fortasse mediolanensi: in qua eadem curia Josephus Blanchinius, Pogiani affinis, admodnm honestum munus assequi, ipso Pogiano apud card. Othonem Truchsesinm interprete, anno 1564. contendit: ad quem Truchsesium Pogianus scribens, *Habeo*, inquit, *affinem, jurisperitum, versatum aliquot annos Mediolani in caussis civilibus & capitalibus. cuperet ille assequi magistratum, quem appellant mediolanenses* procuratorem fiscalem. *multi minore & condicione & doctrina & usu illud officium consecuti sunt. omnino hic Josephus Blanchinius, affinis meus, cumulate potest illi muneri satisfacere*. Vide vol. III. pag. 408.

XLIII.

Jul. Pogianus N. N.

a HEri quod te accersieram (a), non tam me id mea, quam tua causa fecisse, velim existimes. erat enim quod te do-
b cerem de eo, quod de te Gulielmus (b) egisset cum Francisco Sanso-

(a] *accerseram* exempl. Ex *accersio* recte atque usitate *accersivi* & *accersiveram* derivatur: ex *accerso* autem recte item *accersi* & *accerseram* derivari posse Pogiano, analogiam certe aliquam sequuto, visum est. sed negant grammatici, verborum tertiae conjugationis, in *so* exeuntium, praeterita, quae dicuntur, tempora aliter in primis personis, quam syllaba *vi*, terminari debere, solere certe. quod si quis Ciceronem objecerit, qui in oratione in Q. Caecilium cap. 14. (al. 46.) *facesseris* usurparit, praesto erit Priscia-

scianus, qui non *facesseris*, sed *facessieris* in libris quibusdam a se repertum fuisse, testificetur. eorum ego rationem atque auctoritatem sequutus, Pogiani *accerseram* in *accersieram* commutavi. In *Thesauro* quidem *linguae latinae* edit. Basil. an. 1576. ita legitur: *Accersere auxilia ex aliquo, vel ab aliquo loco. Caes. 7. bel. Gal.* 134. (al. 33.) „ *Atque eo pars, quae minus sibi confideret, auxilia a Vercingetorige accerserat* „. Sed, qui Caesaris locum ipsum adierit, totamque sententiam considerarit, manifestum *Thesauri* mendum illico deprehendet. integer locus hic est: *Caesar, etsi a bello atque hoste discedere detrimentosum esse existimabat, tamen, non ignorans, quanta ex dissensionibus incommoda oriri consuessent, ne tanta & tam conjuncta populo romano civitas, quam ipse semper aluisset, omnibusque rebus ornasset, ad vim atque ad arma descenderet, atque ea pars, quae minus sibi confideret, auxilia a Vercingetorige accerseret, huic rei praevertendum existimavit.*

De recta autem ejusdem verbi scribendi ratione, haec est Gerardi Joannis Vossii lib. 1. *de vitiis sermonis* cap. XXII. sententia. *Persolvi*, inquit, *quae de nominibus me dicturum promiseram, nunc ad verba transeamus: ubi varie itidem peccatur. est, cum non observatur* ὀρθογραφία, *sive vera ratio aliquid convenientibus literis exprimendi, ut, cum accerso scribunt pro* arcesso &c. In quem Vossii locum eruditus quidam anonymus, de quo postea aliquid dicam, haec adscripsit in libri, qui apud me est, margine, Amstelodami anno 1645. editi: *Papirianus grammaticus, Donato posterior, apud Cassiodorum de orthographia, Accerso, inquit, significat* advoco; *Arcesso*, repello, prohibeo. *Velius autem Longus, & Donato & Papiriano & Cassiodoro Magno aliquot seculis major, In eo, inquit, quod est* Arcesso & Accerso, *putaverunt, quondam differentiam esse, ut* Accerso *sit* Voco, *tractum ab acciendo;* Arcesso, Summoveo, *ab arcendo tractum. sed erraverunt. Arcesso enim pro eo, quod est Arceo, numquam positum est. Verum, quod putant*, A *litteram obstare significationi, errant.* D *enim non minus in* R *litteram transit, quam in* C, *dum dico* Accedo & Accommodo, *quam apud antiquos in* Arvorso & *in* Arvorsario: *unde pro* Audiculis *ab audiendo*, Auriculas *dicimus*, & Meridiem *pro* Medio die *loquimur. Id ergo nihil interest, utrum* Arcesso *an* Accerso *dicant, eadem significatione manente. Haec Velius; quem Papirianus Vossiusque non viderunt, ejusque meminisse non potuerunt. debuerant enim inductionem confutare: cur in* Auriculis, *in* Meridie, *in* Arvorso, *in* Arvorsario *littera* D *mutatur* (fort. *mutetur*) *in* R, & Adcerso, *mutato* D *in* R, Arcesso *esse non possit? Confutet haec Vossius argumenta, deinde pronunciet. Illud etiam argumentum Velii Longi magnum est, quod* Acesso *pro* Arceo *nullum est. autorem cedo, si est. Bene etiam Velius docet, in* Arcesso & Accerso *quamdam esse litterarum transpositionem & transmutationem, sicuti fuit in* Forcipe & Forpice *apud antiquos. Nescio quid simile contingit etruscis in vernacula lingua, qui pro* Claudio, Craldio, *pro* Caedellino, Calderino, & *pro* Religione, Regilione *pronunciant. Velii sententiae subscribunt omnes Plauti, Virgilii, & Ciceronis interpretes, ex antiquissimis autem grammaticis Charisius & Julius Romanus, quem optimum vocat magistrum Charisius. sed aevo utrisque* (fort. *utroque*) *major Q. Terentius Scaurus, quem Augusto in lingua latina praeferebat imperator Hadrianus: ut apud Charisium in particula* Obiter *Julius Romanus refert. Scauri verba sunt haec in lib. de orthographia. Quamvis, inquit, alii* Arcesso *dicant non sine ratione, quod etiam* D *in ejusmodi compositionibus in* R *transit, ut in* Arripio: *sed quidam differentiam esse voluerunt, ut* Arcesso *quidem ab eo verbo esset, quod est* Arceo, Accerso *vero ab eo, quod est* Ac-

cio. sed nobis ad eamdem significationem pertinere videtur, utcunque scribendum. Sive ergo scribatur Arcesso, sive scribatur Accerso, idem, Scauro judice, utrumque significat. verum libro primo, capite de numero litterarum apud veteres, hanc veritatem omnium eruditissime Priscianus edocuit. Littera D, inquit, transit in R, ut Assideo, Meridies. antiquissimi vero pro ad frequentissime ar ponebant, Arvenas, Arventores, Arvocatos, Arfines, Arvolare, Arfarique dicentes, pro Advenas, Adventores, Advocatos, Advolare, Adfari. unde ostenditur, recte Arcesso dici ab Arcio verbo, quod nunc Accio dicimus, quod ex ad & cio compositum est. Arger quoque dicebatur pro Agger. Addere poterat Arferiam aquam ex Festo, Arrige aures ex Terentio, Arrepo, Arrodo, Arrogo ex M. Tullio, ex aliis alia. Illud etiam quod ajunt, Arcesso est Arceo, repello, submoveo, prohibeo, & numquam est Advoco vel attraho, vel evoco, vel voco, pinguioris id & crassioris Minervae mendacium est. Plautus act. 3. sc. 2. Amphitruonis:

> ..... Evocate huc Sosiam
> Gubernatorem, qui in mea navi fuit,
> Blepharonem arcessat, qui nobiscum prandeat.

& scena 3.

> Tu gubernatorem a navi huc evoca verbis meis
> Blepharonem, ut, re divina facta, mecum prandeat.

Eumdem ad prandium evocat arcessitque. idem est enim evoco & arcesso. Ex eodem Plauto exempla possem mille arcessere. sed contentus ero scena secunda Casinae actus tertii

> Ut properarem arcessere hanc ad me vicinam meam...
> Nunc adeo nequaquam arcessam...
> Miror hinc jam non arcessi in proximum uxorem meam.
> Quae jam, si arcessatur, dudum ornata exspectat domi.
> Sed eccam, opinor, arcessit.....
> Ubi tua uxor? Intus illa te, si se arcessas, manet.
> ...... Flagitium hominis, qui dixit mihi
> Suam uxorem hanc arcessituram esse.

M. Tullius frequenter etiam usurpat hoc verbum. Haec libro 1. cap. 43. de arte Grammatica Vossius insinuavit, sed decem post annos edidit hunc librum de vitiis latini sermonis, & in vitium incidit, quod damnaverat. Verum ego, utriusque libri locos sententiasque considerans, in quod ejusmodi vitium Vossius inciderit, sane non video. Hujus autem animadversionis, aliarumque, toti passim Vossii de vitiis latini sermonis operi anonymi manu adscriptarum, auctorem fuisse hominem e societate nostra, mihi est exploratum; nominatim quis fuerit, non queam dicere. sed tamen, conjectura mea quadam satis probabili ductus, fuisse unum e tribus illis suspicor, de quibus Carolus de Aquino in suo Lexico militari, Romae an. 1724. edito, ad vocabulum Audientia agit his verbis: A quinquaginta fere annis huic decurrendo stadio, omnisque Latii scriptoribus ac monumentis pervolutandis, curam sedulam & diligentem impenderunt patres in hoc litteraturae genere versatissimi; collatoque multorum annorum studio innumera fere aut ab aliis non animadversa notarunt, aut perperam intellecta verae germanaeque lectioni atque sententiae restituerunt. In ejusmodi labore exantlando, immenso scilicet & laboriosissimo, prae caeteris eminuerunt P. Albertus de Albertis, P. Hieronymus Petruccius, & P. Dominicus Musantius, in rhetoricae facultate olim praeceptor meus. Horum, eo super Vocabulario, volumina manu exarata, & schediasmata, ut ipse in posterum quantulaecumque meae diligentiae accessione observarem, augerem, & castigarem, atque iisdem perficiendis, atque adeo typis edendis, meam etiam conferrem symbolam, mandarunt mihi moderatores mei.

(b) Guilhelmum Sirletum significari puto.

San-

Sanſonio (*c*), non nihil praeterea de epiſtola & de ſtudiis tuis. *c*
ſed quando occupationibus eſt factum tuis, ne tu ad nos ire (*d*) *d*
potueris, aut nihil tanti putaſti, quo illum itineris laborem ſusciperes, ne nunc quidem te urgeo. tantum a te peto, de rheda ne fruſtreris. eſt enim mihi & Gulielmo craſtinus dies dictus viſendis ſeptem fanis (*e*), cujus ego voti ſponſione Deo *e*
ſum obligatus.

(*c*) Sanſoniorum familia apud ſavonenſes praecipua cum vetuſtate tum nobilitate cenſetur.

(*d*) Ejuſdem domus parietibus Pogianus atque Nobilius, ut alibi dictum eſt, continebantur. ille igitur, ſive quod minus belle haberet, ſive quod valde occupatus eſſet, e ſuo ad Nobilii cubiculum aliquem miſerat rogatum, ut ad ſe accedere, rei, quae ad eum pertineret, cauſa, ne gravaretur. id quod facere Nobilius praetermiſerat.

(*e*) Eadem *ſeptem fana* hac etiam aetate frequenter admodum ac religioſe inviſuntur. ea autem ſunt ſeptem urbis, quae dicuntur, baſilicae, videlicet S. Petri, S. Paulli, S. Sebaſtiani, S. Joannis euangeliſtae, S. Crucis, S. Laurentii, S. Mariae majoris. quae quum omnes non niſi quatuordecim ferme paſſuum millibus obiri poſſint, valde ad ejuſmodi iter conficiendum currus commoditas & equorum celeritas expeti ſolet.

XLIV.

Jul. Pogianus N. N.

Quae me cauſa primum impulit (*a*), ut te inſtituendum *a*
ſuſciperem, eadem nunc facit, ut in ea ſententia libenter maneam. ego enim, cum audirem, te omnibus naturae bonis eſſe inſtructiſſimum, & praeterea ſtudio artium opti-

(*a*) *impedit* cod. vat. in quo uno codicillum hunc reperi pag.254. cujus lectionem hanc, certe mendoſam, ita, ut vides, emendavi. Illud etiam dicam, dubitare me, ad Nobiliumne an ad alium datus ſit hic codicillus, in quo extremo *Coſmus* quidam, *conſobrinus* ejus, ad quem ſcriptus eſt, *tuus* appellatur, qui Nobilio fortaſſe nullus ejuſmodi fuit. multos certe alios, praeter Nobilium, adoleſcentes aliis atque aliis temporibus Pogianus inſtituit. praeter enim eos, ad quos datas ab illo litteras, hujuſce rei teſtes, ſuis deinceps locis proferemus, de uno nuper didici, cum Scipionis Ammirati opus inſcriptum *Delle famiglie nobili fiorentine* lectitarem; in quo pag.149. leguntur illa: *Gio.Battiſta, figliuolo di Bartolomeo* (Concini), *nato l'anno* 1532. *hebbe per precettore delle lettere humane Giulio Poggiani; ma, paſſato agli ſtudj delle leggi, udì in Padova Guido Pancirolo, e in Piſa Giulio Salerno, e Girolamo Malavolti*. Pogiani etiam in humanioribus litteris diſcipulus fortaſſe fuit Claudius ille Strambonius ad quem Paulli Manutii exſtat epiſtola libri IX. decimanona, VIII. id. maj. an.1569. data, in qua *Amo*, inquit, *tuos mores: ingenium plurimi facio: ſtudia laudare numquam deſino. poſſum autem, ex iſta mente quae virtutum ubertas aliquando futura ſit, facile divinare. & hac quidem ſpe, ſi verum ſcire vis, jacturam illam, quam interitu Julii Pogiani romanae litterae fecerunt, aliquanto levius fero*.

optimarum incensum, ut reliqua omnia prae illis contemnere videreris, nihil tantopere cupiebam, quam apud te docere, meamque operam tibi navare. factum est divino plane consilio, ut tu me praeceptore utereris. vidi ingenium, vidi cupiditatem discendi tuam. omnium mihi felicissimus ea re videbar. acciderunt interdum nonnulla, quibus ad optima studia languere visus es. non desperavi: sed vehementer dolui, eum adolescentem, qui summam spem omnibus doctrinae & eloquentiae attulerat, in medio fere cursu turpiter consistere. sed non est ita; non remisisti diligentiam; verum mihi, quod vehementer opta-
b bam (*b*) ita visus es. nunc non modo me non spem abjicere dico de te, sed melius sperare, quam antea fecerim. quare te
c etiam atque etiam rogo, ut te (*c*) eundem praestes, qui & mihi semper cognitus & a laudatis viris commendatus es. haec scripsi ita repente, ut nihil unquam minore cogitatione. Cosmus, consobrinus tuus, te de hac re faciet certiorem.

(*b*) Aliquid huic loco deesse videtur. (*c*) Omitt. cod. vat. Addidi.

X L V.

a
Jul. Pogianus N. N. (*a*)

DUM epistolam, quam in latinum convertas, ad te mitto, velim mihi exponas, quid tibi in animo sit facere; meque ne celes quid sit, quod me tam mature & accersieris & dimiseris: qua omnino in re hujus diei tempus ponere decreveris, quae tua sit cogitatio, quae cupiditas, me certiorem facias velim. ego totus in hoc sum, ut pontificem poeniteat
b sui judicii, qui illam noctuam (*b*) Romae videri velit, te vero cogat domesticis finibus te continere. quod si mecum in hanc voluntatem incumberes, brevi, omnibus bonis & doctis comprobantibus, quorum jam studia habemus, ageremus trium-
c phum cum de ipso pontifice, tum de noctua, ac de omnibus (*c*) non tui studiosis. sed quid potissimum hoc tempore te delectet, quid cupias, quid velis, me ut certiorem facias, a te, pro meo summo in te amore atque observantia, etiam atque etiam peto.

(*a*) Hic quoque codicillus a solo codice vaticano est.

(*b*) Neque, quis *noctuae* nomine significetur, Pogianus scire nos voluit, & nos nimis curiosi ac valde intemperantes simus, si scire voluerimus.

(*c*) *omnibus tuis studiosis &c.* cod. vat. Loco, certe non sano, quam potui medicinam adhibui.

peto. unum oro atque obsecro, ne cui rei mane (*d*) operam *a*
des. perirent enim nobis omnia, quibus adversarios & superamus, & propediem summa cum gloria nostra superabimus.

(*d*) Haec quoque sana non sunt. fortasse legendum est *inani*, non *mane*.

XLVI.

Jul. Pogianus N. N.

EGO vero non te jam, ut antea, ad studia literarum cohorter. nihil enim proficeres ista mente atque animo, de quo id affirmo, quod hodie tibi coram dixi; illud praeterea, quod improbissime a te tractor, nihil posthac mihi tecum fore conjunctum. quare etiam tibi perpetuas inimicitias denuncio: vive, loquere, stude, ut soles: nihil ad me. Librum numismatum (*a*) reddas necesse est. Pyrrhus (*b*), quod a *a b*
te perlectum jam putat, eo uti vult. sed quid ago? ne id quidem ad me pertinet.

(*a*) De *numismatum* hoc *libro* vide epist.41. *Praeclarae* pag.48.

(*b*) De Pyrrho vide eamdem epistolam.

XLVII.

Jul. Pogianus N. N.

VIX arbitror, fieri posse, ut ex senatu (*a*) rediens nullam lite- *a*
ris operam des. an non te ille adspectus accendit ad studia?
non ille consessus (*b*) praestantissimus amplissimorum patrum de *b*
eo admonet, te patris nomen (*c*) assecutum esse, nullamque tibi *c*
posthac cum pueris consuetudinem esse debere? quid? summae
expectationis onere cum opprimeris, non laudis, tibi propositae,
fulgore praestringitur acies animi atque ingenii tui? non patris (*d*) *d*
desiderium, non assiduae cohortationes meae, non denique
facta (*e*) ac promissa tua tam multa in eam mentem impellunt, *e*
ut virtuti & bonis artibus studeas? quid dicam? illud dico, vereri me, ne oblitus ejus personae, quam sustines, id est tui ipsius, quam alte adscenderis non intelligas, propterea que in istis pue-
rilibus

(*a*) *senatum* Pogianus dicit, quod vulgo *consistorium* appellant. est autem *consistorium* cardinalium consessus, pontifice maximo praesidente, cum iisque de publicis rebus agente.

(*b*) *consensus* cod. vatic. pag.145.

(*c*) In senatum adlecti, *patres* nominantur.

(*d*) Vincentii.

(*e*) Fort. *pacta*.

rilibus nugis totum diem conſumas. concipe jam animo Britanniam, Germaniam, caeſares, reges, provincias adminiſtrandas. haec ad cardinales in primis pertinent. tum tui officii memineris, cum illa animo cogitaveris. ad illa autem obeunda munera, quando cardinalis es, literarum itineribus facile pervenies: quarum ſtudia contemnens (id, quod mihi facere vidéris, cum hodie nihil legeris, audieris, ſcripſeris) non modo honores illos ſperare, ſed ne optare quidem debes. ad ea ſtudia ſi
f g nihil te aliud incitat, inflamment Theatini (*f*), Poli (*g*), Cer-
h i vini (*h*), Moroni (*i*); quos cum tantopere laudes, ita negligenter ſtudendo vidéris id, quod in illis ipſis maximam laudem habet, aut ignorare aut nolle imitari.

(*f*) Theate, ſive Teate, marucinorum urbs eſt in Aprutio citeriore, non archiepiſcopalis, quod Philippus Ferrarius & Michaël Antonius Baudrandius in ſuia *lexicis geograph.* affirmant, ſed epiſcopalia. hujus urbis epiſcopus card. Joannes Petrus Caraffa cum eſſet, *cardinalis theatinus* vulgo audiebat.

(*g*) Card. Reginaldua Polua: de quo pluribua agemus, cum, haud ita multo poſt, ad Nobilii ad ipſum datas litteras venerimus.

(*h*) Card. Marcellus Cervinius: de quo vide epiſt. 4. *Etſi* pag. 9.

(*i*) Card. Joannes Moronua: de quo conſule Ciacconium, & volumen hujus noſtri operis tertium.

XLVIII.
Jul. Pogianus N. N.

Quam vana ſunt, quae toties de te polliceris! calent jam non modo aures meae pollicitationibus tuis, ſed omnium eorum, qui apud te diverſantur. aude negare, ullum fuiſſe diem, poſteaquam me audire inſtituiſti, quo non mihi affirmaris, brevi te, flagranti tuo ſtudio fretum ac diligentia ſingulari, nemini, non dico aequalium tuorum, ſed multo majori, doctrinae & eloquentiae laude conceſſurum eſſe. o conſtan-
a tiam promiſſi & fidem miram! ſecundus jam eſt annus (*a*), cum apud te doceo (quam diligenter, judicent alii de me), ſed jam ſecundus eſt annus: & tamen ſic cum in latino ſermone tum in ſcriptoribus explicandis haeres, ut nihil unquam rudius viderim. nunc vero non deſiſtis eadem illa de te polliceri. ſcis enim, me poſſe tecum ea de re non ſolum multorum teſtimoniis, ſed quaſi obſi-

(*a*) Non exactus ille quidem, ſed adhuc in curſu. quum autem initium Nobilii inſtituendi Pogianua fecerit non ante annum 1553. videtur hic codicillus fuiſſe ſcriptus ſive per aeſtatem ſive per autumnum anni 1554.

obſignatis tabellis (*b*) agere, ut & graviſſimis teſtibus & ſcripto tuo poſſis argui. pudet me, ut leviſſime dicam, vanitatis & levitatis iſtius, qui vel nudiuſtertius mihi dixeris, te conſtituiſſe damnum ſuperioris temporis omnino ſarcire, ac jam praeclaram quandam ſtudiorum rationem iniviſſe, qua ad menſem fore confideres, ut plurimum in literis proficeres. quam ſit illa apta & accommodata ratio ſarciendi temporis amiſſi totos dies ludo & ſomno traducere, tuum ſit judicium. nae tu homo ridiculus es, qui facta verbis faciliora exiſtimes.

(*b*) Cicero V. *Tuſcul. quaeſt.* c.33. *Tu & teſtificaris quid dixerim aliquando aut ſcripſerim.* *quidem tabellis obſignatis agis mecum,*

XLIX.

Jul. Pogianus N. N.

Videor mihi navaſſe operam quod te proximis literis vanitatis accuſarim (*a*), quibus, ut nihil aliud, certe hoc profeci, te languentem ad latine ſcribendum excitavi. fac modo, ſi laudis es cupidus, ut ad meas literas poſthac ſemper tempore, hoc eſt cum primum eas acceperis, reſpondeas. ſic enim fiet, ut nullum diem literarum praetermittas. quae ſane exercitatio tantam habet utilitatem, ut, qui ea diu multumque non utatur, tametſi & natura & arte valeat, tamen ea vel nihil, vel omnino parum, ei ad ſcribendum dicendumve proficiant. quare aut hoc inſtitutum ſerva, aut aliud agamus. ſed profecto eris in officio. aequalitatem vultus & frontis tuae tam in lucro, quam in jactura, cura uti nemo ex colluſoribus tuis poſſit requirere. ut enim aurum igne, ſic hominis animus iſtiuſmodi ludo probatur.

(*a*) Haec epiſtola neque in Gratiani, neque in vaticanae bibliothecae codice, proxime ſuperiorem ſequebatur, quin immo ab ea longis in utroque intervallis aberat. recte heic a me collocatam eſſe agnoſcet, qui hunc ipſum locum cum ſuperiore illo compararit; *Pudet me, ut leviſſime dicam*, vanitatis *& levitatis iſtius &c.*

L.

Jul. Pogianus N. N.

Nisi te valde amarem, neque objurgationibus, neque majori illa verborum contentione, neque acriori gravitate uterer; & omnino facile paterer, te etiam multo, quam ſis, cum in ſtudendo tum in ſcribendo negligentiorem eſſe. ſed, quia te ni-

mio plus diligo, accuso interdum negligentiae liberius, quam mea etiam natura ferre videatur. video enim quantam laudem assecuturus sis, si hominum de te judicio responderis, hoc est, si, id quod non facis, diligentissime studueris: contra vero, quantam opinionem inertiaene an tarditatis dicam? nisi te ipse
a retexueris (a). quae sane cogitatio de te me saepius excruciat. tunc illas in te objurgando adhibeo faces verborum, quibus ego
b quoque totus exardeo (b). quanta haec sint amoris signa nisi intelligis, quid dicam nescio. unum hoc Deum opt. max. obsecro & obtestor, ut eo tu literarum studio incendaris, quo ego tui inflammatus sum. vide, amabo te, ne tibi posthac mea scripta excidant.

(a) *retexeris* exempl. Emendavi.

(b) Peritiores grammatici negant, verbum *exardeo* apud idoneos scriptores reperiri: nam *exarsi*, quod est certe valde illis usitatum, non ab *exardeo*, sed ab *exardesco* derivari.

L I.

Jul. Pogianus N. N.

SI mihi per te & nonnullos alios (a), quos in praesentia non nominabo, licitum fuisset te, quemadmodum tua & aetas & dignitas postulabant, instituere, nunc certe tum a literis tum ab optimis moribus ita paratus & instructus esses, ut in nullam bonorum & doctorum virorum reprehensionem incurreres. sed factum est cum tua tum aliorum culpa, ut me vel audire nolueris, vel verbo tantum audieris. quare fit, ut multi multa in te requirant. quinetiam vesperi quaedam commisisti, quae nunquam aperiam; neque omnino te unquam posthac ulla de re admonebo. nam, si superioribus temporibus nullum apud te pondus habuerunt admonitiones meae, ne in posterum quidem habituras reor. valebis igitur, & mihi, id quod semper fecisti, nunquam obtemperabis.

(a) Eamdem querelam persequutus Pogianus est in quadam sua ad card. Marcellum Cervinium epistola, quam non multo post suo loco recensebimus.

L I I.

Jul. Pogianus N. N.

EXpecto tuas literas, quarum (a) mihi hodie post meridiem magnas expectationes commovisti, quibus sane literis de iis, quae tua maxime intersunt, erudiri cupio. quod si tibi ad id,

(a) *quantas* cod. vat. ex quo uno hunc codicillum pag. 255. promsi. Emendavi.

id, quod quaeris, ullam opem afferre potero, non committam, ut meum ea in re officium desideres. volo etiam, si modo id assequi potero, te in hac scribendi exercitatione retinere. Vale: & Ciceronem lege, & ad ejus imitationem saepissime scribe.

LIII.

Jul. Pogianus N. N. (a)

Video, tibi in animo esse nullam amplius literis operam dare. quatuor enim sunt dies, cum ne literam quidem aut scripsisti aut legisti. quare peto a te, ut me hac sollicitudine liberes aliquando, hoc est, ut mihi id, quod res est, explices, tibi literarum studia esse permolesta, teque constituisse aliis rebus incumbere (b). fiet enim, ut hoc pacto & tibi consulas (nam nihil posthac a te magnum homines expectabunt, quem videbunt literis multam salutem aperte dedisse), & mihi prospicias, quem, quod tibi nulli (c) sim usui, ad alios erudiendos potes dimittere.

(a) Hic quoque codicillus a solo vaticano codice est, itemque, qui proxime sequentur sex.

(b) *Incumbere*, hoc est, *operam dare*, *alicui rei*, pro *in*, sive *ad*, *aliquam rem*, apud probatos latinitatis auctores, fortasse non reperias.

(c) *nullo* cod. vatic.

LIV.

Jul. Pogianus N. N.

Quae (malum!) est ista ratio? decem dies in epistola conscribenda consumis; ut verear interdum, ne totum tibi tempus perierit, quod & in Cicerone legendo & in me audiendo posuisti. expergiscere aliquando, &, quid te praestare oporteat, tecum, quaeso, cogita. noli committere, ut unus sis, in quo & pontificis maximi, & tot taliumque cardinalium judicium reprehendatur. expecto tuas literas: quas nisi vesperi ad me miseris, de te omnino desperavi.

L V.

Jul. Pogianus N. N.

a SI mihi per te liceat, me hodie ad divi Pauli (*a*) velim conferre. nam, cum mane ad feptem aras in templo fancti
b Petri (*b*) Deum & Mariam virginem falutarim, illa mihi ut huic pio muneri fatisfaciam, aedes reliqua vifenda eft. quod tamen ita mihi abs te concedi cupiam, fi nulla pomeridianis horis opera mea tibi utendum exiftimas. ad vefperum tibi prae-
c fto ero. Gulielmus (*c*), & Phaërnus tibi manus ofculantur.
d Nunquam (*d*) perturbatiore animo ad te fcripfi. fed Deus viderit, ut fpero: nam ad illum omnia refero.

(*a*) Subaudi *aedem* five *bafilicam*, extra urbem in via oftienfi.

(*b*) Heic videtur pia quaedam illius, qua haec fcribebantur, aetatis confuetudo fignificari, non omnes quidem feptem urbis bafilicas, fed duas dumtaxat uno eodemque die invifendi; quarum in altera, nempe S. Petri, feptem item arae, eae potiffimum, quae Mariae virgini dicatae effent, religionis caufa adirentur. Joannes Severanius in opere, quod infcripfit *Memorie facre delle fette chiefe di Roma*, Romaeque anno 1630. Jacobi Mafcardii typis vulgavit, parte II. has feptem bafilicae S. Petri aras, frequentari vulgo folitas, commemorat: 1. pag. 38. *SS. Proceffi & Martiniani*: 2. p. 40. *S. Michaëlis archangeli*: 3. p. 43. *S. Petronillae*, 4. p. 46. *Deiparae virginis*: 5. p. 50. *SS. Simonis & Judae*: 6. p. 54. *S. Gregorii*: 7. p. 56. *Pietatis*, five *S. Mariae*. Bafilicae autem S. Paulli has feptem aras recenfet: 1. p. 77. *SS. Apoftolorum*: 2. p. 80. *S. Crucifixi*: 3. p. 82. *S. Stephani*: 4. p. 83. *B. Virginis in caelum affumtae*: 5. p. 84. *S. Benedicti*: 6. p. 85. *S. Paulli*: 7. p. 87. *Deiparae virginis*. Bafilicae S. Sebaftiani non nifi quinque has numerat: 1. p. 102. *Deiparae virginis ac S. Bernardi*: 2. p. 104. *S. Caroli Borromaei*: 3. p. 105. *S. Sebaftiani*: 4. p. 106. *Sacrarum reliquiarum*: 5. ibid. *S. Hieronymi*. Bafilicarum S. Laurentii & S. Mariae majoris feptenas aras idem auctor conftituit: at S. Joannis euangeliftae, & S. Crucis aras nullo certo numero definit.

(*c*) *Gulielmus phernus ofculantur &c.* cod. vat. Quid facerem? debuine monftrofa haec ferre, & librariorum haec flagitia, ac tantam corruptiffimi loci perverfitatem retinere? Emendavi, ut potui, fi non vere, certe ad fententiam intelligentiamque commodius. De Guilhelmo Sirleto dictum eft alibi: de Gabriele Faërno, five Phaërno, vide hujus operis volumen II. pag. 186. & feqq. 359. & feqq.

(*d*) Num haec ad hunc codicillum pertineant, an ex alio in hunc librariorum negligentia immigrarint, divinare quis poffit?

L V I.

Jul. Pogianus N. N.

MIhi vefperi epiftolis ad Atticum opus eft ad quaedam, quae in manibus habeo, perficienda. quare, cum duo earum epiftolarum corpora apud te fint, peto a te (quod commodo

modo tuo facere possis) ut alterum mihi accommodes. Morior desiderio tuarum literarum.

LVII.

Jul. Pogianus N. N.

QUam sint inania atque omnino vana, quae dicas, cum antea semper cognovi, tum proxime etiam perspexi. ut primum enim heri apud te fui, occurristi tu quidem, ut mihi satisfaceres, & quasi offam quandam objecisti, cum diceres, te in aedibus pontificis misisse quendam, qui videret, an ibi essem, & ad te adduceret. falsum id est. tantum enim abest, ut tu me accersieris, ut etiam admonitus a quopiam respónderis, primum non opus esse, deinde victus conscientia jusseris me accersiri. vides, Dei voluntate omnia ad me de te deferri. sed quanti id refert, cum mihi molestius fuerit venire ad te, quam ad alium quemlibet? sed tamen hoc ipsum reliquis adjungam, quae sunt sexcenta. illud certe exploratum habeo, te (*a*), a
omnibus & bonis & doctis judicibus, indignum esse, qui me apud te habeas. verum tu is es, qui millies mori malles, quam mentiri (*b*). b

(*a*) *te indignum esse. qui me apud te habeas, & omnibus & bonis & doctis judicibus verum &c.* cod. vatic. Quod heic facio, faciam etiam alibi posthac, ut hujusmodi locos, qui mihi insigniter depravati in vaticano codice visi sunt, quibusque aliquam meam emendationem adhibui, tantummodo indicem. satis hoc esse, ad probandam aliena scripta edentis fidem, videtur.

(*b*) Haec certe, nisi εἰρωνικῶς dicta accipiantur, cum superioribus non cohaerent.

LVIII.

Jul. Pogianus N. N.

NON possum dissimulare quid sentiam: quod mihi semper in animo fuit secundum naturam vivere. quare non possum non tibi illud significare, quod de te judico. tu nulla re minus, quam literis delectaris. itane vero? totum diem nullam, nisi nugis, operam dedisti. at brevi te poenitebit & non studuisse, & istud vespertinum tempus cum pueris consumpsisse. neque nosti aut meministi qui sis. Julius (*a*) ait, absurdum esse a
iterum

(*a*) Julius Constantinius significari videtur, qui fuit Nobilii ab epistolis. vide epist. 12. *Venimus*. Ab hoc igitur Julio scribi quasdam litteras Nobilius ad sororem suam voluisset. negabat Julius, eas a se posse, nullo jam gravi argumento relicto, nisi ineptiarum plenissimas scribi.

iterum ad ſororem tuam ſcribere, quod nullum jam reliquum ſit argumentum, niſi ad ineptias omnium ineptiſſimas confugere volueris. quod ſi vis ineptus videri, quid eſt, quod ipſe non ſcribas, ne omnes ſuſpicentur, priores literas tuas non fuiſſe? ſed tua & ſtudendi negligentia & conſuetudo cum iſtis pueris me vehementer angit, te autem brevi vehementiſſime cruciabit.

L I X.

Jul. Pogianus N. N.

HIC dies, quem tibi initium ſtudendi multum & diligenter allaturum dixeras, ſegniorem te, ut video, ad ſtudendum reddidit. jam duas horas in ſcribendo poſuiſſe oportuit, ut reliquum tempus diei lectioni detur; nequedum tamen me accerſiri jubes. nihil dicam gravius (non enim id ſummus meus in te amor patitur); tantum dico, te iſtis moribus parum omnino profecturum eſſe. toti dies, noctes etiam magnam partem conſumendae ſunt in ſtudiis iis, qui aliquo doctorum & eloquentium numero eſſe volunt. ſed jam haec contrita ſunt. tu vide, ne aliud nobis agendum ſit. ſed millies mori malim, quam ut ita ſit.

L X.

Jul. Pogianus N. N. (a)

FAlſo quereris de natura, quae te ſic finxit ad omnem laudem, ut in celeberrima ac principe terrarum civitate perpauci ſint iſto loco nati aequales tui, quibus illa dederit tot tantaque inſtrumenta virtutis, quot quantaque aequus judex in te eſſe animadvertet (b): ut, cum eximiis tuis bonis vix contentus eſſe videaris, vel iniqui vel ingrati animi crimen habeat neceſſe ſit oratio tua. & vero ſi tecum agat natura (c) (tantiſper enim,

(a) Ad Nobiliumne Pogianus, an ad alium ex tam multis, quos habuit diſciplinae ſuae alumnos, codicillum hunc ſcripſerit, nondum potui ulla facia certa atque perſpicua ratione conſtituere. in Gratiani codice ii, qui ſunt ad Nobilium, ſimul collecti reperiuntur: hic autem alio, atque illi, loco perſcriptus eſt; ut propterea non ad Nobilium pertinere videatur. rurſus locus ille, qui eſt in medio ferme codicillo, ubi *collegae* (certe in cardinalatu) neſcio cujus ſit mentio, facit, ut de Nobilio cogitare debeamus. Lector dijudicet.

(b) *animadverteret* cod. vatic.

(c) *natura tantiſper; ſic enim &c.* exempl. *natura, tantiſper, ſic enim &c.* cod. vatic.

enim, dum tecum loquor; ipsam a Deo, quae re non potest, cogitatione sejungam) si igitur ita tecum loquatur: „ Quod habes a me ingenium, quam etiam ista aetate prudentiam, quos denique ad explicandum animi motus, cum aliquo, qui ista aetate sit (*d*), qua tu es, facile commutares „? Corporis con- d
stitutionem fortasse tu dicas te malle nescio cujus collegae tui. Quae (*e*) tibi sic fortasse respondeat: „ At illo taurus & admissa- e
rius est robustior. ut, cum de vi & robore corporis agatur, magis sit brutorum optanda natura. sed, si de virium firmitate loquimur, quibus se & vitam suam tueri homines possint, nihil est, quod te poeniteat tuae constitutionis; modo ne praesidia valetudinis iu intemperanti aliqua exercitatione consumas „. Sed redeo ad querelam eloquentiae tuam: quae nihil aliud est, nisi ingeniosa & prudens oratio. ingeneravi ego animo tuo istius gloriae cupiditatem, nec adjumenta non (*f*) dedi ejus compa- f
randae facultatis. si ita sentis, non nosti tua bona; si loqueris, quod non sentis, non vidéris meminisse quod sit proprium (*g*) g
officium christiani hominis. habes tu quidem (*b*). b

(*d*) Omitt. exempl. & cod. vatic.

(*e*) *qui* cod. vatic. Retinui quod erat in Gratiani exemplari, nempe *quae*. subaudi autem *natura*.

(*f*) Omitt. exempl. & cod. vatic.

(*g*) Inter christiani hominis officia illud praecipuum est, ne aliter quis loquatur ac sentit: quod dominus Jesus Christus illis verbis apud Matthaeum cap. V. v. 37. praecepit: *Sit autem sermo vester, est, est, non, non.*

(*b*) Reliqua desiderantur.

L X I.

Jul. Pogianus N. N.

NUnquam existimassem, me, pro hoc munere erudiendi tui, cui a patre tuo praepositus sum, proque mea in te instituendo diligentia, a quoquam tuorum, praesente te, verbis tam male acceptum iri. quae quoniam, nulla neque honoris tui praesentis, neque dignitatis patris absentis, neque omnino officii mei ratione habita, committi video, dabo operam, ne & disso-
lutus ipse (*a*) in permittendo, & tuae patrisque (*b*) tui dignitatis mi- a b
nus amans in dissimulando esse videar. quamobrem curabo, ut non solum meis, sed certorum & gravissimorum auctorum literis pater ipse (*c*) certior fiat de iis injuriis, queis (*d*), a quo mi- c d
nime

(*a*) *ipse omittendo & &c.* cod. vat. e quo codicillum hunc promsi. Cicero lib. V. Act. II. in Verr. cap. 7. *Crudelis in animadvertendo, dissolutus in permittendo.*

(*b*) *patris* id.

(*c*) Vincentius, Roberti nostri pater, Roma aliquot anni 1554. mensibus absuit, in Etruria, belli senensis caussa, commoratus; unde ineunte, quemadmodum conjectura mea fert, novembri mense in urbem reversus est.

(*d*) *quas* cod. vatic.

nime omnium decebat, in tuo cubiculo sum affectus: quae (*e*) non impune (*f*) laturum, pro ejus (*g*) prudentia, facile confido. interea fortunam meam lugebo, qui unus, te, & discipulo & cardinale (*h*), audiente & vidente, multis praeterea praesentibus, cum alias saepe, tum maxime abhinc tres menses in quirinali (*i*) in tuo cubiculo eandem indignitatem perferre necesse habuerim. harum vero literarum non solum apud me, sed apud nonnullos & bonos & doctos viros exemplum asservabitur, ut hoc testimonio multi posthac suis rationibus melius consulant, quam meis ipse prospexerim (*k*).

(*e*) Hoc est, quas res: nempe injurias ipsas, quibus sum in tuo cubiculo, a quo minime omnium decebat, affectus. verum fortasse non *quas*, sed *quem* Pogianus scripsit, sive Vincentium patrem, sive eum, a quo tantis injuriis affectus fuerat, significans.

(*f*) Si *laturum*, quod continuo sequitur, ad injuriarum auctorem referre volumus, recte is dicetur *non impune laturus* id, quod commisit: sin autem ad Vincentium patrem referri *laturum* Pogianus forte voluit, tum ei *non leute*, minime vero *non impune* dicendum fuit.

(*g*) Vincentii patris.

(*h*) *cardinali* cod. vatic.

(*i*) Scil. monte.

(*k*) *perspexerim*. cod. vatic.

LXII.

Jul. Pogianus N. N.

Mihi gaudeo, tibi gratulor, te rediisse in gratiam cum Christo (*a*); qui nunc apud te, vel potius tecum (*b*) est. quamobrem tuae partes sunt nihil agere posthac, nihil cogitare, nihil loqui, nisi quod cum illius laude & honore conjunctum sit. fac illi vota saepius pro salute animae tuae: precare eum, ut tibi semper praesto sit, ne quicquam unquam committas, quod ejus voluntatem offendat. De istis (*c*) tibi suadeo, ut primam expectes occasionem. quod si commiserint aliquid vel verbo, tum illo, quem scis, accersito, inde eos omnino summoveas: sin quieverint ad patris adventum, e cubiculo dimittantur. ferendi nullo modo sunt. sed prudenter agendum.

LXIII.

(*a*) *Redire in gratiam cum Christo*, sive *cum Deo*, itemque *Christo*, sive *Deo*, *reconciliari* de eo Pogianus solet dicere, qui poenitentiae atque eucharistiae sacramenta rite susceperit.

(*b*) Plus hoc, quam illud, est. *apud aliquem esse* dicitur, qui domi ejus est; *cum aliquo esse* is, qui ei proximus aut etiam intimus est.

(*c*) Aliquos sive e domestica Nobilii familia, sive qui ejus domum frequentarent, rectam ac probam adolescentis institutionem pravis sive sermonibus sive exemplis intervertentes, significat.

LXIII.

Jul. Pogianus N. N.

Constitueram te, cum primum me viseres, de nonnullis admouere, quae ad tuam latine scribendi rationem pertinere sum arbitratus. quod quando, tu cum apud me esses, mihi excidit, illa ipsa tibi hac epistola commemorabo. admonitio autem omnis haec est. primum, istam scribendi consuetudinem ne intermittas: nihil est enim, nisi id assidue facias, quod facilius dediscas, quam latine scribere. deinde, ne tuo judicio contentus in tuis scriptis ea recta existimes, quae tibi probentur: magno enim id permultis impedimento fuit, ne hanc ipsam facultatem assequerentur. denique, ne illis utaris judicibus, qui rei intelligentiam non habeant. haec vitia si vitaris, facillime quod cupis consequéris. nam (ut vere & libere dicam, quemadmodum ingenium, officium, & mea in te benevolentia postulat) adhuc multa desidero in tuis epistolis. requiro interdum propriam vim verborum; requiro pressius scribendi genus; cupio nonnulla dici membratim, alia etiam incisim. dum enim omnia ambitu quodam & numero concludere conaris, idque praeclarum judicas, ea vidéris ignorare, quae veteres scriptores de conscribendis epistolis memoriae tradiderunt. denique velim tuae literae purius & familiarius loquantur. si curam & diligentiam adhibueris, brevi te, quantum profeceris eo in genere, non poenitebit: sin minus, tua ista scriptio, mihi crede, apud doctos & eloquentes viros nullam laudem habebit. Habes sententiam, si minus prudentis hominis, certe ejus, qui & te amet, & tua causa omnia cupiat.

LXIV.

Jul. Pogianus N. N.

Quam vellem, qua ludendi es, ea studendi cupiditate esses incensus! facile enim hominum sermo de te restingueretur, qui te levissimis rebus delectari dictitant, neque quicquam habere, quo pontificis judicium in te adornando probari possit. sed vereor, ne istud vitium, quemadmodum nonnulla alia, natura tibi insitum, diuturna consuetudiue ita confirmatum sit, ut nulla ratione tolli queat. nam, si praeceptis aut admonitionibus aut omnino exemplis, quae vera ac sola male affecti animi sunt remedia, id malum sanari potuisset,

certe esset depulsum: omnia enim haec a me in te curando sunt adhibita. faciam igitur, quod boni medici solent, qui, cum in aegrotum aliquem incidunt, qui nulla ratione curari possit, ne is sumptum frustra faciat, admonent hominem, omnem suam operam in illo curando irritam fore. sic ego tuum istum morbum ejusmodi esse, tibi affirmo, qui nulla opera mea sanari possit.

L X V.

Jul. Pogianus N. N.

SCio, te paratam habere excusationem, qua cras mane utaris, te idcirco rescribere non potuisse, quod occupatus esses in recitandis precibus. sed non id ex te requiro, non solum ne illam tuam afferas infantiae & inscitiae causam, *Visne omittam divinas preces?* (o summum simulationis artificium!) sed etiam (*a*), quod nihil mihi iusantissimis tuis literis est acerbius, nihil aliorum (*b*) jucundius. quod mox quam vim habeat, intelligetur. peream, si ad te scripsi ut rescribas, sed ut intelligas, me nonnullorum literas legisse, quas, si videres, & famae tuae, quam pro nihilo habes, consuleres, certe concideres (*c*).

(*a*) Voces hae duae *etiam quod* absunt ab exempl. & a cod. vatic. quas, ne nihil superioribus illis *non solum* responderet, necessario addendas existimavi.

(*b*) Alphonsi Caraffae potissimum litterae, nisi fallor, significantur: de quibus, qui proxime, sequitur, codicillum vide.

(*c*) Non a *cóncido*, quod est a *cado*, sed a *concído*, quod est a *caedo*, derivandum puto, hac sententia: „ Tam sunt latine atque eleganter scriptae, quas dico, litterae, ut, si in manus tuas venirent, easque legeres, tanto infantiae atque imperitiae in scribendo tuae pudore ac dolore afficerere, ut illas, ne exstarent, tibique convicium perpetuum facerent, in frusta concideres atque concerperes „.

L X V I.

Jul. Pogianus N. N.

NON jam Robertus Nobilis (*a*) cardinalis, sed Alfonsus Carafa (*b*) studiorum & latine scribendi laudem habet, qui, cum & suae eruditionis, disputando cum doctissimis hominibus,

(*a*) Pro his vocibus *Nobilis cardinalis* in Gratiani, quo utor, exemplari stellulae nota, infraque pro *Carafa* littera *N*. eademque inferius pro *pontificem* inscripta reperitur. neque vero dissimilis ratio similibus in locis alibi serva-

nibus, & linguae latinae, quotidie literis ad pontificem (*c*) dandis, magnum specimen dederit, cum sit praeterea in adolescente summa morum honestas, non video quamobrem indignus sit, qui in (*d*) cardinalium ordinem cooptetur. quod cum nemo neget, nescio quae tibi causa sit inficiandi, praesertim si de te meministi. sed is brevi istis ornamentis merito suo decorabitur (*e*).

servata conspicitur. nolebat nimirum Gratianus, quidquam in hisce codicillis, quos, multum admonitionis atque adeo objurgationis saepenumero continentes, edere tamen cogitabat, exstare, quo admoniti objurgatique persona ab aequalibus internosci deprehendique posset. ego ex codice vaticano, in quo nihil tale occultatum est, hujusmodi lacunas explevi.

(*b*) *Alphonsus Carrafa*, inquit in Ciacconii opere Oldoinius, *italus, nobilis neapolitanus, Antonii, Montisbellii postea marchionis, Caroli cardinalis Carrafae fratris, & Pauli IV. nepotis, filius, natus anno salutis* 1540. *idibus augusti, sub disciplina ipsius Pauli, tunc S.R.E. cardinalis, educatus ... virtutibus ita animum applicavit, ut in ipso integritatis vitae modestia, humanitas summa, in rebus gerendis admirabilis prudentia, justitiae cultus, ecclesiasticae rei zelus, atque aliae fere omnes virtutes elucerent &c.* Eo tempore scriptus hic mihi codicillus videtur, quo decimum quartum aetatis annum non multis mensibus Alphonsus excesserat, & in latine cum loquendo tum scribendo potissimum exercebatur; dignus, cujus exemplum Roberto, qui eadem ferme aetate esset, ad aemulandum a Pogiano proponeretur.

(*c*) Julium III. qui adolescentis egregia indole ac facultate delectatus, & card. Jo. Petro Carafae, magno ejus patruo, gratificari etiam volens, ab Alphonso latinis ejusmodi quotidianis litteris conveniri se, aequo, immo & libenti, animo patiebatur.

(*d*) Est a vaticano codice haec lectio, nisi quod in eo scriptum est *ordine* pro *ordinem*. in Gratiani exemplari sic legebatur, *in cardinalium contubernio versetur, quod &c.* nunc, expunctis lituraque inductis tribus mediis vocibus, ita legitur, *in *. quod &c.*

(*e*) Cardinalatus insignibus a Paulo IV. ornatus deinde fuit Alphonsus die 15. mart. an. 1557. de quo cardinale in sequentibus hujus operis voluminibus non infrequens mentio facta reperietur.

L X V I I.

Jul. Pogianus N. N.

Heredem furti (*a*) agere posse, si suae (*b*) hereditatis factum ab aliquo furtum sit, puto, non ignoras. quare, cum tam multa ex ciceronianis (*c*) bonis (id, quod ex tuis lite-

I 2

(*a*) Cui hereditas aliqua obvenit, si ex ea aliquid, antequam obveniret, furto ablatum fuerit, is furti actionem habet. est enim heres non modo bonorum, sed etiam jurium ad bona institutus. excipe heredem mariti ejus mulieris, quae aliquid ex viri hereditate detraxerit; qua cum muliere furti agere heres ille non potest. Hermogenianus lib. I. *Juris epitomarum* ad leg. 222. de verb. signific. *Uxor*, inquit, *expilatae hereditatis crimine idcirco*

circo non accusatur, quia nec furti eum ea agitur. Est inter selectiores bibliothecae meae libros *D. Josephi Finestrès & de Monsalvo, barcinonensis jurisconsulti, & in philippico cervoriensi athenaeo primarii legum antecessoris emeriti, in Hermogeniani jurisconsulti juris epitomarum libros* VI. *commentarius*, duobus tomis comprehensus, & *Cervariae Lacetanorum, typis academicis, apud Antoniam Ibarra viduam, anno* 1757. editus, mihique muneri ab auctore clarissimo missus. cujus praestantissimi operis quum; vix ullum, praeter hoc meum, pervenisse in Italiam exemplum existimem, quumque specimen ejus aliquod italis hominibus praebere decrerim, ex quo hispanicae quoque nationi, sive ingenii acumen, sive doctrinae instrumentum, sive eruditionis apparatum, sive latini sermonis castitarem elegantiamque spectarimus, suos esse Cujacios, intelligi possit, Fenestresii, in ipsam illam Hermogeniani, quam modo recitavi, epitomam, disputationem ex tomo operis primo pag. 650. describam:

1. *Verba*, inquit, *Hermogeniani in praesenti epitoma, meo judicio, duplicem possunt admittere speciem. prima haec est: uxor ex delata, nondum tamen quaesita viro hereditate, res quasdam subtraxit. quaeritur jam, an maritus, post eam aditam, expilatae hereditatis uxorem accusare possit. sane, si alius subtraxisset, posset eum accusare expilatae hereditatis* (L. 1. L. 2. & *passim* Dig. & Cod. h. t.). *verum, quia nec alias cum uxore maritus furti agere potest, quod furti actio sit famosa* (L. 2. de Act. rer. amot. L. ult. §. ult. Cod. de Furt.), *ideo nec accusare expilatae hereditatis, quoniam haec accusatio infamiam etiam irrogat. sed nec mariti heres, si nondum uxor res interversas restituerit, adversus eam hoc judicio experietur. nam nec eam expilatae hereditatis postulare posset, si ex viri defuncti hereditate res amovisset* (L. Adversus 4. h. t. L. Quamvis 17. Cod. de Furt. L. Heres 33. de Negot. gest.). *Maritus igitur in proposito themate actione in factum aget* (L. Divortio 2. Cod. rer. amot.): *nam actioni rerum amotarum locus non est, constante matrimonio, sed divortio sequuto* (d. l. 2. Cod. rer. amot.) *quum competat divortii causa* (L. Si concubina 17. de Act. rer. amot.) *Heres autem viri aget ad exhibendum* (D. L. 33.) *ac proinde etiam in rem actione, cujus illa actio est praeparatoria* (L. Quamvis 17. Cod. de Furt. L. 2. §. 1. ff. h. t. L. Adversus 4. Cod. eod.).

2. *Alia species, quam communiter huic textui aptant interpretes, haec est. uxor, post mortem viri, ex pendente ejusdem hereditate res expilavit. quaeritur, num heres mariti, adita hereditate, possit illam postulare expilatae hereditatis? Deciditur, non posse; ob eam rationem, ob quam, si marito furtum fecisset, furti actione conveniri nequiret. nimirum quia, ut actio furti famosa est, ita & expilatae hereditatis accusatio. Restat igitur, ut secundum superius tradita, conveniat rei vindicatione ex* d. L. 4. Cod. h. t. d. L. 17. Cod. de Furt.

3. *Verum haec difficultate non carent. cur enim adversus uxorem, expilantem hereditatem viri defuncti, non dabitur accusatio expilatae hereditatis? cur non quaelibet actio, etiamsi famosa? furti quidem non datur, quoniam nec in alios, ex quo placuit hereditati furtum non fieri* (L. 1. §. Scaevola 15. Si is qu. teste lib. esse juss. L. Si expilatae 2. L. ult. h. t.). *At cur non expilatae hereditatis? enimvero furti actio pro rebus subtractis, constante matrimonio, inter virum & uxorem esse non videtur, vel in honorum matrimonii, ex eo quod infamiam irroget* (L. Nam in honorem 2. de Act. rer. amot.), *vel ratione cujusdam societatis, inter conjuges initae, quum uxor dicatur socia rei humanae atque divinae* (d. L. 4. Cod. h. t.); *quae societas vitae uxorem quodam modo dominam facit rerum mariti, & maritum dominum rei uxoriae* (L. 1. de Act. rer. amot.): *quam actionem non esse famosam, probat adversus Cujacium in* Parat. Cod. de Cond.

furtiv.

furtiv. *Paulus Busius* Subtil. jur. lib.4. cap.6. num.5. seq. *Soluto autem matrimonio, atque ita cessante societate, si quid uxor ex bonis viri intervertat, furti actione tenetur* (L.Et ideo 3. de Act.rer.amot.). *At utraque ratio cessat in expilata hereditate viri defuncti; quum jam nullum sit matrimonium, cujus honor attendi debeat, quo tempore res subtrahit; & ideo neque ulla societas: nam, quae erat, soluta jam fuerat morte mariti. Reliquum ergo est, nullam esse caussam, ob quam expilatae hereditatis accusari non debeat uxor ab herede mariti.*

4. *Verum observandum est, in hereditate jacente, quae interim defuncti mariti personam repraesentat* (L.Non minus 31. §.1. de Her.Inst. L.Liber homo 13. §.si servus 2.ad Leg.Aquil.*Hermogenianus* L.Hereditas 61.de Adq.rer. dom. *ut in ejus commentario fusius exponemus*), *quodammodo maritum superstitem videri, ejusdemque dominum permanere adhuc, quum hereditas dicatur* pro domino haberi (d.L.61.); dominum esse (d.L.13.§.2.ad L.Aquil.), domini personam sustinere (*in* L.Quum hereditas 9.Cod.Deposit.). *Unde efficitur, ut subtili ratione rerum hereditariarum expilatio ipsi marito facta intelligatur, atque etiamnum quodammodo durare pristinam vitae societatem, cui honor debeatur, ad effectum, ne uxor pro rebus subtractis teneatur actione famosa, vel poenali. Et hoc sensisse videtur Gordianus in* L.4. h.t. *Quod si post divortium quid ex rebus viri subripiat, vel post mortem adita hereditate, quum nulla sit viri repraesentatio, soluta penitus intelligitur societas, ac proinde locus erit actioni furti & cuilibet famosae* (d.L.3.rer. amot.).

5. *Rationi superius expensae objicitur* L.2. & L.3. Cod.h. t., *in quarum prima privignus expilatae hereditatis crimen adversus vitricum, in secunda adversus novercam persequi potest. sed haec minime adversantur. obstarent quidem, si cum Accursio poneremus, expilatam fuisse iis in locis hereditatem conjugis vita functi a superstite, nimirum in* L.2. *Vitricum ex uxoris suae & privigni sui matris hereditate, quid expilasse, in* L.3. *novercam ex hereditate viri sui, qui pater est privigni ipsius. Verum alia dictis legibus aptanda est species, ac dicendum, non quaeri in illis de expilata hereditate conjugis, sed alterius extranei, privigno delatae ac nondum quaesitae. atque in hoc sensu* dd. LL. *accipit Cujacius in* Paratitl. Cod. h. t. *Cui interpretationi favet, quod in* d. L.3. *privignus (nisi supponatur emancipatus tempore mortis sui patris, aut alias extra potestatem, quae esset mera hariolatio) privignus, inquam, ut suus heres, impediret jacere hereditatem patris sui* (L.In suis 11.de Liber.& postum.), *& consequenter locus non esset crimini expilatae hereditatis, cui locus non sit, nisi quum ob jacentem hereditatem rerum hereditariarum furtum fieri nequit* (L.2. §.1.h.t.). *Accusationem autem expilatae hereditatis privigno dari in vitricum & novercam, mirum non est, quum in eos alias furti recte agat* (L. Si nondum 3. L. De his 11.Cod.de Furt.), *& vi bonorum raptorum* (L.ult.Cod.vi bon.rapt.). *Cur autem furtum non fiat hereditati jacenti, itemque cur extraordinario judicio expilatae hereditatis agendum sit in expilatarem hereditatis jam aditae, sed nondum possessae, neque sit locus actioni furti, ex* L.2.§.1. h.t. *dicemus ad* L.61. §.1.de Adq. rer. dom.

6. *Ad extremum notare libet, Leonem philosophum* (Nov.110.) *occurrisse rapacitati mulierum diripientium mariti defuncti bona, dum mulieres a petitione dotalium rerum non exstantium, hypoboli ceterorumque lucrorum nuptialium excludit, nisi intra tres menses a morte viri inventarium confecerint: de quo Cujacius* Obs.lib.14.cap.38. *Apud nostrates viget constitutio* Hac nostra tit. Dissolt lo matrim. *qua cautum est, ut uxor, cui dos vel sponsalitium debetur, non alias fruatur tenutae, quod vocant, privilegio, hoc est, ut ipso jure a morte viri intelligatur in eam.*

d literis intelligo) furatus fis, quanquam in uncia (*d*) ipfe fim eorum bonorum, tamen me actionem arbitror habere, ut hanc tuam injuriam perfequar. quod fi mihi eam actionem integram
e f dari non exiftimas, adhibeo (*e*) coheredes fubfcriptores, vel (*f*)
g eos, qui funt in triente (*g*). quod fi me etiam exceptione ali-
h qua excludi, ne cum cardinale (*h*) agam, contenderis, Bembi
i & Sadoleti aliorumque iftius ordinis (*i*) virorum exemplis fa-
k cile tenebere (*k*), quod & ipfi faepius in eadem caufa verfati
l m n funt (*l*). fed heus tu! vereor, ne barbari (*m*) quoque te ex jure (*n*) manu

eam translata poffeffio bonorum mariti, quorum fructus, quafi vice heres, vel ufufructuaria, fuos interim faciat, quam fi inventarium bonorum mariti conficiat intra duos menfes, fic ut illud intra unum menfem a fcientia obitus incipiat, intra alium compleat. In hanc conftitutionem e noftris fcripfere Th. Mieres, Franc. Ferrer, & illuftrant Fontanella de Pact. clauf.7. gloff.3. part.1. & feqq. *Cancer* Var. part. 1. cap. 9. a num.26.

(*h*) *tuae* exempl. & cod. vat. quod ferri potuit. fed malui quod erat planius.

(*c*) Opera Ciceronis fignificat; quorum tamquam hereditas eft non uni, fed multis, pro fua cuique portione fuoque ftudio, relicta, quibus ex operibus magnam verborum ac fententiarum partem Nobilium furripuiffe & in fua fcripta tranftuliffe Pogianus queritur, in eoque ipfo fibi, qui illorum bonorum heres quoque effet, injuriam feciffe dicit.

(*d*) *Uncia* pars eft affis, itemque hereditatis, duodecima.

(*e*) Fort. *adhibeba*.

(*f*) Si non aliquid defideratur (quod quidem fufpicor), hoc *vel* pro *etiam* accipiendum eft.

(*g*) Affis, itemque hereditatis, quarta pars *triens* dicitur.

(*h*) Hoc eft, tecum, qui cardinalis es.

(*i*) Cardinalicii.

(*k*) *tendere* exempl. & cod. vat. Mihi certa emendatio mea videtur.

(*l*) Hoc videtur dicere, Bembum quoque, Sadoletum, & alios ejufdem ordinis, latine fcribentes, multa ex Cicerone furatos effe, ob eamque rem furti fuiffe faepe, quamquam cardinales, appellatos. Quod verene dicatur, haud equidem fcio: potius, non vero dici, crediderim.

(*m*) Ii videlicet, qui barbare loquuntur & fcribunt.

(*n*) Cicero lib.I. *de Orat.* cap. 41. *Multifque praeeffem, qui ... te ex jure manu confertum vocarent, quod in alienas poffeffiones tam temere irruiffes.* Vides, in Pogianum, qui hanc ipfam Ciceronis fententiam totidem verbis in fuum codicillum tranftulit, furti actionem inftitui potuiffe, eam, quam ipfe Nobilio intentavit. Verborum autem Ciceronis hanc Jacobus Pruftius, quae valde probanda eft, interpretationem in fuis commentariis affert: *Manus conferere eft proprie, in bello venire ad manus. transfertur autem a militiae certaminibus ad fori contentiones. fcilicet petitor, & is, a quo petebatur, dicta die in agrum litigiofum conveniebant, fimulatoque conflictu, quafi per vim expellebatur ex agro petitor. hic deinde ad praetorem appellabat de vi, ac petebat, ut fua fibi reftituerentur. De hac locutione plura Gellius lib.XX. cap.10.* Manu *pro* manus *dicitur, expuncta, more veterum s:* Confertum *in fupino a* confero, *quod eft* committo (*five* conjungo). *Caeterum hujus loci fententia eft: Multi repeterent ac reftitui poftularent, adhibita*

manu consertum vocent, quod in eorum possessiones (*o*) tam temere irruas. sed tu videris, qui cum agresti illa multitudine litigare velis. *o*

bita solemni juris formula, rem a te contra jus fasque occupatam.

(*o*) *Possessiones* hac barbarorum sunt ipsum barbare & inquinate loqui ac scribere.

LXVIII.

Jul. Pogianus N. N.

EST quiddam tertium (*a*), quod e re tua magis est, & a te praetermissum demiror, ut cum Deo redeas in gratiam (*b*), expiando animo: caetera prae eo (*c*) facile negligenda. & est crastinus dies festus divini Spiritus (*d*), qui magnam vim habebit ad Deum tibi reconciliandum. sed minime verum est, me quicquam tibi praecipere, quem jam nulla re inferiorem novi, quam me, innocentia certe brevi etiam fore spero superiorem. facies igitur quod optimum factu censueris: ego, quod feceris, probabo. si mea eges opera, tua mihi voluntas erit antiquissima: amor & studium meum tibi praesto erunt. consilio tu, ut dixi, jam vales plurimum: latine certe scribendo parem

a *b c* *d*

(*a*) Pogiani ad Nobilium hic codicillus intelligi satis non potest, nisi Nobilii codicillum, scriptum ad Pogianum, ante cognorimus. quem quidem in vaticano codice pag.267.b. a me repertum, neque tamen ulla inscriptione insignitum, heic exhibeo:

Hodie mane, oriente sole, in vaticanum me hoc animo contuli, ut ibi matutinis precibus tantum interessem; iis confectis, domum ut redirem, Ciceronisque vel aliquam epistolam legerem, ex qua fructum & voluptatem haurirem, vel aliquid latine scriberem; quod tu magis a me requiris, & certe mihi magnopere conducit. sed postea consilium mihi mutandum esse putavi; divinaeque rei interesse etiam volui, quae ad hanc horam ducta est. nunc incertum mihi est, quid vespere agam. nam, si precibus vespertinis adesse constituo, valebunt hodie Cicero & Terentius, quanta mea utilitate (sic) *praeclare scio; sin non accedo, vereor, ne me & canonici & caeteri sacerdotes nostri in obeundo meo munere pigrum putent. Tuam sententiam requiro. faciam, quod tu rectum judicabis. Vale.*

(*b*) Vide, quae supra ad epist. *Mihi gaudeo* pag. 64. priore loco adnotavimus.

(*c*) & cod.vat. p.268. Pro & subdidi *eo*, minima mutatione: quae major certe fuisset, si, & relicto, pro *prae* proximo *praetermittenda* subdidissem, ut fieret, *caetera praetermittenda & facile negligenda*, quo etiam modo potuit Pogianus scribere.

(*d*) Pentecoste significatur, qui dies anno 1554. incidit in 13. maji, anno 1555. in 2. junii, anno denique 1556. in 24. maji. Hunc autem codicillum non ad an.1556. sed sive ad 1554. sive potius ad 1555. puto pertinere, inito jam a Paullo IV. pontificatu maximo. quod si ita est, fatebor equidem, eum non hoc loco a me, sed multo inferius, sive postremum, sive inter postremos a Pogiano ad Nobilium scriptos, recenseri oportuisse.

e rem Romae aequalem (*e*) habes neminem . quod quam vim ha-
f beat , malo intelligi a te , quam a me pluribus ſcribi (*f*) .
Vale .

(*e*) Hoc eſt , qui ſit iſta aetate , qua tu es . Agebat autem Nobilius , ſi haec anno 1555. ſcripta ſunt , aetatis tum annum decimumquartum .

(*f*) Tantum in latine ſcribendo Nobilium profeciſſe , ut inter aequales excelleret , Pogiani inſtitutioni debebatur . hoc ipſum eſt , quod a Nobilio intelligi , quam ab ſe pluribus planioribuſque verbis declarari , Pogianus malle ſe , dicit .

L X I X.

Jul. Pogianus N. N.

NISI tuae utilitatis & gloriae longe eſſem cupidior , quam
non modo tuorum quiſquam , ſed paene quam ipſe ſis ,
non ita te urgerem , ut diligenter literis operam dares , ſed fa-
cile paterer , mihi abs te dari verba . verum per incredibi-
lem meum in te amorem id ferre nequeo . ſcripſi ad patrem
a tuum (*a*) , te & magnam latine loquendi & ſcribendi faculta-
b tem (*b*) , & non parvam numiſmatum habere notitiam . quare
illum , laetitia elatum , mihi videor videre accurrentem in com-
plexum tuum . tu , qui utriuſque rei tantam intermiſſionem fa-
cis , vide , quam illi te ſatisfacturum putes . de me quidem , qui
eum falſa ſpe duxerim tot literis , ille certe conqueretur . quid
dicam ? quid reſpondeam ? obmuteſcam omnino . tu remit-
te mihi meos ad te libellos : & vide , ne qua ſchedula de-
c pereat (*c*) .

LXX.

(*a*) Erat Vincentius, Roberti pater, haec cum Pogianus ſcribebat , in Etruria , ut opinor , bello ſenenſi implicatus .

(*b*) Hujus in latine ſcribendo facultatis inſigne ſpecimen Robertus dederat quibuſdam ad patrem litteris , de quibus haec ad ipſum Robertum Vincentius die 6. oct. 1554. ſcripſit : *Io-bo havuto tanto piacere della lettera latina , che m'havete mandato , quanto di coſa , che mi poteſſe venire in queſti tempi ; prima , per eſſere belliſſima a giuditio di tutti queſti letterati di Fiorenza , che ne ſono reſtati ammirati : dipoi &c. Con l'ajuto di Dio sarò in ogni modo a far ogniſſanti* (qui dies incidit in Kalendas novembris) *con voi ... Fate che meſſer Giulio faccia eſaminar qualche volta in ſua preſenza i voſtri fratelli &c.*

(*c*) Cum hoc codicillo conjungitur , tamquam unus atque idem , in cod. vatic. pag. 253. ille alter *Si tibi nulla re deſum* , quem numero 23. recenſuimus, habeſque pag. 36.

LXX.

Jul. Pogianus N. N.

NOli existimare, me haec ad te scribere, quod (a) te ad sanitatem scripto hoc meo redire posse, sperem. quod enim tam multae cohortationes & coram a me & per epistolas adhibitae, quod quotidianae paene conciones meae adhuc efficere non potuerunt, id nunc me libello effecturum credam? non sum ita stultus, ut me id assequi confidam. si mihi cum immanissimis belluis, cum lapidibus ipsis res fuisset, plus, mihi crede, profecissem. scribo autem, ut nullum intermittam diem officii mei, & summae in te declarandae benevolentiae. pro quibus omnibus etsi nullam non modo refers, sed ne habes quidem gratiam, tamen non desistam meae, ut dixi, constantiae causa, quamdiu apud te ero, ita tecum agere. quod si, pro tantis meis in te meritis, idem, qui hactenus fuisti, semper fueris, quo animo in Deum & in parentes futurus sis, non intelligo. sed tu de te videris. ego meam causam omnibus bonis & doctis semper probabo. si tu potes, & si vis, aliquid ad me scribe, si nihil aliud, illud saltem, te haec omnia pro nihilo putare. a

(a) ut exempl. Emendavi.

LXXI.

Jul. Pogianus N. N.

CUM omnium rerum humanarum facilior est jactura, quam lucrum, tum certe in studiis literarum id maxime perspicitur. quod enim magnis laboribus & multo tempore didiceris, si ad aliud paululum aberraris, biduo dedisces; ut nihil sit studiorum intermissione gravius. quorsum haec, altius repetita? ut intelligas, vereri me, ne magnum damnum feceris quatuor his diebus, quibus mihi operam non dedisti. quare te oro & obsecro, ut, quod tibi tempus a necessariis rebus vacuum est, id lectioni & scriptioni impertias. nam, si quaeris qua re maxime nitatur laus tua, eam certe in virtute & scribendi ac loquendi facultate positam esse, intelliges. quae sane res exercitatione comparantur; comparatae, parva, ut dixi, intermissione amittuntur. Illud a te etiam atque etiam peto, ut ea scribas, quae instituisti, quorumque magnam sustines expectationem: vereor enim, ne multitudine rerum obruaris. Rescribe aliquid, si potes. Vide, quaeso, ne excidant haec, aut concerpantur, ut alia permulta.

LXXII.

a Jul. Pogianus Gulielmo Sirleto. (a)

HAec est literarum & omnis doctrinae ratio (quod inter nos, Gulielme, saepe locuti sumus), ut, quae multo tempore summaque diligentia didicimus, ea, si non recolantur eodem studio, quo percepta sunt, vel biduo nobis excidant.
b nihil igitur est, quod ex me quaeras, an is (b) profecerit tan-
c tum, quantum ambo apud Cervinum (c) testati sumus. profe-
d cit ille quidem aliquid, ut qui ad honores pervenit (d) prius quam de illis quicquam suspicari posset. sed incidunt quaedam
e interdum commotiunculae (e), ut necesse habeat tres vel quatuor dies se a studiis amovere. quo tempore vobis etiam, qui tantos habetis progressus in literis, perirent omnia. sed, quod quaeris de illo sententiam meam, ut & tu possis vera dicere de adolescente apud Cervinum, & ego vere loquar, non erit omnino expers literarum. sed, quantum homines existimant, ne-
f scit (f) ille quidem. quod potius temporibus, quam illi dandum est. fortuna igitur omnem culpam sustinebit.

(a) Quod hic codicillus in eodem, in quo proxime superior, de studiis litterarum non intermittendis argumento versetur, & quod de eodem Nobilio, ad quem ille scriptus est, agat, ideo huc eum inculcavi. De Sirleto & alibi diximus, & saepe dicemus.

(b) Cardinalis Robertus Nobilius noster significatur.

(c) Card. Marcellum Cervinium, qui Nobilio impense favebat.

(d) Cardinalis creatus fuit Nobilius, quartum duodecimi aetatis anni mensem agens, die 22. dec. 1553.

(e) Leves valetudinis tentationes *commotiunculas* appellavit etiam Cicero lib. XII. ad Att. epist. 12. *Atticae hilaritatem libenter audio, commotiunculis συμπάσχω*.

(f) Mirum, si hoc est a Pogiano, non a librario. nam quam latine dicitur „ *ille nescit* (pro *Ille non scit, non didicit, non profecit in litteris*) *tantum, quantum homines existimant* „ ?

LXXIII.

Jul. Pogianus N. N.

DEfessus sum hoc labore quotidiano ad te scribendi, illudque mihi ad defatigationem & ad satietatem maximum est, quod video, te, vel creberrimis meis ad te literis, nihil vel loquendo vel scribendo proficere. itaque me hujusce scriptionis non solum taedet, sed etiam poenitet. aliud igitur agamus; tuque, qui mihi antea semper verba dedisti, cum te quotidie ad me literas daturum pollicitus es, & eas elegantissimas,

vide

vide quid patri tuo, quem ad urbem brevi venturum (*a*) audio, a
de ratione tuorum ſtudiorum reſponſurus ſis. nam ſi omnes nos
feſelliſti, illum omnino fallere non poteris; niſi forte (*b*) illo b
praeſente, tum etiam cum tibi in (*c*) ſenatu verba facienda erunt, c
vel aliquid latine ſcribendum, in quo tui periculum facias, diem
in ludo conſumere volueris.

(*a*) Vincentius ipſe pater, fore ſe in urbe Kalendis novembris, Roberto filio ſcripſerat. Vide codicillum 69. *Niſi tuae* pag. 72.

(*b*) *fortaſſe* exempl. & cod. vatic. Emendavi. nam neque *ſi fortaſſe*, neque *niſi fortaſſe* ſatis latine dici, puto; & eſt certe aliud *forte*, aliud *fortaſſe*.

(*c*) *In * verba &c.* exempl. Supplevi ex cod. vatic. pag. 241. b.

LXXIV.

Jul. Pogianus N. N.

Si mediocrem doctrinae & eloquentiae expectationem ſuſtineres, equidem tua illa faſtorum (*a*) dierum lectione & ſcri- a
ptione a te contentus eſſem, facileque, uti feſtis diebus animum relaxares, teque omnino jucunditatibus dares, tibi permitterem. ſed, cum pro divino tuo ingenio, perácri etiam ſtudio, denique eruditione & facultate ſcribendi ac loquendi, majori certe, quam ab iſta aetate poſtulari poſſit, ſumma & ſingularia a te expectent homines, faciendum putavi, ut a te ſummis precibus contenderem, ut ad uſitatam ſtudii & ſcriptionis tuae conſuetudinem, hanc etiam exercitationem feſtorum dierum adjungeres. quanto enim plus laboris & diligentiae ad legendum & ad ſcribendum contuleris, tanto majorem inde fructum percipies. habes ſententiam meam de ratione ſtudiorum tuorum. quod ſi
me audieris, gravem illam tuam adverſariam (*b*), expectatio- b
nem virtutis & optimarum artium, facile ſuperabis. Haec raptim dictavi. tua optio ſit, an veſperi, an cras bene mane, mihi malis reſpondere.

(*a*) Eos dies *faſtos* dicit, quos vulgus *feriales* appellat. Alia apud latinos *faſtorum* dierum notio fuit, de quibus Ovidii illa ſunt libro I. *Faſt.* v. 45.

Ne tamen ignores variorum jura dierum,
Non habet officium lucifer omnis idem.
Ille nefaſtus erit, per quem tria verba ſilentur:
Faſtus erit, per quem lege licebit agi.
Nec toto perſtare die ſua jura putaris:
Qui jam faſtus erit, mane nefaſtus erat.
Nam ſimul exta Deo data ſunt, licet omnia fari,
Verbaque honoratus libera praetor habet.

(*b*) Cicero ad Curionem lib. II. ep. 5. *Eſt enim tibi gravis adverſaria conſtituta & parata, incredibilis quaedam exſpectatio.*

L X X V.

Jul. Pogianus N. N.

CUM minime miror, te in patris optimi & suavissimi com-
a plexu (*a*) curas omnes molestiasque deposuisse, tum istam
multorum mensium tristitiam ejusdem adspectu atque praesentia
sublatam esse, incredibiliter gaudeo. magnum enim, mihi cre-
de, ad studia tibi afferet adjumentum laetitia & alacritas; qui-
bus amissis, quid in literis profici possit, non intelligo. Quod
scribis, diligentius tibi nunc etiam, quam antea, & studendum
& scribendum esse, quod in eo te patri probare cupias, id ego
& laudo, &, ut facias, a te vehementer etiam atque etiam pe-
to. cum enim istud eo pertinet, ut pater maximo gaudio cu-
muletur, tum ea re fiet, ut de Cervini cardinalis, qui tibi unus,
ut scribis, est instar omnium, mirifico de te judicio, summo-
b que erga eundem te amore (*b*) non modo nihil detrahatur, sed
magnus ad ea etiam cumulus accedat. qua profecto re tantum
assequéris, ut nullius tibi fortunae sit invidendum. Quod vero
meam requiris diligentiam, dabo operam, ut tuo studio obse-
quar. in quo cum quantum possum elaboraro, minus certe effi-
c ciam, quam cupio. tu videto, ut, quod anni tempus (*c*) postu-
d lat, te jam aliquid noctes adjuvent (*d*).

LXXVI.

(*a*) Si dierum ratio Vincentium patrem non fefellit, Roberto filio ex Etruria die 6. oct. 1554. illa, quae supra pag. 72. retulimus scribentem, *Con l'ajuta di Dio sarò in ogni modo a far ognissanti con voi*, dubitandum non est, quin hic codicillus ineunte novembri ejusdem anni a Pogiano sit scriptus.

(*b*) Hoc de Roberto Nobilio *judicium*, & hunc erga eumdem *amorem* luculenter idem Marcellus, factus anno insequente 1555. pontifex maximus, declaravit. *Bibliothecarium sanctae romanae ecclesiae* (inquit Pollidorius in ejusdem Marcelli *Vita* pag. 26.) *legit Robertum Nobilem, cardinalem adolescentem, graecis latinisque literis excultum, ac morum sanctitate spectandum; quamvis mortis vitio de re ipsa diploma non ediderit: quod deinde praestitit successor Paulus IV. A Marcello paucis ante obitum diebus bibliothecarium apostolicum se fuisse designatum, notatum reliquit idem Robertus in adversariis*. Quae ego adversaria si, multum diuque a me ab amicisque meis vel apud ipsius Pollidorii heredes quaesita, videre potuissem, uberiores, spero, hae meae horum Pogiani ad Robertum codicillorum enarrationes in lucem adspectumque hominum prodirent.

(*c*) Aequinoctii autumnalis exacto die, qui in XVIII. Kal. octobris incidit, longiores esse noctes incipiunt usque ad hiemale solstitium; quae noctium longitudo litterariis lucubrationibus valde accommodata est.

(*d*) Cicero Sulpicio lib. IV. epist. 4. *A quo studio te abduci negotiis, intelligo ex tuis litteris: sed tamen aliquid jam noctes te adjuvabunt.*

LXXVI.

Jul. Pogianus N. N.

EGO vero istum animum & epistolam tuam, mentis interpretem, pluris facio, quam eorum, quos scribis, gratiam atque fortunam. & si honos est, ut prudenter ipse commemoras, virtutis praemium, facile intelligo, permultos sola honorum vocabula adeptos esse, te vero laudis & gloriae insignia consecutum. quare tibi gratulor, & ex animo certe gratulor, tanto tuo tamque praestanti bono; teque oro & obsecro, ut tuum istud institutum teneas, & omnem felicitatem virtute & optimis artibus metiaris. quod si feceris, cum te immortalitati commendaris, tum eos, quibus de te minus curae est, quam
deberet, summo dolore (*a*) afficies, quippe qui non tam adole- a
scentem cardinalem contempsisse, quam perfectae in adolescente
virtutis rationem non habuisse videbuntur: illis autem, quibus
maxime placere studes, Theatino (*b*) & Cervino cardinalibus, b
te valde probabis. quod tanti est, quanti (*c*). sed neminem no- c
minabo. haec scripsi in media interpellantium turba. quare alias
ad te subtiliter (*d*). d

(*a*) Fort. *dedecore*.

(*b*) Joanni Petro Caraffae. Vide epist. 47. *Vix arbitror* pag. 55.

(*c*) Heic abrumpitur oratio. qualis est illa virgiliana [illegible] lib. I. Aeneid. v. 139. *Quos ego. sed motos praestat componere fluctus*.

(*d*) Fort. *subtilius*.

LXXVII.

Jul. Pogianus N. N.

TU neque tua sponte, neque virtutis aut Dei amore vel ti-
more in officio contineri potes (*a*). quinetiam, si quid in- a
terdum facis, quod habeat speciem pietatis, id fictum & simulatum est. nisi patrem atque hominum opinionem vererēris, nihil te (id quod multi & intelligunt & praedicant) perditius esset. sed dabitur tibi facultas perdendi omnia: & prior jactura erit

(*a*) In hujusmodi graviores objurgationes quotiescumque lector inciderit, ne tantum fuisse in re suspicetur, quantum verbis Pogianus exaggerat, meminisse debebit eorum, quae de talibus objurgationibus professus ipsemet Pogianus est in codicillo 18. pag. 31. *Si in mediocri*: in quo, praeter caetera, leguntur illa: *Quoties te ad studendum aut od scribendum segniorem esse video, non possum segnitiem lente ullo modo ferre. hinc clamores nonnunquam efficio, furenter irascor, acerbiora mihi verba imprudenti excidunt, &, quod nescio quomodo videor te & doctum & eloquentem praestare debere, efferor iracundia.*

erit famae. vigintiquatuor horae sunt, cum apud te non docui. quod si tibi licet, quicquid est cum virtute conjunctum, id simulate facere, turpia omnia palam & aperte, ut nihil notius sit, quam servis tuis, & illis nequissimis, te esse cum pueris, & tuo more psallere, furere, insanire, liceat etiam mihi id negare (*b*), quod non video me praeclare facere posse. nolo omnino ad te accedere. o miseros illos, qui vel servis sunt ludibrio!

(*b*) Fort. *non facere*.

LXXVIII.

Jul. Pogianus N. N.

NIhil est mihi tanti, quo ea cuiquam aperiam, quae mihi commissa sunt, tametsi nullo me jurejurando obstrinxerim. tu vero, vel contra interpositam & tuam & (*a*) cardinalitiam fidem, tibi uni credita effundis, ut videaris velle quotidie scelus scelere cumulare. sed vive, ut libet, neque eorum, quae mihi pollicitus es, ullam habeas rationem. ego tibi illud polliceor, me prima quaque (*b*) injuria, qua abs te afficiar, alio migraturum. quod nisi effecero (*c*), nunquam me hominem postea existimes.

(*a*) *& N. fidem &c.* exempl. Supplevi ex cod. vat. pag. 238. b.

(*b*) *quoque* exempl.

(*c*) Fort. *fecero*.

LXXIX.

Jul. Pogianus N. N.

NEscio, quid pater & tu statueritis de Bino (*a*) accersendo. is enim Binus est, quem minime omnium, praesertim in re tam tibi honorifica & gloriosa, frustrari velim. te igitur rogo,

(*a*) In tomo III. *Lettere volgari &c.* Aldinae editionis an. 1564. exstat quaedam *Francisci della Torre* ad *Joannem Franciscum Binium* epistola pag. 14. b. eum fortasse ipsum, qui heic memoratur, ex cujus epistolae Verona Romam, ut opinor, datae aliquid de eodem Binio cognosci potest: *Io*, inquit, *all' incontro, perseverando nella mia libertà, & adoperandovi senza risparmio, dove mai occorrerà, come haverei fatto fin hora, se non foste stato sollevato dalla presenza di messer Nicolò Ormanetto nella corte, non intendo di far altro con questa, che rallegrarmi altrettanto del buon giudicio di quelli signori illustrissimi, quanto della buona gratia vostra con le lor signorie, e della buona satisfattione, e quiete dell'animo vostro, e pregarvi a far per me quello ufficio con messer Nicolò Fabbro, che havete fatto meco per lui.* Neque alius fortasse est ille *Binius*, quem Petrus Victorius in litteris ad Guilhelmum Sirletum die 6. mart. 1557. Florentia Romam datis (quas habes in quarto hujus operis volumine pag. 46.) mortuum haud ita pridem significat: *Non sono*,

rogo, ut me certiorem facias, utrum hominem debeam accersire, an in alium diem rejicere. quae tibi omnia facienda sunt de patris sententia.

sono, inquit, *mal mancato di speranza, che non habbia a nascer qualche caso, ch'io viva costì qualche tempo con voi. & monsignor della Casa mostrava, che a una occasione era per ricordarsi di me. ma non fece mai nulla, non so perchè. stimo pur, ch' egli habbia molti travagli: perchè in vero l'occasione nacque nella morte di messer Bino; che mi penso, se egli havesse voluto operar quel che poteva, che la cosa sarebbe agevolmente riuscita: massimo per esser noto a ognuno, che la santa memoria di papa Marcello m'haveva disegnato a tal luogo*. Pontificias epistolas scribendi munus Victorius certe significat. earum autem scriptorem Joannem Franciscum Binium fuisse, docet Philippus Bonamicius V.Cl. in Dialogo *de claris pontificiarum epistolarum scriptoribus*, Romae an. 1753. edito, pag. 112. & 246. & seqq. De quo Binio praeclara exstat Jacobi Sadoleti, carpentoractensium episcopi, commendaticia ad Herculem Gonzagam cardinalem epistola, die 19. jun. an. 1527. data, in qua etiam sibi eum in scribendis Clementis VII. pontificis max. epistolis successorem fuisse, significat: *Joannes Franciscus Binus*, inquit, *qui tibi has literas reddidit, vir est eis virtutibus ornatus, quas cognovi semper & requiri a te & amari. nam, cum in scribendo literarum venustate ac manu omnibus, quos quidem ego adhuc viderim, facile antecellit, tum vere* (fort. *vero*) *in dictando & lucubrando tanta facundia est, ut idoneus fuerit habitus, qui mihi in eo munere succederet, quo, ut tu optime nosti, Romae, non mediocri cum dignitate, fungebar. est enim meae disciplinae alumnus, dedítque mihi aliquot annos non mediocri mea cum utilitate operas, tantumque ingenio & labore profecit, ut in pontificis* (fort. *pontificiis*) *epistolis ac diplomatis, facile jam ejus scripta pro meis probarentur*.

LXXX.

Jul. Pogianus N. N.

EXpectavi tuas literas horam jam: neque tamen tu literam ad me quidem. quod si argumentum minus habuisti, debuit id tibi nasci ex patris tui (*a*) sermone, ad quem, arbitror, *a*
de eo, quod tantopere Dei & salutis tuae interest eum scire, detulisti. Levitas ista conferendi cum viatore (*b*) de iis, qui cum *b*
Ascanio (*c*) cras futuri essent, me maxima molestia affecit. au- *c*
divi

(*a*) Vincentii: de cujus reditu ex Etruria Romam, vide epist. 75. pag. 76.

(*b*) Viatores ex apparitorum genere fuerunt, romanorum plerisque magistratibus olim attributi, quibus ad mandata publice perferenda iidem magistratus uterentur. Sunt romanis pontificibus maximis ministri quidam illorum similes, haud ita dissimili nomine *cursores* appellati; qui ad senatum indicendum, ad edicta promulganda, ad coetus, quas *congregationes* vocant, extra ordinem cogendos, atque ad alia ejusdem generis significanda adhibentur. ex his eum, qui ad Nobilium cardinalem nuper accesserat, Pogianus antiquo illo nomine maluit, quam recentiore hoc appellare.

(*c*) Guidonem Ascanium Sfortiam cardinalem, S.R.E. camerarium, significari puto: de quo vide epist. 1. *Cum omnium* pag. 5.

divi enim omnia (nam conſtiteram in oſtio cubiculi paterni) ; neque tu, cum inaniſſima diceres, animadvertiſti, me illa audire. ſed nolo. Multa mecum communicavit pater tuus, quae maxime ad te pertinent. Scribe omnino aliquid ; &, quoniam te tanquam me alterum puto, nihil jam eſt, ut tibi hanc injuriam faciam, ut admoneam, ne quicquam enuncies. Cras tecum multa. (*d*)

(*d*) In codice vaticano pag. 272. haec continuo ſequuntur, quae Nobilii reſponſionem ad Pogiani hunc ipſum codicillum videntur continere : *Non ſum locutus adhuc cum patre de ea re : nam is ſtatim lectum ingreſſus eſt, cepitque ſomnum. iſtam tuam epiſtolam omnino non intelligo. quare cras mane ad me venies, & hanc epiſtolam afferes, ſimulque, ſi me amas, carmina, & illud prooemium, ſi potes.*

LXXXI.

Jul. Pogianus N. N.

NEſcio, an hodie domo velis exire. quod ſi exiturus non es, domi me continebo : ſin minus, negotii mei cauſa egrediar. ad ſecundam & vigeſimam horam, ad quod tempus tibi patris tui juſſu ſtudendum eſt, adero. interea aliquid te dignum efficito.

LXXXII.

Jul. Pogianus N. N.

PEtii a te, ut aliquid ſcriberes ; quod vel duos tuos verſiculos, latine ſcriptos, maximae mihi voluptati fore, arbitrabar. nunc, cum non ſcripſeris, idque vel oblivione, vel quod id tibi tanti non fuerit, utrumcumque ſit, peto a te, uti ne ſcribas amplius : quicquid enim ſcriberes, non tam ex animo, quam coactus neſcio qua ſimulata ratione ſcribere videreris. vale, & nihil omnino ſcribe.

LXXXIII.

Jul. Pogianus N. N.

MOleſtia tua deſcribendi epiſtolas ad te meas, cum tuo tum meo labore mihi quoque permoleſta eſt. quare brevior ero poſthac, & ſimul utriuſque commoditati conſulam : brevitate enim literarum & meus cogitandi atque ſcribendi, & tuus deſcribendi atque reſpondendi labor levabitur. neuter, vel nemo potius, in perbrevi epiſtola argumentum, ſi defuerit, requiret ;

ſin

ſin fuerit, laudabunt omnes. praeclarum enim fuerit, tuos ad me, vel meos ad te vel tres verſiculos aliqua re utili aut ſuavi inanes non eſſe. quod ſi pluribus verbis ſcriberemus ſine ſententia, quis ferret eas literas, vel potius quis non juberet eas auferri (a)? habes communem mihi tecum ſcribendi levationem. Vale. a

(a) *auferre* cod. vat. in quo uno codicillus hic repertus a me eſt pag. 262.

LXXXIV.

Jul. Pogianus N. N. (a) a

NEmo eſt, qui modo non ſit humanitatis expers, quin pietatem unam ex omnibus virtutibus praeſtantiſſimam eſſe, intelligat: cujus officia ita late patent, ut omnes honeſtatis partes complectantur. haec igitur virtus primum quidem ad Deum & ad parentes pertinet, ſed, poſt eos, maxime doctores attingit; quibus ſane omnibus pro eorum meritis plurimum tribuere debemus. quod niſi efficiamus, ingrati & impii judicemur neceſſe eſt. ſed, ut Deum & parentes omittam in praeſentia, de magiſtris dicam: quibus, & bonis & eruditis & ſuum officium diligenter & amanter facientibus, ut gratia referri non poteſt, ſic ea immortalis haberi debet. ſunt juvandi omni re, tuendi ac defendendi contra omnes: minime ferendi, qui aliquid de illis detrahere ſtudent; nunquam eorum invidis aures patefaciendae; & omnino iidem illi malevoli amandandi (b) & repellendi. quod b
qui non faciunt, minus ſe videntur diligere. quomodo enim ferre poſſunt obtrectatores eorum, a quibus ipſi informantur & excoluntur (c), ſine quorum diſciplina ne inter viros (d) quidem c d
numerentur? an non intelligunt, eos, qui praeceptores oderunt, in diſcipulos etiam male eſſe animatos? &, ut tecum loquar, cujus cauſa omnia cupio, exiſtimaſne, te amari ab iis, qui conantur illud efficere, ut vel tu a me, vel ego a te ita abhorream, ut amplius apud te non doceam? quomodo potes iis animum patefacere, qui te abalienare ſtudent ab iis, quorum doctrina laudem tibi, gloriam generi tuo, ſalutem denique chriſtianae reip. comparare poſſis? doleo equidem vicem tuam, qui iſto honore, iſta eruditione, iſtis animi denique ornamentis & multis & praeſtantiſſimis, ea committas, quae doctos & bonos viros in eam perducant ſententiam, ut exiſtiment, iſtas laudes ingenii & virtutis tibi falſo tributas fuiſſe. memini, Cervinum cardina-

 lem,

(a) Eſt hic codicillus a codice vatic. pag. 253.

(b) *mandandi* cod. vat.

(c) *coluntur* id.

(d) Fort. *vivos*.

e lem, memini Maffeum (e) saepenumero mihi dicere: „ O felicem illum adolescentem, Juli, te praeceptore! feliciorem te, illo discipulo! qui habiturus sis eum, in cujus animo, tanquam in agro feracissimo, cum quasi sementem feceris doctrinae, virtutis & eloquentiae, maximos ille & uberrimos ferat fructus, quorum bonam partem sis ipse percepturus. communicabit tecum omnia, tuo in rebus maximis utetur consilio, nihil omnino ei erit a te sejunctum. quod cum ipsi speramus, tum maxime
f cupimus „. Sic mecum saepius agit Guilelmus (f), sic Octa-
g vius (g): qui tamen Octavius, fortasse quod videt, te non eum esse in me, qui deberes, & meam & tuam fortunam lugere incipit. sed me charta deficit. quare hoc officium in aliud tempus rejicio. tu vide, ut tuo fungaris.

(e) Bernardinus Maffejus a Paullo III. die 8. apr. an. 1549. creatus cardinalis, die 16. jul. an. 1553. mortem obierat.

(f) Sirletus.

(g) Pantagathus: quo etiam institutore Nobilius utebatur. Latinius in litteris, ad Andream Masium die 26. mart. 1554. datis, *Pater*, inquit, *Octavius, impuberi cardinali* (Roberto Nobilio) *custos maderatorque additus (quod minime unqnam speravit) ternas quotidie aut quaternas barat, id aetatis bomo, illi operam dare cogitur*. Vide epist. 12. *Venimus* pag. 23.

LXXXV.

a

Jul. Pogianus Marcello Cervino Cardinali. (a)

Quia constat inter omnes, te & summam animi atque ingenii tui & amplissimi istius honoris facultatem semper ad bo-
b norum ac studiosorum commodum libenter contulisse (b), eo

(a) Ideo huc hanc epistolam inculcavi, quod mihi cum proxime superioris codicilli sententiis congruere visa est. datam autem anno sive extremo 1554. sive ineunte 1555. puto.

(b) Eadem Cervinii erga studiosos voluntas a Paullo Manutio commendata fuerat litteris ad eum jam inde ab anno 1539. datis, in quibus, *Nam, cum vos*, inquit, *tales viri, patrocinium litterarum suscipitis, quicumque bonis artibus delectantur, animo recreati, veniunt in spem, aliquando fore, ut, post diuturnos labores & molestiarum quasi tempestates, in quietis & otii portum, vobis adspirantibus, deferantur. quos si in cursu studiorum instituto vestrae benignitatis aura deficiat, baerebunt, neque jam poterunt, quo intendebant, sine ope auxilioque vestro pervenire. verum hujusmodi dubitationem vestra jam consuetudo sustulit. magna enim optimae voluntatis documenta saepissime dedistis, majora etiam dare cogitatis*. Petrus autem Victorius biennio post ad eumdem Cervinium die 20. jun. ita scripserat: *Cognovi enim naturae tuae bonitatem, &, mirifice te gaudere publicis commodis, scio. nec enim tu, quemadmodum nonnulli improbe faciunt, ea, quae studiosi litterarum opem ferrent, abdis; sed contra, quae ingentes utilitates praebere possunt, & egregia veterum scriptorum monu-*

eo (*c*) fit, ut, cum multi ad tuam benignitatem confugiant, *c*
ego ab eadem opem petere non dubitem. quae vero me causae, ut id facerem, adduxerint, brevi cognosce. duo sunt anni, cum apud amplissimum hunc adolescentem doceo (*d*), assi- *d*
duitate quidem, quod confirmare possum, singulari. quantum
autem is, me doctore, & moribus & literis profecerit (*e*), eos, *e*
opinor, quibus est charissimus, me certe non poenitet. sed tamen, illi tanta opera tribuenda, eodemque tui (quod ei in primis exemplum tuendi cardinalatus quotidie proposui) imitatione erudiendo, incredibile est, quantum habuerim negotii, non quidem puero regendo, quem, egregia virtutis & indole & cupiditate praeditum, facile tenuissem, sed tam multis mihi repugnantibus, & ejusdem ingenium depravare conantibus, quam multos ille fere secum habuit; quorum quidem motus & conatus cum mea vigilantia, tum divina ope, adhuc prohibui, & integrum adolescentem incolumemque servavi. sed quid agas, si, quibus puerum labefactare per me minus licuit, eisdem deliberatum fuit omnes machinas, quascunque comparare potuerunt, ad me evertendum adhibere? quoties enim mihi incom-
modarunt (*f*)! quoties promissas a communibus dominis, atque *f*
adeo mihi attributas, vel necessarias res interverterunt! quoties confinxerunt in me crimina! levia illa quidem, sed quae probabilem causam habere viderentur. nam gravis alicujus delicti suspicionem propterea non commoverunt, quod nullum criminationibus locum fore, videbant. omnino nunquam per eos quietus fui. quae tamen omnia tanti fuit mihi partim ferre, partim

monumenta, quae adhuc in tenebris latent, jamdiu cogitas quomodo possis pervulgare. & eo jam rem deduxisti, ut cito sedulitas tua, atque aliis opitulandi incredibilis cupiditas magnos fructus paritura sit.

(*c*) *sic* Gratiani exempl. & cod. vat. pag.233. Emendavi. nam τῷ *quia*, non *sic*, sed *eo*, *propterea*, *idcirco*, *ideo* respondere solitum, in veterum latinorum, Ciceronis praesertim, scriptis animadverti; cujus illa sunt *ad Att.* lib.X. ep.15. QUIA *scripseras, te proficisci cogitare*, EO *te haerere censebam*. & lib.XII. ep.11. QUIA *semper animadverti, studiose te operam dare, ut ne quid meorum tibi esset ignotum*, PROPTEREA *non dubito, quin scios, cujus municipii sim*: & ib. ep.22. *Quoe omnia* QUIA *Caesar extulerat in caelum*, IDCIRCO *in ejus sententiam est facta discessio*. & lib.XIII. ep.7. *Sed* QUIA *confido, mihique persuadeo, illum aequitatis habiturum rationem*; IDEO *a te non dubitavi contendere, ut &c.*

(*d*) Idem doctrinae, Nobilio a Pogiano traditae, biennium in epistola *Cras senatum fore*, infra recensenda, commemoratur; quam constat die 5. febr. an. 1555. datam: ut propterea, non temere nos de tempore, quo haec ad Cervinium data fuerit, in prima adnotatione conjecisse videamur.

(*e*) *profuerit* exempl. Emendavi ex cod.vatic.

(*f*) Vide codicillum 21. *Nihil propius* pag.35.& 51. *Si mihi per te* pag.58. & 61. *Nunquam existimassem* pag.65.

diſſimulare, dummodo & conſtantiae meae ſervirem, & tuae (cujus ſingula verba, ſingulas leges exiſtimo) Maffeique cardi-
g nalis (cujus, etiam mortui (*g*), mihi vivit auctoritas), Guliel-
b mi praeterea Sirleti, & Baſilii Zanchii (*b*), doctorum & proborum virorum, de me judicio reſponderem. ſperabam autem, aliquando fore, ut, ſi minus odium, in me iniquiſſime conceptum, deponeretur, audacia ſaltem, inani ſuperiorum temporum exitu deterrita, conquieſceret. ſed profecto bellum aeternum ſuſceptum eſt vitiis cum virtute, inſcitiae cum bonis artibus; quarum me ſtudioſum, eorumdemque ſtudiorum huic cardinali hortatorem & magiſtrum ferre illi non poſſunt. de his omnibus cum optimus hic atque humaniſſimus adoleſcens, cui illa permoleſta eſſe intelligo, patrem admonuerit, totum id ille tamen lentius ferre viſus eſt. quamobrem duxi ego aliquando meam rationem: quam ſi tibi probaro, quem unum ex omnibus plurimi facio, non verebor jam, ne quiſquam hanc, poſt biennii tot tantaſque moleſtias, conſilii mei mutationem inconſtantiae tribuat. equidem, cum hanc conditionem inſtituendi adoleſcentis accepi, majores ejus generis commodorum, quam eſſent hae, facultates praetermiſi, multas poſtea neglexi, quae mihi cum magna animi mei tranquillitate offerebantur. navavi tantam operam adoleſcenti, quanta maxima cuiquam a praeceptore navari poſſit. conſecuta ſunt, quae dixi, non modo nulla querela domini, ſed ne ulla quidem ſignificatione offenſionis. quae res, quae ſpes mea reliqua ſit, nihil attinet dicere. cupio quidem vehementer id, quod quamdiu hic fui, vix contigit, Deo & mihi, hoc eſt ſtudiis meis, ſatisfacere. quod quoniam proprium eſt tuum recta & honeſta hominum ſtudia, quacunque re poſſis, adjuvare, ſpero, te, pro ſingulari iſta benignitate,

(*g*) Simile eſt Paulli Manutii illud in litteris ad Antonium Aelium, polenſium epiſcopum datis, & ejus commentario in orationem pro *P. Sextio* praefixis: *Sciebat optime omnium, & mihi, cum viveret, hoc nomine tribuebat plurimum Bernardinus Maffeus cardinalis, meus ille, in omni mihi vita deflendus, Maffeus, urbis deliciae, lepor, humanitas, exemplum antiqui officii, flos omnium virtutum. amabat haec ſtudia mirifice, eaque, quibus poterat rebus (poterat autem plurimis) tuebatur & fovebat ... Quare, quoniam illa Maffei ſuavitas, illud ingenium, illa virtus erepta morte, nimium iniquo fata, nobis eſt (tametſi memoriam illius viri neque mihi mors neque omnino dies ulla unquam eripiet) &, quando, quae illius erant partes in ornandis liberalibus diſciplinis, eae translatae ad te videntur, praeclarique muneris quaſi vicarius relictus es, ego quoque, quod in illum ſtudii, quod habui voluntatis ac benevolentiae (id erat tantum, ut accedere nihil poſſet) totum illud in te unum, illi quamſimillimum, contuli.* Obierat autem Maffejus die 16. jul. 1553.

(*b*) De eo vide epiſt. 15. *Adeſt* p. 25.

tate, quae, ut dixi, bonis & studiosis prompta semper & parata fuit, mihi quoque, praesertim justa, meo judicio, petenti, praeclaraque cupienti, consilio & auxilio non defuturum. Vale (*i*). *i*

(*i*) Adscriptus est huic epistolae in Gratiani exempl. annus 1553. in codice autem vatic. annus 1561. Utramque ego adscriptionem praetermisi atque neglexi, utpote perspicue mendosam. nam anno quidem 1553. quo extremo (die nempe 22. dec.) Nobilius cardinalis esse coepit, illa scribi non potuerunt: *Duo sunt anni, cum amplissimum hunc adolescentem doceo ... Sed tamen, illi tanta opera tribuenda, eodemque tui (quod ei in primis exemplum tuendi cardinalatus quotidie proposui) imitatione erudiendo, incredibile est, quantum habuerim negotii .... Sed profecto bellum aeternum susceptum est vitiis cum virtute, inscitiae cum bonis artibus; quarum me studiosum, corumdemque studiorum huic cardinali hortatorem & magistrum ferre illi non possunt.* Sed multo minus annus 1561. convenire huic epistolae potest, ad Cervinium scilicet, adhuc cardinalem, scriptae; qui, die 9. apr. an. 1555. pontifex max. renunciatus, hora septima ejus noctis, qui diem ejusdem mensis tricesimum consequuta est, e vivis excessit.

LXXXVI.

Jul. Pogianus N. N.

QUatuor omnino sunt dies, cum epistolam Ciceronis, in vulgarem communemque sermonem a me tibi conversam, latine non reddis. quam ob rem vereor, ne tibi istius officii intermissio cum ad dicendum, tum ad scribendum detrimentum afferat. nulla enim re alia (id, quod optime nosti) utranque facultatem tibi comparare poteris. adde etiam, quod illas ipsas epistolas ad Atticum memoriae mandare intermisisti. qua in re magnum quoque fecisti damnum. Graece nescire (*a*), aeque turpe est atque haec nostra ignorare; tibi vero *a* turpissimum, qui duos ipsos annos in hoc studio posuisti. Omnino langues ipse, neque, perinde ut deberes, in discendi cupiditate versaris. quare aliquando fuge istam, te indignissimam, negligentiam.

LXXXVII.

(*a*) Conferat haec lector; & conciliet, si potest, cum iis, quae Narius de Nobilio nostro prodidit in ejus *Vita* pag. 4. *Alla memoria*, inquit, *si vedeva congionta una grande apertura di giudizio, che lo faceva maggiormente risplendere, mentre imparò da se stesso la Grammatica, e così presto e bene, che nell'età di dieci anni possedeva francamente le due lingue greca e latina.*

LXXXVII.

Jul. Pogianus N. N.

MAgnam habes opinionem probitatis & eloquentiae . nam
a Sirletus (*a*) mane mihi dixit, heri de te in coetu multo-
rum & bonorum & doctorum virorum eum fuisse sermonem ,
b ut affirmarent omnes , maximum fore te tui ordinis (*b*) orna-
mentum . quid quaeris ? idem Sirletus ita mecum egit . ,, Ego ,
Juli , nihil illo adolescente sanctius existimo ; ut nihil mihi lon-
c gius sit , quam ut Romam redeat cardinalis meus (*c*) , cui ita
commendaturus sum mores , virtutem , doctrinam , scribendi fa-
cultatem ipsius adolescentis , ut facile sperem , eum , qui tuum
d e cardinalem (*d*) in oculis fert , persuasurum esse pontifici (*e*) , ut
non modo ipsum ornet , sed divitiis & honoribus augeat ,, . Ma-
gnum omnino est , quod de te expectat vir ille cum doctus tum
f sanctus , & egregius praedicator laudum tuarum . Xenocrates (*f*),
mihi crede , incumbet in causam , cujus tanta est apud pontifi-
g cem gratia & auctoritas , ut per eum facile noctuae (*g*) & nebu-
h loni praeferamur (*h*) . Palaemon ita studet praetextato , ut ma-
jorem illius , quam sui ipsius , habeat rationem . . . . miratur ipse,
ad eum amorem , quem cumulatum credebat , in singulas horas
aliquid accedere . sunt alia quaedam . sed de his coram .

LXXXVIII.

(*a*) Guilhelmus Sirletus : de quo saepe & diximus & dicturi sumus .

(*b*) Cardinalicii scilicet .

(*c*) Marcellus Cervinius : cujus fratris filios Herennium atque Ricciardum Sirletus instituebat . Roma autem per aestatem anni 1554. Marcellus , vitandorum calorum & valetudinis causa , discesserat ; ac primum se Otriculum, tum Iguvium , dioecesanam synodum acturus , denique ad oppidum Montis Fani contulerat : neque Romam revertit , nisi post exstinctum die 23. mart. an. 1555. Julium III. ad ea cardinalium comitia properans , quibus ipse die 9. insequentis aprilis pontifex maximus creatus est , dies non nisi duos & viginti in pontificatu victurus .

(*d*) Robertum Nobilium .

(*e*) Julio III. cui tamen de ornando Nobilio nihil persuadere Marcellus in illa sua absentia potuit . ornavit vero eum ipse , ubi pontifex max. renunciatus est , bibliothecae vaticanae adolescentem praeficiens . Vide epist. 75. *Cum minime* pag. 76.

(*f*) Si non Cervinius ipse confincto hoc Xenocratis nomine , alius certe aliquis gravis atque spectatus in urbe vir (qualis Xenocrates Athenis fuit) , qui & Nobilio faveret , & apud Julium III. gratiosus esset , designatur .

(*g*) Eamdem *noctuam* appellavit Pogianus in epist. 45. *Dum epistolam* p. 54. Sed quis hanc *noctuam* , quis illum , qui mox occurrit , *Palaemonem* , quis *praetextatum* , quis denique totum hoc aenigma intelligat ? ex quo etiam nonnulla verba , quae & mendi aliquid continebant , & poterant ad non satis honestam interpretationem facile detorqueri , removenda duxi , pro iisque punctula quaedam subdere typographum , jussi .

(*h*) *praeferantur* Gratiani exempl. Emendavi ex cod. vat. pag, 267.

LXXXVIII.
Jul. Pogianus N. N.

Nihil me antehac in meis literis asservandis negligentius fuit; quippe qui sexcentas epistolas hactenus non modo aliorum nomine, sed mea causa, partim diligenter partim temere scriptas, aut consciderim aut amiserim: ut me nunc negligentiae meae maxime poeniteat. sum enim admonitus a nonnullis, quorum singula verba totidem oracula existimo, nihil negligendum esse, quod vel tibi, modo id scriptum sit, dormienti exciderit. quamobrem a te etiam atque etiam peto, ut, quem ad te hodie mane libellum (*a*) dedi, eum mihi remittas. *a*
nam, praeterquam quod hanc custodiendi posthac mea scripta rationem instituere cupio, sunt etiam quaedam, quae minime velim emanare. omnino nihil mihi gratius facere potes, quam si, tot meis ad te literis imprudentius scriptis, & iisdem ab eodem te vel discissis vel abjectis, aliquando mea scripta mihi remittere coeperis. expecto igitur cum hunc meum tum matutinum ad te libellum.

(*a*) *Libelli* nomine singulos codicillos hos ipsos suos, ad Nobilium scriptos, Pogianus & heic & alibi significat.

LXXXIX.
Jul. Pogianus N. N. (*a*) *a*

Quod tantum in literis vivendique ratione, me auctore, profecisse te, scribis, non concedo, tibi ut ea res majori voluptati sit, quam mihi. neque enim, ut is evaderes, minus a me, quam a te ipso, est elaboratum, aut, quod vix natura fert ut accidat, tu me tui amore (*b*) superas. utinam modo tam mihi constaret animi, quam ingenii tui, fructus; *b*
qui quoniam pluris est, immovero quia nullum doctrinae ornamentum, nullum decus ingenii laudem habet, nisi probitate & integritate nitatur, vel potius hominibus exitio est, acrius virtutis, quam reliquae facultatis studium tuum desidero. sed tibi

(*a*) Hanc epistolam ad Nobilium datam esse, non arbitror: & certe eam Gratianus inter Pogiani ad Nobilium reliquos codicillos non recensuit, sed alio quodam sui exemplaris remoto ab iis loco. omnino de Nobilio, sive potius de Nobilii domo, videntur extrema epistolae illa dici non potuisse: *Te ingrato in me animo fuisse, facile patiar; virtuti nuntium remisisse (quod nescio quomodo fatale est domui tuae) indignissime feram.*

(*b*) Hoc est, in te amando.

tibi fortasse officium est antiquissimum, & ego fallaci specie & inani rumore commoveor. cupio ita esse. verum idem intelligo, vitandam esse suspicionem, praesertim nefariae rei, in qua aliqua culpa fuerit. est acuta civitas, suspiciosa, maledica, nascenti gloriae inimica; quae interdum arrepto vel levissimo argumento pro certo crimine abutitur. ergo cavendi oculi, cavendae voculae iniquorum, quorum obtrectatione laeditur fama, cursus honorum impeditur, inseruntur in hominum animis incommodae opiniones, quae fere nunquam postea evelluntur. sed redeo ad illud, in quo video sudare te, laborantem, ut, cum in me tanto amore existas, vix ut tibi satisfaciat gravis illa professio pietatis, re praeterea gratus & justus in eundem me videri possis. quae pars literarum, nisi eam exercitationis causa adhibuisti, supervacanea fuit. contrita enim jam sunt ista de officio, de voluntate & facultate referendae gratiae tua, ut eadem inculcare putidum ac molestum esse videatur. neque enim tu is es, qui meritorum magnitudini verborum amplitudine responderi, existimes, & ego sum is, qui in beneficio instituti mei rationem ducam, non etiam officii alieni. qua re fit, ut ne promissis quidem pendeam cujusquam: nisi forte me adductum arbitraris spe commodorum hanc tibi assiduitatem praebuisse. nam, si fructum sequerer, non erat ut me tibi potius ad docendum darem, quam illis (c), quibus etiamsi tu in referenda gratia te superiorem fore, uno & altero audiente, saepe dixisti, tamen, cum illi te vincant divitiis, & majorem habeant usum ejus liberalitatis, aliqua ejus generis eligenda conditio fuit; quo facto & manerem in veteri curriculo industriae meae, & melius, nonnullorum judicio, famae consulerem. sed nihil tanti fuit, quo tibi deessem: recte, an secus, nihil attinet disputare hoc quidem tempore. illud minime praeteribo, me (tute scis) mea sponte, nulla re provocatum, tui amorem suscepisse, item susceptum auxisse, & ad summum perduxisse: cui si tu, quod nonnulli verentur, meo in te studio minus responderis, te ingrato in me animo fuisse, facile patiar; virtuti nuncium remisisse, quod, nescio quomodo, fatale est domui tuae, indignissime feram. Vale.

XC.

(c) Haec quidem ad Nobilium quoque scribi a Pogiano potuisse, non diffiteor, qui illa meminerim, ab eodem ad card. Cervinium scripta, in epist. 85. *Quia constat* pag. 84. *Equidem, cum hanc conditionem instituendi adolescentis* (Roberti Nobilii) *accepi, majores ejus generis commodorum, quam essent hae, facultates praetermisi; multas postea neglexi, quae mihi cum magna animi mei tranquillitate offerebantur.* Verum, eadem non nisi ad unum Nobilium potuisse scribi, affirmare ac praestare quis possit?

X C.

Robertus Card. Nobilius Reginaldo Card. Polo. (*a*) *a*

EX literis, & antea a Philippo rege (*b*), & proxime a te (*c*) de admirabili & plane divino Britanniae cum sancta sede reditu in gratiam ad Julium pontificem max. missis, eam cepi *b c*

(*a*) *Reginaldus Polus* (inquit Oldoinius in *addit.* ad Ciacconium) *natione Anglus, Ricardi Poli, Henrici* (VIII.) *regis fratris consobrini, Suffolciae ducis, & Margarithae comitissae sarisberiensis, quae regio pariter sanguine genus ducebat, filius, natus est eodem anno, quo lucem aspexit Carolus V. anno scilicet* 1500. *mense martio ... Adolescens adhuc in coenobio patrum carthusianorum apud Londinum primo, deinde Oxonii in collegio Corporis Christi literis operam dedit ... Henricus rex ... oxoniensis ecclesiae decanatum ei contulit. Annum postea agens suae aetatis* 19. *Galliarum & Italiae desiderio accensus Parisios primum, mox Patavium profectus eloquentiae simul & philosophiae strenuam operam dedit ... Fuit ei magna inter caeteros cum Petro Bembo, Aloysio Priulo, Gaspare Contareno, & Joanne Petro Carrafa familiaritas .... Post quintum annum a suis domum revocatus non ante redire voluit, quam Romam videret. Anno jubilaei, Romae non diu moratus, in patriam reversus, propter doctrinam & mores amabilissimos omnibus gratissimus fuit. Anna Bolena, Henrici regis concubina, nihil rebus suis utilius esse posse cogitavit* (fort. *cogitans*) *quam si Reginaldum... in suas partes pertraheret, omnes admovit machinas, quibus id consequeretur ... Quibus promissis cum nihil moveretur clarissimus juvenis, nondum trigesimum aetatis annum agens, fratribus tamen ejus vehementer urgentibus, atque apud eum instantibus, ut, vel uno verbo aut nutu, regis a Catharina divortium se haud improbare testaretur ... regem adiit: a quo humanissime acceptus, cum ea dicere pararet, quae sibi proposuerat, verba scilicet regi placitura, vix os ad loquendum aperuerat, cum, Deo, qui corda & linguas hominum dirigit, ita volente, statim sic haesit lingua palato, ut verbis exprimere, quae animo conceperat, nullatenus posset: e contra omnia, quae tacere aut dissimulare constituerat, regi propalavit, ejusque impietatem redarguit, & causae iniquitatem pluribus verbis ante oculos posuit, quae ab omnibus scholis esset explosa ... Adeo excanduit ipse rex Henricus, ut semel ac iterum arrepto pugione Polum manu propria tentarit occidere ... Unde, cum, iram, quam incurrerat, ipsiusmet regis fugiens, Avenionem, ubi parum haesit, indeque iterum Patavium se recepisset .... dedit ad Henricum regem gravissimas epistolas, quibus ei, quam vana esset futilisque atque impia sui pseudoprimatus electio meridiano sole clarius demonstravit ... Quod autem per privatas epistolas aut libellum Henrico significavit, id multo magis professus est; quasi edita publica fidei confessione, universis anglis propoposita, quam, quatuor mensium spatio confectam, totidemque libris comprehensam,* unitatis ecclesiasticae defensionem *appellavit, ad ipsum Henricum VIII. Angliae regem: quibus quintum adjunxit ad Eduardum VI. ejusdem Henrici filium & successorem, qui ceteris illis libris praefationis loco est ... A Paulo III. romano pontifice cum aliis praestantissimis viris Romam evocatus est, ut ejus consilio & opera ratio aliqua iniretur, qua disciplina ecclesiastica corrigi posset ac restitui. Inter haec admonitus Polus consilii pontificii, a quo ad sacri senatus honorem vocabatur,*

presb-

voluptatem, quam me, non modo pro christiana & cardinalitia parte,

precibus & rationibus egit apud ipsum pontificem .... ut, sin minus a proposito ipsum creandi cardinalem posset penitus avertere, saltem in aliud tempus differret ... Annuit dictis optimus pontifex: sed, convocato sequenti die consistoria, ut aliquot alios purpura insigniret, sensit se divino quodam nutu impelli ad Polum reliquis adjungendum (die 22. dec. an.1536.) .... *Henricus rex ad talem Reginaldi Poli purpurae nuncium ira exarsit; neglectoque duplicis propinquitatis vinculo, persecutionis telam exorsus est, cardinalis Poli fratribus aut internecioni datis, aut fuga vitam redimere coactis: imo Margaritham ipsam, Sarisberiae comitissam, Reginaldi matrem, clarissimam pientissimamque foeminam, plusquam septuagenariam, nulla aetatis sexusve habita ratione, aut regii sanguinis jure, quo clarebat, capite plecti jubet ... Neque matrem tantum, sed Poli quoque nostri fratrem, & hujus filium primogenitum martyrio affecit Henricus ... In ipsum quoque Polum furens Henricus quinquaginta millia aureorum pretium proposuit ei, qui necem illi inferret. nec defuere, qui spe tantae mercedis tantum scelus aggrederentur. inventi namque sunt, qui id auderent, itali nempe tres & angli duo: pro quibus ipse, raro clementiae exemplo, intercessit; cumque gratiam pro italis obtinuisset, doluit, se idem pro anglis impetrare non potuisse, qui ad triremes damnati sunt ... Legatione viterbiensi deinde donatus Polus a romano pontifice, totum se orationi, studiis & quieti dedit; a qua legatione Tridentum, ut concilio praeesset, missus est. At, Paulo e vivis erepto, tanta fuit cardinalium in Reginaldum animorum conspiratio, ut duo tantum illi ad assequendum supremum pontificatum suffragia defuerint ... Post Julii* (III.) *electionem* (die 8.febr. an.1550.) *Polus, annuente pontifice, Roma discedens, ad coenobium quoddam secessit agri veronensis, quod Moguzanum dicitur, & a Benedictinis monachis incolitur, cujus ordinis patrocinium gerebat. ibi cum semet abdere & reliquam vitam transigere statuisset, fama, quae increbuerat de morte Henrici & Eduardi regum, &c. quae proxime secuta est, successione Mariae, intra claustri latebras delitescentem excitavit, ac Romam iterum pertraxit ... Maria, defuncti regis Henrici ex Catharina hispana filia, religionis catholicae cultrix eximia, sceptro anglicano, quod ad eam jure ex testamento patris pertinebat, potita, postquam in arcem & urbem londinensem triumphantis more ingressa est, nihil habuit antiquius, quam ut veterem religionis cultum restitueret ... Reginaldum quoque Polum accersivit: quem & Julius III. legatum de latere ad Caesarem & regem christianissimum transmisit ... Maria duos aulae suae primarios viros ... Bruxellas misit, qui legatum honorifice evocatum deducerent ... Polus his se viae comitibus die 23. septembris anni 1554. ad iter accinxit, & Caleto, quod erat tunc ditionis anglicae, paratis ad id sex navibus ... se in patriam trajecit, & ad Doveram, qui proximus est insulae portus, felicissime delatus est ... Inde Polus* IX. *Kal. decembris Londinum se contulit, tunc primum, regum permissu, argentea cruce, quae legationis apostolicae insigne est, prolata, & in prora cymbae, qua vehebatur, ut ab omnibus conspiceretur, constituta. Praemissus vuintoniensis episcopus, regni cancellarius, cum plerisque proceribus, qui navigio egredientem exciperent: Philippus ipse, qui cum Maria adhuc ad mensam sedebat, surgens obviam processit, Regina vero ad summas scalas venientem excepit ... Triduo post regem adiit Polus ... Rex obviam ei rursus extra cubiculum processit ... Postridie rex ipsum officii causa vicissim adiit; tuncque simul de rationibus egerunt, quibus regnum ad ecclesiae catholicae unita-*

te, ſed pro ſumma erga te benevolentia & obſervantia, ex re

M 2 in,

unitatem revocaretur . quae res ſolemni ritu peracta eſt . nam poſtridie conventus in regia coram ipſis regibus habitus eſt, cui Polus interfuit . ubi vuintonienſis, cum de Poli mandatis, quae a pontifice miſſus ad Angliae regnum haberet, egiſſet, Polus ipſe longam orationem vernacula lingua habuit, gratiosque ordinibus egit, quod ſe in patriam ac nobilitatem reſtituiſſent, ſicque ſibi praeclusum ante ad regnum aditum pateſeciſſent & facultatem ipſis inſerviendi dediſſent: ſe viciſſim veniſſe, ut, qui in terrenam patriam ac nobilitatem ab ipſis reſtitutus ſit, eos in coeleſtem patriam ac potiorem nobilitatem reſtituat, qua ſe tum demum ipſi ſpoliaverint, cum ab unitate eccleſiae defecere . igitur monebat, ut ſuperioris temporis, quod tot tantaſque ipſis & univerſo regno calamitates importaverat, errorem ingenue agnoſcerent, & ex animo deteſtarentur, &, quod iis beneficium Deus, vicarii ſui nomine, per ejus vicarium deferat, id ſincera animorum alacritate acciperent, ac ſedulo retinerent: reliquum eſſe, ut, cum ipſe adeſſet claves afferens, quibus eccleſiae valvas ipſis aperiret … ipſi leges illas omnes abrogarent, quae, contra ſedem apoſtolicam latae, ipſos a reliquo eccleſiae corpore omnino divulſos tenerent … Seceſſit Polus tantiſper, dum deliberaretur: deinde revocatus, vuintonienſem epiſcopum ſic loquentem audiit: Deo gratias agimus, qui pro ſua immenſa miſericordia prophetam nobis ex noſtro ſemine ſuſcitavit, *ampliſſimum ſcilicet cardinalem, qui totus in ipſorum ſalutem incumberet . Tum, poſtquam beneficium, a pontifice ultro Angliae regno factum, multis verbis laudaſſet & extuliſſet, ſe ipſum cum ceteris errore lapſum palam faſſus eſt; atque, ut omnes tandem ad cor redirent & reſipiſcerent, oblatam gratiam amplexantes, admonuit . Altera die, pridie ſcilicet Kalendas decembris, cardinalis Polus ab Arondelii comite, regiae domus praefecto, & ſex aliis primariis equitibus, totidemque epiſcopis, deductus, in regiam ſe contulit . ibi in conſeſſu cancellarius circumſtantes rogavit, placeretne iis, ut ipſorum nomine veniam (corr. venia) a legato peteretur, ut ad eccleſiae unitatem, atque ad pontificis romani, qui eſt ſupremum ejus caput, obedientiam redire poſſent . Clamore magno aliis, ſilentio nonnullis aſſentientibus, libellus ſupplex regibus omnium nomine porrectus fuit; quo univerſi poenitere ſe ſciſſurae & a romana eccleſia defectionis, declarabant, & proinde rejicere leges omnes, quae contra ſummum pontificem latae eſſent, &, quantum in ipſis eſſet, abrogare: orabantque reges, ut veniam ſibi per ejus legatum impetrarent, atque ejus beneficio in gremium eccleſiae tanquam filii reciperentur . Poſtquam reges legiſſent libellum, vuintonienſi cancellario reddidere, qui eum alta voce recitavit … Perlecto libello, iterum cancellarius ab univerſo coetu, qui regnum totum repraeſentabat, petiit, num eam petitionem ratam haberent? Omnibus affirmantibus, rex & regina eam cardinali legato tradiderunt . Poſt regum deprecationem conſidens Polus, quod (forſ. quid) poteſtatis ſibi a ſummo pontifice conceſſum fuerit, recitato diplomate, palam fecit . tum immortales ſe Deo gratias habere dixit, quod, quemadmodum priſcis eccleſiae temporibus anglis hanc gratiam feciſſet, ut primi, rejectis gentium erroribus, verum Dei cultum publico conſenſu amplecterentur, ita nunc iiſdem tribuiſſet, ut, cum ſeſe ab eccleſia ſejunxiſſent, quam graviter deliquiſſent, agnoſcerent . nec dubitandum eſſe, ſi vere eos neque ex animo poeniteat, quin angeli ſummum gaudium ex tot hominum tamque florentis regni converſione capturi ſint, quibus vel unius peccatoris poenitentem animum ſummam laetitiam afferri verbi divini teſtimonio*

in primis Deo gloriosa, tot hominum millibus salutari, tibi hono-

nio constet. Eo dicto, consurrexit: idem rex & regina fecerunt, & in genua subsiderunt. Ibi tum ille Dei numen atque misericordiam implorans, precatus est, Dei populum humiliter prostratum benigne aspiceret, eique culpam ignosceret: seque legatum ab Julio, summo pontifice, Christi in terris vicario, contestatus, ut illos absolveret, de mora (fort. *more*) *benedixit toti multitudini, simulque eam absolvit. Mox in regiae sacellum itum est ad decantandum BB. Ambrosii & Augustini hymnum. sic Deo sunt actae gratiae symphonia cantorum, & festivae laetitiae, uti fieri consuevit, editis signis ... Haec reconciliatio regni post vigesimum annum, in* (fort. *ex*) *quo infaustum illud ab Henrico VIII. coeptum esset schisma, incidit in festum S. Andreae. unde synodico postea decreto constituit legatus Polus, non ita multo post factus cantuariensis archiepiscopus, ut, ad tanti beneficii immortalem memoriam, festum S. Andreae in perpetuum duplici officio apud anglos celebraretur. &c.*

Haec, ex Olduinio totidem verbis descripta, praemittenda existimavi, quo paratior atque instructior ad hujus epistolae sententias cognoscendas lector accederet. Superiora autem illa, *Paulo* (*III.*) *e vivis erepto, tanta fuit cardinalium in Reginaldum animorum conspiratio, ut duo tantum illi ad assequendum supremum pontificatum suffragia defuerint*, volo aequalis anonymi scriptoris, qui comitiis illis interfuit, cujusque diligentissimus de iis ms. commentarius apud me est, testimonio confirmari. *Die Jovis*, inquit, *quinta decembris* (an. 1549.) *summo mane cardinales utriusque partis* (scil. caesarianae ac gallicae) *iterum ad practicas redierunt, & alter alterum vel pollicitationibus vel minis in sententiam suam trahere conabatur. firmiter nihilominus unusquisque in sua opinione perseverabat; & palam contendebatur ab omnibus. adveniente hora* XVI. *qua missa celebrari consueverat, praeceptum fuit magistro caeremoniarum, ne campana signum missae daret, sed expectaret quousque omnes simul convenissent, cum concordari nulla modo possent. qui Polum* (subaudi *eligere valebant*), *in sacello Pauli, reliqui in sacello Sixti congregati sunt; neque hi ad illos, neque illi ad istos accedere volebant. ita scrutinium impediebatur. Interim cardinalis de S. Cruce* (hoc est Marcellus Cervinius), *qui ob infirmitatem tardius ad locum scrutiniorum venire solebat, ad sacellum Pauli venit, vixque primo limine ingresso, neque etiam adorandi facultate data, obviam ei fuerunt Carpensis, Moronus, Tridentinus, Mantuanus, Farnesius, qui praecipue Polo favebant, secumque loqui annuerunt. Ipse, post orationem ad Deum, illos audivit. Retulerunt, quo in statu res se haberet, & quod, licet jam duae partes ad Poli electionem consensissent, obstabant tamen Galli, quominus pontifex legeretur; rogaruntque ipsum, ut, pro bono pacis, orator vellet accedere ad Gallos, apudque eos contenderet, ut cum aliis concordare vellent, ad evitanda scandala. Respondit ipse, se nihil unquam ardentius desiderasse, quam ut pax in ecclesia Dei conservaretur, & schismata ab ea tollerentur; magnumque dolorem ex eorum dissensione cepisse, cum electio summi pontificis pure, seposito omni humano affectu, fieri debeat, & quod hac de causa ipse neutri parti adhaerere voluerit, sed, quod Spiritus sanctus in plurimorum mentes inspirasset, sequuturum: atque ideo, quantum in ipso esset, elaboraturum, ut Galli cum aliis convenirent. postulavit tamen, sibi socium adjungi, ut testem. Datus ei fuit Moronus. Iverunt. Tianensem primo allocutus est de Sancta Cruce, hortatusque est pluribus verbis, ne tantum dispendium reipublicae christianae inferri pateretur ob discordias, & quod*

honorificentissima, capere oportuit. itaque in incredibili pontificis

& quod satis eorum conscientiis fecerant, quod Poli electionem turbarant: sed, cum jam viderent, Spiritum sanctum Polum desiderare, nollent diutius divinae voluntati reluctari. Respondit decanus, se valde cupere pacem & quietem ecclesiae; verum electiones pontificum sine maximis contentionibus fieri non posse .... Internuntii redierunt, & retulerunt facta & dicta. tandem eorum precibus, & illorum lassitudine, & ut secessionis notam effugerent, suis prius in sententia confirmatis, omnes in unum convenerunt hora circiter decimanona. decretum scrutinium. missa absoluta, omnes cum scabellis more solito convenerunt ... Tandem per majorem partem concluditur, quod hodiernum scrutinium habeatur: quod factum est ordine, quo supra, videlicet: Tranensis XIV. *Salviatus* II. *De Monte* I. *Sabinensis* XVI. *Verulanus* II. *Carpensis* I. *Burgensis* VI. *Sancta Crux* I. *Moronus* III. *Armeniacus* II. *Caesius* II. *Portugalliensis* I. *Verallus* I. *Maffaeus* I. *Cibo* V. *Rodulphus* I. *Gaddius* I. *Polus* XXIII. *item duos accessus, videlicet Carpensem & Farnesium (faciunt* XXV.*), S. Georgii I. Lectis schedulis surrexit Carpensis, & dixit: „ Ego volo accedere. inveniatur votum meum, quod est signatum tali signo „. Quo invento, resignatum fuit, & visum, quod ipse nominaverat quosdam cardinales. Tunc ipse dixit: „ Ego accedo ad Polum „. Idem fecit Farnesius, inventa ejus schedulà, quae signata erat hisce verbis: „ Ostende nobis, Domine, quem elegeris „. Postea silentium maximum factum est, unus in alium oculos vertendo. quidam etiam capite innuebant, atque invitabant alios, qui poterant, ut accederent: deficiebat enim unum votum tantum: quia licet jam vota publicata essent tantum vigintiquinque, tamen cardinalis de Monte bona fide promiserat, quod, si vota hodierna ascendissent ad vigintisex, tunc ipse accessurus esset, ut numerus vigintiseptem impleretur. ea enim cosa ipsemet Polus potuisset sibi accedere, ut numerus viginti & octa, qui necessarius erat, perficeretur. unum ergo tantum votum deficiebat. at, cum nemo post vigintiquinque surgeret, & aliquantulum immoratum fuisset, decanus interrogavit, num quis alius vellet accedere? cumque a nemine responsum fuisset, dixit: „ Finitum est scrutinium „. & omnes surrexerunt, &, schedulis combustis, recesserunt. & ita non habuimus papam. Mira profecto res fuit, & divina providentia factum, quod Polus pontifex electus non fuerit. ejus enim electio ita certa expectabatur hoc mane, ut ante scrutinium omnes fere, etiam contrariae partis, cellulas suas destruere mandaverint, & eorum bona sub tuto poni, ob tumultum supervenientis populi creato pontifice. quin conclavistae Poli ejus vestes & mobilia, quae intra conclave habebat, ob spem futurae laetitiae donoverant. & unus ex conclavistis Poli, jubentibus cardinalibus, ejus fautoribus, intra locum scrutinii paratas habebat vestes pontificias, ut statim, declarato pontifice, indui posset: & Polus ipse verba quaedam conceperat, quae amicis ostenderat, quibus, creato pontifice, cardinalibus gratias agere decreverat. Neque solum intra conclave, sed etiam extra per urbem ejus electio certo expectabatur, usque adeo ut hora illa scrutinii omnis populus ad palatium apostolicum, videndi causa novum pontificem, advolaverit; totaque platea sancti Petri militibus, qui ad custodiam urbis & conclavis conscripti fuerant, armatis, & erectis vexillis ad laetitiam publicam plena erat: ac aulas ipsius cardinalis, quae sunt in palatio apostolico, amicorum, familiarium, populique de creatione Poli gratulaturi, multitudo compleverat: & tandem se indubie rem futuram sperabant, ut ipsi Polo, veluti pontifici creato, pontificium prandium praepara[s]-*

tificis maximi, patrum amplissimorum, & plane communi laeti-

tia

parassent, vestes novas induissent, insignia ipsius cum cinvibus, & mitra pontificia confecissent ... Die veneris, VI. decembris, hora 17. omnes convenerunt in sacello Pauli, ubi ... fuit factum quartum scrutinium, duobus & quadraginta cardinalibus in conclavi existentibus, quorum vota: Tranensis 7. Sabinensis 5. Verulanus 15. Burgensis 15. Cibo 11. Polus 22. reliqui pauca admodum ... Die sabbati, VII. dec. in qua quintum scrutinium fieri debebat, antequam missa celebraretur, orta est publica vox in conclavi, Polum hac mane pontificem omnino creari ... In sacellum Pauli hora 18. omnes convenerunt, ubi post missam ventum est ad scrutinium. antequam autem iretur in vota, Salviatus, secundus episcopus, Burgos, secundus presbyter, Rodulfus, secundus diaconus (primi enim ordinum scrutatores erant, ut superius demonstratum est) iverunt ad cellulam Verulani aegroti, & ejus votum detulerunt in sacellum Pauli ... Deinde Salviatus ipse & alii omnes suo ordine vota dederunt. quibus datis, cum Polus ascendisset ad duo & viginti vota, & sui quidam, quatuor certos accessus habere, confirmarent, ita ut, addito quinto, papam essent habituri, rogarunt Sanctam Crucem, ut ipse accedere vellet, cum ab eo solo, ut ajebant, pontificatus Poli penderet. Sancta Crux, etsi aperte cognosceret, vix fieri posse, quod Polus pontifex crearetur, cum jam quater reprobatus fuisset, praesertim in tertio scrutinio, in quo unum solummodo votum ei defuit, & quod non immerito cogitandum erat; quod Deus ita disponeret, & eum nollet, tamen, ne videretur id, quod palam in aliis scrutiniis fecerat, dando semper votum Polo, non bona fide fecisse, sed ficte & subdole, ut humanam tantum gratiam iniret, & eo tempore, quo eum jam futurum papam conspiceret, pedem referre voluisset, vel aliam ob sui propriam causam ab accessu dando retardari ne quisquam suspicari posset, praemissa protestatione, quod, si hac vice Polus ipse pontifex non fieret, se amplius Deum non tentaturum, & ad alium animum suum esse diversurum, annuit desiderio eorum, qui rogaverant; &, inventa ejus schedula, quae nomine Deus *signata erat, & in qua de Monte & Verulanum nominaverat, accessit ad Polum; & post eum accessit Pacecus. cum vero nemo alius accedere vellet, factus est finis scrutinii ... & ita papam non habuimus*. Sed, ne totum anonymi commentarium cogar describere, satis sit sciri, eodem, quo adhuc, studio faveri Polo a patribus perseveratum esse usque ad diem februarii mensis septimum insequentis anni 1550. (qui dies ultimus comitiorum horum fuit) sic, ut, in numerandis uniuscujusque diei suffragiis, semper amplius viginti Poli suffragatores repeti fuerint.

(*b*) Philippi, Caroli V. filii, novi Britanniae regis, has, quae heic significantur, ad Julium III. litteras Romae in senatu recitatas fuisse die 14 dec. an. 1554. docent illorum temporum monumenta.

(*c*) Poli ad eumdem Julium epistolae exemplum Odericus Raynaldus in *Histor. eccles.* tom. XIV. edit. lucens. an. 1755. pag. 532. hoc affert.

Quae superioribus diebus ad sanctitatem vestram scripsi, de illa spe, quam ceperam, fore brevi, ut hoc regnum ad ecclesiae unitatem & sedis apostolicae obedientiam rediret, etsi non sine magna causa scripsi, non poteram tamen non in aliquo timore versari, non solum ob eam difficultatem, quam afferebat ejus nomine odium (corrige ex Natalis Comitis Historia sui temporis, extremo libro VIII. *quam afferebat nostrorum hominum ab apostolica sede abalienata voluntas, & inveteratum jam per tot annos ejus nominis odium*), *sed multo magis, quod verebar,*

tia (*d*), in ſupplicationibus multorum dierum, publice decretis, gratulationibuſque pie religioſeque factis, in ſumma denique praedicatione ſapientiae tuae, pietatis, religionis virtutumque omnium, cum ipſe communiter cum aliis juſto & pio muneri ſatisfecerim, Stellae praeterea tuo (*e*) coram gratulatus fuerim, non alienum etiam duxi officio meo de iis rebus aliquid ad te literarum dare. gratulor igitur tibi reſtitutam Britanniae tuae chriſtianam pietatem, & veritatem ſalutemque recuperatam. in quo cum immenſa divinae benignitatis vis in iſtos homines ſeſe effudit (*f*), tum ejuſdem etiam facile declaratum eſt de tua ſingulari innocentia & integritate judicium. quanti enim illud eſt, tantam chriſtianae reip. partem, infinitis erroribus depravatam,

bar, ne ingreſſus ipſe in cauſam, aliqua minus boneſto poſtione interpoſita, turbaretur. quod quidem ne accideret, vebementer egi cum ſereniſſimis regibus. ſed nibil ſane id neceſſe erat. vicit eorum pietas ac rei perficiendae ſtudium omnem expectationem meam vel maximam. bodie veſperi, quo die S. Andreae memoria recolebatur, qui primus Petrum fratrem ad Chriſtum perduxit, divina providentia factum eſt, ut boc regnum ad praeſtandam debitam Petri ſedi & ſanctitati veſtrae obedientiam revocaretur, quo per illam Chriſto capiti, & ejus corpori, quae (fort.*quod*) *eſt eccleſia, conjungeretur. acta vero & confecta res eſt in comitiis, praeſentibus regibus, tanto ſtudio tantoque cum omnium applauſu, ut, cum ego peroraſſem, poſt benedictionem, ſtatim ab omnibus cum mirifica laetitiae ſignificatione acclamatum ſaepius ſit* Amen. *Ex quo plane perſpectum eſt, in bis ſanctum illud ſemen, etſi jamdiu oppreſſum, tamen non extinctum fuiſſe; quod vel maxime Nobilitas declarat. Haec reverſus domum, ad ſanctitatem veſtram ſcripſeram, ut ei de tanta re, tanquam* (fort. *tamque*) *feliciter divino conſilio geſta, ſubito gratularer, cogitans, bas litteras regio tabellario dare, qui paulo poſt diſceſſurus dicebatur. poſtea vero, mutata ſententia, cum ſtatuiſſem certum bominem ex meis mittere, boc tantum bis litteris addere volui ad gratulationis cumulum ejuſque laetitiae gratulationem* (ſic) *quam cum maximam cepi ex ipſius rei eventu, omnium maximae, tam ſanctae, tam utilis univerſae eccleſiae, tam ſalubris buic patriae, quae me genuit, tam bonorificae ei, quae me excepit, tum vero non minorem ex ipſis regibus, quorum virtute pietateque id profectum eſt, atque confectum &c. Londini pridie Kal. dec. 1554.*

(*d*) Natalis Comes in eadem *biſtoria*, ſuperioribus Poli ad Julium III. litteris recitatis, *His*, inquit, *literis Romam allatis ad pontificem, omnes incredibili laetitia capiuntur. edita ſunt ubique ingentis laetitiae ſigna: ſiquidem inaudita ignium multitudo accenſa eſt, diſploſa tormenta complura, decretae ſupplicationes pro actionis gratiarum. pontifex ipſe die proximo ſacra celebravit ad altare D. Petri, &, cum rediretur in palatium, multo projecta eſt pecunia: nemoque erat, quin ſummopere gauderet, tot animos, quae perierant, ad veram ſalutem divina miſericordia fuiſſe revocatas.*

(*e*) Fortaſſe Fabius Stella, brixianus, ſignificatur, is, ad quem exſtant Paulli Manutii binae epiſtolae, decimatertia ſcilicet & decimaquarta libri II. quo Stella Polus, ut opinor, rerum ſuarum procuratore Romae utebatur.

(*f*) *effundit* exempl. & cod. vatic. Emendavi.

vatam, tamdiu abalienatam a reliquo corpore, a nobis certe capitali odio dissidentem, vix te (g) conspecto, ad sanitatem statim rediisse, ac supplicem, te interprete, atque adeo deprecatore, a Christi vicario veniam pacemque petere? o praeclarum Christi Dei ac domini nostri operarium! qui, vixdum in amplissimam messem ingressus, in domini horreum uberrimos & laetissimos fructus condiderit, uberiores quotidie laetioresque conditurus. ista est vera gloria, verissimis laboribus exercitationibusque comparata. utinam modo & tibi ea, & nobis te diutissime frui liceat! quod cum ad multorum salutem, tum ad nostri ordinis (b) dignitatem maxime pertinet. ego certe, qui te, jam antea

(g) *in tuo conspectu ad &c.* iid.

(b) Cardinalicii scilicet. Quasdam Poli litteras, quibus Petro Bembo, de recenti cardinalatu gratulanti, respondit, in codice vaticano 6416. p.253. a me repertas, non alienum duxi hoc loco proferre, cum eruditisque communicare, si prius Bembi ad Polum litteras, ex libro ejus epistolarum quinto edit. Venet. anno 1552. pag.224. depromtas, exhibuero.

Petrus Bembus Reginaldo Polo Cardinali S.P.D.

Dolebam antea, te a nobis discessisse; cum tamen esset spes, aliquando reversurum. nunc autem, cum te Paulus pont. max. in amplissimum cardinalium ordinem legerit, neque posthoc his in locis te videndi facultatem mihi datum iri ullam putem, laetor tamen, tuam virtutem dignitate auctam & honestatam fuisse, quam te posse consequi, incredibili Pauli prudentia judicioque freti, sperabamus. qua de re tibi vere atque magnopere gratulor, utque perpetuae solidaeque voluptati tibi sit iste magistratus, quaeso & opto. ac meum quidem tui absentis desiderium nostrae necessitudinis memoria facile solabor. tu vero, longe ornatior atque illustrior factus, non Italiam modo, sed Britanniam etiam tuam atque ipsum coeli verticem tuarum laudum splendore fac impleas. Vale. III. Kal. januarias 1536. Patavio.

Reginaldus Polus Cardinalis Petro Bembo S.P.D.

Accepi tuas literas, in quibus quod primum scribis. discessum te meum antea dolenter tulisse, cum tamen non sine spe esses, me brevi ad vos reversurum, & nunc, cum spes tibi nostrae reversionis praecisa sit propter novum magistratum, qui me deinceps in his locis est retenturus, absentiam te meam non lubenti solum, sed etiam gaudenti animo ferre, utrumque, Bembe, abundantiam quandam tui erga me amoris declarat, non illius quidem mihi ignoti, sed ita groti, ut, quo magis abs te illustratus fuerit, eo semper mihi sit futurus jucundior. verum, quod ad digressum nostrum attinet, si cuiquam nostrum dolendum est, majorem ipse quidem dolendi causam habeo, qui tot suavitatibus tuis careo, quibus, cum in istis locis essem & tecum versarer, maxime delectabar; ut nunc me maxime accensum, quod, cum per tuam humanitatem mihi semper liceret tua suavissima consuetudine uti, non tam quidem frequenter, quam mihi & jucunda & utilis esse potuisset, ea fruebar. quare ipse quidem, quocunque loco ero, non sine tui desiderio vivere potero, cum tu contra ex me, quod te tantopere delectoret, praeter mutuum amorem, nihil omnino posses expectare: qui quidem omni & loco & tempore idem erit, qui semper fuit, id est, in te constans, & nunquam non ad gratifican-

antea natura & patris admonitu, postea vero etiam ratione, non solum amandum & observandum, sed, quantum in me fuerit, imitandum proposui, saepissime a Deo precor, ut aliquando, constituta istic christianae disciplinae ratione, tibi apud nos, quod commodo tuo facere possis, vivere liceat. incredibile enim est, quam te, quem absentem assidua cogitatione complector, praesentem intueri, tuisque & praeceptis & exemplis mentem atque animum meum conformare cupiam. Vale. Roma. VII. id. januarii.

ficandum paratus. Quod vero de honore hoc nostro, & novo magistratu, ut tu eum appellas, tantopere gratularis, insignia honoris, Bembe, sunt haec, non honor, quae adhuc sum consequutus. honor enim, ut ego judico, & ut tu minime ignoras, in eo erit, si id praestare potero, ad quod tu me sanctissimis & gravissimis verbis hortaris, id est, si, quod virtuti soli est debitum, sola virtute tuebor. in onere enim, quod per haec insignia nunc data significatur, verus honor adhuc latet, qui tum denique efflorescet, si in eo ferendo recte me geram. sed neque eum mihi unquam vindicare audebo, cum illi in primis debeatur, qui totum onus fulcit & sustentat. verum, qualiscunque erit, quandoquidem nullo modo reddi suus honor domino honoris possit, ut non aliqua pars illius splendoris dotorem illustret, si hic ille honor sit, qui veram gratulationem amicorum excitat, hoc quidem polliceor, omni me studio & industria, pro mearum virium imbecillitate, daturum operam, ut de vero & stabili honore mihi aliquando gratulari possis. Ex quo si qui fructus in amicos redundant, nisi praecipuas tibi parteis in his vindices, qui antiquissimam mecum amicitiam geris, injuriam certe mihi abs te fieri judicabo. Quod ad me quidem attinet, quod amicissimis soleo, idem tibi praestare semper ero paratus. hoc autem si vere tibi de meo animo persuadeas, ea profecto spes te nunquam fallet. Vale. Datum Romae undecimo Calend. febr.

Hoc tibi oneris a me imponi patieris, ut, quod commodo tuo fieri poterit, senem nostrum, patrem inquam Marcum meum, qui me in Christo genuit, saepius invisas, saepius meis verbis amplectare, in omnibus autem commendatum habeas.

Extra inscriptum est:

Al Molto Magn. & Ex. Sig. come fratello hon. il Sig. M. Pietro Bembo.

Postrema illa: *Hoc tibi oneris &c.* non ab eadem, qua superiora, sed ab alia quadam, Poli fortasse ipsius, manu perscripta sunt.

X C I.

Jul. Pogianus N. N.

CRas (*a*) senatum fore, viator (*b*) modo nunciavit. quare, cum tibi hoc eodem senatu dicendae sententiae facultatem datum iri sperem, primum a Deo optimo maximo precor, ut ea *a b*

(*a*) Significari puto diem mensis februarii sextum anni 1555. quo die, quemadmodum in quodam vaticanae bibliothecae libro ms. Oldoinius in Nobilii *Vita* lectum a se affirmat, *Sanctissimus dominus noster* (Julius III.) *aperuit*

ea res tibi bene feliciterque eveniat : deinde a te etiam atque etiam peto, ut te colligas, &, quantum proximo hoc biennio praestanti isto ingenio, assidua fere latine loquendi & scribendi consuetudine, &, si quid ad rem pertinet, me doctore & monitore, profecisti, tantum senatorio munere obeundo explices. neque eo dico, ut, quicquid audieris, legeris, scripseris, vel meminisse debeas (quod fieri nullo modo potest), vel, etiamsi posset, totum id in sententiae dictionem conferas; sed ut diuturna lectione, scriptione & loquendi ratione conformes orationem tuam. quae quanquam primis his tui officii diebus, teque
c admodum adolescente (*c*), modica esse debet, & ad pontificis
d maximi sententiam accommodata (*d*), tamen ipsa dicendi moderationem ...

ruit os, de more solito, reverendissimo domino meo cardinali de Nobilibus, & dedit ei annulum, & denominationem S. Mariae in Dominica. Quae quidem *oris apertio* nihil aliud est, nisi jus dicendae in senatu sententiae, cardinalibus a romano pontifice tributum: quo illi jure non statim atque cardinales creantur, biretoque, quod vocant, rubro insigniuntur, uti fruique incipiunt, sed postea quam pileum, sive galerum, item rubrum, quod est alterum cardinalatus insigne, ab eodem rom. pontifice acceperint. etsi autem uno eodemque tempore & *os aperiri*, & pileus tribui ferme soleat, tamen Nobilio pileum die XI. dec. an. 1554. tributum, Ludovicus Branca, *caeremoniarum pontificiarum magister*, in suis ephemeridibus affirmat; *os* autem *apertum* die 6. febr. an. 1555. vaticanus ille liber, ab Oldoinio inspectus, docet. quem Narius in Nobilii *Vita* sequutus, *Il sommo pontefice*, inquit pag. 16. *vedendosi per la promozione di tal soggetto* (Roberto de' Nobili), *più che per qualsivoglia altra, nel colmo di sue glorie, sentendosi forse vicina al fine della vita, geloso di partire dal mondo, se non avesse dato l'ultima mano a questa sua opera, sì maravigliosa, il giorno sei di febraro 1555. gli aprì in cancistoro la bocca; gli diede l'anello, e il titolo della diaconia dell'antichissima chiesa di S. Maria in Domnica, volgarmente della Navicella, quale accettò* (il Nobili) *con mirabil gioja, per esser divotissimo della gran madre di Dio. e non passarono molti giorni, che il pontefice sotto il giorno 13.* (corr. 23.) *di marzo dell'anno medemo passò all'altra vita, avendo lasciata nel mondo e nella chiesa con la promozione di Roberto memoria gloriosa & eterna di se stesso*.

(*b*) De *viatore* vide epist. 80. *Expectavi* pag. 79.

(*c*) Aetatis annum decimumquartum Robertus inierat die 5. sept. proxime superioris anni 1554.

(*d*) Affert idem Narius pag 41. sententiae cujusdam, quam Nobilius in senatu, Paullo IV. ut opinor, pontifice, dixit, hoc exordium, ad Pogiani hanc ipsam regulam certe exactum: *Non possem, beatissime pater, etsi totum diem dicenda consummarem* (fort. *consumerem*), *aliquid addere novi iis, quae a reverendissimis dominis meis summa prudentia, pari eloquentia conjuncta, allata sunt. tamen, ut sanctitati vestrae morem geram, quae omnes sententiam dicere jussit, breviter id dicam, quod videtur a me & a conscientia mea sanctitas vestra atque adeo Jesus Christus, qui me in consilio* (fort. *consilium*) *sanctitati vestrae dare voluit, postulare. unum, antequam incipiam, a te, beatissime pater, atque a vobis, reve-*

deratio & conformatio orationis tuae ad pontificis voluntatem, facultatem judiciumque desiderat. haec ego ab ista aetate non requirerem, nisi scirem, te illud specimen tui dedisse saepius, ut abs te jam nihil mediocre expectetur. omnino tua ingressio ad dicendam in senatu sententiam vel ad laudem vel ad vituperationem diuturna fuerit. quamobrem, cum gloriae sis cupidissimus, dubitare non possum, quin, eam ut consequaris, summopere eniti velis. quod cum ipse intelligerem, non tam haec tui ad id te cohortandi gratia scripsi, quam in hac scribendi exercitatione retinendi causa: quod omnino alio argumento fecissem, nisi ejus inopia laborassem.

reverendissimi patres, peto, ut, si quid dixera, quod vestris auribus dignum non sit (quod non consulto faciam), mihi parcatis, & me benigne audiatis. quidquid enim dixera, totum vobis judicandum relinquam. Proposita est quaestio disputanda, an sanctitas vestra possit &c. Agnosco, pater sancte, quaestionem hanc ad duo potissimum hominum genera pertinere, neque alios posse de hac re disputare, nisi theologos, & juris canonici consultos. ex his me non esse, cum sanctitas vestra scit, tum ego & agnosco, & fateor. quare, cum omnibus, ut credo, difficilis ad disputandum haec quaestio est, tum mihi maxime, qui neque ita sum eruditus, ut possim gravissima de re dicere, neque earum rerum usum prae aetate habere possum, ut aliquam aliam ejusdem rei disputationem possim afferre. etenim agitur gravissima de re & difficillima, ut utrinque timendum sit. nam, si ego auctoritatem &c. defendere velim, metuo, ne in id incidam, in quod inciderunt nostrae aetatis haeretici, ut matrimonium sacramentum esse negem &c. tamen, cum tot sint in hac causa difficilia, illud unum me consolatur, quod ego idem dicere possum, quod olim Petrus Christo: „ In verbo tuo laxabo rete „. Ego vero in verbo tuo os aperiam, & fimbrias oris laxabo: atque utinam, velut ille magnus Petrus rete omnium piscium genere refertum traxit, ita ego os meum plurimarum sententiarum floribus refertum aperire possim.

XCII.

Jul. Pogianus N. N. (*a*)

SI quid ex me quaeres, quod ad officium meum pertineat, non committam, ut id a me desiderare possis; tametsi injuria hac, una post homines natos maxima, abs te nullo (*b*) meo merito lacessitus sum (*c*). sin autem elicere vis consola- torias

N 2

(*a*) Scriptum hunc codicillum puto, Julio III. die 23. mart. an. 1555. e vivis erepto.

(*b*) *ullo* cod. vatic.

(*c*) Mortuo pontifice maximo, illique justis novemdialibus rite persolutis, abdunt se in conclave vaticanum cardinales, successorem pontificem creaturi, *duobus*, ex Gregorii X. a. 1274. & Clementis VI. an. 1351. praescripto, *servientibus*, quos *conclavistas* appellant, *clericis vel laicis* (quibus tertium, *infirmae & graviter afflictae valetudinis* causa, *a majori parte collegii*

d torias literas (*d*), ego ad te eas dare nec possum nec debeo. nemo enim unquam tanto in maerore jacuit; qui mihi perpetuus futurus est. praecidi enim mihi omnem spem laetitiae (*e*), ne-
e que quisquam (*f*) posthac me unquam hilarem videbit. Deum
f opt. max. precor, ut me, si non ex his malis, certe, secunda
g omnium (*g*) voluntate, ex hac urbe aliquando eripiat.

gii per secreta suffragia addi posse, Pius IV. anno 1562. permisit) comitati. qui comitandi patres illos amplissimos, cum iisque vivendi honos valde ab eorum familiaribus non unam ob causam expeti solet. in quo honore Pogianum a Nobilio, conclave illud sive propediem ingressuro sive jam ingresso, praeteritum suspicor, in eaque ipsa re factam sibi ab discipulo alumnoque suo injuriam conqueri heic eum, existimo.

(*d*) De Julii pontificis max. morte, qui Nobilii magnus avunculus fuerat.

(*e*) Si Julius diutius vixisset, sperabat certe Pogianus, insignem aliquam sibi ab eodem ob egregie sororis nepotem ab se institutum, mercedem persolvendam: quam sibi spem ejusdem morte in omne tempus praecisam dolet. quo ipso in dolore, tantaque rerum omnium in desperatidne cum esset, scripsit fortasse ad card. Joannem Bellajum epistolam 30. *Me vero*, quam supra protuli pag. 40.

(*f*) *quicquam* cod. vatic.

(*g*) *Omnium* dicit, ut Nobilium quoque comprehendat, ac tacite carpat, cui nulla de magistro suo cura esset.

XCIII.

Jul. Pogianus N. N.

a Quod antea magna tua (*a*) voluntate faciebam, amplissime Roberte, ut, exercendi tui causa in hac latine scribendi
b ratione, vel ad praesentem (*b*) quotidie literas darem,
c id nunc (*c*), ut eundem te in illa ipsa consuetudine retineam, magis etiam mihi faciendum putavi. nam, cum & usus latini
d sermonis, quem uterque assidue adhibebamus (*d*), & mea interpretandi ratio, quibus te tum ad scribendum tum ad loquendum multum proficere affirmabas, tua ista absentia sublata sint, vereor, si reliquam hanc exercitationem intermiserimus (quae rei natura est), ne ad nihilum recidant, quae paucis mensibus cum tua summa laude es consecutus. neque vero tibi ullum unquam

(*a*) Malim *mea*.

(*b*) Cum scilicet ejusdem domus parietibus uterque continebatur.

(*c*) Haec epistola ad absentem Nobilium scripta est. Contulerat autem ille se die 5. apr. an. 1555. in vaticanum conclave una cum reliquis, qui Romae tum erant, cardinalibus, ibique de more conclusus de novo pontifice maximo creando cum collegis, haec cum scripta sunt, consultabat; quae quidem consultatio paucos sane dies absumsit: nam die ejusdem mensis nono Marcellum II. quarta & vicesima diei hora pontificem renunciarunt, postridieque in suam quisque domum reversi sunt.

(*d*) *adhibeamus* cod. vat.

unquam tempus, ullus locus, ulla occasio data est, in qua cum meditationi incredibilis Christi Dei benignitatis, qua per acerbissimam suam necem humanum genus complexus est, anniversaria hac ejus rei memoria (*e*) bonam temporis partem tri- e
bueris, cum (*f*) necessariis tuis muneribus aliquam impertieris, f
reliquas diei horas consumere debeas (*g*): non enim praeterea g
est ut aut ignaviter nihil, aut turpiter aliud agere velis. quod cum ab instituto tuo valde abhorret, tum loco, tempori, personae etiam, quam sustines, est alienum. equidem ad te patris tui (*h*) jussu hoc, quicquid est, literarum dedi; cui nihil gra- h
tius facere potes, quam si primum valetudini tuae inservieris, deinde si interdum ad nos latine aliquid scripseris.

(*e*) Dominica, quae dicitur Palmarum, ex quaque hebdomadis ejus, quae Christi domini cruciatuum ac necis memoriae recolendae dicata est, initium ducitur, incidit illo an. 1555. in diem aprilis septimum: quo certe die, sive e consequentibus diebus alterutro necesse est hanc epistolam fuisse datam. nam, post diem mensis nonum, creato jam novo pontifice, egressisque e conclavi cardinalibus, dari non potuit.

(*f*) Fort. *cumque*.

(*g*) *debes* cod. vatic. Fortasse legendum est *rectius debeas*.

(*h*) Vincentii.

XCIV.

Robertus Card. Nobilius Reginaldo Card. Polo.

CUM superioribus diebus, pro summa mea erga te benevolentia & observantia tuoque in me singulari amore, quem mihi tuis humanissimis literis declarasti, illud mihi sumpsissem, ut ad doloris acerbitatem, quo Julii pontificis max. morte (*a*) a
affectus fueram, ab humanitate & sapientia tua aliquod remedium per literas peterem, subita & mirifica Marcelli pontificis max. renunciatio (*b*) me & de illa sententia deduxit, & in eam b
adduxit, ut & communi solatio luctum meum levarem, & tibi de tui amantissimi hominis, probi etiam & sapientis viri, summo hoc honore gratularer. sed ecce fulmen, dum ad te scribere instituo. nam impetu morbi Marcellus pont. max. repentino perculsus, e vita migravit (*c*). o spes fallaces! sed no- c
lo

(*a*) Obierat Julius III. Nobilii nostri magnus avunculus, die 23. martii hujus anni 1555.

(*b*) Quae contigerat die mensis aprilis nono.

(*c*) *Anno dominicae nativitatis* (inquit Panvinius in epitoma rom. pontt. & cardd.) MDLV. *die Mercurii Kalendis maji, nocte praecedenti, hora inter septimam & octavam, peccatis nostris ita exigentibus, beatissimae recordationis dominus, vere sanctus, per omnia apostolicus, & Deo amabilis, papa Marcellus II. cujus memoria in benedictione*

d lo (*d*), praesertim ad te scribens; a quo cum medicinam petam, malum exulcerare non debeo. tantum igitur te oro & obsecro, e si modo in tantis negotiis, istis hominibus (*e*) maxime salutaribus, f aliquid otii est, aut gravedinis (*f*), qua te affectum esse magna mea molestia audio, ulla datur levatio, ut meis incommodis consolandi causa scripto aliquo tuo, quasi divina aliqua medicina, medearis. interea Deum precabor, ut, quod bonorum precibus expetitur, tu, ex isto orbe, quasi e caelo, confectis jam g ex sententia rebus omnibus, in Italiam delapsus (*g*), ad chri- h stianae reip. gubernaculum (*h*) accedas. quod cum saluti omnium necessarium existimo, tum mihi optatissimum esse, confirmo. Roma.

ORA-

ctione est, dum ecclesiam Dei reformare studet, tanquam flos matutinus cecidit. a Domino enim vocatus, ad caelestem patriam migravit die vicesimo secundo (sui pontificatus), *magno sui apud omnes bonos relicto desiderio.* Franciscus autem Firmanius, in *Diariis vaticanis* ad an. 1555. *Die*, inquit, *trigesima aprilis apoplexia tactus, hora septima cum dimidia noctis sequentis obiit felicis recordationis Marcellus II. anno aetatis quinquogesimo quarto.*

(*d*) ἀπειροκάλως.

(*e*) Britannis: apud quos, romanae ecclesiae sua opera reconciliatos, pontificia legatione etiamnum fungens, catholicamque rem sapientissime constituens, Polus agebat.

(*f*) Gravedo quid sit, docet Cornelius Celsus *Medicinae* lib. IV. cap. 2. *Destillat*, inquit, *humor interdum in nares; quod leve est: interdum in fauces; quod pejus est: interdum in pulmonem, quod pessimum est .... Aliud autem, quamvis non multum distans, malum gravedo est. haec nares claudit, vocem obtundit, tussim siccam movet. sub eadem salsa est saliva, sonant aures, venae moventur in capite, turbida urina est. haec omnia* κορύζας *Hippocrates nominat. nunc video apud graecos in gravedine hoc nomen servari, destillationes* καταστάγμους *appellari.*

(*g*) Sed in Italiam numquam amplius reversus est Polus; obiitque Lambechi prope Londinum anno 1558. die sive 15. sive 17. novembris: cujus morte ingens ac luctuosa rerum britannicarum facta conversio est. Paullus Manutius in sua ad Pium IV. epistola, operi ipsius Poli *de concilio* præfixa, *Mansit*, inquit, *in officio & fide, quamdiu Polus & regina* (Maria) *vixerunt, britannica natio, utriusque innocentia & sanctitate, alterius etiam sermonibus praeceptisque commota. postea, cum utrumque Deus, cujus abdita consilia non assequitur humana mens, ad caelestis vitae praemia vocasset, lapsa est iterum & concidit illa gens, destituta consiliis, quibus antea nitebatur.*

(*h*) Pontificatum maximum significat; quo quidem jam antea Polus dignissimus habitus fuerat: *Incidit*, inquit in eadem illa epistola Manutius, *tempus, cum de sufficiendo post obitum Paulli III. pontifice cardinalibus habenda deliberatio esset. affuit Polus ita sedato animo, ita cupiditatis & ambitionis expers, ut, majore collegii parte pontificatum ad eum deferente, non statim assenserit, differendamque rem tantam in posterum diem censuerit: fore enim, si probaret Deus, eumdem post aliquot horas cardinalium consensum, sin minus, omnino sibi, quod Deo displiceret, placere nihil posse.*

Nunc Nobilii hac epistola admoniti, in qua Marcelli II. obitus nunciatur, Pogiani nostri orationem, in ejusdem Marcelli funere ad cardinales ab eo habitam, subjiciemus.

ORATIO
In funere Marcelli II. pont. max. habita prid. id. maji. M. D. LV. (*a*) a

Quae res ad dicendum duae facultatis plurimum afferre solent, hae me maxime deficiunt, patres amplissimi, praestantis ingenii vis, & maturi temporis adjumentum. quod sane incommodum grave quidem illud omni tempore, sed
tamen in hac causa (*b*) ita impedit, ut, quae argumenti ratio b
vel ingenii mei tarditati orationis copiam antea suppeditasset, hodierno die a dicendo maxime deterreat. etenim Marcelli pontificis maximi vita laudanda est, vel potius deploranda mors; quae summo principi, & parenti omnium optimo, alienissimo christianae reipublicae tempore, repente allata, incredibilem luctus & maeroris acerbitatem piis & bonis omnibus importavit. ergo communis hujus casus & orbitatis dolor, proprius etiam aliquis meus, propter summam erga eos benevolentiam & ob-
servantiam, ad quos maeror potissimum pertinet (*c*), sic men- c
tem & linguam perturbant, ut in immenso campo laudum & virtu-

(*a*) Desumsi hanc inscriptionem ex codice 1028. bibliothecae vaticanae (qui olim urbinatis fuit) pag. 246. Prodiit eadem haec oratio *Romae* anno 1592. *per Ascanium & Hieronymum Donangelos*, sic inscripta, *Laudatio Marcelli II. pont. max. per Julium Pogianum ad sacrum collegium recitata*. hanc ipsam nos editionem sequemur, variantes vaticani manuscripti codicis lectiones, sicubi opus fuerit, indicantes. Exstat de hujus orationis praestantia luculentum Latini Latinii testimonium in litteris ab eo ad Andream Masium die 21. maji 1555. datis, in quibus, *Foliettae*, inquit, *orationem in Marcelli comitiis habitam* (de qua vide epist. 6. *Legi tuas* pag. 11.) *opinor tibi a me missam esse. is nunc iterum de eadem re* (hoc est de eligendo pontifice) *dixit, quem tamen dicentem audire mihi non contigit. audieram pridie ante Julium Poggianum* (sic) *nostrum* (nosti, opinor, hominem) *graviter ornateque laudes Marcelli pontificis commemorantem, subitumque viri interitum deplorantem: cujus mihi actio oratioque ita probata est, ut nullius venustior adhuc visa mihi Romae sit*.

(*b*) Edi & heic & infra jussi *consa*, quemadmodum in codice vatic. legitur, non, ut est in romana editione, *caussa*: quae orthographiae ratio abhorret a caetera Pogiani eam vocem scribendi consuetudine.

(*c*) Puto significari, praeter Marcelli fratrem Alexandrum, Alexandrique filios Ricciardum atque Herennium, cardinalem quoque Nobilium, Pogiani alumnum, Marcello ipsi carissimum, quem, paucis illis pontificatus diebus, admodum adolescentem, vixque adeo pubertatem ingressum, sanctae romanae ecclesiae bibliothecarium renunciarat. Maeroris autem, quem ex Marcelli obitu Nobilius cepit, insigne ipse monumentum in adversariis suis exstare voluit, in quibus, *Kalendis*, inquit, *majis, qui dies mihi semper erit, credo item bonis omnibus, ad memoriam maeroris insignis, Marcellus secundus, pontifex maximus, altero & vigesimo die a pontificatus renunciatione repentina morte oppressus est*.

virtutum Marcelli pont. max. morsu doloris interrupta, saepius haerere cogatur oratio. sed, quoniam me huic impositae necessitati, vel in tantis & temporum angustiis & animi molestiis, parére oportet, primum magna illa spe proposita, fore aliquando, ut praestantissimi hujus pontificis vita, per se quidem satis immortalitati commendata, a praestanti tamen aliquo in scribendo aut dicendo homine, laudis & gloriae causa, tanquam singularis ad celebrandum materia deligatur, quod res postulat in praesentia faciemus, ut ex ejusdem eximiis virtutibus, quae christiano nomini semper usui & ornamento fuerunt, quaecunque in mentem venerint, grata, ut debemus, piaque memoria prosequamur.

Atque, ut inde exordiar, unde laudationum ratio fere ducitur, primum Marcellus Cervinus honesto apud suos genere
d natus (*d*), ut natura quadam gravi & severa, sic illustri ingenio
& industria fuit. itaque ad eam morum gravitatem, quae na-
e turalis in ipso videbatur (*e*), & ad domesticae disciplinae sancti-
f tatem, si doctrinae subsidia accessissent (*f*), magna jam tum
spes erat, illum ipsum ad summam honoris atque imperii dignitatem esse venturum. quare, puerilibus disciplinis celeriter instructus, cum divina illa virtus contineri jam non posset angustis patriae finibus, sed majus theatrum, quo se universam profunderet, requirere videretur, Marcellus, Senas, ubi bonarum artium studia maxime florebant, profectus, tantum brevi assecutus est, ut non modo iis, quae in ea urbe in optimo quoque studiorum genere praestarent, tamquam flosculis, undique

(*d*) De Marcelli ortu ac genere Panvinius in ejus *Vita* uberiora haec protulit: *Marcellus pontifex, non obscuris parentibus in agro piceno, oppido Montis Fani, pridie nonas maji, anno salutis 1501. nascitur. quo tempore pater ipsius Ricardus ejus provinciae quaesturam magna cum laude gerebat. quo munere, pontifici & provincialibus gratus, novem annis sub Alexandro VI. functus est. exstant ejusdem pontificis, & Augustini Barbadici, Venetiorum principis, litterae, plumbo signatae, ad hunc ipsum Ricardum: illius quidem sic „ Dilecto filio thesaurario provinciae nostrae Marchiae anconitanae Alexander papa VI. „: hujus vero ita „ Augustinus Barbadico, Dei gratia dux Venetiarum &c. magnifico D. Ricardo Cervino, Marchiae anconitanae apostolico thesaurario, salutem & syncerae devotionis affectum „. Utrasque ipse vidi. is ipse Ricardus fuit genere etruscus, gente Cervina, apud suos honorata, Politiano, oppido ditionis antea senensis, tum florentinae, honestis parentibus ortus. matrem habuit Marcellus Cassandram Benciam, honestissimam foeminam; fratres vero duos, eodem patre, at ex noverca genitos, Alexandrum & Romulum. hic vir praestantis ingenii, triennio ante ejus pontificatum, magno fratrum maerore decessit: ille quinquennio post e vita migravit.*

(*e*) *fuerat* cod. vat.

(*f*) *jam accessissent magna tum &c.* edit. rom. Emendavi ex cod. vat.

que delibatis, sed onerato & completo pectore varietate magnarum rerum atque artium, Romam pervenerit (*g*). g

Atque, ut primum coepit in hac civitate versari (*h*), se h
ad bonos in primis & eruditos viros contulit. neque vero statim cognita non est singularis illa doctrinae vis, probitatis, atque prudentiae: quin etiam, cum talis inde existeret oratio, quae verborum numero, sententiarum, vel oraculorum potius, numerum assequeretur (*i*), erupit illico ad hominum existima- i

(*g*) *pervenit* edit. rom. Emendavi ex eodem.

(*h*) Romanae Marcelli commorationis prima illa tempora non satis distinxit hoc loco Pogianus; quae sane ex Panvinio cognoscamus: *Postquam*, inquit, *Senis discessit, ubi honesto otio ac litteris aliquamdiu operam dederat, Romam primum in comitatu legatorum florentinae reip. qui Clementem VII. civem suum, pontificem maximum recens creatum* (die 19. nov. an. 1523.) *christianorum omnium more venerabundi adibant, profectus, pontifici innotuit, quocum Ricardus pater in privata vita amicitiam habuerat, eique patris nomine arcana quaedam ad rectam astrologiae cognitionem communicavit. pontifex Marcello injunxit, ut ad patrem reversus cum suo nomine ad tabularum astronomicarum, quae anni rectam cursus rationem respicerent, perfectionem solicitaret. eam rem pontificis jussu Ricardus confectam, Marcello Romam redire jusso, pontifici misit ... Lacrymabili urbis casu* (anno 1527.) *in patriam profectus, rebus compositis Romam rediit, ubi scriptor apostolicus factus Alexandrum Farnesium cardinalem ... assiduus colere coepit. quo tempore in Angeli Colotii, Constantini Lascaris, & aliorum ejus aetatis litteratorum amicitiam insinuatus, virtutis caussa non mediocri in honore habitus est ... Patris morte in patriam redire coactus, curae familiari vacavit, sorores honestis matrimoniis nuptui tradidit. Clemente VII. mortuo* (die 25. sept. 1534.), *cum Alexander Farnesius, Pauli III. nomine, pontificatum obtinuisset, Romam quarto in Roberti Pucii, antiqui amici, qui postea cardinalis & ipse fuit, comitatu rediit, a pontifice benigne susceptus.*

(*i*) Mihi videtur, dicendum potius fuisse *verborum numerum sententiarum, vel oraculorum potius, numero assequeretur*. Cicero certe libro II. *de Orat.* c. 56. *Thucydides*, inquit, *omnes dicendi artificio, mea sententia, facile vicit: qui ita creber est rerum frequentia, ut verborum prope numerum sententiarum numero consequatur*. Praeclara laus! idque propterea, quod, quum natura fiat, ut pauciores sententias, quam verba homines proferant, profecto admirandum est, aliquem extitisse, qui non pauciores sententias quam verba protulerit: id enim est *verborum numerum sententiarum numero consequi*. ut igitur laudem atque admirationem contraria illa ratio *sententiarum numerum verborum numero assequendi* habere posset, necesse esset hoc vulgo contingere, ut pauciora verba homines proferre, quam sententias solerent: quod certe non contingit. mihi quidem *verborum numerum sententiarum numero consequi* divinae cujusdam eloquentiae videtur, *sententiarum* autem *numerum verborum numero assequi*, cujusdam infantiae. quod si non generatim *sententiarum numerum*, sed circumscripte *parem sententiarum numerum* Pogianus dixisset, tum ille mihi idem, quod Cicero, non tam voluisse dicere, quam plane dixisse, ac propterea rectissime dixisse, videretur.

tionem & admirationem, neque ullis (*k*) ipsius modestiae quasi cancellis coërceri potuit Marcelli incredibilis fama virtutum. quamobrem Paulus pont. max. oblatum sibi clarissimum illud animi & ingenii lumen arripuit, &, ut erat ingeniorum existimator acerrimus, tantam gloriae segetem & materiam otiosam aut incultam jacére non est passus. & quidem divina tum fuit opportunitas. nam, cum sapientissimus princeps curam illam cogitationemque suscepisset, ut imaginem animi & consiliorum suorum Alexandrum Farnesium (*l*) cardinalem, tum quidem admodum adolescentem, sed praematura ingenii vi in avitae laudis spem atque iter ingressum, ad eos, quos sibi ipse fines antea semper constituerat, dirigi & confirmari (*m*) vellet, Marcellum, in quo sui similitudinem quandam amabat & admirabatur, juveni moderatorem & ministrum adhibuit. hunc igitur, tum quatuor & triginta annos natum, excitatum a doctrinae studiis, pontificiae scriptioni & reipublicae procurationi praefecit. quibus in actionibus ita se gessit, ut, cum caetera Paulus laudaret, prudentiam & auctoritatem obstupesceret (*n*): nullum enim jam negotium, nulla legatio, nulla christianae reipublicae pars, Marcelli consilio & viribus non digna videbatur (*o*). itaque nihil domi per ea tempora, nihil foris vel egit pontifex vel agere cogitavit, in quo Marcelli aut sententia aut opera non uteretur.

Ac primum ad Caesarem (*p*) in Hispaniam consolandi gratia (*q*) cum amplissimo adolescente (*r*) a pontifice missus, sic inde

(*k*) *multis* ed.& cod.vatic. Mendum putavi.

(*l*) Petri Aloysii, Parmae & Placentiae ducis, filium, Paulli III. nepotem, die 18.dec.an.1534. ab avo cardinalem creatum, cum aetatis annum ageret decimumquintum.

(*m*) *conformari* cod. vat.

(*n*) An latinae linguae consuetudo patitur, ut *obstupescere aliquam rem* quis dicatur? non puto. nam in Ciceroniano illo *pro M.Marcello* loco, quo fortasse Pogianus deceptus est, cap.28. *obstupescent posteri certe imperia, provincias, Rhenum, oceanum, Nilum, pugnas innumerabiles, incredibiles victorias, monumenta, munera, triumphos audientes & legentes tuos*, manifestum est, *imperia*, *provincias*, reliquorumque nominum quartos illos casus non ab *obstupescent*, sed ab *audientes & legentes* pendére.

(*o*) Hunc ipsum locum Panvinius imitatus, sive potius a Pogiano mutuatus, in Paulli III.*Vita* ait, *Nullum enim jam negotium, nulla legatio, Marcelli consilio & viribus non digna videbatur*.

(*p*) Carolum V.

(*q*) Elisabetha, sive Isabella, Emanuelis, Portugaliae regis, & Mariae castellanae filia, Carolo V. Hispali nupta, Toleti ex partu decesserat Kalend. majis an.1539. (non, ut Moreriusait, 1538.) aetatis suae 36. incredibili mariti luctu.

(*r*) Card. Alexandro Farnesio. Miror, a Petro Pollidorio, Marcelli *Vitae* novis-

inde discessit, ut Caesari, in domestico conjugis luctu, suae & prudentiae & eloquentiae jucundum relinqueret desiderium. post ornatissimo juveni (*s*), ad Caesarem & ad Galliae regem (*t*) *s t*
maximis de rebus (*u*) proficiscenti, iterum administer datus, *u*
tantam navavit operam, quantam in summo pontificis studio difficillima negotiorum & temporum ratio postulabat. hic mihi occurrunt, patres amplissimi, & quasi manus injiciunt actuosae illae & fructuosae nomini nostro, in summorum christianae reipublicae principum congressibus & colloquiis, explicatae Marcelli virtutes (*x*), ingenium in excogitando, consilium in pro- *x*
videndo, in exponendo gravitas, in docendo facilitas, in persuadendo vis, in agendo industria, in conficiendo celeritas.

O 2 sed,

novissimo scriptore, primum hoc Farnesii, eodem Marcello comite, ad Caesarem iter, silentio fuisse praeteritum. Profecti autem sunt Roma in Hispaniam die 19.maj. an.1539.

(*s*) Eidem card. Farnesio.

(*t*) Franciscum I.

(*u*) Pallavicinius in *Historia concil. trid.* lib.IV. cap.10. num.1. *Erano*, inquit, *tornati in Roma prima il card. Farnese dalla legazione di Spagna, e appresso ancor l'Aleandro dalla sua di Germania ... quando intervenne, che i Gantesi tumultuarono contro a Cesare, il qual'era di quella città signore insieme e figliuolo. ond'egli ... prese consiglio di trapassar frettolosamente ne' paesi bassi con picciolo e disarmato accompagnamento. ed a questo fine non v'essendo oltra via compendiosa, che per la Francia, non dubitò di fidarsi in mano a quel rè e d'inchinarsi insieme a chiedergli il passo, che gli fu conceduto. queste vicendevoli dimostrazioni ravvivarono la pratica di stabil pace, e se ne sparse la credenza come di già sicura, e solamente non publicata, e altresì del nuovo scambievole parentado fra que' due principi. ciascun di loro diede conto al papa di tal risuscitata pratica per nobil messo, inviatogli a questo titolo. ond'egli bramoso di cooperare ad accelerarne l'effetto, e avvisato che il rè de' romani* (Ferdinando) *dovea calare in Fiandra per vedere il fratello e deliberare sopra gli affari emergenti della religione, si dispose* (a dì 24. di novembre 1539.) *di mandarvi nuovamente legato il cardinal Farnese, che non uscito ancora dall'adolescenza mostrava capacità superiore agli anni. havevagli Paolo fin da' primi giorni della sua promozione assegnato per segretario, e per reggitore Marcello Cervini da Montepulciano, huomo di rara bontà, letteratura, e prudenza ... Sì come dunque il Cervino haveva accompagnato e guidato il cardinal Farnese nell'ufficiosa legazione di Spagna, così volle il papa, che tanto più l'indirizzasse in queste negoziose di Francia, e di Fiandra. ed affinchè potesse con maggior dignità ed intervenire e parlare nelle conferenze più eminenti insieme col legato, deliberò d'uguagliarglielo nella veste ... e così, havendolo pochi mesi prima* (a' 27. d'Agosto 1539.) *onorato con la mitra episcopale di Nicastro, avanti che il legato giugnesse a Parigi l'annoverò in una cieltissima creazione di porporati.* Obiter moneo, ad hunc eumdem locum in editione operis romana an.1664. margini adscriptum esse 18. *di Febraro* pro 18. *di decembre*: quo certe mense cardinalium illa creatio contigit.

(*x*) Atqui *congressibus* illis *& colloquiis* Caroli & Francisci neque Farnesius neque Cervinius umquam interfuerunt. Vide eamdem *Hist. conc. trid.* lib.IV. cap.10. num.3.

ſed, cum fere ſingula oratoris ingenium artemque deſiderent,
y cumque (*y*) ipſe, praeter ingenii impedimentum, urgear etiam
tempore, totum id in praeſentia in veſtra omnium opinione &
z cogitatione relinquatur (*z*). Sed cum tot is tantaſque res qua-
aa bb driennii ſpatio (*aa*) mente & oratione (*bb*) perfeciſſet, quot &
cc quantas mihi cogitare difficile eſt, enumerare (*cc*) dicendo nul-
dd lo modo poſſim (*dd*), ſapientiſſimus pontifex, qui non minori
remunerandae virtutis, quam exercendae ſtudio tenebatur, cum
ee ff abſentem Marcellum, quem jam antea (*ee*) epiſcopum (*ff*)
gg fecerat, eximia (*gg*) prius hominis fide atque prudentia, fre-
hh quentiſſimo ſenatu, ſingulari verborum genere commendata (*hh*),
cardi-

(*y*) *cum* edit. rom. Exhibui lectionem codicis vatic.

(*z*) Quid primum cum Franciſco rege Pariſiis, quid deinde cum Carolo imper. Gandávi in Belgio Farneſius Cerviniuſque egeriot, habes apud eumdem Pallavicinium eodem libri IV. capite 10. n. 3. & ſeqq.

(*aa*) Initio ducto ab aono ſive 1535. ſive 1536. quo anno Marcellus coeperat card. Farneſio operam atque aſſiduitatem ſuam, Paulli III. juſſu, praebere.

(*bb*) Quid ſi *actione*, aut etiam *oratioue & actione*, legamus? vix aliter ſcripſiſſe Pogianum crediderim.

(*cc*) *enumerare vera* cod. vatic.

(*dd*) *poſſem* id.

(*ee*) *ante* id.

(*ff*) Neocaſtrenſium. Eſt autem Neocaſtrum, ital. *Nicaſtro*, Calabriae citerioris urbs, ſex paſſuum millibus a litore tyrrheni maris diſtans. Eum ipſum epiſcopatum gratulatus Marcello eſt Jacobus Sadoletus litteris Carpentoracte datis die 22. ſept. anni 1539. quas habes libro ejuſdem Sadoleti *epiſtolorum* XII. pag. 530. edit. Colon. ao. 1580. At vero anno inſequente 1540. *nona Kalendas octobris* (inquit Pollidorius pag. 35.) *Marcellus, neocaſtrenſi epiſcopatu dimiſſo, ad epiſcopalem eccleſiam Regii Lepidi in Æmilia transfertur. moleſte enim ferebat remotae praeſidere eccleſiae: propinquiorem vero libenter accepit, quod praeſentiore opera, quae oportebat, poſſet impendere... Dioeceſim cogitans pro praeſenti rerum conditione & indigentia multa praeſcripſit... Eodem allegaverat Jacobum Laynium, S. Ignatii Loyolae ſocium, praeſtanti doctrina atque virtute hominem, cujus opera non parum Clero & ſacris virginibus profuit. illarum ſiquidem plures, depulſis malis, quae religioſam diſciplinam evertebant, ad ſanctioris vitae cultum ſtudiumque traduxit. eximium Dei munus potiſſime impertitum eſt monaſterio S. Thomae; nec unum bonarum genus ex hoc fonte manavit. de utili impenſo labore meritas Laynio gratias per epiſtolam, februario menſe anno illius ſeculi quadrageſimo primo Roma datam, Cervinus reddidit. tanti autem viri, qui in rem praeſentem venerat, prudentiſſimis inſtructus monitis, ſubinde ampliori cum gregis bono apud Regienſes paſtorali functus eſt miniſterio ... Pridie Kalendas Martii anni ſequentis (1543.) ex epiſcopatu regienſi ad Iguvium in Umbria translatus eſt. menſe Maji* (corr. *Majo*) *per procuratorem poſſeſſionem adivit. exeunte vero anno dioeceſim inviſit, ac multa ibi pro opportunitate ac rerum exigentia praeſtitit &c.*

(*gg*) Omittit ad *cardinalem renunciavit* cod. vatic.

(*hh*) Litteris quoque, ad Cervinium eodem decimoctavo decembris die an. 1539. quo die creatus eſt cardinalis,

cardinalem renunciavit (*ii*): tum, clariſſimo & (*kk*) optimo ne- *ii kk*
pote (*ll*) revocato, hunc ipſum ejus legationis munere de- *ll*
coravit (*mm*). habuit omnino hoc Paulus pontifex, praeter cae- *mm*
tera virtutum ornamenta, praecipuum & proprium bonum, ut nou magis honoribus viros, quam honores viris honeſtaret. neque vero, ad rem exemplis comprobandam, quenquam alium nominabo; praeſertim cum & haec cauſa, uno contenta Marcello, requirat praeterea neminem, & unicuique, in ampliſſi-
mum iſtum conſeſſum (*nn*) aequo animo intuenti, facile Paulus *nn*
ſeminarium optimorum pontificum in veſtrum ordinem intuliſſe videatur.

Sed redeo ad Marcellum: qui tum nova ampliſſimi honoris acceſſione, tum veteri dignitate & auctoritate, quam non
aetas attulerat, ſed natura impreſſerat, doctrinae (*oo*) ratio au- *oo*
xerat,

nalis, datis, quam honorifice de eo Paullus III. ſentiret, ſingulari item verborum genere uſus idem pontifex declaravit: quas litteras, e Tabulario vaticano a Pollidorio depromtas, heic exhibendas exiſtimavi.

„ Dilecto filio noſtro Marcello
„ ſanctae romanae eccleſiae presbyte-
„ ro cardinali, neocaſtrenſi nuncu-
„ pato.

„ Paulus PP. III.

„ Dilecte fili, ſalutem & apoſto-
„ licam benedictionem. Si labori prae-
„ mium, fidei gratitudo, honor vir-
„ tuti debetur, tu in labore & cura
„ negotiorum noſtrorum indefeſſus, in
„ fide probatus, in virtute conſpicuus,
„ ita te dignum noſtra benignitate red-
„ didiſti, ut parum nobis videretur,
„ ſi te liberalitate in opibus, niſi
„ etiam beneficentia in honoribus pro-
„ ſequeremur. nam nec tu ſola vir-
„ tute contentus nobiſcum fuiſti, ſed
„ merita etiam erga nos & apoſtoli-
„ cam ſedem adjeciſti. Conveniebat
„ igitur, ut, cum dignitas cardinala-
„ tus ſeu virtuti, ſeu meritis tribui
„ ſoleret, tibi potiſſimum tribueretur,
„ qui ſimul utroque eorum inſignis
„ eſſes. itaque, ut grato principi te
„ operam locaſſe ſcires, & in futurum
„ cum dignitate etiam merita augeres,
„ hodie te inter caeteros cardinales a
„ nobis creatos adnumeravimus: mit-
„ timuſque ad dilectum filium Ale-
„ xandrum cardinalem de Farneſio,
„ ſanctae romanae eccleſiae vicecan-
„ cellarium, legatum & nepotem no-
„ ſtrum, birretum rubrum, de more
„ a nobis benedictum, qui illud pari
„ laetitia, qua ipſi miſimus, tibi aſſi-
„ gnet. Datum Romae apud S. Petrum
„ ſub annulo piſcatoris die XVIII. de-
„ cembris M.D.XXXIX. pontificatus no-
„ ſtri an. VI.

„ Bloſius.

Cardinalatum, Cervinio delatum, Oldoinius in duodecimum decembris, Panvinius in decimum nonum ejuſdem menſis diem confert. ergo, ſi non mendoſa eſt harum harum Paulli III. litterarum adſcriptio, erroris uterque convincitur.

(*ii*) *declaravit* cod. vatic.

(*kk*) Hanc & ſequentem vocem omittit id.

(*ll*) Alexandro Farneſio card.

(*mm*) *Quum reip. cauſa Alexandrum cardinalem non ita multo poſt Romam reverti opus eſſet, pontifice de more in ſenatu referente, ſummo patrum conſenſu placuit, ut is* (Marcellus) *apud caeſarem legati munus pro Farneſio obiret*. Panvin.

(*nn*) *conſenſum* cod. vatic.

(*oo*) *doctrina* id.

xerat, vitae & actionum aequabilitas confirmarat, hoc, inquam, dignitatis & auctoritatis pondere, cum jam antea pacis aut certe induciarum patrocinium suscepisset, arma de manibus iratorum
pp torum regum (*pp*) extorsit, & eosdem in pontificis maximi rationem sententiamque perduxit. quare, difficili in primis nego-
qq tio recte & (*qq*) salutariter confecto, ad urbem est accersitus.

Nota sunt vobis, patres amplissimi, quae postea sunt consecuta. scitis, reipublicae curam & tractationem vel ipsi a pru-
rr dentissimo pontifice creditam, vel certe cum eo (*rr*) commu-
ss nicatam; religionis administrationem (*ss*) delatam ad eundem memi-

(*pp*) Caroli V. & Francisci I. Verum, magis ex oratorum consuetudine, quam ex historicorum fide ac religione, haec de *armis*, ex utriusque regis *manibus* Marcelli opera *extortis*, deque eorum *animis*, *ad pontificis maximi rationem perductis*, a Pogiano commemorata sunt. quod in re fuit, illud unum est, quod Pallavicinius libro IV. *histor. concil. trid.* cap. 11. num. 6. prodit, ex ipsius Marcelli ad card. Alexandrum Farnesium litteris, die 31. maji an. 1540. datis: *Il rè di Francia*, inquit, *in ripassando il cardinal Cervini per la sua corte quando iva legato a Cesare, havevalo accolto con singolare amorevolezza, e parlatogli della pace, non conclusa tra se e l'imperadore, in sensi moderatissimi, narrando, l'ultima proposizione essergli si fatta, che, ov'egli volesse la Fiandra, restasse privo non solo di Milano, ma d'ogni palmo di terra, che possedesse in Italia; il che riguardava al Piemonte e al marchesato di Saluzzo: haver ciò egli ricusato &c.* Et lib. 5. cap. 2. num. 4. *Fu deliberato*, inquit, *di far in Parma o in altro opportuno luogo la conferenza: e, consentendo Cesare a quelle città, il pontefice vi si spinse ... Per troncar le difficoltà accordarono di vedersi a Busseto, terra de' Pallavicini presso al Pò, con guardia uguale per ciascuno di que' due principi. stabilito ciò in un concistoro* (in Roma a' 18. di Giugno 1543.) *furono in quello eletti ancora due legati per andar incontra all'imperadore, il cardinal Parisio ... e il cardinal Cervino. A Busseto adunque ne andò il pontefice, e il dì a canto l'imperadore, alloggiando nello stesso palazzo. Non fu punto questi arrendevole a' consigli di pace, fermo di riscuotersi delle offese che diceva a sè fatte dal rè Francesco ... Onde Paolo, sapendo, che non conchiude pace un pontefice ne' trattati introdotti da lui per utilità universale, quando fa conoscere al mondo, ch'egli ha piena ogni sua parte, a fin di trarne la conclusione, richiese e dispose l'imperadore a udir intorno a ciò le preghiere e i consigli del sacro collegio nel concistoro. quivi il cardinal Marino Grimani con faconda e saggia orazione il confortò alla pace. e Carlo in opposito con gravi ed efficaci risposte studiò di far apparir la sua buona causa, e la necessità di non inchinarsi alle condizioni volute dall' avversario ... Così hebbe fine il convento, il quale durò tre giorni, cavalcando poi Cesare per Alemagna, e riportandosi il pontefice a Roma, non con altro frutto, che d'essersi sottratto alle accuse d'havere scansata una fatica, la qual molti predicavano per fruttuosa.*

(*qq*) *salutoriterque confecto* cod. vat.

(*rr*) *&* id.

(*ss*) Pontificii vicarii in urbe munus significari hoc loco videtur, verum eo munere Marcellum umquam functum, non memini, a quoquam ex tam multis ejus rerum gestarum scriptoribus prodi.

meminiftis. quam cum ipfe virtutem (*tt*), vel potius virtutum *tt*
omnium procreatricem & dominam, veneraretur & coleret in
primis, tantam propterea admirationem habebat & venerationem, ut vel ii, qui a catholica fide aut a facris ritibus (*uu*) *uu*
abhorrerent (*xx*), non tam judiciorum feveritate deterriti, *xx*
quam exemplo fanctitatis adducti, & fua fcelera recognofcerent,
&, impiis fublatis erroribus, ad fanitatem redirent.

Quid ea commemorem, quae ad tridentinum concilium,
quo legatus (*yy*) a pontifice max. venerat, funt in omnium ocu- *yy*
lis atque auribus cum fumma chriftianae veritatis & pietatis defenfione celebrata? quid dicam de ejufdem libertate (*zz*), quae *zz*
pro-

(*tt*) Scil. religionem.

(*uu*) *illius ritibus* cod. vatic.

(*xx*) *abhorrent* id.

(*yy*) *Il pontefice* (Paolo III.), *consumato dagli anni, e dalle fatiche, non si conosceva più in forze di poter soffrire la crudezza delle regioni alpine. onde prese consiglio di mandarvi legati, non a fine di procedere alle sole prime funzioni di cerimonia, come l'altre due volte havea divisato, ma eziandio a decreti di fede e a leggi di riformazione ... Posto ciò, parvegli convenevole elegger tre de' tre ordini de' cardinali, che fossero non diffidenti a' principi, ed autorevoli per bontà e per senno. fra' vescovi scelse* (die 6. febr. an. 1545.) *Giammaria del Monte, vescovo di Palestrina, huomo, il quale fu riputato giugnere alla corona col valore, finchè non vi giunse coll'effetto; Marcello Cervini, a cui toccò di succeder' al collega nel principato, ma di precedergli nella stima de' posteri; e Rinaldo Polo, che in quel conclave, da cui riuscì pontefice il primo, fu in molti scrutinj sull'orlo del pontificato.* Pallavic. lib. v. hist. concil. trid. cap. 8. n. 1.

(*zz*) *In qua synodo* (tridentina) *Marcelli maxime virtus, & eximia in pontificia potestate & auctoritate tuenda libertas enituit. nam, quum Carolus V. imperator, privatorum commodorum, ut fama erat, caussa, tridentini concilii translationem, quam eu pontificis auctoritate legati adornabant, aegre ferret, Marcellusque in ea re ab eo dissensisset, quod caesaris voluntatem romanae sedis dignitati adversari videret, a caesaris ministris interpellatus, neque minis neque precibus a sententia demoveri potuit. ea re caesari invisus, quum graviora ejus verba, sibi relata, audivisset, caesarem quidem in corpus saevire, in animam vero suam nihil ei juris esse, respondit: caeterum ejus facta Dei judicio reservari; qui unicuique juxta merita sua esset tributurus.* Quae caesaris *verba*, Cervinio *relata*, Panvinius *graviora* dicat, disce ex Pallavicinio lib. VIII. cap. 15. n. 2. *L'Adriano*, inquit, *istorico di que' tempi, scrive, che l'ambasciata fu di minacciar' al Cervino, che, se procederà o traslazione senza bolla o volontà del papa, l'harebbe fatto gittar nell'Adice ... La vera ambasciata, che portò al cardinal Cervino, da parte di Cesare, Aurelio, segretario del cardinal Madruccio, fu, come dipoi m'è succeduto di leggere nell'originale d'una lettera scrittane* (sotto i 5. d'Agosto 1546.) *dallo stesso Cervino al papa: „ Che, s'egli senza commession del pontefice, havesse dissoluto il concilio, subornando a ciò i vescovi, come l'imperadore intendeva lui macchinare, se ne sarebbe pentito: perochè, ove di ciò il papa nol gastigasse, ne sarebbe gastigato da esso imperadore, e non istarebbe sicuro in luogo del mondo „.*

propria est vestri ordinis, in pontificia potestate & auctoritate tuenda? haec enim nimirum res tantam vim habuit ad excitandam & propagandam Marcelli laudem atque existimationem, ut non injuria tridentinae illius actiones summum eidem pontificatum peperisse videantur. Verum utar hoc loco ea clausula, patres, vestra, ut spero, voluntate & approbatione: Marcelli cardinalis vitam communi sententia, doctrinam eruditorum testimonio, civilem gubernandi scientiam Pauli pont. max. judicio satis esse comprobatam.

Sed incursat jam saepius in me dolor in hac Marcelli virtutum commemoratione. nam occupatur animus cogitatione communis acerbitatis; quem tamen ita dolorem comprimam, si potero, ut, nisi necessario loco, non patiar erumpere. Se-
aaa cutum est igitur illud tempus, cum, Paulo mortuo (*aaa*), Ju-
bbb lius pontifex maximus est renunciatus (*bbb*): cujus sane comitiis & Marcelli rationem habuistis, &, quo Julium honore me-
ccc rito suo affecistis, dignissimum illum etiam judicastis (*ccc*). de quo

do ,,. Alla qual ambasciata ei rispose, scaricandosi d'ogni apposta colpa, anzi dimostrandosi benemerito impeditore di quella dissoluzione, di cui era accusato per temerario macchinatore: che, ove pure havesse errato, non soggiaceva in terra a chi potesse con legittima autorità punirlo, salvo che il papa: che, se contuttociò volesse con lui Cesare usar la forza, essendo sua maestà il gran principe, ed egli un povero prete, il potrebbe far di leggieri; ma che 'l suo maestro gl'insegnava di non temer quelli, che, uccijo il corpo, non havevano più che fare: onde, posto che Cesare gli facesse togliere la vita, gli torrebbe ciò, che per necessità doveva lasciarsi; nè dieci anni di più o di meno montar gran fatto; e ch'ei dal suo canto sarebbesi ingegnato di star sempre in apparecchio; ma che sua maestà doveva anch'ella in breve partir dal mondo, e venir'in luogo, ove tutti sarebbon pari, & harebbono a render conto delle azioni loro ad un giudice, che non è accettator di persone, e rende a ciascuno secondo l'opere sue: e che perciò nè questo timore nè altro rispetto varrebbe a ritardarlo dall'adempiere fedelmente l'ufficio suo fin ch'egli vivesse.

(*aaa*) Die 10. nov. an. 1549.

(*bbb*) Die 8. febr. an. 1560.

(*ccc*) Quae ratio Marcelli habita fuerit in iis comitiis, quibus Julius III. nocte ea, quae diem 7. febr. an. 1550. consequuta est, pontifex maximus creatus, insequentis diei mane ritu sollemni renunciatus est, ex eo anonymi commentario, de quo ad epist. 90. *Ex litteris* pag. 92. dixi, volo cognosci. *Die*, inquit, 29. *mensis novembris* 1549. *hora* 16. *convenerunt cardinales in basilica S. Petri in capella Sixti* ... *Bini & bini processionaliter ingressi sunt conclave hora* 19. ... *Ingressi sunt cardinales episcopi quinque* (quos inter Marcellus Cervinius fuit, ex titulo basilicae S. Crucis in Jerusalem, cui praesidebat, card. Sancta Crux sive Sanctae Crucis vulgo appellatus), *presbyteri* 20. *diaconi* 16. ... *Die dominica, prima mensis decembris, circiter horam* 16. *omnes cardinales, excepto S. Cruce, quartana, & de Gaddis, podagra laborantibus, audita, vel celebrata missa, convenerunt in sacello Pauli; in quo congrega-*

gregatione primum lecta fuit bulla Julii II. contra simoniace eligentes pontificem ... Die Lunae, 2. decembris, hora decimasexta, cardinales convenerunt in sacello Pauli ... in qua congregatione deputati ad formanda capitula, futuro a pontifice observanda, capitula ipsa sacro senatui praesentarunt ... Et, quoniam cardinalis S. Crucis in hesterna congregatione ob adversam valetudinem interesse nequivit, ac bullae Julii II. contra simoniace eligentes summum pontificem, observantiam jurare cum aliis non potuit, ideo hoc mane paulo ante congregationem, notarii conclavis, una cum magistro caeremoniarum, accedentes ad cellulam dicti cardinalis, praefatam bullam ... clara voce legerunt, & ab eo juramentum de ea observanda acceperunt ... Die Martis, 3. dec. hora circiter 16. inceptum fuit primum scrutinium. .. Vota fuerunt infrascripta: Tranensis 12. De Monte 5. Sabinensis 10. Verulanus 1. Borbonius 1. Carpensis 1. Juvrè 1. Burgensis 12. Sanctae Crucis 9... Eadem die 3. dec. hora 22. in sacello Sixti fuit congregatio reverendissimorum, in qua partiti sunt sorte officia civitatum & terrarum ecclesiae inter se pro uno anno ad eorum libitum danda. Item distributae sunt terrae, quae ad vitam cardinalibus dari consuevere. Distributio, quae facta fuit, est infrascripta: Rodulpho Tudertum cum praetura & aliis officiis dari solitis ... Sanctae Cruci Camertum cum praetura &c. ... Die Mercurii, 4. dec. ... habetur secundum scrutinium ... Vota data sunt: quorum summa est infrascripta: Tranensis 8.... Sanctae Crucis 5.... Die Jovis, 5. dec. summo mane cardinales utriusque partis iterum ad practicas redierunt, & alter alterum vel pollicitationibus vel minis in sententiam suam trahere conabatur. firmiter nihilominus unusquisque in sua opinione perseverabat, & palam contendebatur ab omnibus. Adveniente hora 16. qua missa celebrari consueverat, praeceptum fuit magistro caeremoniarum, ne campana signum missae daret, sed expectaret quousque omnes simul convenissent, cum concordari nullo modo possent. Qui Polum fovebant, in sacello Pauli, reliqui in sacello Sixti congregati sunt; neque hi ad illos, neque illi ad istos accedere volebant. ita scrutinium impediebatur. Interim cardinalis De S. Cruce, qui ob infirmitatem tardius ad locum scrutiniorum venire solebat, ad sacellum Pauli venit: vixque primum limen ingresso, neque etiam adorandi facultate data, obviam ei fuerunt Carpensis, Moronus, Tridentinus, Mantuanus, Farnesius, qui praecipue Polo favebant, secumque loqui annuerunt. ipse, post orationem ad Deum, illos audivit. retulerunt, quo in statu res se haberent, & quod, licet jam duae partes ad Poli electionem consensissent, obstabant tamen Galli, quominus pontifex eligeretur: rogaruntque ipsum, ut, pro bono pacis, orator vellet accedere ad Gallos, apudque eos contenderet, ut cum aliis concordare vellent, ad evitanda scandala. Respondit ipse, se nihil unquam ardentius desiderasse, quam ut pax in ecclesia Dei conservaretur, & schismata ab ea pellerentur, magnumque dolorem ex eorum dissensione cepisse, cum electio summi pontificis pure, seposito omni humano affectu, fieri debeat; & quod hac de causa ipse neutri parti adhaerere voluerit, sed, quod Spiritus Sanctus in plurimorum mentes inspirasset, secuturum; atque ideo, quantum in ipso esset, elaboraturum, ut Galli cum aliis convenirent. postulavit tamen, sibi socium adjungi, ut testem. Datus ei fuit Moronus. iverunt. Tranensem primo allocutus est De Sancta Cruce, hortatusque est pluribus verbis, ne tantum dispendium reip. christianae inferri pateretur ob discordias, & quod satis eorum conscientiis fecerant, quod Poli electionem turbarant: sed, cum jam viderent, Spiritum Sanctum Polum desiderare, nollent diutius divinae voluntati reluctari. Respondit decanus, se valde cupere pacem & quietem ecclesiae, verum electiones pontificum sine maximis contentionibus fieri non posse. retulit exemplum Hadria-

Hadriani VI. qui per accessus creatus fuit, & Clementis VII. qui a suis fautoribus, qui plures erant numero, non a collegio electus fuerat: idque sibi mirum non videri, cum adversarii illegitimis modis, nempe minis, precibus, sollicitationibus, & omni fraude (quod facile per examinationem conclavistarum sciri poterat) Polum eligere contendebant. Dixitque praeterea, valde considerandum esse, ne ob regis protestationem schisma fieret. Replicatum fuit ob internuntiis, non ita facile omnia credenda, quae ab aliquibus referuntur: falsa enim esse jure suspicari posse: rogaveruntque iterum, ne protestationibus aures adhibere vellet, tum ob dignitatem collegii conservandam, tum ad evitandum malum exemplum. hinc enim & caeteris in futurum similibus protestationibus posse rem impedire, quousque ex eorum sententia pontifex crearetur. Gallorum habitam esse rationem, cum diu expectati fuissent; nec jure amplius expectari debere per Cap. Ubi periculum de electione. Variae rationes hinc inde adductae fuerunt. Tranensis tamen a proposito abduci non potuit. Internuntii redierunt, & retulerunt facta & dicta. Tandem horum precibus & illorum lassitudine, & ut secessionis notam fugerent, suis prius in sententia confirmatis, omnes in unum convenerunt hora circiter 19. ... Decanus retulit, qualiter orator Christianissimi praesentaverat deputatis mandatum regium ad protestandum &c, & quod dictus orator protestatus fuerat: rogavitque patres, ut Gallorum rationem habere vellent ad evitanda scandala ... Salviatus probavit Tranensis opinionem: De Monte dixit, quod ei jure expectandi videbantur ... Carpensis detestatus est moram ... Sancta Crux in nullam partem ivit; dixitque tantum, se optare, ut pax & unitas in ecclesia Dei esset, pro qua vitam profundere non dubitaret; propterea mirum in modum displicuisse sibi protestationes hujusmodi, tum ob imminens scandalum, tum ob malum exemplum in omne tempus: & ideo his posthabitis, judicabat fore peropportunum, ut is eligeretur statim, quem Spiritus Sanctus in mentibus patrum inspirasset. quod pertinebat ad Gallos expectandos; sententiam suam esse, quod, si de jure expectari possunt, expectentur, sed juxta determinationem capituli Ubi periculum, quod omnium cardinalium consensum requirit, dum de ea re deliberatur, quae electionem pontificis retardare posset: ideo, si unus tantum dissentiret, ipsum Gallos non expectandos censere, qui eo casu de jure expectari non possunt. tantaque gravitate & auctoritate hanc suam opinionem protulit, ut fere omnes cardinales, exceptis Gallis & eorum fautoribus, ei adhaeserint ... Tandem per majorem partem concluditur, quod hodiernum scrutinium habeatur: quod factum est ordine, quo supra, videlicet: Tranensis 14. Salviatus 2. De Monte 1. Sabinensis 16. Verulanus 2. Carpensis 1. Burgensis 6. De Sancta Cruce 1. Moronus 3. Armeniacus 2. Cesis 2. Portugalliensis 1. Verallus 1. Maphaeus 1. Cibo 5. Rodulphus 1. Gaddius 1. Polus 23. item duos accessus, videlicet Carpensem & Farnesium ... Die sabbati, 7. decembris ... omnes suo ordine vota dederunt: quibus datis, cum Polus ascendisset ad 22. vota, & sui quidam quatuor certos accessus habere confirmarent, ita ut, addito quinto, papam essent habituri, rogarunt Sanctam Crucem, ut ipse accedere vellet, cum ab eo solo, ut ajebant, pontificatus Poli penderet. Sancta Crux, etsi aperte cognosceret, vix fieri posse, quod Polus pontifex crearetur, cum jam quater reprobatus fuisset, praesertim in tertio scrutinio, in quo unum solummodo votum ei defuit, & quod non immerito cogitandum erat, quod Deus ita disponeret, & eum nollet, tamen, ne videretur id, quod palam in omnibus scrutiniis fecerat, dando semper votum Polo, non bona fide fecisse; sed ficte & subdole, ut humanam tantum gratiam iniret, & eo tempore, quo eum jam futurum papam conspiceret, pedem referre voluisse; vel alias ob sui propriam cau-

quo quid Julius postea & dixerit & senserit (*ddd*), cum ejusdem honorificentissima comprobant testimonia, tum eo facile *ddd*

 decla-

causam ab accessu danda retardari; praemisso protestatione, quod, si hac vice Polus ipse pontifex non fieret, se amplius Deum non tentaturum, & ad alium animum suum esse diversurum, annuit desiderio eorum, qui rogaverant: &, inventa ejus schedula, qua nomine Deus *signata erat, & in ea De Monte & Verulanum nominaverat, accessit ad Polum, & post eum accessit Pacecus. cum vero nemo alius accedere vellet, factus est finis scrutinii ... & ita papam non habuimus. Die Dominica, 8. decembris, mane omnes cardinales communicarunt se, vel missam celebrantes, ut episcopi & presbyteri, vel sacram eucharistiam e manu celebrantis recipientes. infirmi, ut Sancta Crux & Verulanus, audierunt missam in sacello proprio, ab uno ex capellanis celebratam ... Die Mercurii, 11. decembris, hora 17. cum dimidio, sacris de more peractis, habitum fuit scrutinium. Vota sunt haec potiora: Burgensis 14. Sancta Crux 10. ... Die Jovis, 12. decembris ... ad nonum scrutinium ventum est ... Tres cardinales secundi cujusque ordinis iverunt ad accipienda vota Verulani & Sanctae Crucis aegrotantium ... Die 15. decembris, licet esset dominica adventus Domini, visum tamen est, habendum esse scrutinium ... Vota haec sunt potiora: Sabinensis 21. in schedulis, & unum accessum cardinalis De Monte: Burgensis 9. Sancta Crux 10. Polus 23. Antequam autem vota darentur, deputati iverunt ad accipiendas schedulas trium aegrotantium Bellaji, Sanctae Crucis & Cibo ... Cum Sancta Crux ob invalescentem morbum exire vellet, & de hoc enixe rogaret deputatos, ne tanto viro collegium careret, concessae ei sunt aulae, quae extra conclave sunt, sacello Sixti adjunctae, ubi sacrista apostolicus hospitium habere solet, apertoque ostio, quo ex illo sacello Sixti ad illas itur, intra conclave inclusae fuerunt: dataque ei potestas est videndi lumen solis ex fenestra, quae ejus fidei demandata est (alias nulla fenestra patet in toto conclavi), & concessum ei fuit coquum suum habere, ut res intus coqui possent: quae commoditas specialis est, & nulli alteri concessa, ipsi autem indulta ob probitatem, ingenuitatem, praestantesque ac singulares corporis & animi dotes &c.* Satis haec esse arbitror, ut quivis intelligat, quam vere a Pogiano ad cardinales illa sint dicta: *cujus* (Julii III.) *comitiis & Marcelli rationem habuistis, &c. quo Julium honore merito suo affecistis, dignissimum illum etiam judicastis.* Quamdiu autem Marcello per morbum licuerit comitiis illis interesse, quae, ut dixi, non nisi die 8. febr. an. 1550. absoluta sunt, docet noster anonymus, qui acta diei 22. decembris an. 1549. commemorans, *Eadem*, inquit, *die Sanctae Crucis cardinalis invalescente morbo, & medicis aëris mutationem consulentibus, exivit e conclavi hora 21. indultumque ei fuit, ut habitaret ubicumque vellet. ivit autem ad palatium Farnesii S. Laurentii in Damaso.*

(*ddd*) *Septimo idus februarii* (inquit Pollidorius in Marcelli *Vita* pag. 92.) *novus pontifex renunciatus est Julius III. antea cardinalis de Monte; qui, ubi primum relevatum* (ex morbo) *didicit, Cervinum in urbem revocat: perhumaniter exceptum in pontificio palatio morari jubet, nec uno argumenti genere, quanti penderet, testatus est. Contra Marcellus ... gravi atque privata oratione muneris sui Julium admonuit, enixeque rogavit, ut pia olim proposita de instauranda ex auctoritate Concilii* (tridentini) *disciplina ecclesiae, Jesu Christi factus vicarius constanter retineret atque impleret opere: consanguineorum & propinquorum affectibus ne acquiesceret: erectum & invictum animum*

declaratur, quod in maximis difficillimisque rebus Cervini cardinalis sententiam Julius requirebat, & ejusdem consilio libenter utebatur.

eee Sed, quoniam Marcelli cardinalis admirabiles eas virtutes, quae in publicarum rerum administratione (*eee*) floruerunt, levi-

mum contra minus justa principum desideria & postulata ostenderet, sanctisque morum institutis naviter insisteret, commissi sibi gregis forma factus ex animo ... Haec & alia in eam sententiam dicente Marcello, pontifex lacrimas continere non valuit. Longe majus virtutis robur adversus Balduini de Monte cupiditatem Cervinus ostendit. Enimvero omnibus artibus pulsatus ab eo, ut sibi Camertium principatum a Julio patruo [corr. *fratre*) *impetraret, non solum negavit, sed, ut in pari voluntate Julius perstaret, nisus est, laudavitque propositum. Consilium vero roganti pontifici, qua ratione id perpetuum efficeret, suasit, ut legem sciret* (corr. *scisceret*), *qua nemo successorum ecclesiasticae ditionis bona alienare posset; eamque ipse, cardinales omnes, ac reliqui futuri pontifices maximi juramento firmarent. donationem autem vel alienationem, necessario aliquando factam, tum demum habendam validam, si duo aut tres successores pontifices comprobassent.*

(*eee*) Quas quidem Marcelli cardinalis in publicarum rerum administratione virtutes fusius atque enucleatius commemoratas apud Pollidorium, historicum nempe, non tantum oratorem, invenies: ex quo pauca e multis heic libet describere. *Julius III.* inquit pag. 45. *statim ac pontifex maximus est renunciatus, suo diplomate, pro Marcello dato, ratum habuit* (apostolici bibliothecarii munus, Marcello a Paullo III. demandatum) *ac firmavit... Accepimus* (inquit), *quod alias felicis recordationis Paullus III. immediatus praedecessor noster, defuncto bonae memoriae Augustino* (Steucho) *episcopo Chisamensi, bibliothecario bibliothecae nostrae palatinae, ne dicta bibliotheca detrimentum pateretur, de tua multiplici doctrina & singulari erga rem litterariam studio & amore confisus, ejusdem bibliothecae protectionem & curam circumspectioni tuae, etiam forsitan vivae vocis oraculo, demandavit &c. ... Sub Paulli* (III.) *obitum*, inquit pag. 93. *quum Servorum B. Mariae Virginis Dei Genitricis protector fuisset electus, memorato anno* 1550. *dissensiones, ortas inter Augustinum Bonuccium, magistrum generalem, & Philippum Frangipanem, ejusdem ordinis vicarium, prudenter in urbe composuit: teste Giano in Annalibus, centuria* IV. *libro* II. *capite altero. Praeterea, eorumdem religiosorum praesidum precibus, ac jussu Julii summi pontificis, Mantuanae congregationis statuta opportune auxit, publicavitque Romae mense decembri ipsius anni cum suis litteris, statutorum libello praefixis... Per eosdem dies Eremitarum quoque Augustinensium familiae apud summum pontificem Marcellus protector constitutus, religiosam disciplinam strenue provexit, nec una quidem via illam auxit & ornavit. Ut multa & gravia passim exorta adimerentur incommoda, atque unitas sacrae familiae inter diversae nationis homines cum consuetudinis & morum concordia facilius servaretur per unitatem legum & regulae, saepe in comitiis generalibus actum est de communibus constitutionibus opportune scribendis, matureque ab universis expensis, concordi deinde suffragio comprobandis. Re per electos a provinciis doctos prudentesque viros diligenter peracta, Marcelli cura & opera constitutiones ipsae a Julio III. pont.*

leviter attigimus, percurramus illas etiam, quae, ab incredibili naturae bonitate profectae, partim eandem habent admirationem, partim jucunditatem cum pari splendore conjunctam. quis enim unquam fuit, ut a beneficentia initium faciamus, qui miseram vel inopem bonorum aut studiosorum fortunam, consilio magis aut opera aut facultatibus sublevarit? hanc hominis benignitatem cum assiduae multorum voces praedicant, tum eruditorum virorum literae (*fff*) testantur. *fff*

Et,

pont.max. sunt comprobatae: mox anno domini 1551. Cervini literis egregio volumini praefixis, prodierunt: easque solas pontifex, eodem teste Marcello, universo ordini ac omnibus illius tam reformatis quam non reformatis provinciis & congregationibus, etiam de observantia nuncupatis, communes constitutiones esse voluit & mandavit ... Ejusdem saeculi anno 51. lectissimo illorum cardinalium coetui Marcellus adscribitur, qui praecipua atque suprema in universa christiana rep. de fide quaerunt, violataeque orthodoxae religionis caussas cognoscunt. Tabularium S. Inquisitionis romanae luculentum de re ipsa testimonium suppeditat, cui consonat Joseph Silos in historiis clericorum regularium libro 14. pag.230. Romano item archigymnasio a Julio praeficitur, ut una cum Morono, Polo & Sforcia cardinalibus res literaria ampliora deinceps incrementa caperet ... Per eosdem dies pontifex, totius ecclesiae bonum cogitans, restituendae severiori disciplinae cleri intendit animum ... Gravissimi operis methodo ac rationi praescribendae Marcellum delegit ... Ne autem diutius peracti laboris fructus differretur, Die ultima novembris (*inquiunt acta consistorialia Julii papae III. ad annum Christi 1554.*) fuerunt tradita per manus exempla reformationis, factae a sanctissimo domino nostro, reverendissimis cardinalibus, ut ipsi mature considerare possent, si quid eis occurreret. *Addit autem Raynaldus eodem anno numero 23.* Inter alia de corruptelis abolendis, quae in cardinalium ordinem obrepserant, actum est: ac Marcellus, tituli S. Crucis cardinalis, quem Julius ad componendas sanctionis leges adhibuerat, haec virtutum officia atque ornamenta exegit... *Quum Servorum B. Mariae semper virginis constitutiones parum congruerent rebus praesentibus & tempori ... hoc ipso anno (1554.) dum Iguvii Marcellus morabatur, novas scripsit: quae subinde, pontificis maximi auctoritate diligenter expensae & comprobatae, publicis typis in urbe Roma vulgatae fuerunt. Rem narrat in suis literis Hieronymus cardinalis Dandinus, post Marcelli obitum renunciatus Servorum B. Mariae protector; ex iisque Gianus in libro II. Centuria 4. cap.7.*

(*fff*) Petrus Victorius in epistola ad ipsum Cervinium, quae libri I. (non II. ut ait Pollidorius pag.78.) undecima est, Florentia die XII Kal.Quinct.1541. data, *Nec enim tu*, inquit, *quemadmodum non nulli improbe faciunt, ea, quae litterarum studiosis opem ferrent, abdis; sed contra, quae ingentes utilitates praebere possunt, & egregia veterum scriptorum monumenta, quae adhuc in tenebris latent, jamdiu cogitas quomodo possis pervulgare: & eo jam rem deduxisti, ut cito sedulitas tua, atque aliis opitulandi incredibilis cupiditas, magnos fructus paritura* (non *paratura*, ut exhibet idem Pollidorius ibid.) *sit*. Et in epistola 12. lib.II. die 9.sept.1550. ad eumdem indidem data, *Interim*, inquit, *tu, cardinalis amplissime, vitaque ac moribus gradu isto honoris dignissime, cape Clementem Ale-*

xan-

Et, quoniam fructuosa permultis fuit altera quaedam ratio, & doctrinam religionemque complectitur, minime eam praetereundam duxi. erat Cervinus cardinalis vel in maximis occu-

xandrinum tuum, quem diu optasti, atque, interposita auctoritate tua, e tenebris eripuisti, fruereque jucundissima sancti in primis eruditique scriptoris lectione. nam, quod communis ille tecum est omnibus graeci sermonis peritis, non minore voluptate te affectum iri puto ex fructu, quem audies vulgo ex optimis praeceptis hujus scriptoris percipi, quam si solus illum domi possideres. is enim tu es, qui alienis potius utilitatibus, quam propriis commodis semper servieris... In reliquis autem emendandis, tu quoque vehementi amore, quo hunc auctorem prosequeris, nos adjuvisti; ac conferendos a tuis, probis & eruditis viris, cum antiquissimis exemplaribus curasti. Hippolytus Salvianus in epistola ad Cervinium nuncupatoria egregii operis sui, quam *Aquatilium animalium historiam* inscripsit, *Tu mihi*, inquit, *auctor fuisti, ut eorum omnium, qui ad manus nostras pervenissent, piscium imagines appingerem, aereque excuderem. qua in re mihi duobus modis auxilio fuisti. nam, cum pro mea tenui facultate neque incidendis tot imaginibus sumptum suppeditare, nec piscium, nisi nostri proximi maris, copiam habere possem, tu utráque re mihi subsidio fuisti, tum ipse me tua pecunia juvans, aliosque summi istius ordinis nonnullos, partim oratione tua gravissima, partim exemplo ad hoc ipsum inducens; tum itidem sumptu atque auctoritate tua curans, ut plurimae piscium formae, prorsus nostris hominibus ignotorum, ex Gallia, ex Germania, ex Lusitania, ex Britannia, denique & ex Graecia ipsa, diligenter expictae, afferrentur; sine quibus historia haec nostra manca atque inops fuisset.* Afferam extremo loco Alberti Pighii ad eumdem Marcellum epistolam, ex codice vaticano 6416. pag. 54. depromtam.

„ Reverendissimo in Christo patri „ ac Domino Marcello Cervino cardi- „ nali S. Crucis, domino suo obser- „ vandiss.

„ En Court de S. PP.

„ Reverendissime in Christo pa- „ ter & patrone incomparabilis. Non- „ dum applicuerunt (quod certo spe- „ rabam) nostri illi libri ex Germa- „ nia; tametsi hic nuncientur afferri „ intra triduum aut quatriduum. si „ tamen diutius morati fuerint, de- „ crevi eos non expectare diutius, sed „ his committere, quibus curae erit „ eos diligenter ad vos mittere, cum „ venerint. Interim, ex illis quatuor, „ qui Romae sunt in arca reverendi „ domini Poggii, reverendiss. pater- „ nitas vestra dignetur residuos tres „ (nam sibi in primis unum accipiet) „ illis distribuere, qui diligentius eos- „ dem lecturi sunt, & quibus, his in „ rebus, est eruditio major & judicium „ exactius. quod si reverendissimus „ S. Marcelli per aegritudinem adhuc „ detineatur Florentiae, etiam eum, „ quem illi inscripsi & tradi cupiebam, „ dari alteri cupio, quo pluribus ejus „ sit legendi copia. nam & illi, ex „ his, qui hinc mittentur, suus resti- „ tuetur alius, cum redierit. Cupio „ etiam, ut reverendiss. paternitas ve- „ stra studiose perlegat, quae illi scri- „ pto dedimus; concernentia delibe- „ rationem & consilium de adhibendo „ his malis publicis, quibus universa „ pene Christi ecclesia, praecipue au- „ tem Germania nostra, peculiariter „ laborat, universalis concilii reme- „ dio, lectaque etiam aliis ordinis ve- „ stri, quibus, his praesertim de re- „ bus, judicium est exactius atque „ exercitatius, communicare dignetur. „ ille mihi testis in districto suo judi- „ cio erit, qui nos omnes judicaturus „ est,

occupationibus (*ggg*) mirifice studiis deditus, ut non plus olim in *ggg*

,, est, unius ecclesiae utilitatis, &
,, apostolicae sedis dignitatis authori-
,, tatisque in his omnibus nos respe-
,, ctum habere: an vero rectum sit no-
,, strum de iisdem judicium, a reve-
,, rendiss. dominationibus vestris di-
,, ligenter expendi cuplo. in qua ipsa
,, expensione, si, quod optimum erit,
,, forte assequutus non sim, illud ipsum
,, tamen optimum, nostra illa sugge-
,, stione, facilius invenietur. Quam-
,, vis autem, is sit amor, ea benevo-
,, lentia, hoc studium in nos reveren-
,, diss. paternitatis vestrae, ut nihil
,, merito de nobis illi suggerere de-
,, beam, visum tamen est eidem, velut
,, in maxima atque infinita prope di-
,, stractae, id unum suggercre, mihi
,, videri, obtulisse se providendi nostri
,, occasionem opportunam & commo-
,, dam per mortem reverendiss. quon-
,, dam cardinalis compostellani; cujus
,, ecclesiam tametsi majestas caesarea
,, ex privilegio forsitan conferre volet,
,, tamen, quod apud sedem apostoli-
,, cam vacavit, facile consentiet pen-
,, sione aliqua onerari pro nobis, si hoc
,, velit & petierit sua sanctitas; prae-
,, sertim, cum sit opulentissima, &
,, nihil dubitem, illustriss. dominum
,, Granuellanum nobis in hoc non de-
,, futurum suo favore & auxilio. Ut
,, autem liber ab aere alieno (quo me
,, premi, ipsa pene morte gravius fe-
,, ro) alacrius liberiusque publicae
,, utilitati inservire possim, eidem re-
,, verendiss. paternitati vestrae una
,, cum reverendiss. domino meo de
,, Gambara curae erit, ut, quod pon-
,, tificiae in me liberalitati Bononiae
,, per aerarii necessitatem detractum
,, est, Romae per literas cambii sarcia-
,, tur. Oro Deum, ut vos una omnes,
,, cum sanctiss. domino nostro incolu-
,, mes & felices custodiat, vestraque
,, studia & consilia in publicam chri-
,, stianae reipub. dignitatem utilita-
,, temque efficaciter dirigat. Raptim
,, Venetiis die XIII. octob, M. D. XLI.
,, Reverendiss. paternitati vestrae
,, Deditus Servitor
,, Albertus Pighius.

Quibus in litteris de eo Pighii libro agi puto, de quo exstat Jacobi Sadoleti ad ipsum Pighium epistola libri XVI. prima, Carpentoracte III. Kal. mart. 1539. data, cujus principium, nonnullasque praeterea particulas subjicere hoc loco non alienum duxi: *Tuos libros de Hierarchiae ecclesiasticae principatu cum legerem, plurimaque in illis invenirem, quae tua cura & diligentia in lucem e tenebris quasi vetustatis prolata sunt, scatereque ibidem omnia optimis & sententiis & auctoritatibus cernerem, equidem & ingenium & doctrinam & notitiam tuam rerum antiquarum sum admiratus: probitatem autem & religionem illa mihi res etiam in te ostendit, quod vidi & cognovi, te opinio* (cort. *optimo*) *animo & consilio adductum, quo christianae reipublicae tot malis detrimentisque affectae, opem pro tua parte ferres; tantum negotii & laboris suscepisse ... sed, quod ad privatas meas cogitationes attinet, scita, Alberte doctissime, me ex tuis libris in maximas angustias & solicitudines animi conjectum esse. versabar enim in eisdem plane studiis, & in eodem argumento elaborabam. jamque confeceram bonam partem lucubrationis meae, cum tui ecce libri mihi inopinanti advenerunt ... Quid igitur agam? quid? opinor id, quod veteres etiam philosophi & jureconsulti faciebant, eisdem de rebus alio modo. in quo hauriam de fontibus quoque tuis, nec me tantum scriptorum tuorum excellentia deterrebit (quanquam deterret illa quidem, atque, ut quiescam, suadet), quantum adjuvabit copia &c.*

(*ggg*) Petrus Victorius in eadem illa epistola libri I. undecima, *Idem etiam me,*

in comparanda doctrina operae aut industriae posuerit, quam
nunc in fruenda elaboraret, quam industrii ac vigilantissimi
viri laudem cum jamdiu Paulus spectatam & cognitam habuis-
bbb set (*bbb*), novum illi quendam campum aperuit, in quo ar-
dens illud studium & singularis diligentia posset excurrere. nam
iii & Marcellum vaticanae bibliothecae praeposuit (*iii*), & rem
satis amplo verborum honore est prosecutus: qui, se cum in-
exhaustae ipsius legendi cupiditati, tum propensae ejusdem in
studiosos voluntati praeclarum id munus detulisse, praedicaret.
kkk Quod vero & (*kkk*) is in divinis literis acquiescebat, & maxi-
me graecis in eo genere scriptoribus delectabatur, bonam eo-
rum librorum copiam, magna tum cura tum impeusa undi-
lll que conquisitam, compararat (*lll*), in quo non sibi satis duce-
bat

me, inquit, *hoc facilius a te impetraturum confisus sum, quod videbam, te eodem tempore in publicis maximis rebus occupatum, ut, si haec studia ex animo non abjecisses, necessario te remissius illis navare operam, putarem. nam subito fortuna auctus es, & in eum dignitatis gradum pro multis tuis meritis elatus, quo paucis aspirare licet. quae autem artes in tam illustri excelsoque loco collocarunt, eaedem te in honestissimis negotiis semper occupatum postea tenuerunt, ut a nobis etiam diu afueris ad Carolum caesarem missus, apud* (fort. *& apud*) *eum personam maximi pontificis gesseris. mirari igitur non debes, si, tot curis te implicatum videns, & paene tibi haec nostra studia dimissa ex animo putans, iis meis litteris tibi obstrepere nolui. fateor enim, me in hac re aliquantulum deceptum esse. quamquam enim te vere ex animoque diligere studia litterarum sciebam* (*quippe in quibus tantum profeceras, ut paucos pares haberes*), *tamen existimabam, te, magnitudine negotiorum abreptum, & condicionis etiam vitaeque istius honestate compulsum, aliis nunc studiis operam dare. verum non multo post errorem meum cognovi, qui ex plurimorum ingenio te judicassem. illi enim, cum altius ascenderunt, saepe etiam artes illas, quae viam ipsis ad eos honores patefecerunt, oblivisicuntur. animadverti, inquam, me de te, quem optime cognitum habere debebam, non vere existimasse: atque hoc intelligere maxime potui, cum, Romam reversus, statim me hujus aeris alieni litteris tuis, amantissime scriptis, admonuisti &c.*

(*bbb*) *haberet* cod. vat.

(*iii*) Vide superiorem adnotationem *eee*.

(*kkk*) *libenter in &c.* cod. vat.

(*lll*) Inter libros, a Cervinio etiam tum cardinale, comparatos, unus fuit, de quo card. Hieronymum Seripandum in suis, quae in vaticana bibliotheca autographae adservantur, quattuor epistolis agere, animadverti; quas, utpote a tam praestanti laudatoque viro scriptas, ne mihi uni aute aliquot annos descripsisse videar, volo, arrepta hac qualicumque occasione, cum eruditis hoc tempore communicare. primam quidem ex codice 6416. pag. 64. tres reliquas ex cod. 6189. pagg. 91. 92. & 96. desumsi.

I.

Al molto reverendo signor Herennio Cervino Referendario di nostro Signore &c.

Roma.

IC XC

Molto rev. signore. Poichè non si è potuto trovare quel libro del cardinal'Egidio, ch'io tanto desideravo. vedendo

bat homo communis utilitatis & salutis, quam propriae studiosior, animae suae commoda inde percipere, nisi salutares eos fru-

denda la diligentia usataci da voi, da monsignor prothonotario, & dal signor vostro padre, conoscerò, che non è volontà de Dio, ch'io l'habbi; & non lasciarò d'esser debitore alla fatiga, presa da voi per consolarmene. potrebbe ben essere, che vi venesse alle mani un giorno senza cercarlo. per questo non voglio lasciar de dirvi, che il libro non è sopra a i salmi, ma è come un'historia ecclesiastica, tessuta in venti salmi con gran forza d'ingegno: & è coperto di tavole, scritto in corta di bambace di varie mani; dove è ancor la mano mia, la qual conobbe la santa memoria di Marcello, quando il comprò da chi l'havea robbato o a me, o ad altri. le prime parole sono queste: usurpatur passim versiculus David. *ho voluta dir questo, per non diffidarmi, che un giorno non possa ritrovarsi. Mi sono rallegrato del vostro ritorno in Roma. Dio vi ci conceda quella satisfattione, che sono certo che vi forzarete meritare con la virtù, & con le fatighe honorevoli, & grate a Dio, & agli huomini. State sano. Di Trento. li* VIII.*di decembre del* LXI. *Al piacer di V.S.R.*

Il card. Seripando.

II.

Al molto reverendo monsignor il prothonotario Sirleto, come fratello.

a Roma.

IC XC

Molto reverendo monsignore. Alli giorni passati diedi risposta a due lettere di V.S. del mese passato, & crederò, che a quest'hora l'habbiate riceuta. Rispondo hora all'altra, che v'è piaciuto scrivermi a' 12. di questo, & vi rendo molte gratie della consolatione, che mi date spesso con i luoghi, che andate cavando dalli scritti de' santi padri, molto a proposito nostro & di questi miseri tempi.

La scrittura mia trovata ne i scritti della santa memoria di papa Marcello, m'è stata ancor' sommamente chora: & voglio sperare, che alla giornata senne trovarà qualch'altra, & forsi ancor' il libro: perchè suol'alle volte avvenire, che molte cose, non cercandosi, compariscano avant'agl'occhij; &, investigandosi attentamente, non si truovino. Non voglio lasciar de dirvi, che monsignor Illustrissimo Varmiense, al qual' insieme con quest'altri miei signori communico le vostre lettere, non cessa di laudar & predicar' la pietà, diligenza, & fatiga, che prendete in racogliere tante belle autorità, a consolatione & beneficio publico. così N.S.Dio si degni per sua misericordia di mantenervi in intera sanità, acciochè possiate perseverar' in dar giovamento alla sua santa chiesa. & con questo me vi racomando & offero. Di Trento. 20. di aprile 1562. Piacciavi salutar' in nome mio il signor Herennio, & ringratiarlo della scrittura.

Di V.S. molto rev.

Il card. Seripando.

III.

Al molto reverendo monsignor come fratello, monsignor il prothonotario Sirleto.

a Roma.

IC XC

Reverendo monsignor prothonotario. Tutte le lettere di V.S. a me sono chore, perchè sono piene di dottrina & di pietà. ma questa, che ultimamente ho ricevuta, m'è duplicatamente piaciuta: perchè, oltre li belli luoghi, che ci havete racolti, de i quali ho preso consolatione, & fattone parte a questi miei illustrissimi signori come di cosa utilissimo alli bisogni, che corrono, m'havete ancor' dato nuova del libro ricuperato, & da me sommamente desiderato. Vi priego a farlo consegnare in mano di maestro Augustino Fivizano in santa Agostino: perchè a lui ho ordinato, che si scriva ciò che n'habbi a fare.

fructus reliquis impertiret. quamobrem etiam, ut id bonum latius pateret, ad pluresque pertineret, graecos illos auctores, mmm propositis praemiis, latine reddendos curabat (*mmm*). neque tamen

re. State sano, & amatteme come fate. Di Trento. 4. di maggio del 1562.

Di V. S. rev.

Fratello il card. Seripando.

I V.

Al molto reverendo monsignor il prothonotario Sirleto, come fratello.

a Roma.

IC XC

Reverendo monsignor come fratello honorando. Sentevo despiacere della vostra infermità, non solo perchè s'impediva il beneficio publico, che procede dalle vostre honorate & felici fatighe, ma ancor' perchè io particolarmente restavo privo di quella consolatione, che ragionevolmente mi viene da ciascuna lettera vostra. hora dovemo tutti rendervi duplicatamente gratie, & particolarmente io, poichè, poco curandovi del vostro male, per far bene ad altri, massime in questi bisogni, ne i quali ci troviamo, non havete tralasciato i vostri utilissimi studij, & a me havete scritta una lettera tanto copiosa, che per non poter dir più, m'è stata chara sopra tutte l'altre. Se la stagione, com'è d'estate, fusse d'inverno, v' invitarei & consegliarei a ridurvi in Salerno, ove per l'aer' salubre & altre commodità, che vi farei trovare, potreste molto ben' remediare al vostro male, & rihavervi del tutto. ma, essendo questi noiosi caldi, mi sarà consolatione d'ogni risolutione che prendiate, purchè siate per acquistare intera sanità. Mi piace, che 'l libro d'Egidio sia stato consegnato a maestro Augustino Fivizano; perchè egli il conserva bene per ordine mio. & ancor' mi sono rallegrato del Cusano, scritto a mano, nuovamente ritrovato, de concordia catholica. *Venendo il detto padre per esso, priego V. S. a farglielo prestare, acciochè ne possa correggere per conto mio uno stampato, come li ho dato ordine che facci: che subito poi lo restituira. Ho fatto leggere a monsignor illustriss. Varmiense quanto V.S. scrive sopra 'l trattato del santissimo Sacramento dell' eucaristia, & n' ha preso singolar piacere: & si communicarà con tutti quest'altri illustrissimi miei signori. Della bulla di Martino V. quì non s'haveva cognitione alcuna: & certo sarebbe stata molto a proposito. quando vi piacesse farne cavar copia, ancorch'io creda, ch'ella non sia per arrivar' a tempo per il tempo prossimo della sessione, pur' non sarà se non bene a mandarla. A monsignor illustrissimo de Trani baso humilmente le mani; il qual' potete render certo, che può veramente promettersi tanto di me, quanto di qualsivoglia huomo, che sommamente riverische & stimi il molto valore di sua signoria reverendiss. & illustrissima: & li resto gran debitore della memoria & benevolenza, che si degna tener verso di me. & a monsignor illustrissimo d'Augusta, mio signore, havete fatto bene a dire quanto vi è perso, & quanto potete sapere dell' animo mio verso sua signoria illustrissima: ancorchè l'obligation', ch'io li hò, sia tanta, che non credo si basti agguagliar' a esplicar' con copiosissime parole. Questi miei signori tutti vi amano & tengono buon' conto delle fatighe vostre, & della chiarezza, che ci date di molte cose, che a noi erano oscure. & il P. fra Pietro Soto, il qual quì dà di sè buon'esempio di vita & dottrina, vi porta particolar' affettione. State sano, & amateme, come fate. Di Trento. 2. di luglio del 1562.*

Di V.S. molto rev.

Buon fratello il card. Seripando.

(*mmm*) *Sanctorum hominum* (inquit Pollidorius pag. 80.) *historias, a Theodoreto, Palladio, & Metaphraste, graecis*

men ex tanta beneficentia ac benignitate, parata & exposita omnibus, qui modo probitatis aliquam praeberent significatio-

Q 2 nem,

sis litteris traditos, Gulielmi Sirleti, Petri Pauli Gualterii, Nicolai Majorani, aliorumque familiarium & amicorum opera, ipse cardinalis latine reddi studuit. Aloysio Lippomano, veronensium episcopo, sanctorum acta, ab antiquis probatisque auctoribus scripta, colligere meditanti, eumdem vehementes addidisse stimulos, *in opus autem incumbenti* larga & multiplicia tribuisse subsidia, *antistes ipse datis ad Marcellum epistolis testatus est... Cervino item morem gerens Petrus Franciscus Zenus, veronensis, orationes S. Joannis Damasceni adversus sacrarum imaginum oppugnatores latine vulgavit... Nicolaus Majoranus... multiplicis laboris & eruditionis opus*(reliquit)*complectens* Lectiones varias & adnotationes ad biblia sacra: *quod* Marcelli cardinalis auxilio & auctoritate *adjutum se,* ad communem omnium utilitatem *editurum constituerat, teste Latino Latinio, tomo secundo in epistola tertia ad Andream Masium.* (Sed aliud quiddam est, quod de Marcello Latinius in illa sua epistola significat; cujus haec verba sunt: *Quod in praesentia scriberem, nihil erat, praeter id unum, quod a me proximis tuis literis postularas, ut Majorani scillicet animum sententiamque explorarem, num certi adhuc quicquam habeat de edendis in sacra biblia adnotationibus. ego vero & libenter hominem conveni & amice ex ipso didici, nihil videri sibi prius aut antiquius, quam ut primo quoque tempore labores sui ad communem omnium utilitatem prodeant. in qua re* si Marcelli cardinalis auxilio & auctoritate non juvabitur, *nihilominus tamen ipse suo sumptu perfectum opus praestabit, neque ulla impensa deterrebitur, quominus sudoribus suis studiosorum commodis consuluisse pro sua parte videatur.* Hactenus Latinius; qui certe, a Marcello adjutum ad variarum lectionum & adnotationum editionem illam Majoranum fuisse, non di.it)... *Effecit etiam Marcellus, ut a Gentiano Herveto, gallo, S. Joannis Chrysostomi commentarium in psalmos e graeco sermone in latinum converteretur.. Ut Eusthatii* (corr. *Eustathii*) *archiepiscopi thessalonicensis eximia in Homerum commentaria ad selectorum codicum fidem exacta nitidissimis typis graecis vulgarentur. Benedicto Junctae, celebri illius aetatis typographo, sexcentorum aureorum subsidium impertiit. deficientibus autem graecarum literarum formis, eas sua impensa conflari, jussit.*

Sed quid a Pogiano quoque nostro, e graeca in latinam linguam convertendum Marcellus curaverit, ex Pogiano ipso in epistola ad card. Othonem Truchsesium anno 1562. data (quam habes in hujus operis volumine III. pag. 24. & seqq.), sane cognoscamus: *Ille* (Marcellus) inquit, *quod acceperat a Gulielmo Sirleto, Chrysostomum de virginitate scripsisse librum... egit cum homine, ut id monimentum, sicunde posset, erueret. quare Sirletus, is vir, cujus multiplicem exquisitamque doctrinam admiramur, singulari probitati ac beneficae voluntati parem, undique conquisitum, & aliquando Florentia Venetiisque accersitum opus Marcello curavit. quid multa? consideravit ille rem; vidit, quantum esset in eo christianae perfectionis instrumentum; statim cum omnibus communicandum putavit: atque, ut bonum id latius pateret, ad pluresque pertineret, latinum Chrysostomum fieri jussit: quod quando mihi negotium datum est, ut librum converterem, mea quidem ingressio fuit ejusmodi, ut me satisfacere posse huic muneri magis optarem, quam ullo modo sperarem... Nunc, si sit optandi locus; vellem, Marcellus pontifex hunc, quicunque est, laboris mei eu suo munere* fru-

nnn nem quicquam ad cognatos aut affines, (id (*nnn*), quod his & hominibus & temporibus in illa fortuna novum & insitatum videtis), praeter ejus laudis & gloriae partem, redun-
ooo dabat (*ooo*).

Et, quoniam justitia firmamentum est rerum gerendarum, &, tanquam aurum lydio lapide, sic reliquae virtutes hujusce laudis regula comprobantur, cum ad eam normam Marcellus
ppp actiones & cogitationes dirigebat suas, tum in eodem (*ppp*) summum erat innocentiae praesidium, improbitati certum exitium constitutum. quid persequar aditus & accessus ad illum facilitatem? quid audiendi patientiam? quibus nimirum ornamentis se ad imperii splendorem natum semper ostendit. quid vero gravioribus illis virtutibus admirabilius, abstinentia, continentia, constantia quadam animi, quae nullius maledicto aut contumelia, nulla unquam aut hominum aut fortunae injuria commoveri, aut de gradu dejici potuit? quid reliqua praestan-
qqq tis animi & (*qqq*) ingenii bona? nonne sunt, ut ad imitandum, sic ad enumerandum difficillima? hunc vos, patres amplissimi, divinum & plane caelestem virum, vobis antea semper amandum, semper observandum proposuistis: hunc proximis comitiis nil

fructum capere potuisset; ut, cum ad eum, qui & praeclarum opus in commune contulerat, & mihi convertendum dederat, & erat ipse exemplum continentiae, de virginitate librum misissem, propter illam tum personae opportunitatem, tum gratam animi mei significationem, aequioribus uterer iis, qui in Chrysostomo vertendo majus ingenium, majus etiam judicium requirerent. Accedit eo perspecta semper quidem omnibus eximia viri voluntas in studia virtutis & artium optimarum, mihi vero in summo ejus honore multo perspectissima. nam, cum, in maximo primi illius, vel potius ultimi temporis rerum hominumque concursu, pontificem maximum salutatum venissem, memini, cum me de Chrysostomo esset hortatus, ut laborem susciperem, gratulari bonis ac studiosis, quibus tantum accessisse diceret ad praesidium & ornamentum, quantum sibi ad honorem & promerendi potestatem esset adjunctum.

(*nnn*) Omitt. cod. vat.

(*ooo*) Non in cardinalatu modo, verum etiam in summo ipso pontificatu Marcellus nihil ex tanta illa sua in omne genus hominum beneficentia ac benignitate ad consanguineos redundare passus est. *Neminem*, inquit Panvinius, *propinquorum Romam venire voluit, ne fratrem quidem: quodque his & temporibus & moribus novum est, duos parvulos Alexandri fratris filios, Ricardum & Herennium, quos ipse in urbe educabat, a nemine salutari, raro etiam in publicum prodire, praeterquam ad sacra, passus est. eos vero, sericeis vestibus indutos, modestiae admonendos curavit; nec brevi eo tempore, qua pontifex fuit, illos unquam vidit. Interpellatus, an in palatium ex privatis aedibus introducendi essent, respondit „ Quid illis cum palatio? eorum forte id patrimonium ne esse censetis? „* Quorum similia paullo inferius ab ipsomet Pogiano commemorantur.

(*ppp*) *eadem* cod. vatic.

(*qqq*) *atque id.*

nil molientem, nihil denique tale cogitantem, tanto omnium vestrum studio, tanta consensione pontificem maximum declarastis (*rrr*), ut plane significaretis, spiritus sancti afflatu vos in eam rationem esse deductos. quod non modo comprobavit laetitiae fructus is, quem apertissime praesentes tulistis, sed incredibile ejus rei gaudium omnium gentium, aetatum, generum, ordinum. quinetiam, in Marcelli pont. max. renunciatione, morum disciplina, literae, bonae artes, accepto laetissimo nuncio, sese ad veteris dignitatis recuperandae spem erexerunt. unus ipse Marcellus, cujus ex honore summa ad omnes laetitia pervenerat, ut (*sss*) vetus nomen retinuit (*ttt*), sic eundem

rrr

sss ttt

(*rrr*) *Conclavi instituto* (nonis april. an.1555.) *non diu patrts de novo pontifice eligenda cunctati, sed, omnium, qui tum novem & triginta in vaticanum comitium convenerant, votis ... decimo octavo vacaneis sedis die, quinta idus aprilis, anno salutis 1555. pontifex maximus renunciatus est ... Postridie ... in basilica vaticana, sine solemni pompa ac caeremonia, quum festa paschalia instarent, servata veteri nomine, summae ejus dignitaels, sacra tiara a cardinali Pisano, diaconorum primo, redimitus, insignia, me etiam prope astante, & cuncta accurate contemplante, accepit, magna omnium expectatione, majore spe. praefulgebat enim sanctitate, moribus & doctrina, sic ut ipsius vita omnium censura haberi posset.* Panvin.

Sed andiatur etiam cardinalis Nobilius noster, qui iisdem comitiis interfuit, in *Adversariis suis*, quorum hanc particulam Pollidorius in Marcelli *Vita* affert pag.107. *Ad vesperam ejus diei* V. *idus aprilis, sub horam vigesimam quartam, Spiritus sanctus patrum mentibus praetulit lumina, ut cum intueri possent, quem Jesus Christus, Deus at dominus noster, ecclesiae suae praeesse vellet. nam, cum omnes cardinales, vocati a Neapolitano* (card. Jo. Petro Caraffa), *ad concilium convenissemus, incredibili quadam vi compulsi ad pedes Marcelli, cardinalis Sanctae Crucis, concidentes, tum pontificem maximum salutavimus. Quid enim dicam, divinum numen non intercessisse? cum & ii, qui a Marcello vehementer abhorrebant, subito commutata sententia, praecipites ad eum pontificem maximum consalutandum ferrentur, & a multis, prae laetitia, lacrymae effunderentur, vocesque, plenae hilaritatis & gaudii mitterentur, omnes* (fort. *omnesque*) *Marcellum divinum hominem appellarunt* (fort. *appellarent*).

(*sss*) *& eundem vultum &c.* cod.vat.

(*ttt*) *Peculiari erga S. Marcellum, papam & martyrem, suum ac Cervinae familiae patronum, religione ductus, acceptum in sacro baptismate nomen in pontificatu retinuit: quod paulo ante praestiterat Adrianus VI. ... Aliam perinde laudabilem prioris nominis retinendi caussam affert Ughellius in catalogo episcoporum Regii Lepidi, numero 76. scribens: „ In dignitate suprema haud sustinuit nomen novum sibi imponi: quippe qui ex consueto nomine intelligere vellet mortales, tam in pontificatu se moderate acturum, quam in privata fortuna se facilem beneficumque omnibus praebuisset „ ... Idem fere tradit Joannes Federicus Mayer in commentario de electione romani pontificis cap.7. §.2.pag.165. „ Marcellus secundus, inquit, cardinalibus rogantibus ut nomen pro more recepto converteret, respondebat: „ Marcellus eram: ero Marcellus: nec mors mutabit nec nomen meum pontificatus „. Sed haec silent aequalium monumenta.* Pollidor. pag.109.

eundem vultum animumque ſervavit : & fratris filios eodem
uuu veſtitu, eodem comitatu uti voluit, quo prius aſſueverant (*uuu*).
neque mirum : nam, qui aequiſſimam illam Chriſti vicarii perſonam ſibi impoſitam intelligebat, non jam uni Cervinae domui proſpiciendum, ſed univerſae chriſtianae familiae conſulendum judicabat; &, qui jam animo migraverat in caelum, nihil
xxx in ſuis caducum, nihil inane ferre poterat. quare (*xxx*) ad
eam voluntatem, quam ſemper habuerat, ut primum facultas
yyy fuit, vehementer incubuit; atque iis orſus eſt initiis (*yyy*), ut
brevi

(*uuu*) Vide ſuperiorem adnotationem *ooo*.

(*xxx*) *ſed tamen* cod. vatic.

(*yyy*) Praeclara Marcelli pontificatus initia his verbis Panvinius perſequitur: *Multa & magna ad apoſtolicae ſedis decus, pene obſcuratum, inſtaurandum meditatum fuiſſe, ferebatur ab iis, qui, quum adhuc cardinalis eſſet, mentem ejus exploratam habebant, arcanorum omnium participes ... Illud ſubinde ſaepe in ore habebat, ſanctitati eccleſiaſticae turpiſſimum eſſe, eos, qui ſacerdotiis, ad curam animarum ſpectantibus, praefecti eſſent, a ſuis gregibus paſcendis abeſſe; neque ſe eos Romae aut uſquam verſari, niſi ſacerdotiis abdicatis, boniſque paſtoribus commiſſis, permiſſurum. Decreverat item, ejectis ex aulico miniſterio cunctis indignis, ſe neminem in palatinis, niſi qui frugi & honeſtis moribus eſſet, cujuſque opera foret neceſſaria, eſſe paſſurum. luxum enim omnium malorum cauſam eſſe, & ipſum peſſimum eſſe dicebat. quare etiam profuſas ſuperiorum pontificum ſportulas in modicam quandam pecuniarum ſummam jam vix pontificatum adeptus contraxerat. Collegium cardinalium ſupra omnia exornare conſtituerat, neque quenquam praeterea in eorum numerum, lege veteri repetito, ſine omnium conſenſu legere, quaeſitis quoque in eorum lectionibus ſummorum virorum teſtimoniis ... Ejus praecipua cura erat aes alienum eccleſiae ſolvere ... Id ut facilius faceret, ſe neque bella geſturum, neque inſanis ſubſtructionibus vacaturum, aut propinquis ſuis principatus empturum, publice profeſſus eſt ... Quum aliquando ejus menſae cochlear & alia inſtrumenta aurea appoſita eſſent, argentea ſufficere dixit: clibanum pro argentea aereum voluit, & ex iis pecunias uſibus apoſtolicae ſedis conflari juſſit ... Viros militares ac prorſus omnem militiam a ſe abigere, & in eccleſiaſticae ditionis limitibus procul ab urbe, ad ipſos tuendos fines, conſtituere voluiſſe, fama eſt: eundemque aliquando cogitaſſe de ipſis etiam germanis corporis cuſtodibus exauctorandis, illud ſaepe repetens, multos principes ſalutari crucis ſigno potius, quam armis, adverſus hoſtes defenſos: pontificem vero maximum, qui pro Chriſto univerſam eccleſiam gubernaret, ſcutis aut gladiis indigere (f. rect. non indigere). unde ſatius eſſet, ipſum ab impiis & ſceleratis, ſi caſus ita tuliſſet, occidi, quam reip. chriſtianae tam indecorum praebere exemplum. Religionis chriſtianae diſſidiis, & his, quae nunc vigent, haereſibus valde angebatur: & procul dubio, ſi vixiſſet omnem operam ſuam & ſtudium in eo collocaſſet, ut, ſublato ſchiſmate, omnes ad concordiam redigeret, vel generali concilia, quod ſemper expetivit, vel alia quavis ratione. Sanctiſſimam hanc ejus mentem ego, non aliis referentibus, ſed ex familiaribus ſermonibus, inter nos habitis dum cardinalis eſſet, optime novi.* Quo etiam pertinent illa, quae Pollidorius pag. 123. prodidit: *Sanctum Ignatium Loyolam, ad ipſum ſalutan-*

brevi caelestis illius ecclesiae praeclaram quandam similitudinem in nostra hac ecclesia visuri essemus.

Sed

lutandum profectum, arcte complexus & suaviter osculatus ... cum eo ambulavit, & de rep. christiana componenda non pauca contulit. duos e societate theologos, apud se futuros, petiit (cui Jacobum Laynium, & Martinum Olavium, doctorem sorbonicum, Ignatius assignavit), *sed ea modestia, nisi Ignatius illos alibi utiliores existimasset. illud etiam addidit: „ Tu milites collige, & bellatores instrue: nos utemur „.* Marcelli autem, etiam tum cardinalis, consilio atque opera S.Ignatium saepe usum esse in Dei gloria hominumque salute procuranda, cum alia declarant, tum ex quadam ejusdem epistola, cujus autographum amplissimus Senensium archiepiscopus Alexander Cervinius apud se habet, exemplum autem nuper ad me vir doctissimus idemque humanissimus Franciscus Corsettius transmisit, perspicuum est: quam, etsi non satis ad italicae linguae consuetudinem ac regulas exactam, quippe ab homine hispano neque ita multos annos in Italia diversato scriptam, tamen hoc loco exhibendam putavi.

Al Rmo Mon. S. mio e padre in Christo osservandiss. il cardinal Santa ✠ &c.

Rmo S. mio e padre in Christo osservandissimo. La somma gratia & amore eterno di Christo nostro signore a V. S. reverendiss. salute e visite. Alli 21. recevendo (hoc est *avendo ricevuto*) *una di V.S. reverendiss. di 16. hieri parlando con el reverendissimo legato* (is erat Rodolfus Pius cardinalis carpensis, a Paullo III. Roma die 26.Febr. an.1543. conveniendi Carolum V. caesarem gratia profecto, urbanarum rerum administer ac vicarius relictus) *sopra il fare observare da medici il decreto d' Innocentio III. me disse, che, per più solidare e confirmare per lo avenire questa observatione, havendo scritto alla Corte, finito il alloquio de la Magestà cesarea con S. Santità, aspettava bona resolutione e risposta* (Buxeti habitum est id colloquium, quo Paulus die 21. jul. Carolus autem postridie venerat; unde quatriduo post Caesar in Germaniam, Pontifex Bononiam, festum S. Petri apostoli diem celebraturus, contendit) *dal reverendiss. Farnesio; essendo già S. Santità bene informata e molto laudando la opera, piacendoli la observatione del prefato decreto. Io vedendo la mente di V. S. reverendiss. a questa sancta opera tanto optimamente adaptata, mi è parso dare alcuno aviso di questo, perchè il reverendiss. Legato, vedendo una lettera di V.S. reverendiss. e del reverendiss. Farnesio, dando fede dil consenso di la S. Beatitudine, ponerà subito in esecutione. Prego a Idio nostro signore in ogni cosa V.S. reverendiss. sia guidata e governata da la sua divina magestà. Di Roma. 24. di Zunio de 1543.*

Humillimo e perpetuo servo nel signor nostro, Ignatio.

Rem, de qua in hac epistola agitur, apud Orlandinium lib. IV. *Histor. Soc. Jesu* num. 9. his verbis explicatam reperies: *Patres, dum intervisendis aegrotis, juvandisque morientibus lustrant urbem, decedentes sine poenitentiae sacramento, magno sui dolore, complures aspiciebant; quibus, cum pene animam exhalabant, tum demum sacerdos accersebatur, &, cum defectio totius corporis vocem incluserat, tum sacramentorum praesidia parabantur. Ignatius igitur, tot animarum periculis anxius, confestim ad pontificem* (Paullum III.) *re delata, sua oratione consilioque pervicit, ut Innocentii tertii salutare decretum* (Cap. *Cum infirmitas* 13. de Poenit. & Remiss.) *quod ipsa temporum abrogarat iniquitas, & quo summus ille vetabat antistes, ne prius aegris corporibus medicus, quam curationem animis presbyter admoveret,* univer-

zzz Sed o fulmen (*zzz*) ! o fragilem & ca ducam hominum
aaaa conditionem ! nam, qui alter (*aaaa*) ei & vigesimus dies ab aditu ad

universae ecclesiae bona revocaretur. Quod adeo postea Pius V. pontifex approbavit instauravitque, ut poenis acrioribus etiam caverit, ne quisquam a medico conviseretur aegrotus, priusquam remitterentur a sacerdote peccata. Vide in Bullar. Pii V. Constit. *Super gregem dominicum* an.1566.

(zzz) Rei acerbae atque inexspectatae eventum ac nuncium Cicero quoque lib.IV. ad *Atticum* epist.6. *fulmen* vocavit. *Trinas*, inquit, *ante legeram, quibus meliuscule esse, scriptum erat. ecce quartae* fulmen. *sed ille, ut scripsi, non miser &c.*

(*aaaa*) Positum pro *secundus*. Cic. lib.XII. epist.25. ad Cornificium: *Liberalibus litteras accepi tuas, quas mihi Cornificius altero vicesimo die, ut dicebat, reddidit*. In quem locum Paullus Manutius, *Die*, inquit, *vicesimo secundo. nam* alter *secundum obtinet locum: quod ex antiquo lapide intelligitur, in Casinati reperto, in ruinis villae:*

MEMORIAE
SEX. VIGELII. AQVINAT. QVI
ANN. ATTIGIT. CENTENS.
SET. ALTERVM. ET. NONAGENS.
PERPET. INOFFENSA. VALETVD.
EXEGIT. RELIQVOS. SEPTEM. ET. D.
XIIX. DECVBVIT. ET. OCCVBVIT
NAT. LVD. SAECVL. VIII. OBIIT
SEQVENT.

Et Tacitus in Dialogo de oratoribus tres aetates adolescentium oratorum designat his verbis: „ Nonodecima aetatis anno L.Crassus C.Carbonem, una & XX. Caesar Dolabellam, altera & XX. Asinius Pollio Catonem, non multo aetate antecedens Calvus Vatinium iis orationibus insecuti sunt, quas hodieque cum admiratione legimus „. In illo quoque Virgilii Bucol. ecl.8. v.39. *Alter ab undecimo jam tum me ceperat annus*, positum est *alter* pro *secundo*; neque tamen summa tredecim annorum (quod quidam putant) sed duodecim dumtaxat, conficitur. ita enim *alter* de annis de reliquisque rebus dicitur, ut ad *unum*, qui proxime sive praecessit, sive praecessisse intelligendus est, referatur, cumque eo duo constituat: ex quo illa sunt, Ciceronis pro *Cluent.* c.38. *Cum is unum jam & alterum diem desideraretur*: & c.72. *Unus & alter dies intercesserat*: Virgilii *Æneid.* lib.3. v.356. *Jamque dies alterque dies processit*: Ovidii *Trist.* l.1. el.3. v.16. *Qui modo de multis unus & alter erant*: & aliorum veterum Latinorum alia sexcenta. in *undecimo* autem inest certe *unus*: est enim *undecimus* quasi *unusdecimus*, sive *unus*, aut *primus*, & *decimus*; cui *uni*, aut *primo*, si *alter*, sive *secundus*, accesserit, non *tertiusdecimus*, sed *duodecimus* exsistet. Carolus Sigonius in eo libello, quem contra Franciscum Robortellium *de convenientia supputationis* scripsit, quique in tomo VI. ejusdem Sigonii operum edit. Mediolan. an.1737. primo loco recensetur, fatetur quidem, annum *alterum ab undecimo*, non nisi *duodecimum* apud Virgilium significare: idem tamen, quod sane mireris, eo ipso poetae loco, itemque illo (Bucol. ecl.5. v.48.) *Tu nunc eris alter ab illo*, abusus, ita ratiocinatur: „ *Quia* alter *dicitur de duobus*, *ergo* alter a trecentesimo *est* trecentesimus primus. *nt enim Virgilius dixit* Tu nunc eris alter ab illo, *id est* secundus, *non* tertius, *& annum* alterum ab undecimo *pro* duodecimo ... *sic* trecentesimus alter *est* trecentesimus primus „. Licebit igitur, Sigoni, ista ratione dicamus, *secundum a trecentesimo*, sive *trecentesimum secundum*, esse *primum a trecentesimo*, sive *trecentesimum primum*. nam certe *secundus* item *de duobus*, quemadmodum *alter*, dicitur. Verum ita se res habet, ut *alter*, itemque *secundus*, ita de duobus dicatur,

tu ad pontificatum fuit , is & communem omnium ſpem , &

Vol.I. R ejus

tur, ut *unum*, ſive *primum*, proxime praeceſſiſſe, neceſſe ſit. in annorum autem, reliquarumque rerum, quas numerando percurrimus, ſeriebus, ubi ab *uno* ſive *primo* exorſi ad *decem* ſive *decimum* pervenerimus, rurſus ad *unum* ſive *primum* novae, hoc eſt ſecundae, decadis redimus: quod idem in tertia reliquiſque decadibus facimus. itaque annus *trecenteſimus*, qui triceſimae decadis decimus ac poſtremus eſt, a conſequentis decadis quadrageſimae *primo* excipitur, iſque ſolus, qui hunc ipſum primum conſequitur, *ſecundus* ſive *alter* ab eo eſt. non igitur *alter a trecenteſimo*, ſive *trecenteſimus alter*, eſt, quod Sigonius volebat, *trecenteſimus primus*. Virgilii illi ipſi, quos affert, loci rem ipſam magis perſpicuam faciunt.

> *Non calamis ſolum exſuperas, ſed voce magiſtrum.*
>
> *Fortunate puer! jam nunc eris alter ab illo:*

Ita *alterum ab illo* (hoc eſt *a magiſtro*) in cantorum numero poëta puerum dicit, quemadmodum Livius lib. I. *ſecundum ab Romulo* in regum romanorum ſerie Numam dixit. nempe *unum* ſive *primum* uterque reſpiciens, eum, qui proxime conſequebatur, *alterum* Virgilius, *ſecundum* Livius appellavit.

> *Alter ab undecimo jam tum me ceperat annus:*

Dixi jam ſupra, in undecimo ineſſe *unum*, ſive ſecundae decadis *primum*. quid igitur mirum eſt, ſi *alter*, qui ejuſmodi *uni* ſive *primo* ſupervenit, *duodecimum* efficit?

Sed in Horatii Turſellini opere *de particulis latinae orationis a B. Jacobo Thommaſio olim recognito, tum ab Jo. Conrado Schwartz locupletato & perpolito*, Patavii que anno 1715. edito, ſcriptum ita video: *Alter pro primus, cum jungitur ordinaribus* (corr. *ordinalibus*) *nominibus*. *Cic.* XII. *ep.* 25. „ *Liberalibus literas accepi tuas, quas mihi Cornificius altero & viceſimo die, ut dicebat, reddidit* „: *id eſt, vigeſimo primo. Ubi tamen quidam malunt interpretari vigeſimum ſecundum, quemadmodum & illud Virgilii Eclog. 8.* „ *Alter ab undecimo jam tum me ceperat annus* „ *de decimo tertio. Sed reſpondere poſſis ex ſententia Sigonii L. Emend. 16. ſi a vigeſimo incipiamus, tum eum, qui proxime ſequitur, alterum eſſe: ſequitur autem vigeſimus primus*. Rem quidem ipſam ſatis ſuperiori oratione refutatam exiſtimo. nunc breviter reſponſionem, quae eſſe dicitur *ex ſententia Sigonii*, refutabo. *Si a vigeſimo*, inquit, *incipiamus, is, qui proxime ſequitur*, alter *eſt*. Quid tu mihi, rem, de qua inter nos controverſia eſt, tamquam certam atque conceſſam ſumis? negavi ego, *alterum* de *primo* in numerando dici: & certe de *ſecundo* dici, multis iiſque perſpicuis exemplis oſtendi. tu eum, qui vigeſimum proxime ſequitur, eſſe *alterum* affirmas. nego iterum, eum, qui vigeſimum proxime ſequitur, eſſe *alterum*: eſt enim tertiae decadis *primus*; *alter* autem is eſt, qui proxime hunc ipſum *primum* ſequitur, *ſecundus* nempe & *vigeſimus*. vides igitur, nihil ad me refellendum aut ad rei demonſtrationem a te eſſe allatum. Quod ſi ſatis eſt a *vigeſimo* incipere, ut is, qui *vigeſimum* proxime ſequitur, *alter* dicatur, nullus non numerus *alter* dici poterit, quum nullus ſit, a quo incipere iſta tua ratione non poſſimus, quique, ſi *primum* exceperis, non alium proxime praecedentem ſequatur. dicatur igitur *alter* non modo ſecundus, qui primum proxime ſequitur, ſed etiam tertius, qui ſecundum, quartus, quintus, reliquique omnes, qui proxime praecedentes deinceps ſequuntur. quod ſane riſu potius excipiendum eſt, quam oratione refutandum.

bbbb ejus faluberrima confilia repentina (*bbbb*) morte pervertit. fol *cccc* mihi propemodum e mundo vifus (*cccc*) excidere, & fempiterna nox rebus offundi. tantam ne probitatem, doctrinam, prudentiam, fapientiam tam improvifo, atque inopinato cafu concidiffe? quantum fpei, virtutis & bonarum artium ftudiofi, in Marcelli morte amififtis? quantum in eo detrimenti feciftis? idcirco ne tot literati viri, tot optimorum ftudiorum principes, *dddd* relicta patria (*dddd*), conjugibus, liberis, laetitia exultantes fefe ad Marcelli pont. max. nomen effuderunt, ut fuo ad urbem adventu, vix, quid fperarent, aut ne vix quidem difpicerent? o fummam naturae rerum, temporis momento, commutationem! o miferam & infelicem hanc urbem, abjectas & afflictas *eeee* provincias, quae Marcelli obitu non jam (*eeee*) patronum aut propugnatorem acerrimum, fed tutorem fideliffimum, atque adeo parentem optimum & amantiffimum requirant! o funeftam

(*bbbb*) Omitt. cod. vat.

(*cccc*) *vifus eft* id.

(*dddd*) Inter caeteeos litterarum gloria praeftantes viros, qui Romam, Maecelli pontificatus caufa, confluxerant, fuiffe Petrum Victorium, ex ipfo difcimus in epiftola decima lib. III. ad Robertum Nobilium card. *In comitiis*, inquit, *illis praeclaris, quae laetitia omnes extulerunt, quibufque creatus eft pontifex maximus is, quem omnium preces votaque exoptabant, egregie te geffifti ... Eo autem ipfo tempore iftuc ego adveneram, excitus domo fpe quadam non dubia videndi ejus, quod fane brevi factum eft. utinam diuturnior ejus gaudii fructus fuiffet! nefcio enim quomodo, divinitus certe, mihi promiferam fore, ut cito in altiffimo gradu honoris collocatum Marcellum Cervinum viderem. quem multum obfervaram, quem femper, ob praeftantes animi ipfius dotes atque illuftria facta, tamquam Deum colueram. Vidi autem tunc primum te, talemque inveni, qualem mihi fermo multorum & tacitus quidam animi fenfus faepe praedicaverat, id eft egregium adolefcentem, & fcientia optimarum artium valde expolitum ... Videbam igitur, me, fi diutius iftic manfiffem, ex humanitate tua tantaque tua morum fuavitate non mediocres voluptates effe capturum; conatufque fuiffem, fi opera fedulitateque mea opis aliquid tuis ftudiis adferre potuiffem, libenter id ftudiofeque facere. Sed invidit his meis cogitationibus iniquiffimum fatum acerbaque mors Marcelli pontificis, qui me, ut fcis, complexus jam erat, participemque aliquarum fuarum curarum effe voluerat. illa autem gravis plaga, ut me confecit, ita animos bonorum omnium valde perturbavit. ego enim fubito defperatis rebus, intelligenfque, mibi ereptum effe praefidium illud, quo maxime confidebam, Roma difceffi, domumque redire, rurfufque me in otium litterarum abdere deliberavi ... In itinere autem (nam plures dies confumpfi in agro Piceno peragrando) magna cum mea voluptate audivi, laudem tuam renovatam. ut enim ex fuperioribus illis comitiis judicio omnium probatus extiti, ita ex iis, quae confecuta funt, plurimum commendationis gloriaeque domum retulifti. quae res effecit, ut fapientiffimus pontifex Paulus IIII. & ipfe, magna in re cognita virtute tua, delectatufque modeftia ifta incredibili, te in oculis ferat, atque undique faveat dignitati tuae.*

(*eeee*) *tantum* cod. vatic.

ſtam & plane miſerabilem Marcelli pont. max. familiam, quae, unde ſummas opes, honores, laetitiae fructum caeteri conſequuutur, inde inopiam, ſolitudinem, luctumque percepiſti! quanquam, ut vere dicam, in eadem re graviſſima vos plaga perculit (*ffff*), patres, ampliſſimi: ſiquidem, quod vobis (*gggg*) in primis glorioſum fuerat, id repente ereptum eſt. quae enim unquam pontificia ſuffragia ſummis, mediocribus, infimis jucundiora? quae comitia ad laudem & gloriam fuerunt illuſtriora? jure igitur, ut lacrymas in Marcelli pontificis max. renunciatione prae laetitia profudiſtis, ſic nunc in ejuſdem morte prae maerore fletum continere non poteſtis. Utinam, Marcelle ſanctiſſime, in priore illo & honore & fortuna potius viveres, quam ex altiſſimo dignitatis gradu in tanto omnium gemitu ſubito (*bbbb*) caſu dejectus jaceres.

Sed quid ago? aut in quem me errorem provehit dolor? an non intelligo quid chriſtiana veritas ac pietas requirant? quid huic loco, quid conſeſſui veſtro conveniat? quid poſtulet a me beatiſſima de caelo anima? „ Nihil eſt (inquit) quod lacrymas commovere ſtudeas: mecum praeclare actum eſt: meis, ſi modo & (*iiii*) me ipſum intueri, &, quae iis praeſcripta eſt a me vivendi ratio, eam tenere voluerint, nunquam deerit divina benignitas. quod vero unum mihi maximae curae eſt, a patribus ampliſſimis atque adeo fratribus meis peto, ut eam adhibeant in pontifice deligendo celeritatem (*kkkk*) & prudentiam, quam & muneris omnium in terris optimi & maximi, & temporis difficillima ratio poſtulat. illum autem, quem pontificem max. divino conſilio renunciarint, oro atque obſecro, ut, cum nihil antiquius eccleſiae dignitate, nihil potius Chriſti diſciplina habuerit, illos ipſos, qui meum diſceſſum ex iſta vita maxime doluerunt, meos, meos (*llll*), inquam, non cognatione aut (*mmmm*) affinitate, ſed animo, ſtudiis (*nnnn*), & voluntate meos, ſuos ducat, illis faveat, illis opituletur „. Atque haec non jam flens aut perturbatus, ut ego nunc, ſed eádem illa mentis & orationis tranquillitate loquitur, qua

R 2 ſemper

(*ffff*) *percuſſit* id.

(*gggg*) *nobis* edit.rom.Emendavi ex cod. vatic.

(*bbbb*) *ſubita morte dejectus &c.* cod. vat.

(*iiii*) Omitt. id.

(*kkkk*) Adhibita ſane celeritas fuit in Marcelli ſucceſſore deligendo. ingreſſi enim conclave vaticanum die 15. maji quattuor & quadraginta cardinales, Paullum IV. die 23. ejuſdem menſis pontificem max. renunciarunt.

(*llll*) Hoc alterum *meos* addidi ex ingenio. abeſt autem tum ab edit.rom. tum a cod. vat.

(*mmmm*) Voces *aut affinitate* omittit cod. vat.

(*nnnn*) *ſtudio* id.

oooo ſemper (*oooo*) antea dicentem audiviſtis. Quamobrem, patres,
pppp non dubito, quin (*pppp*), ut Marcelli pontificis max. precibus obſequamini, qui non mortuus (neque enim moriuntur, qui ex Dei voluntate vixerunt), ſed animo vivens & praeſens id a
qqqq vobis vehementer expetit, quod & (*qqqq*) veſtra, & chriſtianae reipublicae maxime intereſt, eum pontificem maximum
rrrr deligatis, qui in triſtiſſimo omnium Marcelli deſiderio, ejuſdem
ſſſſ nobis (*rrrr*) animum & vitam repraeſentet. Dixi (*ſſſſ*).

(*oooo*) *ſaepius eum dicentem &c.* idem.

(*pppp*) *fore quin* id. & editio. Emendavi. Vide vol. II. pag. 272.

(*qqqq*) *a veſtrae & chriſtianae &c.* cod. vat.

(*rrrr*) *vobis* id.

(*ſſſſ*) Omitt. id.

XCV.

Jul. Pogianus Ranutio Farneſio S. R. E. Cardinali Sancti Angeli. (*a*)

a

CUM omnis principatus (quod tu minime ignoras, Ranuti ampliſſime) ad Dei arbitrium dari ſolet, tum vero maxime ad ſummum pontificatum homines ejuſdem numine deliguntur. illum autem in terris altiſſimum dignitatis gradum qui conſequuntur, quanquam divina poteſtas aeque omnibus
b impartitur (*b*), non tamen omnium gerendae reip. eandem videas eſſe rationem. aliis enim publica ſalute & utilitate nihil antiquius eſt; alii, ad communem peſtem & perniciem incumbentes, curas in eo ſuas cogitationeſque defigunt. magnum vero ſignum nimis offenſae atque abalienatae divinae voluntatis; certiſſimum argumentum, non jam humano more homines, non uſitato modo peccare, cum ab illis acerbitates perferunt, quibus, tanquam parentibus communibus, & clementibus & indulgentibus uti debere videantur. in his procellis & tempeſtatibus diu nimirum verſata ſunt ſuperiora tempora:
c multaque, non modo maxima vectorum (*c*) culpa, ſed ſummo guber-

(*a*) Ranutius Farneſius, Petri Aloyſii filius, Paulli III. nepos, natus die 11. aug. an. 1530. creatus cardinalis ab avo die 16. dec. an. 1545. & titulo S. Angeli in foro Piſcium inſignitus. Vide Ciacconium.

(*b*) Patiendi ſignificatione accipiendum hoc verbum eſt, pro *tribuitur*. Cic. III. in Catil. c. 14. *Primum mihi gratiae aguntur, deinde praetores laudantur, atque etiam viro forti, collegae meo, laus impartitur* (al. *impertitur*).

(*c*) Haec item vox *vectores* in eadem patiendi ſignificatione accipitur, pro *ii, qui vehuntur*. Cic. Philipp. VII. c. 28. *Summi gubernatores in magnis tempeſtatibus a vectoribus admoneri ſolent.*

gubernatorum vitio, facta naufragia (*d*). bene vero aliquando, quod nostrae conditionis misertus suam Deus animadversionem unius viri pietati & religioni condonavit. is enim fuit, superioris memoriae facile princeps, Ranuti ornatissime, avus tuus Paulus pontifex max. quem gubernandi scientissimum divina bonitas in sacrosancta puppe collocavit, ut, vel scopuloso mari ac summa hyeme, bene aliquando veheremur. etenim quis, illo pontifice maximo, securitatem aut otium reip. desideravit? quis copiam atque affluentiam rerum requisivit? neque vero solum effecit is, ut memorabiles illos quindecim annos beata esset Italia, reliquae florerent reip. partes, sed eandem felicitatem, quantum in se fuit, ad multa saecula propagavit: tot enim viros, sui simillimos, cooptavit in amplissimum vestrum ordinem, ut praesidia publicae tranquillitatis in diuturnum tempus provisa esse videantur. nam inde habuimus Marcellum illum pont. max. cui quando ab eodem illo fonte & capite Paulo (*e*), tua quidem in primis opera, successit is (*f*), quo nunc fruimur caelestis benignitatis vicario & ministro, cum Marcello praeclare, nobiscum non incommode actum videtur. ab illo denique senatus illustratus est jis & domesticis & externis lumini-

(*d*) Puto, significari Leonis X. & Clementis VII. qui Paullum III. proxime antecessit, pontificatuum tempora. sub Leone Germania, sub Clemente Anglia ab romana fide defecerat.

(*e*) Paullum III. intellige.

(*f*) Paullus IV. significatur, qui die 23. maj. hujus anni 1555. pontifex maximus creatus fuerat, non quidem cardinalis Ranucli *in primis* (id quod Pogianus ait), sed Alexandri, fratris ejus majoris, *opera*. est apud me anonymi, qui creationi illi interfuit, ms. commentarius, ex quo, res quemadmodum, per quemque acta sit, plane cognoscitur. *Essendo*, inquit, *detto a Farnese* (card. Alessandro), *che già Puteo era fatto papa, & tutto sospeso voltandosi per andare in cappella, dove, gli era stato detto, ch'erano i francesi* (cardinali), *si scontrò in Perugia* (card. della Cornia), *il quale perchè si maneggiava animosamente, & Farnese era avvezzo per l'addietro a dare leggi nel conclave, & non riceverle, come lo vide si sentì commuovere straordinariamente, di maniera che, entrando con questa alteratione nella cappella Paolina, & trovando quei cardinali francesi sconsolati, gli sopragiunse allo sdegno una compassione di loro così fatta, che dimenticandosi di quello che haveva detto a Santa Fiora* (card. Sforza) *& a Trento* (card. Madrucci) *& che il fratello* (card. Ranuzio Farnese) *haveva liberamente promesso, diede loro animo a credere, che si potesse impedire l'elettione di Puteo con fare alcuna diversione in alcuno de' medesimi imperiali ... Propose il cardinale di Chieti* (Giampietro Caraffa) *non perchè nè prudenza nè ragione volesse che dovesse proporlo, ma perchè si vedessero i miracoli del conclave, & come è Dio veramente quello, che fa il papa ... Et così il cardinal di Chieti fu fatto papa: il quale, per rendere il primo frutto della gratitudine a Farnese, si fece chiamare Paolo quarto.*

g minibus (*g*), quorum ſplendor toti ſuo tempore lucebit eccleſiae. ſed, ut ad eum redeam, cujus cauſa haec & inſtituta, &
h fortaſſe etiam nimis alte repetita oratio eſt, ego, proxima (*h*) Marcelli pont. max. laudatione, cum intelligerem, te neque ab illo ſejungendum eſſe, quicum tibi curae & actiones rerum maximarum conjunctae fuiſſent, neque praeſentem, perinde ut res poſtulabat, laudandum, ne offenderem pudorem tuum,
i parcius omnino de utroque dixi (*i*). quare, etſi eam concio-
k nem tibi deberi (*k*) non poſſe animadverteram, tamen, quod, quae dicendo vel acutiſſimorum hominum ſenſus fere praetervolant, ea ſi judicio tuo ſubjicerem, qui propter acumen occultiſſima perſpicis, veritus ſum, ne, cujus auribus antea for-
l taſſe fui moleſtior, ejus nunc oculis abuti velle exiſtimarer (*l*); cumque

(*g*) Eos ſignificat praeſtantes ac ſingulares viros, quos Paullus III. tum ex itala tum ex aliis nationibus delectos, S.R.E. cardinales in ſuo quindecim annorum pontificatu deinceps renunciarat: de quo illa vere ſunt a Pogiano in Marcelli laudatione ſuperius pag.109.commemorata: *Habuit omnino hoc Paulus, praeter caetera virtutum ornamenta, praecipuum & proprium bonum, ut non magis honoribus viros, quam honores viris honeſtaret. neque vero, ad rem exemplis comprobandam, quenquam alium nominabo; praeſertim cum & haec cauſa, uno contenta Marcello, requirat praeterea neminem, & unicuique, in ampliſſimum iſtum conſeſſum aequo animo intuenti, facile Paulus ſeminarium optimorum pontificum in veſtrum ordinem intuliſſe videatur.*

(*h*) Orationem in Marcelli funere Pogianus habuerat die 14. maj.1555.

(*i*) Non video qui orationis illius locus ſignificari heic a Pogiano poſſit, niſi illum pag.106. *Ac primum ad Caeſarem in Hiſpaniam conſolandi gratia cum* ampliſſimo adoleſcente *a pontifice* (Paullo III.) *miſſus* (Marcellus) *ſic inde diſceſſit, ut Caeſari, in domeſtico conjugis luctu, ſuae & prudentiae & eloquentiae jucundum relinqueret deſiderium. Poſt* ornatiſſimo juveni, *ad Caeſarem & ad Galliae regem maximis de rebus proficiſcenti, iterum adminiſter datus, tantam navavit operam, quantam in ſummo pontificis ſtudio difficillima negotiorum & temporum ratio poſtulabat*. Verum, *ampliſſimum* illum *adoleſcentem*, & *ornatiſſimum juvenem*, non Ranutium hunc, ſed Alexandrum fratrem fuiſſe, nulla non illius temporis hiſtoria teſtatur. itaque aut in oratione illa per errorem de Ranutio Pogianus cogitavit, aut non ad Ranutium, ſed ad Alexandrum, data eſt haec epiſtola: quod verius puto. Certe vetus exemplaris mei inſcriptio haec erat *Alexandro cardinali Farneſio*; &, ubi nunc in ipſa epiſtola *Ranuti* legitur, *Farneſi* legebatur. Gratianus ſua manu novam illam, quam exhibui, inſcriptionem, priore deleta, ſubſtituit, & ex *Farneſi* fecit *Ranuti*. quorum ego utrumque quum non ſine ratione ab eo, qui eadem aetate vivebat, factum judicarem, non auſus ſum tantae auctoritatis correctorem corrigere.

(*k*) Fort.*diutius deberi*. Cicero *Topic*. cap.4. *Non potui igitur tibi ſaepius hoc roganti .... debere diutius*. Et lib.III. *de orat*. cap.18. *An me tam impudentem eſſe exiſtimatis, ut vobis hoc praeſertim munus putem diutius poſſe debere?*

(*l*) *exiſtimarer. Itaque cum mihi &c.* exempl. Qui diligenter hunc locum, qualis eſt in exemplari, conſiderarit, intel-

cumque mihi praeterea essem conscius, me in hac ingenii tarditate, cum propter dolorem, quem partim ex communi jactura, partim ex privato incommodo meo ceperam, tum propter angustias temporis, quae quanto ad hanc facultatem impedimento sint, intelligis, haudquaquam satis illi tum muneri fecisse, distuli, & procrastinavi rem; quam ne nunc quidem per me unquam explicassem. sed, cum gravi periculosoque morbo levatus aliquando ancipitem illam curam ad amplissimum hunc cardinalem (*m*), apud quem sum, retulissem, is mihi omnem dubitationem facile sustulit. nam etiam tibi pro tua singulari prudentia, pari humanitate conjuncta, concionem pro tempore non improbatum iri affirmavit, & hanc animi mei significationem non injucundam futuram. habebis igitur hoc a me si minus elaboratum orationis, certe mirificum amoris & observantiae munus; &, ut prudentiam & eloquentiam meam desideres, benevolentiae & pietatis officium erga te nunquam desiderabis. quod si quid ex hac mea, quantulacunque fuit, industria profectum est, quod aut merito tuo, aut meo in te officio aliqua ex parte respondeat, scito, nihil mihi hoc neque ad voluptatem jucundius, neque ad laudem optabilius accidere potuisse. sin vero (quod omnino fatendum est) ingenium minime fuit aut rei aut cupiditati par, eo tamen plus me tibi debere gaudebo, quo tua benignitas & humanitas, praeclara hac, ut spero, voluntate contenta, fuerit excelsior.

intelliget, vel ita, ut nos correximus, vel certe alia aliqua simili ratione corrigendum fuisse.

(*m*) Hieronymum Dandinium Caesenatem, ab Julio III. die 20.dec.1551. cardinalem creatum; de quo, deque Pogiani apud eum contubernio plura alibi dicemus.

XCVI.
Hieronymus Card. Dandinus Ricciardo & Herennio Cervinis. (*a*)

Tantum est apud optimum quenque ponderis in Marcelli pontificis max. memoria, ut plus commendationis ad gratiam nemini unquam a patre relictum esse, quam vobis a patruo

(*a*) Alexandri Cervinii, Marcelli II. fratris, filiis, quos ipsius Marcelli commendatione Guilhelmus Sirletus instituendos susceperat. Latinus Latinius ad Andream Masium die 21. maji (cujus ipsius mensis Kalendis Marcellus obierat) an.1555. scribens, *Sirletum tuum*, inquit, *si qua consolatione subleva-*

truo vestro comparatum existimem . vobis enim vir ille praestantissimus suis singularibus ornamentis bonorum studium & amorem conciliavit : quo majores facultates aut firmiores opes requirere non debetis ; siquidem est illud patrimonium omnium amplissimum , nulli nec hominum injuriae nec temporum iniquitati propositum . quos tamen idem ille suarum laudum heredes

levabis , facies , mihi crede , rem amicissimi hominis officio consentaneam , & tuae humanitatis propriam . eum ego post Marcelli mortem nunquam vidi , qui tamen reliquos omnes veteres pontificis clientes familiaresque frequenter adii , consolatusque sum , quaque potui opera & consilia juvi . ille vero , cum adolescentibus Alexandri Cervini filiis abditus , nondum , opinor , lucem aspicere sustinet : tametsi , qui fortiore animo eam jacturam tulerit , quam Sirletus, puto esse neminem . Afferam quoque ipsius Alexandri ad eumdem Sirletum litteras , de iisdem adolescentibus agentes , ex codice vaticano 6189. pag.278. depromtas .

Al molto Magnifico , come maggior fratello honorando , Messer Guglielmo Sirleto . In Roma .

Molto Magnifico Messer Guglielmo, come maggior fratello honorando . Ho ricevuta la lettera del cardinal Saracini gratissima al possibile . crederei , che fusse da visitarlo spesso , & operare (fort.*adoperare*) *sua signoria reverendiss. in questa cosa del Breve : poichè nel parlar agli altri ci si mette tanto tempo e fatiga . pure di tutto mi rimetto a V. S. Dipoi è comparsa la sua lettera delli* XI. *& quanto al fatto di Messer Gio:Vincentio , io gli ho scritto sempre modestissimamente , & circa alla provisione ne ragionaremo a bocca ; piacendo a Dio , ho già dato ordine , per più accarezzarlo , che gli sieno pagati in Perugia 15. scudi , tanto che serà stato pagato per cinque mesi , prima che habbia finito di servir' uno o poco più . Circa alle lettioni io mi sò sempre rimesso in V.S. & in lui ; & alli figliuoli ho scritto , che lo honorino & lo facino honorare a tutti di casa : & da me non restarà , ch' egli non habbia ogni satisfattione ; perch'io penso che lo meriti , per haver' molte belle qualità , & ringratio V. S. della diligentia & fatiga durata . Mi piace , che Andronico sia arrivato a salvamento ; il quale non mancarò raccomandarlo a V. S. ancorchè sò , che non bisogna : & mi piace habbia scritto alli figliuoli. non mancarò ancor' io di camandarli , che eseguischino li suoi precetti ; perchè hanno d'havere più obligo & riverentia a V.S. che a me .*

Io aspetto Bandino *, per informarmi a bocca dello stato di quei figliuoli : di poi mi risolverò al venire in quel miglior modo , che Dio mi spirarà . Desiderarei , che V. S. non fusse partita di casa : dil che la prego , quando si possa far senza sua perdita ; perchè discorriremo molte cose , siccome altre volte gli ho detto . le chiavi de' libri si le ha V.S. tenghile, ancorch'io habbi scritto a messer Niccolò , che le mandi : & in tanto harò la certezza della mia venuta . Mi piace infinitamente , che V.S. se sia ritrovata insieme col Torres dal Cardinal' San Jacomo , & che habbia havuta qualche risposta di quel , che vol' fare circa alla pensione . Desidero anco , che V.S. me ne scriva presto , acciochè per il cardinal d'Augusta , che trà pochi dì passarà di quà , possa far intender' al cardinal' di Trento quel che il cardinal San Jacomo ha risposto . Il che sia per fine di questa , con raccomandarmi & offerirmi a V.S. infinite volte . Da Monte Fano li 24. di Gennaro 1556.*

Di V.S. come minor fratello

Alessandro Cervini .

redes eſſe voluit ea lege, ſi, quam ipſe in paranda hereditate rationem (*b*) eſt ſecutus, eam vos in tuenda teneretis. ad id b
vobis non ab eo exempla virtutum, non per eum doctrinae adjumenta (*c*) defuerunt. quam quoniam vitae & literarum c
praeclaram diſciplinam & diligenter coluiſtis, Marcello vivo, ut ejus animi ingeniique praeſtantia in veſtra etiam inſtitutione eluceret, & poſtea retinuiſtis, ut omnino dignos illo vos praeberetis, ei propterea, qui debebatur amor, vobis jure optimo redditur. in iis, qui veſtra cauſa cupiunt, ego eum me eſſe profiteor, qui, cum Marcelli omnes honorum gradus, praecipuis quibuſdam ejus laudibus illuſtratos (cum me praeſertim ab eo amari intelligerem), praecipuis benevolentiae & obſervantiae quaſi gradibus ſemper proſecutus fuerim, vobis, fratris ejus filiis, unice faveam. qui quod etiam ad me ſcribitis de ratione ſtudiorum veſtrorum, tarditatemque literarum excuſatis, in altero pudorem veſtrum agnoſco, ex altero vero maximam capio voluptatem: utriuſque certe probo non vulgare epiſtolarum genus. quare pergite, ut facitis, optimi adoleſcentes, tenere iſtud inſtitutum, & imitari illum ipſum, cujus nominis & virtutis gloria ad vos maxime redundat: referte vero ad Deum omnia, Marcelli exemplo; voſque, ita & ſtudentes & viventes, cum aliis multis, tum mihi in primis & charos & curae eſſe, confidite (*d*). d

(*b*) Hanc vocem *rationem*, quae aberat ab exempl. addidi ex ingenio, tamquam neceſſariam.

(*c*) Sirleti potiſſimum inſtitutio ſignificatur; de qua in ſuperiore adnotatione.

(*d*) Unde & quo tempore non modo haec epiſtola, verum etiam ex iis, quae deinceps ſequentur, pleraeque datae ſint, certo ſtatuere ac definire non poſſum. neque vero in re, plus operae atque moleſtiae, quam utilitatis habitura, & fortaſſe etiam minime ſucceſſura, mihi duco eſſe laborandum. unum modo omnia diligenter conſiderans deprehendere mihi viſa ſum, eas, ſi paucas aliquot exceperis, pontifice Paullo IV. (qui a die 23. maj. an.1555. ad diem 19.aug. an.1559. pontificatum geſſit) ſcriptas eſſe. quo quidem omni tempore Pogianus, a card. Hieronymo Dandinio in contubernium adſcitus, partim Romae fuit, partim Imolae (cujus urbis epiſcopus Dandinius erat), partim Caeſenae (quam patriam idem Dandinius habuit), partim Bononiae, atque etiam alibi: id quod ex aliquot, quae ſequentur, epiſtolis intelligetur.

XCVII.

Hieronymus Card. Dandinus N. N. (a)

AMO quidem amorem & ſtudium tuum erga me, teque, optimae ſpei adoleſcentem, iſti etiam humanitati deditum eſſe, & ad laudem & ad gratiam tuam pertinere judico. ſed tamen, cum ſalutationum aſſiduitatem non mea ambitione, ſed amicorum utilitate definiam, equidem, quod ad me attinet, minima iſtius obſervantiae ſignificatione vel ab omnibus contentus eſſe poſſum. itaque, cum tu honoris mei cauſa iſtic
b ad me fueris (b), mihique ſtudii & benevolentiae officium cumulate praeſtiteris, eſt omnino ſupervacanea tua haec & pur-
c gatio literarum & querela de Julio (c) noſtro. quamobrem cave exiſtimes, te ejuſmodi ſedulitatis praetermiſſione quicquam aut inhumaniter aut negligenter feciſſe. ſatis enim nobis officii tui ratio conſtat, ſemperque conſtiterit, ſi & vitae, ut facis, & ſtudiorum tuorum conſtantiae ſervieris. cujus mihi rei cum & multorum ſermo, & epiſtola tua, & Julius ipſe fir-
d mum (d) dederit teſtimonium, non modo ullum unquam praeconium a me tibi defuerit, ſed ne opera aut ſtudium quidem meum. quae cum moribus ac diſciplinae tuae libenter daturi ſumus, tum amori & obſervantiae erga nos jure etiam dabimus. Vale, & patri tuo, pro ſingulari ejus in me animo, de mea quoque voluntate prolixe pollicere. XIII. Kal. martii.

XCVIII.

(a) Nomen ejus, ad quem data eſt haec epiſtola, nullum in exemplari noſtro comparet: quae praetermiſſio in nonnullis aliis, quae infra ſequentur, epiſtolis contigit. Nos, niſi ſi quando aliquid conjectando aſſequi potuiſſe nobis videbimur, taciti ejuſmodi locos praeteribimus.

(b) Cicero ad Att. lib. X. epiſt. 4. *Fuit ad me* (Curio) *ſane diu*. & epiſt. 15. *Commodum ad te dederam litteras de pluribus rebus, cum ad me bene mane Dionyſius fuit*. Hi me Ciceronis loci, quamquam millies a me lecti, neſcio quo pacto fugerant, tum cum tomo hujus operis tertio pag. 84. Pogianum ac Riccium, ſimiliter loquutos, ſane immerentes reprehendi.

(c) Pogiano.

(d) Cicero pro Q. Roſcio Comoedo cap. 17. *Dabit enim nobis jam tacite vita acta in alterutram partem firmum & grave teſtimonium*.

XCVIII.

Julius Pogianus N. N. (a)

SI ex quotidianis ſermonibus & collocutionibus utrique noſtrum ſcribendi argumentum naſci debet, nihil omnino aut ego ad te aut tu ad me ſcribes, niſi de Pompeji aut Caeſaris praeſtantia (b). hinc enim jam tres menſes omnis noſtra diſputatio ducitur, huc denique refertur: quae etiam ne ſerpat in infinitum, non mediocriter pertimeſco. video enim, plerosque noſtrum, naturali vel inculcato quodam ſtudio potius, quam ratione, varie eſſe propenſos; ut difficile ſit, hunc fieri poſſe conſenſum tot hominum, ita pertinaciter tanta de re inter ſe diſſidentium. quamobrem mihi optimum factu videtur, poſthac ea de re ne verbum quidem facere, & unicuique permittere, ut ſententiam, quam adamavit, tacite tueatur. non enim, ut de Pompejo & Caeſare nobis in poſterum ſtatuatur ſilentium, deerit quid loquamur. quae ſane quotidiana oratio nobis ſcribendi argumentum ſuppeditabit. poſitum igitur ſit id, quod mihi utrique accommodatiſſimum fore videtur, ut ſemper in menſa aliquis alius vel a te, vel a quo tibi libuerit, inferatur ſermo, qui utrique noſtrum praebeat ſcribendi materiam. cujus rei cras, ſi ita tibi videbitur, tu initium facies. hac enim introducta diuque adhibita conſuetudine, fiet, ut de quacunque re propoſita latine vel ſcribere vel loqui poſſis. ego interea, quod dicta faciſſime excidunt, ſcripto operam dabo, uti meam de Pompejo ſententiam tuear. tu hodie, modo ut aliquid ad me ſcribas, vel inanes literas mitte.

(a) Haec non tam epiſtola eſt, quam codicillus, inter eos fortaſſe recenſendus, quos ad card. Nobilium datos ſupra exhibuimus. ſed potuit etiam ad card. Dandinium dari, ad quem proxime conſequentes quattuor datos eſſe, non eſt ambigendum.

(b) Rhetoricae exercitationis cauſa hoc ſumſerant ſcribendi argumentum, ut alter Pompejum Caeſari, alter Caeſarem Pompejo bellicis, ut opinor, laudibus praeſtitiſſe oſtenderet.

XCIX.

a ### Jul. Pogianus N. N. (*a*)

ANtequam mihi tecum conveniret, ut latino ſermone uteremur, nunquam mihi defuit ſcribendi ad te argumentum. ſuppetebat enim mihi res ex eo, quod te ad id ipſum per literas cohortabar. prius etiam quam Hieronymus noſter (*b*) animum induceret, ut latine loqueretur, ſcriptioni noſtrae materiam dabat. nunc id, quod expletum & cumulatum putabamus, plus incommodi habet, quam adjumenti, & omnino ex copia verborum magna rerum inopia videtur exiſtere. dices: Quaſi vero nihil reliquum ſit, de quo ſcribamus, hoc erepto literarum genere. Etiamſi infinita paene ſit ſcribendi materies, nullum tamen, vel vobis judicibus, accommodatius literarum ſermoni argumentum eſt, quam ipſe ſermo: quo ſublato

(*a*) Hunc & tres ordine conſequentes codicillos non ex Gratiani exemplari, unde aberant, ſed ex codice vaticano 3432. pag. 255. & ſeqq. depromſi: quos ad card. Hieronymum Dandinium datos eſſe, quovis pignore poſſim contendere. *Roberto Nobilio* (inquit Gratianus de Pogiano in epiſtola ad card. Commendonum, quam ſecundo hujus operis volumini praefiximus) *politiano, ſummae indolis adoleſcenti, regendo inſtituendoque eſt datus ... Accitus inde eſt in contubernium ab Hieronymo Dandino cardinale; qui novo amore literarum incenſus, Pogianum magna benevolentia complexus quotidie domi audiebat.* Nec modo *audiebat*, verum etiam crebris, ac prope quotidianis latinis litteris ad latine reſpondendum, ejus facultatis comparandae cauſa, laceſſebatur. in quo quantos proceſſus fecerit, quaternae ejus litterae, quibus totidem Pogiani codicillis reſpondit, quaſque, ex eodem illo vaticano codice depromtas, ſingulis deinceps codicillis ſubjiciam, intelligi poterit. de qua etiam re praeclarum Pogiani ipſius teſtimonium hoc exſtat in quadam ad Joannem Antonium Fuſcherium epiſtola: *Tantum igitur abeſt, ut ab optimo hoc meique amantiſſimo cardinale cupiam diſcedere, ut magnas facultates & honoris & commodorum prae hac conditione contemnam. quid enim tanti ſit? cum, apud eum quam ſim, honoratior eſſe non poſſim ... cum ita doctrinae ſtudio exardeat, ut ne valetudinis quidem incommodo retardetur: cum & tantum jam profecerit in literis, quantum omnes admirantur, & ſe ejus generis omnia per unum me conſecuturum & ſperet & praedicet.*

(*b*) In omnibus his Pogiani ad Dandinium, ac Dandinii ad Pogianum codicillis, aliqua ſemper Hieronymi hujus mentio fit, qui etiam in ultimo, cujus initium eſt *Ego etſi quid hominis*, Hieronymus *Bogius* appellatur. Videtur fuiſſe unus e Dandinii domeſticis ac familiaribus, domui ejus ac negotiis fortaſſe praepoſitus. is quoque Pogiano latinae linguae atque elegantiae doctore cum Dandinio, at non pari ſtudio atque fructu, utebatur; praebebatque utrique tarditate quadam ſua frequentem ridendi jocandique materiem.

ſato nova iſta loquendi conſuetudine, ut non deſit quid ſcribamus, certe minus apte ſcribemus. Hic mihi videor videre ſtomachantem Hieronymum praeſtigias & captiones verborum meorum, qui quaſi tenebras quaſdam videar offundere veſtris animis, quo minus quid rectum, quid vobis utile ſit, intelligatis. Quod, inquit, nobis conceſſerat, extorquet: inſtabat, urgebat, ut hanc conſuetudinem adhiberemus, omnium utiliſſimam: nunc, neſcio quibus orationis fallaciis, ab eadem deterret. quae eſt iſta varietas & inconſtantia? Lenius, quaeſo, Hieronyme. non poſſum verius aut planius agere, quam ago. vidi quid poſtulet inſtitutae exercitationis ratio, quam ignorare videar, vel certe ab ea abhorrere, niſi ita ſcribam. non poſſum etiam magis meae conſtare conſtantiae, quam ſi ſervo meum illud ſolemne, ut ab inſtituto non diſcedam. quid eſt quod neſcio quid tecum? clarius. nemo exaudiet. ſed exciderat (c), ad te has eſſe literas. c
quare non tanquam mihi id, quod ſentio, ſentienti reſcribes, ſed quaſi aliud, quod ſcriberem, certe magis appoſite ad id, quod aggreſſi ſumus, non habenti, reſpondebis. maneo enim in ſententia, ut audias diligenter, ſcribas latine, loquare etiam. triplex eſt haec via, quae eo ducit, quo contendis, praeterea nulla. Hieronymus mecum, ut ſolet; cum ſtudiis noſtris ſit in
gratia. Vale (d). d

(c) Hactenus, tamquam ſi ad Hieronymum Bagium ſcribere inſtituiſſet, ita cum eo egerat. nunc ad Dandinium orationem revocans excuſat ſe, quod oblitus fuerit ad eum has eſſe literas.

(d) Ad hunc Pogiani codicillum Dandinii reſponſio haec fuit. *Ex proximis tuis literis magnam cepi voluptatem, in quibus cum tibi & rem & verba putarem deſutura, utraque abunde adeſſe cognovi. ſumma vero literarum neque opportunior, neque magis in uſum hujus mei temporis eſſe poterat. utinam modo & praeceptis tuis & cupiditati meae, praeſertim in latino ſermone, ſatisfacere poſſim: quod majus negotium eſſe fateor ingenue, quam ſperaram. neque tamen ejus rei ſpem omnino abjeci, fore, ut per te omnia impedimenta ſuperem. Hieronymus, quocum mihi communes ſunt tuae literae, fecit coram ſuo muneri ſatis. quare ejus ſermonem, quem tecum habuit, non ſcribam ad te his literis, ne & tibi & mihi eadem re moleſtus ſim.*

C.

Jul. Pogianus N. N.

Quae (malum!) eſt iſta latine & audiendi & ſcribendi ratio, quae te, ſi non egentiorem, certe tardiorem in loquendo facit? nam inquis, te, ex quo Ciceronem habes in manibus, verecunde dubitanterque loqui: cum id antea fiden-

fidenter facere folitus effes: ut idem ille Cicero, quem, fi non unum, certe principem habemus linguae latinae magiftrum, quod omnes docet, te dedocere videatur. At, inquis, focium habeo Hieronymum noftrum hujus & cunctationis & rationis. Si idem ufuvenit Hieronymo, quod tibi, uterque veftrum eft accufandus, non Cicero eam fuftinet culpam, qui vel infantif-
a fimum quenque (a) eloquentem reddere poffit. At dices: fit tua praefentia. Itane vero? me igitur doctorem adhibetis, cujus difciplina fitis elingues? at videte, ne, quod veftro fit vitio, id in alios, & eos, quos minime omnium decet, conferatis; qui vel non perinde operam detis ut oportet, vel, cum diligenter attendatis, tacendo potius quam loquendo iftam facultatem vos affecuturos fperetis. ut non eft meffis, nifi ex femente, fic latine loquendi copia nifi ex diuturno fermone non
b comparatur (b). fed contraria eft feminis rationi haec loquendi ratio. quo enim plus feminaris, minus feminis reliquum
c eft. in oratione vero quo plus effuderis (c), eo facultatem ejus majorem habueris. fed dices: quid tam multis mecum agis? iftud Hieronymo dictum oportuit: interdum enim, ut faepe ego latine loquor, ille eft plane mutus. Tu vero effice, ut ipfe etiam loquatur: eum praeftes neceffe eft, aut aliud agamus. filentio certe, fine magna & Ciceronis & mea contumelia, uti
d non poteftis. Vale. (d)

CI.

(a) *quenquam* cod.vat. Emendavi.

(b) *comparetur* id. Emendavi.

(c) *effunderis* id. Emendavi.

(d) Pogiani codicillo hac epiftola Dandinius refpondit. *Noftra quidem latine & audiendi & fcribendi confuetudo praeclara eft vel ex hoc ipfo, quod nos admonet officii noftri, quam in fermone latino cautos & modeftos effe oporteat, &, ut relicto obliqua & quibufdam quafi virgultis obftructa via, in rectam & facilem ingrediamur. cave igitur exiftimes, quicquam nos vel Cicerone legendo, vel te audiendo, damni feciffe: ut etiam tua fit inanis objurgatio, qui verearis, ne filentii noftri culpam in te aut in Ciceronem conferamus, cum utrique a nobis propterea gratia debeatur. quod vero ad id, quod cupimus, tertia haec requiritur latine loquendi ratio, a te vehementer peto, ut quod in reliquis duabus exercitationibus praeftitifti, id in tertia ne a te defiderari patiaris; ut mihi vias tradas, quibus eo, quo intendi, pervenire poffim. quod fi feceris, vel potius quoniam facis, tibi, cui multum debeo, plurimum debere confitebor. Vale.*

C I.

Jul. Pogianus N. N.

Haec ad te epistola initium faciet ejus exercitationis, quae tibi ad comparandam latinae linguae facultatem adhuc reliqua est. accidit autem percommode, ne sit hic inanis sermo literarum, ut quidam, cujus causa multum cupio, tua per me auctoritate apud Trajanum Alicorninm uti velit. is igitur amicus meus avet conducere de ipso Trajano agrum, quem habet ad Verbanum lacum nescio quotenorum jugerum, & ita avet, ut pluris sit redempturus illum agri modum, quam a superioribus ejusdem conductoribus factum sit: utique tanti. est satis locuples, Trajano praedes dabit vel Romae vel Mediolani, quos voluerit, ut illi cautum sit: solvet etiam annuam pensionem ante diem, vel nunc repraesentabit. profert, qui pro (*a*) se egerint de eadem re cum Alicornio. profert praeterea Hieronymi literas de eo scriptas, quocum etiam locutus est, ut ab illo rem cognoscere melius possis. (*b*)

CII.

(*a*) *per te egerint &c.* cod. vatic. Emendavi.

(*b*) Cardinalis Dandinii ad Pogiani hunc codicillum responsio, ea, quae sequitur, fuit: in qua, quod item in reliquis feci, aliquot locos, qui mihi mendosi, librarii certe vitio, visi sunt, ex ingenio emendavi.

Ego, etsi, quid hominis sit iste Trajanus, nesciam, vel potius ne hominem quidem esse putem, tamen, quod te singulari quodam artificio summorum, mediocrium, infimorum studia colligere video, & tuam apud omnes voluntatem permagnum pondus habere intelligo, vehementer a te etiam atque etiam peto, ut mea causa Hieronymo id negotii des, ut de re cum Trajano agat. curabit mandatum tuum probe, ut caetera, sed hoc melius, certe fidentius, quod cum illo latine agendum non est. eum, ut tu scis, nihil mihi sit optatius studio ejus exercitationis, quam mihi ad comparandam linguae latinae facultatem adhuc reliquam esse scribis, nihil certe jucundius mihi accidere potuit, quam eos a te literas accipere, quae hujus ipsius consuetudinis initium fecissent. itaque non assequor, ut tibi cum de hoc, tum de eo, quod nihil praetermittis, quo aliquando latine & loqui & scribere possim, agam gratias. sed, quando casu accidit, ut tuarum literarum argumentum sit minime fictum, cum Trajano ita agam, ut & familiari tuo satisfiat, & tu intelligas, me nihil hac beneficii accessione praetermissurum esse, quo me memorem & gratum cognoscas. Quod vero Hieronymus Bagius noster non minus studiosus sit hujus meae utilitatis & laudis, quam ipse sim, spero, ejus operam, quam in hac causa opportunam fore scribis, apud Trajanum pondus habituram; praesertim cum latine agendum non sit. quod non eo dico, quod is ab hac ratione abhorreat, praesertim absente te, sed quod latinus sermo cum Trajano perinde sit, ac si hominem ab eo concedendo deterreas, quod ab ipso impetrare cupias. Vale.

C I I.

Jul. Pogianus N. N.

QUam non est facilis ea scribendi ratio, quam proxime
institiumus, quam vero difficilis ejus perfectio rationis!
non enim utrunque simul possis & quotidie scribere,
& semper ei muneri satisfacere. aliquid quotidie novi afferri
qui potest? eadem in omnibus literis inculcare, quam ineptum
& molestum est? At inquies: non id ego requiro abs te, ne tu
quidem, opinor, a me, ut te de re ulla certiorem faciam per
literas; congressio enim & collocutio nostra fere assidua utrun-
que hac cura liberat. quare vel joceris, vel inanes des literas
a licet, modo me (a) in hac scribendi exercitatione retineas. Et
b tamen (b) jocorum aut inanis epistolae aliqua vel inanis mate-
ria sit oportet: ut ipsum omnino scribere magnum sit nego-
tium. sed nos, puto, Hieronymus hac molestia levabit: qui
cum ipse nihil latine scribat, non debet recusare, quin ali-
quod quotidie excogitet argumentum, quo uterque nostrum uti
c possit. (c)

CIII.

(a) *ne* cod. vatic. Emendavi. sunt autem haec card. Dandinii verba, qui dudum a Pogiano inductus est loquens.

(b) Loquitur jam Pogianus ipse: aitque, non carere magna difficultate jocosae aut etiam inanis epistolae scriptionem.

(c) Dandinii responsionem subjicio: *Non est, ut scribis, haec facilis scribendi ratio, quam proxime instituimus: &, si tibi facilis est, mihi certe omnium difficillima, qui modo in hanc rationem ingressus sum; ut perfectio ista a me requiri minime possit. inchoata modo & adumbrata mea sint, optime mecum agitur. difficultas autem, ut ais, omnis haec est, non posse simul utrunque nos, & scribere quotidie & semper ei muneri satisfacere; cum in alterutro peccandum sit, ut vel eadem inculces, vel inanes des literas; quae tamen & ipsae sine aliquo vel jocoso vel inani argumento esse non possint. ego vero neutrum timeo, quinetiam utrunque facile me praestare posse confido, ut & nullum praetermittam diem epistolarum, & semper aliquid novi scribam. quo maxime vero laboramus, id a te vel relictum vel omissum miror. verborum copia opus est, qua, in tanta literarum frequentia, abundare oportet. quae igitur caeteroqui mihi ratio non est facillima, verborum latinorum inopia certe est difficillima. Hieronymus noster si id voluerit, quod potest, nobis morem geret. sed vereor, ne omnibus legibus solvi velit,*

CIII.

Jul. Pogianus N. N. (*a*) a

LEgi commentarium Pauli Manutii in orationem Ciceronis pro Sextio (*b*), in quo, quantum vir ille poſſit in eo interpretandi genere, intellexi. tantum vero meo judicio aſſequitur, quantum nemo fortaſſe adhuc. cum enim ingenium & induſtriam ſuam, quibus maxime excellit, ad Aſconii Pediani (*c*) imi-

b c

(*a*) Hoc, quidquid eſt ſive epiſtolae, ſive codicilli, ſive teſtimonii, e codice vaticano pag. 268. depromtum eſt.

(*b*) Eſt apud me commentarii hujus editio veneta anni 1559. Miſſus eſt autem ad Antonium Aelium, Polae epiſcopum, praefixa Manutii epiſtola: ex cujus ea, quam ſubjicio, particula, operis ſuſcipiendi occaſionem conſiliumque cognoſce. *Scis tu*, inquit, *Aeli, pro noſtra vetere amicitia & familiaritate, per quot annos, quibus laboribus haec, quae ab humanitate nomen acceperunt, ſtudia coluerim. ſciebat optime omnium, & mihi, cum viveret, hoc nomine tribuebat plurimum, Bernardinus Maffeus cardinalis* (obierat autem die 16. jul. an. 1553.), *meus ille, in omni vita mihi deflendus, Maffeus, urbis deliciae, lepor, humanitas, exemplum antiqui officii, flos omnium virtutum. is amabat haec ſtudia mirifice, eaque, quibus poterat rebus (poterat autem plurimis) tuebatur & fovebat. bene autem de hac, quaecumque in nobis eſt, vel potius quantulacumque eſt, latinae orationis facultate exiſtimabat: meque quotidie, quantum poſſem ut latine ſcriberem, urgebat: & ſcribebat ipſe, ut ſcis, luculenter & egregie. probabat omnino meum conſilium, & efferebat maxime, de commentariis in Ciceronis orationes. ſed exerceri malebat prius induſtriam meam in antiquitatibus romanis, ipſo potiſſimum auctore inſtitutis. interim, ut quaſi ex unius partis forma de tota liceret aedificio conjicere, unam aliquam, quae ſpecimen ingenii mei praeberet, orationem ſubſicivis horis ut exponendam ſuſciperem, hortatus eſt. ego ſumpſi pro Sextio: nec multis poſt eum ſermonem menſibus hunc, qui nunc in tuo nomine, Antoni Aeli, apparebit, commentarium abſolvi.* Litteras, quibus Aelius Manutii huic epiſtolae reſpondit, ſane luculentas, habes in tertio volumine operis inſcripti *Lettere volgari di diverſi nobiliſſimi ingegni* &c. aldinae editionis an. 1564.

(*c*) Aſconius Pedianus doctiſſimos commentarios in novem M. T. Ciceronis orationes ſcripſit, quos Poggius florentinus in monaſterio S. Galli prope Conſtantiam, conſtantienſis concilii tempore, reperit, primuſque vulgavit. patavinum patria fuiſſe arguunt eruditi ex illo commentarii in orationem *pro Cornelio* loco, in quo filios ſuos (quod tum in hoc tum in reliquis commentariis ſemper facit) alloquens, *Sunt tamen*, inquit, *qui eundem illum duorum* (tribunorum plebis) *numerum, quem Cicero, ponant: inter quos Tudianus, & Pomponius Atticus, Liviuſque noſter*. quam conjecturam non parum adjuvari putant Silii Italici illis verſibus libri XII. *de bello punico ſecundo* v. 212.

Polydamanteis juvenis Pedianus in armis
Bella agitabat atrox, trojanaque ſemina & ortus
Atque antenorea ſeſe de ſtirpe ferebat,
Haud levior generis fama, ſacroque Timavo

Glo-

imitationem a prima adolescentia contulerit, cum illo non modo ea re conferendus est, sed (quod haud scio an imitatorum nemini contigerit) & est praeferendus. itaque, cum tantam habeat ejus rei facultatem, qua nihil utilius esse potest lin-
d guae latinae studiosis, sequitur (*d*).

Gloria, & euganeis dilectum nomen in oris.
Huic pater Eridanus, venetaeque ex ordine gentes,
Atque Apono gaudens populus, seu bella cieret,
Seu Musas placidus, doctaeque silentia vitae
Mallet, & aonios plectro mulcere labores,
Non ullum dixere parem: nec notior alter
Gradivo juvenis, nec Phoebo notior alter.

(*d*) Reliqua desiderantur.

C I V.

a Jul. Pogianus Joanni Antonio Fuscherio. (*a*)

NISI me & usus & ratio ipsa ad hanc animi aequitatem erudiisset, ut existimationem meam veritate, non sermone obtrectatorum, niti debere statuerem, magna sane ex isto rumore, quem de me prolatum scribis, molestia affectus essem. sed mihi certum est arbitratu judicioque meo esse sollicitum, non libidine malevolorum; quorum studia & artificia quod eo referri intelligo, ut, cum vere non possit, ficto tamen aliquo crimine in nos invidia commoveatur, facile patior, eos, in quo mihi nihil noceant, summam nocendi voluntatem declarare. homines astutos! qui iis in me criminationibus abutantur, quibus turpissimam paucis diebus calumniae notam subire cogantur. quamobrem scito, non stomachum ista mihi, sed risum movisse. video enim, nonnullos in hujus rei cupiditate adeo intemperantes esse, ut vel ipsi monstra confingant, vel se a levissimis auctoribus hujusmodi mendaciis onerari non moleste ferant. quibus tamen, ne se falsa jucunditatis opinione aut spe turpiter duci patiantur, hunc errorem eripiendum putavi. tantum igitur abest, ut ab optimo hoc meique amantissimo car-
b dinale (*b*) cupiam discedere, ut magnas facultates & honoris & commodorum prae hac conditione contemnam. quid enim tanti sit? cum apud eum, quam sim, honoratior esse non possim: cum mihi

(*a*) De hoc Fuschecio non plus possim dicere, quam quantum quivis ex hac, ex aliisque septem, quae deinceps consequentur, Pogiani ad eum epistolis, poterit per se, nulla mea admonitione, cognoscere.

(*b*) Hieronymo Dandinio. Vide epistolam 99. pag. 140.

mihi nullum ejusdem desit obsequium, nulla ad homines commendatio: cum ita doctrinae studio exardescat, ut ne valetudinis quidem incommodo retardetur: cum & tantum jam profecerit in literis, quantum omnes admirantur, & se ejus generis omnia per unum me consecuturum & speret & praedicet. quae cum ita sint, non modo ingratus atque impius sim, si deseruero, sed etiam mihi ipse inimicus: cujus rei frustra, mihi crede, omnis expectatio commovetur. quare misericordes istos, quos de me haec cum dolore narrasse scribis, de me etiam sollicitudine liberabis. quanquam, si, quasi perspecta re, sine ulla causa id a me commissum affirmant, contumeliose potius, quam dolenter, ista divulgant: veruntamen neque amoris erga me, neque graviorum rerum difficillimam simulationem per me ne in hoc quidem amittent. a te vero peto, nisi ista plane evanuerunt, ut, si qui adhuc dubitant, iis meam epistolam legas. mihi enim, de me affirmanti, credere debebunt (c). Vale. Bononia IIII. Kal. augusti.

(c) Atqui non temere sparsum rumorem illum de Pogiani consilio aut certe cogitatione a cardinale Dandinio discedendi, argumento est Pogiani ipsius haec, quam subjicio, ad Nicolaum Majoranium epistola, quam autographam in vaticanae bibliothecae codice 6416. pag.65. reperi.

Al molto reverendo signor mio osservandiss. monsignor Nicolò Majorano, vescovo di Molfetta. Roma.

Non farò scusa con V. S. della tardezza di quest' ofitio di visitarla con lettere, assolvendomi da tal cerimonia la benignità sua & l'amore, qual sempre mi ha portato. solo dirò, che non è stato ciò pretermesso per dimenticheza, perchè sempre, come è mio debito, l'ho hauta nel cuore, con quell' affetto, che si deve havere verso un' padre & signore: anzi n' è stato causa la speranza, che m'andavo promettendo, ch' io la potessi vedere & godere in presenza. ma i travagli communi m' hanno interrotto la credenza & il dissegno, tal che son condotto a quest' hora a far il debito mio con lei. salutandola con tutto l'animo adonque, gli priego ogni felicità. poi, perch'io so, ch' amandomi, come fà, desiderarà ancora saper' de l'esser' mio, glie ne darò conto volontieri, spetialmente havendo bisogno in ciò del suo consiglio. Son constretto a bramare il contrario de gl'altri servitori de' cardinali. non vorei esser' tanto amato, nè tanto in gratia del patrone, quant' io sono, se l'amor' & la gratia è l'esser' adoperato & affaticato a tutte l'hore in leggere, in scrivere, & questo non in una sorte sola. s' è persuaso il cardinale, ch'io sappia molto più, ch'io non sò, & per tal mi spende per latino & per volgare: & gli spiriti si consumano fra mille carezze & mille laude l'hora. ma che sarà poi al fine? se bene io arrivassi alla grandezza delle promesse? s'in questo mezzo mi stempero la complessione? s'io sto le notte intere senza veder sonno? & se questo male va continuando, temo di non comprar la speranza col maggior prezzo, ch'io habbi. è vero ch' io son povero di facoltà, ma son' ancor povero di desiderio. io mi trovo quella pensione, che mi ha data il cardinale di 100. scudi (se però a qualche tempo non sarà litigiosa) & di più 350. scudi

in

in contanti. manco n'hanno molti maggiori huomini di me, & stanno con manco fatica & con più allegrezza & tranquillità di me. mi sento ogn' hora ragionar nell' anima ποῖ ἄνδρες ἰτώλοθε; ποῖα πράγματα ζήτουσι; Questo hò voluto conferir a V. S. confidandomi, che non lo farà sapere ad alcuno, & mi consigliarà di quanto gli parà, che mi si convenga fare, con la solita sua prudenza, fede & amore. Vorei ancora stampare il Chrysostomo, che sta quì inutile molti mesi sono. l'ho dedicato al cardinale d'Inghilterra. però m'andavo trattenendo così un' poco ombroso. V.S. di gratia mi dichi il parer suo sì de la stampa, come de la dedicatione. c'è solamente un luogo nel 47. capitolo segnato pur con la croce da V. S. ch'io non ne posso cavar senso perfetto. lo notarò in una carta quì inclusa, insieme con la tradutione mia. V. S. si degnarà vedere un poco il testo di Venetia & conferirlo col dottissimo & mio osservandiss. messer Guglielmo, acciò ch'io esca di dubbio, havendone avertimento da lui; la quale priego che saluti detto messer Guglielmo in mio nome mille volte, & messer Francesco, & suo fratello, nipoti di V.S. & si degnarà similmente scrivermi, se si ricorda il nome antico latino del suo vescovato. & basciandogli le mani di cuore me gli raccomando. D'Imola a li VIIII. di decembre 1556.

Di V.S. molto reverenda

Servitore Giulio Poggiano.

C V.

Jul. Pogianus Joanni Antonio Fuscherio.

QUoniam nihil affers, quo mihi excuses tarditatem literarum tuarum, & ego memini ostentationem tuam illam, te, si morbum depulisses, crebritate epistolarum superiorem fore, equidem in tanta rescribendi mora constantiam promissi & fidem tuam requiro. neque vero te in eo accusarem, si, quod a te serius factum est, diligentius etiam factum viderem. sed extat & mearum ad te literarum, & dierum ratio; ut negare non possis, me primo quoque tabellario tuae semper epistolae persolvisse. quo majorem etiam in te reprehensionem habet hujus officii praetermissio, qui ne in summo qui-
a dem otio homini occupatissimo par esse possis (*a*). & tamen pergis inculcare dissimilitudinem nescio quam opinionis & vo-
b luntatis meae (*b*): quasi vero aut ipse sim mei dissimilis, aut illi non sui similes, qui gravitatem meam levitatem & tibi & mihi videri velint. ego nullas ad Sirletum dedi literas, quibus vel suspicari posset, me quicquam de discessu meo cogitare. contra autem saepius scripsi ad eundem ita, ut intelligeret, me huic de me optime merito cardinali mirificas apud se gratias agere. quod si rem cum ipso Sirleto communicasses, neque tibi verba dari passus esses, & ad has disputandi ineptias non abires. scisses enim, auctorem illarum literarum, cum ei certum esset discede-

(*a*) *non possis* exempl. Emendavi. Dandinio. Vide proxime superiorem epistolam, ad eamque ad notationes.

(*b*) Discedendi nimirum a cardinale

cedere, ne quid temere facere videretur, paulo graviorem ejusdem consilii socium falso protulisse: scriberes vero ad me de studiis tuis. quae quia non video, de te non possum non esse sollicitus. nam permagni tua interest, nullam mihi tuae neque lectionis neque scriptionis horam ignotam esse. ista scilicet, quae intercipi periculosum est, ne tu quidem attingeres. cave igitur putes, quicquam aut istic fieri sine summa ratione, aut istam christianae religionis & pietatis arcem (c) non caelestibus praesidiis septam & tutam futuram. Me jam mensem vigilia sic exercet, ut non modo scriptionem, sed etiam facultatem, si qua est, dictandi meam impediat.

(c) Erat igitur Romae Fuscherius, Pogianus autem sive Imolae sive Bononiae. scriptam autem hanc epistolam puto extrema anni 1556. aestate: quo tempore pontificiae ditioni, ipsique adeo romanae urbi infesta hispanorum arma, Ferdinando Toleto, Albae duce, neapolitani regni pro rege, imperatore imminebant. Vide Paulli IV. historiam a Carolo Bromatio conscriptam, & Ravennae an. 1748. editam, libro IX. pag. 309.

C V I.
Idem Eidem.

SErmo literarum tuarum ita mihi jucundus est, ut cautiorem vel tuam vel librarii manum requiram. cum enim valeas ingenio, facultatem praeterea latine scribendi habeas, judicium etiam acrius, quam ab ista aetate postulari soleat, nescio quomodo tuae laudes scripturae negligentia videntur obscurari. quis enim est, qui, cum in tuis epistolis vel confusas voces, vel alias ab aliis oppressas, vel, detractis propriis literis, quasi exanimatas, vel omnino singulis paene versibus ipsarum epistolarum crebris lituris offusam caliginem videat, te literis, ut levissime dicam, tinctum existimare possit? equidem ex duobus his capitibus, quae ex Bembi oratione in tuam epistolam transtulisti, sensum vix elicere, aut ne vix quidem, potui: ita multa partim quasi tenebris quibusdam obcaecata, partim praetermissa sunt. & meminisse profecto debes frequentes ea de re admonitiones meas. sed non vereor, ne te eo in genere jam mihi expolitum praebeas. novi enim te eum, qui sine exceptione laudari cupias. quare hujus cautionis & diligentiae facies initium proximis literis, quibus & bembina ista attentius, quam antea fecisti, describes; &, quota pagina, quoto etiam versu ea sint, notabis, quae ex Ciceronis oratione tibi explicari velis. Sed quid tibi in mentem venit ita loqui? *in custodiendis vestibus* te *dili-*

gen-

gentiorem fuisse, *quam quantum* (tibi) *mandaram*. His enim duobus verbis *quam quantum* domicilium est proprium in magnitudine, ita tamen, ut *plus*, aut aliquid ejus generis antecedat. eodem pertinet illud *longe difficiliorem esse Ciceronis orationem*, *quam quantum tuus animus capere possit*. quare ista ad illam
a M. Tullii rationem dirigere debebis (*a*): *Non plus Crassum atti-*
b *gisse doctrinae*, *quam quantum prima illa aetate potuisset* (*b*). Quod vestes meas curas, facis, quod tuum est: decet enim, te mea curare, tua me. de quibus tamen vestibus vellem ita dixisses, *apud te illas asservari diligenter*, *saepe aut prima luce*, *aut in sole explicari*, *saepius etiam excuti*, *curari denique melius*, *quam si ipse adessem*. Ego, quomodo Aristoteles docebat, hanc dictavi
c epistolam in caesenate (*c*) bibliotheca inambulans, qua (mihi cre-

(*a*) Vocem hanc *debebis*, in exemplari praetermissam, sed certe necessariam, addidi ex ingenio.

(*b*) M. Tullii locus integer est in ipso libri II. *de oratore* initio hujusmodi: *Magna*, *nobis pueris*, *Quincte frater*, *si memoria tenes*, *opinio fuit*, *L. Crassum non plus attigisse doctrinae*, *quam quantum prima illa puerili institutione potuisset*. Ejusdem generis illa sunt lib. I. *de orat.* c. 167. *Alter plus*, *lege agendo*, *petebat*, *quam quantum lex in duodecim tabulis permiserat*. & 3. *de orat.* c. 15. *Quod item nos postulamus* ... *ut majus quiddam de L. Crasso*, *quam quantum a nobis exprimetur*, *suspicentur*. & 4. *in Verr.* c. 70. *Ait*, *accusatores ejus multo majorem pecuniam praetori polliceri*, *quam quantam hic dedisset*. & 5. in eund. c. 70. *Etiamne si plus edidisset*, *quam quantum natum esset*? & alibi alia ejusmodi sexcenta.

(*c*) *caesenen. bibliothecam iminens*, *qua &c.* exempl. Ita emendavi, ut vides, &, ut opinor, probe. nam certe *inambulans* Aristoteles auditores suos in philosophia exercuisse dicitur. Cicero lib. I. *Acad. quaest.* c. 17. *Qui erant cum Aristotele*, *Peripatetici dicti sunt*, *quia disputabant inambulantes in Lycio*. Pogianum autem, Caesenae commorantem, celeberrimam ejus urbis bibliothecam frequentasse, ex quadam ejus ad Sirletum epistola perspicue intelligi potest, quam, ex codice vatic. 6189. pag. 36. depromtam, subjicio.

Al molto magnifico messer Guglielmo Sirleto, *signor mio osservandissimo*. *A Roma*.

Magnifico signor mio. Io son stato in libraria, *la quale m' è parsa maravigliosa non per il numero de' libri*, *perchè non ci sonno più che doi ordini di banchi*, *& ciascun' ordine non ha più*, *che trenta banchi con cinque volumi per ogni banco*, *ma perchè son tutti libri scritti di bellissima mano*. *Li greci in sacra scrittura son pochissimi. in altre facultà & specialmente in medicina & filosofia sonno assai*. *C'è ancora buon numero d' hebraici*. *L' indice*, *che m' impose V. S. ch' io li mandassi*, *è questo*; *ancora che penso non ci sia libro secondo il desiderio vostro*.

Libri latini.

Biblia tribus corporibus distincta.
Testamentum novum.
Concordantiae.
Prima pars bibliae & Pentateuchus.
Augustinus super genesi ad literam.
Augustini libri duo ad Simplicianum.
Omnia ejusdem opera.
Ejusdem Augustini ad Orosium.
Orosius ad Augustinum.
Breviarium Origenis in psalterium, *a divo Hieronymo conversum*.

Com-

crede) admirabiliter pascor (*d*). Vale, & saluta mihi optimam faeminam matrem tuam, & ornatissimum juvenem Vincentium fratrem, totamque domum. d

Commentorium divi Hieronymi in centum quinquaginta psalmos.
Ejusdem in XII. prophetas.
Item in Matthaeum & Marcum.
In epistolas ad galatas, ad ephesios, ad Philẽmonem & ad Titum.
Ambrosius in psalmum Beati immaculati.
In Lucam.
De officiis.
De excessu fratris.
De resurrectione & poenitentia.
Gregorii Omeliae in lectiones & euangelia.
Dialogi.
Pastorale.
In Job.
Remigius in omnes epistolas Pauli.
Cirillus in euangelium Joannis.
Nicolaus de Lira in pentateuchum, Josue, Isaiam, Hieremiam, Ezechielem, Danielem, libros regum, & Job.
Postilla ejusdem in Isaiam, Hieremiam, Ezechielem, Danielem, in historiam Susannae, belis & draconis.
Postilla magistralis in Job, in quatuor euangelia, in Lucam & in Ecclesiasticum.
Postilla Michaëlis in psalterium.
Hieronymi altercatio Luciferiani & orthodoxi, cum nonnullis aliis.
Exceptiones ex opusculis Gregorii a genesi usque ad Zachariam, & ab euangelio Matthaei usque ad Apocalypsim.
Postilla in epistolas Pauli.
Postilla in psalterium.
Iterum Augustini omnia opera.
Hieronymi epistolarum duo corpora.
Ejusdem symbolum de fide catholica.
Ambrosii sermones cum epistolis.
Ejusdem in cantica.
Augustini liber locutionum.
Beda in proverbia Salomonis.
Chrysostomus de laudibus Pauli.
Dionysius de angelica hierarchia.
Ejusdem de ecclesiastica hierarchia.
De divinis nominibus.
De mystica theologia.
Sermones Leonis papae.
Epistolae ejusdem.
Sermones Petri Ravennatis.
Eusebius de praeparatione euangelica.
Epistolae Cypriani.
Hilarius de Trinitate.
Bernardus ad Eugenium.
Ejusdem epistolae 260.
Liber meditationum.
Breviloquium Bonaventurae.
Epistolae Rabbi Samuelis ad Isaac Rabbi.
Isidorus de utroque testamento.
Cassiodorus in librum de anima.
Isidorus soliloquia.
Frater Ubertinus de Casali in arborem Crucifixi.
Lactantius Firmianus.
Boëtius de consolatione cum commento travet.
Sextus sententiarum.
Prima & tertia pars summae Alexandri de Ales.
Ejusdem quartus sententiarum.
Bonaventurae secundus, tertius, & quartus.
Prima pars secundae & secunda secundae sancti Thomae.
Tertia pars summae ejusdem.
Ejusdem secundus sententiarum & summa contra Gentiles.
Henrici de Gondavo quinque Quodlibet.
Ejusdem decem Quodlibet, & prima pars Quodlibet.
Joannes Scoti omnium.
Conflatus Francisci de Marieronis.
Quatuor libri Gulielmi Guarae.
Quodlibeta Ricardi de media villa.
Breviatio in tres libros Bonaventurae.
Tertius ejusdem.
Summa Thomae Anglici.

De

De causi dei contra Pelagium.
Dialogus Ricardi hibernici.
Dialogus Gulielmi Ocham.
Summa de vitiis.
Tabula originalium.
Tabula Textaris.
Legendae sanctorum.
Sermones Voraginis festivi.
Iterum omnia Hieronymi opera.
Pompejus Hello.
Chronographia tripertita Nicephori Constantinapalitani.
Nicolaus de Lira in psalmos.
Ambrosius de mysteriis & sacramentis.

Graeci auctores.

Joannes Chrysostamus in psalterium a principio ad Deus deorum.
Ejusdem a Deus deorum *usque ad finem.*
Omeliae Grtgorii magni.
Quatuor euangelistae.
Ejusdem Gregorii alia.

V. S. mi tenghi in sua buona gratia, & si degni raccomandarmi a messer Antonia nostro, & a messer Vincentia. Dio la conservi. Di Cesena alli 27. di Maggio 1556.

Servitore di V. S.
Julio Poggiani.

(*d*) Cicero lib. IV. *ad Attic.* epist. 10. *Ego hic pascor bibliotheca Fausti: fortasse tu putabas, his rebus puteolanis & lucrinensibus.*

CVII.

a
Jul. Pogianus Joanni Antonio Fuscherio. (*a*)

Fecit meus in te amor, & singularis cura de studiis tuis, ut
b Ciceronis orationes, quas graecorum librorum lectione (*b*)
distractus duos jam menses ne aspexi quidem, hodie in manus
sumerem; &, de quo sententiam meam exquireres, ut in eo
cupiditati tuae obsequerer, operam darem. in quo etiam casus
quidam mirificus intervénit, qui meum ejus rei studium vehe-
c menter adjuvit. tantum enim quod (*c*) librum aperueram, cum
d in eos incidi locos (*d*), quos mihi abs te notari volueram. qua-

(*a*) Depromsi hanc epistolam ex codice vatic. 3432. pag. 285. nusquam in Gratiani exemplari comparentem. neque tamen in eodem codice ulla ejus erat inscriptio; quam quidem ego ex certissima conjectura non dubitanter praefixi.

(*b*) Quorum illi copia in caesenate bibliotheca suppetebat.

(*c*) Cicero lib. VII. epist. 23. ad Fabium Gallum: *Tantum quod ex arpinati veneram, cum mihi a te litterae redditae sunt.* Idem autem valet heic *tantum quod*, ac *commodum* in illis ejusdem Ciceronis *ad Att.* lib. XIII. epist. 11. *Commodum discesseras heri, cum Trebatius venit, paulo post Curtius.* & epist. 19. *Commodum discesserat Hilarus librarius... cum venit tabellarius cum tuis litteris.* Pro utroque autem usurpavit etiam *vix* & *vixdum* idem Cicero lib. II. *de orat.* c. 89. *Vix annus intercesserat ab hoc sermone cohortationis meae, cum iste accusavit Norbanum.* & lib. IX. *ad Attic.* epist. 2. *Vixdum epistolam tuam legeram, cum ad me, currens ad illum, Postumius Curtius venit.*

(*d*) Loci, qui keie significantur, sunt in Cicesonis osatione *pro domo sua* cap. 110. 111. & 112. *At quae dea est? Bonam esse oportet, quandoquidem est abs te dedicata. Libertas, inquit, est. Eam tu igitur domi meae collocasti, quam*

quare & meum diutius quaerendi, & tuum accuratius describendi laborem levatum esse, valde laetor. suppeditet modo mihi in his temporis angustiis ingenium; quod ipsum, etiamsi natura tardius sit, mirifica certe erga te benevolentia incitatur. scito igitur, videri mihi, clarissimum illum virum, summo genere natum, pontificem & consularem, C. Cottam fuisse, eum,
quem de natura deorum cum Vellejo & Balbo apud se (*e*) lo- e
quentem, puto, meministi. erat enim is, coss. Pisone & Gabinio, pontifex, Ciceroni praeterea adjunctus (*f*) summa necessi- f
tudine, utriusque (*g*) officiis constituta. is itaque Cotta, cum, g
Vol.I. V turbu-

quam ex urbe tota sustulisti? tu, cum collegas tuos, summa potestate praeditos, negares liberos esse: cum in templum Castoris aditus esset apertus nemini: cum hunc clarissimum virum, summo genere natum, summis populi beneficiis usum, pontificem & consularem, & singulari bonitate & modestia praeditum ... audiente populo romano, a pedisequis conculcari juberes: cum indemnatum exturbares, privilegiis tyrannicis irrogatis: cum principem orbis terrae virum inclusum domi contineres: cum forum armatis catervis perditorum hominum possideres: Libertatis simulacrum in ea domo collocabas, quae domus erat ipsa indicio tui crudelissimi dominatus, & miserrimae populi romani servitutis?

111. *Eumne potissimum Libertas domo sua debuit pellere, qui nisi fuisset, in servorum potestatem civitas tota venisset? At unde inventa est ista Libertas? quaesivi enim diligenter. Tanagraea quaedam meretrix fuisse dicitur. ejus non longe a Tanagris simulacrum e marmore in sepulcro positum fuit. hoc quidam homo nobilis, non alienus ab hoc religioso Libertatis sacerdote, ad ornatum aedilitatis suae deportavit. etenim cogitarat omnes superiores muneris splendore superare. itaque omnia signa, tabulas, ornamentorum quod superfuit in fanis & communibus locis, tota e Graecia atque insulis omnibus, honoris populi romani causa, sane frugaliter domum suam deportavit.*

112. *Is, postaquam intellexit, posse se, interversa aedilitate, a L. Pisone consule praetorem renunciari, si modo eadem prima littera competitorem habuisset aliquem, aedilitatem duobus in locis, partim in arca, partim in hortis suis collocavit, signum, de busto meretricis ablatum, isti dedit, quod esset signum magis istorum, quam publicae libertatis.*

(*e*) Id est *domi suae*. Cicero lib. I. *de orat.* c. 214. *M. vero Scaurus, quem non longe ruri apud se esse audio, jam, credo, huc veniat.* habitam autem in C. Cottae aedibus disputationem illam de natura deorum, prodidit idem Cicero libro I. ejusdem operis c. 15. *Quod cum saepe alias, tum maxime animadverti, cum apud C. Cottam, familiarem meum, accurate sane & diligenter de diis immortalibus disputatum sit. nam, cum feriis latinis ad eum, ipsius rogatu arcessituque venissem, inveni eum sedentem in exhedra, & cum C. Vellejo senatore disputantem. aderat etiam Q. Lucilius Balbus.*

(*f*) Q. Cicero *de petitione consulatus* similiter est loquutus. ait enim cap. 7. *Ego autem tibi hoc confirmo, esse neminem, nisi aliqua necessitudine competitorum alicui tuorum sit adjunctus, a quo non facile, si contenderis, impetrare possis, ut suo beneficio promereatur, se ut ames, & sibi ut debeas.*

(*g*) *utriusque tuta*;. is &c. cod. vatic. Emendavi, quae deesse mihi visa sunt, supplens ex illis Ciceronis *pro Cluentio* cap. 117. *Mihi cum eo summa, utriusque officiis constituta, necessitudo est.*

turbulentissimo illo tempore clodiano, tribunitio furori amici causa occurreret, ab illo ipso Clodio est indignissime tractatus. quo etiam tempore princeps orbis terrae Pompejus, quem eodem loco ne nominat quidem, propter metum dimicationis & sanguinis privatis se parietibus continebat. Sequitur, ut de interversa aedilitate tibi, quid sentiam, exponam. quare sic habeto, & nobilem illum hominem, cujus nomen ut curiosius
b quaerendum non est (quanti (*b*) enim refert non ignorare?) sic, si te in eam partem incitares, facile ex veterum monumentis
i possis eruere (*i*), magnam vim signorum, tabularum, pulcherrimarum denique rerum omnium ad ornatum aedilitatis, quam petiturus erat, Romam undique deportasse, &, cum animad-
k verteret, a duobus illis, non jam consulibus (*k*), sed provinciarum mercatoribus, magistratuumque & dignitatis populi romani venditoribus, omnia posse obtineri, Pisonis gratia fretum, spe praeturae aedilitatem abjecisse. ac nimirum homini facile fuit medium illum inter quaesturam & praeturam honoris gradum transilire, praetoremque fieri, quod competitorem habuit, cujus tam praenomen & nomen, quam suum, in tabella eádem litera designare videretur. exempli causa: petunt eundem magistra-
l tum Cicero & Varro. utriusque tabella (*l*) habet *M. T.* ut ex illis notis tam *Marcum Tullium*, quam *Marcum Terentium* possis inter-
m pretari. conveniunt etiam primae literae saepe cognominis (*m*), ut utriusque tabellae sensus idem videri possit. quamobrem non
n ita magnum negotium fuit illi (*n*) eo artificio multos fallere, cum interversam aedilitatem, ut ita dicam, ad eandem primam
o literam transferret (*o*). itaque aedilitii muneris ornatum, cujus rei

(*b*) Non *quanti*, sed *quantuli* scripsit fortasse Pogianus.

(*i*) Appium Claudium, P. Clodii fratrem, *nobilem* hunc *hominem* fuisse, eum, qui, praeterita aedilitate, Lentulo & Metello consulibus, praetor fuit, non est dubitandum.

(*k*) Pisone & Gabinio.

(*l*) Videtur Pogianus existimare, eos, qui magistratus peterent, tabellas suo cujusque inscriptas nomine ad comitia attulisse. quod certe non ita fuit. suffragatores enim, non vero petitores, ejusmodi tabellas afferebant, ejus candidati, cui studebant, praenomine, nomine, ac cognomine inscriptas.

(*m*) Ut in cognominibus *Cicero*, & *Caesar*.

(*n*) Omnino *nobilis ille homo*, non vero Piso, a Pogiano significatur. atqui non *ille*, sed Piso consul, qui praetoriis comitiis praeesse debebat, usurus fuisse videtur aliquo artificio, aliquamque fraudulentam rationem initurus, quo *ille*, si modo competitorem aliquem eádem prima littera habuisset, praetor, non obita prius aedilitate, renunciaretur.

(*o*) Quid Pogianus dicat *interversam aedilitatem ad eandem primam literam transferre*, equidem non intelligo: nisi forte hoc voluit dicere, *nobi-*

rei ſplendore ſuperiores omnes ſuperare cogitarat, praetor factus partim vendidit, & eam pecuniam in arca collocavit, partim ad hortorum ſuorum ornamentum contulit, Tanagreae meretricis, ideſt Libertatis, ſignum Clodio dedit. & haec de interverſa, ideſt ab eo, cui is honos mandari debebat, ad alterum per fraudem translata aedilitate (*p*). Erunt, qui dicant *eandem primam literam* eſſe *A*. ut enim literarum omnium princeps eſt, ſic etiam *aedilitatis*; ut intelligas, alterum, qui peteret aedilitatem, eſſe eum, cui eſſet *eadem prima litera*: quos nihil dicere arbitror (*q*). Habes ſententiam de utraque re meam, quam uni p q

V 2

nobilem illum virum aedilitatem a ſe in alium, qui eádem prima littera eſſet, tranſtuliſſe. ſed certe *nobilis illius viri* conſilium atque propoſitum non fuit aedilitatem a ſe io alium transferre, ſed praeturam ſibi, praeterita aedilitate, comparare. quid autem illi, praetor ut fieret laboranti, prodeſſe poterat, ſi noo ipſe, ſed alius factus fuiſſet aedilis?

(*p*) Heic jam perſpicuum eſt quid *interverſam aedilitatem* Pogianus intellexerit, ſed pravo certe iotellectu. neque enim ſi *nobilis ille homo* curaſſet, atque adeo effeciſſet, nt aedilitas, ſibi debita, alteri demandaretur, *intervertiſſe aedilitatem* dici potuiſſet. *interverti* enim latine dicuntur ea, non quæ nobis debita io alios ſive transferimus, ſive transferri ſinimus, ſed contra, quae, aliis debita, avertimus, ad noſque transferimus. Cicero in Verr. act.tI.lib.4. c.68. *Multi reges ... habent profecto in animo Capitolium ſic ornare, ut templi dignitas imperiique noſtri nomen deſiderat, qui, ſi intellexerint, interverſo regali hoc dono* (candelabro ſcilicet pretioſiſſimo, quod, ab Antiocho rege Jovi capitolino deſtinatum, Verres abſtulerat) *graviter vos tuliſſe, grata fore vobis populoque romano ſua ſtudia ac dona arbitrabuntur*. Idem in M. Antonium II. c.79. *Ille* (Caeſar) *induxit* (Dolabellam) *ut peteret* (conſulatum): *promiſſum & receptum intervertit, ad ſeque tranſtulit: tu* (Antoni) *ejus perfidiae voluntatem tuam adſcripſiſti*. Hoc autem loco *aedilitas* non pro *aedilicia dignitate*, ſed pro eo *munere*, quod populo romano *aediles* dare debebant, accipienda eſt. qua eádem ſignificatiooe dixit infra Cicero, nobilem illum hominem *aedilitatem partim in arca, partim in hortis ſuis collocaſſe*: quod ipſum fuit *aedilitatem*, populo romano debitam, *intervertere*, ad ſeque transferre.

(*q*) Ego quoque, qui ita dicunt, oihil eos dicere arbitror. ſed neque Pogianum noſtrum quidquam in tota hac ſua epiſtola, neque quemquam e tot Ciceronis interpretibus, multum io commentariis ſuis, quod quidem ad obſcuriſſimum certe locum illuſtrandum ſatis valeret, dixiſſe adhuc, exiſtimo: de quo quidem loco, de ejuſque aliorum interpretationibus audiendus Andreas Schottus lib. I. *Nodorum Ciceronianorum* cap. 18. qui ſuas etiam de eo conjecturas affert. *Locus*, inquit, *oratione* pro Domo *interpretes torſit haud dubie: ſed ſilentio diſſimulare, ut fit, ac praeterire, quam ignorantiam profiteri, maluerunt. ecquis enim, quod ignorat, explanaverit? in ejus orationis parte extrema, P. Clodii, hominis flagitioſi, ut alibi ſaepe, vitam moreſque dum orator recenſet, rurſum ille nobis ad partes vocandus eſt. verba itaque apponere non pigebit*: Is, poſtquam intellexit, poſſe ſe, interverſa aedi-

aedilitate, a L. Pisone consule praetorem renunciari, si modo eádem prima littera competitorem habuisset aliquem, aedilitatem duobus in locis, partim in area, partim in hortis suis collocavit. *Interrogatus aliquando ab eruditissimo amico ac diligenti Ciceronis lectore, quae haec tandem* prima *littera esset* αἰνιγματώδης *dicta, de plano respondere ut non debui, sic nolui: non enim, ut ille ajebat, e numero sumus vomentium. nam & Lambinum, hominem doctissimum, hic ne haesitasse quidem, verbumque nullum commutasse, cetera non indiligentem, video:* οὐδὲ γρῦ γρύ. *alterum vero Dionysium Gallum, edito Ciceronis contextu, addita synopsi, & pandectis juris egregie illustratis, ad oram scripsisse video* praematuri: talem competitorem. *quod quale sit, equidem non divino; nisi, ut suspicor, operarum culpa mendum est, locumque obscurat magis. Quid Manutius? Thomas enim Freigius Germanus pisce & hic magis mutus est. Paullus* (Manutius) *vero quid verba sonent sic nos edocet, nodum tamen non expedit: de mendo autem ne suspicatur quidem.* ut reliquae, *inquit,* nominis litterae, prima tantum incolumi, corrumpi mutarique possent. *hoccine vulnus sanare est, aut obscuris lucem adferre? immo obscurare id est potius. Proponam, pace lectoris, in mentem quod venit, dum locum otiosus expendo, eo nimirum inclinante tandem animo, ut aut duo illa verba* prima littera *fureis ejiciantur fodianturve, aut certe, si obtorto collo retinenda atque emendanda sunt,* praetura *pro his subjiciatur. sic enim planus evadet locus, minimeque impeditus. haec mea mens. plures tamen conjecturas adferre, quando libris scriptis ac membranis hic destituimur, quid prohibet? parva temporis & chartae jactura. fuit cum scripsisse Ciceronem hic opinarer* priva lege. *L. enim pro* lege *antiquitus scriptum Valer. Probus in Notis auctor est.* priva *autem* lex, *quod hodie* privilegium *nominamus,* praerogativam *Cicero. Quid si reponas* eádem primo licentia? *vel sic:* si modo, ea adempta, alterum competitorem habuisset. *Sed, verum ut fatear, hariolari hoc est ac divinare. placet, quod jam subjeci,* τὸ praetura *reponi.*

Schotti *haec omnia*, inquit Georgius Graevius, *rejicit Samuel Petitus Miscell.* III. 6. *& censet*, eádem prima littera competitorem *a Cicerone dici, qui ejusdem sit praenominis cum Pisone consule; id est*, Lucius *vocetur; quod praenomen prima tantum littera L scriberetur vulgo. itaque recte dixisse Ciceronem* eádem *cum Pisone consule* prima littera competitorem, *qui non minus quam Piso*, Lucius *appellatus sit, atque eádem prima littera L designaretur. ludere autem M. Tullium in varia hujus praenominis* Lucii *acceptione, dataque occasione Pisonem consulem, hostem suum, carpere & notare.* Lucium *igitur dici hominem vilem & improbum, id liquidum esse e Tertulliani verbis Apologet.* III. ... *Dicere igitur Ciceronem, nobilem illum virum potuisse a Pisone praetorem renunciari, si modo* Lucium *aliquem, hoc est, vilem & improbum, non minus quam erat L. Piso consul, competitorem habuisset. Haec Samuel Petitus. sed sunt argutae nugae.* Hactenus Graevius: qui, ut puto, ne ipse quoque *argute nugari* cogeretur, satis habuit Petiti interpretationem afferre, nullam ipse suam proferens.

M. Antonius Ferratius in ejusdem loci interpretatione non ille quidem nugatur (quid enim minus in praestantissimi interpretis, deque Cicerone praeclare meriti, gravitatem atque sapientiam cadere potest?), sed certe mihi non aeque atque in caeteris satisfacit. sic autem ait in epistola 4. libri III. edit. venet. an. 1738. (quam quidem temporis notam idcirco non praetermittendam putavi, ut quivis intelligat, italum quemdam Ciceronis interpretem, cujus adnotationes in orationem *pro domo* anno 1750. Venetiis itidem prodierunt, non suam hujus

uni tibi notam esse velim, praeterea nemini. cupio enim, te, tum

hujus loci, sed Ferratii interpretationem, tacito Ferratii nomine, pag.628. attulisse. quod est hominis, alios, per quos profeceris, debita laude gratiatiaque fraudantia). *Quo melius ea, quae dicta sunt, omnibus pateant, explicabo locum illum orationis* pro domo sua, *quem proferebam*: Posse se, interterversa aedilitate, a L.Pisone consule praetorem renunciari. *Nemo dubitat, quin Ap.Claudius significetur. cum enim supra haec sint verba,*Quidam homo nobilis, non alienus ab hoc libertatia sacerdote, *ea non possunt, nisi ad unum Appium, P. Clodii fratrem, pertinere: quippe septem reliqui praetores illius anni Ciceronis partes defenderant. Appius igitur eo anno, quo Cicero exulabat, aedilitatem petebat, signaque ac tabulas ex tota Graecia atque omnibus insulis deportaverat Romam*: etenim cogitarat omnes superiores muneris splendore superare. *sed, mutata repente sententia, & omissa aedilitatis petitione, per fraudem factus est praetor. qua vero id ratione contigerit, orator sic exponit*: Is, posteaquam intellexit (*sic enim inter Appium & Pisonem convenerat*) posse se, interversa aedilitate (*fraudans populum aedilitate, quam pollicitus fuerat, eam, quasi debitam, avertere videbatur*), a L. Pisone consule (*qui magistratuum omnium habiturus erat comitia*)praetorem renunciari, si modo eádem prima littera competitorem habuisset aliquem &c. *Fac, eadem anno petiisse praeturam* A.Postuminm *quemdam. cum tabellis nequaquam inscriberentur integra nomina candidatorum, sed, brevitatis causa, primae tantum litterae nominis cujusque, necesse erat, praetoriis comitiis, praeter alias aliorum multas, duas etiam tabellas dari, quarum una* A. P. *haberet pro Postumio, altera* A. C. *pro Claudio. promiserat autem Piso consul, se, in examinandis uniuscujusque centuriae suffragiis, tabellas omnes, inscriptas* A. P. *pro Appio accepturum: quorum punctorum accessione facta ad ea, quae ipse* (Appius) *tulisset, dubium non erat, quin praetor fieret. Nam commentatoris* (Paulli Manutii) *opinio*, potuisse reliquas nominia litteraa, prima tantum incolumi, *facile* corrumpi, *defendi non potest; tum quia litura apparuisset, tum etiam quia tot litteris corrumpendis in tam multis tabellis, neque tempus erat opportunum, si uno die comitia absolvenda erant, neque locus, cum universus populus romanus adesset.*

Mihi quoque Manutii opinio tum ob has ipsas tum ob alias, in quas incurrit, difficultates, *non posse defendi*, videtur. sed vereor, ne tu quoque, Ferrati, tuam defendere, quamquam valde & ingeniosam & eruditam, non possia. jam illud, quo tota interpretatio tua nititur, *nomina candidatorum, non integra, sed prima tantum littera inscribi tabellis* solita, quem tibi daturum putas? de praenominibus, quae admodum pauca apud romanos erant, fortasse id verum est: quamquam in his ipsis, si una atque éadem littera duorum prima esset, ut *Auli* & *Appii*, ut *Caji* & *Cnaei*, ut *Marci* & *Manii*, ut *Titi* & *Tiberii*, suo quamque discrimine ac veluti charactere notari, non modo in ejusmodi tabellis, sed in omni scriptorum genere consuevisse, certissimum est. neque enim *A.* aeque *Aulum* atque *Appium*, neque *C.* aeque *Cajum* ac *Cnaeum*, neque *M.* aeque *Marcum* ac *Manium*, neque *T.* aeque *Titum* ac *Tiberium* significavit umquam; sed *A. Aulum* dumtaxat, *C. Cajum*, *M. Marcum*, *T. Titum*: *Appii* autem nota haec semper fuit *Ap.*, *Cnaei* haec *Cn.*, *Manii* haec M'. denique *Tiberii* haec *Ti.* At vero in nominibus ac cognominibus, quae prope innumerabilia atque admodum inter se diversa erant, quanam, quaeso, ratione venire in mentem cuiquam potuisset, ad ea significanda, non

non nisi prima cujusque littera in scribendo uti? *Brevitatis causa*, inquis. Crede mihi, non ita amantes brevitatis erant illi veteres, ut, quae scriberent, non intelligi, quam paullo esse longiores in scribendo mallent. quae si illis brevitas scribentibus tantopere probabatur, cur non etiam eam dicis ab iisdem ad loquendum fuisse translatam, ut propterea talium nominum non nisi primam cujusque litteram, brevitatis causa compressis reliquis, appellarent? octo praetores illa Ciceronis aetate singulis annis creabantur: cujus magistratus vel octoginta, atque adeo octingenti, si fors tulisset, petitores esse potuissent. nihil autem vetat, in tanta multitudine decem repertos, qui & eodem *Auli* praenomine, & eádem nominis prima littera essent. fac, suffragatorum alios A. Papirio, alios A. Papio, alios A. Petilio, alios A. Pinario, alios A. Plautio, alios A. Pompejo, alios A. Pomponios alios A. Popillio, alios A. Porcio, alios denique A. Postumio tuo favisse. tu, si praetoriis comitiis consul praeesses, tibique centuriarum multa illa suffragiorum millia examinanda afferrentur, in quibus non nisi *A. P.* inscriptum videres; quaeso, quid ageres? quem ex decem illis competitoribus designari litteris *A. P.* existimares? in quem plura suffragia conspirasse statueres? denique, qui non L. Piso esses, ulli Appio Claudio addictus ac venditus, sed summa fide constantiaque consul, quem potissimum ex toto illo *Aulorum P.* numero praetorem renunciares? tu vero, opinor, haereres, aestuares; quo te verteres, non haberes: tandemque faterere, ejusmodi tabellarum inscriptiones non tam breves, quam putaras, esse oportuisse.

Sed esto, prima dumtaxat cujusque nominis littera fuerit suffragiorum tabellis inscripta. quaero ex te: quae tum, in *Appii Claudii* atque *Auli Postumii* petitione illa praeturae, opportuna ac commoda Pisoni consuli facultas data esset *Appium Claudium*, *Aulo Postumio* praeterito, praetorem renunciandi? Tum nempe, inquis, praeter tabellas inscriptas *A. C.* quae ad *Appium Claudium* pertinuissent, inscriptas etiam *A. P.* quae ad *Aulum Postumium*, ejus competitorem, pertinebant, pro *Appio Claudio* Piso consul, praetoriis comitiis praesidens, accepisset. Sed quaero iterum ex te: cur Piso consul, praetoriis comitiis praesidens, duas illas tabellarum litteras *A. P.* dumtaxat adamarit ac requisierit, caeteras autem omnes, quasi consilio suo Appii praetoris renunciandi minime accommodatas, exceperit ac repudiarit? an non tabellas, quibuscumque tandem inscriptas litteris, pro *Appio* homo injustus ac fraudulentus potuisset accipere? Non, inquis: si enim tabellas, aliis praeter quam *A. P.* inscriptas litteris, pro *Appio* a Pisone accipi vulgo esset animadversum, tum fraus hominis atque injuria manifesto teneretur. Atqui non minus, inquam, eadem fraus atque injuria deprehensa esset, si tabellas, inscriptas *A. P.* homines inspexissent, qui pro *Aulo Postumio* accipiendas scirent, ac pro *Appio Claudio* acceptas a Pisone viderent. non igitur quidquam majoris commodi aut opportunitatis atque ansae ad Appium Claudium praetorem renunciandum ex *Auli Postumii* potius, quam ex cujusvis alius candidati praeturae petitione Pisoni consuli, in eam renunciationem intento atque incumbenti, Ferrati, comparabatur: totumque hoc tuum de tabellis inscriptis *A. P.* tamquam vanum ac commenticium ab omnibus, atque a te in primis, omnium gravissimo veritatisque amantissimo, repudiandum est. quod quo magis intelligas necessario esse faciendum, illa eadem, a te prolata, Ciceronis nostri verba recognosce. *Is* (Appius) *posteaquam intellexit, posse se, interversa aedilitate, a L. Pisone consule praetorem renunciari, si modo eádem prima littera competitorem habuisset aliquem* &c. Vides, ad *Appii* renunciationem, *primam modo eamdem* competi-

tum mea tum tua cauſa, in his rebus aliquando tectiorem eſſe. qua-

petitoris *litteram* fuiſſe neceſſariam. tu, niſi, praeter primam, etiam ſecundam, hoc eſt, praeter *A.* etiam *P.* in *Appii* competitore *eamdem* repereris, *Appii* renunciationem conſtituere atque tranſigere non potes: ut, ſi forte in praetoriis illis comitiis aliquis *Aulus* praenomine, ſed nullus ſive *Poſtumius*, ſive alius eádem nominis prima littera, hoc eſt *P*, competitor repertus fuiſſet, *Appii* prima littera, in illius alterius competitoris praenomine *eadem* reperta, nihil *Appii* petitionem, ſententia tua, adjuvare potuiſſet. atqui, Ciceronis ſententia, prima una illa ſatis ad *Appium* praetorem renunciandum erat futura.

Nunc ego, ne tantum videar aliorum opiniones reprehendere, nullam meam interea proferre, de controverſo hoc loco quid ſentiam timide verecundeque dicam. ſic autem exiſtimo, nullius heic fraudis aut injuſtitiae in comitiorum ſuffragiis avertendis, ſed ſummae in iis legendis imperitiae Piſoni notam Ciceronem inurere voluiſſe; cui contumeliae locus ut eſſet, totum illud de *prima* ejus, qui Appii competitor futurus erat, *eâdem littera* lepide atque oratorie ab eo excogitatum confictumque eſſe. *lepide*, inquam, atque *oratorie*. nam & oratorum eſt talia, praeſertim in narrationibus, comminiſci, & ineſt in iis elegans lepor atque feſtivitas. quod genus veteribus illis ſummis oratoribus & probatum & frequentatum fuiſſe, vel unum illud Julii Caeſaris apud Ciceronem libro II. *de orat.* cap. 240. ſatis declarat: *Duo ſunt*, inquit, *genera facetiarum; quorum alterum re tractatur, alterum dicto. re; ſi quando quid, tamquam aliqua fabella, narratur: ut olim tu, Craſſe, in Memmium, comediſſe eum lacertum Largii, cum eſſet cum eo Tarracinae de amicula rixatus. falſa, attamen a te ipſo ficta tota narratio. addidiſti clauſulam, tota Tarracina tum omnibus in parietibus inſcriptas fuiſſe litteras, tria* LLL, *duo* MM. *cum quaereres, id quid eſſet, ſenem tibi quemdam oppidanum dixiſſe*: Lacerat Lacertum Largii Mordax Memmius. *Perſpicitis, hoc genus quam ſit facetum, quam elegans, quam oratorium, ſive habeas vere quod narrare poſſis, quod tamen eſt mendaciunculis adſpergendum, ſive fingas?* Jam in controverſo, quo de agere coepimus, loco, reliqua vera ſunt; illud de *prima* competitoris *littera* ſane *mendaciunculum* veris *adſperſum* puto. ait igitur orator, Appium, qui aedilis (quo ex magiſtratu ad praeturam erat adſcenſus) eſſe nollet, ne aedilicii muneris ſumtus, quos ſibi reſervare volebat, facere cogeretur, praetor autem fieri majorem in modum optaret, quum vidiſſet, illo ipſo anno, quo aedilitatem petiturus eſſet, L. Piſonem conſulem praetoria comitia habiturum, hominem nimirum plane rudem ac ruſticanum, & omnis litteraturae penitus expertem, ſtatim, abjecta aedilitatis petitione, de petenda praetura cogitare, atque adeo de aſſequenda ſperare coepiſſe. *intelligebat* enim, ſibique perſuaſerat, quum illius conſulis tanta eſſet hebetis ingenii tarditas tantaque litterarum inſcitia, ut non niſi primam alphabéti, quod vocant, litteram *A* noſſet (quam, ſi ne eam quidem noſſet, non ita difficili negotio ab ſe doceri potuiſſet), *intelligebat*, inquam, facilem ſibi atque expeditam adipiſcendae praeturae, eo conſule, rationem fore, *ſi modo* ſecum una eamdem praeturam aliquis peteret, cujus *prima* primi nominis (hoc eſt praenominis) *littera* eſſet *eadem*, quae eſt *Appii*, quique, exempli cauſa, *Aulus* vocaretur. tum enim ipſe Appius, de ſua petitione Piſonem tempeſtive monens, id effeciſſet, ut, cum ad comitia ventum eſſet, quoties illitteratiſſimus conſul in ſuffragatorum tabellis, quas ipſe recognoſcere

ſolus

solus debebat, nomen aliquod, ab *A* littera incipiens, offendisset, non nisi *Appium*, nihil de *Aulo* cogitans aut suspicatus, designari crederet: qua re fieret, ut suffragiorum puncta, quae, inspectis centuriarum tabellis, in codicem (quam *tabulam* dicebant), consule dictante, deinceps referebantur, tam ea, quae ipsius Appii erant propria, quam ea, quae ad Aulum competitorem pertinebant, omnia uni sibi adscriberentur, sic, ut ex utrisque certissimus ipse praetor a bono illo minimeque malitioso consule, post initam omnium punctorum rationem, sine controversia renunciari deberet.

Video, nonnullos miraturos, tantam tamque insignem vel primorum elementorum inscitiam Pisoni objici ab oratore potuisse, quae plane esset incredibilis. sed non abhorret hoc a caetera ejusdem oratoris consuetudine: qui in iis, quos vehementer oderat, palamque inimicos atque infensos habebat, insectandis, quo se illis acerbiorem ac molestiorem; eosque aliis magis despiciendos atque irridendos praeberet, incredibilia quaedam de iis comminisci ac narrare consuevit, non ut crederentur quae diceret, sed ut ii, de quibus diceret, contemni a se ac ludibrio haberi sentirent, idque ipsum ab iis, apud quos diceret, ita esse intelligeretur. an non hujus generis sunt illa in Verrem actionis secundae libro primo cap.133? *Venit ipse in aedem Castoris: considerat templum: videt undique tectum pulcherrime laqueatum, praeterea caetera omnia nova atque integra. versat se: quaerit quid agat. dicit ei quidam ex illis canibus, quos iste Liguri dixerat esse circa se multos; „ Tu, Verres, hic quod moliare, nihil habes, nisi forte vis ad perpendiculum columnas exigere „. Homo, omnium rerum imperitus, quaerit, quid sit* ad perpendiculum? *Dicunt ei &c.* Et ejusdem actionis libro quinto cap.27. *Cum autem ver esse coeperat, cujus initium iste non a Favonio, neque ab aliquo astro notabat, sed, cum rosam viderat, tunc incipere ver arbitrabatur, dabat se labori atque itineribus.* Et in M.Antonium Phil.II. c.16. *O miserum! sive illa tibi nota non sunt (nihil enim boni nosti), sive sunt, qui apud tales viros tam impudenter loquare.* & ib.c.19. & 20. *Jam illud cujus est non dico audaciae (cupit enim se audacem dici), sed, quod minime vult, stultitiae, qua vincit omnes, clivi capitolini mentionem facere, cum inter subsellia nostra versentur armati? ... Ne vero tibi de versibus respondebo. tantum dicam breviter, neque illos neque ullas te omnino litteras nosse:* & c.42. *Haec ut colligeres, homo amentissime, tot dies in aliena villa declamasti? quamquam tu quidem, ut tui familiares dictitant, vini exhalandi, non ingenii acuendi causa declamitas.* & Phil.III. c.21. *At in rebus tristissimis quantos excitat risus! sententiolas edicti cujusdam memoriae mandavi, quas videtur ille peracutas putare: ego autem, qui intelligeret quid dicere vellet, adhuc neminem inveni ... Nonne satius est mutum esse, quam, quod nemo intelligat, dicere? en, cur magister ejus ex oratore arator factus sit, possideat in agro publico populi rom. campi leontini duo millia jugerum immunia, ut hominem stultum magis etiam infatuet mercede publica.* & Phil.V. c.19. *Ipse interea decem & septem dies (ut digestio potius quam declamatio videretur) de me in tiburtino Scipionis declamitavit, sitim quaerens. haec enim ei causa esse solet declamandi.* Sed de nemine tam multa incredibilia Cicero, quam de ipso Pisone, contumeliae atque irrisionis causa, dixit: cum quibus si hoc de ignoratis ab eo elementariis litteris convicium comparetur, valde moderatum ac sane leve videatur necesse est. in ea oratione, quam post reditum ab exsilio habuit in senatu, *Ille alter*, inquit, illum describens cap.13. *Caesoninus Calventius, ab adolescentia versatus est in foro, cum eum, praeter simulatam versutamque tristitiam, nulla res commendaret ... Cum hoc homine,*

eo

quare tacitum iſtud tenebis. Bembina (r) expecto, & ſi quid praeterea. Vale, & ſaluta meis verbis tuos omnes, in primis vero ampliſſimum virum avunculum tuum. ſtude, & ſcribe diligenter. Caeſena. III. non. junii.

an cum ſtipite aethiope ſi in foro conſtitiſſes, nihil crederes intereſſe: ſine ſenſu, ſine ſapore, elinguem, tardum, inhumanum negotium; cappadocem modo abreptum de grege venalium diceres. An credibilius eſt, Piſonem *elinguem*, quam illiteratum fuiſſe, hoc eſt, loqui, quam legere neſciiſſe? In oratione autem, contra ipſum coramque ipſo habita in ſenatu, ſexcenta ſunt ejuſmodi omnem fidem ſuperantia maledicta, quorum duo tantum exempli cauſa nunc proferam: unum ex cap. 67. *Nihil apud hunc* (Piſonem) *lautum, nihil elegans, nihil exquiſitum, (laudabo inimicum) ne magnopere quidem quidquam, praeter libidines, ſumptuoſum. toreuma nullum: maximi calices, & hi, ne contemnere ſuos videatur, placentini: exſtructa menſa non conchyliis & piſcibus, ſed multa carne ſubrancida. ſervi ſordidati miniſtrant, nonnulli etiam ſenes: idem coquus, idem atrienſis: piſtor domi nullus, nulla cella: panis & vinum a propola atque de cupa: bibitur uſque eo dum de ſolis ortu nuncietur. ubi galli cantum audivit, avum ſuum* (maternum; qui natione Gallus fuerat) *revixiſſe putat: menſam tolli jubet.* Si credibile eſt, id putaſſe Piſonem, ſit ſane incredibile, ignorantiam vel primorum omnis doctrinae elementorum eidem potuiſſe a Cicerone objici. Alter locus eſt in ejuſdem orationis capite 73. hujuſmodi: *Verumtamen, quoniam te non Ariſtarchum, ſed Phalarim grammaticum habemus, qui non notam apponas ad malum verſum, ſed poëtam armis perſequare, ſcire cupio quid tandem iſto in verſu reprehendas,* Cedant arma togae. *Tuae dicis, inquit, togae ſummum imperatorem eſſe ceſſurum. Quid nunc te, aſine, litteras doceam? non opus eſt verbis, ſed fuſtibus. non dixi hanc togam, qua ſum amictus. nec arma, ſcutum & gladium unius imperatoris: ſed, quod pacis eſt inſigne & otii* toga, *contra autem* arma *tumultus atque belli, more poëtarum loquutus hoc intelligi volui, bellum ac tumultum paci atque otio conceſſurum. quaere ex familiari tuo graeco illo poëta. probabit genus ipſum & agnoſcet; neque, te nihil ſapere, mirabitur.* Et mirabitur quiſquam, cum videat tam multa incredibilia de Piſonis inſcitia a Cicerone dici, illud quoque de ignorata ab eodem legendi ratione, certe incredibile, non tam dici, quam latenter atque obſcure ſignificari potuiſſe?

(r) *Bembina* haec ſunt illa ipſa, de quibus in proxime ſuperiore epiſtola actum eſt, ubi ita legitur: *equidem ex duobus his capitibus, quae ex Bembi oratione in tuam epiſtolam tranſtuliſti, ſenſum vix elicere, aut ne vix quidem, potui: ita multa quaſi tenebris quibuſdam obcaecata, partim praetermiſſa ſunt .... Bembina iſta attentius, quam antea feciſti, deſcribas.*

CVIII.

Jul. Pogianus Joanni Antonio Fuſcherio.

EGO & iſtam tibi ad binas meas ad te literas ſerius reſcribendi cauſam fuiſſe doleo, & mirabiliter laetor, te ex morbo aliquando ita recreatum eſſe, ut & huic literarum & reli-

quo tuo officio non incommode satisfacias. firmiorem vero, tum tua temperantia tum tuorum diligentia fretus, brevi fore confido. quamobrem tibi etiam magnopere auctor sum, ut periculo valetudinis nihil non modo mea, sed ne tua quidem causa, committas. tum erit & studendi & ad me scribendi maturitas, cum vires refeceris. quicquid praeripueris ad eas res temporis, neque mihi praepropera tua festinatione gratum feceris, & tibi parum consulueris. proficiet etiam mora ad prudentiam literarum tuarum, quam, si tuum ingenium bene novi, desiderari abs te minime patiere. oratio tua est quidem latina sic, ut ista aetate, quemadmodum ego existimo, ea laude parem habeas neminem. sed, ut eadem praeterea apta sit, elabores velim. nihil mediocre abs te requiritur: summa omnia expectantur, quinetiam, quod tui id specimen dedisti, pro debitis exiguntur. quare, quod aetas allatura est, id tu ingenio praecipias oportet. nihil igitur est, ut argutiis utare, & *justae*, & *injustae reprehensionis*, & *tuae perfidiae*, & *meae invidiae*. neque enim illa ad rem apposita, & sunt aliena utroque nostrum. mitto, quod tuis acuminibus te ipse compungis. nam *reprehensionem*, si *justa* est, quomodo effugis? *injustam* in re perspicua dicere qui potes? ecqua autem *suspicio*? ecquis *invidiae* locus? Eodem spectat, quod adjicis, me ad te scripsisse, ne, quae uni tibi a me commissa essent, efferres. scilicet ego ista quasi mysteria quaedam enunciari nolo. quis enim est ita linguae latinae ignarus, ita rudis antiquitatis, qui illa nesciat? quare non ita
a magnum fecisse existimo Gallum istum (*a*) scriptorem comitiorum, si illum Ciceronis locum, ut tu inquis, illustravit; cu-
b jus, antequam Roma exirem (*b*), cum librum perlegissem, & laudem homini tribui maximam, & majorem tribuissem, si non interdum & a se ipso, & a veterum ratione dissentiret. sed de Gallo alias. ad me redeo. ego tecum non egi, ut non solum
c ista, quae vulgaria sunt, sed ne quidem (*c*), si quid rarum aut
d singulare sit, astute reticeas (*d*). quis enim aliis sua libentius im-

(*a*) Nicolaum Gruchium Rotomagensem significari, non est dubitandum; cujus opus *de comitiis romanorum* Lutetiae Parisiorum prodierat ex officina typographica Michaëlis Vascosani anno 1555.

(*b*) Exierat Roma Pogianus ineunte, ut opinor, vere anni 1556. In Aemilia autem annum circiter commoratus, rursus se Romam cum card. Dandinio recepit,

(*c*) Usitatissimum latinis est dictionem aliquam inter *ne* & *quidem* interjicere. sed quidam, non optimos fortasse veterum latinorum codices sequuti, negant, id esse perpetuum.

(*d*) Oblitus nimirum Pogianus fuerat quid de hac re antea Fuscherio praecepis-

impertit, quam ego? vixi in ista luce (e) aliquot annos, neque in praesentia versor in tenebris (f): ut hoc meum factum obscurum esse non possit. quanquam hujus tu rei es omnium maxime conscius. sed ista cautio magna ex parte tua est. quae vis sit horum verborum, profecto debes intelligere: & sunt nonnulla, quae ad superiorem admonitionem meam pertineant: sed propediem, ut spero, tua diligentia tollentur. haec summa sit, ut ad me simpliciter scribas, & tui officii memineris. ego, quod absens possum, pro eo quanti te facio, tibi nulla re dero. Vale.

cepisset. sic autem in epistola proxime superiore (quae fortasse aliquot mensibus ante, quam haec, data est) scripserat: *Habes sententiam de utraque re meam, quam uni tibi notam esse velim, praeterea nemini. cupio tuim te, tum mea tum tua causa, in his rebus aliquando tectiorem esse. quare tacitum istud tenebis.*

(e) Romanae urbis scilicet.

(f) Versabatur autem, ut conjectura mea fert, Bononiae.

C I X.

Jul. Pogianus Joanni Antonio Fuscherio.

LAboravi vehementer, ut tuas elicerem literas, quibus ea levarer cura, quae meum animum habebat sollicitum, qua de morbo, qua de studiis tuis. nam, etsi cognoveram a Vincentio fratre tuo, febri carere te, tamen, quod tanto intervallo nihil epistolae meae rescribebas, veritus sum, ne aut satis confirmata non esset valetudo tua, aut omnino te latinae linguae cepisset oblivio. nunc utrunque summa mea cum voluptate didici ex proxima epistola, & te valere, ut volumus, neque ab eloquentiae studio alienum esse. quare, quoniam in altero (a) est aliquod meum beneficium, mihi videndum putavi, ut id non modo absens (b) tuerer, sed quibus praeterea possem rebus ornarem. memini enim, nonnullos dictitare, se in tuis interdum epistolis imaginem quandam cernere scriptorum meorum. quo in genere tametsi facultatis meae me semper valde poenituit, tamen, quod videbam, te, qui & maturius & melioribus ducibus in eam viam ingressus esses, longius, quam me ipsum, progredi, vel potius eo pervenire posse, quo ne pauci quidem aspirassent, tibi hortatu ac praeceptis non coram, non per literas defui. defuisti tu quidem tibi nonnunquam, atque institisti in cursu, cum etiam committeres, ut mihi cohortan-

(a) In eloquentiae videlicet studio ac facultate.

(b) Erat Romae Pogianus, Fuscherius Bononiae.

di tui facultas abeſſet . quare velim, aliquando incites ipſe te ad hanc laudem , cujus ſi fructum , quanti eſt, aeſtimaris, facile intelliges, nihil tanti eſſe , ut quicquam detrahas de diligentia legendi aſſidue Ciceronis , ſcribendique quotidie aliquid ad ejus imitationem . in quo, cenſeo, ſcriptore ſingula conſideres, rem , verba, ſententias, collocationem , & ad illam regulam tua ſcripta dirigas, non ut ſplendor illius orationis uſque
c adeo perſtringat (c) tuae mentis aciem, ut paene propoſiti oblitus Ciceronis ſenſa totidem verbis transferas in tuas literas, ſed ut animi tui cogitata veſtias ejus oratione. quod omnino conſequére, ſi & diligentiam, quam dixi, adhibueris, & fuerit quaedam norma ac formula judicii , qua tota iſta tanquam a patre quodam familias ratio gubernetur. in primis vero cavere debebis, ne tua te maxime delectent. cum enim vix in re ulla de ſe optime exiſtimantes homines , tum iſto in genere minime proficiunt. quod ſi aut tu Romae, aut ego eſſem Bononiae, ad iſtorum cautionem incommodorum aliquid tibi adjumenti adferre poſſem. ſed profecto iſtic etiam habebis, quorum ſententiam, ubi opus erit, poſſis exquirere . Dandini cardinalis ſtudium & amorem quibus rebus tibi conciliaſti, id eſt ſtudio & amore virtutis , eiſdem velim tueare . Vale . Roma . xviii. Kal. ja-
d nuarii . (d)

(c) Aſt alii *praeſtringat*, alii, quibus aſſentior, *praeſtinguat* mallent.

(d) Adſcribendus eſt annus vel 1557. vel 1558. Cum enim ſcripta ſit haec epiſtola poſt annum 1555. Romae, unde Pogianus non integrum biennium abfuit, & die 15. dec., Dandinio etiam tum vivente, data, ad annum 1556. pertinere non poteſt (nam menſe decembri ejus anni fuiſſe eum Imolae ex ſuperioribus litteris conſtat), neque ad annum 1559. quo anno ejuſdem decembris menſis die 4. Dandinius obiit.

C X.

Jul. Pogianus Joanni Antonio Fuſcherio.

TAnti meo judicio non eſt legum ſcientiam perdiſcere, ut illud dediſcas, quantulum id cunque fuit, quod adhuc de lingua latina didiciſti , nedum ut ſummam de te hominum eo in genere laudis expectationem deſeras. juris enim quamvis peritus evadas, permultos tamen in hac urbe, altrice juriſconſultorum, tu quidem ſemper habebis, qui cognitione iſtius artis tecum conferri poſſint , uſu etiam (quod caput eſt) civilium actionum tibi praeferantur : eloquentiae vero facultate , quae jucundior eſt & admirabilior, paucis annis parem vel certe ſuperiorem habuiſſes neminem . nunc apud te friget latine ſcribendi

bendi ſtudium, quod maxime calere debuit. quare non erit mirandum, ſi tu quoque jacebis tum, cum maxime vigere potuiſſes. tantum enim perdidiſti de benevolentia bonorum atque doctorum, quam (mihi crede) ſingularem collegeras & praeſenti re, & multo magis ſpe maturitatis tuorum ſtudiorum, quantum haud ſcio, an ullo unquam legum iſtarum pretio poſſis redimere. ſed me multum fortaſſe mea de te fallit opinio, & tu nihilo minus urges ſcriptionem tuam. in quo tamen idem tu culpam ſuſtines & multorum a te alienationis, & erroris mei, qui, quibus pignoribus talium virorum animos tibi conciliaras, illos ipſos retinere negligas. aude enim dicere, te quatuor jam menſes Romam ad quenquam latine ſcripſiſſe. quare, ſive ſcribendi exercitationem abjeciſti, ſive, illa adhibita, romanis contemptis exiſtimatoribus, vel tuo, vel alterius neſcio cujus judicio ſtare mavis, vehementer erras. excuſationem autem occupationis legum tuarum nullam habere potes. nam Albertus Bolognettus, qui non modo in juris civilis, ſed in philoſophiae praeterea ſtudiis magna cum laude quotidie verſatur, ſaepiſſime dat ad me Bononia elegantiſſimas literas: & eſt aliquanto natu minor, quam ipſe ſis, vel certe eádem iſta aetate. verum te delectat barbaria forenſis, in qua cauſarum patronum vendibiliorem fore exiſtimas. at praeſtat eruditorum niti ſententia, qui nihil admodum in literis, quod non ſit cum hac dicendi facultate conjunctum, dignitatem habere contendunt, quam opinione duci imperitae multitudinis. haec ad te ſcripſi nullius aut hominis admonitu, aut gratiae invitatu; quam ſane gratiam non modo relatam mihi a te, ſed ne habitam quidem eſſe, tu es optimus teſtis. tantum (a) inſtitutum bene merendi de te meum tenere volui, ut, ne ſi tu quidem tui ſimilis fueris, ego mei diſſimilis eſſe poſſim. pluris eſt apud me officii ratio, quam cujuſvis tum iniqui tum ingrati animi vitium. non enim vereor, ſi quid in homines profudero, ne, ut ille inquit, inſanire (b) videar. nam omnia in omnes beneficia apud Deum bene ponuntur. ſed quorſum haec? inquies. quorſum? ut intelligas, diuturnum iſtud ſilentium literarum indicium eſſe parum memoris animi, nec ſatis gratae voluntatis in eos, quibus plurimum debes. quod equidem tua cauſa valde doleo. nunc redeo, unde diverti. conſuetu-

(a) Vocem hanc *tantum* Gratianus expunxerat, pro eaque *tamen* ſubdiderat. ego retinendam cenſui; idemque valere ac *tantummodo* ſive *dumtaxat* exiſtimo.

(b) Cicero lib. V. epiſt. 5. ad C. Antonium: *Quae ego ſi non profundere ac perdere videbor, omnibus meis viribus ſuſtinebo: ſin ingrata eſſe ſentiam, non committam, ut tibi ipſe inſanire videar.*

ſuetudinem latine ſcribendi ſi praetermiſiſti, velim revoces, & ad me interdum aliquid ſcribas: qui ſi te, quid optimum ſit in epiſtolis, docere minus potero, quid cavendum ſit, admonebo. ſed haec & alia, cum veneris, novae, ut ſpero, affinitatis cau-
c ſa (*c*), coram agemus.

(*c*) Fortaſſe Vincentius, Joannis hujus Antonii frater, propediem Romae ducturus erat uxorem.

C X I.

Jul. Pogianus Joanni Antonio Fuſcherio.

CUM multis de cauſis patris tui, optimi & clariſſimi viri, morte commotus ſum, tum ex eo majorem cepi dolorem, quod illi ante e vita migrare contigerit, quam eos, qui ſibi ex te deberentur, ſtudiorum fructus capere potuerit. nihil enim fuit (mihi crede) quod is tantopere cuperet, quam te, quem toties ſpe & expectatione a bonis & doctis viris laudatum audiviſſet, ab eiſdem aliquando re & maturitate probatum intelligere. quoties enim ille mecum ita locutus eſt? *Mihi, Juli, ferme eſt acta aetas, totque circumfuſis moleſtiis nulla jam re libenter in vita retineor, niſi indole hac ingenii filiorum meorum, in primis vero hujus Joannis Antonii, cujus tu mihi magnam virtutis & eloquentiae ſpem ſoles afferre. itaque tanti eſt mihi omnes animi moleſtias*
a *ſollicitudineſque deponere* (*a*), *dummodo tibi & tui ſimilibus hujus pueri ſtudiorum ratio conſtet*. quid multa? promiſi homini, in meque recepi, fore te eum, in cujus virtute boniſque artibus brevi conquieſceret. quid enim eſſet, quod te, iſta acie ingenii, ardenti ſtudio, &, ſi quid ad rem pertinet, mea etiam diligentia, aſſecuturum non ſperarem? quamobrem vivebat ille hac ſpe & promiſſis meis vitam multo, quam antea, jucundiorem, ſuamque, te filio, cum multorum ampliſſima & florentiſſima fortuna
b minime commutaturum praedicabat (*b*). ſed ſpes fallaces, & miſeram hominum conditionem! dum ex te pendet, dum ſe jamjam ſtudiorum tuorum fructus uberrimos percepturum confidit, graviſſima quadam vi morbi correptus, paucis diebus ea con-

(*a*) Niſi, pro *deponere*, verbum, quod plane contrarium ſonet, legero, quid Pogianus heic dicat, intelligere non queam. atqui codicis vaticani pag.295. eadem lectio eſt, niſi quod pro *omnes animi moleſtias* habet *onus ac moleſtias*. Cicero quidem *in Catilinam* II. c.15. *Eſt mihi*, inquit, *tanti, Quirites, hujus invidiae falſae & iniquae tempeſtatem ſubire, dummodo a vobis hujus horribilis belli ac nefarii periculum depellatur!*

(*b*) *praedicebat* exempl. Emendavi ex cod. vat.

consumptus est; quod ad hanc rem attinet, alienissimo suo tempore. caeterum cum eo quis neget actum esse praeclare? aut quis ipsum, cum semper sanctissime vixerit, in caelum pervenisse non existimet? ego certe, qui ejusdem actionum & vitae saepenumero testis fui, id dubitare non debeo. itaque cogitanti mihi interdum de ipsius felicitate, quem in caelestium concilio, cum suis recte factis, tum maxime Dei benignitate, collocatum puto, vehementer ab eodem optare & petere soleo, ut mihi propitius sit, & animae meae salutem a Deo opt. max. deprecetur. qua in cogitatione & desiderio meo, vereor interdum, ne, si fidem, quam illi ipsi de te dederim, non praestitero, quod (c) c a se postulem, suo jure possit recusare. quare a te etiam atque etiam peto, primum ut fidem meam liberes, hoc est, uti mea causa is aliquando sis, quem te illi futurum confirmavi; deinde te hortor, quoniam patri tuo te, pro quo spopondi, magis quam me ipse obligavi, ut eidem promissa persolvas. est quidem ille nunc, quemadmodum spero, caelestibus bonis cumulatus, sed tamen hoc etiam & ad tuam pietatem, & ad ejus laetitiam maxime pertinet, ut te filium talem habeat, qualem semper optavit. quod si natura & ratione minus adduci posses, ut virtutem & bonas artes complecterere, certe vel fides tua, vel patris desiderii expectatio, vel omnino ejus offensio te ad id impellere deberet. cave enim putes, nisi ejus laudi respónderis, te quenquam magis infensum atque adeo inimicum habiturum, quam illum ipsum, a quo procreatus es: qui, ut nunc est cum ipso Deo caelestibusque omnibus in gratia, sic eosdem tibi, nisi praeclare instituta perfeceris, reddet offensiores. sed, quid ago? aut quicum loquor? nonne cum eo, qui, summa gloriae cupiditate inflammatus, magna sua semper voluntate studiis literarum operam dederit? qui, cum ipsius laudis & gloriae studio duceretur, propterea que literis esset deditus, tum, quod ita patri se gratissimum facere intelligeret, magis ob eam rem ad id studium incitaretur? si igitur tum, cum vixdum, quanti id esset, suspicarere, nullum tamen defugiebas laborem, quid nunc facturum te credam, cum, quantam habeant literarum studia suavitatem & dignitatem, possis animadvertere, & patrem tuum, in caelum sublatum, unum istud requirere, totamque civitatem idem abs te desiderare intelligas? nonne, quantum animo conniti, quantum labore contendere potueris, tantum effecturum esse sperem? quinetiam in iis rebus, quae ad vitam & mores pertinent, sine quibus aut nihil omnino in literis proficeres, aut, quicquid id esset,

(c) *quid* exempl. Emendavi ex cod.

ſet, tibi non ſolum dedecori, ſed etiam exitio foret, monitore egere non arbitror. neque enim opinor opus eſſe, ut te ad illa cohorter, ut & Deum opt. max. pie in primis ſanćteque venereris, ut te ab omni vitio ſemper abſtineas: nec vero dubito, quin id tibi antiquiſſimum ſit futurum. ac ne de eo quidem te admonendum puto, ut illud inſtitutum ſerves, quod maximum virtutis (*d*) tuae ſpecimen fuerit, ut optimae & prudentiſſimae faeminae matri tuae (*e*) ſummam, quae illi debetur, pietatem praeſtes; patruum vero tuum, eximia probitate hominem, tuique & omnium veſtrum amantiſſimum, in patris locum tibi ſucceſſiſſe exiſtimes; Vincentium praeterea fratrem, ornatiſſimum juvenem, colas & obſerves; in reliquos denique fratres, ſorores, & affines tuos eo amore ſis, quo te eſſe oportet. quae cum omnia facias facturuſque ſis, ipſum patrem tuum ſpećtatorem laudum tuarum ampliſſimo omnium munere proſequeris; teque, id quod praecipue debes optare, immortalitati commendaris: me autem, quem patris tui diſceſſus e vita, tua potiſſimum cauſa, magno dolore affecerat, praeclara iſta tum ſtudendi tum vivendi ratione, magna cura & moleſtia liberaris.

(*d*) *virtuti* exempl. Emendavi ex cod. vat.

(*e*) Omitt. exempl. Addidi ex codice vat.

CXII.

Jul. Pogianus Sebaſtiano Regulo. (*a*)

QUod ſummae in nos benevolentiae, tuaeque humanitati das, ut mea (*b*) vehementer admireris (quae praeclare ſe res habeat, ſi in nobis ſint mediocria) id, non modo noſtra, ſed tua etiam cauſa, mallem veritati dediſſes. nam tibi potiſſi-

(*a*) Sebaſtianus Regulus braſichellenſis (eſt autem Braſichella Romandiolae oppidulum in Apennini radicibus, ſex circiter paſſuum millibus Faventia diſtans) humaniores litteras Bononiae publice docuit, pontificibus rom. Paullo IV. & Pio IV. Ejus exſtant *in Ciceronis orationem in C. Verrem primam explicationes*, Bononiae editae typis Joannis Rubrii, & Guidobaldo II. Feltrio, urbinatium duci IIII. litteris, ab aućtore idibus novembr. an. 1564. ibidem datis, nuncupatae. quamquam, ſi verum quaerimus, non tam *in Ciceronis orationem explicationes* dicendae ſunt illae, quam *in Ciceronis, orationem ſcribentis, artificium animadverſiones*. quod ſane genus commentariorum operoſius atque ambitioſius, quam elegantius atque utilius, haberi ab eruditis ſolet. *Loca ſunt* (inquit Paullus Manutius in epiſtola ad Antonium Aelium, commentario in orationem pro P. Sextio praefixa) *in Ciceronis orationibus, male mendis affećta, quomplurima: ſanari nullum videas. ſunt, ob antiquitatis obſcuram notitiam, difficilia: quis eſt de tot interpretum numero, qui lumine explanationis illuſtret? denique communia tantum, quaeque omnibus*

tissimum meos fructus, libentissimis nobis, capere liceret, quos tu praeter caeteros & concupiscere vidéris, & humanissimis tuis literis extulisti. sed provéheris amore, quem parum acrem rerum existimatorem esse non ignoras. quare, si tantum de nobis in

bus patent, ea sumant ad explicandum; ex abditis, quo sine labore & ingenio accessus non est, doctrinae fontibus nihil hauriunt. Neque tamen Reguli in illo commentario non & labor & ingenium & doctrina multiplex appáret: verumtamen suam illam investigandi aperiendique ciceroniani artificii rationem adamavit, eamque reliquis omnibus interpretandi generibus commodiorem & ad discentium utilitates esse magis accommodatam statuit. id ipse initio operis professus est; cujus verba, ut hominis facultatis aliquod specimen lector habeat (est enim ejus liber perquam rarus minimeque obvius) subjicio. *Thrasymachus,* inquit, *& quicunque alii, qui de arte dicendi scripserunt, a Platone reprehenduntur, quod ante de illa, quam de affectibus & differentiis animarum egerunt: propterea quod, cum sint auditorum animi oratori ita subjecti, ut corpus medico, quos in quam velit partem flectat, id facere nequaquam potest, nisi cognita animi cujusque natura. hinc & ars tractandorum animorum a Platone rhetorica dicitur. unde colligitur, neminem posse bonum oratorem esse, quin animos auditorum ita afficere oratione sua, ut causae suae commodum esse videatur, optime noverit. hoc sentit Cicero in libris de oratore, cum subinde repetit, eloquentiam in affectibus animorum permovendis dominari. & libro secundo inquit: Fieri non potest, ut moveantur auditorum animi, nisi omnes ii motus, quos adhibere volet orator auditoribus, in ipso oratore impressi videantur. & Horatius in epistola ad Pisones: Si vis, me flere, dolendum est Prius* (corr. *Primum*) *ipsi tibi. Nam, ut quisque fuerit affectus, ita judicabit, & ex affectu animi omnes fere homines loquuntur; nihilque magis vere & ex animo rem dici ostendit, quam ipsius animi vel habitus vel motus. natura enim ita comparatum est, ut, si dolemus, si admiramur, si optamus, si juramus* (fort. *amamus*, sive *speramus*, vel *desperamus*), *si moleste ferimus, si timemus, si confidimus, si irascimur, si nos miseret, prius affectio ipsa erumpat, quam, cur ita afficiamur, ostendatur. Quare primus locus in oratione affectui dandus mihi videtur, secundus rationi, tertius verbis. animus enim, ut est affectu motus, ita etiam quaerit viam & modum, quod sibi propositum est, persuadendi. sed, cum idem videat, orationem ad persuadendum aptam fieri etiam verbis, rebus explicandis idoneis, quaerit ornate & apte dicere: quod fit compositione & conformatione cum sententiarum tum verborum, ex quibus conficitur idea orationis auditoribus jucundissima, & rebus & personis accommodatissima. quae ego omnia ex Platone, ex Aristotele, Hermogene, & Cicerone cum didicerim, oratori vel scribenti vel dicenti esse necessaria, & ex iis omnibus praeclarissimorum oratorum Demosthenis & Ciceronis orationes esse confectas animadverterim, ea mihi visa est hujusmodi orationes vera & recta interpretandi ratio, quae primo dicentis affectum, deinde locum proprium, id est materiem probationis, tertio locum communem, quarto figuram sententiae, quinto figuram verborum, sexto orationis numerum demonstraret: quam, ut novam, inanem, ac futilem, & ex me ipso excogitatam, ne quis reprehendat, is sciat, vetustissimam esse & verissimam, ex Platone, ex Aristotele, ex Hermogene, ex Cicerone sumtam. nam Plato, ut dixi, vult vim*

hac eruditionis & eloquentiae laude prudentia tua detraxerit, quantum animi propensa voluntas affinxit, tum nihil erit, quod c ab utroque nostrum (c) tuo jure & sperare & expectare non possis. ac de cardinale quidem ipso, pro ejusdem & virtutis atque optimarum artium studio, & amore erga doctos & bonos viros, illud tibi affirmo, habere te neminem, in quo majorem honoris aut commodorum spem collocare queas. cujus quidem cardinalis tantum abest, ut, quod vereris, opinionem fefelleris, ut expectationem superaris. lumen vero ingenii & doctrinae tuae non d modo clarissima ipsius (d) luce non obscuratum est, sed etiam illud ipsum, quasi speculum soli oppositum, illustrius apparuit. ego vero, qui, in hac rerum omnium tenuitate, nihil cuiquam, praeter eximiam quandam fidem & benevolentiam, polliceri possum, tibi singulare meum studium & officium profiteor ac defe- e ro: quae vel absens semper ita praestabo, ut praesentiam meam (e) te magnopere desideraturum, non existimem. epistolam tuam aliquando accepi septimo & trigesimo die.

pene omnem oratoris in pertractandis auditorum animis versari. Aristoteles inquit, tribus oratorem persuadere, moribus, motibus, & rationibus; & multa praecipit de his tribus, & de numerosa oratione. Hermogenes in omni oratione haec docet esse consideranda, sententiam, dictionem, methodum, compositionem, figuram, clausulam & numerum. Cicero, Tria, inquit, sunt praestanda oratori, ut moveat, doceat, flectat. Quorum sapientissimorum atque eloquentissimorum virorum authoritas cum plurimum apud me, ut debuit, semper valuerit, visum est mihi faciendum, ut viam mihi ab illis praemonstratam ingrederer, quam studiosis dicendi utilissimam esse, re ipsa expertus, certo scirem. & quia est optima docendi via, quae ab universis ad singula proficiscitur, ego primo de affectibus, locis propriis, communibus, & ideis orationis ea universe dicam, quae faciliorem studiosis aditum ad artificium cum omnium oratorum & poëtarum orationum, tum hujusce orationis cognoscendum patefacient: deinde in singulis hujus partibus interpretandis, affectus & reliqua, quae dixi, omnia singulatim demonstrabo.

(b) ea exempl. Emendavi.

(c) Ab se nimisum, & a card. Dandinio.

(d) Card. Dandinii.

(e) Erat tum Pogianus Imolae, ut opinor, quo se, cum card. Dandinio, Bononia paullo ante contulerat; cujus discessum atque absentiam Regulus graviter se ferre, fortasse scripserat.

CXIII.

Jul. Pogianus Sebastiano Regulo.

Vereor, ne eodem tempore abutar humanitate ac benignitate tua, qui & tibi, occupatissimo homini, quotidie ali- a quid imponam negotii, & privem te earum rerum fructu (a), qui-

(a) Studiosum fructum, qui saepe studiosis hominibus absentium litteris ac mandatis interceptus amittitur, significari puto.

quibus haud facile careas. sed, cum mihi eam libertatem dederit amicitia nostra, ut, si quid a te opus sit, de eo te admoneam, nolim eandem tibi adimat modestia tua, ut neque recusare, quae molestius a me petantur, neque quicquam ipse a nobis postulare audeas, cum omnia tuo jure possis exigere. quamobrem vide, ne, dum in me officiosior es (*b*), & utilitati tuae *b*
& famae meae parum consulas. in quo laudo equidem villicum tuum, qui mihi melius caverit (*c*), quam ipse tu. noluit enim *c*
premi me officii tui (*d*) onere, ut propterea hominem existimem illo supervacaneo & munere & labore itineris abstinere voluisse. Rhetores tuos (*e*), qui jam videntur aegrius a te abesse, *d* *e*
brevi tibi remittam. Tu, quaeso, Fuscherio nostro (*f*), qui jamjam aderit (*g*), si potes, puerum attribue, qui sit & moribus *f* *g*
probatis, nec a literis alienus. cujus praeterea similem alterum si mihi inveneris, quo, praeter domesticam operam, & lectore & assecla uti possim, magno me beneficio affeceris. huic & mercedem dabo, quam ipse constitueris, &, nisi a studiis abhorruerit, me vel magistrum profitebor. Vale. Imolae. III. non. decembris. (*h*) *h*

(*b*) Nescio quid muneris, Pogiano perferendum, villico suo Regulus mandarat.

(*c*) Id munus Pogianus sibi a villico minime perlatum fuisse, eamque ipsam rem percommode cecidisse, significat.

(*d*) In exempl. fuit hoc loco vocula, quae nunc, erosa papyro, legi non potest. sed scriptum fuisse *tui*, quemadmodum edi jussi, valde credibile est.

(*e*) Liber significatur, quo plurimorum rhetorum oratoriae artis praecepta continentur: quem, commodatum ab Regulo, Pogianus quamprimum se ei remissurum dicit. Est apud me hujus operis parisina editio anni 1599. hoc titulo: *Antiqui rhetores latini*. Rutilius Lupus, Aquila romanus, Julius Rufinianus, *De figuris sententiarum & elocutionis*: Curii Fortunatiani *consulti*, *Artis rhetoricae scholicae libri tres*: Marii Victorini, *Expositio in libros rhetor. Ciceronis*: Sulpitii Victoris, *Institutiones oratoriae*: Emporius *rhetor*, *De ethopoeia ac loco communi*: Ejusdem, *Demonstrativae ac deliberativae materiae praecepta*: Aurelii Augustini, *Principia rhetorices*: Julii Severiani, *Syntomata*: Ruffinus, *De compositione & metris oratorum*: Priscianus *caesariensis*, *De praeexercitamentis rhetoricae*: Aurel. Cassiodorus, *De arte rhetorica*: Beda, *De tropis sacrae scripturae*: Isidorus, *De arte rhetorica*: Anonymus, *De locis rhetoricis*: Albini Alcuini, *De arte rhetorica dialogus*. *Omnia ex codd. manusc. emendatiora vel auctiora, ex bibliotheca Francisci Pithoei J. C.*

(*f*) Ad quem datae sunt a Pogiano superiores epistolae; quas consule.

(*g*) Bononiae, studiorum causa.

(*h*) Adscribendus est annus, opinor, 1556.

CXIV.

Jul. Pogianus Sebastiano Regulo.

ETSI puer is, qui mihi adhuc operam navat, parum est aptus
studiis meis, prohibeor tamen & communi humanitate,
& ejusdem pueri in me amore fideque in reliquis rebus ac dili-
gentia non vulgari, ne ipsum dimittam gelido hoc anni tempo-
a re (a). obduretur igitur hic mensis etiam: quod omnino per-
b commode ceciderit. nam mutinensis iste adolescens (b) sibi in
c animo esse dicit (c) parentes suos revisere, mihique se ad men-
d sem summum (d) Bononiae, quo ego ad id tempus cogito, prae-
e sto fore, pollicetur. Nollem istam epistolam (e) pervulgasses. cum
enim in omnibus meis ad amicos literis negligens sum, tum
certe fui in ista ipsa epistola negligentissimus, quam, in risu &
clamore familiarium, dictaram huic Baptistae Chareto, & tui
studiosissimo homini, & mihi ad multa perutili, & in primis pro-
bato; cujus te jam arbitror manum agnoscere. utinam ea, quam
tu mihi laudem videri vis, non sit summa istorum juvenum re-
f prehensio (f): quorum equidem in eas ipsas literas, infantiae
g modo causa, vellem risus essent consecuti (g), non etiam ine-
ptiarum. nam, ut scribendi facultatis famam, si qua est, liben-
ter abjiciam, sic ineptus videri minime velim. quamobrem pe-
to a te, posthac meam hanc literarum negligentiam ne efferas,
sed

(a) Scripta est fortasse haec epistola eodem, quo proxime superior, decembri mense an. 1556. Potuit etiam insequente januario an. 1557. scribi.

(b) Fortasse is erat, de quo Pogianus in eadem proxime soperiore epistola Reguli operam ac diligentiam expetierat.

(c) Non certe coram, sed per litteras.

(d) Hoc est, extremum.

(e) Significari epistolam 112. *Quod summae*, existimo.

(f) Scripserat, ut opinor, Pogiano Regulua, ejus epistolam, auditoribua suia a se lectam, summa apud eoa in admiratione fuisse. ait Pogianus, vereri se, oe ea rea non tam ad laudem suam, quam ad illorum juvenum vituperationem reprehensionemque pertineat, qui epistolam, negligentissime scriptam, tantopere suspexerint.

(g) Hoc etiam, puto, Regulus scripserat, perlecta Pogiani epistola, risum illorum eoromdem juvenum fuisse consecutum. quem risum Pogianua, quasi, cujus rei causa excitatus fuerit, nesciat, molestum accidere sibi negat, modo epistolae infantia, non vero ineptiae illiua ollae irrisae ab iis fuerint. Veram autem ridendi causam illa epistolae clausula, nisi fallor, praebuerat: *Epistolam tuam aliquando accepi septimo & trigesimo die*. quum enim forocorneliensi a urba Imola, ubi tum Pogianus degebat, non nisi viginti passuum millibua Bononia, in qua urbe erat Regulua, distet, sane ridiculum fuit, tam cessatores tabellarios fuisse, ut Reguli litteraa ad Pogianum non nisi septem & triginta post diebus attulerint.

ſed ut, quod minus ipſe provideo propter veterem quandam conſuetudinem temere dictandi vel effundendi potius omnia, id tu & pro tua humanitate feras, & pro ſumma in nos benevolentia ac fide comprimas.

CXV.

Idem Eidem.

JOannem Antonium Fuſcherium, eum, qui tecum, ut ſpero, victurus eſt, paucis diebus habebis (a). ſi tibi adoleſcentem iterum commendaro, videar aut mearum de eo ad te literarum parum meminiſſe, aut fidei & liberalitati tuae diffidere. tantum igitur dicam, non dubitare me, quin is in contubernio convictuque tuo ſe & cardinalis commendatione, &, ſi quid ad rem pertinet, mea etiam inſtitutione digniſſimum praebeat. Doctorem hujus juventutis (b) ex tuis literis omni meo ſtudio & benevolentia complectar: quarum tu literarum jucunditatem quando etiam muneris ſuavitate cumulaſti, equidem doleo, mihi ad remunerandum nihil ſuppetere, praeter voluntatem; qua ſi pro tua humanitate a me contentus fueris, eo plus me tibi debere confitebor. Vale.

(a) Vide epiſtolam 113. *Vereor* que Imola datam hanc epiſtolam Bononiam puto.
(b) Fortaſſe forocornelienſis: nam-

CXVI.

Idem Eidem.

NEque ego Philippo Tanario quicquam de Fuſcherio mandavi, neque, ut arbitror, alius quiſquam. quare vel ipſum Tanarium eam curam ſua ſponte ſuſcepiſſe, vel tuam ex familiaris tui ſermone ſuſpicionem inanem eſſe, oportet. ſed omnem tibi de eo dubitationem tollet maturus Fuſcherii (a) adventus; qui, ſi contra quam & ipſe coram & patruus ejus per literas mecum egit, apud alium forte diverſabitur, ut nihil ea re te laedat, me certe a ſe totum abalienatum intelliget. omnino aut is apud te erit, aut ne Bononiae quidem fuerit. Nunc ad me redeo. equidem tui erga me amoris conſtantia magis delector, quam eloquentiae aut doctrinae meae praedicatione, qua plus oneris mihi imponi ſentio, quam quantum ingenii viribus ſuſtinere poſſim. quamobrem commemorationem iſtam laudum mearum potes reprimere, neque ſolum in ſermonibus, ſed etiam in tuis ad

(a) Qui Romae, ut opinor, degebat, Pogianus autem Imolae.

ad me literis . quae sane ratio ad id etiam valebit, ut labore epistolarum supersedeas, minime necessario; tumque ad me scribas, cum studium aut opera mea tibi usui esse possit. porro autem literarum ad me officium tuo semper tempore metieris. Vale.

CXVII.

Jul. Pogianus Sebastiano Regulo.

SI diligentiae mearum ad te literarum insitam tibi opinionem ex animo literis coner evellere, omnem, ut video, & dictandi & scribendi laborem frustra suscipiam. quod enim vel proximae epistolae meae affirmatione, vel superiorum omnium incuria tibi probari non potuit, id ne pluribus quidem literis, in eandem rationem accurate scriptis, probatum iri, sperarim. quare totum id tui arbitrii sit. illud certe a te impetrare mihi debere videor, literas meas, uni tibi missas, ne palam recites. neque enim me movet ista adolescentulorum nostri vel laudatio vel admiratio: quorum etsi amorem in eo valde amo, tamen neque me propterea plus diligo, & judicio meo de me nonnihil etiam tribuo. quod si in hoc quoque durior esse soles, equidem alterum cavebo posthac, ne aut in eo diligentior sim, ut tibi errorem suspicionis diligentiae meae in negligentia epistolarum
a eripiam, aut in eo sim (a) negligentior, quod summam diligentiam requirit. Mitto tibi pecuniam pro libris Aristotelis, quanti tu eos libros esse, mihi scripsisti. itaque vide, quaeso, ne quid aut desit, aut insigniter mendosum aut maculosum sit. sed profecto, tua tum elegantia tum in me benevolentia fretus, confido,
b Aristotelem eum fore, qualem volumus. tu & a cardinale (b) & a reliquis salvebis. mihi molestior etiam vigilia est, quam su-
c d periori aestate istic (c) fuerat. Vale. (d)

CXVIII.

(a) *ne sim* exempl. Emendavi ex cod. barberin.

(b) Dandinio.

(c) Bononiae: ex qua urbe datas ad Fuscherium, Romae commorantem, a Pogiano litteras die 29. jul. anno, ut opinor, 1556. habes supra pag. 146.

(d) Idem ille barberinianus codex, in quo hujus epistolae exemplum extat, adscribit hoc loco *Romae.* quod si mendosum non est, adscribatur sane huic epistolae annus 1557. Superiore quidem anno de bononiensi vigilia sic Pogianus ad Fuscherium epistola 105. *Quoniam* pag. 149. scripserat: *Me jam mensem vigilia sic exercet, ut non modo scriptionem, sed etiam facultatem, si qua est, dictandi meam impediat.*

CXVIII.
Idem Eidem.

OPeram multam utriusque nostrum, neutri certe necessariam! nam, cum alterius causam aequiorem esse oporteat, neque, utrius sit, non appareat, uterque tamen sic ab altero dissentit, ut ne perspectae quidem veritati amica (*a*) cedat a
opinio. ego me tibi indicavi, & de mea hac epistolarum consuetudine professus sum, & (*b*), cum industriam nisi in mora b
exstare non posse & didicissem a doctissimis viris, & re essem expertus, idem ego, qui aliud paene agens hoc egissem, in quo culpa minus carui, eam certe sum deprecatus. tu contra neque id credis, & me cum summa negligentia parem scribendi facultatem adaequare contendis, sic, ut prius meae in eo ipso refutando, quam tuae in confirmando literae defatigentur. quare non jam ero pugnax in refellenda sententia tua, etiamsi id ipsum amicitiae, etiamsi gratiae tribuas; praesertim cum tua, quam mea victoria mihi honestior esse videatur. tu modo videto, ne, cum tantum valeat apud te nostri amor, nihil benevolentiae fides possit. sed, quoniam semel de meo jure decessi, illud etiam tibi remitto, ut epistolas meas (quod nihilominus faceres, vel fecisti potius) tuo arbitratu proferas. Accepi Aristotelis libros, quorum sex sunt corpora (*c*). hi me specie jam nunc admodum c
delectant: rem (*d*) vero etiam diligentia tua dignam fore confido. d

(*a*) Non placet vox haec *amica*: & est fortasse ab oscitante librario. sed, ne quidquam dissimulem, alia sunt, quae mihi & in hac, & in aliorum epistolae hujus locorum sententiis magis displiceant. ea tamen ejusdem librarii oscitantiae, qui quaedam vel omiserit, vel transposuerit, vel commutarit, sane tribuantur.

(*b*) *ut* exempl. Hoc ita mihi perspicue mendosum visum est, ut corrigere non dubitarim.

(*c*) Partes unius ejusdemque operis, in plurima volumina tributi, *tomi* graeco vocabulo dicuntur: diversorum vero operum volumina, sive unum sive plura sint, *corpora* latine appellantur. Cicero ad Q. Fratrem lib. II. epist. 13. *Siculus ille* (Philistus) *capitalis, creber, acutus, brevis, paene pusillus Thucydides. sed utros ejus habueris libros* (*duo enim sunt corpora*), *an utrosque, nescio*. Scripsisse autem Philistum historiarum libros, alteros generatim de siculorum, alteros proprie de Dionysii, syracusanorum tyranni, rebus gestis, ex Dionysii Halicarnassei ad Cn. Pompejum epistola discimus.

(*d*) Non scriptorum illorum, qualia ab Aristotele prodierunt, dignitas, de qua nulla dubitatio aut incerta exspectatio Pogiano esse poterat, sed editoris atque typographi in iis edendis fides ac diligentia, denique totius editionis integritas atque correctio, *rei* nomine significatur. saepe enim nitidius atque elegantius, quam accuratius exactiusque, doctorum hominum scri-

fido. de quibus quid ego tibi gratias agam, cum id ex nostra amicitia tolli debere, saepius ab me scripseris? De bono viro ac temperanti homine, deque tota illa tua ratione similitudinis, quid ipse sentiam, propediem, ut spero, coram. Vale.

scripta excudantur. quod, ut alia exempla, quae plurima sunt, omittam, in Ciceronis operibus, ab Aldo Manutio, Paulli filio, splendide ac magnifice olim editis, licet animadvertere. qua quidem editione cum nihil est ad speciem nitidius ac pulcrius, tum nihil re ipsa inquinatius mendosiusque esse potest.

CXIX.

Jul. Pogianus N. N. (a)

Anguentem, & ex eo jacentem me quindecim jam ipsos dies, oppressit epistola tua: cui tamen epistolae, peramanter scriptae, quanquam istius erga me studii & amoris tui speciosas magis, quam veras caussas adfers, quoquomodo potui, rescribendum putavi. amas tu me ex Reguli sermone, si ut non inhumanum, non inofficiosum hominem, si virtutis etiam cupidum, si denique sat bonarum artium studiosum, recte tu quidem amas; neque te ipsius Reguli perhonorifica de me fefellit oratio. sin vero eximia illius de eodem me alia praedicatio te in nostri benevolentiam, &, ut scribis, in admirationem adduxit, respondebo ego quidem tibi semper in amore, meque eisdem praestabo finibus, quos supra scripsi: sed illa magnifica ac singularia exiges ipse a Regulo nostro, qui & locuples est, &, cum ea receperit, non modo non rogante, sed etiam insciente me, recusare jure non poterit, quin, quod pro me ita spopondit, tibi ipse dependat. Vale.

(a) Ad quem data sit haec epistola, incertum: fuisse eum aliquem ex Sebastiani Reguli, bononiensis gymnasii rhetoris, auditoribus, valde credibile est. ad quem Regulum sunt septem proxime superiores epistolae: quas & de ipso Regulo, & de ejus auditoribus consule, praesertim 117. *Si diligentiae*.

CXX.

Jul. Pogianus Antonio Bono Dalmatae. (a)

CUM mihi Blanchinus meus (b) magnam literarum tuarum expectationem commovisset, praecepi (c) (mihi crede) voluptatem, quam ex illarum jucundissimo sermone cumulatam me

(a) In Dalmatia Ragusinm urbs est perceleberis; Ragusii autem *Bonorum*, sive potius *Bonarum*, gens etiam hodie floret, & patricia nobilitate censetur,

me aliquando percepturum ſperabam. nihil enim eſt, quo aeque delecter, atque amicorum literis, praeſertim latinis; quod praeclarum hoc ſcribendi ſtudium coli ab iis, quorum cauſa cupio, vehementer laetor: in quo etſi me, quantum profecerim, poenitet, mihi tamen in eo jam ab adoleſcentia plurimum operae fuit & temporis (*d*). itaque & antea tuarum literarum ſpe oble- *d*
ctabar, &, illis lectis, ſum incredibili earundem ſuavitate perfuſus. quamobrem de eo deque noſtri memoria, quam ſumma cum benevolentia retines, & magnam tibi habeo gratiam, & me pari erga te ſtudio ac mutuo animo eſſe ſemperque fore, confirmo. Quod autem ſcribis de epiſtolarum frequentia: mihi vero literae tuae eo jucundiores erunt, quo crebriores fuerint. ſed tamen neque tu tantum oneris ſuſcipere debes, neque ego tibi iſtam aſſiduitatis neceſſitatem imponere audeo, ut ſeptimo quoque die aliquid ad me des literarum; quarum quidem officium uterque noſtrum ſuo tempore metietur, ut ipſe tum ad me ſcribas, ſi quid tibi a nobis, ego viciſſim ad te, ſi quid mihi iſtinc (*e*) opus fuerit. quae ſane ratio cum epiſtolae propria eſt, *e*
tum utriuſque noſtrum ſtudiis accommodata. Vale, & Dionyſium Lippium ſalvere jube.

ſetur: ex qua urbe ac gente Antonium hunc fuiſſe, valde credibile eſt. Qui Raguſium *Epidauri* etiam nomine appellant, ut Paullus Manutius in epiſtola 3. libri VI. quae eſt ad *Nicolaum Gotium*, raguſinum patricium, data, errant, Michaëli Antonio Baudrandio ſi credimus: qui in *Lexico geograph.* ait: *Ipſa falſo pro Epidauro ponitur, teſte Joanne Lucio; cum Epidauri rudera ſex inde milliaribus orientem verſus cernantur, vulgo* Raguſi vecchio. *Raguſium autem ſive Rauſium, deſtructa Epidauro, ab eiſdem epidauritanis in rupe maritima,* λαῦ *dicta, conditum, & ob id a principio Lauſium dictum, ut Porphyrogennēta ſcribit. Fere tota conquaſſata fuit horrendo terraemotu anno* 1667. Quem quidem ſane *horrendum terraemotum* praeſtantiſſimus philoſophus, idemque poëta elegantiſſimus Benedictus Stayus, raguſinus, neſcio utrum dolentius an ſuavius, deſcripſit extremo libro IV. *Philoſophiae* ab ſe *verſibus traditae*, Romaeque anno 1747. auctius atque emendatius editae, pag. 212. & ſeqq.

(*b*) Joſephum Blanchinium, Pogiani affinem, ſignificari puto: de quo ſupra ad epiſt. 42. pag. 50. nonnulla diximus, & ad volumen hujus operis tertium pag. 408. lectorem, plura cognoſcere volentem, rejecimus.

(*c*) *percaepi* exempl. Gratianus emendavit.

(*d*) Aliquid fortaſſe, ut *impenſum* aut *poſitum*, aut *collocatum*, deſideratur.

(*e*) Fortaſſe Mediolano.

CXXI.

Jul. Pogianus Antonio Bono Dalmatae.

UBeres tuas literas, & ea re jucundissimas! quae mihi & diuturni silentii fructum, & benevolentiae tuae in me cumulum attulerunt. habent enim nec obscuram ingenii, & illustrem significationem amoris erga me tui. quare, etsi utrunque mihi perjucundum est, vix tamen explico, utro magis gaudeam, an me tantopere amari abs te, an te, cui non minus, quam mihi, faveo, tam amabili ingenio praeditum esse. sed, cum ipse in nos peramanter sis effusus, meae jam partes sunt de me ipso profiteri. equidem, ut tibi in amore respondeo, sic tuo de me judicio minime respondere, plane sentio. quod licet non assequar, tecum tamen, qui, & me posse tantum, amice judicas, & mihi id ipsum videri vis, non magnopere pugnabo. contra etiam dabo operam, ut, quoniam te nostri amor in eam de nobis opinionem adduxit, tua quoque causa aliquid habeas aliquando, quo te aequi judices non omnino falso opinatum existiment. tibi vero auctor sum, ut hanc latine scribendi consuetudinem, in qua magna tu quidem cum laude, ut ista aetate, versaris, studiose diligenterque teneas. nam, cum hoc studium maxime vigeat, ex tanta tamen hominum multitudine, qui in hac ipsa ratione elaborant, tres, aut summum quatuor, qui illi
a muneri satisfaciant, proferre possis (a). quo magis praeclarum istud

(a) Eandem querelam iterat in epistola ad Gratianum, die 30. maji an. 1562. Roma Patavium data, quam habes in hujus operis volumine III. pag. 72. *Sed quotus quisque est*, inquit, *qui bonos nunc legat latinitatis auctores? qui propriorum delectum verborum, qui ornatum concinnitatemque consectetur? unum aut summum alterum, vel in maximis civitatibus, reperias, qui speciem aliquam praeseferat romani sermonis; succum vero & sanguinem incorruptum latinae orationis qui habeat, fere neminem. neque injuria. libri enim qui nobis praestantis illius laudis & disciplinam praescribunt & exempla proponunt, paene obsoleverunt. nullus jam est in manibus Terentius, nullus Caesar: ipse latinae eloquentiae princeps legi desitus est: tota denique jacet antiquitas, optima tum vivendi tum loquendi magistra*. Exstat quoque Latini Latinii non dissimilis de eadem re querela in litteris ad Camillum Paleottum die 20. dec. an. 1584. Roma Bononiam ab eo datis. *Male*, inquit, *ut nunc quidem est, apud italos cum litteris agitur, & id quod gemens scribo, quae olim gymnasia ita florebant, ut eruditorum virorum numerosa examina singulis paene lustris solita erant effundere, & ultra alpes & maria ad omnium liberalium artium scientiam disseminandam excolendamque mittere, nunc ita sunt exhausta, ut ex aliis provinciis ad nos, non sine ignaviae nostrae nota, evocandi sint, quorum industria itala juventus & linguarum scientia & rerum cognitione*

istud scribendi genus colere debes, in quo non ita multo tempore paucorum illorum hominum laudi parem gloriam conse-

tione imbuatur. hic enim, ut audio, qui in utraque lingua humaniores, quas dicunt, litteras publicis stipendiis conducti profitentur, lusitani, hispani, galli que majore ex parte sunt. Quos inter, haec cum Latinius scribebat, M. Antonius Muretus, Lemovix, erat; quem ipsum de humaniorum litterarum illo ipso saeculo calamitate conquerentem juvat audire in oratione, quam Romae anno 1572. habuerat: *Hodie*, inquit, *ut quis vulgaria rhetorum praecepta utcumque didicit, & in Ciceronis scriptis cautum posuit operae, ut, adhibito Nizolii libro, possit orationem aut epistolam scribere, cujus tum singulae voces, tum etiam ipsa structura & collocatio Ciceronem oleat, protinus magno eorum consensu, qui nihil altius aut sublimius cogitant, eloquentis nomen assumit.* Et in oratione habita prid. non. novembr. an. 1582. *Cum post restitutas*, inquit, *a Medicea potissimum familia litteras, infinita quaedam vis exstiterit hominum in omni genere eruditorum, cumque & nostra & patrum memoria homines summis ingeniis praediti tam multam in latine loquendi studio operam posuerint, ut id prope unum operis habere viderentur, paucissimi tamen, quorum scripta non dico sermonis vitiis careant (nam hoc quidem illorum nemini contigit), sed aliquam saltem priscae illius & nativae latinitatis imaginem contineant, exstiterunt . . . Duo in Italia summi viri duces caeteris ad hanc laudem capessendam & quasi antesignani fuerunt, Jacobus Sadoletus & Petrus Bembus; qui etiam, propter ejusdem studii similitudinem, Christophorum Longolium Belgam in deliciis prope atque in amoribus habuerunt. Non ita multo post magno in pretio fuerunt duo hujus facultatis praecipui doctores, Patavii quidem Lazarus Bonamicus, in hac autem urbe Romulus Amasaeus . . . Brevi igitur innumerabilis quaedam hominum multitudo per Italiam effloruit, qui illorum exemplo incitati, horum disciplina ac praeceptis exculti, ad hanc bene latine loquendi ac scribendi laudem incredibili studio incumberent: cum & Venetiis Jovita Rapicius, & Patavii Benedictus Lampridius, & alii praestantes viri sitienti juventuti fontes eloquentiae recluderent, & a principibus maximi honores iis, qui latinam linguam egregie praeter caeteros callerent, proponerentur. & tamen, in tanto ardore animorum, tanta ingeniorum contentione atque aemulatione, tantis propositis praemiis, nemo adhuc exstitit, cui simpliciter, & sine ulla exceptione ea laus tribui possit, ut bene latine scripsisse dicatur. Proxime quidem veterum gloriam accesserunt & ii, quos modo nominavi, & alii satis multi: neque immerito commendati sunt aut is, qui pauca quidem scripsit, sed in scribendo omnium politissimus maximeque limatus, idemque ab omnibus ineptiis remotissimus fuit, Joannes Casa, aut vir in scribendis epistolis latinis singulari lepóre ac venustate praeditus, Paullus Manutius. Qui tamen quemadmodum illud consecuti sunt, ut haec laus vere ac merito propria Italiae haberetur, eique ceterae omnes nationes scribendi elegantia facile cederent, ita illud negari non potest, multos naevos multasque maculas, quod bona omnium venia dictum sit, illorum omnium scriptis adspersas esse, quae planum faciant, illos vidisse quidem quid optimum esset, & viam, quae ad illud ferret, ingressos longe processisse, sed longe tamen ab eo, quo intendebant, substitisse . . . Doleo igitur & indignor, cum, quae laus, nostra ac patrum memoria, propria, ut dixi, Italorum fuit, ut soli ex omnibus latina lingua perite ac scienter uterentur,*

b qui potes. haec non eo scripsi, quod (b) te cohortatione mea egere arbitrer, sed ut intelligas, quantum ingenio, quantum industriae tuae tribuam. ego quid possim nescio. quicquid autem id est, si modo est aliquid, tam tibi id paratum, quam mihi ipsi promptum esse velim existimes. Vale.

tur, tam nunc ita obsolevisse, ac propemodum evanuisse video, vix ut jam tota Italia pauci quidam senes, qui eam utcumque sustineant, reperiantur. Hae me Mureti, Latinii, Pogiani, aliorum etiam illius atque adeo omnium aetatum doctorum hominum de litterarum infelicitate querimoniae numquam moverunt, qui illud vulgo fieri atque contingere animadverterim, ut ii, qui in aliquo artificio sive excellentes sint, sive excellentes sibi esse videantur, nihil frequentius in ore, habeant, quam aut nullos aut perquam raros reperiri, qui in iisdem artificiis excellant. nos quidem certe, qui nunc vivimus, illi ipsi aetati, in qua tam multa, tamque multum, de latinis litteris deplorata ab illis latinitatis studiosis atque cultoribus audivimus, ita favemus, tantumque tribuimus, ut aureae illi Ciceronis atque Virgilii, quod ad easdem litteras pertinet, aetati propemodum comparemus.

(b) *ut* exempl. Emendavi.

CXXII.

a Hieronymus Card. Dandinius (a) Philippo b Guastavilanio. (b)

c d BArbiano tuo (c), quando familiariter tecum loquitur (d), dicas velim, ne inde se honoris mei causa commoveat. nam mihi neque ad jucunditatem neque ad salutem, loci commutatio

(a) Non potui mihi persuadere, scripsisse hanc epistolam Pogianum suo, quemadmodum exemplar nostrum praefefert, non cardinalis Hieronymi Dandinii, cui is operam in scribendis epistolis per haec tempora dabat, nomine. nam, ut alia omittam, potuitne illa suo nomine Pogianus ad nobilissimum adolescentem de patre ejus, amplissimo senatore, scribere? *Reliquum est, ut patri tuo, viro optimo*, nostrique studiosissimo, *de suo in nos* amore & observantia, *deque muneribus, quae mihi gratissima fuerunt*, meo nomine *gratias agas; meumque illi* studium *ad omnia paratissimum fore pollicearis: & totam domum salutabis: tuque & meo & Anselmi nomine valebis, & studebis diligenter*. Haec ipsa salus, tam familiariter atque praecise Anselmi Dandinii nomine ad Guastavilanium missa, non Pogiano, haud ita pridem in cardinalis Hieronymi familiam admisso, sed Hieronymo ipsi patruo convenit. Itaque, Pogiani nomine ab inscriptione remoto, Hieronymum card. Dandinium sine dubitatione substitui.

(b) Non alium fuisse Philippum hunc Guastavilanium, sive, ut alii dicere atque appellare maluerunt, Vastavillanium, quam eum, quem postea Gregorius XIII. pont. max. sororis suae Jacobae filium, Bononia, ubi summum patriae magistratum gerebat, evocatum, S.R.E. cardinalem die 2. jun. an. 1574. creavit, anno deinde 1587. aetatis suae 46. moriturum. qua ex emortualis anni animadversione intelli-

tatio eſſet accommodata (*e*) ; cujus fructuum tum ſpecie tum *e*
ſuavitate ſic delector , ut , ſi ſtudiorum tuorum praeterea fructus ad adventum iſtuc meum mihi conſtiterit, nihil apud vos fructuoſius requiſiturus ſim. da igitur operam virtuti & literis, ſic , ut Barbiano tuo ſtudium (*f*) proficiendi (*g*), meique oblectandi non concedas : ut , cum huc (*h*), quo te invitamus, proximis natalibus (*i*) veneris, temporis, quo te non vidimus, ratio- *f g* *h* *i*

ligere poſſumus , eum , cum haec epiſtola anno , ut opinor , 1556. ſcripta eſt , annos quindecim , ſive ſexdecim natum fuiſſe .

(*c*) Barbianum Guaſtavilanianae familiae in agro bononienſi heredium fuit , ab hoc ipſo Philippo jam cardinale magniſicentiſſima villa , & aquarum deductionibus poſtea auctum , excultum , atque nobilitatum .

(*d*) Exceptus in Barbiano a Guaſtavilaniis per aliquot dies haud ita pridem Dandinius fuerat , & loci amoenitate , fertilitate , ac ſalubritate admodum delectatus , reverſurum ſe illuc , aliquantoque diutius ibi ſubſtiturum , humaniſſimis illis liberaliſſimiſque hoſpitibus , Imolam profecturus , promiſerat . videtur autem Philippus in ſuis ad eum litteris , hominem promiſſi hujus ſui commonefaciens , Barbianum ipſum tamquam ſecum colloquutum finxiſſe , atque ita impatienter cardinalis illum reditum exſpectans induxiſſe , ut diceret , ſe , ſi ille venire cunctaretur , ſuis ſedibus convulſum , Imolam uſque proceſſurum , quo , ſublata omni jam mora , hoſpiti optatiſſimo propinquum ac commodum domicilium praeberet . quid Barbiano , tam prolixe atque officioſe de ſe pollicenti , reſponderi a Philippo Dandinius velit , ex ipſo intelligis .

(*e*) Si Barbianum non ibi , ubi loco tam amoeno , caeloque tam ſalubri erat , conſtitiſſet , ſed regionem ſedemque ſuam , in Imolenſem agrum migrans , commutaſſet , tum certe illi , tanta loci ac caeli mutatione facta , non amoenitas , non ſalubritas , non denique jucunditas , abſente praeſertim Philippo , ineſſe potuiſſet .

(*f*) Rem aliquam alicui *concedere* , vel *non concedere* , idem eſt , atque in ea re *inferiorem* ſe illi *eſſe* , vel *non eſſe* , profiteri . Cicero lib. II. *de orat*. cap. 28. *Catulus , cui graeci ipſi ſolent ſuae linguae ſubtilitatem elegantiamque concedere* .

(*g*) *Proficere* aliquando *procedere* atque *aſſequi* , aliquando , ut hoc loco , *prodeſſe* atque *utilitati eſſe* ſignificat .

(*h*) Imolam .

(*i*) Quattuor feſti dies ſignificantur , ii , quibus , a quinto & viceſimo menſis decembris die initio facto , domini noſtri Jeſu Chriſti ortus fauſtiſſimi ac ſalutaris memoriam Chriſtiani quotannis recolimus , & pie atque hilare celebramus . utrum autem Pogianus , *natalibus* cum dixit , de *feſtis* an de *diebus* cogitarit , ſcire non poſſumus . qui ſi *feſta* intellexit , tum ita *natalia* dixit , quemadmodum veteres latini *Saturnalia* , *Liberalia* , *Cerealia* , *Compitalia* , reliquaque dixerunt : ac propterea recte dixiſſe cenſendus eſt . quod ſi voluit *dies* cum *natalibus* conjungere , equidem , an item recte dixerit , haud ſatis ſcio . Cicero quidem , praeter eum unum eumdemque diem , quo quis ſemel ac primum natus eſt , negat quemquam alium in tota hominis vita , multoque minus poſt exceſſum e vita , recte *natalem* dici . *Quaero autem* (inquit libro II. *De finibus bon. & mal.* cap. 102.) *quid ſit , quod ... tam accurate tamque diligenter caveat* (Epicurus in ſuo teſtamento) *& ſanciat , ut Amynomachus & Ti-*

tionem nobis probare possis. Reliquum est, ut patri tuo, viro opti-

& Timocrates, heredes sui, de Hermachi sententia dent, quod satis sit ad diem agendum natalem suum quotannis, mense Gamelione?... Haec ego non possum dicere non esse hominis & belli & humani, sapientis vero nullo modo, physici praesertim, quem se ille esse vult, putare ullum esse cujusquam diem natalem. quid? verene potest esse dies saepius, qui semel fuit? certe non potest. an ejusdemmodi? ne id quidem, nisi cum multa annorum intercesserint millia, ut omnium siderum eodem, unde profecta sint, fiat ad unum tempus reversio. nullus est igitur cujusquam dies natalis. Respondere fortasse Epicurus ipse pro se, sive alius quispiam pro Epicuro ita possit. Certe, si haec ad vivum resecentur, neque ex communi hominum sensu atque interpretatione, sed ex rei natura ac veritate pendantur, nullus, illo uno excepto, quo quis est natus, vere cujusquam natalis diea est. verumtamen eum quoque diem, qui, certis temporum spatiis interpositia, deinceps recurrit, ac primo illi, quo quis est natua, medii temporis exacta conversione, respondet, recte homines, quorum ad arbitrium voces humanae significant, quique non nisi illud ipsum ea voce intelligunt, idque intelligi ab aliis volunt, *natalem* appellare potuerunt. At, *is dies*, inquis, *qui semel fuit, non potest esse saepius*. Quasi, qui illo modo loquuntur, quique ita audiunt, id nesciant. atqui utrumque sciunt, & eum diem, qui semel fuit, iterum, nedum saepiua, esse non posse, & tamen eamdem appellationem, qua illum afficiunt, alteri quoque diei, qui non sit quidem ille idem, qui semel fuit, sed illius plerisque in rebua similia, illique temporum mensuria convenientiaque respondens, ab se rectissime tribui posse: quemadmodum, exempli causa, qui fratrem occiderit, *idem* fecisse, quod Romulua, rectissime dicitur; quamvis Romuli factum tanto ante praecesserit, neque re vera *idem*, sed aliud omnino illud, atque hoc hujus recentis interfectoria, fuerit. cujusmodi generis exempla innumerabilia quotidiana loquendi ratio consuetudoque suppeditat. quid? tu idem, Cicero, cum in defensione L. Flacci (cap. 102.) nonaa illas decembrea, quae te consule fuissent, diem *vere natalem* urbis Romae appellabas, an, eamdem urbem non posse *saepius* nasci, nesciebas? cur igitur, qui scirea, *natalem* urbis diem, Romulo regnante, *semel* fuisse, eumdem te consule iterum fuisse gloriatus es? Dicea fortasse, te oratorem oratorie esse loquutum, Epicurum autem, philosophum videlicet, ac physicum, quem se esse illum velle aia, philosophice ac physice loqui oportuisse. Atqui tibi oratori licere, immo & libére, videmus, interdum, vel potiua saepe, philosophice ac physice loqui: Epicuro, philosopho ac physico, oratorie loqui ne semel quidem licebit? num, qui oratorie loquitur, si fuerit philosophua ac physicus, continuo philosophus ac physicus esse desinit? an tibicines, nisi semper canant, non sunt tibicines? aut denique, qui homines sunt, non possunt usitato hominum atque communi sermone uti? quid autem est usitatius, quam graece γενέθλιον ἡμέραν, latine *natalem diem* dici eum, qui, annua solis conversione confecta, redit atque instauratur, ejus similis ac tamquam geminua, qui primo nobis nascentibus fuit? quod si ita dici recte posse non vis, aliud tu nobis nomen suggere, quo id ipsum recte dicamus, ne omni recto vocabulo, ad rem tam necessariam, quaeque omnibus mortalibus contingit, qui non intra annum, quo nati sint, e vita excesserint, significandam, omnino careamus. id suggerere si non potes, neque, si possis, fortasse velis, ne te ipsum reprehendere videaria, qui saepissime in scriptis tuia hunc ipsum *natalem diem* usurpasti,

vel

optimo nostrique studiosissimo, de suo in nos amore & observan-

vel nega, Epicurum, qui similiter est loquutus, umquam in eo peccasse, vel te, eodem, quo Epicurum, modo saepissime loquutum, saepissime peccasse concede.

Est igitur *natalis dies* rectum, potestque ab omnibus sine ulla reprehensione usurpari. sed, num recte etiam quattuor illi decembris mensis dies, quos Pogianus significavit, dici *natales* possint, haud satis scire me, supra dixi. nam unius eiusdemque personae non nisi unus quotannis recurrit *natalis* dies. non igitur universi dies illi ipsi, quorum non nisi primus Jesu Christi nati anniversarius est, promiscue *natales dies* appellari videntur posse. Et tamen posse non absurde ita appellari, puto, ob eam causam, quod non modo primus ille, sed reliqui etiam consequentes tres ad infantis Dei ortum commemorandum celebrandumque sunt instituti, atque una omnes eademque religione quodammodo continentur: ut propterea primus vere *natalis* sit, reliqui *natales* habeantur. quaero enim, si qua gens, ad peremnem regiarum nuptiarum memoriam ac gratulationem, anniversaria plurium dierum festa institueret, num absurde aut festa illa *nuptialia*, aut illi dies, ejusmodi festis peragendis constituti, *nuptiales* appellarentur? equidem, rectissime iis appellandos, putarem. etsi enim non nisi in primum talium dierum verae olim nuptiae incidissent, tamen, aeque atque ille primus, reliqui etiam iisdem nuptiis celebrandis indicti dicatique haberentur. jam, decembris mensis quattuor illos, de quibus agimus, dies, immo etiam reliquos, qui usque ad kalendas januarias procurrunt, ad Jesu Christi nascentis ortum celebrandum esse potissimum institutos, quis ignorat? in quo argumento tractando, egregie, ut mihi quidem videtur, versatus est Joannes Victoria, hispanus e Soc. Jesu theologus, homo summo ingenio, exquisitaque doctrina, & magnis rebus gestis insignis (de quo vide historiam ejusdem Societatis ad annos Christi 1549. §.10., 1551. §.41., 1561. §. 165. & 171., 1566. §.18. & 85., 1567. §. 95., 1568. §.171., 1569. §.44., 1570. §. 26., 1571. §.16., 1575. §. 61.), sed cujus nulla scripta exstant, praeter unum manu ipsius scriptum volumen, quo quadringentae ferme conciones, sive, quod dici de plerisque potest (quemadmodum de quibusdam L. Crassi orationibus dixit Cicero in libro *de claris oratoribus* cap. 164.), *rerum capita, exposita, nec explicata*, & concionum *commentaria paulio uberiora*, continentur: quod quidem volumen penes me est, per eumdem me olim, Florentiae cum essem, a praesenti peste atque interitu sane feliciter vindicatum. praefationem, in illius prima adversa pagina universo operi a Victoria praemissam, ego quoque ai particulae, quam, de festis illis nascentis Jesu Christi diebus agentem, in studiosi piique lectoris gratiam mox sum ex ejusdem operis pag. 17. allaturus, praemittendam duxi, ut & de totius operis ratione, & de ejus auctore judicare, quantum nunc quidem satis est, idem lector possit. ea est autem hujusmodi.

IHS

Annotationes quaedam & puncta, cursim scripta, neque reiecta, ex iliis, quae in exhortationibus ad populum, moniales, & clerum, per annum, in visitatione trium dioecesum (civitacastellanensis, narniensis, spoletinae, Pii V. pont. max. jussu) *habitis, exposuimus; praeter ilia, quae Romae apud nostros in domo probationis* (in monta quirinali ad S. Andreae) *diximus. Quia vero raptim in itineribus & quibusdam suffuratis momentis haec ipsa subnotavimus, facile fiet, ut quaedam nulla aut non satis cohaerentia, conceptusque etiam aliqui imperfecti atque obscu-*

vantia, deque muneribus, quae mihi gratissima fuerunt, meo nomi-

obscure notati &c. inveniantur. Caeterum non omnia, quae diximus, inveniuntur notata, & aliqua inter scribendum adjecimus, seu plenius notavimus, quam dicta sint auditoribus. Quidquid hic boni habetur, sicut Dei est totum ad communem utilitatem, ita ego opto ampliori divinae gloriae, & abundantiori communi bono ut serviat: reliquum incuriae atque ignarantiae meae ascribatur. Quaedam autem complere non valui propter importunum & quotidianum motum, & alias, quae ex aliis noscuntur & succrescunt, occupationes. perficientur tamen, Deo favente, aliquando, quae de visitatione, jobeleo, & ad eum requisitis, promittuntur quibusdam in locis. In oppido Fabriani 1. Martii 1572.

Pag. 17.

De festis, quae in octava natalis Domini celebrantur in genere & in particulari puncta quaedam &c.

Cur festum S. Stephani & aliorum sanctorum cum ipso natali salvatoris celebratur &c.? Ante omnia certum est, quod, dum solemnia sanctorum celebramus, dominum ipsorum magis veneramur, & laudamus, qui in illis mirabilem se manifestat. mirabilis est enim Deus in sanctis suis, & admirandus in omnibus operibus suis. *unde fit, ut ad solemnitatem natalis dominici maxime pertineat sanctorum celebratio, quorum* principatus nimis *hoc ipso* est confortatus, *quia amici Dei facti sunt &c. Caeterum cum hoc dici possit de celebrationibus aliorum sanctorum per annum, tum maxime competit istis festivitatibus, quas solemniter nobis sancta mater ecclesia in hac natalitia Domini octava exhibet. Et primo quidem, non decebat, summum principem, qui solemne festum sui primi adventus ad suos exhibere mundo toti benigne intendebat, e regio suo thalamo atque throno in publicum prodire absque magno nobilium suorum comitatu &c. Deinde, cum in hoc venit in mundum, ut vitae normam omnibus exhiberet, & dicturus erat* exemplum dedi vobis, ut, quemadmodum ego feci, vos quoque faciatis, *accommodate sancta mater, quae per omnia tempora filios suos hue ad imitationem Christi revocat & impellit, magnorum servorum Dei, & eorum, qui puri homines essent, ut nos, exempla praebet statim post natum Christum. quis enim vel intueri splendorem tantae majestatis, vel admirandam ejus vitam imitari ausus fuisset, nisi in ipsis incunabulis Christi adorandis, & velut ad limina ardui ostii viae salutis obvios haberet sanctos viros, quos posse se cum divino favore imitari speraret, & videret? hinc D. Paulus ait,* Imitatores mei estote, sicut & ego Christi. 3. *Vult praeterea mater sancta, divinam nascentis Christi virtutem & efficaciam in sanctis suis ostendere; de qua virtute D. Paulus recte inquit (ad Rom. a. a.):* Qui praedestinatus est filius Dei in virtute secundum spiritum sanctificationis &c. 4. *Decebat, solemniter eorum exitum e mortali corpore in natalitiis diebus salvatoris celebrare, quos ipse fratres & amicos vocaret, quia* nimis, *inquit propheta,* honorati sunt amici tui Deus. *decebat cum herede honorare coheredes & comparticipes regni, cum naturali Dei filio* filios adoptionis, & divinae consortes naturae, *introducere in festivitatem tanti gaudii,* gaudii *inquam,* magni, quod erit toti mundo. *ut hoc ipso constaret, vere hominem esse filium Dei; de quo tu, pater aeterne, ais cum eodem loquens,* ex utero ante Luciferum genui te in splendoribus sanctorum. *quorsum enim sese radii solis justitiae immittant, jam ex hoc agnoscimus, cum illustratos admirando splendore sanctos videmus in ipso Christi natali.* 5. *Agnoscimus spirituales, aedificii caelestis fundamentum natum Christum esse, ac proinde operae pretium fuit, reliqui aedificii lapides cognoscere vi-*

vos,

nomine gratias agas, meumque illi studium ad omnia paratis-

vos, ut de toto aedificio ex ipso nobis nata fundamento, & Christo viventibus columnis jam nobis ferre judicium ad spem nostram erigendam, excitandumque pictotis studium &c. possemus. 6. Caput est Christus, nobis natus, mystici corporis; & ideo consequenter par fuit, ut viva sibi insita haberet membra, quae, admiranda efficacia vitalis gratiae confirmata, vivificaret; ac proinde, in hujus veritatis fidem, cum suo natali die sanctorum festa celebrari mandavit, per spiritum sanctum, ecclesiae sanctae sanctificatorem & rectorem invisibilem, verum vicarium suum universalem (idest romanum pontificem) *in primis ad hujusmodi universalem institutionem divinitus permovendo. 7. Par fuit, ut, qui est imago substantiae paternae, candor lucis aeternae, speculum sine macula, qui nascendo gloriam patris incipit manifestare, in natalitiis suis festivitatibus testes habeat suae gloriae solemnes, & ad officia sua exprimenda velut natos, & qui similitudinem Christi atque imaginem nobis, quam in imis pectoribus portabant, exhiberent. sunt enim sancti, qui vere vivunt vita Christi, imo qui vere dicunt cum Paulo* Vivo ego jam non ego, vivit vero in me Christus. *Quamobrem egregiam nobis speciem referunt, in qua, velut in speculo limpidissimo, intueri possimus, quam similes simus, quamque dissimiles Christo. tunc enim studiose reformando nos ipsos, cum gratia Christi nati, ad imaginem & exemplar, de caelo datum nobis, scimus, quod, cum apparuerit Christus, vita nostra, iterum in gloria similes ei erimus &c. 8. Petiturus erat puer natus, ante obitum suum, & petiisse eum instanter scimus a te, pater sancte, communitatem quandam suorum discipulorum secum, dicens: Pater, quos dedisti mihi volo, ut ubi sum ego, & illi sint mecum, ut videant claritatem meam, quam dedisti mihi: non pro eis autem, idest apostolis meis, roga tantum, sed etiam pro eis, qui credituri sunt per verbum eorum in me, ut omnes unum sint, sicut tu, pater, in me & ego in te, ut & ipsi in nobis unum sint &c. ego claritatem, quam dedisti mihi, dedi eis, ut sint unum, sicut & nos unum sumus: ego in eis, & tu in me, ut sint consummati in unum: & sciat mundus, quia tu me misisti, & dilexisti eos, sicut & me dilexisti. Quum igitur omnia ad illud unum tendant, ut cum uno, ex quo procedunt, sua modo sint unum, cum Christus dominus tantopere hanc unionem adamaverit inter nos & secum, recte sanctissima mater natalitiis salvatoris adjecit festa sanctorum, quae celebraremus: ut doceremur, dominum non dedignari consortia suorum, quod tantopere adamavit; & simul imaginem exhiberet futuri in gloria patris cum Christo (si ejus imitatores perseveranter, ut sancti isti, fuerimus) contubernii. quae enim in ecclesiastica hierarchia fiunt ordinatissime, hoc ipso cognoscuntur tum a Deo esse (ex quo ordinata sunt, quae a Deo sunt, ut sunt confusa, quae ab ipso diabolo sunt), tum etiam typum caelestis hierarchiae gerere. quis autem hoc ipso non excitetur ad unionem cum Christo sanctam adipiscendam in hac vita, quam sperat & optat habere in caelesti vita? 9. Et dux militiae tunc sane gloriose in centuriis suis ambulat, quando is est, qui certo possit de hoste sua reportare victoriam; & gloriosor agnoscitur atque fortior, quando & apud se strenuos habet milites, & eosdem de hostibus eximia virtute nominis sui victoriam reportare docet & facit. cum itaque Christus dominus in mundum venerit, cum principe diabolo cumque ducibus mundo & carne pugnaturus, tales sane debuit secum habere centuriones militesque, in variis praeliorum generibus exercitatos & victores, ac potius, in nomine ducis sui Christi, insignes de universis hostibus domini triumphatores. 10. Peculiariter vero, quia*

simum fore pollicearis : ac totam domum salutabis : tuque & meo

non decebat , esse summum sacerdotem sine levita , merito Stephani gloriosus triumphus cum natali summi sacerdotis celebratur . heri igitur solemnem habuimus diem venientis summi sacerdotis e caelo in terram : hodie colimus exitum levitae de terra in caelum . heri dominum a patre venientem excepimus : hodie conservum , abeuntem ad patrem , comitamur . heri venientem salvatorem ad mortem subeundam , singulari alias cum hilaritate , vidimus : hodie egredientem per mortem fidelem ad vitam salvatum fratrem , ad solatium & imitationem remanentium , sacris solemniis prosequimur . heri egredientem procedentemque de sacrario virginea ad altare sacerdotem celebri solemnitate laudavimus ; hodie levitam de tumulo corporis prosilientem , ut summo sacerdoti assistat , in aureo altari caelesti patri sacrificanti , dignis pro modulo nostro laudibus celebramus . 11. Qui mihi ministrat , ait dominus , heri nobis , ab aeterna , etiam patri natus , me sequatur , &, ubi ego sum , illic & minister meus sit . recte ergo & levita (S. Stephanus), & evangelista atque apostolus (S. Joannes), & martyr atque confessor (S. Thomas cantuariensis), & innocens atque mundo corde (SS. Innocentes), & vicarius (S. Silvester papa) gloriosi apparent , per matris sanctae celebrationem , statim post domini nativitatem ; ne sit unquam ipse sine ministris , nec procedat sine asseclis . & recte quidem praecedit ipse in novo testamento , qui sequebatur in veteri : ut ostendat , se esse eum , qui facit utraque unum , utrunque in se condens aedificii spiritualis parietem, & manifestet novellae plantationis , super veterem , felicitatem , & posteriores glorias ecclesiae suae prioribus synagogae praestantiores . Hoc autem quam sit nobis & gloriosum & tutum satis constat . securam siquidem & expeditam facit viam dominus praecedens , &, omnem timorem pellens de cordibus nostris , inflammat praecedendo ad sequelam , cogit quodammodo nos feliciter , ut non solum eorum , quae retro sunt , obliti , ad interiora velaminis gloriae ipsius & perfectionis nostrae extendamus , sed etiam ne in nostris progressibus aut statibus alium nobis scopum , praeter ipsum , qui nobis praecedit , qui praeit , qui itineris ducem se praebet , habeamus , quo beatiores simus . Amen dico vobis : multi reges & prophetae voluerunt videre , quem vos videtis , & non viderunt , & audire vocem pastoris praeeuntis , suasque oves nomine proprio vocantis , & non audierunt , quia praecedebant , & quodammodo a tergo dominum relinquebant . recte igitur praecessit domini festivitas natalis : recte statim sequitur servorum solemnitas , procedentium post dominum suum . 12. Venerat salvator , ut ignem mitteret in terram , quo inflammati homines desinerent esse terreni, seseque in altum vehementer , ad ignis modum , ferrent , & se pariter in caelum inferrent . a diebus siquidem Joannis Baptistae , violenti , qualis ignis est , rapiunt illud . venerat instituere mundum in omni genere perfectionis spiritualis . quamobrem mater sancta ecclesia , ut nos instrueret de magnis incendiis, igne amoris sancti excitatis in mundo per Christi adventum , & simul doceret de admiranda perfectione statuum sanctorum , quae ex virtute nati nobis pueri processit , sapienter curavit hujusmodi sanctorum festivitates in ipsis natalitiis diebus Christi per universum orbem celebrari ; ne quisquam audeat excusationes neglecti officii perfectionis obtendere . . . . . . Dum autem in ipsis natalitiis salvatoris , nobis & toti mundo nati , sancti omnium statuum honorantur , nihil de gloria natalis dominici & gaudio demitur , sed augetur potius solatium , & hoc ipso festum natalitium majori veneratione celebramus & maxime veneramur . hoc enim protestamur, nos

meo & Anselmi (*k*) nomine valebis & studebis diligenter. Vale. idib. novembris. *k*

nos in praesepio infantem positum, & infantilibus membris quamvis debilem, dignitate tamen, virtute, majestate, hereditario jure &c. dominum & principem universorum agnoscere & adorare: confitemur omnium bonorum consummatorem, sanctitatis donatorem & auctorem; esse vero eum, qui judiciariam a patre acceperit potestatem, & beata felicitate pios & sanctos remuneret, juxta rationem meritorum. celebramus insuper infinitam ejus (quatenus Deus est) & summam, quae capiti angelorum & hominum competit (quatenus homo est, verbo hypostatice secundum naturam humanam unitus), virtutem, qua operatus omnia in omnibus *sanctis suis, prout vult. magnificamus regnum ejus, docentes, non tam de hoc mundo esse, quam de caelo, ex quo* (id est, *siquidem*) *vivit & regnat in sanctis. testamur, beatificum objectum esse sanctorum, ex quo celebramus eos, quos dignos tanto honore esse affirmamus, quia, quoad pervenerunt per fidem de Christo acceptam ad beatam ipsius visionem & consummatum amorem, non quieverunt; quodque magis sint in Christo salvatore nostro, quem amant, quam nos in corpore, quod animamus. &c. &c. &c.*

(*k*) Anselmus Dandinius Hieronymi cardinalis fratris filius fuit: ad quem plurimae exstant Hieronymi ipsius nomine a Pogiano epistolae, Roma Bononiam datae, quas suo loco haud ita multo post exhibebimus.

CXXIII.

Jul. Pogianus Philippo Guastavilanio. (*a*) *a*

EGone tibi, mi Philippe, succenseam? aut tu quicquam in me possis committere, quamobrem accusari debeas? non est hoc humanitatis tuae, non illud amoris in te mei. quinetiam hanc ipsam epistolam, ex qua recognovi, summa mea cum voluptate, suavitatem ingenii & morum tuorum, non modo serius, quam debuit, a te scriptam non existimo, sed, quod ita excusas silentium literarum tuarum, quantum benevolentia ductus in ea mihi tribuas, plane intelligo. itaque & tibi de eo gratias ago, &, quod studiis tuis, ut arbitror, deditus, quam minimum de illis, scribendi non necessario studio, detrahas, te vehementer laudo. ex meis vero literis si minus novum aliquem, ut speraras, certe jucundum illum atque uberem, mea quidem sententia, fructum capies, quod te patremque tuum, virum optimum atque humanissimum, totam denique domum vestram in ore ac desiderio cardinalis (*b*) omniumque nostrum esse, cognosces: qui (mihi crede) valde cupimus visere tum vos, tum *b*
Barbianum (*c*) vestrum, ocellum Aemiliae (*d*). habes cupidita- *c d*
A a 2 tem

(*a*) Vide proxime superiorem epistolam.

(*b*) Hieronymi Dandinii.

(*c*) De quo vide item eamdem illam epistolam.

(*d*) Cicero lib. XVI. *ad Attic.* epist. 6. *Cur ocellos Italiae, villulas meas, non video?*

tem nostram: rei facultatem, siqua erit, non praetermittemus: de quo si quid certi habuero, faciam te statim certiorem. tu interea studebis, ut facis, diligenter, & ita vives, ut cardinalis nostri praeceptorum ac monitorum semper recordere: a quo, & a me, & a nobis omnibus salvebis tu, & pater tuus, atque adeo vos omnes. Vale. Romae. XVIII. Kal. aprilis. (e)

(e) Anno, ut opinor, 1557.

CXXIV.

Jul. Pogianus Alberto Bologneto. (a)

FOvebam ego meum, Alberte, studium & amorem erga te, patremque tuum, quem ex singularibus utriusque vestrum ornamentis & summa in me humanitate (b) susceperam, fruebarque tacitus jucundissima hac vestri memoria & cogitatione, ac vehementer cupiebam, mihi dari occasionem aliquando non vulgarem, qua meam & ipsi patri tuo, clarissimo viro, & tibi, eo patre dignissimo filio, benevolentiam declararem. sed, dum sustineo ipse me ejus spe atque expectatione facultatis, ecce tibi tuae suavissimae literae: quarum (c) humanitatis accessione non modo mihi hujus officii causam oblatam, sed, quod meas literas requiris, paene etiam esse necessitatem impositam, judicavi. in quo quidem doleo, me tibi, quam expectas, epistolae elegantiam praestare non posse. quod quoniam ingenio minus assequor, operam dabo, ut id reliquarum rerum, quarum ex literis magnam tuam voluntatem cognovi, diligentia compensem. nam, etsi te huic optimo & bonorum ac studiosorum cupidissimo cardinali (d) primum fama laudum tuarum, major certe, quam de ista aetate fere commoveri soleat, deinde tua oratio ita conciliavit, ut nihil non tua causa propterea cupiat, ego tamen eundem te ei commendare non desistam. quanquam

una

(a) Non dubito, quin Albertus hic Bolognetus sit ille idem Francisci, senatoris bononiensis, & Lucretiae Elephantuciae filius, quem postea Gregorius XIII. die 18. dec. an. 1583. cardinalem creavit, eo honore, non nisi sexdecim menses, morte interveniente, functurum. agebat autem, hac cum ad eum a Pogiano, Imolae, ut opinor, commorante, litterae Bononiam dabantur, quintum aut sextum supra decimum aetatis suae, quae ad quadragesimum sextum usque processit, annum.

(b) Utriusque humanitatem expertus Pogianus ante aliquot menses fuerat, cum, Roma exeuntem card. Dandinium affectatus, Bononiae aliquamdiu, antequam Imolam veniret, substiterat.

(c) *quorum* exempl. Emendavi.

(d) Hieronymo Dandinio.

una est ratio, mihi crede (*e*), colligendae ac retinendae & illius & am-

(*e*) Video, Germanum quemdam non ineruditum scriptorem, serio ac diligenter suo quodam in libello studiosus latinae linguae atque elegantiae monere, ne umquam in oratione soluta excidere sibi patiantur *crede mihi*, sed semper *mihi crede* (quemadmodum heic & alibi scripsisse Pogianum certe videmus), perpetuam in eo Ciceronis consuetudinem usurpantes, adhibeant. Atqui Ciceronis est illud *ad Atticum* libro VI. epist. 6. *Sed*, crede mihi, *nihil minus putaram ego*. & libro VIII. epist. 14. *Funtibus vero, domesticis praesertim, ut nihil ad te dem litterarum, facere non possum: & simul*, crede mihi, *requiesco paullum in his miseriis, cum quasi tecum loquor*. Reperi etiam illa ejusdem Ciceronis ad Paetum lib. IX. epist. 16. in aliquot editis & in ferme viginti manuscriptis codicibus ita scripta: *Volo enim videre animum, qui mihi audeat ista, quae scribis, apponere, aut etiam polypum, Miniani Jovis similem*, crede mihi: *non audebit*. quibus tamen ego codicibus, aliisque, si qui sunt, qui cum illis consentiant, non tantum tribuo, tribuendumve ab eruditis censeo, quantum uni illi, omnium, quotquot ubique terrarum, idem epistolarum corpus continentes, exstant, vetustissimo (& ex quo caeteros omnes, qui usquam sunt, tamquam e fonte ac capite manasse, & Angelus Politianus & Petrus Victorius memoriae prodiderunt), qui Florentiae in Mediceo-laurentianae bibliothecae pluteo XLIX. adservatur, numero IX. extra notatus: quo in codice non *crede mihi*, sed *mihi crede* legitur. itaque duobus illis epistolarum ad Atticum locis hoc tempore contenti erimus: nam alii nunc quidem mihi Ciceronis, similiter loquuti, nulli succurrunt. at vero Ciceronis familiarium, M. Caelii, & M. Bruti, nonnullos similes in promtu habeo; quos etiam profero. Caelius lib. VIII. epist. 14. *Crede mihi*, inquit, *est properandum*. & epist. 17. *Sed, crede mihi, perire satius est, quam hos videre*. Brutus lib. XI. epist. 20. *Nam de tuo periculo, crede mihi, jactatione verborum, & denunciatione periculi, sperare eos, te pertimefacto, adolescente impulso, posse magna consequi praemia*. & epist. 26. *Crede mihi, nisi ista omnia ita fiunt quemadmodum scribo, magnum nos omnes adituros periculum*. quamquam Bruti duo haec non videntur esse ex eodem plane, ex quo illa sunt Caelii, genere.

Nunc, quae per hosce ipsos dies duorum item e Germania doctissimorum hominum graviora, ut mihi quidem videntur, σφάλματα in alio quodam genere animadverti, studiosae juventuti indicabo. quod quamquam alio & loco & tempore commodius atque opportunius a me fieri oportuisse non ignorarem, tamen, quum idem intelligerem, nullum non idoneum tempus, nullumque non aptum locum eripiendo aut prohibendo errori esse, rem non esse diutius differendam, aut alio rejiciendam existimavi. Alter igitur in quinto volumine *Actorum societatis latinae jenensis anno 1756.* ait, obliquos nominum casus, *barbaros* a Cicerone in *Oratore ad M. Brutum* cap. 48. (al. 160.) appellari, *quasi*, inquiens, *barbarum sit quidquid recto oppositum est*. quod si valet, regulas, vias, caetera omnia, quae a recto aberrant, eodem jure *barbara* appellabimus. sed Ciceronis locum videamus. *Quin ego ipse, quum scirem, ita majores loquutos esse, ut nusquam, nisi in vocali, adspiratione uterentur, loquebar sic, ut* PULCROS, CETEGOS, TRIUMPOS, KARTAGINEM *dicerem* . . . BURRUM *semper Ennius, numquam* PYRRHUM. VI PATEFECERUNT BRUGES, *non* PHRYGES, *ipsius antiqui declarant libri. nec enim graecam litteram adhibebant: nunc autem etiam duas. &, cum* PHRYGUM, *& cum* PHRYGIBUS *dicen-*

cendum esset, *absurdum erat aut tantum* barbaeis casibus *graecam litteram adhibere*, *aut recto casu solum graece loqui*. *tamen* & PHRYGES, & PYRRHUM *aurium causa dicimus*.

Ajo, *barbaros casus* hoc loco a Cicerone appellari eos, qui proprios, non graecorum, sed latinorum nominum declinatus atque exitus habeant. id antequam ita esse doceo, *casus* quid sint, dicendum est. Verborum ac nominum una quaedam prima positio est, ut *amo*, *doceo*, *lego*, *audio*, & *amator*, *doctor*, *lector*, *auditor*. hi omnes, eorumque similes, *recti casus* vocantur. quod ne temere ac falso a me de verbis quoque dici, quis putet, doctissimi romanorum M. Terentii Varronis testimonium ex libro II. *de analogia*, qui *de lingua latina* octavus est, afferam. *Fit*, inquit, *ut* rectus casus *nonnumquam fit ambiguus*, *ut in hoc verbo* VOLO, *quod id duo significat*, *unum a* VOLUNTATE, *alterum a* VOLANDO. *itaque a* VOLO *intelligimus* & VOLARE & VELLE. Ex hujusmodi *rectis* tum nominum tum verborum *casibus* alii, qui vocantur *obliqui*, nascuntur; quos itidem verborum esse, ex Quintiliani verbis illis libro I. *institutionum* cap. 10. plane intelligimus: *Prima quoque aliquando positio ex* obliquis *invenitur*: *ut memoria repeto convictos a me*, *qui reprehenderant*, *quod hoc verbo usus essem* PEPIGI. *nam id quidem dixisse summos auctores confitebantur*, *rationem tamen negabant permittere*: *quia prima positio* PACISCOR, *cum haberet naturam patiendi*, *faceret tempore praeterito* PACTUS SUM. *nos*, *praeter auctoritatem oratorum atque historicorum*, *analogia quoque hoc dictum tuebamur*. *nam*, *cum in duodecim tabulis legerimus* (malim *legeremus*: quemadmodum legere me Florentiae in antiquissimo bibliothecae mediceo-laurentianae codice memini) NI ITA PACUNT, *inveniebamus simile huic* CADUNT. *inde prima positio*, *etiamsi vetustate exoleverat*, *apparebat* PAGO. *unde non erat dubium*, *sic* PEPIGI *nos dicere*, *ut* CECIDI. Sed nihil necesse est, nunc a me verba cum nominibus in hac disputatione conjungi. de nominum dumtaxat *obliquis casibus* dicam. quos quidem *obliquos* dici non solum ob eam causam puto, quod ad *rectos* ex altera parte referantur, illisque respondeant, sed etiam quod a *rectis* in extremis syllabis ferme deficiant, aliosque, atque illi, flexus atque exitus habeant; quos ipsos flexus atque exitus probabilem appellandorum *casuum* grammaticis dedisse causam existimo. apte enim atque concinne dici videntur nomina *cadere* in eas syllabas, in quas, alias deinceps atque alias, prioribus nihil admodum immutatis, migrant ac tamquam labuntur. *Casus*, inquit Sex. Pompejus Festus, *dicimus vocabulorum formas*; *quia in aliam atque aliam cadunt effigiem*. Hae nominum effigies, hae formae, hae figurae (quo etiam vocabulo a veteribus appellatas video), hi denique *casus obliqui*, non iidem vulgo, sed admodum dissimiles, in lingua latina, ac graeca sunt; quemadmodum non eadem, sed admodum dissimilia, ipsa ferme sunt nomina. fit tamen nonnumquam, ut graeca quaedam nomina, propria praesertim hominum aut locorum, in Latium translata, casibus, sive rectis sive obliquis, non latinis inflexa, sed graecis efferantur. quam quidem rationem latinis ipsis hominibus non omnibus fuisse probatam, tradit Quintilianus libro I. cap. 9. idemque sententiam suam de ejusmodi controversia atque judicium auctor gravissimus interponit. *Sed haec divisio mea*, inquit, *ad graecum sermonem praecipue pertinet*: *nam* & *maxima ex parte romanus inde conversus est*; & *confessis quoque graecis utimur verbis*, *ubi nostra desunt*, *sicut illi a nobis nonnumquam mutuantur*. *inde illa quaestio exoritur*, *an eadem ratione per casus duci* (idest, *declinari*) *externa* (nomina), *qua nostra*, *conveniat*. *ac*, *si reperias grammaticum veterum amatorem*, *neget quicquam ex latina ratione mutandum*; *quia*, *cum sit*

& amplissimi cujusque gratiae, tua religio, ingenium, morum faci-

sit apud nos casus ablativus, quem illi non babent, parum conveniat uno casu nostro, quinque graecis uti: quinetiam laudet virtutem eorum, qui potentiorem facere linguam latinam studebant, nec alienis egere institutis fatebantur. inde Castórem *media syllaba producta pronunciarunt, quia boc nostris nominibus aceidebat, quorum prima positio* (idest, *nominativus*) *in easdem, quas* Castor, *litteras exit* (ut *amotor, doctor, pictor &c.*) *&, ut* Palaemo, *sic* Thelamo *&* Plato (*nam sic cum Cicero quoque appellat*) *dicerentur* (non autem, ut graece dicuntur, *Palaemon, Tbelamon, Platon*), *retinuerunt; quia latinum* (nomen) *quod* o *&* n *litteris finiretur, non reperiebant. nec in a quidem atque s litteras exire temere masculina graeca nomina recto casu patiebantur. Ideoque & apud Caelium legimus* Pelia cincinnatus, *& apud Messalam* bene fecit Euthia, *& apud Ciceronem* Hermagora. *nec miremur, quod ab antiquorum plerisque* Aenea, *&* Anchisa *sit dictus. nam, si, ut* Mecenas, Suffenas, Asprenas, *dicerentur, genitivo casu non æ littera, sed* tis *syllaba terminarentur. inde* olympo *&* tyranno *acutam mediam syllabam dederunt; quia, uno aut duabus longis sequentibus, primam brevem acui noster sermo non patitur. sic genitivus* Achilli *&* Ulyssi *fecit, sic alia plurima. nunc recentiores instituerunt graecis nominibus graecas declinationes potius dare. quod tamen ipsum non semper fieri potest. mihi autem placet latinam rationem sequi, quousque patitur decor. neque enim jam* Calypsonem *dixerim, ut* Junonem: *quonquam secutus antiquos C. Caesar utitur bac ratione declinandi. sed auctoritatem consuetuda superavit. in caeteris, quae poterunt utroque modo non indecenter efferri, qui graecam figuram sequi malit, non latine quidem, sed citra reprebensionem loquitur.* Vides, graecorum nominum rectos casus, ut *Platon, Aeneas, Anchises*, ac patrios, ut *Achilleos*, denique accusativos, ut *Calypso*, alio quodam modo terminari, & *bic Plata, bic Aenea, bic Anchisa, bujus Achilli, bonc Calypsónem* reddere? eadem ratio, quae singularium, est etiam multitudinis. itaque nominis, exempli causa, *Phiyges* (quae tamen graeca positio cum latina consentit) patrius casus graece quidem est *Pbrygon*, dativus *Pbryxi*, latine autem *Pbrygum*, & *Pbrygibus*. Hujusmodi igitur latinos graecorum nominum casus, qui non eosdem, quos graece elati, exitus habeant, sive recti, sive obliqui, sive singulares sive plurales sint, *barbaros casus* a latinis appellatos, ajo. cum enim in nominibus caeterisque orationis partibus sua cujusque linguae certa ratio, ac propria atque recepta consuetudo sit, ab ea quidquid abhorret, atque aliunde translatum est, *barbarum*, hoc est peregrinum atque exoticum, perquam apto vocabulo, & ab ipsis graecis primum invento atque usurpato, dicitur. ac Marcus quidem Plautus graecas comoedias duas, *Asinariam* atque *Trinummum*, cum latinas a se factas vellet intelligi, *barbare* a se *versas* dixit:

Nunc, quod me dixi velle vobis dicere,
Dicam. huic nomen graece est Onágos fabulae:
Demophilus scripsit, Marcus vortit barbare. In Prologo Asin. vers. 9.
Huic nomen graece est Thesauro fabulae:
Philémo scripsit, Plautus vortit barbare. In Prol. Trin. vers. 18.

Quam consuetudinem sequtuus. M. Tullius latinas declinationes, nominibus graecis adhibitas, *barbaros* (id est, *non graecos*) *casus* appellavit.

Nunc ipsum Ciceronis locum, certe obscurissimum, cujus adhuc non nisi uni illi particulae de *barbaris casibus* lucem fortasse aliquam attulimu, universum illustrare conemur. videntur

tur autem mihi quaedam, tamquam geometrarum postulata, esse omnino praemittenda, quo deinde res ipsa planius explicari & facilius intelligi possit.

Primum est: priscos latinos adspiratione non nisi in vocali (ut in *hamus*, *hilaris*, *hebes*, *homo*, *humus*, *habeo*, *traho* &c.) usos. quam consuetudinem Cicero sequutum se aliquando, dicit, atque ita loquutum, ut *triumpos*, non *triumphos*, *pulcros*, non *pulchros*, *Kartaginem*, non *Karthaginem*, diceret.

Alterum est: litteram *p*, quae graecorum nominum prima esset, ab iisdem priscis latinis, quum ejusmodi nominibus latine uti vellent, in *b* fuisse aut semper, aut certe saepe, conversam. *Sed* b *quoque* (inquit Quintilianus libro I. cap. 6.) *in locum aliarum* (litterarum) *dedimus aliquando: unde* BURRUS, & BRUGES, & BELENA. Quae quidem postrema vox videtur corrigenda esse ex illo de eadem litterarum mutatione Sex. Pompeij Festi testimonio: BALAENAE *nomen a graeco descendit. hanc illi* φάλαιναν *dicunt antiqua consuetudine, qua* Πύῤῥον *Burrum*, πύξον *buxum dicebant*. Est hic locus certe corruptus, & a Paullo illo diacono, qui nobis Festi *viginti prolixa*, ut ipse ait in sua ad Karolum regem praefatione, *volumina* in compendium redegit, fortasse corruptus. nam quo provocabulum *illi* referas, quum non praecesserint in oratione ulli, ad quos referri possit? an graeci intelligendi sunt? sed ii φάλαιναν quidem, at non item *Burrum buxumque* dicebant. an vero latini? sed falso latini φάλαιναν dixisse dicuntur. verum, quum videamus quid sive Festus sive Paullus dicere voluerit, quemadmodum id dixerit, non est laborandum.

Tertium est: latinos non nisi duabus ex omni graecarum litterarum numero caruisse. Quintilianus iisdem & libro & capite, *At grammatici saltem*, inquit, *omnes in hanc descendent rerum tenuitatem, desintne nobis aliquae necessariae litterae, non cum graeca scribimus, tum enim ab iisdem duas mutuamur, sed proprie in latinis*. Nihil igitur, quod graeci graecis litteris scriberent, non poterant latini litteris suis scribere, si modo duas ad graecorum quaedam vocabula scribenda mutuarentur. eae quae fuerint, idem Quintilianus libro XII. cap. 10. docet. *Jucundissimas, inquit, ex graecis litteris* υ & ζ *non habemus, vocalem alteram, alteram consonantem: quibus nullae apud eos* (graecos) *dulcius spirant. quas mutuari solemus, quoties illorum nominibus utimur. quod cum contingit, nescio quo modo hilarior protinus renidet oratio, ut in zephyris, zopyrisque*. Duabus hisce tantumodo graecorum litteris latini quum caruerint, necesse est eos tribus illis φ, χ, ϑ non caruisse. & sane non caruerunt. quum enim & *p*, & *c*, & *t* consonantes litteras haberent, neque sive litteram, sive notam *h* non haberent, qua illis consonantibus adhibita, easdem adspirarent, profecto ejusdem potestatis sonique totidem litteras, ac tanquam graecarum illarum geminas habuerunt. neque enim graecae ipsae illae litterae aliud quidquam sunt, nisi π, κ, τ, adspiratione affectae: ipsosque antiquiores graecos, antequam non necessitate, sed celeritatis in scribendo, ut opinor, causa (neque enim reperire aliam aut cogitare possum) tres illae litterae, sive potius tres illi litterarum nexus excogitati invectique sunt, ita plane, ut latinos PHARUS, CHIUS, THASVS, sic illos ΠΗΑΡΟϹ, ΚΗΙΟϹ, ΤΗΑϹΟϹ pro recentiorum ΦΑΡΟϹ, ΧΙΟϹ, ΘΑϹΟϹ, scripsisse constat. Non igitur audiendus est Petrus Victorius, qui hunc ipsum, quem illustrandum suscepimus, Ciceronis locum enarrans, legendumque in eo *Bruges*, non *Fruges*, jure defendens, libro XIV. *Var. lect*. cap. 3. affirmat, litteram φ, quae prima est nominis φρύγες, esse alteram e duabus, quas Cicero a priscis latinis fuisse adhibitas, contra quam aetate illa sua fieret, neget illis verbis, *nec enim graecam litteram adhibebant: nunc autem etiam duas*. Non ita

ita eſt. quam enim *graecam litteram* olim a latinis *non adhibitam* Cicero dicit, ea intelligi debet, quae in nomine Πυῤῥος ſecundum, in Φρυγες tertium obtinet locum, nempe vocalis υ; pro qua latinam litteram *u* in iiſdem nominibus, in latinum e graeco converſis, adhibitam fuiſſe, duplici illo ex Ennii *Annalibus* allato exemplo, egregie idem Cicero confirmarat. quod optima ratione ab Ennio caeteriſque priſcis illis latinis factum quum judicaret, ſuae aetatis hominum perverſam conſuetudinem atque adeo intemperantiam carpit atque reprehendit, qui, non contenti unam illam ipſam graecam litteram υ latine loquentes ſcribenteſve adhibere, alteram quoque, item graecam ac peregrinam, non quidem in *Phryges*, ſed in aliis certe nominibus uſurpandis, adhiberent. quamnam? profecto non aliam, quam qua una, praeter υ, latinos caruiſſe, oſtenſum eſt, nempe ζ. Falſum igitur eſt, quod Victorius affirmat, φ litteram eſſe unam ex iis graecis duabus, quas, a priſcis latinis non adhibitas, Cicero queritur a ſuis aequalibus adhiberi.

Sed aliud quoque eſt, minime quidem a me praetereundum, in quo a viro illo doctiſſimo valde diſſentio. ait enim, ſi non *Bruges*, ut ipſe vult, ac recte quidem vult, ſed *Fruges*, ut quibuſdam placet, in hoc eodem Ciceronis loco ſcriberetur, tum fore, ut graeci nominis Φρυγες prima littera, in illam *f* latine converſa, formam quidem graecam amitteret, ſonum vero plane graecum retineret; neque propterea *vere immutata* (immutatam autem ab Ennio affirmat Cicero) dici poſſet. nempe eamdem vim poteſtatemque fuiſſe olim graecae litterae φ, quam latinae *f* Victorius putat. atqui longe aliam fuiſſe, ex duplici Quintiliani in *Inſtit. orat.* loco perſpicue demonſtrari poteſt. libro quidem I. cap. 6. *Atque haec*, inquit, *ipſa s littera ab his nominibus* (ſcilicet, *arbos*, *labos*, *vapos &c.*, quibus veterea latini utebantur) *excluſa* (ſiquidem recentiores *arbor*, *labor*, *vapor &c.* dicere inſtituerunt), *in quibuſdam* (nominibus aut verbis) *ipſa alteri ſucceſſit. nam mertare*, *atque* pultare *dicebant* (veteres; cum recentiores *merſare* atque *pulſare* dicant), *quomodo* fordeum, foeduſque (iidem veterea item dicebant; quod recentiores *hordeum*, *hoeduſque* dicunt) *pro adſpiratione*, *vau ſimili littera utentes* (hoc eſt, adſpirationis *h* loco, qua nunc in duobus illis nominibus utimur, aliam litteram, nempe *f*, adhibentes, quae non eumdem illa quidem, ſed ſimilem litterae *vau*, ſeu digamma aeolico, ſonum habet: qui ſonus non alius eſt, quam qui in prima littera nominis *vulgus*, & in quarta nominum *ſervus*, *cervus*, ſimiliumque auditur). *nam contra graeci ita adſpirare haec ſolent, ut pro Fundanio Cicero teſtem, qui primam ejus litteram dicere non poſſet, irridet*. quorum verborum haec ſententia eſt. veteres latini, quorum auribus adſpiratio omnis erat inſuavior, litteram *f* pro *h* reponentes, ex *hordeum* fecerunt *fordeum*, & *foedus* ex *hoedus*. contra graecis eadem littera *f* ſic abſurda atque abſona, pronunciatuque difficilis eſt, ut latina nomina, quorum illa prima ſit, adſpirare ſoleant, & eo ridiculo modo efferre, quo modo utentem graecum quemdam teſtem videmus a Cicerone in oratione pro Fundanio (quae una ex iis multis eſt, quae Quintiliani aetate exſtabant, at poſtea interciderunt) irrideri; qui teſtis primam ipſius *Fundanii* litteram dicere recte ac latino ſono non poſſet. potuitne igitur latinae litterae *f* eadem eſſe vis ac poteſtas, quae graecae φ, ſi homo graecus rationem primae *Fundanii* litterae expediendae pronunciandaeque reperire non poterat? hic mihi ſane teſtis non minus contra Victorium, quam contra Fundanium dixiſſe teſtimonium in judicio videtur. ſed & Quintilianus ipſe libro ejuſdem operis XII. cap. 10. teſtimonio quoque ſuo urget hominem, cogitque, magnum inter φ & *f* ſoni diſcrimen olim inter-

intercessisse, confiteri. *Quae* (graeca nomina *zephyrus* atque *zopyrus*) *si nostris*, inquit, *litteris scribantur, surdum quiddam* (fort. *quemdam*) *& barbarum efficient sonum* (heic mihi obiter nota, ita *barbarum* a Quintiliano dici sonum eum, qui latinus quidem sonus esset, at non graecus, quemadmodum latini nominum casus, qui latini quidem, at non item graeci essent, a Cicerone *barbari* dicti sunt), *& velut in locum earum succedent tristes & horridae, quibus Graecia caret. nam illa, quae sexta est nostrarum* (ea autem est *f*) *paene non humana voce, vel omnino non voce potius, inter discrimina dentium efflanda est: quae etiam, cum vocalem proximam accipit, quassa quodammodo, utique quoties aliquam consonantem frangit, multa fit horridior.*

Sed jam ad Ciceronis locum explicandum, cujus causa tam multa praefari coacti sumus, veniamus. Ennius caeterique veteres latini in graecis nominibus *Pyrrhus* & *Phryges* usurpandis tria omnino immutarant. primum adspirationem *h*, qua non nisi in vocalibus, iisque non multis, utebantur, abjecerant, ita, ut *Pyrrus* & *Pryges* relinqueretur. tum, consuetudini illorum temporum indulgentes, litteram *P* in B converterant, & *Byrrus* ac *Bryges* fecerant. denique, quum ab littera *y*, utpote peregrina, abhorrerent, pro ea latinam *u* subdiderant; atque ita duo plane latina nomina *Burrus*, *Brugesque* condiderant. rem haud aliter contigisse demonstraturus Cicero, locum illum ex Ennii *Annalibus* „ *Vi patefecerunt Bruges* „ affert: neque de *Burrus* sibi amplius agendum existimans, in nomine *Bruges* considerando paullisper immoratur. in quo ipso nomine nihil aut de exclusa adspiratione *h*, aut de *P*, in B commutata, inquirens neque commemorans, de una littera *y*, ab eo remota, disputationem instituit; rectissimeque id ab Ennio caeterisque veteribus latinis factum docet: qui, quum graecae illi litterae nullum esse locum in suo sermone voluissent (contra quam ipsius Ciceronis aetate fieret: tunc enim non illi uni modo, verum etiam alteri, quam fuisse ζ supra dictum est, locus dabatur), excludere eamdem ab illo quoque nomine debuerunt. id vero non oportuisse modo, verum etiam necesse quodammodo fuisse ita ab illis fieri, continuo perquam ingeniosa subtilique ratione ostendit. quum enim nomen illud e graeco latinum facere, hoc est a graecorum nominum inflexione ad latinorum rationem vellent traducere (qua in traductione genitivi quidem casus extremae litterae non *gon*, sed *gum*, dativi vero non *xi*, sed *gibus* essent futurae, sic ut non *Phrygon* & *Phryxi* graece, sed *Phrygum* & *Phrygibus* latine dicendum esset), valde absurdum fuisset litteram illam graecam usquam ab iis sive in recto sive in obliquis casibus retineri. nam, si eam a solo recto removissent, sic, ut *Phruges*, non *Phryges*, diceretur, tum rectus quidem ex graeco latinus evasisset (recti enim ille exitus *ges* latinus est), sed in obliquis, latinum exitum caeteroquin habentibus, aliquid non latinum, graeca illa nempe littera *y*, remansisset: quod certe erat absurdum. si vero a solis obliquis eamdem removissent, *Phrugum*, non *Phrygum*, & *Phrugibus*, non *Phrygibus*, usurpantes, tum rectus nominis ejus, cujus obliqui casus latini omni ex parte facti essent, nulla ex parte non graecus relinqueretur (*Phryges* enim plane atque omnibus litteris graeca positio est): quod item absurdum erat. recte igitur nullum in tota illius nominis declinatione graecae litterae *y* locum esse voluerunt, ne, aut si eam in recto casu retinuissent, graece loqui, eumdem casum plane graecum usurpantes, cogerentur, aut, nisi eam ab obliquis removissent, iis non plane latinis uterentur.

Brevior erit alterius illius Germani scriptoris, quem supra significavi, confutatio. is in opere, quod Francfur-

facilitas, & ardor amoris (f) ad studia literarum. in quibus tamen studiis & corporis laborem & animi contentionem moderari debes sic, ut gloriae cupiditatem cum valetudinis cautione conjungas. nihil enim est vel occultissimum in literis, quod ista mentis acie, & modico tempore, & industriae mediocritate non consequare. haec ad te scripsi, quod veritus sum, ne subitae & gravissimae febri tuae attentior aliqua legendi vel scribendi assiduitas causam attulerit. sed & te morbum depulisse laetor, & rogo, ut, dum vires refeceris, studia remittas, ut, quod cum magna voluptate facis, quamdiutissime etiam facere possis. Tu & a cardinale & a me salvebis, & patri tuo utriusque nostrum verbis salutem plurimam referes. Joannem Baptistam Blanchinum (g), eum, qui tibi has literas reddet, velim mea causa tuo studio & benevolentia complectare. Vale. IX. Kal. decembris. (h)

fusti ad Moenum anno 1742. edidit, inscriptum *Observationum criticarum in varios graecos & latinos auctores libri quatuor*, ita libro I. cap. 26. ait. *Seneca libro II. de ira, cap. 35.* „ *Senex, inquit, aut infirmi corporis est, qui, cum ambulare vult, currit* „. *Nemini hic mendi suspicio subarta est, licet manifesto sese prodat: adeo ut fere pro menda typographico habuissem, nisi omnes, quas equidem vidi, editiones ita exhiberent. quis enim unquam audivit, senem, aut infirmi corporis aegratum currere posse, aut cursum pro infirmitatis signo esse accipiendum? quare vix dubium, quin legendum hic fuerit*, qui, cum ambulare vult, corruit: *sensu, me judice, manifesto & perspicuo.* Immo vero tu, eruditissime vir, locum minime mendosum cum emendare velles, manifesto & perspicuo lapsu, me judice, corruisti. agit eo in loco Seneca de ira; quae, cujus animum occuparit, eum suae potestatis esse non sinit; quem propterea illis comparat, qui, nervorum vitio atque imbecillitate, incessum suum regere non valentes, cum ambulare, hoc est gradatim incedere, sibi proposuerint, praecipitatis tamen gressibus, & impetu currentium vel inviti feruntur. *Ea demum velocitas*, inquit, *placet, quae, ubi jussa est, vestigium sistit, nec ultra destinata procurrit, & quae flecti, & a cursu ad gradum reduci potest. aegros scimus nervos esse, ubi, invitis nobis, moventur. senex, aut infirmi corporis est, qui, cum ambulare vult*, currit. *animi motus eos putemus sanissimos validissimosque, qui nostro arbitrio ibunt; non suo ferentur.*

(f) Cicero lib. I. *de orat.* c. 133. *Ista tua mediocri eloquentia contenti sumus, idque ex te quaerimus ... quoniam, quae a natura expetenda sunt, ea dicis non nimis deesse nobis, quid praeterea esse assumendum putes? Tum Crassus arridens, Quid censes, inquit, Cotta, nisi studium &* ardorem *quemdam* amoris? *sine quo cum in vita nihil quidquam egregium, tum certe hoc, quod tu expetis, nemo umquam assequetur.*

(g) De hoc Joanne Baptista Blanchinio vide volumen hujus operis tertium pag. 409.

(h) Anno, quemadmodum conjectura mea fert, 1556., Imolae cum Pogianus degeret.

CXXV.

a ### Jul. Pogianus Alberto Bologneto. (*a*)

NON est pervagata, ne communis quidem, in amplissi-
b ma ista atque ornatissima civitate (*b*), paucorum homi-
c num (*c*), tua & patris tui, lectissimi viri, ratio liberalitatis &
humanitatis, qua & optimum ac doctissimum quenque devinctum
habetis, & me sic astrictum, ut istis vinculis non modo exsol-
vi, sed ne relaxari quidem posse sperarim. neque vero ulla aut
dissolutio, aut relaxatio mihi est optabilis ex ea parte, quod
d e vobis (*d*) debere cupiam desinere (*e*); verum, in sempiterna gra-
tiae debitione, mihi quoque ad remunerandum aliquid suppete-
re vehementer velim. nam, etsi colo memoriam suavitatis na-
turae morumque vestrorum, & reliqua eximiae virtutis doctri-
naeque ornamenta crebris usurpo sermonibus, vix tamen, aut
ne vix quidem, hoc aere alieno levari videor; quod intelligo,
tantis meritis minime a me responderi honore verborum: quo
minus confido literis meis, quibus, verecundiae vestrae causa,
verecundioribus etiam uti necesse habeo. ita neque ad referen-
dam vobis, neque ad praedicandam gratiam facio satis. quid igi-
tur? urgear ne hoc onere officii? jaceam certe, nisi, in quo est
f oppressio, in eo levatio (*f*) reperiatur. date igitur mihi hanc
g veniam vos, qui beneficium dedistis (*g*), ut patiamini, me,
quod

(*a*) Vide epistolam proxime superiorem.

(*b*) Bononiensi.

(*c*) Haec duo verba *paucorum hominum* pertinent ad superiora illa *ne communis quidem*, hac totius hujus loci sententia: *Liberalitas tua patrisque tui est admodum inusitata ac plane singularis, nec, vel in amplissima atque ornatissima civitate, qualis ista est, frequens ac pervagata, immo ne paucorum quidem civium communis*. Valde autem latine *communis* cum patrio nominum casu conjungitur. Cicero *pro Balbo* cap. 27. *Quod commune est liberorum populorum, non proprium foederatorum.* & lib. v. *de finibus bon. & mal.* cap. 66. *Atque haec ita justitiae propria sunt, ut sint virtutum reliquarum communia.* & I. *de legibus* cap. 23. *Universus hic mundus una civitas communis deorum atque hominum existimanda est.*

(*d*) *nobis* exempl. Gratianus emendavit.

(*e*) Hoc dicit: nolle se quidem non perpetuo debitorem utrique atque obaeratum esse; sed tamen cupere, facultatem aliquam sibi referendae gratiae dari. *Dissimilis est*, inquit Cicero pro Plancio cap. 68. *pecuniae debitio, & gratiae. nam, qui pecuniam dissolvit, statim non habet id, quod reddidit; qui autem debet, aes retinet alienum: gratiam autem & qui refert, habet, &, qui habet, in eo ipso quod habet, refert. neque ego nunc Plancio* desinam debere, *si hoc solvero &c.*

(*f*) Vestro, inquit, beneficio ac munere opprimor: vestro item sublever necesse est.

(*g*) Quod fuerit hoc beneficium, equidem nescio. sed tam exquisita de eo gratiarum actio facit, ut minime vulgare fuisse credam.

quod vobis debeam, a vobis (*b*) etiam ſolvere. quod profecto *b*
fiet, ſi in maximum iſtius benignitatis cumulum illud acceſſerit, ut ab eodem me & memori animo & grata erga vos ipſos voluntate contenti ſitis. nec vero propterea dimittam, ne remittam quidem, ullo unquam tempore commemorationem laudum veſtrarum: quarum etſi graviores, quam ego ſim, multos praecones inveniſtis, quorum ſplendore orationis mea neſcio quomodo vox obſcurari videtur, tamen ne officioſa quidem infirmitas, ut ſpero, rejicietur. qua ſpe fretus, equidem meas partes ſemper ſuſcipiam, neque iſtam, ſi res feret, praetermittam, quam iis literis requiris, quae mihi, Ferraria una cum cardinale noſtro redeunti, vi. idus martii, ad Vatreni (*i*) & Padi *i*
confluentem aliquando redditae ſunt, ut excuſem ipſi cardinali pudorem tuum, quod ejus literis non reſcripſeris: etſi nihil excuſatione opus eſt ad eum, in quo nihil peccaris. non enim is plus officii abs te deſiderat, quam quantum ei tum praeſens, tum humaniſſima epiſtola tribuiſti. qua in re quoniam te praeclarum in ſe animum tueri intelligit, nullam praeterea ejus rei literarum ſignificationem requirit. tu velim, quando, quod mihi maxime liberet, per occupationes minus licet communibus iſtic amicis epiſtolarum officium perſolvere, & illis me purges, ſiqua extiterit querela de nobis, & meo nomine ſalutem dicas.

(*b*) Hoc eſt, *de veſtro*. qui enim creditori non de ſuo, ſed de alieno ſolvunt, ii *ab alio ſolvere* dicuntur. ſimile eſt Ciceronis illud libro v. *ad Atticum* epiſt. 21. *Homines non modo non recuſare, ſed etiam hoc dicere, ſe a me ſolvere. quod enim praetori dare conſueſſent, quoniam ego non acceperam, ſe a me quodammodo dare.*

(*i*) *Vatrenus, Vaternus Martiali*, Santerno, *fluvius Aemiliae ex Apennino monte ſupra Florentiolam oppidum oriens, ac penes Forum Cornelii decurrens, & in Padum infra Lucum oppidum inter Ravennam & Argentam 15. mill. paſſ. influens*. Phil. Ferrarius in Lex. geogr.

CXXVI.

Idem Eidem.

DEſiderium urbis (*a*) ac ſuburbanorum iſtorum, quo tenebar, cum propter ſoli caelique ſalubritatem & amoenitatem, tum propter ſuavitatem conſuetudinis veſtrae, vehementius etiam commotum eſt ex tuis literis, quibus privatum te eſſe doles magno laetitiae ac jucunditatis fructu, cujus ſpem certam in cardinalis noſtri (*b*) iſtuc adventu collocaras. appeto enim

(*a*) Subaudiendum eſt *iſtius*. ſignificatur autem Bononia.

(*b*) Hieronymi Dandinii.

enim avidissime vestra omnia, in primisque congressionis collocutionisque familiaritatem, cujus etiam recordatione in maxi-
c mis & loci hujus molestiis & temporum (c) recreari soleo. sed
d reditus ad urbem (d) omnium nostrum necessarius magis fuit, quam voluntarius. nam cardinalis ipsius animus defessus ex tantis occupationibus, & tam multis tamque longinquis tot anno-
e f rum itineribus (e) requiem quaerit (f), & eam literarum studiis,

(c) Admodum calamitosa Romae erant tum tempora, propter bellum ab hispanis Paullo IV. illatum: de quo Gratianus in opere *de casibus virorum illustrium*, de Francisco lotharingo, Guisae duce, agens, *Exortum*, inquit, *non multo post inter Caesarem ipsum* (Carolum V.) *& Paulum IV. pont. max. propter Colonniorum contumaciam adversus Paulum, novum est bellum, de quo paulo superius a nobis in Carolo Carafa, quantum instituta brevitas patitur, abunde traditum est. cum enim Caesar Colonnios, veteres clientes suos, tuendos sibi statuisset, & Paulus, ferox animi, & ab veteribus caussis infensus Caesari, se in suo jure impediri non ferret, itum ad arma est. occupavere hispani imparatum pontificem aggredi; &, eodem Ferdinando Toleto duce, qui cum imperio italicis rebus a Caesare praepositus fuerat, Neapoli moventes, in romanos fines impetum fecere, &, capta Ostia, atque aliquot praeterea oppidis in potestatem redactis, ipsi jam romanae urbi imminebant, pontifice se magis constantia, quam viribus tutante, cum repentino oppressus bello ad se comparandum tempus non habuisset.* Latinus Latinius litteris, ad Andream Masium die 8. jun. hujus, quo scripta est haec Pogiani epistola, anni 1557. datis, *Noli*, inquit, *mi Masi, torqueri urbis desiderio; nisi tu forte urbem illam desideras, in qua aliquando suavissime cum similibus tui viris eruditissimis totos dies esse solebas. nunc nihil est, quamobrem hic esse te cupere existimem. difficili impediti bello paene omnia exhausimus, nec finis alicujus spes offertur, nisi nos Deus juverit.*

(d) Ex Aemilia; ubi amplius annum substiterant.

(e) Oldoinius, in additionibus ad Ciacconii de summis pontificibus & de cardinalibus opus, haec de card. Hieronymi Dandinii multis longisque itineribus commemorat. *Acris solertisque vir ingenii ... Pauli III. pontificis max. magisterio usus, cujus a secretis fuit, ab eo bis in Galliam, ad Franciscum primo, deinde ad Henricum filium, Galliarum reges, internuncius de pace actarus missus est. ac, cum postea Julii III. a secretis esset, internuncius ad Carolum V. imperatorem, ut ipsius auxilium ad bellum parmense suscipiendum imploraret, mittitur. qua legatione peracta, in Italiam reversus huic bello praeficitur. absens ab eodem Julio inter presbyteros cardinales titulo S. Matthaei cooptatur ... honorificaque paulo post ad Carolum V. pro pace cum Henrico, Galliae rege, componenda, legatione cohonestatur.*

(f) Animi negotiorum, praesertim publicorum, atque occupationum labore defessi requiem quaerunt, eamque ruri jucundissimam nanciscuntur. L. Crassus apud Ciceronem libro II. *de oratore* cap. 22. *Saepe ex socero meo audivi, cum is diceret, socerum suum Laelium semper fere cum Scipione solitum rusticari, eosque incredibiliter repuerascere esse solitos, cum rus ex urbe, tamquam e vinculis, evolavissent. non audeo dicere de talibus viris, sed tamen ita solet narrare Scaevola, conchas eos & umbilicos ad Cajetam & ad Laurentum*

diis, mihi crede, definit: cujus rei facultatem majorem iftic eum & liberiorem habiturum fuiffe, puto, intelligis. fed, is pontificis (*g*), nos ipfius (*b*) voluntati fervimus: ut omnem *g b*
communis incommodi neceffitas, quemadmodum dixi, culpam (*i*) *i*
fufti-

tum legere confueffe, & ad omnem animi remiffionem indumque defcendere. fic enim fe res babet, ut, quemadmodum volucrer videmus, procreationir atque utilitatir fuae caufa, fingere & conftruere nidos, eafdem autem; cum aliquid effecerint, levandi laborir fui caufa, paffim ac libere folutar opere volitare: fic noftri animi, forenfibus negatiis atque urbano apere defeffi, geftiunt ac volitare cupiunt, vacui cura atque labore. Recentiore autem memoria Joannes Victorius Roffius, ille, qui fibi nomen in fuis & multis & eruditis operibus *Janus Nicius Erythraeus* fecit, rufculum villulamque extra urbem in uno e vaticanis montibus, qui *Marius* dicitur (ubi nunc aedes S. Mariae, a Rofario nuncupatae, & Patrum S. Dominici Congregationis S. Marci coenobium eft) poffidebat. eo feceffu mirifice delectari eum, *urbano opere defeffum*, accepimus: quo etiam amicos fuos quamplurimos invitabat; quibus hofpitales hafce, quas fubjicio, leges, in ipfo villulae veftibulo affixas, benevolentiae, liberalitatis, feftivitatifque pleniffimas edicebat:

Amice hofpes, quae tibi rer vortat bene, amicor larer amice bilarifque ingreditar. aeqnas leges, aequum & juftum ut decet, fervato.

B. F.

K. I. *Amariores curas deponito. follicitudiner, moerores, triftitiae, vitae venenum, in urbem remittuntor. remiffio, bilaritar, animi quies advocantor.*

II. *Hofpitii libertate, qua villae abnndant, placide ac libere animum reficito. quidvir, ut dominnr, pro arbitrio imperato: quidquid imperaffis, id ratum efto.*

III. *Rebur omnibus, ut collibitum erit, perfruitor. tu tamen, ne voluptas animi diffolvat barmoniam, aut valetudinem corrumpat, valetudinifve curatia remiffionem impediat, moderatianem adbibeto.*

IV. *Si te ruris dominur ad prandium coenamve invitaverit, dapibus folito lautiur appofitis contentur efto: coenam pandaefiam, convivia apiciana ne defiderato. convivam te, non folitarium, memento: urbanis falibus fercula condita.*

V. *Minuta & rorantia pocula, quae fitim pellant, non quae te obruant, patata.*

VI. *Remotir menfis, confabulator, ut eruditur, non altereator, ut dialecticur. dicacitatem ablegato. neminem mordeto.*

VII. *Si quid exciderit convivis licentiur, memoria ne retineto, neve in urbe evulgato.*

VIII. *Lufus ita tibi fine vitio liceat, nemo ut doleat. gravitatir cenfuram remittito, non dimittito.*

IX. *Horto tibi jus fruendi efto. leger tamen, in fupera januae limine exaratar, refpicito, cognofcito, abfervato.*

X. *Quidvir poftea luftrato. fi quid levius inconcinnivfve deprebenderir; bomo bomini condonato.*

XI. *Quod fi te aut diverforii apportunitar, aut bortorum amoenitar quovis modo obiectarit, bonorum omnium auctori grater non ingratur babeto: jucundiora ab illo exfpectata: bifce guftatis, ad caeli templa animum extollito. nemini, praeter amorem, quidquam debeto.*

XII. *Deo aufpice, falvor advenito, falvor difcedito, valetoque.*

(*g*) Paulli IV. qui card. Dandinium Romam evocarat.

(*b*) Card. Dandinii.

(*i*) Immo fic maluiffem: *ut omnem communis* (hoc eft, tum veftri tum noftri)

ſuſtineat. quare ne juſtam quidem res querelam habet. verum tu eo in te animo cardinalem eſſe ſcito, ut eximiae erga eundem te ſuſceptae voluntatis propter eam, quam adhuc feciſti tum ad virtutem tum ad bonas artes progreſſionem, nulla loci commutatio commutationem poſſit afferre: qui tibi etiam pro iſto humanitatis officio, quo in Anſelmum, fratris ſui filium, peramanter uſus es, gratias agit, patremque tuum communiter tecum ſalvere jubet. Haec ad te dictavi jacens in lecto ex gravedine (*k*) quindecim jam dierum, non ſine febri: qua tamen levari incipio. Vale. Roma. v. Kal. auguſti. (*l*)

ſtri) *incommodi culpam neceſſitas, quemadmodum dixi, ſuſtineat*. ubi autem dixit? nempe paullo ſupra illis verbis: *ſed reditus ad urbem omnium noſtrum neceſſarius magis fuit, quam voluntarius.*

(*k*) *Gravedo* quid ſit, diximus ſupra pag. 102.

(*l*) Anno 1557.

CXXVII.

Jul. Pogianus Gulielmo Pruſinoſchio. (*a*)

AD meam tibi ſcribendi (*b*) voluntatem, ut tuae obſequerer cupiditati, praeterea acceſſit humanitas literarum tuarum, & magna quaedam opinio tua de me; utrunque ſane mihi ad hoc literarum officium neceſſarium: quorum in altero tibi non reſpondere turpe duco, cum nihil minus ſit liberi hominis, quam in hac morum ſuavitate cuiquam concedere; alterum omnino efficiendum eſt, ut tibi errorem iſtum eripiam, in quem adductus es hominum utriuſque noſtrum amantiſſimorum commendatione ingenii mei. quanquam hoc quidem conſequar nullo negotio. mox enim te docebunt literae meae, non tam haec eſſe, quam (*c*) audiviſti, ſimulque in amore, ſui diſſimilli-

(*a*) De Gulielmo hoc Pruſinoſchio illa ſunt in quadam Antonii Mariae Gratiani epiſtola ad Nicolaum Tomickium Vienna Patavium data idib. jan. 1569. *Ad hunc*, inquit, *conventum* (lublinenſem) *duos legatos, ampliſſimos viros, Caeſar decrevit; quorum princeps eſt Guilielmus Proſnoski* (ſic) *epiſcopus olmucenſis: de cujus excellentibus animi atque ingenii ornamentis ſcio, me tecum eſſe ſaepe locutum. eſt enim mihi probe cognitus, quippe una Patavii viximus*. vixit autem Patavii Gratianus anno 1559. quo eodem anno ſcripta fortaſſe eſt Pogiani haec ad Pruſinoſchium epiſtola, Patavii item, ſtudiorum, ut opinor, cauſa, viventem. de quo epiſcopo, deque Olomúco habes nonnulla in hujus operis volumine IV. pag. 284.

(*b*) *reſcribendi* exempl. Gratianus emendavit: fortaſſe non neceſſario.

(*c*) Vix latinum videretur, niſi Cicero lib. I. ad Q. fratrem epiſt. 2. cap. 3. ita plane loquutus eſſet. *Vide*, inquis, *per homines amantes tui, quod eſt facile, ut haec genera tollantur epiſtolarum, primum iniquarum, deinde contrariarum,*

millimam esse vel acerrimi judicii rationem. nemo enim est, mea quidem sententia, credo item tua, qui Commendono episcopo (*d*) ulla animi vel ingenii laude anteponi possit: nemo d
rursum propensior ad amandos eos, in quibus aliquod virtutis aut doctrinae lumen eluceat. hos ille homines (tute scis) comprehendit amicitia (*e*), tuetur obsequio, non eis honorifico e

rum, tum absurde & insusitate scriptarum, postremo in aliquem contumeliosarum. atqui ego haec tam esse, quam audio, *non puto: &, si sunt occupationibus tuis minus animadversa, nunc perspice, & purga.* Ego vero aliud neque in Ciceronis neque in caeterorum veterum latinorum libris reperiri simile hujus exemplum puto: nec vereri umquam desinam, ne vox aliqua, puta *vitiosa*, post *tam* interciderit in antiquo illo codice, Francisci Petrarcae manu, ut opinio est hominum, descripto, unde reliquos omnes habemus, quique Florentiae in Mediceo-laurentianae bibliothecae pluteo XLIX. custoditur, & numero XVIII. extra notatur. quod si nihil tale, quale suspicamur, neque scriptum a Cicerone est, neque a Ciceronis descriptore praetermissum, at illa certe, quae proxime praecesserunt, videntur omnino subaudienda, nempe *iniqua, contraria, absurda, & insusitata*, postremo *contumeliosa*. quibus tamen aut similibus subaudiendis nullus in Pogiani nostri sermone locus relinquitur, quum nihil ejusmodi praecesserit.

(*d*) Gratianus lib. I. *de vita Joannis Francisci Commendoni cardinalis* cap. 16. *Primis*, inquit, *pontificatus diebus, ignarum* (Commendonum), *non solum non petentem, Zacynthiorum episcopum designavit* (Paullus IV.), *venetorum legato coram, honorifica oratione prosecutus. abnuentem, seque imparem ferentem, pontifex osculatus, admonuit, honores pari pudore recusaret, ac peteret. quae enim ei nullo ipsius ambitu aut studio, sed ultro, deferrentur ab eo, cui vis divinae potestatis inesset, perinde accipienda, ac si manifesto Dei ipsius instinctu obvenirent.* Paulli IV. successor Pius IV. eum postea cardinalem creavit anno 1565. qua de tota re vide, sis, volumen hujus operis IV. pag. 13. & seqq.

(*e*) Idem Gratianus ejusdem libri capite 5. *Itaque Commendonus*, inquit, *gratiae amicitiisque conjungendis animum intendit... Dedit igitur operam, ut, qui essent in urbe viri literati, & doctrinae nomine clari, eos haberet amore & consuetudine conjunctos... quorum, praeter caeteros, familiariter usus est Hannibale Caro, propter morum & doctrinae elegantiam & suavitatem; Gulielmo Sirleto, qui ei postea collega in cardinalatu fuit... Octavio praeterea Pantagatho, Jacobo Marmita, Basilio Zanchio, Paulo Manutio, Julio Pogiano, viris romanae eloquentiae principibus... nec minus studiose e sacerdotum societatibus, maxime jesuitis, quorum, ut flagrantissima sunt omnium initia disciplinarum, longe tum sanctitas atque auctoritas inter omnes eminebat, qui scientia divinarum rerum & morum ac religionis laude commendartutur, amicitias coluit... &, quanquam amicos non numero, sed genere distinguebat... tamen quamplurimos ex omni genere benevolentia atque officiis devinctos uti haberet, & quam latissime gratiam propagaret, operam dabat.* quos inter, Prusinoscbium hunc ipsum esse recensendum, binae Commendoni ad eum litterae anno 1570. Roma in Poloniam datae, declarant: quas eo libentius profero, quod in iis nonnullae ejusdem Prusinoscbii praeclarae actiones commemorantur.

testimonio, non diligenti commendatione deest. sed provehi-
f tur (*f*) interdum amore, ut, quae vere de se narrare possit, ea
praedicet de amicis. ego multis de illo, tua mihi testis est epi-
g stola de me (*g*), quem, cum ipse tritis & communibus quorun-
h dam itineribus minus euntem vidisset (*h*), sic complexus est, ut
ejus studio ac benevolentia jam aliquid esse videar, qui sum
i k plane nihil. accessit huic (*i*) Carga (*k*) noster, homo ad bene
merendum natus, qui re, qui oratione gratificatur omnibus: ac
de me quidem quoties is loquitur, id & amice, &, quod poë-
l ta est (*l*), quodammodo etiam poëtice facit. ergo hi me tibi
venditarunt; quem quia non tanti esse vides, hanc, puto, ha-
bes

I

Volumen dioecesanae synodi, lectum a cardinalibus Ursino & Aiciato, quibus id negotii pontifex (Pius V.) *dederat, misi ad te, serius fortasse, quam ipse expectabas. sed tribuenda est hujus morae causa cum magnis ipsorum cardinalium occupationibus, tum etiam discessui meo ab urbe, unde aliquot abfui menses. cum rediissem, mihi fuit antiquissimum, ut illud volumen perferendum ad te curarem. sed moram ipsam illi compensarunt verissimis tuis laudibus, quas tibi apud pontificem tribuerunt diligentiae & pietatis. itaque persuasum habere debes, magnam esse & pontificis ipsius, & amplissimi collegii, & bonorum hic omnium virtutis tuae opinionem. Vale.*

II.

Literas tuas & literarum exempla accepi, quae ad me misisti, omnia, in quibus perspecta mihi tua cum prudentia tum diligentia, & studium defendendae catholicae religionis, & dignitatis tuae tuendae, mirifice elucet. ad eas ego literas non antea rescripsi, quod prius loqui cum pontifice iis de rebus volui: quod proxime feci; egique diligenter cum eo de te, primum ut literae ad nuncium apostolicum dentur, quibus tua causa, resque omnes tuae commendentur, eique pontificis verbis imperetur, ut praecipuam illic tuarum rerum curam habeat, easque adjuvet ipse auctoritate ac studio suo & apud Caesarem & apud quos opus fuerit. deinde eum edocui de seminario & jesuitis in monasterium illatis, deque haereticorum consilio, illud invadere atque occupare monasterium cupientium; quod periculum vigilantia & diligentia tua antevertit. itaque cavimus, ne quis, aliter atque acta res est, ad eum deferre possit. ego pergam in omnibus rebus meum tibi studium & benevolentiam praestare. Vale.

(*f*) *provehuntur* exempl. Gratianus emendavit.

(*g*) Hoc est: Ego multis testis esse possum, quam honorifice Commendonus de iis loquatur; idem vero de me eumdem facere, tua mihi epistola testis est.

(*h*) Ideo se Commendono probatum acceptumque esse dicit, non quod eloquens re ipsa sit, sed quod is animadverterit, in eloquentia comparanda non se tritis nonnullorum ac pervagatis itineribus incedere, quiddamque non ita vulgare ac commune sequi.

(*i*) Commendono, Pogiani apud Prusinoschium laudatosi.

(*k*) De Joanne hoc Carga vide Vol. II. pag. 1. & IV. pag. 274. & seqq. & 330. & 357.

(*l*) Poëticae facultatis, quam Carga habuit, specimen esto elegia illa, in Pogiani obitu ab eo scripta, quam in nostris ad Gratiani nuncupatoriam epistolam, secundo volumini praefixam, adnotationibus pag. LVII. exhibemus.

bes actionem, ut ab eisdem repetas, quae de me frustra receperunt. praestabunt, mihi crede: nam & debent & possunt, praesertim episcopus; de quo, perinde ut meretur, praedicare difficile est. ego vero, quantam tibi gratiam debeam, quantumque onus sustineam tuae in me benignitatis, facile sentio; qui domum ad me, mei visendi ac salutandi causa, veneris, qui studium & operam mihi tuam & coram ipse, & per communes amicos liberalissime detuleris, qui me saepenumero magnis laudibus affeceris, qui proxime tam eleganter tamque humaniter ad me ex itinere scripseris, te ipsum excusans, quasi aliquam officii partem pratermiseris, quod proficiscens, cum domi non essem, me valere non jusseris, qui denique tui in me amoris testem & sponsorem locupletissimum (*m*) dederis. quare, quoniam tibi tanta humanitate par (*n*) esse nequeo, vereor, ne, quod turpissimum est, opprimar onere officii, nisi tu eadem benignitate subvenias huic timori meo, qua mihi tantum antea tribuisti. liceat igitur mihi per te gratum in te esse, & cumulo tui in me beneficii tibi gratiam referre, ut, cum praeclaram voluntatem reddidero, rem, cujus inopia laboro, ne requiras. quod si assequor, equidem id pluris aestimo, quam tuam istam celebrationem nominis mei. nam, etsi mihi ad existimationem maximum est laudari abs te, juvene rebus omnibus ornatissimo, tamen isto praeconio, quod tu potius amicitiae tribuis, quam impertis veritati, carere facile possum; humanitatis laude sine inhumanitatis nota inferior esse nullo modo possum. tibi autem, pro tua eximia in me liberalitate, gratum & memorem animum vel absenti praestabo. quod si mea levior fides apud te est, pro me vicissim tibi spondebit is, quem de tuo in me amore sponsorem esse voluisti. sed profecto, ut scribis, & ego maxime exopto, aliquando mihi facultas erit tui praesentis. quare, etsi, ut dixi, multo minus in re est, quam quanta est ex sermone amicorum opinio tua de nobis, tamen, quicquid id est, si modo est aliquid, tam tibi promptum, quam debitum a me esse, tum intelliges. Vale.

 CXXVIII.

(*m*) Significari eumdem Commendonum puto.

(*n*) Admodum latine *par* sexto casui jungitur. Cicero *de clar. orat.* c. 126. *Eloquentia quidem nescio an habuisset* (C. Gracchus) *parem neminem*. & *pro Plancio* cap. 27. *T. Torquatus, illi* (A. Torquato) *omni virtute & laude par*. & *in M. Antonium* Philipp. I. cap. 34. *Illa erat vita, illa secunda fortuna, libertate esse parem ceteris* (ita enim legitur in antiquissimo omnium probatissimoque capituli S. Petri codice, non ut vulgo, *cum ceteris*), *principem dignitate*.

CXXVIII.

a Jul. Pogianus Joanni Baptistae Contio. (a)

b Alexander Cervinus (b), propinquitate affinis tuus, cura & c charitate parens, cum intelligeret & quanti ego te (c) fa- d cerem propter egregiam virtutem tuam (d) & amabiles mores, &, propter id ipsum, quantum tua causa vellem, semperque voluissem, egit proxime mecum, ut epistolam, quam ad se dedisses, perspectam corrigerem, & ad ea, quae minus mihi probarentur, notam apponerem. hanc ego epistolam cum legissem, tametsi commodius scriptam animadverti, quam fere ab hujus aetatis legum scientiae studiosis postulandum sit, tamen, quod ab ingenio tuo, quo plurimum vales, plus requirendum videtur, quam quantum plerique praestare possint, tuae, opinor, cupiditati, Cervini certe voluntati obsequendum putavi. quod eo etiam feci libentius, quod meae sunt aliquae partes, ut tuear si non beneficium, at saltem officium in te meum; quod tu quoniam istic ornare studes, absenti deesse non debeo, qui praesenti aliquando profuerim. amo vero & laudo tum sententiam, tum industriam tuam, qui in hac latini sermonis elegantia magnum fore decus existimes juris civilis cognitioni: quae facultas, mihi crede, in hac praesertim hominum luce, plerunque jacet in tenebris, nisi splendore orationis illustretur. quanquam tu diligentius etiam colere debes studium latinae linguae, quod civis natus es hujus urbis, in qua cum orta & alta sit non modo gubernandi orbis terrarum, sed etiam polite loquendi ratio, si alterutrum contemneres studium, cum utriusque facultas tibi sit, dignus hac civitate vix haberere. habes magnos progressus in legibus, de quibus publice disputando te non parvam ex ea re laudem adeptum accepimus: quo magis istam occasionem urgere, & institutum munus perficere debes. habes a natura vim & copiam dicendi, quae stilum modo exercitationemque desiderat. quare, si in utroque genere, quantum potes, elaboraris, non solum te, ut es, natura, sed etiam virtute, romanum praebueris. atque illa quidem sic consequére, si mens tua, si lingua, si vita denique christiana religione ac pietate nitatur: quo

(a) De hoc Joanne Baptista Contio nihil scio, praeter pauca illa, quae quivis ex hujus epistolae lectione scire poterit.

(b) Fuit Alexander Cervinius Marcelli II. germanus frater: de quo vide pag. 9. 103. 104. 136.

(c) *se* exempl. Emendavi.

(d) *suam* exempl. Gratianus emendavit.

quo nisi referas actiones & cogitationes tuas, aut ista non assequére, quae exoptas, aut etiam adepta (e) tibi dedecori sint & exitio. quae nolim putes ideo scribere me, ut te admoneam, sed ut laudem, quem ex tuis ad Cervinum nostrum literis idem & sentire & agere, facile perspexi: ex quo (f) cum tibi tum praecepta tum exempla suppeditent paene domestica, est potius, quod alii expetant a te, quam quod tu aliunde possis requirere. egó certe probitatis & humanitatis praeclarius exemplar, quod cuiquam proponam, non habeo. id tu, ut facis, intuere, & pro viribus imitare. a me vero quaecunque in te proficisci possunt, etsi sunt exigua, tamen, quia Cervini meritis debita sunt, ea tuo jure semper exiges. interea, quae pro tuis (g) in epistola reposui, consideres velim, eaque, si videbitur, ad scriptionem tuam accommodes. Vale.

e

f

g

(e) Quid ego de *adepta* in hac patiendi significatione, quam illi Pogianus tribuit, sentiam, habes in IV. volumine pag. 167.

(f) *quorum tibi &c.* exempl. Emendavi. qua in emendatione τὸ *quo* ad *Cervinum* referendum est.

(g) Hoc est, eorum, quae tu scripseras, loco. Contii enim epistolam, quam ille ad Cervinium dederat, Pogianus, a se locis aliquot sive emendatam sive meliorem factam, eidem Contio remittebat.

CXXIX.

Jul. Pogianus N. N. (a)

a

Libentissime legi tuas literas, quibus intellexi, humanitatem tuam judicio meo, quod de te semper habui, facile respondere. ego enim, ex quo te in amicitiam meam contulisti, cum multis & maximis laudibus excellentem tuam naturam semper perspexi, tum certe suavitate & comitate, quam proximis etiam literis libenter recognovi, ex omni romana nobilitate, quem tecum conferre possem, habui neminem. quare & his de causis, & propter singularem tuam in me benevolentiam, vel potius pietatem, praesentem te semper feci plurimi: nunc vero etiam absentem, quod tuae humanitati praeclare constes, tuumque erga me amorem mirifice conserves, unice diligo. quid enim eo vel humanius vel amantius a te fieri potuit, qui, propterea quod & Pisas proficiscens salutem mihi non dixeris, &, posteaquam istic es, nihil ad me literarum dederis, te ab officio discessisse, & omnino in utroque peccatum tuum esse fatearis?

(a) Sub iisdem litteris *N. N.* latet in exempl. nomen ejus, ad quem data est haec epistola: idemque in duabus, quae continuo sequentur, est factum.

b ris? ſed non ſum ego adeo in iſtis officiis requirendis vel (*b*) ambitioſus vel inhumanus, ut, in quo me non offenderis, veniam tibi petendam eſſe cenſeam, qui pro noſtra conjunctione
c poſſis etiam apud me vel impune peccare. quinetiam, quod (*c*) ad profectionem attinet, excuſatione tua nihil opus eſſe intelligo, quippe qui neceſſe habueris praeclariſſimi viri parentis tui voluntati obtemperare, qui maturius, uti te in viam dares, tibi praeceperit, quam tute id tibi faciendum ſuſpicarere. alterum certe, quod adhuc nihil mihi ſcripſeris, ejuſmodi eſſe video, tibi ut id laudi potius tribuendum ſit, qui totum tempus in ſtudiis optimarum artium ponas, quam vitio dandum, quod ſcribendi officium praetermittas minime neceſſarium. ſed de his ſatis. ego, te & valetudinem tuam ſuſtentare, vehementer laetor, & diligenter philoſophari, incredibiliter gaudeo. quare etiam tibi magnopere auctor ſum, ut in iſta ſtudia toto pectore, id quod facis, incumbas. neque enim ullam diſciplinam eſſe exiſtimo ſummo tuo ſplendore, aut ingenio, quo es acerrimo, digniorem. nunc vero occaſionem & facultatem iſtam eo magis urgebis, quod praeceptorem nactus es, mea quidem ſententia,
d philoſophorum hujus aetatis facile principem (*d*): a quo ſic te dili-

(*b*) *vel in iſtis officiis requirendis ambitioſus &c.* exempl. Ego particulam *vel* in eum locum tranſtuli, ubi Pogianus eam ſive collocarat, ſive collocare debuiſſe mihi viſus eſt.

(*c*) *quo* exempl. Emendavi.

(*d*) Simonem Portium certe ſignificat, qui in piſano gymnaſio philoſophiam peripateticam, magna ubique nominis celebritate, hoc tempore docebat. docendi initium quando fecerit, ex quadam particula litterarum, ad Petrum Victorium IV. id. novembr. an. 1545. a Franciſco Spinio Florentiam Piſis datarum, diſcimus: *Portius vero*, inquit, *ille philoſophus initium ſuarum lectionum fecit* VI. *id. novembr. maximo omnium concurſu. ejus vero oratio tendebat ad meteora Ariſtotelis. quum autem finem feciſſet, a pluribus reclamatum eſt* Anima, Anima. *coactus itaque aegre tertium de anima aggreſſus eſt. ejuſmodi vero fuit illius oratio, ut minime hominum exſpectationi reſponderit.* Inter italicas illuſtrium virorum epiſtolas ab Aldo Manutio Venetiis anno 1564. editas, una quaedam admodum familiariter a Paullo Jovio ad hunc eumdem Simonem Portium die 20. maj. 1551. ſcripta reperitur: quam, quia in ea de duobus philoſophi hujus operibus agitur, ſi non integram, at certe magna ex parte deſcribam. *L'oltr' hieri ſu le ventidue hore ſtando io ne l'anticamera della ſignora ducheſſa, & eſſendo molto occupato il ſignor duca per la venuta in poſta di meſſer Pietro Camajano, ſecretario del papa, venne una ambaſtia alla prefata ſignora, & breviter correndo il duca al romore, porturì una putta ſex menſium, non mai ſentita da ſua eccellenza, nè conoſciuta do' medici, o penſato dalle allevatrici. hebbe la benedittion chriſtiana, & andò ritta in paradiſo. fu gran ventura, che il medico non le deſſe una medicina, c'havea penſato darle: & per queſto ſi vede, che la medicina è orbo, & il medico ſi può dire* invidiae pelagus, erroris oceanus. *& dicete al Foloppio, che vi facci queſto lati-*

diligi, ut is in te amando ne mihi quidem concedat, non moleste fero, qui fore intelligam, ut uberrimos quotidie fructus ex tanto ejus in te amore percipias: mihi autem quam ipse charus jucundusque semper fueris, tu es optimus testis. Academiam, ut scribis, a Portio tuo institutam, & morem istum veterum academicorum ac peripateticorum in contrarias partes disputandi istic revocatum esse, valde probo. de quo tantum tibi habeo polliceri (modo omnis disputatio a pertinaci concertatione abhorreat; quod de te tua fretus humanitate semper praestiterim), exercitationem istam ad veritatis cognitionem, & ad judicandum vobis magnopere profuturam. sed, quoniam hoc loco vereris, ne, cum a prima aetate id operam dederis, ut, quae sentires, aliquando polite eloqui posses (qua in re tantum es assecutus, quantum id aetatis fortasse nemo), nunc, in ista barbarie ac plane depravatione latini sermonis, omnem pure atque emendate loquendi facultatem amittas, de eo prius quam tibi respondeo, pauca cognosce. equidem si rationem istam ejusmodi esse intelligerem, quae tibi ad sentiendum adjumentum, ad eloquendum vero afferret incommodum, deberem tamen pro eo, quanti te facio, laudare tuum consilium, qui ea in re exerceteris, quae te prudentia augere posset, quae pluris quidem meo animo facienda est, quam omnis copia dicendi. sed, cum ejus generis hanc ipsam esse animadvertam, ut, si diligentius quasi excolatur, & ingenium acuat, & eloquentiam locupletet, peto a te, vel potius precibus omnibus oro & obtestor, ut rebus istis,

latino. Quanto alla stampa havemo tre nuove. la prima è, che, essendovi capitato un poeta nuovo, stato maestro di scola in Firenze gran tempo, & vedendo il libro vostro De dolore Simonis Portii, *domandò simplicemente al signor Varchi, se forse gli era morto qualche figliuola, che causasse questo dolore. la seconda è, che preti riformati si sono scandalizati, per non dire ammottinati, del titolo del vostro libro* De mente humana; *dicendo, che non vuol dire altro in effetto, che* De libero animae arbitrio. *per il che è restato bartnato, & poco mancò che non habbi dato a traverso, come le galee del duca Horatio; si come è ancora intravenuto del Clemente Alessandrino del nostro M. Chirico: perchè è venuto un francese, chiamato Herveo Avreliano, che l'ha tradotto, & è servitor del cardinal Santa Croce, si come dice M. Arnoldo, & che l'ha fatto assai più dolcemente, & assignatamente secondo il testo greco, & che ha ancora un mirabile spirito di tradurre i versi di quei poeti grechi antichi: di sorte che, se M. Chirico non vien quà a far toccar con mano a questi, che san greco, ch'è giustificatissimo interprete, & dolce più che non è quello, che cacano le pecchie, il povero Clemente porterà pericolo di non andare alle sardelle... Io ho fatto un bravo libro dell'historia, & finite tutte le cose, che appartengono al duca Cosimo. hor attendo a comporre il quinto libro degli elogij; & se la chiragra non m'assaltava hieri nella rascetta del carpos, io facevo un buon progresso. ma spero domane essere salvo &c.*

istis, quae nonnullorum (ut levissime dicam) pigritia horridae & incultae sunt, splendorem & cultum ciceronianum adhibeas. quod ut aliis difficile videatur, tibi certe non ita, qui, jam inde a puero, Cicerone & dicendi & scribendi praeceptore usus es. At, inquies, quid haec solus faciam, qui etiamsi in eo aliquid possim, a dialecticis tamen nostris lingua omnino judicer loqui aliena? tu vero istiusmodi sermones contemnito, & eadem ista
e praeclare (*e*) vel solus facito. neque enim, in tanta multarum maximarumque laudum tuarum excellentia, hac etiam nolim te reliquis antecellere. nunc redeo ad timorem tuum, cujus, mihi crede, causa nulla est. quantum enim ex proxima epistola cognovi, nihil est, quod vereare (modo idem tuae orationis filum tuearis), ut te aliqua barbare loquentium consuetudo infuscare possit. quare ne tu quidem posthac a me petieris, tuas uti epistolas corrigam; in quibus quicquid immutarim, longe pejus futurum sit, quam illud ipsum, quod tu ipse posueris. scribes igitur ad me (quod commodo tuo fiat) quamsaepissime. nam nihil mihi literarum tuarum sermone gratius aut jucundius potest accidere; quibus equidem literis, quoties otium fuerit, magna mea voluntate respondebo. Interea tu Aeschinis nobilissimam orationem *de falsa legatione*, quam te convertere scribis, si minus adhuc ad finem perduxisti, quamprimum absolves,
f mihique (*f*) mittes: nam illius verba omnia, quando ita vis, diligenter perpendam, ac totam eam meis ponderibus examina-
g bo (*g*). quod autem promissum meum expetis, & eandem ora-
h tionem, ab hinc tres annos a me conversam (*h*), requiris, obsequar

(*e*) Haud alia est exemplaris nostri lectio. ego tamen mallem *praeclara*.

(*f*) *mihi* exempl. Emendavi.

(*g*) Cicero *pro Plancio* cap. 79. *Sed ego hoc meis ponderibus examinabo, non solum quid cuique debeam, sed etiam quid cujusque intersit, & quid a me cujusque tempus poscat.*

(*h*) Gratiani nuncupatoriam ad card. Commendonum epistolam; secundo hujus operis volumini praefixam, cum enarraremus, ita pag. LIII. scripsimus. *Aeschinis praeterea* περὶ τῆς παραπρεσβείας *orationem latine vertisse se, testificatur ipse* (Pogianus) *in quadam ad anonymum epistola his verbis*: interea tu Aeschinis nobilissimam orationem de falsa legatione, quam te converteres scribis, si minus adhuc ad finem perduxisti, quamprimum absolves, mihique mittes... Quod autem promissum meum expetis, & eandem orationem, ab hinc tres annos a me conversam, requiris, obsequar studio tuo. *Quo magis dolendum est, doctissimi hominis tantopere elaboratam lucrubotionem aut periisse, aut ignotam alicubi delitescere. At ejusdem graeci oratoris epistola, quam ad senatum populumque atheniensem, Rhodi, illius ipsius orationis causa, exsulans scripsit, in latinum sermonem eleganter a Pogiano conversa, in meis manibus est: quam, una cum tribus aliis brevissimis epistolis, quae Artaxerxis, Istanis, & Hippocratis nominibus inscriptae circumferuntur,*

sequar studio tuo . sed in ea an optimis verbis atque illius oratoris virtutibus usus sim omnibus , nescio : ego , ut id assequerer , profecto elaboravi . Salutem amplissimo cardinali Montio (*i*) dixi tuis verbis , quae ei perjucunda fuit : is nunc tibi plurimam impertit . Habes epistolam bene longam . Valetudinem tuam cura diligenter . *i*

tur , ab eo item latinitate donatis , publici juris , ubi ad illam ad anonymum epistolam edendam ventum erit , me facturum polliceor . Fidem igitur liberaturus meam , continuo post hujus epistolae enarrationes eas ipsas literas dabo : quae tamen non jam quaternae , sed quinae omnino futurae sunt . etenim illi Aeschinis ad senatum populumque atheniensem epistolae ita altera ejusdem Aeschinis ad nescio quem in nostro exemplari subnexa erat, ut utramque non nisi unam semper existimarim . nuper vero , diligentiore lectione adhibita , duas esse comperi ; alteramque , quemadmodum necesse fuit , ab altera separavi . quibus omnibus sexta accedet epistola Gregorii Nazianzeni ad Procopium , latine item a Pogiano e graeco conversa .

(*i*) Duos *Montios* , sive *A monte* ; cardinales , haec cum a Pogiano scriberentur , fuisse reperio , alterum Innocentium , alterum Christophorum , utrumque ab Julio III. anno 1550. creatum . uter hoc loco significetur , incompertum mihi est . de Innocentio quidem nonnulla, scitu non indigna, habes in volumine III. pag. 354. quae quî cognorit , illud certe intelliget , non dignum hunc cardinalem fuisse , quî a Pogiano *amplissimus* appellaretur .

Aeschines Senatui Populoque Atheniensi . (*a*) *a*

EGO tres & triginta annos natus ad rempublicam accessi, in qua (*b*) testor , Deum immortalem , me non histrionum *b* arti ac scenae (ut ait Demosthenes) deditum fuisse , sed , quem- admo-

(*a*) Scripsit deditque hanc epistolam Aeschines , Rhodi cum exsularet . de quo exsilio, deque exsulis quodam dicto illa sunt Ciceronis lib. III. *de orat.* c. 213. *Quo mihi melius etiam illud ab Aeschine dictum videri solet , qui cum propter ignominiam judicii cessisset Athenis , & se Rhodum contulisset , rogatus a rhodiis legisse fertur orationem illam egregiam , quam in Ctesiphontem contra Demosthenem dixerat . qua perlecta , petitum est ab eo postridie , ut legeret illam etiam , quae erat contra a Demosthene pro Ctesiphonte edita , quam cum suavissima & maxima voce legisset , admirantibus omnibus* , Quanto , *inquit*, magis admiraremini , si audissetis ipsum ? *ex quo satis significavit , quantum esset in actione , qui orationem eamdem aliam esse putaret , actore mutato* .

(*b*) Hoc *in qua* de suo Pogianus addidit , sane praeter Aeschinis sententiam ac verba . quod Demosthenes illi, in oratione περὶ στεφάνου, de scena objecerat , id ad illud tempus pertinebat , quo nondum ipse ad remp. accesserat . si igitur heic negasset , se *in rep.* hoc est *postquam ad remp. accessisset* , operam scenae dedisse , Demosthenia criminationem nullo modo a se depulisset . & quidem ipsius haec verba sunt Ἐγὼ προσῆλθον τῷ πολιτεύεσθαι ... ὁ τριταγωνιστῶν μαθών : *Ego ad remp. accessi ... non cum , sive postquam , in scena tertias partes age-*

admodum liberum atque ingenuum decet, mediocriter in scribendi (c) doctrinaeque studio, atque in his dicendis orationibus exercitatum, quae Athenis convenirent, nunquam eas ad cujusquam calumniam adhibuisse. nec vero me, de ullo cive ferentem sententiam (d), pecuniam accepisse constabit, neque violasse quenquam, ne ab illo quidem lacessitum injuria, neque probri causam cuiquam attulisse, nec civem ullum adduxisse in judicium, praeter unum Timarchum; neque apud vos eo nomine gloriatum (e), quod grandem pecuniam, quam mihi licitum esset accipere, repudiarim, sed, quam ex legibus sumere par erat, poenam sumpsisse. verum postea Ctesiphontem etiam atque Demosthenem, multis ab illis affectus injuriis, quod contra leges scripsissent (f), accusavi. quae

agere didicissem. Demosthenis autem criminatio haec fuerat: ἐπειδὴ δ' εἰς τοὺς δημότας ... ἐνεγράφης (quod certe non est *ad remp. accedere*, aut ullam publici muneris partem attingere, at tantummodo *in civitatem adscribi*, fierique municipem) ... μισθώσας σαυτὸν τοῖς βαρυστόνοις ἐπικαλουμένοις ἐκείνοις ὑποκριταῖς Συμμύκκῳ καὶ Σωκράτει ἐτριταγωνίστεις. in quo etiam verbo haud paullo plus significationis acrimoniaeque inest, quam est in Pogiani latinis illis *histrionum arti ac scenae deditum esse*. eo enim non modo histrionicam artem Aeschini, sed deteriores postremasque in ea ipsa partes objicere Demosthenes voluit.

(c) Aeschinis graeca haec sunt: ἀλλὰ καὶ γράφειν ἐλευθερίως, καὶ παιδείας φροντίσας τὰ μέτρια, καὶ λόγων κ. τ. λ. In quibus quae vis sit τοῦ γράφειν intelligi satis non potest, nisi ante quid Aeschini de ea re Demosthenes in eadem illa περὶ στεφ. oratione objecerit, cognoscatur. ait igitur: τὸ κάλλιστον (hoc nempe εἰρωνικῶς dictum est) ἐξελέξω τῶν ἔργων ὑπογραμματεύειν καὶ ὑπηρετεῖν τοῖς ἀρχιδίοις (sic enim legendum censeo, non, ut est in vulgatis, ἀρχιδίοις): *id tibi pulcerrimum opus delegisti, ut scriba esses ac minister eorum, qui judiciis praesunt*. & sane ἀθρόως a Demosthene Aeschines γραμματεὺς, id est *scriba*, in eadem oratione appellatur. quod si ἀρχιδίοις vera lectio est, tum ea vox pro parvis atque infimis magistratibus accipi debet, ut sit ἀρχίδιον diminutiva, ut vocant, nominis ἀρχὴ appellatio, ut est σκαφίδιον, *navicula*, a σκάφη. idem Demosthenes in oratione περὶ τῆς παραπρεσβείας eam rem Aeschini ejusque consanguineis objiciens atque exprobrans, ἀρχαῖς usus est: ὑπογραμματεύοντες, inquit, ὅπου καὶ ὑπηρετοῦντες ἁπάσαις ταῖς ἀρχαῖς, ἀργύριον εἰλήφασι.

(d) Aeschines orator quidem, at non judex erat, aut fuerat. judicum autem est, non oratorum, *sententiam* de reis *ferre*. puto igitur, quod graece est δίκην δικάζειν, latine verti oportuisse, *diem dicere*, *actionem intendere*, *in judicium vocare*. videtur autem ita se Aeschines hoc loco purgare, ut eádem opera Demosthenem tacite carpat, quem in oratione περὶ τῆς παραπρεσβ. dixerat orationem Phormioni cuidam mensario, pecunia ab eo accepta, scripsisse, eamdemque Apollodoro, qui Phormionis inimicus erat, eumque capitis arcessebat, legendam tradidisse.

(e) Non ad praeteritum tempus, sed ad praesens referendum hoc a Pogiano fuit, dicique oportuit, *neque apud vos eo nomine glorior, quod &c.* graeca enim haec sunt, καὶ ἐν ἀλαζονευόμενος πρὸς ὑμᾶς, ὡς κ. τ. λ.

(f) Nihil tale est apud Aeschinem, neque esse potuit. constat enim, Ctesiphontem atque Demosthenem ab eo fuis-

quae causa, per Deos immortales, fuit omnium justissima. in quo minime mirum est, si plus in dicendo potuit Demosthenis vis, quam aut leges vestrae aut orationes meae. illud fortasse perspicuum est, quod, cum ea, de quibus me prius Demosthenes accusarat, vel multo graviora essent iis, quibus modo concidi, non parvum id argumentum apud vos sit bene a me gestae reipublicae, quod, ne Demosthene quidem accusante, damnatus sum. verum, hac accepta calamitate, non unis vobis, sed graecis praeterea omnibus arbitror spectatam esse integritatem in republica administranda meam. quis enim ignorat, ut in morte, sic in fuga patriae, tum maxime, quales hominum mores fuerint, apparere? nam, quae illi antea occultarant, eisdem e medio sublatis, in lucem erumpunt, multo magis eos tum accusante quoque inimicorum, cum illi respondere non possunt. nam, qui propterea ejecti sunt in exilium, quod hostium partibus perpetuo studuerint, quae eorum ratio, qui sensus in republica gerenda fuerit, plane ostendunt. itaque (*g*) g
tum inimici, quomodo illi ferant calamitates, quo sint animo in patriam, aperte quaerunt. num igitur is, qui meam Philippo patriam prodiderim, & ea (*h*) contra rempublicam in legatione h
sim ementitus, tanquam macedonibus addictus, ut a vobis

 pro-

fuisse accusatos, non quod *scripsissent*, sed quod *fecissent*, *contra leges*. sed & alia multa sunt, quae mihi in hac tota Pogiani interpretatione minus probentur. quae si singula proferre, &, graecis afferendis comparandisque cum latinis, confutare adhibita argumentatione velim, cum longum ac molestissimum non mihi modo, verum etiam lectoribus meis opus suscepero, tum vix quidquam, quod operae pretium sit, fecero. quam enim non multum cujusquam interest, aliquem non optime graecam epistolam latine interpretatum esse, demonstrari! hoc igitur brevius & commodius faciam, ut, ubi mihi Pogianus minus satisfecerit, graeca Aeschinis verba proferam, tum continuo Hieronymi Wolfii latinam interpretationem, quae mihi ferme probatur, ex basileensi anni 1572. per Eusebium Episcopium aditione subjiciam. id quod, quantum quidem ad hunc ipsum locum pertinet, statim exsequor. Κτησιφῶντα πολλὰ μὲν ὑπ' αὐτοῦ παθὼν, πολλὰ δὲ ὑπὸ Δημοσθένους παρανόμων ἐγραψάμην δικαιοτάτῃ, ὦ θεοὶ, γραφῇ: *Ctesiphontem, multa ab eo perpessus, multa item a Demosthene, violatarum legum reum feci, justissimo, o Dii immortales, judicio.*

(*g*) Καὶ γὰρ ὅπως φέρουσι τὰς συμφορὰς, καὶ ὡς διάκεινται πρὸς τὰς ἑαυτῶν πατρίδας, ἐξετάζονται σαφῶς: *Neque enim quo pacto calamitates ferant, & ut erga patriam sint affecti, ulla ratione caelare possunt.* Recte Wolfius τὸ ἐξετάζονται, non ad exsulantium inimicos, quod prave Pogianus fecit, sed ad ipsos exsulantes retulit. verum, quod *neque caelare possunt* verterit, in eo quid sequutus sit, nescio. ego *explorantur*, *deprehenduntur*, *dignoscuntur &c.*, hoc est, quales sint, exploratur, deprehenditur, dignoscitur &c., interpretor.

(*h*) καὶ παραπρεσβεύσας τοιαῦτα κατὰ τῆς πόλεως: *& in reip. fraudem mala fide legationem obierim.*

i profectus sum in exilium, me ad Alexandrum (i) contuli, ut is pro ea, quam ipsi navassem operam, mihi gratiam referret,
k meique videlicet aliquam curam (k) susciperet? & tamen vidi
l Demadem, qui instructas in Boeotia villas (l), & viginti agri
m jugera, & phialas aureas haberet, & Hegemonem (m) & Callime-
n dontem, alterum Pellae, alterum Berrhoeae (n) una cum aliis praemiis sibi pulcherrimas uxores adjunxisse. neque vero, profectus a vobis, aut ad thebanos aut in Thessaliam concessi,
o aut ad alios quospiam, apud quos (o) aut patriae meae maledicere mihi liceret, aut aliorum maledicta in eam audire: sed Rhodum veni, in civitatem, per Jovem, nec vobis inimicam, nec natura malevolam. nam proxime patriam esse argumen-
p tum (p) potius mihi quidem videtur dissimulationis calamitatum, quam benevolentiae in civitatem. quare longissime potius abire oportuit, ne ullum in oculos monumentum incurreret, quo animus angeretur. etenim ne hic quidem constiti, ne
q Rhodi conspici possem, sed (q) in proximi continentis harena
r delegi nescio quid exigui loci, ubi praedia emerem grandi (r) illa

(i) Legatio quidem illa ad Philippum Macedoniae regem fuerat; sed Aeschinis exsilium, illo jam mortuo, & Alexandro, ejus filio, regnante, contigit.

(k) *causam* exempl. Emendavi quam minima mutatione. in graeco est προμηθείαν, *provisio, providentia, cautio &c.*

(l) καπηλεῖα: *cauponas* ex Wolfii interpretatione. significantur autem *diversoria*, sive publica, at non gratuita, hospitia: ex quibus ingens locatoribus illa aetate quaestus.

(m) *Igemonem & Calimedontem &c.* exempl. Emendavi. nam in graeco est Ἡγήμονα καὶ Καλλιμέδοντα.

(n) *Berrocae* exempl. Emendavi ex graeco Βεῤῥοίᾳ.

(o) παρ' οἷς ἢ λοιδορεῖν ἔδει με τὴν πατρίδα τὴν ἐμὴν, ἢ λοιδορουμένην αὐτὴν ἀκούειν: *apud quos mihi convicia in patriam aut dicenda, aut ab aliis audienda essent.*

(p) καταφωρατομένων ἐμοί γε τῆς συμφορᾶς εἶναι μᾶλλον, ἢ στεργόντων εἰδέναι τὴν πόλιν. *mihi videbatur eorum esse, qui calamitatem quasi eluderent magis, quam aequo animo ferrent.* verum posteriora haec Wolfianae interpretationis nequaquam graecis illis respondent ἢ στεργόντων τὴν πόλιν: quae recte a Pogiano conversa sunt.

(q) ἀλλὰ τῆς στερεᾶς ἐλάμενός τι μικρὸν φρούριον Ἄμμων, κἀνταῦθα πριάμενος χωρία τοσούτων ταλάντων, ὅσων εἰκὸς ἦν κ.τ.λ. *sed delegi Stereae parvum quoddam castellum Ammon, ibique emi praedia tot talentis, duobus videlicet, quot emi ab eo consentaneum erat &c.* Talentorum illum numerum, quae tum Pogianus tum Wolfius *duo* dicunt fuisse, in graeco contextu non video. in reliquorum interpretatione quam in diversa uterque abeat, nemo non videt. omnino huic loco aliquod ulcus inest, quod qui prius sanaverit, idem postea poterit de tertia aliqua interpretatione cogitare.

(r) εἰρωνικῶς dictum. vult autem hoc Aeschines intelligi, se, qui non plus quam duo talenta (quae denariorum viginti circiter millibus aestimantur) ad id praediolum, cujus fructibus ipse cum sua familia in exsilio aleretur, coëmendum, impendere potuisset, falso a Demosthene de ingenti illa pecunia, a Philippo & Alexandro, Macedoniae regibus, ob proditam patriam accepta, fuisse insimulatum.

illa duorum talentorum pecunia, quanti videlicet emere par erat illum, prius Philippi, deinde Alexandri mercenarium (ſ), ſ
illum, qui & phocenses (t) & Graeciae libertatem macedonibus prodidisset. t
hic ego consedi (u) cum septem famulis, ac u
duobus tantum familiaribus, & matre, quae, tertium & septuagesimum annum agens, mecum navigavit, ejus particeps calamitatis, qua per vos affectus sum (x), & conjuge etiam, quae, & pa- x
tre ejus discessum prohibente, & legibus fortasse etiam cogentibus, ut domi maneret, moris civitatis gnara magis, quam legum, casum meum comitari voluit; & tribus praeterea liberis, qui ne nunc quidem per aetatem suam sentiunt calamitatem; ne illud quidem, cum illis Deus talem patriam dederit, nempe Athenas, se tali civitate, ut in lucem suscepti sint, privatos esse. & quidem alii liberos suos, sive in Boeotia sive in Aetolia nati sint, eo (y) mittere solent institutio- y
nis ac disciplinae causa: meis vero (z) nequaquam ejus pa- z
tris filiis, qui in urbem adscriptus sit, aut de turpi causa damnatus, praeter naturam, illud accidit, ut adhuc infantes pue-

(ſ) ὑμᾶς δέ, inquit Demosthenes in orat. *de falsa legat.* τοὺς πρέσβεις οὐδεὶς Ἑλλήνων οὐδὲ βαρβάρων ἔσθ᾽, ὅς τις ὃ φησι χρήματα ἐκ τῆς πρεσβείας εἰληφέναι: *vos vero legatos nemo vel graecorum vel barbarorum est, qui non pecunias accepisse ex legatione dicat.* & in orat. *de corona*: μισθωτὸν ἐγώ σε Φιλίππου πρότερον, καὶ νῦν Ἀλεξάνδρου καλῶ, καὶ οὗτοι πάντες: *mercenarium ego te prius Philippi, nunc vero etiam Alexandri voco, itemque hi omnes.*

(t) In eadem orat. *de corona* ait de Aeschine Demosthenes: τὰς ταλαιπώρους Φωκέας ἐποίησεν ἀπολέσθαι: *miseris phocensibus interitus fuit auctor.*

(u) Mallem *sedeo*, ut est in graeco, κάθημαι. *sedere* autem est *otiosum plane esse, & nihil omnino agere.* Cicero lib. v. Fam. epist. 7. *Ut enim ventis istinc navigatur: qui si essent, nos Corcyrae non sederemus.* Horat. lib. I. epist. 17. v. 37. *Sedit, qui timuit, ne non succederet.*

(x) Cum hac matris commemoratione, patris quoque mentionem conjuncturus fuisse Aeschines videtur, si ille, cum haec scriberentur, superstes fuisset. vivebat autem, cum oratio *de fals. legat.* habita a filio est, qui in ea, Οὑτοσί, inquit, μέν μοι ἐστὶ πατὴρ Ἀτρόμητος, σχεδὸν πρεσβύτατος τῶν πολιτῶν. ἔτη γὰρ ἤδη βεβίωκεν ἐνενήκοντα καὶ τέτταρα: *Hic pater meus est Atrometus, omnibus fere civibus aetate anteiens. annos enim quattuor & nonaginta jam vixit.* de quo tamen patris, ut item de matris, nomine nescio quam vere illa Aeschini Demosthenes in oratione περὶ τοῦ στεφ. objecerit: καὶ δύο συλλαβὰς προσθείς, τὸν μὲν πατέρα ἀντὶ Τρόμητος ἐποίησεν Ἀτρόμητον, τὴν δὲ μητέρα σεμνῶς πάνυ Γλαυκοθέαν ὠνόμασεν, ἣν Ἔμπουσαν ἅπαντες ἴσασι καλουμένην: *ac duas syllabas adjiciens, patrem quidem pro Tromete fecit Atrometum; matrem vero, quam omnes sciunt* Empusam *vocitatam*, Glaucotheam *sane graviter nominavit.*

(y) Athenas videlicet.

(z) οἷς δὲ ταῦτα παρὰ τῆς φύσεως ὑπῆρξεν, οὐ δημοποιήτου πατρὸς οὖσιν, οὐδ᾽ ἐπ᾽ αἰτίαις αἰσχραῖς ἑαλωκότος φεύγουσιν ἔτι νήπιοι, καὶ τρέφονται πένητες ἐν ἐρημίᾳ τε καὶ φυγῇ πατρῴᾳ: *quibus vero haec a natura tributa fuerant, cum patris essent, non populi beneficio in urbem adscripti, aut ob turpia facinora condemnati, hi exulant adhuc infantes, & in paupertate educantur, in solitudine, & exilio paterno.*

pueri in fuga sint, pauperesque in solitudine & exilio patris
aa bb educentur. ac de Lycurgi quidem filiis (*aa*) jubet (*bb*) Demosthenes, petitque a vobis, praeclare ille quidem, ut eis patris mulctam remittatis. vos vero in eo facinus plane atheniense edidistis, qui, misericordia commoti, patris debitum filiis remisistis. vestrum enim est irritabiles, vicissimque placabiles esse. cur igitur ego vos non deprecer pro liberis meis? cur
cc non petam a vobis, non modo (*cc*) ut ne in orbitate patris educentur, sed ne orbi simul sint & exules, qui neminem pueri
dd ulla re laeserint, neque (*dd*) ullius omnino culpae rei omnia perpessi sint, quae in reos conveniant? deinde cur ad extremum non petam a vobis, ut nostris obsecuti precibus mei ra-
ee tionem habeatis? immo vero & agite, & vobis (*ee*) eadem persuadete, athenienses, &, quam consuevistis, moderationem adhibete: nec vero a vobis ipsi desciscite, neque eam abjicite benignitatis & humanitatis gloriam, qua civitas vestra semper
ff omnibus praestitit: neve apud vos Melanópi (*ff*) vox plus ponde-

(*aa*) Inter Demosthenis epistolas tertia est ad senatum populumque atheniensem περὶ τῶν Λυκούργου παίδων: quam consule.

(*bb*) Non κελεύει, sed ἐπιστέλλει graecum exemplar habet. non igitur *jubet*, sed *scribit* vertendum latine fuit.

(*cc*) μὴ μόνον ἐν ὀρφανίᾳ τραφῶσιν, ἀλλ' ὀρφανοὶ ἅμα καὶ φυγάδες ὦσι: *non modo ne in orbitate alantur, sed ne simul & orbi sint & exules*. quae quidem Wolfii interpretatio cum Pogiani interpretatione consentit. sed, nisi graeca illa μὴ μόνον latine interpretari maluerimus, quemadmodum graecae linguae vis consuetudoque patitur atque concedit, *non jam, non quidem, non dico* &c. inerit absurditatis non minimum toti sententiae: ut si quis patronus, judices pro reo capitis compellans, diceret: *Peto a vobis* non modo *ne hunc miserum exsilio, sed ne simul exsilio & morte mulctetis*. recte enim sic potius dici oportuit: *Peto a vobis*, non jam, non quidem, non dico *ne hunc miserum exsilio, sed ne morte mulctetis*. Aeschinis porro filii in duplicem calamitatem sane immerentes inciderant, & quod, ejecto in exsilium patre, eo orbati fuerant ac tamquam orphani relicti, & quod exsulantem comitari, paternique exsilii participes esse debuerant. ac priorem quidem illam calamitatem pater a filiis non deprecatur, patiturque aequo animo, & se exsulem, & illos, quod consequens erat, ὀρφανοὺς manere. alteram vero exsilii calamitatem deprecatur, petitque ab atheniensibus *non ille quidem*, ut sui liberi in orbitate non educentur, hoc est, ut ne orbati parente in ὀρφανίᾳ relinquantur, in eaque adolescant, sed ne, praeter orbitatem, hoc est parentis in exsilium pulsi privationem, ipsi etiam patria privari atque exsules esse cogantur.

(*dd*) οὐδὲ ἄλλως ἑαλωκότες, τὰ μέν τοι τῶν ἑαλωκότων πάντα πεπονθότες: *neque alia ratione sint condemnati, & perpessi tamen omnia, quae condemnatis usu veniunt*.

(*ee*) πείσθητε, τὰ συνήθη ὑμῖν αὐτοῖς, καὶ μέτρια ποιοῦντες. *concedite ea, quae vestri moris sunt, & moderatione utimini*.

(*ff*) Menalópus orator fuit atheniensis, Aeschini admodum infensus: de cujus maledicentia ac sordibus exstat ejusdem Aeschinis ad senatum populum-

ponderis habeat, vos propriam vestri generis bonitatem, & humanitatem imitari prohibentis, quam ejus, cui vos ipsos ad eam retinendam cohortatur. quanquam non id, non, per Deos immortales, id sibi sumit Aeschines, ut vos ad id cohortetur. non enim sum idoneus, qui id faciam, neque mihi ea facultas est, qua patriae meae persuadere possim, minime vero nunc, cum meam causam agere videor. sed id vobis suadet mos civitatis, & vestri nominis gloria, majorumque consuetudo, cui nimirum parére praestat, quam Melanópo, qui vos ad ea, quae vobis aliena & indigna sunt adhortatur.

pulumque atheniensem epistola. hoc habens initium Ἐπυθόμην τὰ ῥηθέντα Μελανώπῳ πρὸς ὑμᾶς: *Cognovi, quae apud vos dixerit Melanopus*. In eumdem Demosthenes quoque acriter invehitur in oratione adversus Timocratem, eumque improbum, furem, proditorem &c. vocat.

Aeschines N. N. (a) *a*

OMnes alii quicunque per injuriam ejiciuntur in exilium, vel precibus agunt cum civibus, sibi ut domum redire liceat, vel, id non assecuti, in patriam, tanquam de se male meritam, invehuntur. ego vero, quanquam indignam mercedem tuli meis erga remp. meritis, & alios accusans, ipse damnatus sum, doleo quidem, quod ita fert humanitas, veruntamen nihil conqueror. non enim usque eo insanio, ut, qua ex urbe ejectus Themistocles, ille Graeciae liberator, & in qua, quod pecuniae nescio quid publice deberet, Miltiades (b) mor- *b*
tuus sit in carcere, in ea indignandum esse putem Aeschini, *c*
Atro-

(a) Haec epistola in nostro exemplari conjuncta cum superiore sic erat, ut ejus esse pars extrema videretur. eam Wolfius tertio inter Aeschinis reliquas loco recenset, illam autem superiorem duodecimo.

(b) In epistola VII. quae est ad senatum & populum atheniensem, conjungit Aeschines cum Themistocle etiam Aristidem. ἐμοὶ, inquit, τὸ δεδυστυχηκέναι πολιτευομένῳ κοινόν ἐστι πρὸς Θεμιστοκλέα, καὶ Ἀριστείδην, καὶ ἄλλους πολλοὺς τῶν λαμπροτάτων ἐν τῇ πόλει γενομένων: *mihi in gerenda rep. suscepta calamitas cum Themistocle, Aristide, aliisque multis clarissimis civitatis viris communis est.*

(c) Cornelius Nepos in ejus vita: *Accusatus* (fuit) *ergo proditionis, quod quum Parum expugnare posset, a rege* (Persarum) *corruptus, infectis rebus a pugna discessisset. eo tempore aeger erat vulneribus, quae in oppugnando oppido acceperat. itaque, quoniam ipse pro se dicere non posset, verba pro eo fecit frater ejus Tisagoras. causa cognita, capitis absolutus, pecunia multatus est; eaque lis quinquaginta talentis aestimata est: quantus in classem sumtus factus erat. hanc pecuniam quod solvere non poterat, in vincula publica conjectus est, ibique diem obiit supremum.*

d Atrométi (d) filio, exuli, si quid passus sit Athenis usitatum: immovero id mihi apud posteros gloriosum fore existimo, si in illorum adscribar numerum, qui ea ignominia affecti sunt, ac dignus fuisse judicer, qui similia paterer iis, quae illi pertulerunt.

(d) *Atrowiti* exempl. Emendavi. De Atrometo, Aeschinis patre, vide ad superiorem epistolam adnotata.

Artaxerxes, magnus rex regum, Istani, Hellesponti praetori.

Hippocratis coi, medici ex genere Aesculapii, praeclara ad me etiam fama pervénit. quare & tanto auri pondere, quantum volet, & aliis, quae opus fuerint, abunde datis, ipsum ad nos mittito. erit enim apud me eo in honore, quo optimus & praestantissimus quisque persarum. si quis vero praeterea in Europa spectata virtute fuerit, ut eum domui regiae amicum adjungas, divitiis ne peperceris. nam ejusmodi viros, qui consilio valeant, reperire haud facile est.

Istanes Hippocrati ex genere Aesculapii.

Quam te ipsum expetens rex epistolam dedit, tibi misi. quare ad eam, ut ad regem mittere possim, celeriter rescribe.

Hippocrates medicus Istani, praetori Hellesponti.

Regem ex meis literis certiorem facito, mihi & cibi, & vestium, & domicilii, & omuium, quae ad victum cultumque sunt necessaria, satis esse: persarum autem divitiis frui, aut barbaros, graecorum hostes, ex morbis liberare, fas non esse.

a Gregorius Procopio. (a)

MEA, si vere loqui oportet, ratio sic est, ut fugiam omnem conventum episcoporum; quippe qui concilium, quod bonum exitum habuerit, aut in quo magis malorum finis, quam

(a) Gregorii Nazianzeni graeca haec ad Procopium, Theodosii imperatoris familiarem, epistola, quinta & quinquagesima est inter eas, quae, ab Jacobo Billio una cum reliquis ejusdem Gregorii scriptis in latinum conversae, Pari-

quam accessio facta sit, viderim nullum (*b*): contentiones enim b
& cupiditas principatus (quod tamen sine cujusquam injuria dictum velim existimes) majores sunt, quam ut oratione explicari possint: citiusque (*c*) aliquis ex judicum numero novi criminis accusari possit, quam illa vitia sustulerit. quam ob rem c
continui me, & unam consequendi optati mei facultatem esse duxi quietem ac tranquillitatem. quanquam ad judicium meum accedit incommoda valetudo, qua sic urgeor, ut fere semper animam agam, neque quicquam navare aut efficere queam. quare tu, pro tui animi magnitudine, mihi ignosces, simulque maxime pio ac religioso regi (*d*) persuadebis, ut, quam corpo- d
ris infirmitas causam sustinet, eam pigritiae & ignaviae ne assignet, praesertim cum sciat, se mihi, ut liceret esse in secessu (*e*) petenti, in magni beneficii loco antea concessisse. e

Parisiis editae sunt primum anno 1569. tum 1583. denique 1630. Eadem, a Pogiano latine multo ante reddita, reperitur in bibliothecae vaticanae codice 2432. pag. 275. unde eam promsi.

(*b*) Hujus loci rectissimam interpretationem verissimamque sententiam cardinalis Stanislaus Hosius in suis quibusdam ad card. Christophorum Madruccium litteris, die 30. octobr. an. 1562. Romam Tridento datis, attulit: quas, a nobis in volumen hujus operis tertium pag. 228. illatas, omnino vide. non te poenitebit.

(*c*) Billii interpretatio haec est: *citiusque aliquis improbitatem* (fort. *improbitatis*) *arcessetur, dum aliis judicem se praebet, quam ut aliorum improbitatem comprimat*.

(*d*) Imperatori Theodosio, qui Byzantii degebat, eoque accedere Gregorium, episcoporum conventus nescio cujus celebrandi causa, voluisset.

(*e*) Secesserat nimirum Gregorius in Arianzanum heredium suum, quod erat in Cappadocia, & secedendi facultatem ab ipso imperatore ante petierat atque impetrarat. Vide *Vitam*, quam de se ipse versibus jambicis elegantissime conscripsit, non procul a fine.

Alia, praeter hanc epistolam, ex Gregorii Nazianzeni operibus Pogianum latine sive interpretatum esse, sive certe interpretari in animo habuisse, manifestum est ex ejus ad Octavianum Ferrarium epistola, die 13. sept. an. 1567. Roma Mediolanum data: quam habes in volumine hujus operis quarto pag. 328. Nominatim vero ejusdem Gregorii *Apologeticum* ab eo fuisse conversum, valde suspicari nos diximus, suspicandique causas attulimus in adnotatione 50. ad Gratiani nuncupatoriam epistolam, secundo volumini praefixam, pag. LIV. quem quidem *Apologeticum* a Petro quoque Galesinio fuisse conversum, docet haec ejusdem, quam subjicio, epistola, ex codice vaticano 6416. pag. 254. depromta.

Al reverendissimo signor mio osservandissimo monsignor l'Abbate di Nonantola. A Roma.

Reverendissimo monsignor mio osservandissimo. Ultimamente monsignor illustrissimo padrone (card. Carlo Borromeo) *ha fatto la visita del suo seminario: nel quale ha ordinato, che si leggano alcuni libri di padri antichi, fra i quali è l'*Apologetico *di Gregorio Nazianzeno. e perchè io mi lo trovo tradotto, ha pensato sua signoria illustrissima, che io lo faccia stampare: & così spero con l'ajuto di nostro signo-*

re Dio di farlo presta. hora mi è venuto in memoria, che il signor cardinale Sirleti ha sopra questa Apologetico *molte asservattioni. però vengo a pregar lei, che, con l'occasione, che spesso deve havere di visitare sua signoria illustrissima, voglia esser servita di ragianarle di questo particolare, e vedere se si può havere dette osservattioni, o altre notationi, a scholie greche, come d'Elia Cretense, Niceta, Serronio, & altri. io ho bene questi tali, ma non sopra questo* Apologetico. *prego però V. S. a favorirmi in ciò, che gli ne restarò con obliga perpetuo, e ne farò molto piacere al cardinale: poichè è per servitia del suo seminario. e con questo fine le bacio le mani, con pregarla a far le humilissime mie raccommandationi al sopradetto monsignor illustrissimo Sirleto. di Milano il dì 24. d'agosta 1569.*

Di V. S. reverendiss.

Affettionatissima & obligatissimo servitore

Pietro Galesini.

CXXX.

Jul. Pogianus N. N.

ETSI non dubito, quin ad tuam de me existimationem judiciique constantiam maxime pertineat, esse te in desiderio
a literarum mearum, quod (*a*) ex ipsa statim epistola, quo in genere nos excellere existimaras, parum in eo vel admodum nihil posse perspicies, malui tamen in scripto vituperari a te infantiam meam, quam in silentio amorem requiri. neque enim, si
b tardum, si in scribendo rudem aperueris (*b*), officiosum propterea & in obsequendo facilem non amabis. valebit hoc mihi ad amicitiae laudem, valebit ad cumulum benevolentiae tuae, quod, cum tueri possem nescio quam ingenii famam, commotam illam quidem magis sermone amicorum hominum, quam facultate orationis meae, sed tamen nonnullorum consensu excitatam, non occupationem excusarim, non honestum aliquod mendacium opposuerim: quibus si minus a me contentus fores, cum ea certe facilius paterere, tum te nostri non tantopere poeniteret. sed fuit omnino mihi tua voluntas antiquior. Hoc vero optimum, inquies, ut studio meo morem a te gestum esse dicas, a quo cum singulares literas requisierim, vulgares acceperim. Dedi equidem, quas potui; quando, quas utrique
c volumus, non possum. ego quidem, quoniam (*c*) istud est, opi-

(*a*) Malim *ne*, & infra *perspiceres*.

(*b*) *Aperire* pro *deprehendere* usurpavit etiam alibi Pogianus, in epistola nimirum ad Octavianum Ferrarium, quam habes in volumine IV. pag. 328. ait enim: *Equidem, quod aliud agens amicum medicum* aperui, *ea re valde delector*. an quisquam ex veteribus latinis id verbum in eadem significatione usurpaverit, nescio. Ciceronis illud ex libro V. *ad Attic.* epist. 1. *De Oppio factum est ut volui, & maxime quod* DCCC. *aperuisti*, neque satis certae lectionis, & incertissimae significationis est.

(*c*) *quanquam quoniam* exempl. Priorem vocem, tamquam supervacaneam & temere huc ab oscitante librario inculcatam, removi.

opinor, meo in te amori ſatis, dabo operam aliquando, ut ſit etiam cupiditati tuae ſatis. mutuabor enim aliquid ejus generis, quale te ſcribis exoptare, ab iis, qui abundare dicuntur: quod, ſpero, percommode fiet. venerunt enim Romam recentes, neſcio unde, aliquot adoleſcentuli (*d*), qui multum videntur nobis ea in re poſſe commodare. noſti vim, noſti os epiſtolae (*e*). *d* *e*
veruntamen, ſi ipſa pro ſe loquatur epiſtola, tantum ſibi non arroget, quantum iſti in illa orationis elegantia tribuunt ſuis doctoribus: prae his contemnunt omnes, ſi qui noſtra, ſi qui patrum memoria ſermonis lepóre floruerunt: vix uni concedunt Ciceroni; & id quidem vel vetuſtatis, vel cujuſdam gratiae cauſa. quanquam & in eo quiddam deſiderant: quod cujuſmodi ſit, vel quia non ſatis expediunt, vel quia parum attendi, nondum animadverti (*f*). At, tantum in re non eſſe, dices, quantus eſt *f*
ſermo. Ne ego quidem arbitror. ſed tamen, cum quid memoriter ex epiſtolis magiſtrorum, quod me praeſente ſaepius accidit, pronunciant, ſive ea ſit ſcriptorum vis, ſive cantus & pronunciationis iſtorum ſuavitas (*g*), ſic equidem afficior, ut au- *g*

 dien-

(*d*) Quinam hi fuerint tam confidentes adoleſcentuli, aut unde tam repente exſtiterint, ſi ſcire me dicam, mentiar.

(*e*) *Os* pro *impudentia* accipi, notum eſt. Cicero lib. II. act. 2. *in Verrem* cap. 48. *noſtis os hominis, noſtis audaciam*. & lib. IX. *ad Varronem* epiſt. 8. *Miſi autem ad te quattuor admonitores, non nimis verecundos: noſti enim profecto os ejus adoleſcentioris academiae*. cum autem *epiſtola*, ut ait Cicero lib. V. epiſt. 12. *non erubeſcat*, recte illi quoque *os* a Pogiano tribuitur, ſed nequaquam tantum, quantum eſſe illorum adoleſcentulorum affirmat.

(*f*) *animadverto* exempl. Malui *animadverti*. ſed ne ita quidem ſatis in ejuſmodi verbo acquievi.

(*g*) Hic cantus & haec pronunciationis iſtorum adoleſcentium tanta ſuavitas facit, ut eos fuiſſe florentinos, aut certe etruſcos, veniat nunc mihi in mentem ſuſpicari. nam huic genti, praeter omnes italicas, ea laus eſt ſemper, caeteris non indignantibus, tributa. ac de florentinorum quidem ſermone, ac ſono vocis, appellandarumque litterarum ſuavitate, idem plane, quod de ſimilibus romanorum civium dotibus a Cicerone in dialogo *de claris oratoribus* cap. 170. dicitur, praedicari poteſt. *Tum Brutus, Quid tu igitur, inquit, tribuis iſtis externis quaſi oratoribus? Quid cenſes, inquam, niſi idem quod urbanis, praeter unum, quod non eſt eorum urbanitate quadam quaſi colorata oratio? & Brutus, Qui eſt, inquit, iſte tandem urbanitatis color? Neſcio, inquam: tantum eſſe quemdam ſcio. id tu, Brute, jam intelliges, cum in Galliam veneris. audies tu quidem etiam verba quaedam non trita Romae. ſed haec mutari dediſcique poſſunt. illud eſt majus, quod in vocibus noſtrorum oratorum recinit quiddam & reſonat urbanius. nec hoc in oratoribus modo appáret, ſed etiam in caeteris. ego memini T. Tincam placentinum, hominem facetiſſimum, cum familiari noſtro Q. Granio praecone dicacitate certare. Eon', inquit,*

b diendi cupiditate, tanquam ad Sirenum saxa (*b*) sic ad eorum voces adhaerescam. itaque tentabo per hos, qui & perhumani sunt, & se apud magistros gratiosos esse dictitant, ut inde elaborati & ornati aliquid eliciam, quod te delectare possit. per-
i sequar autem eam potissimum viam (*i*), qua facilius nos ad id, quod cupimus, perventuros esse, confido: efferam summis &
k ipse laudibus, si quam cecinerint (*k*) epistolam luculentorum il-
lorum scriptorum. nihil enim est, quod non ab illis ejusmodi
l pretio (*l*) mercari queas. tu, si tantae hominum praedicationi responderit, quod ab illis ipsis auferemus, habebis unde ista petere possis: sin minus, ista etiam, ut haec nostra, rideas, licebit.

quit Brutus; de quo multa Lucilius? Isto ipso. sed Tincam, non minus multa ridicule dicentem, Granius obruebat nescio quo sapore vernaculo: ut ego jam non mirer illud Theophrasto accidisse, quod dicitur, cum percunctaretur ex anicula quadam, quanti, aliquid venderet, & respondisset illa, atque addidisset, Hospes, non pote minoris, *tulisse eum moleste, se non effugere hospitis speciem, cum aetatem ageret Athenis, optimeque loqueretur. omnino sic, ut opinor, in nostris est quidam urbanorum, sicut ille atticorum, sonus.*

(*b*) Sirenes a Circe apud Homerum libro XII. *Odyss.* vers. 45. ἥμεναι ἐν λειμῶνι *sedentes in prato* dicuntur: Ulysses autem *floridum* id ipsum *pratum* dicit vers. 159. λειμῶν' ἀνθεμόεντα: neque usquam Homerus, qui primus [illegible], totumque illud de earum blando pellacique cantu commentum excogitavit; haec Pogiani *saxa* commemorat.

(*i*) Quam *viam* intelligat, ipse mox aperit: *efferam*, inquit, *summis & ipse laudibus &c.* nempe, si unam aliquam ab illis adolescentibus tantopere laudatam magistrorum suorum epistolam ipse quoque laudasset, ejusque per otium legendae se cupidum ostendisset, non dubitabat, quin eam ab illis auferre posset, & amicum, ea ad ipsum mittenda, oblectare.

(*k*) Contra hunc locum mendi notam in exemplaris margine Gratianus apposuit, hoc ipso *cecinerint* verbo fortasse offensus. sed in eo nihil esse mendosi perspicuum est. recte enim *cani* dicuntur eae epistolae, quas supra Pogianus dixit ab illis adolescentibus cum *cantu* quodam solitas fuisse pronunciari.

(*l*) Laudum videlicet.

CXXXI.
Jul. Pogianus N. N.

Si mihi pro te gratiae causa mentiri, vel certe, quod non sentiam, dicere liceat, libenter equidem meam de tuarum elegantia literarum opinionem modestiae aut dissimulationi remittam tuae; tibique, de ista ingenii facultate sedulo recusanti, potius assentiar, quam aut caeterorum de te judicio aut denique literis tuis, quibus, quam argumentando obscurare studes eloquen-

eloquentiae famam, magis illuſtras. ſed me ab ea vanitate maxime tua probitas ac religio deterret. quare mihi dabis hanc veniam, ut de tuis ſcriptis ſententiam meam, in quam adductus ſum affirmatione eorum, qui de illis vere poſſunt exiſtimare, ſi minus libenti, at aequo animo tuo, tuear. quanquam, ſi tibi certum eſt iſtam polite ſcribendi famam abjicere, totam commutes ſcriptionis tuae rationem neceſſe erit. nam, ſi idem
manſeris (*a*), nae tu id apud intelligentes judices non aſſequére a
re (*b*), multo minus illud (*c*), quod caſu ac fortuitu recte fiat, b c
praeſertim iſto in genere, nunquam paratum eſſe non poſſe.
quinetiam tuus ille pictor (*d*), cui belle ſemel temeritas cecidit, d
ſi iterum ac ſaepius eundem ſpongiae conjectum adhibeat, non tam illud in ore equi exprimat ſpumae decus, quam maculam imprimat iis, quae ſummo ſtudio ac labore perfecerit. porro autem a ratione caſus varietate diſtinguitur, nec in eodem ſtilo ac ſono orationis, ſemperque ſui ſimili concinnitate verborum ac ſententiarum, cura & ars occultari poteſt. quod ſi tantam habet difficultatem, quantam ipſe praeclare ſcribis, latine ſcribendi vis, ſi tanta requirit & praeſidia naturae & ſubſidia reliquarum rerum, eo major eſt admiratio literarum tuarum, in quibus clariſſimum ingenii & induſtriae lumen elucet. quae ſi te commemoratio laudis tuae non delectat, ea ſuperſedere poſſum, non autem id ſentire, in quo omnes conſen-
tiunt, nullo (*e*) modo poſſum. illud certe & poſſum & debeo, e
tibi in amore non concedere, qui, niſi etiam omnium in te colendo ſtudia ſuperarim, nihil profecto habeam, in quo me tua

(*a*) Hoc eſt, ſi ab eadem polite ſcribendi ratione non receſſeris.

(*b*) Non poteris efficere, ut, qui recte de eloquentia atque elegantia judicare poſſunt, non praeclare de tua latine ſcribendi facultate & ſentiant & loquantur.

(*c*) Subaudiendum eſt *aſſequére*; hac ſententia: quod recte aliquando, ſed caſu, non arte ac ratione, feceris, idem non ſemper, quotieſque volueris, recte item facere poſſis. quum igitur non una, ſed multae atque adeo omnes tuae, quas ſcribis, epiſtolae praeclare perfecteque ſcribantur, caſu id factum eſſe non poteſt.

(*d*) *Praecipuae artis pictor equum, ab exercitatione venientem, modo non vivum, labore induſtriae ſuae comprehenderat. cujus naribus ſpumas adjicere cupiens, tantus artifex in tam parvula materia multum ac diu fruſtra tenebatur. Indignatione deinde accenſus ſpongiam, omnibus imbutam coloribus, forte juxta ſe poſitam, apprehendit, & eam, velnti corrupturus opus ſuum, tabulae illiſit. quam fortuna, ad ipſas equi nares directam, deſiderium pictoris coëgit explere. itaque, quod ars adumbrare non valuit, caſus imitatus eſt.* Valerius Maximus lib. VIII. cap. 12.

(*e*) Immo mihi ſic potius dici videtur oportuiſſe: *non autem non id ſentire, in quo omnes conſentiunt, ullo modo poſſum.*

f tua dignum benevolentia probem. Julius Pogianus (*f*), quam ei ſtudes imponere correctoris epiſtolarum tuarum perſonam, non agnoſcit. quare petit a te, nomen ut iſtud invidioſum removeas, officioſum illud uſurpes laudatoris, &, ſi poſſit, imitatoris tui. Vale.

(*f*) Haec hujus epiſtolae clauſula, in qua ſic repente oratio a prima, ut ajunt, perſona ad tertiam transfertur, cui non huc aliunde immigraſſe videatur? equidem Pogianum exiſtimo haec ipſa verba, non ut heic relinquerentur, ſcripſiſſe, ſed ut ea in amici epiſtolam, ad ſe corrigendi cauſa miſſam, ad eumque ſine ulla correctione remittendam, inde poſtea, tali ſuo in ejuſdem epiſtolae calce de illius elegantia, ſcriptoriſque praeſtantia adſcripto judicio ac teſtimonio, transferrentur.

CXXXII.

a Jul. Pogianus Tiberio Capiteferreo. (*a*)

QUAE mihi tecum de tua latine ſcribendi facultate controverſia eſt, ea eſt ejuſmodi, ut, cum ipſe non agnoſcas, quam tibi tribuam eo in genere laudem, ego mendacii arguar a te, ab alio fortaſſe aſſentationis; niſi forte (*b*) utrunque tu ponis in meo crimine. eſt enim, quemadmodum quidem mihi videtur, in latebra epiſtolae tuae haec etiam in me occultata criminatio. ego igitur in te laudando mendax, &, ut leviſſime dicam, nimis blandus invenior? me ſtultum! qui, a quibus artificiis & natura, & aliquando (*c*) etiam ratione abhorruerim, nunc demum, quaſi me ipſe retexens, ad eadem illa confugiam, &, qui a potentioribus hominibus, vel maximis promiſſis praemiorum, nunquam a veritatis & officii reli-

(*a*) *Hieronymus de Capiteferreo*, inquit Oldoinius in Ciacconii *de cardinalibus* opere, *romanus, Recanatis filius, natus eſt x. Kalendas julii anno ſal.*1502. *ſeu, ut vult Aubery, anno* 1504.... *Paulus* (III.) *in octava cardinalium ordinatione, anno* 1544. *die* 19.*decembris habita, diaconum cardinalem S. Georgii ad Velum aureum illum renunciavit* ... *Hieronymus hic noſter diem ſuum clauſit extremum Romae in conclavi, dum comitia pro novo eligendo pontifice haberentur, die Veneris Kal.octobris, ex monumentis vaticanis & Ciacconio, ex Petramellario vero, decembris, anno* 1559. *hora noctis decima, dum aetatis annum ageret ſeptimum ſupra quinquageſimum, ſepultus in templo S.Mariae de Pace*. Hujus Hieronymi Tiberium, ad quem haec ac conſequentes quinque Pogiani epiſtolae, ſive potius codicilli, ſunt, fratris filium fuiſſe, exiſtimo. fortaſſe etiam ad eamdem proxime ſuperior data eſt.

(*b*) *fortaſſe* exempl. Emendavi. non enim a bonis latinitatis auctoribus *fortaſſe* cum *ſi* aut *niſi* conjungitur. & certe aliud latinis eſt *forte*, aliud *fortaſſe*.

(*c*) Non *aliquanto etiam*, ſed *multo etiam magis*, aut aliquid hujuſmodi, videtur dicendum fuiſſe.

religione deduci potuerim (*d*), repente nunc mutata sententia anteactam vitam meam nova hac turpique humilitate condemnem. sed non agam astute. vide, quam a te dissentiam de tua scribendi ratione. voluntatem & studium ea in re tuum si laudem, sim mei dissimilis; scripta nisi laudem ita, ut, si aliquanto plus diligentiae in nonnullis examinandis adhibeas, te iis, quorum est aliquod in latine scribendo nomen, comparem, invidus vel malevolus esse videar. at isti loquendi libertati praetendis (*e*) excusationem monitorum meorum, qui te veritatis cultorem esse velim. cupio quidem certe, eum esse te, qui, si alius sis, omnem & existimationis & salutis tuae curam abjicias necesse sit. sed aliis in rebus, quae actiones & vitam tuam continent, eum te praestes, quem jactas, veracem oportet. nam, quod ad controversiam nostram attinet, mendacii crimen in te recidit: quod quam vim habeat si consideraris, facile intelliges. sed mecum, ut voles & ut soles; quicum velim diutius jocari possis; ut liceat, vereor (*f*). quod ego tua causa magis doleo, quam mea. nec me mei hujus instituti poenitet, majorem alterius interdum commodorum habuisse rationem, quam utilitatis meae. Deus mihi praeclaram gratiam referet. Vale. tu brevi habebis, quicum in hac scribendi exercitatione (g) te exerceas. Vale.

CXXXIII.

(*d*) *potuerunt* exempl. Gratianus emendavit.

(*e*) *praebendis* exempl. Gratianus emendavit.

(*f*) In epistola, quae quinto post hanc loco sequetur, leguntur illa: *Quare, si mihi evenerit, quod vereor ne accidat, ut a te locorum & temporum intervallo disjungar, minus moleste feram. fruar enim absens certissima spe verissimae gloriae tuae. sin mihi facultas redeundi dabitur, perfruar aliquando praesens summa laetitia solidae laudis ejus juvenis, quem cum ego omnibus quibuscumque rebus possem, ornare studuissem, ornavit ipse & se, & praecepta ac monita mea, & me ipsum.* Quibus utriusque epistolae locis instantem nescio quem Pogiani ab urbe discessum, & incertum ad eam reditum significari, manifestum est. de urbe autem, immo & Italia, relinquenda actum cum Pogiano est summo studio ac contentione a card. Othone Truchsesio, augustanorum episcopo, per aestatem anni 1563. quo eodem tempore Pogianus ipse de neapolitano potius ad card. Alphonsum Caraffam, illius civitatis archiepiscopum, itinere, ut apud eum, valde id quidem cupientem, perpetuo esset, cogitabat. vide volumen III. pagg. 352. 398. 409. Itaque, si per illud ipsum tempus hi ad Capiteferreum codicilli scripti sunt, non dubium est, quin a me, non in hoc primo volumine, sed in illo tertio collocandi fuerint. sed nunc sesum est.

(*g*) Fortasse *ratione*, non *exercitatione* Pogianus scripsit, aut certe voluit scribere. quem autem significet eum, quicum Capiteferreus exercendus esset, nescio. sed tamen quiddam de M. Antonio Mureto suspicor: qui illa ipsa anni 1563. aestate redux ex Gallia in comitatu card. Hippolyti Atestii, pontificii legati, propediem Romam venturus exspectabatur.

CXXXIII.

Jul. Pogianus Tiberio Capiteferreo.

QUam vellem, me ex ingenio meo ſpectares & ex officio christiani hominis, non etiam fingeres ex occulta nonnullorum multiplicique natura! neque enim tibi ignotus eſſe debeo, cui totum me patefeci. ſed, ſi talis tibi eſſem cognitus, qualem ſemper ſtudui ut praeberem, cujus apertum, ut dicitur, pectus videre potuiſti, de ejus animi ſententia non dubitares. at illud dare volui auribus tuis. te ne, an ut me fallerem? alterutrum enim, niſi utrunque fuit, neceſſe eſt, ſi ad voluntatem tuam ſum locutus. at, mihi crede, neutram in partem cauſa fuit, tibi cur aſſentarer. quod ſi etiam fuiſſet in alteram, nunquam tamen adduci potuiſſem, cujuſquam ut gratia mentirer. abeſt tam hoc a natura, a ratione, ab inſtitutis
a meis, quam oſtentatio ingenii, aut praedicatio de virtute mea (*a*). at amore in te ſum elatus, quod tibi tribui eloquentiae laudem. eſt iſtuc quidem veriſſimum, te a me, quam qui maxime, di-
b ligi. ſed tamen tanti is amor non fuiſſet, quo (*b*) vani aut certe blandi hominis perſonam ſuſciperem. reſtat, quemadmodum ſcribis, ut prudenter fecerim, quod tuam epiſtolam laudibus extulerim: praeclara enim ingenia ad virtutem maxime gloria incitantur. at, niſi res ipſa eſſet ejuſmodi, ut, niſi tibi ipſe defueris, te in eorum numerum venire poſſe conſiderem, qui noſtra aetate hujus principatum facultatis tenent, non modo non tibi tantae laudi darem, quod ſcriberes, ſed jampridem etiam rationem de te commutaſſem meam. cave igitur exiſtimes, eam laudem prudentis cujuſdam fuiſſe conſilii, ut
c te videlicet falſi (*c*) praeconii illecebris in ſtudio latine ſcribendi retinerem: ſed, quod in ea exercitatioue, homine libero dignif-

(*a*) Eſt hujus codicilli in codice vaticano 3432. pag. 282. aliud exemplum: in quo aliter haec eadem, ac pluribus quidem verbis, leguntur ita: *abeſt tam hoc a natura, a rotione, ab inſtituto meo, quam illud, de qua me tibi ut purgarem, tantopere laborandum fuit. ſed me beatum, quod ad id attinet, cum* (ſic) *reliqua tempore, miſerum bis quinque menſibus! at amore &c.*

(*b*) M. Brutus in epiſtola ad Ciceronem, quae eſt decimaſexta libri ſingularis epiſtolarum ipſius Ciceronis ad eumdem Brutum: *Sed nihil tanti fuit, quo venderemus fidem noſtram & libertatem.* Sed uſitatius *tanti* cum *ut*, quam cum *quo*, conjungitur. vide volumen IV. pag. 154.

(*c*) *falſis* exempl. *falſis his laudum illecebris &c* cod. vatic. Sed *falſas* dici *illecebras*, mendoſum mihi viſum eſt: quum *fallacia* quidem in *illecebris*, non vero *falſitas* eſſe poſſit; contra *falſum praeconium*, *falſae laudes* rectum eſt.

dignissima, versari te cum ingenio & industria intelligo, propterea inflammatum cuperem etiam magis incendere. quam tu si mihi prudentiam videri vis, non repugno: sin ob aliam caussam me in eo prudentem appellas, scito, aeque me a falsis & laudibus & criminibus abhorrere. spero, te, confessione expiatum, divinam hostiam sumpsisse; cupio quidem certe. Vale.

CXXXIV.

Idem Eidem.

TU, mi Tiberi, vereris, ne quid in me peccaris? aut, si quid etiam peccaris, ne ea re aliquid de mea in te voluntate remittatur? non est hoc amoris erga te mei, non illud humanitatis tuae. sed, ut aliquod erratum tuum fuerit (quod omnino negare non ausim, ne simul tibi caussam scribendi ad me bellissimam epistolam fuisse negem), hanc certe debeo gratiam perturbationi illi, quae te propulit, ut eo progederere, quo nisi processisses, neque ego tibi meae in te charitatis, neque tu mihi tui ingenii tantum specimen dare potuisses. nec vero mihi antea fuit ignota ratio latine scribendi tua, qui tibi ex romana nobilitate in ea laude anteponerem neminem. sed adhuc ex ea parte probabatur, quod, quae ab aliis communi italorum lingua scripta essent, tu latine redderes sic, ut illi ipsi literarum scriptores, si eas legant epistolas, sua a te cogitata ornata esse fateantur (a) necesse sit. quod autem, si non a
majoris facultatis, maturioris certe prudentiae est, apte literis mandare posse te cogitationes tuas, neque tu antea confidebas, & ego sperare magis, quam judicare poteram. ergo, quid possis, summa mea cum voluptate cognovi. ego vero, etsi te unice diligebam, tamen, quod nulla ejus generis exorta esset offensio, quae summam amicitiam in discrimen posset adducere, singulari me in te studio & amore esse mihi vix persuaderem, nisi illo ipso discrimine, tanquam aurum igne, sic meam in te benevolentiam probatam viderem. gratulor igitur utrique nostrum, quod in illo incommodo, si quod fuit, tantum communis commodi fuerit. Reliquum fortasse sit, tibi ut ad eas laudes, quas mihi amanter magis, quam vere, tribuis, respondeam; quibus si opponam consuetudinem meam & veritatem ipsam, earum me nihil agnoscere, huic certe loco satisfaciam. sed, si

 haec

(a) *fatentur* exempl. Gratianus ex eo fecit *faterentur*. ego, neutri obsequutus, *fateantur* reponendum putavi.

haec Julii fit, ut profecto est, oratio, certe non est ad Tiberium, id est ad juvenem, quo nihil mihi charius sit in terris. quare scito, quae mihi cunque dantur a te, ut ea, quae ab eximia in me benevolentia proficiscuntur, esse jucundissima. Quod attinet ad illam gratiam, quam te relaturum scribis, mihi jam tu eam cumulatissime retulisti, cum ea scribis, quibus & te polite prudenterque scribere, & me a te vehementer amari intelligam. Vale.

CXXXV.

Jul. Pogianus Tiberio Capiteferreo.

EGO vero in te amando constans & esse & videri cupio; neque fere quicquam est, quod magis prae me tulerim. quinetiam, cum hujus in te amoris constantia & praedicatio mea quosdam offenderet, partim amantissimos mei, partim non cupidissimos tui, cumque iidem illi mirarentur animi mei inductionem & voluntatem, eandem omnibus attuli causam, quam nescio an omnibus probarim, me id facere merito tuo. illud scio, nonnullos, me a te alienare saepe conatos, ad extremum, cognita firmitate mea, de sententia destitisse. sed quid mirum est, illis ea in re nihil processisse, cum ne tu quidem, qui, nescio quo errore ductus, idem paene, quod illi, agere videbare, tibi me immutare potueris? quare non est, quod posthac dubites de mea voluntate, in qua adhuc, & aliis permultis, & te ipso repugnante, permansi. multo minus ego in dubium venire possum de humanitate Tiberii mei, cujus refertum animum mihi semper videre visus sum non modo hujus officii, sed virtutum omnium quasi seminibus, ut, si quis, tanquam infelices herbas, quibus quodammodo oppressa illa semina non adolescerent, quandam tolleret consuetudinem, uberrimam inde praeclarissimarum rerum frugem non ita multo tempore perceptum iri, intelligerem. eam ut vim praestantium laudum, evulsis stirpibus incommodarum opinionum, elicerem, aliquid mihi laboris & molestiae subeundum putavi, praesertim cum sperarem, fore, ut amplissima illa tuae gloriae seges ad aliquem meum fructum redundaret. sed nobis jam omnia faciliora erunt, vel facillima potius, Dei benignitate, cui & te reconciliatum esse mirabiliter laetor, &, ut vita & oratione satisfacias, te vehementer rogo. Vale.

CXXXVI.

CXXXVI.
Idem Eidem.

NUnquam ego pecuniam expetivi tuam, nunquam illud vulgare, quod poteſt eſſe mihi & aliis neſcio quibus commune, ſtudium patrocinii ac ſacerdotii tui; ſed religioſum, innocentem, laudatum a laudatis viris, a te ipſo exultum & ornatum, colligentem bonorum omnium benevolentiam, quicquid eſt optimarum artium addiſcentem, fidentem Deo, fretum virtute, gravitate, conſtantia, Roma vetere dignum, vigentem, florentem, charum piis omnibus videre te volui: vidi. quare, ſi mihi evenerit, quod vereor, ne accidat, ut a te locorum & temporum intervallo disjungar (*a*), minus moleſte feram. *a* fruar enim abſens certiſſima ſpe veriſſimae gloriae tuae. ſin mihi facultas redeundi dabitur, perfruar aliquando praeſens ſumma laetitia ſolidae laudis ejus juvenis, quem cum ego omnibus quibuſcunque rebus poſſem ornare ſtuduiſſem, ornavit ipſe & ſe, & praecepta ac monita mea, & meipſum; ut a divino hoc adoleſcente animum, oculos, corpus denique meum nunquam adducar ut ullo modo removeam. illa erit vita, Tiberi, jucundiſſime fili, cum tu recordatione inſtitutorum & conſiliorum meorum, ego teſtimonio ſingularis virtutis & eloquentiae tuae beatam vitam agam.

(*a*) Vide epiſt. 132. pag. 223.

CXXXVII.
Idem Eidem.

MAle ſit controverſiis, male perdito illi, qui tibi iſtius morbi cauſam attulit. quid enim ſit, animo vacuo & valido corpore ſi eſſes, quod in hac latine ſcribendi laude non aſſequare? duo menſes ſunt, cum Ciceroni multam ſalutem dixiſti: & tamen eas ad me dediſti literas, quas, ne vivam, ſi quiſquam ex aequalibus tuis, ex iis inquam, qui nunquam ponunt de manibus Ciceronem, ſcribere queat. quo magis & te amo, & doleo tua cauſa. ſed mihi ſtat iſti ingenio, etiam ſi tibi tu deſis, non deeſſe, ne ſumma ſpes ſummae laudis intereat. erit igitur mecum tibi negotium, teque vel libente vel invito perficiam, ut Tiberio meo non ita multo tempore relatae veteris eloquentiae gloria tribuatur. ardeo & tui videndi, & te-

& tecum de nonnullis agendi cupiditate . haec ex eadem illa opera N. (*a*) ex cujus literis tantam capio molestiam , quantam ex tuis voluptatem , quam singularem esse scito . totum hoc quid sit nescio . somnum certe capere me non posse sperarim , nisi aliquid , si modo hoc aliquid est , ad te scripsero . Vale .

(*a*) Voluisse Pogianum , sive Gratianum potius , sub hac littera *N.* occultare nomen card. Othnnis Truchsesii , vix est dubitandum , si conjectura mea de tempore , quo hosce ad Capiteferreum codicillos datos existimem, vera est: quam supra ad epistolam 132. pag. 223. exposui , sive potius indicavi . De molestia autem , quam ex opera , illi cardinali in scribendis ejus nomine latinis litteris danda , Pogianus capiebat , audiendus est ipse in epistola ad Franciscum Davanzathium (quam habes in volumine II. pag. 184.) die 21. dec. an. 1560. Romae data . *Ego*, inquit , *susceptum paulo ante scribendi laborem sum persecutus : in quo, praeter ineptias innumerabiles & ipsam barbariem , quae mihi devoranda est , opprimor negotii magnitudine . nam , qua is est ambitione , cui operam locavi meam , & sexcentis literis necesse habeo respondere , & multos praeterea lacessere epistolis* .

CXXXVIII.

N. N. N. N. (*a*)

IN omnibus meis ad eos cardinales literis , qui a Paulo IV. pontifice max. facti sunt , me justissimam hanc tum illis tum ordini nostro gratulandi causam habere intelligo , quod a pontifice sint adornati , longe omnium , quos nostra aetas viderit , optimo ac sapientissimo ; cujus equidem tanti judicium facio , ut ne ipsi quidem honori amplissimo plus tribuam . itaque commu-

(*a*) Neque cujus nomine hanc epistolam Pogianus scripserit , neque ad quem , neque quo tempore , aut noster aut vaticanus codex ostendit . ego cardinalis Dandinii nomine ad Joannem Bertrandum tolosanum , senonensium archiepiscopum , cardinalem recens a Paullo IV. idibus mart. an. 1557. creatum , scriptam reor . Dandinius quidem *bis* , ut est apud Oldoinium in ejus vita , *a Paulo III. in Galliam ad Franciscum primo , deinde ad Henricum filium , Galliarum reges , internuncius , de pace acturus , missus est* . apud Franciscum autem atque Henricum maxima floruisse gratia Bertrandum, idem Oldoinius est auctor . potuerunt eae Dandinii legationes occasionem ei dare Bertrandi cognoscendi , seseque ad ejus familiaritatem applicandi , ex qua sint illa in se ab eo profecta officia , quae in hisce litteris significantur , illis praesertim verbis : *cum istic* (scil. in Gallia , & fortasse Lutetiae Parisiorum) *fautor rerum fuisti & adjutor mearum* . nisi haec me mea fefellit conjectura , recte hanc epistolam mense martio anni 1557. fuisse datam existimabimus . exstant Jacobi Putei cardinalis litterae eodem anno prid. non. quint. ad hunc Joannem Bertrandum datae, quibus ei cardinaliciam dignitatem gratulatur . eae , cum reliquis epistolis a Latino Latinio , qui fuit a secretis Putei , scriptis, Romae primum typis impressae , prodierunt anno 1659. non , ut Oldoinius in Bertrandi vita ait , 1559.

muniter ad eos omnes hac ratione uti soleo, quibuscum nihil mihi intercedit ejusmodi, quamobrem aut laetitia ejus rei mea praecipua esse debeat, aut gratulandi officium singulare. in amplitudine vero tua solemni hac quasi formula gratulationis contentus esse minime possum. nam egregia tua virtus, praestansque doctrina & industria, regno isti (*b*) maximo, atque adeo b
regi ipsi (*c*), regum ornatissimo, probatissima, summa praeterea c
humanitas, quam praesenti mihi, studium etiam, quod absenti impertivisti, cum istic fautor rerum fuisti & adjutor mearum, plus a me in gratulando officii postulant, quam quantum aliis eo in genere fortasse detulerim. sed profecto, pro mea eximia in te benevolentia & observantia, cujus te mihi conscium esse spero, quod oratione non assequor, me tibi animo praestare, re etiam semper praestiturum, pro certo habebis. qua spe fretus, utar modo ea clausula, qua possum. ego, in summa laetitia, qua affectus sum ex amplificatione honoris tui, & tibi de praestantissimarum tuarum virtutum ornamento, & ipsi sacro collegio vehementer gratulor de nova hac decoris accessione, quam in tua amplitudine collegis tuis omnibus factam esse non dubito. Deum vero ac dominum nostrum Jesum Christum precor, ut tibi istum honorem ex ejus voluntate, atque ex tua pietate & virtute, quandiu ipse voles, administrare liceat.

(*b*) Galliarum. (*c*) Henrico II.

CXXXIX.

Hier. Card. Dandinius Sebastiano Regulo. (*a*) a

ITA mihi persuaseram, fore, ut nobis modo (*b*), quibus b
natura necesse est, de Anselmi amore concederes, cura vero ac diligentia tuendi & erudiendi adolescentis & cupiditatem nostram & tuum officium expleres. itaque studium istud tuum & institutum laudamus, deque eo tibi gratiam habemus. peti-

(*a*) De Sebastiano Regulo vide epistolam 112. pag. 168. Hujus curae atque institutioni card. Dandinius, Romam ex Aemilia reversus, Anselmum, fratris filium, Bononiae commendarat.

(*b*) Hoc posuerat in suis litteris Regulus, se, in Anselmo amando, uni dumtaxat card. Dandinio, qui patruus illius esset, eumque propterea arctiore quadam, utpote naturali, caritate complecteretur, concedere, praeterea nemini.

petimus vero a te, ut, si quid unquam intelliges Anselmo vel deesse, vel impedimento esse, quominus is esse possit, quem tua institutione freti futurum confidimus, de eo nos vere facias certiores. Vale.

C X L.

a **Hieronymus Card. Dandinius Anselmo fratris filio. (a)**

SI & praeceptorum meorum & consuetudinis tuae meministi, ut ad religionem & innocentiam valetudinis ac studiorum curam adjungas, scito, te, qui mihi charissimus es, multo etiam fore chariorem. neque vero dubito, quin intelligas, quam non modo ad officium tuum, sed ad existimationem quoque nostram pertineat, retinentem esse te quadripartitae istius
b rationis (b): cujus tibi rei haud magnam laudem deberi, de me saepius audivisti, nisi praesentis tui studium absens aliquan-
c do tulerere (c); quod illud timoris & obsequii cujusdam nonnunquam esse soleat, hoc amore virtutis & certo judicio fieri necesse sit. quamobrem voles videri, te tam oculis meis, quam constantiae tuae, servire. illud certe velle debebis, ut, quod tua voluntate studiose facis, libentius etiam ac diligentius nostra causa facias. qua in re multum te adjuvabit tum hortatu
d tum praeceptione sua magister tuus (d), & doctus, &, ut ex tuis proximis literis cognovi, diligentissimus, & vir in primis bonus. non parum tibi praeterea ad id adjumenti afferet Sex-
e tini nostri probitas, atque (e) spectata in te fides & benevolen-
f tia: quibus (f) tantum tribues & amoris & studii, quantum utriusque officium in te tum tuendo, tum excolendo, postulat. Tu de tota & vitae & studiorum tuorum ratione septimo quoque

(a) Harum ad Anselmum Dandinium litterarum, cardinalis Hieronymi patrui nomine scribendarum, initium Pogianus fecit mense sive aprili sive majo anni 1557. in ea enim epistola, quae ad eumdem Anselmum die 16. aprilis anni 1558. data est, ita scriptum video: *Annua jam jam erit exercitatio latine ad nos scribendi tua.* exercere autem se in latine scribendo Anselmus coepit statim atque hanc primam latine scriptam a patruo accepit, qui sic illi in ea praecipiebat: *Tu de tota & vitae & studiorum tuorum ratione septimo quoque die latine ad me scribas velim.*

(b) Scilicet religionis, virtutis; valetudinis, studiorum.

(c) Hoc est, nisi idem in quadripartita illa ratione studium, eamdemque diligentiam, quam, cum una essemus, adhibebas, tum quoque, cum absens a me fuisses, olim retenturus esses.

(d) Sebastianus Regulus.

(e) Aberat ab exempl. vocula *atque*: quae mihi visa est abesse non debuisse.

(f) Regulo, atque Sextino.

que die latine ad me scribas velim. in quo etsi non impedio quominus doctoris vulgari argumento interdum utaris (*g*), g scripto tamen & sermone tuo latino hoc literarum officium semper mihi censeo persolvas. Tuae quoque tum pietatis tum charitatis fuerit minime committere, ut vel a parentibus, vel a Joanna sorore tuae literae desiderentur. Fulvium nostrum fraterne, ut facis, ama; quem etiam, ac Regulum, doctorem tuum, meo nomine salutabis. Vale.

(*g*) Permittit, ut epistolarum, ad se ab Anselmo mittendarum, argumenta, ab Regulo doctore vernacula lingua discipulo aliquando dictentur: verum, ut eadem, per Anselmum in latinum conversa, ad se mittantur, praecipit.

CXLI.

Idem Eidem.

GRata mihi vehementer est memoria ista tum virtutis tum salutis tuae, quam te, ut debes, tam diu conservare existimabo, quam diu is fueris, quem esse te & doctoris & tuae literae significant: cujus, ut spero, officii partes vitae tuae tempore metiere. me vero ne absentem putaris unquam, sed omnibus & sermonibus & actionibus tuis interesse. quare etiam, quemadmodum mihi si coram vitae & studiorum rationes exponeres, verbis, credo, tuis uterere, sic, cum mecum per literas quasi colloquéris, istud officium scripto tuo, non dictato aut praescripto alieno, tibi faciendum censeo. *Condiscipulos* istos, si latini sermonis ratio habenda est, non (*a*) *socios*, insti- a tutis tuis *accommodatos*, non *commodos*, nactum te esse, gaudeo: quibus idem vere de te licere dicere, valde cupio. Vereor, ne brachiorum tuorum gracilitas & imbecillitas follis (*b*) b istius

(*a*) Videtur Anselmus in suis ad patruum litteris ita scripsisse: *Socios meis institutis commodos nactus sum*. cui loco a Pogiano, patrui ipsius nomine, ita respondetur, ut duae illae voces *socios*, & *commodos* reprehendantur; pro quibus, si latine loquendi consuetudinis ratio habenda esset, *condiscipulos*, & *accommodatos* dicendum fuerat.

(*b*) *filis* exempl. Emendavi ex cod. vatic. *Follem* lusorium (italice *pallone*) omnes norunt, eumque non nisi validis lacertis expulsari posse constat: ut mirandum sit a Martiale libro XIV. epigr. 41. follem ita de se loquentem induci potuisse:

Ite procul, juvenes. mitis mihi convenit aetas.
Folle decet pueros ludere, folle senes.

Sed fortasse veterum romanorum follis non nisi ex agnina vesicula fuit, flatu oris intentus, pila paganica aliquanto amplior, & manu in pugnum contracta facile vel a pueris (quod nostri etiam faciunt) excutiendus. at vero is, qui nunc in usu frequentiore est, ex

istius pondus ferre non possit. quare in ista etiam re, quam in reliquis adhibes, moderatione velim utare. Vale.

ex crassiore multiplicique aluta confectus, humani capitis magnitudinem ferme superans, vento, per aeream fistulam valide immisso, distentus, roboreo multarum librarum brachiali caestu propellitur.

C X L I I.

Hier. Card. Dandinius Anselmo fratris fil.

PErge vero, Anselme, ut facis, tenere institutum tuum. constabit enim mihi semper fructus istius otii, si literarum, quas ad nos dederis, sermonem tuum esse constiterit. qua de re quid nobis placeat, ex tertia jam epistola cognoscesa. literas modo tuas (a) desidero, elegantiam literarum minime adhuc a te ego quidem. quinetiam tua, ut nunc est, elaborata oratio fraudis habet suspicionem. equidem facultatis istius tuae magnam spem pono partim in ingenio ac studio tuo, partim in eruditione ac diligentia doctoris. sed rei maturitas nondum venit. quamobrem scribes ad nos interea vel inanes literas, vel tribus versiculis, vel quicquid in
b buccam venerit; dummodo ipse scribas (b). cavebis vero ab ista loquendi formula, *in causa esse*, *ut*: pro ea reponas *cau-*
c *sam*, vel *causae*, *esse* (c), *cur*. vitabis etiam non *studia*, sed *ordinaria*,

(a) Hoc est, tuo, ut ajunt, Marte scriptas, non a magistro aut ab alio totidem verbis dictatas.

(b) Idem dicit, quod supra dixit, cum ait *literas moda tuas desidero*.

(c) Similiter atque imperitus hic adolescens, peccarat olim vir quidam, aeque imperitus, verum sua ac nonnullorum, ejus similium, opinione, omnis latinitatis atque elegantiae valde peritus, in quodam suo satyrarum contra universam Societatem Jesu famoso libello, Veronae (corrige *Lucae*) anno 1744. edito: atque ita pag. 7. scripserat *In causa fuit*, *ut litem inferremus iniquam*. cujus ego libelli quum non minus ignorantiam quam impudentiam cognosci aliqua ex parte vellem, scripsi de ea tota re quamdam ad Joannem Vincentium Lucensem epistolam, Tridenti deinde anno 1754. vulgatam; in qua versiculi etiam illius mendam his verbis pag. 23. notavi: *Non* in causa esse, *sed* causam, *aut* causae, esse *latine dicimus*; *neque tum particula* ut, *sed* cur, quare, quamobrem, *adhibenda est*. Ille autem, contra atque ego volueram atque speraram, nihilo neque eruditior neque modestior factus, alterum libellum pari propemodum petulantia atque imperitia composuit, Romaeque anno 1756. typis barbiellinianis vulgavit hoc titulo: *Fr. Vincentii Mariae Dinellii, Cathedratici Casanatensis, Ord. Praed. ad Carolum Noccetium & Hier. Lagomarsinum Presbb. e Soc. Jesu de grammatisticis* (sic) *quibusdam triciis epistolae*. quo in libello pag. 79. postquam epi-

naria, & *quotidianis*, vel *solemnibus* contentus eris : illa prae-

epistolae meae illa verba recitavit, quasi noo ego id ipsum, quod & Pogianus & quotquot latine vel olim scisse, vel nunc scire existimaotur, improbarunt, reprehenderim, cootinuo sic irridens atque iosultans exclamat : *O summum grammaticum, cui committas adolescentem, si quem forte in hoc disciplinoe genere recte institutum velis. Quid? an Cicero* in causa sunt *nusquam dixit*? Tum, per Herculem jurans, mirari se dicit, me eorum, quae saepe in epistolis Cicerouis legerim, non meminisse. *Cicero nomque*, inquit, *in prioris libri epistola 1. ad Familiares, aegre se ferre dicens, quod Lentulo satisfocere nequiret* „ Ego, *inquit*, quia non idem in tua causa efficio, vitam mihi esse acerbam puto. Io causa haec sunt. Ammonius regis legatus aperte pecunia nos oppugnat &c. „ *Viden' ut Tullius causom, quamobrem non idem efficeret, Ammonium regis legatum fuisse affirmans &c.*, in causa haec suot *scripserit*?

Ego vero, quod nusquam in Tullio est, in Tullio *videre* noo possum. unum quidem illud video, oihil a quoquam imperitius, quam hoc est a casanatensi cathedratico dictum, dici potuisse. sed, quoniam idoneus non existimor, cui imberbis *adolescens institutionis latinae causa committatur*, barbatum hunc ego virum Paullo Manutio, *summo* sine controversia *grammatico*, instituendum in hac quidem re atque erudiendum committam. Sic igitur Manutius verba illa *in causa haec sunt* in suo in epistolam illam libri primi primam commentario interpretatur : *Haec sunt, quae tibi, quo in statu causa sit, significare possine.* Idemque paullo supra, quid *causam tuam* Cicero dixerit, explicans, *Causa*, inquit, *& hic & aliis in locis pro eo sumitur, quod aliquem proprie pertinet; ut paullo post in causa haec suot, id est io curanda tibi reductiooe regis, & infra* hac regia causa excepta, *& in extremo* nos in hac causa auctoritatem eo minorem habemus. *Differunt autem res & causa, &, ut arbitror, in eo differunt, quod res patet aliquanto latius quam* causa : *ut res totum negotium significet*, causa *vero negotii portem illom, quae ad Lentulum pertinet, ut scilicet restitutio regis ad eum deferatur*.

Heus tu, casanatensis cathedratice, *viden'*, ut Manutius, *summus grammaticus*, verba illa *in causa haec sunt* interpretatus fuerit? mirarís ne adhuc, Herculem illum tuum testatus, me *eorum, quae saepe legerim in epistolis Ciceronis, non meminisse*? Est igitur in Ciceronis hoc loco *causa* non id, ex quo aliquid efficitur, sed sive *negotium*, sive oegotii, de quo tum Romae agebatur, *pars* illa, quae ad Lentulum pertinebat; totumque illud *in causa haec sunt* hoc valet : *in hac re atque in hoc reducendi Alexandrini regis negotio haec insunt : rei negotiique hujus status hic est : hujus rei atque negotii praecipua capita ac tamquam momenta haec sunt.* atque haec quidem ipsa continuo enumerare incipit Cicero, pleraque certe oegotii, ex sua Lentulique sententia conficiendi, consilio ac rationi admodum incommoda (quale est illud primum de Ammonio, regis legato), nonnulla tamen Lentuli cupiditatem, suamque pro eo contentionem mirifice adjuvantia; cujusmodi illa sunt, quae non multo post sequuntur : *cum in sermone quotidiano, tum in senatu polam sic egit* (Cn. Pompejus) *causam tuam, ut neque eloquentia majore quisquam, neque gravitate, nec studio, nec contentione agere potuerit; cum summa testificatione tuorum in se officiorum, & amoris erga te sui . . . Hortensii, & mea, & Luculli sententia*

terea ſic a te dici velim *ne plura , ne longior ſim , ne ſim multus ,*

tia cedit religioni de exercitu (teneri enim res aliter non poteſt) , ſed ex illo ſenatus conſulto , quod te referente factum eſt , tibi decernit , ut regem reducas .

Jam , qui illa *in cauſa haec ſunt* hoc ſignificare vult , *cauſae , quamobrem mihi non liceat in re tua idem nunc efficere , quod in mea tu olim effeciſti , hae ſunt , quas deinceps enumerabo ,* eumdem neceſſe eſt hoc etiam velle , Ciceronem inter cauſas , propter quas Lentuli negotium confici a ſe ex utriuſque ſententia ac voluntate non poſſet , illas etiam recenſuiſſe , & quod Cn. Pompejus Lentulo ejuſque cauſae incredibiliter faveret , & quod Hortenſius , Lucullus , atque ipſe adeo Cicero regia illam reductionem , in qua Lentuli tota cauſa continebatur , eidem Lentulo ſua ſententia decernerent . quod quidem velle , nihil aliud eſt , quam ſtultitiae ſuae , plane , atque etiam *hercle , admirandae* , participem Ciceronem facere velle .

Caeterum , ſi quis non Ciceronis , neque cujuſquam ex optimae latinitatis auctoribus exempla requirat , ſed cujuſvis , modo latini , ſcriptoris auctoritate contentus ſit , huic ego tamquam homerico cuidam Glauco , non pluris χρύσεα , quam χάλκεα facieoti , C. Plinium Caecilium Secundum loquutionis illius *in cauſa eſſe* pro *cauſam* , ſive *cauſae , eſſe* , auctorem , quem inepte atque adeo non latine loquuturus ſequatur , dabo . *Nec difficultas* (inquit lib. VI. epiſt. 10. aldinae edit. an. 1508.) *operis in cauſa , medici ac potius exigui , ſed inertia ejus , cui cura mandata eſt* . iterumque libro X. epiſt. 21. *Hoc* , inquit , *in cauſa fuit , quo minus ſtatim revocandos putarim* . Haec Plinius , neque tamen non veriſſime a me dictum exiſtimo , qui e noſtris ſimiliter loqueretur , eum *non latine* loquuturum . Quid igitur ? dicet aliquis : ita loqui , quemadmodum latinus auctor loquutus eſt , non erit loqui latine ? ſane non erit , niſi idem latinus auctor ita loquutus fuerit , quemadmodum ii , quos bonos latinitatis auctores fuiſſe conſtat , loquuti ſunt . hoc quam vim habeat , controverſia quadam , quae fuit olim Ciceroni cum T. Pomponio Attico , in medium allata , ſatis intelligetur . quum enim Cicero in quibuſdam ſuis ad eum litteris ita ſcripſiſſet *in Piraeea cum exiſſem* , quumque Atticus particulam illam *in* , oppidi praepoſitam nomini , improbaſſet , Cicero cauſam ſuam in ea ad ipſum Atticum epiſtola , quae libri ſeptimi tertia eſt , egit his verbis : *Venio nunc ad* Piraeea : *in quo magis reprehendendus ſum , quod homo romanus* Piraeea *ſcripſerim , non* Piraeeum *(ſic enim omnes noſtri loquuti ſunt) , quam quod* in *addiderim . non enim hoc ut oppido praepoſui , ſed ut loco . . . ſequutuſque ſum , non dico Caecilium* „ Mane ut ex portu in Piraeeum „ *(malus enim auctor latinitatis eſt) , ſed Terentium , cujus fabellae , propter elegantiam ſermonis , putabantur a C. Laelio ſcribi* „ Heri aliquot adoleſcentuli coimus in Piraeeum „ . *&c.* Fatetur Cicero , jure ſe reprehendi potuiſſe , quod homo romanus , hoc eſt latinus ſcriptor , *Piraeea* , quod nemo latinorum umquam dixerat , non *Piraeeum* , quemadmodum latini omnes ſemper loquuti fuerant , ſcripſiſſet . non igitur , aliquid non latinum ſibi , latine ſcribenti , excidiſſe , idem etiam confitetur ? & mirabimur , Plinio , homini novocomenſi , quique lingua latina ſeneſcente ac propemodum occidente vixit , tale aliquid excidere potuiſſe ? Praeterea , duos latinos auctores Cicero quum haberet , quibus illud *in* , praepoſitum *Piraeeo* , tueri poſſet , Caecilium atque Terentium , *non Caecilium* , inquit , *ſed Terentium ſequutus ſum* . Cur non etiam Caecilium ? quia *malus* , inquit , *auctor*

tus, *ne longius faciam*, & ejuſmodi: quae pluribus verbis incul-
Gg 2 cas,

ctor latinitatis eſt Caecilius. ergo inerant in Caecilio, latino ſcriptore, quaedam, quae latina non eſſent, quaeque propterea ſiqnis alius, latine ſeribens, uſurpaſſet, latine non loqueretur. nam, ſi nihil non latinum in eo repertum eſſet, non *malus*, ſed bonus atque adeo optimus maximeque idoneus *auctor* fuiſſet ad eorum omnium, quae quis ab eo ſumſiſſet, latinitatem demonſtrandam.

Eodem pertinent, idemque conficiunt (hoc ſcilicet, in latinis ſcriptoribus, hoc eſt iis, qui, latina lingua dominante ac vigente atque etiam florente, ſcripſerunt, quaedam non latina ineſſe poſſe) tum praecepta latinis oratoribus de latine loquendo a Cicerone in oratoriis tam multis libris tradita, tum laudes latinis hominibus, qui latine loquerentur, ab eodem tributae. nam neque praecipiuntur neque laudantur ea, quae fieri non niſi uno modo poſſunt. Placet Ciceronis ipſos illos locos afferre, ne qua dubitatio in re, nondum ſatis omnibus perſpecta, relinquatur. *Nam, quoniam eloquentia conſtat ex verbis & ſententiis, perficiendum eſt, ut pure & emendate loquentes, quod eſt* latine, *praeterea & propriorum & tranſlatorum elegantiam perſequamur* (in libello de optimo genere oratorum cap.4.). *Sermo purus erit &* latinus: *dilucide planeque dicetur: quid deceat, circumſpicietur* (in Oratore cap.79.). *Audieram etiam, quae de orationis ipſius ornamentis traderentur: in quo praecipitur primum, ut pure &* latine loquamur, *deinde ut plane & dilucide, tum ut ornate* (lib. I. de orat. cap. 144.). *Quid jucundius auribus noſtris umquam accidit hujus oratione Catuli? quae eſt pura ſic, ut* latine loqui *paene ſolus videatur* (lib.III. de orat. cap.29.). *Qui nam igitur dicendi eſt modus melior ... quam ut* latine, *ut plane, ut ornate, ut ad id, quodcumque agetur, apte congruenterque dicamus?* (ibid. cap.37.). *Neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui neſciat; nec ſperare, qui* latine non poſſit, *hunc ornate eſſe dicturum* (ib. cap.38.). *Quarum* (veterum oratorum ac poëtarum) *ſermone aſſuefacti qui erunt, ne cupientes quidem poterunt* loqui niſi latine. *neque tamen &c* (ib. cap.39.). *Iiſdem temporibus L.Furius Philus perbene* latine loqui *putabatur, litteratiuſque quam caeteri* (in libro de claris oratoribus cap.108.). *Nam de T. Flaminino, quem ipſe vidi, nihil accepi, niſi* latine *diligenter* loquutum. *iis adjuncti &c* (ib. cap.109.). *P. Scipio ... non multum ille quidem nec ſaepe dicebat, ſed &* latine loquendo *cuivis erat par, & omnes ſale facetiiſque ſuperabat* (ib.cap.128.). *Multae litterae* (in Q. Catulo) ... *incorrupta quaedam* latini ſermonis integritas: *quae &c* (ib. cap. 132.). *M. Aurelius Scaurus non ſaepe dicebat, ſed polite.* latine *vero in primis eſt eleganter* loquutus. *quae laus eadem in A. Albino bene loquendi fuit* (ib. cap.135.). *Nam ipſum* latine loqui *eſt illud quidem, ut paullo ante dixi, in magna laude ponendum: ſed non tam ſua ſponte, quam quod* eſt a pleriſque neglectum. *non enim tam praeclarum eſt* ſcire latine, *quam turpe* neſcire; *neque tam id mihi oratoris boni, quam civis romani proprium videtur* (ib.cap.140.). *Erat* (in L. Craſſo) *ſumma gravitas ...* latine loquendi *accurata & ſine moleſtia diligens elegantia* (ib. cap.143.). *Eodem tempore M.Herennius in mediocribus oratoribus* latine *& diligenter* loquentibus, *numeratus eſt* (ib. cap. 166.). *Tum Brutus. Quid tu igitur, inquit, tribuis iſtis externis quaſi oratoribus? Quid cenſes, inquam, niſi idem, quod urbanis, praeter unum, quod non eſt eorum urbanitate quadam quaſi colorata oratio? & Brutus. Qui eſt, inqui, iſte tandem urbanitatis color?*

Ne-

cas ; neque ſatis latinis . quae te *percepiſſe* ſcribis *a magiſtro* , perfe-

'*Neſcio , inquam : tantum eſſe qaemdam, ſcio . id tu , Brute , jam intelliger , cum in Galliam* (ciſalpinam ; in qua novocomenſis urbs, Plinii noſtri patria, fuit) *venerir . audies tu quidem etiam verba qnaedam non trita Romae* (qualia multa in eodem Plinio leguntur : intes quae ipſum illud *in cauſa eſſe* recenſendum eſt) : *ſed haec mutari dediſcique* (idque *latine loqui* volentibus omnino faciendum eſt) *poſſunt . illnd eſt majus , quod in vocibnr noſtrornm oratorum recinit quiddam & reſonat urbanius* (ib. cap.170.& 171.) . *Erant tamen , quibus videretur illiur aetotis tertius Curio , quia ſplendidioribur fortaſſe verbis utebatur , & quia* latine non peſſime loquebatur , *uſu , eredo , aliquo domeſtico* (ib. cap.210.) . *L. Siſenna , doctus vir , & ſtudiis optimis deditus* , bene latine loquens , *gnarus reip. non ſine facetiir* (ib. cap.228.) . *In hujus* (M. Craſſi) *oratione* ſeemo latinus *erat , verba non abjecta , res compoſitae diligenter* (ib. cap 233.) . *Sed perge , Pomponi , de Caeſare , & reddt , quae reſtant . Solnm quidem , inquit ille , & quaſi fundamentum oratorir vider*, loquutionem emendatam & latinam ; *cujus penes quos laus adhuc fuit , non fuit rationis aut ſcientiae , ſed quaſi bonae conſuetudinir . mitto C.Laelium, P. Scipionem . aetatis illiur iſta fuit laus , tamquam innocentiae , ſic* latine loquendi ; *nec omnium tamen* (O! hominum, qui nunc vivunt , pravum de lingua latina corruptumque judicium ! in illa ipſa aetate , cujus laus illa fuit *latine loquendi* , non omnes , qui tum vivebant , *latine loqui* ſunt exiſtimati : & fortaſſe illi ipſi , qui *latine loqui* exiſtimati ſunt , non ſemper , niſi ſummam curam diligentiamque adhibuiſſent , *latine loquuti* ſunt . ut enim Caecilius atque Pacuvius , quos *non latine* loquutos conſtat , latina tamen plurima , & certe pleraque , dixerunt , ſic contra Laelio atque Scipioni , *latine loquentibus* , aliqua aliquando *non latina* minus attentis excidere potuerunt : quod M. Terentio Varroni , ipſique adeo M.Tullio Ciceroni contigiſſe , non ignoramus . nunc vero omnia promiſcue , quae in aliquo , modo latino , ſcriptore reperiantur , etiamſi ab illa integra incorruptaque aetate multis ſaeculis is ſcsiptor abſuesit , pro *latinis* habentus ; quique ita loquuntur, *latine loqui* , tamquam optimis uſi latinitatis auctoribus , exiſtimantur) . *nam illorum aequaler, Caecilinm & Pacuvium* , male loquutos *videmur . ſed omner tum fere , qui neque extra urbem hanc vixerant , nec eos aliqua barbaries domeſtica infuſcaverat , recte loquebantur . ſed hanc certe rem* (recte loquendi) *deteriorem vetuſtor fecit & Romae , & in Graecia . confluxernnt enim & Athenas & in hanc urbem multi* inquinate loquentes *ex diverſis locir . quo magis* expurgandus eſt ſermo , *& adhibenda , tamquam obruſſa , ratio , quae mutari non poteſt ; nec utendum praviſſima conſuetudinir regula* (ib. cap.258.) . *L. Domitius , nulla ille quidem arte , ſed* latine *tamen & multa cum libertate dicebat* (ib. cap.267.) . Similem *latine dicendi* laudem vel ab ipſo Pliuio duobus aetatis ſuae latinis oratoribus, Fuſco Salinatori, & Tummidio (al. *Ummidio*, al. *Numidio*, al. *Vinidio*) Quadrato , tributam reperies in epiſtola libri ſexti undecima . *Mira* , inquit , *utrique probitar , conſtantia ſalva , decorus habitur* , os latinum , *vox virilis, tenax memoria , magnum ingenium* . Quid eſt *os latinum* , niſi *latina dictio* ſive *oratio* ? quae quidem ſi latini oratoris laus eſt , neque tamen latini omnes oratores eodem nomine laudati ſunt , neceſſe eſt, aliquos eorum ejuſmodi *latino ore* caruiſſe , neque propterea *dixiſſe latine* . Non igitur errant ii , qui , quaecumque *latinur* aliquis auctor aliquando *dixerit* , eadem continuo , nihil praeterea ex-

perfectionem quandam cognitionis significant . quare modestius censeo loquare (*d*) & verius . Vale . *d*

CXLIII.

expiscati , atqne admodum secnri , *latine* a se *dici* putant posse ?

Quaeret heic fortasse aliquis : qua igitur ratione , quave nota *latinae* dictiones a *non latinis* in latinis auctoribus internoscentur ?

Judicio , inquam , sensuqne quodam ac veluti gustatu , qui in animis non sane multorum inest , quemque percipi quidem ajunt , posse doceri negant . in quo grammaticos illos veteres praestitisse , auctor est Quintilianus libro I. *Instit. orat.* cap. 5. *Quo quidem*, inquit , *judicio ita severe sunt usi veteres grammatici , ut non versus modo censoria quadam virgula notare , & libros , qui falso viderentur inscripti , tamquam subditicios , summovere familia permiserint sibi , sed auctores alios in ordinem redegerint , alios omnino exemerint numero* . Sed tamen , si quis fuerit in optimorum latinorum lectione diu multumque versatus , auresque incorrupto illorum ac recto sermoni , tamquam tibiis quibusdam modulate canentibus , assuefecerit , non ita difficulter simili judicio quidquid in non optimis discreparit ac tamquam absurdum atque absonum recinuerit , animadvertet . idqne in Plauti versibus Servium , & in Ciceronis dictis dignoscendis Caesarem consequutos fuisse , Cicero ipse ad Papirium Paetum libro IX. epist. 16. scribit his verbis : *Sed tamen ipse Caesar habet peracre judicium : &, ut Servius , frater tuus , quem litteratissimum fuisse judico , facile diceret* ,, hic versus Plauti non est , hic est ,, *quod tritas aures haberet notandis generibus poëtarum , & consuetudine legendi : sic audio , Caesarem , cum volumina jam confecerit ἀποφθεγμάτων , si quod afferatur ad eum pro meo , quod meum non sit , rejicere solere* . Qui vero non aeque *tritas* optimorum scriptorum lectione , neque tam doctas atque eruditas *aures* habent , illud saltem tenere atque observare debent , ut, si quid nove in non novis rebus a quoquam , qui non sit ex illo optimorum numero , dictum animadverterint , suspectum id habeant , ab eoque , ne forte *non latine* loquantur , abstineant .

(*d*) *Loquare* pro *loquaris* , atque ejusdemmodi multa alia admodum usitate dici , notissimum est . at *fállere* pro *fálleris* non item usitate dici , sunt qui nesciant .

Ecce iterum Crispinus . & est mihi
saepe vocandus
Ad partes .

Anno 1753. prodierat Romae libellus quidam hoc titulo : *Fr. Vincentii Mariae Dinellii Cathedratici Casanatensis Ord. Praed. ad Carolum Nocetium Soc. Jesu Theologum . . . epistolae* . quo in libello ita pag. 47. cathedraticus casanatensis scripserat : *His tu quidem satis defensum esse Sanchesium . . . arbitrare ; sed vehementer fallere* . Offensus hoc *fallere* Joannes Vincentius Lucensis , familiaris meus , idque minime latine dictum existimans , de eo num idem sentirem , per litteras ex me quaesivit . cui ego ea epistola , quam Tridenti deinde vulgatam an. 1754. supra dixi , respondens , sententiam meam paucis his verbis aperui : *Si diceres* , non usitate *dici* fállere *pro* fálleris , *assentirer . quod autem* latine *dici negas , non possum non dissentire . . . Certe* latine *scribebat ad Ciceronem Lucceius , cum illa scribebat libro V. ad Famil. epist. 14.* Doleo , quia doles & ángere . *Si , pro* ángeris , latine *dixit* ángere *Lucceius , cur non* fállere , *pro* fálleris , latine *possit dicere Dinellius*? Num potui studiosius majorive diligentia ac fide difficilem ac prope desperatam Dinellii causam contra familiarem meum agere , quam egi ? unum illud , quod in omni

omni antiquitate ſimile exemplum reperiebam, protuli. *latine* dici, quod a bono quidem hiſtorico, at non item bono latinitatis auctore, dictum fuerat, propemodum contra quam ipſe ſentirem, Dinellio gratificaturus affirmavi. quid ille? num tanto officio meo captus aut delinitus eſt? num aliquam mihi gratiam ſi non retulit, at ſaltem habuit? num denique a probris & contumeliis, in me congerendis, ac maledictis abſtinuit? *Quis*, inquit in illa eadem epiſtola anno 1756. Romae edita, de qua in proxima adnotatione dixi, pag. 115. *tam eſt ineptus, qui cum a Luccejo* angere *pro* angeris, *a Terentio vero* comminiſcere *pro* comminiſceris, *&* arbitrare *pro* arbitraris, *& apud Plautum* rere *pro* reris, *& rurſum* loquere *pro* loqueris, *&* utere *pro* uteris *uſurpari videat, minus eam eſſe ſcribendi rationem uſitatam defendere? ſed tempus me deficeret, ſi omnia hac de re veterum ſcriptorum latinorum loca non deſcribere dicam, ſed recenſere numeranda vellem. non eſt autem neceſſe, ut ſim in apertiſſimis rebus longior. hoc dicam: tam eſſe iſtum* (me autem ſignificat), *qui ſe grammaticum videri velit, inſcientem, atque ignarum praeceptorum grammaticorum, ut &c.*

Atqui ego *praeceptorum grammaticorum inſciens atque ignarus* illud ex caſanatenſi cathedratico quaero, *ſciensne* ipſe ac *gnarus* grammatices elementorum ſit, quorum vel ipſi pueruli, qui ad ſcholas itant, neque *inſcientes* neque *ignari* ſunt? didiceritne, alia eſſe verba, quae *deponentia*, alia, quae *paſſiva* grammatici vocant, neque omnia, quae unis accidunt, alteris item neceſſario accidere? ſi neſcire ſe, dixerit, non mirabor, neque quidquam praeterea ex eo quaeram. ſi ſcire affirmarit, rurſus quaeram, cur, quum ego negarim, *fállere* pro *fálleris* (quae verbi paſſivi ſecunda praeſentis temporis perſona eſt) *uſitate* dici, ipſe, contradicturus mihi, non niſi deponentium exempla, praeter unum illud, ex Luccejo, quod ego jam ante protuleram, depromtum, attulerit, *comminiſcere* pro *comminiſceris*, *rere* pro *reris*, *loquere* pro *loqueris*, *utere* pro *uteris*? an eamdem paſſivorum ac deponentium in ejuſmodi perſona rationem eſſe arbitratur? Falleris, o *praeceptorum grammaticorum ſciens ac gnare*, ſi ita arbitrare. ac vides tu quidem, me modo a *fallere* pro *falleris* refugiſſe, ab *arbitrare* pro *arbitraris* non item. illud enim inuſitatum, hoc non inuſitatum duco, ſemperque duxi. quod ipſum videre planeque perſpicere jam tum deboeras (in quo ſtuporem hominis cathedratici, admodum illum quidem *uſitatum*, omnes videre planeque perſpicere potuerunt), eum, ſcribente te ad Nocetium illa ipſa *his tu quidem ſatis defenſum eſſe Sanchesium . . . arbitrare, ſed vehementer fallere*, nullam tibi neque ab Joanne Vincentio meo, neque a me de *arbitrare*, ſed de ono *fallere* litem fuiſſe intentam, videbas. ſi enim utrumque ſive non latinum, quemadmodum Joannes Vincentius exiſtimabat, ſive non uſitatum, ut ego ſentiebam, dixiſſemus, adeone nos quoque ſtupidos futuros fuiſſe exiſtimas, ut non utrumque, uno eodemque loco a te conjunctum, una eademque opera reprehenderemus? cur igitur ex reprehenſione unius dumtaxat *fallere* illa noſtra, non aliquod inter ipſum *fallere* atque *arbitrare* diſcrimen intereſſe didiciſti? aut, ſi tibi aliter videbatur, cur non potius levitatem noſtram atque adeo injuſtitiam manifeſtam coarguiſti, qui, in pari duorum verborum, quemadmodum quidem exiſtimare nos tibi videbamur, peccato, alterum abſolveremus, alterum condemnaremus? cur tu, mihi ut oſtenderes, *uſitate* (quod ego negaram) dici *fállere* pro *fálleris*, cur, inquam, ex Terentio, praeter *comminiſcere* pro *comminiſceris*, etiam *arbitrare*

trare (quod *usitate* dici non negaram) pro *arbitraris* attulisti ? nempe, *praeceptorum grammaticorum scientissimus atque gnarissimus*, deponentia a passivis verba distingui nescisti.

Hoc igitur ego tum dixi, idemque nunc dico, dicamque semper, te multum, tamquam si de casanatensi cathedra tibi adimenda ageretur, invito ac repugnante, *fállere* pro *fálleris*, *usitate* non dici. cur ? accipe: & aliquid, *praeceptorum grammaticorum scientissime atque gnarissime*, ab eorumdem *insciente atque ignaro* discere ne dedignare. quia passivorum verbotum, quale est *fallor*, secundae praesentis temporis in indicativo modo personae *usitate* non in *re*, sed in *ris* exeunt: *passivorum*, inquam, non deponentium; rursusque *praesentis temporis*, non imperfecti aut futuri; denique *in indicativo modo*, non in optativo aut conjunctivo. Una reprehendendi, quod dixi, meique refellendi ratio est, aliquot ex bonis latinitatis auctoribus, neque ex uno aliquo, sed ex pluribus, locos proferre, in quibus ejusmodi secundae passivorum personae, iis, quae dixi, temporibus & modis affectae, similiter ac *fállere* terminatae deprehendantur. colligere autem atque ostentare, mihique objicere *comminiscere*, *arbitrare*, *rere*, *lóquere*, *útere*, aliaque ejusdem generis quamvis multa, non est mea dicta coarguere, sed ignorantiam atque stultitiam suam prodere. at vero illos, quos dixi, me refellentes locos proferre, usque adeo difficile atque arduum esse opus existimo, ut, qui eos inquirere, mei refellendi causa, in animum induxerint, ante defatigandi sint, quam totidem, quot necesse est, ut aliquid *usitatum* dicatur, offendant.

Atqui ego, ille *praeceptorum grammaticorum insciens atque ignarus*, memini, me in omnibus, quos umquam legerim, grammaticae artis magistris ita legisse praeceptum: *amor*, *amaris*, *vel amare*: *doceor*, *doceris*, *vel docere*: *legor*, *légeris*, *vel légere*: *audior*, *audiris*, *vel audire*. Mirandum sane est, non hanc tantam gravissimorum hominum auctoritatem, ac tamquam fortissimorum bellatorum exercitum, potius, quam infirmam illam & debilitatam atque intermortuam Deponentium manum meae Joannisque Vincentii sententiae ac tamquam castris, praeceptorum *grammaticorum scientissimum atque gnarissimum* cathedraticum objecisse. sed profecto ille tam validum sibi suaeque causae paratum praesidium nesciit. ego & scivi, & nihil roboris habiturum contra me meamque causam praescii. neque enim grammaticorum praecepta, sed latinorum exempla in hujusmodi controversiis ac certaminibus pollent. *amaris* vel *amare*, *doceris* vel *docere*, *légeris* vel *légere*, *audiris* vel *audire*, grammatici promiscue dici posse, confirmant. ego, qui non nisi *amaris*, *doceris*, *legeris*, *audiris* dici a latinis ferme videam, *amare*, *docere*, *legere*, *audire*, dici *non usitate*, contendo. num contentionem hanc meam grammaticorum contraria illa affirmatio ulla ex parte debilitat ? non ego id dico, quod, nisi eo ipso, quem nego, latinorum *usu* demonstrando, frequentique talium verborum *usurpatione* indicanda, infirmari non potest ? latinos iis *saepe usos* ostendant: *usitata* dicam. id nisi fecerint, si *usitata* dixero, mentiar. equidem grammaticorum auctoritatem magni facio, semperque feci, neque tamen pluris, quam eam fieri a nobis ipsi volunt. volunt autem, aut certe velle debent, sibi ut eatenus credamus, quoad ea, quae praecipiunt, bonorum latinorum auctoritate exemplisque nitantur. neque enim se latini sermonis conditores, at tantummodo animadversores atque enarratores profitentur, nec nisi ex illorum diligenti observatione praecepta ipsi sua sibi nobisque constituunt. qui igitur velle possunt, ut, quod mihi in *usu* esse apud latinos, latinorum aut afferendis aut indicandis locis, non ostendunt, *usitatum* dicam ? Lucceius quidem non modo *ángere* pro *ángeris*, sed

ſed etiam *delectare* pro *delectaris*, idque bis, in eadem illa ad Ciceronem epiſtola uſurpavit. num propterea, *uſitate* eum loquutum, poſſum dicere? non plus profecto, quam ſi, quod ſemel in ipſo principio poſuit *te requiſivi ſaepius ut viderem*, iterum poſuiſſet; aut illud paullo infra *cum ſcribas & aliquid agas eorum, quorum* (pro *quae*) *conſueſti*, ſaepius iteraſſet; aut denique, ut alia omittam, quae in hominem ſtudioſius inquirens recenſere poſſem, ſi omnia tam inſuaviter dixiſſet, quam illa *non poſſum te non, ſi concedis quod ſentio ut liberius dicamus, accuſare*. cujus loci inſolentia Paullus quoque Manutius offenſus, *Alterum*, inquit, NON, *quod refertur ad verbum* accuſare, *paullo videtur durius*. tum ſubdit vere atque ſapienter: *Verum in antiquorum ſcriptis, unde haurimus ubertatem latinae linguae, excuſanda omnia, non omnia tamen imitanda*. Non igitur Lucceji hic, a Manutio notatus, reliquique, a me proxime indicati, loci argumento ſunt, *uſitata* eſſe ea, quibus ipſe in loquendo uſus eſt, ſed hoc potius declarant, minime *uſitate* eſſe eum loquutum, atque alterum ac prope geminum Siſennam fuiſſe, de quo T. Pomponius Atticus apud Ciceronem in libro *de claris oratoribus* cap. 259. *Siſenna*, inquit, *quaſi emendator* ſermonis uſitati *cum eſſe vellet, ne a C. Rufio quidem accuſatore deterreri potuit, quo minus* inuſitatis verbis *uteretur. Quidnam iſtuc eſt? inquit Brutus: aut quis eſt iſte C. Rufius? Et ille, Fuit accuſator, inquit, vetus, quo accuſante Chritilium, Siſenna defendens dixit, quaedam ejus* ſputatilica *eſſe crimina. tum Rufius „ Circumvenior, inquit, judices, niſi ſubvenitis. Siſenna, quid dicas, neſcio: metuo inſidias*. ſputatilica! *quid eſt hoc?* ſputa *quid ſit, ſcio*; tilica, *neſcio* „. *Maximi riſus. Sed ille tamen familiaris meus recte loqui putabat eſſe* inuſitate *loqui*. Tam multa Ciceronis ſcriptorum volumina habemus, ut nullius ex antiquis latinis totidem habeamus: Lucceji autem nihil, praeter puſillam unam epiſtolam, exſtat. quid cauſae dicemus eſſe, cur in tot voluminibus nuſquam Cicero eas loquutiones, quae paucis in verſiculis a Luccejo ſunt uſurpatae, a nobiſque paullo ante animadverſae, adhibuerit, niſi quod vulgo inuſitatae haberentur & eſſent? ac ſemel quidem Ciceroni uſuvénit, ut, in ea ipſa, qua Luccejo reſpondit, epiſtola, verbi, non paſſivi quidem, ſed deponentis, ſecunda illa perſona uſurpanda ei fuerit. cum toties ejus auribus illae in *re* terminationes a Luccejo fuiſſent inculcatae, ut numquam aliter ejuſmodi perſonae elatae ab ipſo fuerint, num ille ab uſitato in *ris* exitu ſibi abſtinendum putavit? *neque ob eam*, inquit, *unam cauſam, quam tu ſuſpicaris*. Luccejus ſemel *angere*, iterum *delectare*, tertio rurſus *delectare* ſcripſerat. Cicero ne in deponenti quidem verbo ſemel ita ſcribere ſuſtinuit; ſcripſit *ſuſpicaris*: nos, quorum uſum Cicero conſtanter repudiavit, eane *uſitata* dicemus, quod iis *uſitati ſermonis* neſcio quis *emendator*, quique *recte loqui* putarit eſſe *inuſitate loqui*, uſus fuerit? nos vero non dicemus: ſed caſanatenſem cathedraticum id dicere ſinemus, eumque etiam *ſputatilice*, quantum voluerit, loqui, aequo animo patiemur.

CXLIII.

CXLIII.

Hier. Card. Dandinius Anselmo fratris fil.

ET mea & Julii ratio de te consensit, neque pugnavit oratio. nam suas Julius ipse ad Regulum literas consentaneas iis fuisse dicit, quas nos ad te dedimus, ut, si, quid scriberes, interdum non haberes, doctorem adhiberes, unde sumeres rem, quam tu latine redderes. hanc enim vim habuerunt literae nostrae, si, quid in illis sit, attenderis (*a*). sed istam scribendi ad me consuetudinem remittas velim, dum & calor remiserit, & omnem gravedinis (*b*) molestiam depuleris. Tuam sacrosanctae confessionis & communionis pietatem vehementer laudo, teque eam pie sancteque, ut soles, colere jubeo. Vale. a b

(*a*) Haec verba in epist. 140. pag. 230. de hac re fuerant: *Septimo quoque die latine ad me scribas velim. in quo esse non impedio, quominus doctoris vulgari argumento interdum utaris, scripto tamen & sermone tuo latino hoc literarum officium semper mihi censeo persolvas.*

(*b*) Ital. *catarro*. Vide epist. 94. pag. 102.

CXLIV.

Idem Eidem.

19. jun. 1557.

INgravescit Romae in dies calor, credo item Bononiae. tu tamen longas epistolas ad nos scribere non intermittis. Reliquiae istius tussis nos sollicitos habent. quamobrem velim, omnibus & animi & corporis exercitationibus aliquot dies modice, vel intra modum potius, utare. summa aestas majorem valetudinis curam requirit, quam reliquae anni partes. intempestiva (*a*) nunc est diligentia studiorum: quae tu studia si remissius modo colueris, mox alacrior repetes. Betti & Camilli (*b*) curationes, amoris & prudentiae plenissimas, probo; quorum operae necessitatem tua culpa nolim habeas. Dies velim notes, a b

 ut

(*a*) Martialis lib. x. epigr. 62.
Albae leone flammeo calent luces,
Tostamque fervens Julius coquit messem.
Scuticaeque loris horridis Scythae pellis,
Qua vapulavit Marsyas Celaenaeus,
Ferulaeque tristes, sceptra paedagogorum,
Cessent, & idus dormiant in Octobres.
Aestate pueri si valent, satis discunt.

(*b*) Medicorum.

ut Cicero solet, & boni latinitatis auctores, non ad Joves & c Mercurios (c) accommodes. Vale. XIII. Kal. jul.

(c) Videtur Anselmus datarum a se ad patruum litterarum dies ita notare consuevisse, ut hebdomadis cujusque, non integri mensis, dierum, non nonarum, non iduum, non kalendarum rationem haberet.

CXLV.

Hier. Card. Dandinius Anselmo fratris fil.

3. Jul. 1537.

BRevitas tum literarum tuarum, tum acute, tum graviter etiam dictorum probatur mihi illa quidem (altera enim valetudini, altera & scientiae & vitae est accommodata; utraque certe commoditatem habet & dignitatem), sed ita probatur, si, quod breviter dicitur, eleganter praeterea dicatur. quam ego sermonis elegantiam in ista usitata (neque enim *solemne* illud semper inculcandum est, cujus fere domicilium est in sacris rebus) tua ratione concisarum sententiarum interdum desidero; & vereor, ne hujus incommodationis culpam res ipsa sustineat. sunt enim ista simillima oraculorum, quae vix verborum splendore illustrantur. quare discito tu quidem ea, & ad vitam referto: scribe vero de iis, quae latinam adjuvent scriptionem; cujus omnino rei causa, tua scribendi ad nos con- a suetudo instituta est. longiores epistolas pro tempore (a) non requiro. Vale. V. non jul.

(a) Hoc est, aestivi hujus temporis ratione habita.

CXLVI.

Idem Eidem.

10. Jul. 1537.

QUasi vero tibi non ex eo, qui quorundam veterum sententias retulit in volumen, sed ex literis meis nascatur a ad nos scribendi argumentum (a), sic scribis, te, quod b eas non acceperis, proximae epistolae diem praetermisisse (b). deberes tu quidem per te semper aliquid scribere, quo latinam

(a) Id Anselmus videtur instituisse, ut suarum ad patruum litterarum argumenta sumeret ex aliquo libro, in quem veterum sapientum apophthegmata relata essent. idem autem, quum consuetum scribendi officium aliquando praetermisisset, hanc excusationem attulerat, quod nullas ipse a patruo litteras accepisset, negat patruus, rectam probabilemque ejusmodi excusationem esse, quandoquidem non ex suis ipsius litteris, sed ex illo apophthegmatum libro, qui numquam non praesto esset scripturo, scribendi argumentum Anselmo nasci debebat.

(b) *Epistolae diem praetermisisse* est *epistolam, quo die scribenda fuit, non scripsisse*.

nam orationem & elegantiorem & pleniorem efficeres ; non jejunitatem iſtam verborum deſcribere. Sunt quidem accommodata ſcriptioni tuae, quae ſcribis de ſemeſtri Sextini (*c*) penſione. ſed, quod dicis, eum mihi gratias agere de mercede *illi curata*, & iterum *illi ſolutum eſſe* neſcio quid: cuinam? *ſibi* primum; ſecundo loco *eidem ſibi* dictum oportuit. ſcribis enim tu id ipſius Sextini verbis. Vale. VI. id. julii. Credo te jam ruri (*d*) *c* *d*

H h 2 cum

(*c*) Vide epiſt. 140. pag. 230.

(*d*) Priſcianus, nobilis grammaticus, libro XV. *Eſt*, inquit, *quando etiam nominum terminatio diverſorum caſuum, conſtructionem adverbialem ſuſcipiens, loco adverbiorum accipitur, ut Virgilius in* VI. „ *Nimium vobis romana propago viſa potens, ſuperi* „ nimium *dixit pro* nimis . . . *Pronomina quoque pro adverbiis ponuntur, ut Virg. in* VIII. „ *Hoc tunc ignipotens caelo deſcendit ab alto* „ : hoc *pro* huc. . . *Neque enim ea indubitanter adverbia eſſe accipimus, ſed nomina vel pronomina eſſe dicimus, loco adverbiorum poſita per diverſos caſus. Per nominativum, ut Virg. in* XI. „ *Fors & vota facit, cumulatque altaria donis* „ . . . *Per genitivum, ut* Romae. *Cicero pro Ligario* „ *Romae ne ſit? ne ve cum fratribus?* „ . . . *Per dativum, ut* veſperi, ruri, ſorti. *Terentius in Andria*: „ *Quem ne ego heri vidi ad vos adferri veſperi* „ ? *Virg. in* IIII. *georg.* „ *Sunt, quibus ad portas cecidit victoria ſorti* „. *Terentius in Phorm.* „ *Cui opera vita erat, ruri fere ſe continebat* „. Hanc grammaticorum ſine controverſia doctiſſimi tantam auctoritatem de dativo *ruri* Emmanuel Alvarus, doctiſſimus item grammaticus, modeſte, quemadmodum par erat, reveritus, in libro II. *de grammatica inſtitutione*, pag. 150. b. olyſſipponenſis editionis an. 1572. quae omnium prima fuit, *Dativo*, inquit, RURI, *vel ablativo* RURE *utimur, cum hujus eſt loci. Plaut. Bacch.* „ *Si illi ſunt virgae ruri, at mihi tergum domi eſt* „. *Livius lib.* 8. *dec.* 4. „ *Morientem rure eo ipſo die ſe-*

peliri ſe juſſiſſe, ferunt „. Idem tamen de ea ipſa re quid ſuſpicaretur, continuo expoſuit: *Quid ſi*, inquit, RURI *priſcus eſt ablativus? maxime cum Juſtinus libro I. dixerit* „ *Igitur antelucano tempore ruri iter ingreſſus obvium habuit ſervum de ergaſtulo* „. Recentiores quidam grammatici, non qui plus, quam Alvarus, ſcirent, ſed qui ſibi plus ſcire viderentur, pluſque auderent atque confiderent, Priſcianum in eo ipſo mentitum eſſe affirmarunt, nec niſi ablativum eſſe caſum *ruri* ſine ulla dubitatione ſtatuerunt: Atqui dubitandi ſatis juſta, ac magna illa quidem, cauſa eſt, quod Priſcianus, tantae antiquitatis doctrinaeque grammaticus, quique, vetuſtiores ſe doctiſſimique grammatici de ea re quid ſenſerint, multo melius, quam iſti antiquitatis correctores, ſcire potuit, non ablativum, ſed dativum eſſe caſum *ruri* ſtatuerit. ut, etiamſi deceptus fuerit (quemadmodum fortaſſe fuit), cautius prudentiuſque ſit aſſenſionem ſuſtinere, aut certe diſſenſionem diſſimulare atque celare, quam tam libere contradicere, palamque reprehendere. Eadem controverſia eſt de *Tyburi* & *Anxuri*; quos ablativos eſſe caſus iidem illi, quos ſignificavi, recentiores grammatici nihil haeſitantes confirmant. Alvarus, qui videret, dativos eos a compluribus exiſtimari, in eaque ſententia fuiſſe Servium, veterem luculentumque grammaticum, ſciret, & tamen aliter ipſe ſentiret, a moderatione illa ſua non recedens, *Fortaſſe*, inquit in eadem illa pag. 150, b. *nominum Tybur & Anxur*

apud

cum Regulo, & apud Regulum (*e*) esse. quamobrem istic ita vives, ut & omnem morbi culpam effugias, & mores tuos rusticanis etiam hominibus probes. Saluta mihi Regulum, doctorem tuum.

CXLVII.

apud veteres & e & i ablativus terminabatur. Hoc quidem est, non sane minus, quam recentiores illos nostros, videre, sed esse multo, quam illos, modestiorem, aut, ut ait poëta nescio quis,

Non minus huic cordis, plus illis oris inesse.

Quam multi autem dativos, non ablativos, illos esse casus censuerint, ne sim propemodum infinitus, non dicam. uno Joanne Despauterio, cujus *commentarii grammatici*, anno 1514. primum editi, magno in pretio, idque jure meritoque, sunt, contentus ero. is igitur pag. 339. editionis lugdunensis an. 1564. *Nomina*, inquit, *propria oppidorum aut pagorum tertiae declinationis, aut pluralis numeri, ubi quaestio fieret per* ubi, *ponuntur pro adverbiis in* dativo, *vel ablativo, elegantius autem in* dativo, *cum appellativo* ruri: *ut* „ *Terentius natus est* Carthagine „ *& elegantius* Carthagini: „ *Ille studet* Tyburi „ *per dativum eleganter, nec inepte* Tybure *per ablativum* ... „ *Johannes est ruri* „ *multo melius, quam per ablativum* „ *est* rure „. *Quomodo probas, elegantiorem esse locutionem per dativum? Quia Servius, grammaticus doctissimus, dicit, apud Horatium ablativum pro dativo poni* „ *Romae Tybur amem ventosus*, Tybure *Romam* „: *& apud Virgilium* „ Aulide *juravi* „: *& apud Ciceronem* „ *Quum in* Narbone *mensas hospitum convomeres* „. *Quid si Servius erraverit, ut in pluribus, ut Beroaldus ostendit? In hoc praecepto Servium non errasse, probo authoritate doctissimorum, qui per dativum persaepe loquuntur. Suetonius* „ *Lentulus Getulicus* Tyberi (*corr.* Tyburi) *genitum scribit* „. *Plinius* „ *Quum spectare antiqui moris supplicium* Tyburi *concupisceret* „ .... *Si adjectivum apponatur, potius per ablativum loquar, ut Virgilius* 4. *Aeneid.* „ *Tyria* Carthagine *qui nunc expectat* „. *Servius ait* „ Carthagine *pro* Carthagini „. *Ego etiam in prosa nollem dicere* Tyria Carthagine expectat. *Amplius de dativo. Plautus in Cist.* „ *Fuere* Sycioni *jamdiu Dionysia* „. *Cicero* 17. *ad Atticum* „ *Convento Antonio* Tyburi „ ... *Livius lib.* 5. „ *Neglectum* Anxuri *praesidium* „. *Terentius* „ Ruri *sese continet* „. *Columella* „ Ruri *moratur* „. *Licet ne dicere* „ *Petrus natus est Tybure: Pater est rure* „ *per ablativum? Licet certe: sed elegantior censetur loquens per dativum*.

(*e*) *Apud Regulum* valet idem, ac *in domo*, sive *villa Reguli*. Cic. *ad Att.* lib. I. epist. 5. *Apud matrem recte est ... Apud te est, ut volumus*. & lib. 5. epist. 7. *Ego cum triduum cum Pompejo & apud Pompejum fuissem*. & *pro Sext.* c. 41. *Ejusque vitae a me insidias apud me domi positas esse dixerunt*. & lib. 1. *de orat.* c. 214. *M. vero Scaurus, quem non longe apud se ruri esse audio ... jam, credo, huc veniat*. At vero *a se* significat *a suis aedibus*. Cic. ad Att. lib. IV. epist. 9. *Venit* (Pompejus) *etiam ad me in Cumanum a se*. quemadmodum *ad se* significat *in aedes suas*: ut in illo Ciceronis ex libro III. de rep. fragmento: *Cujus focum Cato ille noster, cum venerat ad se in Sabinos, visere solebat*.

CXLVII.

Hier. Card. Dandinius Anselmo fratris fil. 17. iul. 1557.

EGo vero cognovi ex proximis tuis literis, & te ruri esse, & tecum latinam linguam quodammodo rusticari. sic enim loquitur tua epistola, ut mihi videar unum ex istis agrestibus hominibus loquentem audire. videntur praeterea nonnulla verba sumpta esse de medio vulgo. sed ignosco rusticitati literarum tuarum, modo, quantum detrahit tibi & tempus & locus de studio latini sermonis, tantum addat ad curam tum salutis tum valetudinis tuae. Vale. XVI. Kal. augusti.

CXLVIII.

Idem Eidem. 24. iul. 1557.

LAetor, quotidie te bene mane primum rei divinae operam dare, deinde ea, quae ex praeceptore didiceris, memoriter dicere, non, ut tu scribis, *recitare*. est enim id fere *de scripto dicere* (*a*). video sane, te matutini tui cibi a

(*a*) Philibertus Monetius in egregio opere quod *delectus latinitatis* inscripsit, ait: Recitare *est scriptum adstantibus clara voce legere, ac, quod idem valet*, scriptum recitare, de scripto recitare (*corr.* dicere): *qua verbo perperam omnino vulgus utitur, quod idem esse putat, ac* dicere memoriter. *Tullius* X. Famil. *epist.*12. „ *Senatus frequens convenit propter famam tuarum litterarum.* recitatis *litteris, ablata religio Cornuto est* „. & *epist.* 16. „ *Nihil opportunius accidere vidi, quam tuas litteras. redditae sunt enim frequenti senatu Cornuto praetori, cum is frigidas sane* recitasset *litteras Lepidi. sub eas statim* recitatae *sunt tuae, non sine magnis clamoribus* „. & *lib.*XII. *epist.*25. „ *Pansa tuas litteras* recitavit. *magna senatus approbatio consecuta est* „. & *lib.*VIII. ad Attic. *epist.*9. „ *Nec ego istas litteras in concione* recitari *velim* „. *Tullius, seu auctor ad Herennium, lib.*II. *sect.*15. „ *Cum haec erunt considerata, statim nostrae legis* recitatione & *collaudatione utemur* „. & pro Quinct. *sect.* 89. „ *Postea edictum* recitavi, *quod aperte dominum de praedio detrudi vetaret* „. & *tertia* Verrina *sect.*37. „ Recita *denuo relatas rationes* „: & *sect.*57. „ *Recita litteras publicas* „: & *sect.*83. „ Recita, *quas ad Neronem Verres litteras misit* „. & *sect.*84. „ Recita *testimonium Verris, & quid idem ille juratus dixerit* „: & *sect.*95. „ Recita *omnium testimonia* „. & *pro Caecinna sect.*54. „ *Testamento si* recitatus *heres P. Cornelius pupillus* „. & *secunda* Agraria *sect.*48. „ *Quam tu mihi ex ordine* recita, *de legis scripta, populi romani auctionem* „. & *pro* Flacco *sect.*40. „ *Qui de tabulis publicis* recitat *iis, quae in accusatoris potestate fuerunt, non debet habere auctoritatem* „. & *pro* Cluentio *sect.*141. „ *Cum Brutus, duobus* recitatoribus *constitutis, capita alterna, inter se contraria, recitanda curasset, & cum in ea oratione asperius dicta* recitasset ... *Crassus excitavit tres* recitatores *cum* singu-

singulis libellis; quorum initia cum recitarentur &c.,,. *& lib.*II. de invent. ,, *Neque enim vos scripti sui recitatores, sed voluntatis interpretes fore putavit* ,,. *Livius lib.*10.*sect.*37.,, *Fabius legem* recitari *jussit, qua intra decem annos eumdem consulem refici non liceret* ,,. *Plinius junior lib.*II. *epist.*19. ,, *Hortaris, orationem pluribus amicis* recitem. *sed non me praeterit, actiones, quae* recitantur, *impetum omnem, caloremque ac prope nomen suum perdere* ,,. *In hoc scripti genere*, recitandi *verbum frequenter usurpat Plinius & alii scriptores*. Recitare senatum, Legere senatum, *ex tabulis publicis legendo decurrere in conventu nomina senatorum, suo quaeque ordine*. *Tullius* pro domo *sect.*84. ,, *L.Philippus censor avunculum suum praeteriit in recitando* senatu ... *L.Cotta, homo censorius, in senatu juratus dixit, se, si censor tum esset, cum ego aberam, meo me loco* recitaturum *fuisse* ,,. *Livius lib.*XXIII. *sect.*63. ,, *Fabius Buteo censor*, recitato *vetere* senatu, *in demortuorum locum legit, qui curulem magistratum cepissent* ,,. Legere senatum *idem ac* recitare, *ut ante indicavimus*. *Livius lib.*IX. *sect.*83. ,, *Alter censor, ob infamem* senatus lectionem, *magistratu se abdicaverat* .... *Consules questi apud populum, deformatum fuisse ordinem prava* lectione senatus, *qua potiores praeteriti essent*, lectis *deterioribus &c.* ,,. Recitando senatu *cujus senatoris nomen taceretur, is senator* praeteriri *dictus est, eâque praeteritione senatu ejiciebatur, senator esse desinebat*. *Tullius* pro domo *sect.*84.,, *L.Philippus avunculum suum* praeteriit *in recitando senatu* ,,. Recito *adhibet vulgus pro* memoriter dico. *sed aberrat: nec eum tuetur locus unus Cornelii Celsi, qui mendosus est. quod tirones advertent, si volunt sapere*.

Celsi locus, qui a Monetio significatur, est libro III. *Medicinae* cap.18. *Quorumdam* (insanorum) *discutiendae tristes cogitationes: ad quod symphoniae, & cymbala, strepitusque prosiciunt. saepius tamen assentiendum; quam repugnandum est, paulatimque, & non evidenter, ab iis, quae stulte dicentur, ad meliora mens adducenda est. interdum etiam elicienda ipsius intentio: ut fit in hominibus studiosis litterarum, quibus liber legitur aut recte, si delectantur, aut perperam, si idipsum eos offendit: emendando enim convertere animum incipiunt. quin etiam* recitare, *si qua meminerunt, cogendi sunt*. Quem quidem locum cur *mendosum* Monetius dixerit, non sane intelligo. mihi & emendatus, & ad verbi *recitare* non frequentissimam illam quidem, sed tamen non plane inusitatam, & certe satis latinam, significationem demonstrandam, valde accommodatus videtur: in eademque fuisse sententia Pogianum existimo, qui *recitare*, non semper, sed *fere*, pro *de scripto dicere* usurpari, affirmarit. est quidem *recitare*, quemadmodum Monetius ait, *scriptum adstantibus clara voce legere*. sed, ut scriptum ita legamus, dupliciter consequi possumus. uno modo, si oculis subjectum, deinceps clara illa voce legendo percurramus; altero, si ab oculis remotum, memoria, hoc est mentis alteris quibusdam oculis, illud ipsum repetentes, & quodammodo relegentes, totidem verbis eâdem illa clara voce reddamus. illud simpliciter *recitare* dicimus: hoc, distinguendi causa, cur non *memoriter*, sive *ex memoria*, *recitare* dicamus? illa certe mulier, quae a Quintiliano, sive quo alio, in sexta *declamatione* legem quamdam *recitans* inducitur, oculis capta erat, neque propterea legendo, sed dumtaxat reminiscendo, quod sane idem valet atque *memoriter* sive *ex memoria*, legem illam *recitabat*. eâdem ratione insani illi, quos *recitare*, si qua meminerunt, cogendos esse praecipit Celsus, sua illa *recitare* posse intelligendi sunt. ergo ea etiam, quae non leguntur, sed olim lecta, memoriaeque mandata, clara voce pronunciantur, *recitari*, non quidem ex lectione, sed

ex

bi (*b*) non oblivisci : saepe enim de eo in tuis ad me literis meministi . quod ut modice factum non improbo , sic toties in literis inculcatum probare minime possum : praesertim cum illa tua semper tibi sit in ore *jentatio* (*c*) , nullo cultu adhibito , nullo splendore verborum . quare tibi videndum est, ne turpiter apud Ciceronem jandiu peregrinere . Vale . IX. Kal. augusti . b c

ex memoria sive *memoriter* , dici possunt . At vero, non *memoriter recitare*, sed *memoriter pronunciare* Ciceroni placuit, idemque nobis placere prae altero debet. Libro II. *de divin.* cap. 14. *Atqui ne illa quidem divinantis esse dicebas , ventos aut imbres impendentes quibusdam praesentire signis . In quo nostra quaedam Aratea* memoriter *a te* pronunciata *sunt* . & lib. I. *de orat.* cap. 88. *Ea Menedemus exemplis magis , quam argumentis conabatur refellere .* memoriter *enim multa ex orationibus Demosthenis praeclare scripta* pronuncians, *docebat , illum &c.* Idem pro *recitare*, etiam *legere* posuit lib. III. *de orat.* cap. 213. *Quo mihi melius etiam illud ab Aeschine dictum videri solet , qui , cum propter ignominiam judicii cessisset Athenis , & se Rhodum contulisset , rogatus a Rhodiis ,* legisse *fertur orationem illam egregiam , quam in Ctesiphontem contra Demosthenem dixerat . qua* perlecta , *petitum est ab eo postridie , ut* legeret *illam etiam , quae erat contra a Demosthene pro Ctesiphonte edita . quam cum suavissima & maxima voce* legisset , *admirantibus omnibus , Quanto , inquit , magis admiraremini , si audissetis ipsum ?* & libro secundo ejusdem operis cap. 223. *Cum enim Brutus duos* lectores *excitasset , & alteri de colonia narbonensi Crassi orationem* legendam *dedisset . . . noster hic* (L. Crassus) *facetissime tres patris Bruti de jure civili libellos tribus* legendos *dedit* . Quos heic *lectores* dicit, eosdem in oratione *pro Cluentio* c. 141. eadem Bruti ac Crassi facta commemorans, *recitatores*, & quod heic *legere*, ibi *recitare* dixerat.

(*b*) Jentaculi .

(*c*) Haec vox unum Julium Firmicum lib. II. cap. 10. auctorem habet . atqui minime bonus latinitatis auctor est Firmicus .

CXLIX.

Hier. Card. Dandinius Anselmo fratris fil.

31. jul. 1557.

SI ex Hieronymo , fratre tuo (*a*) , quaeras , num latine scribendi cupiditate teneatur , idem , credo , recte respondeat , quod tu sat insulse in proxima epistola posuisti , *cupidum te esse praeclarae istius facultatis* . quis enim est , qui eam non cupiat ? quis vero contra est, qui, tot menses , ne dicam tot annos , in Ciceronis lectione versatus , nihil proferre possit , quo se vel minimam cum eo rationem habuisse probet ? Trita ista quasi obnunciatio (*b*) quaedam temporis & diligentiae , vel incu- a b

(*a*) Minore . vide epistolam 217.

(*b*) Augurale verbum est . *obnunciare* autem augures dicebantur , cum , auspiciis captis , aliquid mali ominis in

incuriae opinionem habet, vel certe tarditatis. utrum, quae
legis, non attendis? sic arbitror. nullum enim mihi signum
das in tuis literis positae a te in scribendo diligentiae, vel quod
c Pogianum scribis duplici *g* (*c*); vel quod dissimilitudine nominum
uteris, dum Pogianum, deinde Mutium dicis; vel quod
d speras, eos *eorum* diligentia jam valere. *eorum*, an *sua*? nihil
dico, quam inepte, vel potius quam imperite sit *faxint Dii* (*d*).
quinam? omnes Dii gentium daemones sunt: unus est Deus.
at vales. gaudeo; &, ut valetudini servias, vehementer tibi
auctor sum. sed idem ego cupio etiam extare aliquem fructum
vale-

in iis se vidisse nnnciabant. quo autem a Pogiano hoc verbum referatur, possem dicere, si Anselmi litteras, quibus hac epistola respondetur, videre potuissem.

(*c*) Italice Pogianus scribens, duplici *g* nomen ipse suum perpetuo scripsit: quo modo si latine quoque scribatur, id eum heic videmus reprehendere; fortasse quod ejusmodi geminationis ante litteram *i* exemplum in latinis vocabulis nullum reperiret. Atqui nonnulli, nescio quam aliam rationem sequuti, ne *Pogianum* quidem satis probant; *Podianum* malunt dicere; qnemadmodum eos, qui italice sunt *Maggi*, *Moggi*, *Poggi*, *Raggi*, non *Magios*, *Mogios*, *Pogios*, *Ragios*, sed *Madios*, *Modios*, *Podios*, *Radios*, latine appellant, appellarique oportere contendunt. hoc mihi videtur ejusmodi nomina latine non vertere, sed pervertere. Quid? illi, qui propria ab appellativis italicis derivata ac sumta nomina ad eorumdem appellativorum latinam vim formamque revocant, quantam perversitatem inducunt? *Pozzios* nolunt latine dicere eos, qui italice sunt *Pozzi*. cur? quia, quod italis est *pozzo*, id non *pozzius*, sed *puteus* latinis est. hoc nos videlicet nesciebamus. sed videant, quo res tandem progressura sit, si ista eorum ratio valuerit. quem illi hominem, italico familiae nomine *Pozzium*, latine *Puteum* appellant, eumdem nos gallice *Puit*, germanice *Sod*, graece *Phrear*, similiterque aliis utentes linguis, aliis atque aliis nominibus appellabimus; volemusque, iis omnibus non nisi unum idemque *Pozziae* italicae familiae nomen intelligi. quae ut flagitia ac portenta vitentur, illud mihi rectissimum semper visum est, ut ejusmodi nomina, qualia sunt, non modo apud italos, sed apud caeteras quasque nationes, primum familiis indita, sive appellativorum significationem habeant, sive non habeant, talia in latina quoque lingua, nullis omnino, praeterquam in ultimis eorum syllabis, quae quidem ad latinos exitus casusque redigi debent, immutationibus factis, integra conserventur. in quo latinos ipsos imitabimur, qui, quem hominem graeci, exempli causa ὅμηρον proprio nomine dixerunt, *Homerum* ipsi quoque, non aut *Confinem*, aut *Vadem*, aut *Obsidem*, aut *Caecum* (quae omnia appellativum nomen ὅμηρος significat) appellarunt; nec ex *Platone*, *Aristotele*, *Theophrasto* &c. *Amplonem*, *Optimosinium*, *Divinoloquum* &c. fecerunt. De hac eadem opininne mea, quae tamen ita mea est, ut complurium eruditissimorum hominum quoque sit, scripsi olim quiddam ad card. Angelum Mariam Quirinium iis litteris, quas in quarto hujus operis volumine habes pag. 374.

(*d*) De *deorum* appellatione, hominibus etiam tributa, vide vol. III. pag. 333.

valetudinis tuae ; qui profecto extabit , si Ciceronem loquendi magistrum , non vulgum (*e*) , adhibueris . Vale . prid. Kal. augusti . *e*

(*e*) Masculini etiam generis *vulgus* est . Virgil. *Aeneid.* lib. II. v. 98. *Hinc spargere voces in vulgum ambiguas* . & Horat. lib. II. sat. 3. v. 62. *Huic ego vulgum errori similem cunctum insanire docebo* .

CL.

Hier. Card. Dandinius Anselmo fratris fil.

v. aug. 1557.

LAudo profectionem (*a*) istam, patris tui visendi causa ; modo *a*
eam mature (*b*) susceperis . tu vero interim Imolae fu- *b*
isti ; neque de episcopo (*c*) nostro verbum ullum : qui quan- *c*
quam abest , tuae tamen & charitatis & pietatis in illum fuit, tum quaerere de eo ab iis , qui id scire possent , quomodo se haberet , tum id ipsum ad me scribere . ista officii praetermissio magnam in te reprehensionem habet . videris enim , nescio quomodo , parum amans tuorum , praesertim vero illius viri , cui in summo amore summam praeterea observantiam tribuere debes : ad quem etiam literas velim interdum des de statu rerum tuarum . spero , te imolensi praetori , a quo tam humaniter ac liberaliter acceptus es , vicissim sermonis humanitate satisfecisse : cupio quidem certe . Vale . VII. id augusti .

(*a*) In forocorneliensem urbem, sive Imolam , non multarum horarum itinere Bononia distantem .

(*b*) Primo mane , necdum aestivo sole omnia suis radiis torrente .

(*c*) *Anastasius Ubertus , Dandini* (cardinalis) *ex sorore nepos , caesenas , monachus ordinis S. Benedicti , ac per idem tempus cellerarius S. Mariae de Monte prope Caesenam , a Julio III. electus est imolensis episcopus anno 1552. die 11. mensis Maji . Litteratura valebat , ut refert Vaion libro II. Ligni vitae , reliquitque aliquot ingenii monumenta . Mortuus est anno 1558.* Hactenus Ughellius in *Italia sacra* T. II. pag. 644. edit. Ven. an. 1717. Proxime ante hunc Ubertum , imolensium episcopus Dandinius noster fuerat : de quo idem Ughellius *Imolensem*, inquit, *ecclesiam nepoti* (*sororis filio* voluit & heic & supra dicere , Uberto scilicet) *resignavit , reservato sibi regressu : quo Uberto ante patruum* (corr. *avunculum*) *defuncto , iterum illud subivit onus* . Nunc animadverto , errasse me , qui de Dandinio pag. 137. col. 2. vers. 6. ita scripserim, *Imolae , cujus urbis episcopus Dandinius erat* . neque enim *erat* tum episcopus (nisi si , qui episcopatum *per regressum resignabant* , episcopi esse non desinebant) sed *fuerat* , & iterum , post Uberti obitum , *futurus erat* .

C L I.

14. aug. 1557. Hier. Card. Dandinius Anselmo fratris fil.

AD recentiores meas literas, si modo eas accepisti, rescriptum oportuit; quibus omnino proxima epistola persolves. sed quid ais, reprehensum te a me esse, quod semper
a jentationem (*a*) *conculces*? quae (malum!) ista *conculcandi* ratio, ut cibum proteras? ego id ponerem? tu id committeres? meae sic loquuntur literae? tuae potius id fuit stupiditatis dicam, an negligentiae? qui non videris, esse (*b*) in literis (*c*),
b c *inculcari* in *jentatione* abs te tum rei tum verbi ineptias. sed & haec & alia literarum tuarum errata ab illo fonte fluunt, quem
d pluribus jam tibi literis significavimus (*d*). Vale. xix. Kal. septemb.

(*a*) In epist. 148. pag. 245. ita fuerat: *Video sane, te matutini tui cibi non oblivisci. saepe enim de eo in tuis ad me literis meministi. quod ut modice factum non improbo, sic totles in literis* inculcatum *probare minime possum; praesertim cum illa tua semper tibi sit in ore* jentatio, *nullo cultu adhibito, nullo splendore verborum*.

(*b*) Scilicet *scriptum*.

(*c*) Nempe *meis*.

(*d*) In eadem illa epistola 148. *Quare tibi videndum est, ne turpiter apud Ciceronem jandiu peregrinere*. & in epist. 149. *Cupio etiam extare aliquem fructum valetudinis tuae, qui profecto extabit, si Ciceronem loquendi magistrum, non vulgum, adhibueris*.

C L I I.

20. aug. 1557. Idem Eidem.

AMO liberalem istum atque adeo salutarem dolorem tuum, ad quem equidem nolim unquam tuus animus obcalleat. sed spero, fore, ut & morbi causae tollantur, & posthac medicina non indigeas; memineris modo & mearum admonitionum & promissorum tuorum: quod cum ad litterarum, tum vero maxime ad valetudinis diligentiam pertinet. majorem enim
a res nunc cautionem tuam desiderat, propter gravedines (*a*) & morbos, in quos multos istic etiam incidisse audio. cujus tu si mali culpam vitaveris, satis nobis atque officio tuo feceris. Vale. xii. Kal. septembr.

CLIII.

(*a*) Vide epist. 94. pag. 102.

CLIII.

Idem Eidem.

28. aug. 1557.

INeptum & plane subrusticum timorem tuum! qui verearis, ne mihi non probentur ea, quae tibi necessario facienda sunt. modo id, quod *necesse* sit, recte interpretere (*a*), me semper a tuorum tum factorum tum dictorum approbatorem habebis; praesertim cum nulla tua non officiosa necessitas esse possit. utiles, salutares, honestae actiones tuae omnes erunt de mea sententia, etiamsi, quid de quaque re sentiam nil tibi praescripsero. Reditum tuum & ad urbem (*b*) & ad studia ad id tempus, quod scri- b bis, bene maturum censeo. Vale. Roma. v. Kal. septembr.

(*a*) Ait, se nihil eorum, quae Anselmus *necessario* sive fecerit, sive dixerit, non probaturum, dummodo quid *sit*, hoc est, quam vim habeat verbum hoc *necessarium*, sive *necesse*, recte interpretetur, neque aliquid, quod revera supervacaneum sit, sibi tamquam quiddam *necessarium* sive faciendum sive dicendum putet.

(*b*) Bononiam. Admodum inepti ac plane ridiculi sunt, qui *urbem* cum audiunt, non nisi Romam significari putant. Scripseram ego in ea, de qua alibi dixi, epistola ad Joannem Vincentium Lucensem mea, clarissimo illi viro, item Lucensi, Joanni Dominico Mansio litteras quasdam, quas ad eum Florentia Lucam dederam, *incedenti per urbem nescio quo casu excidisse*. Cathedraticus Dinellius, ipse quoque Lucensis, qui in eadem, in qua sunt inepti illi atque ridiculi, opinione esset, pagina 137. malediccatissimi libelli contra me sui, *At Lucae*, inquit, *tunc erat, non Romae, Mansius. Cur ergo incedisse eum per urbem Lagomarsinus scribit?* O me etiam ineptum! qui hujusmodi ineptissimas ineptias non dicam refutandas, sed vel commemorandas in hoc opere putarim. Ego vero *incedenti* scripsi. sed tu, o noster Cathedratice, latine scribentium corrector, idemque latinae linguae corruptor, cur *incedisse* pro *incessisse* scripsisti? *per urbem* autem propterea scripsi, quia Lucâ, quam, puto, scis urbem esse, *incedentem* Mansium, *per urbem* (non *per pagum*, aut *per agros*, aut *per solitudines*) *incessisse*, & credidi, & etiamnum credo, & credituros omnes, te fortasse excepto, non dubitavi.

CLIV.

Idem Eidem.

4. sept. 1557.

FAcis, quod non modo praetermitti, sed ne remitti quidem sine scelere possit, cum in solemnibus precibus, quas Deo persolvis, nostri etiam meministi. tu vero assidue & tibi & tuis omnibus salutem precare. neque enim non occurret Deus optatis & votis tuis, si pie, si sancte ad eum accesseris. age vero semper illi ipsi gratias, quantas animo maximas capere potes, pro singularibus beneficiis, quibus singulari ejus beni-

gnitate quotidie augemur. Proximas ad me tuas (exemplum enim earum, puto, habes) velim reguftes. nam recognofces in claufula perturbationem & vitium orationis, quippe qui te quidpiam non oblivifci fcribis, quod omnino tibi videbis excidiffe: quod nimirum eft infigne flagitium. Vale. prid.non.feptembr.

C L V.

10.fept. 1557.

Hier. Card. Dandinius Anfelmo fratris fil.

Brevi igitur calebunt tua ftudia per anni tempus, quae magnis aliquot menfium caloribus refrixerant; tuque jam, a omiffis emblematis (a) & aliis nugis aeftivis, cum Cicerone & Ifocrate vel Demofthene ratiouem habebis. videbis etiam Fulb vium noftrum (b) cujus in tuis ad me literis perpetuum fuit filentium; ut verear, ne iftam culpam natura fuftineat. tenes c enim memoria, quam te olim de epifcopo accufarim (c): & tamen es in eodem crimine. quare, five negligentiae cujufdam iftud eft vitium, corrigendum, five, quod nolim, ingenii, omni ratione extirpandum eft. volo enim, te & tuorum amantem effe, & eundem amorem fronte, literis, fermone figni- d ficare. Vale. prid. (d) id. feptembr.

CLVI.

(a) *Emblemata*, opinor, vocat figuras quafdam five naturalium five artificialium rerum pictaa, quarum fymbolica fignificatio adfcripto ferme carmine explicatur; quales multaa doctiffimus jureconfultua Andreaa Alciatus in librum quemdam fuum, quem *Emblemata* infcripfit, olim contulit. quod totum emblematum, fimiliumque ingenii exercitationum genus, quidam cum Dandinio Pogianoque nugia accenfent. ego, non omnes, qui ejufmodi nugis aut delectati funt aut delectantur, fuiffe aut effe nugatores, exiftimo. contra, qui gravia ac feria tractarunt aut tractant, faepe meras nugaa egiffe aut agere, animadverti. nempe in levibus argumentis nonnulli, qui ingenio atque artificio valent, graves atque probabilea effe fcriptores poffunt: cum alii, utriufque rei facultate deftituti, in rebus gravibus leviffimi reperiantur, atque improbentur.

(b) In epift.140. pag.231. *Fulvium noftrum fraterne, ut facis, ama.* Matrem habuit Lauram Saxoniam, de cujua morte, vide epiftolam 175. datam die 5.febr.1558.

(c) In epift. 150. pag. 249. *Tu vero interim Imolae fuifti; neque de epifcopo noftro verbum ullum: qui quanquam abeft, tuae tamen charitatis & pietatis in illum fuit tum quaerere de ea ab iis, qui id fcire poffent, quomodo fe haberet, tum id ipfum ad me fcribere. ifta officii praetermiffio magnam in te reprehenfionem habet. videris enim nefcio quomodo parum amare tuorum &c.* Atque hoc illud eft, quod proxime dixit, *vereri fe, ne iftam culpam natura fuftineret*, fcilicet, ne naturae ipfius Anfelmi vitio ac perverfitati tribuendum effet, quod is tam parum amans fuorum effet.

(d) Fortaffe non *prid. id.* fed III.*id.* fcribendum eft, ne feptimi cujufque diei, quo temporis intervallo definito ac certo hae ad Anfelmum litterae deinceps datae confpiciuntur, ratio non conftet.

CLVI.
Idem Eidem.

18. sept. 1557.

NUllum a me literarum diem desiderare potes, si modo meae tibi literae tempore redduntur: ego jam bononienses tuas requiro. amplius enim sunt quadraginta dies, cum nihil est in tuis ad nos literis, praeter quam de reditu vestro; ut mirer, quaenam tantae esse possint rusticanae istae vel tricae vel deliciae, quae vos tandiu morentur. nisi istic etiam forte aliqua accidit eluvio, quae vestrum iter intercluserit. Romae fluvius (a) extra ripas adeo diffluxit, ut aqua bonam urbis partem inun-

(a) De hac Tyberis alluvie atque inundatione Panvinius in *Vita Paulli IV.* memoriae haec prodidit. *Stagnavit biduo Tyberis, ut urbs tota, magna aedificiorum jactura, navigabilis esset, & omnes omnium fortunae, quae bello reliquae erant, perderentur. pervenit aquarum colluvies usque ad plateam Pantheonis, S. Marcelli, & S. Marci . . . Vineae a ponte Milvio usque ad basilicam S. Paulli aquis obrutae.* Exstat etiam nunc, in exteriori aedis S. Mariae supra Minervam pariete, hoc marmore incisum illius temporis monumentum.

MDLVII. *die* XV. *Septembris*

Huc Tyber advenit, Paulus dum quartus in anno
Terno ejus rector maximus orbis erat.

Latinus Latinius de eadem alluvione haec ad Andream Masium die 5. oct. huius anni 1557. scribebat: *Sed venio ad epistolam tuam, quae mihi cum Vingartena 3. Kal. septembris data esset, biduo ante Prosperi nostri obitum reddita est, quum nondum per urbem ingredi vel liceret vel tutum esset. Tybris enim, vel assiduis aliquot dierum imbribus, vel, quod ego verissimum puto, naturali quodam auctus humoris redundantia, quae statis temporibus intra terrae venas collecta aliquando tandem erumpat necesse est, ita urbem aquis cretosoque coeno replevit, ut proluviem illam infaustam, quae sub Clemente VII. vicesimo octavo ab hinc anno contigit, minimo minus aequaret. haec autem in eam noctem incidit, quam consecutus est dies decimus septimus Kal. Octobr. quum pridie, stabilitis pacis conditionibus, legati nostri sub vesperam in urbem rediissent: quod nisi esset factum, nullo negotio praeda hostibus fuissemus. quanquam, calamitatis nostrae magnitudine conspecta, misericordia potius erga nos, quam aut odio aut crudelitate aliqua, usuros eos fuisse, putandum est. defuncti igitur belli periculis atque incendio, non effugimus vindices foeditatis aquas, quibus expiari polluta omnia consuevere.* Iisdem ipsis diebus Arnus fluvius, qui, eodem, quo Tyberis, Apennini jugo ex adverso latere ortus, Etruriam irrigat, assiduis ipse quoque auctus imbribus, non dissimilem florentinae urbi calamitatem importavit. afferam, quae de ea alluvione eruditissimus sodalis atque amicissimus meus *Iosephus Rieba*, in vetusto quodam *chronica* a se reperta, in tomum quintum insignis operis sui, *Notizie istoriche delle chiese fiorentine* inscripti, transtulit pag. 229. edit. florent. an. 1757. *Nel 1557. a' dì 13. settembre, essendo piovuto due giorni*

inundarit, salvis tamen nobis omnibus. quare, dum & flumen resederit & viae purgatae fuerint, quas adhuc Tyberis obru-

ni quasi continnamente, la sera d'avanti si mise a tal rovino di acqua quasi alla fonte d'Arno. a Stia, a Pratovecchio, che in un subito portò via tutti i mulini, le gualtiere, e gli altri edificj, con abbattimenti di ponti, traendosi dietro, quantità di persone. al pari fu l'impeto dell'acque in Mugello; perchè, cominciando a piovere appiè dell'Alpi sopra Dicománo, venne tant'acqua pe' fossati e pe' fiumi, che, riempita sterminatamente la Sieve, ricoperse tutto il piano di Mugello, traendosi dietro cose, alberi, vigne, e campi, e tutto quanto trovava. ed unitisi insieme al ponte a Sieve i due finmi, ne vennero verso della città con tanto impeto, che, facendo per la valle gran danni, entrarono in Firenze alle tre ore di notte, abbattendo al primo urto il ponte di Santa Trinita; il quale facendo d'avvantaggio gonfiare il fiume, si allagò gran porte della città, e mandò in terra due archi del ponte alla Carraja dalla banda di tramontana. fra il ponte Rubaconte e il Vecchio tutta la sponda ruinò. il Rubaconte patì nelle sue cose colle sponde. per lo piano fuori della porto alla Croce, l'acqua venne con tanta furia, che gettò in terra la porta, ch'era ferrota: e, correndo per la città, alzò da dieci braccia, coprendo il piano della chiesa di S. Croce. in S. Reporata vi alzò mezzo braccio, e nel tempio di S. Giovanni coprì l'altar maggiore. Sed non fluvii modo, verum oceanus ipse eodem ejusdem anni mense, atque eadem fortasse etiam nocte, praeter consuetudinem ac modum intumuit, & plurimas maximasque naves ad scopulos ac litus allisit, firmissimasque in ipso litore moles evertit; sanctissimo illo viro Francisco Borgia, Olysipponem cum Caroli V. ad sororem Catharinam, Joannis III. Lusitaniae regis, nuper exstincti, conjugem, & Sebastiani regis, tum pueri, aviam, mandatis nuper advecto, tantam calamitatem divinitus & praesagiente, & a se suisque avertente. Placet rem totam, ab Alvaro Cienfuegos, S. R. E. postea cardinale, in historia ejusdem Francisci Borgiae, Mantuae carpetanorum an. 1717. edita, libro IV. cap. 19. §. 3. proditam, iisdem auctoris hispanicis verbis hoc loco describere. *Entrò finalmente por la borra de Lisboa victoriosamente la barquilla, dando en el Santo Borja un cuerpo casi difunto a la playa ... Fuese a reposar al colegio de S. Roque, azotado de la tormenta, y combatido del mal, que aun le fatigava. Supo la reyna su venida, y lo mal convalecido que estaba, y embiandole a visitar u otro dia, le rogò, que, mientras se recobrava, passasse al palacio de Xabrégas, cuyo real sitio ilustra y hermosea el Tajo. dixole, que la amenidad de aquellos jardines deliciosos, y los ayres mas puros hazian aquel parage el mas proporcionado a su breve convalecencia. Obedeciò el Padre Borja: a quien la reyna embiava todos los dias desde su palacio la comida con tanta solicitud y benignidad*, que no pudiera, *dize el P. Dionysio Vasquez*, hazer mas excessos, aunque fuessemos todos hermanos suyos. *Detuvose tres dias el Santo en aquel parage vistoso, y la tarde del dia tercero saliò a visitar un convento de S. Francisco, vezino al palacio de Xabrégas, que mira tambien a la mar, travesseando cerca de las ventanas las olas. estaba el cielo muy sereno, sin otra señal de tormenta, que la que empezò a sonar en su profecia. porque exortò los religiosos, cuyas celdas eran combatidas alagueñamente de las aguas, que no se quedassen a dormir aquella noche dentro dellas, sino que se retirassen a otro quarto del convento, recogiendo tambien los libros, y demas alajas; porque se*

obrutas & oppletas tenet, diversabimur apud sodales Olivetanos (*b*); ubi & libenter & commode sumus, & studemus diligenter. Vale. XIV. Kal. octobris. MDLVII. b

se enojaria el mar sañudamente aquella noche, y abanzando las olas por las ventanas avria grande peligro... Salió Borja del convento, y apenas entró en el palacio de Xabrégas, quando empezó a dar prisa a sus compañeros y a los criados de la reyna, que le assistian de orden suya, para que le sacassen luego de aquella casa, y se fuessen con el a San Roque de Lisboa... Huvieron de rendirse todos, cegando la razon y la vista al dictamen de Borja, que lleno de luz prevía la tempestad obscura, que la noche fraguaba, y fue una de las mas pavorosas, que poblaron de destrozos navales aquellas playas... Aquella noche pues se empezaron a escuchar los bramidos de el occeano, monstruo irritado, que parecia rebelarse contra el cielo, y enroscado sobre el ayre, como que mudava de sitio a todo su elemento, se bolvia a derribar impetuosamente con formidable ruydo. los naos grandes de la India, que estaban amarradas con recias maromas, y fuertes ancoras, rotos los cables, y arrancadas todas las firmezas, eran arrebatadas a lo alto, chocando unas con otras, y bolvian a caer despedazadas. algunas batiendo contra las casas vezinas, fueron movedizo escallo a tanto firme edificio. el palacio de Xabrégas, siendo alcazar sobervio, que avia burlado siempre las amenozas de las olas, y la hinchazon de sus montaños padeció naufragio lastimosa, a trozos sorvido, y a trozos arruynado... No fuè mas piadosa la borrasca con el religioso convento de S. Francisco; porque, entrandose el mar por las ventanas, anegó las celdas; nadando libros, mesas y camas, y fluctuantes muchos religiosos, que fueron socorridos de sus hermanos, y otros vezinos, penetrando el corazon sus clamores y sus ruegos. hasta oy dura ilustremente la memoria de aquella profecia en aquel sabio convento... Vino esta tempestad, celebrada de la historia, desde los ultimos terminos de la India, sin que perdiesse la furia en tanta distancia: y conduxo aquel contagio pestilente, que empezando esta noche por el setiembre de 1557. en Lisboa, se estendió despues por cosi toda Europa y Africa, cubriendo de cadaveres la tierra; y dexó impresso su horror en la posteridad, y un proverbio al vulgo en el año de el Catarro.

(*b*) Ad S. Mariae Novae, inter antiquum templum Pacis, & arcum Titi.

CLVII.

Hier. Card. Dandinius Anselmo fratris fil.

25. sept. 1557.

TU, nisi eodem sensu regustares tuas literas, quo adhuc gustasti latinam linguam, nunquam peteres a nobis, ut te, quem de epistolarum erratis latine admonuimus sic, ut planius loqui non possemus, apertius etiam doceremus. perturbatio illa, ut diximus (*a*), est in epistolae clausula: qui locus a quantum contineat mendum cum minus intelligas, neque verbi

(*a*) In epistola 154. pag. 252. *Proximos ad me tuos... velim regustes. nam recognosces in clausula perturbationem & vitium orationis.*

b bi illius (*b*) vim videris nosse, neque perturbatum a praepostero distinguere. & tamen, quasi cum aliquo tibi librario res sit, qui confecerit rationem & epistolarum tuarum, & temporum, quibus illae redditae sint, sic tibi vis ego iterem eadem illa, quae dies jam paene delevit. permagni certe tua interest scire,
c quid a quoque postulandum sit (*c*). Doleo, eam fuisse vobis causam, quam scribis, tardioris decessionis; nihil praeterea nocuisse, gaudeo. de reliquo Deus viderit, qui melius nobis cavet, quam ipsi optare possimus. Vale. VII. Kal. octobris.

(*b*) Videlicet *perturbatio*.

(*c*) Anselmus non debuerat a patruo cardinale, tamquam ab aliquo librario, postulare, ut eas litteras, in quibus perturbatio illa fuerat, recognosceret, & praeterea, quae semel jam scripserat, iteraret. monet igitur eum patruus, ut posthac in scribendo personarum rationem habeat, & quid a quoque postulandum sit, prius cogitet.

CLVIII.

2. oct. 1557

Hier. Card. Dandinius Anselmo fratris fil.

a NON fuit negandum Canio, & amico, & jandiu petenti (*a*). sed idem tu meminisse debes, te, cum ejus filiolam in baptismate suscepisti, tantum pro illa intercessisse, quantum spondere periculosum est, persolvere vero vix quisquam possit. quae vis sit istiusmodi sponsionis, non omnino ignoras, si, quae ex
b divo Hieronymo de tirocinii die (*b*) olim jussu meo memoriae mandasti, tibi non exciderunt. sed haec nondum satis nosti.
c tantum igitur habeto, quod Caneo (*c*) concessisti, non esse in vulgus

(*a*) Petierat autem, ut filiolae, sibi natae, Anselmus in baptismate susceptor, sive, ut vulgo ajunt, patrinus, esse vellet.

(*b*) In epistola ad Heliodorum, *Audi*, inquit Hieronymus, *edictum regis tui: „ Qui non est mecum, contra me est; & , qui mecum non colligit, spargit „. Recordare* tirocinii tui diem, *quo Christo in baptismate consepultus in sacramenti verba jurasti, pro nomine ejus non te patri parciturum esse, non matri &c.*

(*c*) Si quis me putat illa aetate, qua haec scribebantur, vixisse, & omnes Canios, Gaspares, caeterosque, quorum nomina in his epistolis occurrunt, nosse, vehementer errat.

Ne Dionysium quidem satis noram, eum, qui a Petro Victorio in epistola 3. libri III. ad Robertum Nobilium data, nominatur, quemque ego pagina hujus voluminis 2. col. 1. & pag. 34. col. 2. ex Athanasiorum gente fuisse dixeram me suspicari. verum is non ex Athanasiorum, sed ex Lippiorum familia fuit; id, quod ex quadam hominis epistola didici, quae cum aliis multis in Magliabechiana bibliotheca class. VIII. num. XII. Florentiae adservatur, cujusque exemplum eruditissimus vir, idemque humanissimus, Lauren-

gus dandum. cum enim omnibus id cavendum est, tum isti aetati maxime, quam in baptizandis infantibus adhiberi, vix probarim. quamobrem posthac ejus generis omnia prius referes ad nos, quam cuiquam quid temere polliceare. Perpetuam mihi tuam Isocratis & Ciceronis lectionem re magis probes, velim, quam affirmatione literarum. Quod & ad affines & ad amicos domum iveris officii causa, ut primum Bononiae fuisti, laudo.

rentius Mehus ad me nuperrime misit. est autem hujusmodi:

Francisco Victoria, Petri nepoti, Dionysius Lippius S.

Exiit tandem liber orationum & epistolarum Petri Victorii, avi tui, viri clarissimi atque doctissimi... Ipse enim adolescens viro illi eruditissimo in litterarum studiis, quo tempore in civitate nostra(florentina*)tum graeca cum latina lingua florebat, operam dedi, illique, si quid profeci, id totum acceptum refero... Quanto autem amore ille me semper prosequutus fuerit, pater tuus, vir optimus, quicum ab ipsa adolescentia mihi erat consuetudo & amicitia, locuples testis esse potest. ac vel ex hoc etiam id intelligi potest, quod, quum Roberti Nobilis, Julii III. pontificis maximi pronepotis, postea cardinalis amplissimi, epistolae respondisset, in calce ejus epistolae (* quae inter editas Victorii epistolas libri tertii tertia nunc est*) mentionem honestissimam, ut est in epistolarum suarum codice, de me fecit. eram enim eo tempore Anconae, servitutemque serviebam patri suo (*Vincentio*) maxime illustri, qui iis civibus jura dabat: ego autem illius filio (* Roberto*) nobilissimo, & optimae spei adolescenti, eram in litteris magister, in moribus moderator... E castro florentino.* XVI. *Kal. octobr.*1586.

Cum qua epistola alteram ejusdem Dionysiii Lippii ad me laudatus Laurentius Mehus misit, Antonii Dalmatae nomine ad Pogianum datam. cui epistolae respondisse Pogianus iis litteris videtur, quas habes supra pag. 178. Hoc quoque humanissimi Laurentii elegans munus volo commune mihi cum eruditis esse.

Antonius Bona Julio Pogiano S.

Epistolam tuam, officii & incredibilis tuae erga me benevolentiae plenissimam, legi libentissime. in qua summam illam ingenii tui suavitatem, qua tu coram, Bononiae *quum esset, cum in omnes tum praesertim in me usus fuisti, recognovi: ac te plane doctum, & in hoc polito atque ornato scribendi genere valde exercitatum in iisdem tuis litteris perspexi. quare gratulor tibi, quod cum summa humanitate ac suavissimis moribus, quibus te praeditum video, summam etiam doctrinam ac rerum scientiam habes conjunctam. mihi vero gaudeo, quod, quae olim a* Dionysio *Lippio, utriusque nostrum amantissimo, de te magna cum tua laude mihi nuntiabantur, multo etiam majora intellexi; eamque expectationem, quae de tuis laudibus apud nos erat excitata jam tum quum Romae esses, & in ea luce, non sine magna tua dignitate, in tot amplissimorum virorum conspectu ita luculente diceres (*fort. *vivtree), facile superaveris. sed illud unum mihi argumento esse debebat, eum te esse, qui vulgo praedicaris, quod videbam, te in familiaribus atque adeo intimis esse* Daudini, *cardinalis amplissimi, qui non nisi optimos atque eruditissimos viros apud se esse patitur, ac liberali aliqua doctrina politissimos: in quorum numero te esse, & merito quidem, omnes fatentur. sed, ne pudorem tuum forte offendam, ac tibi adsentari potius, quam te laudare videar, hoc ad te scribendi genere in praesentia supersedebo. Restat igitur, Juli*

Gasparem nostrum non belle habere, moleste fero. Vale. VI. non. octobris. M.D.LVII.

ni suavissime, ut, quemadmodum ego te in omnibus meis rebus & patronum & defensorem paro, ita tu me tibi & amicum & in omnibus rationibus tuis paratissimum esse existimes, & quod nunc verbis tibi prolixe quidem polliceor, re ipsa me, si opus etiam fuerit, praestiturum. ita enim virtus & singularis quaedam tua in me benevolentia videntur postulare. Vale.

CLIX.

9. oct. 1557.

Hieronymus Card. Dandinius Anselmo fratris fil.

BEne habet: si tamen est epistola fidelis interpres animi tui. valet enim errati dolor ad omnia, ac demum id sapere est, cum admoniti resipiscimus. qua re fit, ut etiam proxima quaeque tum actio tum oratio superioris vitae magistra sit. tu modo effice, ut facta dictis respondeant: & eris is, qualem vo-
a lumus. Habes, puto, Tanarium (a) tuum, quem tanto interval-
b lo gravissime (b) salutes: qua in re multum te Fulvius noster adjuvabit. Vale. VII. id. octobris.

(a) De hoc Tanario frequens in sequentibus litteris incidet mentio.

(b) Locum mendosum puto. nam quid est *gravissime salutare?* sed eadem lectio vaticani quoque codicis est.

CLX.

16. oct. 1557.

Idem Eidem.

CEssatores tabellarios, vel certe parum strenuos! qui tempori non respondeant. non potes igitur, quemadmodum velles, longiores epistolas scribere, quod nostrae serius perferuntur? suppeditant videlicet argumentum tibi meae literae. verum, quoniam incitari tabellariorum celeritas omnino non potest, isti sic medebimur incommodo. scribes tu semper ad constitutum vel inanes literas vel brevissimas, modo id latine facias: quod jam ab initio hujus consuetudinis tibi scis a me permissum fuisse. omnem brevitatem sermonis elegantia compensabit. Tanarii nostri literae laetissima de te nunciant; quae faciet etiam ipse propediem laetiora. tu, quid tibi oneris imponatur, si tamen id est onus, quod libenter suscipitur, & gloriose perfertur, cum haec de te afferuntur, profecto debes intelligere. Vale. XVII. Kal. novembris.

CLXI.

Idem Eidem. 31. ott. 1557.

EXpoliverunt nobis te nonnihil pauci isti bononienses dies (*a*). *a* nam, etsi id ipsum fere reddis, quod fuit in nostris literis, tamen, quod via quadam uti incipis, ut nihil dedeceat in epistola, & nostra nescio quomodo pro tuis libenter legimus, & nos voluntarius hic error delectat. tu modo perge reliqua (*b*), ut appareat deinceps, & urbanas & hibernas tuas literas, non rusticanas aut aestivas (*c*) esse. quid enim & locus & anni tempus a te postulent, profecto vides. sed jamjam aderit Tanarius; ex quo si minus de ejus lacrymis (*d*), certe de tuis & studiis & moribus omnia cognoscemus. Vale, Roma. x. Kal. novembr. M. D. LVII.

(*a*) *Bononienses dies* vocat eos, quibus Anselmus, rure reversus, iterum Bononiae esse coeperat.

(*b*) De hac verbi *pergere* cum accusativo casu adhibendi ratione quid judicii mei sit, habes in volumine hujus operis IV. pag. 411.

(*c*) Quales eae, quas ad me per aestatem dabas, tuae litterae fuerunt, minime elaboratae multumque impolitae.

(*d*) Scripserat fortasse Anselmus, in suo digressu a Tanario, apud quem aliquot dies ruri fuerat, lacrymas eum tenere non potuisse.

CLXII.

Idem Eidem. 30. ott. 1557.

ETSI scio, non optatis modo facultatem latine scribendi, sicuti praeclaras alias res fere omnes, sed labore praeterea ac diligentia comparari, non est mihi tamen injucunda frequens declaratio studii, quo teneri te scribis istius rationis: quippe cum etiam intelligam, cupiditate & operam & industriam commoveri. cujus rei spero te mihi signum daturum aliquando, vel id potius jam abs te requiro. vix enim mihi quispiam diuturnum ardorem suum ad rem ullam probarit, nisi aliquis etiam ejusce rei fructus apparuerit. nam semper optare id, quod assequi possis, negligentis quodammodo est & otiosi (*a*). sed res *a* jamjam incipiet melius ire. non enim dubito, quin te regiensis iste adolescens, quem pacis commoda, belli incommoda ita luculenter collegisse scribis, ad studia literarum excitarit. Vale. III. Kal. novembr.

(*a*) Virgilius libro III. *georg. v. 454.*
.... *Alitur vitium, vivitque tegendo,*
Dum medicas adhibere manus ad vulnera pastor
Abnegat & meliora Deos sedet omnia poscens.

CLXIII.

6. nov. 1557. **Hieronymus Card. Dandinius Anſelmo fratris fil.**

EX multis incommodis, quae magnitudo habet & aſſiduitas imbrium, illud commodi eſt, quod major tum facultas ſtudendi datur. quinetiam ejuſmodi foedae tempeſtates ſcriptionem adjuvare ſolent. nam, cum te domi neceſſario contineas, quo plus temporis ad ſcribendum eſt, plus etiam diligentiae eſſe debet. quae cum ita ſint, ſic autem loquantur literae tuae, *ita* a b *maximos imbres* (a), & *aliquid damni & Romae & tibi feciſſet* (b) c *alluvio*, nihil minus illa ſignificant, quam pluviam (c). puerilia iſta ſunt, Anſelme. quare etiam turpius a te ignorantur. & tamen frequens es auditor oratorum ac juris conſultorum; quorum orationibus, ut ſcribis, elegantiſſimis, miror quid ſit, quod vitioſus ſermo literarum tuarum excoli non poſſit. Vale. VIII. id. novembr. M. D. LVII.

(a) Non *ita maximos*, ſed *ita magnos*, latine ſcribendum in ſuis litteris Anſelmo fuit.

(b) *Feciſſent alluvio, nihilominus illae ſignificant &c.* exempl. Emendavi ex codice vatic. qui tamen retinet *illae*, non, ut ſcripſiſſe Pogianum cenſeo, edique juſſi, *illa*. Coarguitur autem heic alterum Anſelmi litterarum peccatum, qui *damnum facere*, quod latinis eſt *damnum ſubire, damno obnoxium eſſe, jacturam facere &c.* pro *damnum inferre* uſurparat. Cicero *de clar. orat.* c. 125. *Damnum enim illius* (C. Gracchi) *immaturo interitu romanae latinaeque litterae fecerunt*.

(c) Hoc dicit: Tanta litterarum tuarum flagitia ſignificant, a te illas ſudo maximeque ſereno caelo, non pluvio (cum plus & temporis & diligentiae ſcribendo adhiberi poteſt & ſolet) fuiſſe ſcriptas.

CLXIV.

21. nov. 1557. **Idem Eidem.**

COnſtantiam pietatis & religionis, quam te ſervare ſcribis, & amo & laudo. tua deinceps praecipua cura ſit in ſacroſancto iſto munere (a) obeundo. nam reliqua tibi proſpere evenient.

(a) Beneficium, ut ajunt, eccleſiaſticum, quam Abbatiam vocant, proxime conſequutus Anſelmus fuerat. id ex duobus ſequentium epiſtolarum potiſſimum locis intelligimus. alter locus eſt in epiſt. 172. *Et tamen te, nova tum honoris, tum anni, tum brevi etiam veſtitus ratio elegantiorem in ſcribendo facere debent.* Alter eſt in epiſt. 179. *Quod praeſens olim juſſu meo faciebas ... id nunc diligentius etiam, quam antea facere debes. nam & tempus, & perſona Abbatis, & abſentia tua plus tibi, ſed tamen, ut ſpero, voluntariae, neceſſitatis imponunt.* Id autem eccleſiaſticum beneficium fuiſſe ditiſſimam

S. Ber-

nient. Robortellum (*b*), nobilem doctorem, Bononiae docere, tum istius civitatis, cui volo omnia, tum tua causa mirabiliter laetor. non enim dubito, quin te hortatu etiam Reguli, magistri tui, quem Robortelli studiosissimum esse audio, & frequentem ei & attentum auditorem praebeas. quam quidem rem ad multa tibi adjumento fore, speramus. Sed heus tu, non putasti, te nobis probare posse, tuas esse, quas ad nos scribis, literas, nisi tantum peccares in illis, quantum profecto intelliges, si eam partem proximae epistolae tuae diligenter legeris, in qua est de festo die omnium sanctorum? pudet me, ut superiora omittam, recentis istius errati. quamobrem nolim tum praeceptoris tui fide & liberalitate, tum patientia nostra posthac abutare. Vale. III. (*c*) id. novembris. M. D. LVII.

S. Bartholomaei extra Ferrariae muros *abbatiam*, quam in Anselmum cardinalis patruus a se transtulerat, ex Ughellio, de imolensium episcopis in *Italia sacra* agente, discimus.

(*b*) *Robertellum* exempl. Emendavi & heic & infra, & in multis sequentium epistolarum locis. nam *Robortellum*, non *Robertellum*, ipse se in suis libris, quos multos & multa quidem eruditione refertos edidit, appellavit. fuit autem Franciscus Robortellius, patria utinensis, humaniorum litterarum doctor primum Pisis, deinde Patavii, postremo Bononiae. de cujus cum Sigonio Manutioque simultatibus, per card. Hieronymum Seripandum, Bononia Tridentum anno 1561. iter habente, compositis, vide volumen II. pag. 2. 317. & 318.

(*c*) Fortasse *idibus*, non III. *id.* adscribendum huic epistolae est, ob eam causam, quam supra ad epistolam 155. significavi pag. 252.

CLXV.

Idem Eidem.

20. nov. 1557.

PErgratum mihi est, aculeos admonitionis nostrae tibi non ingratos accidisse. nam perjucundam fuisse literarum objurgationem, omnino non credo. nec vero te privabimus eo jucunditatis fructu, quoties ad nos & nobis & te dignas literas miseris. video enim quantus sit laboris ac diligentiae stimulus, pro re, pro tempore, modo laus, modo reprehensio: quorum alterum, quo praeclara ingenia maxime incitari solent, ne tu quidem, ut jam dixi, desiderabis, cum res id postulabit; altero ne mihi utendum sit, tui erit officii. Amo Robortelli (*a*) humanitatem, qui tibi mandarit, ut mihi salutem adscriberes; quem tu & diligenter audi, & a nobis salvere jube. Manzolio (*b*) item, huma-

(*a*) De Robortellio vide proxime superiorem epistolam.

(*b*) Fortasse hic est Benedictus ille Manzolius, ad quem aliquot Bartholomaei

humanissimo nostrique amantissimo homini, salutem plurimam referes: dices etiam Regulo, magistro tuo. Vale. XII. Kal. decembr. M. D. LVII.

lomaei Riccii exstant epistolae. *Bartholomaei* autem scripsi, qui *Barptolemaei* scribere solitus ante fueiim. Ptolemaei enim *bar*, sive *filium*, esse cum multis putabam eum, qui vulgo Bartholomaeus diceretur. hunc mihi errorem Angelus Caninius, vir graece, syriace, hebraiceque, quemadmodum omnes norunt, doctissimus, eripuit: in cujus commentarium *de locis S. scripturae hebraicis* cum nuper incidissem, illa, quibus non assentiri non possum, capite XIII. legebam: Bartholomaeus *non est* filius Ptolemaei, *sed* filius Thalmái: *quod nomen in bibliis legitur multis ante saeculis, quam* Ptolemaeus *ullus natus esset*.

CLXVI.

27. nov. 1557. Hieronymus Card. Dandinius Anselmo fratris fil.

SUperioribus literis, non unis, sed pluribus, satis arbitror castigatam esse negligentiam tuam. quod etsi magis perspexi adhuc ex doloris tui significatione, quam ex diligentia epistolarum, tamen, quia spero etiam reliqua, non modo relevabo (*a*) te in praesentia, sed spem praeterea laudabo. in quo ne offendam apud dicendi magistros, qui laudem virtuti certae, non incertae expectationi tribuendam esse scribunt, tu mihi caveas oportet, idest, ejusmodi epistolas mittas ad nos, ut veritati testimonium dedisse videamur. quas eo etiam magis a te expecto, quod tam multa quotidie audis, legis, scribis, quae nisi potissimum refers ad comparandam latine scribendi facultatem, non dicam, te, quod diligenter studeas, operam perdere, sed, quid maxime in literis quaerendum sit, ignorare. Vale. Roma. V. Kal. decembr. M. D. LVII.

(*a*) Cicero *ad Atticum* lib. III. epistola 10. *Haec eo scripsi, ut potius relevares me, quod facis, quam ut castigatione, aut objurgatione dignum putares.*

CLXVII.

4. dec. 1557. Idem Eidem.

NOn dubito, quin accurate perpendas singula momenta humanitatis & observantiae in congressu atque sermone cum omnibus, praesertim vero cum principibus istis mantuanorum, quorum summa familiae nobilitas summis animi atque ingenii ornamentis magis etiam illustratur. quamobrem officium illis & cultum, qui tum amplissimo generi, tum egregiae virtuti debetur,

betur, semper tribues. quae sane praeceptio ad omnes pertinet; ut nemo sit, cui vel superbus, vel inhumanus, vel inurbanus jure videri possis. neque enim aeque facilitate mea in istis peccatis uterere, atque uteris in erratis epistolarum. sed spero, fore, ut & studiis literarum & omnibus vitae officiis cupiditati nostrae satisfacias. Saluta Guastavillanos (*a*) hospites nostros. Vale. Ro- *a*
ma. prid. non. decembr. M. D. LVII.

(*a*) Vide epistolam 122. pag. 180.

CLXVIII.

Idem Eidem.

11. dec. 1557.

NON accuso te de comparatione similitudinis, quae & acumen habet, & ingenuam errati confessionem; sed moneo, ut, non tam viam istam lubricam esse existimes, in qua multorum & concitatos & rectos cursus admiramur, quam ut cognoscas infirmitatem crurum tuorum, qui interdum etiam plano & stabili loco prolabare. sed quid tibi venit in mentem unum illud ad respondendum arripere, ~~in quo nonnihil reprehensionis~~ fuit cum magna, vel certe cum aliqua, tua laude conjunctum, reliqua praetermittere, quibus liberaliter sane spem, quasi rem (*a*), *a*
laudavimus? an magis istis stimulis incitaris? non arbitror. omnes enim, inquit ille (*b*), accendimur ad studia gloria. an *b*
veritus es, ne a rhetoribus reprehenderer in eo, quod eorum praeceptis abuterer? pie tu quidem, si id causae fuit, atque simpliciter. sed quomodo se cunque res habeat, perge, ut coepisti. neque enim quid tu non postules spectabimus, sed quid tuis literis debeatur. Vale. Roma. III. id. decembr. M. D. LVII.

(*a*) Vide epistolam 166. pag. 262.
(*b*) Cicero lib. I. *tuscul. quaest.* c. 4. *Honos alit artes, omnesque incenduntur ad studia gloria; jacentque ea semper, quae apud quosque improbantur.* & *pro Archia* cap. 26. *Neque enim est hoc dissimulandum, quod obscurari non potest. trahimur omnes laudis studio, & optimus quisque maxime gloria ducitur.*

CLXIX.

CLXIX.

18. dec. 1557.

Hieronymus Card. Dandinius Anselmo fratris fil.

MActe virtute. calent enim tum studia tua, cum multa
a b ita frigeant (*a*), ut jacére (*b*) cogantur. nam epistolas scribis, communes tractas locos: praeclare tu quidem; si, quid
c alterius rei, quae posterior est (*c*), tractatio quaerat, jam suspicari potes: nam plane adhuc intelligere non arbitror, sed spero, purum dilucidumque sermonem antiquissimam tibi curam esse, priusque studere te latine loqui, quam ornate dicere; praesertim cum & simul utrunque qui hac aetate consecutus sit, vix
d e reperias (*d*), & propria verborum vis necessitatem (*e*) habeat: sed omnia moderabitur prudentia sua Regulus noster, & intelligens aestimator istius artificii, & studiosissimus ac diligentissimus utilitatis tuae. Vale. Roma. XV. Kal. jan. M. D. LVII.

(*a*) Propter anni frigidissimam tempestatem. erat enim mensis december. Ovidius lib.I. *Trist.* eleg.10.

Littera quaecumque est toto tibi lecta libello
Est mihi sollicitae tempore facta viae.
Aut hanc me, gelido tremerem cum mense decembri,
Scribentem mediis Adria vidit aquis: &c.

(*b*) Torpére, frigore debilitati atque abjecti, nihilque agere, planeque cessare coguntur.

(*c*) Prius est latine, quam ornate loqui. L.Crassus apud Ciceronem lib.I. *de orat.*cap.134.*Audieram etiam, quae de orationis ipsius ornamentis traderentur: in qua praecipitur primum, ut pure & latine loquamur ... tum ut ornate*. idemque lib.III.cap.38.*Neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui nesciat, nec sperare, qui latine non possit, hunc ornate esse dicturum*. Anselmus autem eo, quod prius est, neglecto, in orationis ornamentis, quod posterius est, conquirendis praepostere occupabatur.

(*d*) De hac eadem querela vide epistolam 121. pag.178.

(*e*) Nullis orationis ornamentis adhibitis, possunt tamen ab aliis intelligi ea, quae dicimus. eadem autem, nisi verbis propriis, & id, quod intelligi ab aliis volumus, significantibus, utamur, omnino non intelliguntur. est igitur verborum vis ac proprietas, non autem ornatus, ad eorum, quae dicuntur, intelligentiam prorsus necessaria.

CLXX.

25. dec. 1557.

Idem Eidem.

a ORatio tua de justitia (*a*) percommode incidit in eum diem, quo die anniversaria sacra facimus solis illius justitiae, qui illuminat omnium hominum mentes: cujus ut jucundissima luce

(*a*) Orationem de justitiae laudibus Anselmus exercitationis causa scripserat, ad patruumque miserat: quae Romam ipso natali D. N. Jesu Christi die allata a tabellariis fuerat.

luce tu quoque salutariter illustrari possis. non dubito, quin ad ejus ortum, more tuo, sanctissimo te sacramento tum confessionis(*b*) *b*

(*b*) Poenitentiae sacramentum quoties in hisce epistolis intelligi Pogianus voluit (ut hoc loco, & in epist. 133. pag. 225. & in epist. 143. pag. 241.) semper *confessionem*, numquam *exomologesim* dixit, tulliani illius praecepti lib. I. *de offic.* cap. 111. memor: *Sermone eo debemus uti, qui notus est nobis, ne, ut quidam, graeca verba inculcantes jure optimo irrideamur*. Ego Vincentium Mariam Dinellium, cathedraticum casanatensem, qui in sua prima ad Carolum Nocetium epistola pag. 37. *exomologesim*, non *confessionem*, *inculcarat*, in meis ad Joannem Vincentium Lucensem litteris, de quibus alibi dixi, non equidem *irrisi* (quamquam id mihi *jure optimo* facere per Ciceronem licebat), sed tantummodo Joannem ipsum Vincentium, Dinellio in ea re suffragantem, quid ego de eadem sentirem, scire volui. itaque pagina 60. ita ad eum scripsi: *In vocabulo* exomologesim *non recte videris mihi singularem amici tui* (Dinellii) *latine scribendi elegantiam ac tamquam religionem agnoscere, qui vulgo obvium, atque, ut ajunt, ecclesiasticum* confessionis *nomen vitarit, ut exquisitius ac tamquam eruditius adhiberet. video equidem, spectasse id hominem, sectatorem in scribendo lautitiarum ac paene aucupem, quique sibi tacitus in sinu suo latinarum litterarum scientiae atque elegantiae fortasse plus tribuit, quam veritas & res ipsa atque hominum intelligentium acre judicium incorruptumque patiatur. sed certe nemo eruditus, praeter te, umquam sensit, in latina scriptione dictiones non latinas esse admiscendas, praesertim ubi latinae non desunt. quid? non latinum, ac valde quidem latinum, est verbum* confessio*? non peregrinum, & certe non latinum* exomologesis*? ... Quod si quis, graeculorum more, graecis aliquot vocabulis in latina oratione adhibendis, atque, ut ait Cicero, valde reprehendens*, inculcandis, *id assequi se posse consideret, ut graecae etiam linguae sciens atque peritus ab hominibus saltem iis, qui ejus linguae neque scientes neque periti sunt, haberetur, is certe curare magnopere deberet, ut, in graecis ipsis vocabulis usurpandis, a recta graecorum scribendi ratione, quam orthographiam dicunt, ne discederet. quod amicum tuum non cavisse, demiror: qui, quum sexcenties, in suis ad suos illos famosos* Sermones *adnotationibus*, anonymi *hoc nomen usurpet, semper per jotam, tertiam illius syllabam, numquam per ypsilon, effert. Atque hoc ipso loco majorem fortasse graecae eruditionis suae suspicionem graeculis afferre potuisset, si* exhomologesim *(quemadmodum latinis esse scribendum, propter asperum graeci verbi* ὁμολογεῖν *spiritum, docti plerique arbitrantur) potius, quam* exomologesim *scripsisset. Verum ille adspirationem*, exomologesi *injuria (siquidem ei non injuria debebatur) ereptam, restituit liberaliter nobis in voce* inhurbanus, *quam in iisdem* Sermonum *enarrationibus isto ipso catulliani Arrii more plus vice simplici scripsit*.

Quid ad haec cathedraticus? *Non* exomologesim, inquit, *sed* exhomologesim *scribi debuisse defendit* (Lagomarsinius). *sed, quamquam vox graeca* ὁμολόγησις homologesis *aspirata est, tamen, ut aliae aspiratae voces graecae in compositione, sic* homologesis, *si ei sit adjuncta particula* ex, *aspirata esse desinat necesse est. quid enim? an iste graeculus* (Lagomarsinius) synhodum *pro* synodum, exhodum *pro* exodum *scribet, propterea quod vox graeca* ὁδὸς *aspirata sit?*

Homini *inurbano*, tam contumeliose interroganti, moderate, quemadmo-

tum communionis expiaris. quae nimirum res tanto majo-
rem

modum non inurbanum decet, respondebo. Falso dicit, *defendisse me, exhomologesim* scribi debere. id unum affirmavi, *exhomologesim* potius, quam *exomologesim*, latine scribendum doctos plerosque arbitrari: de ipsa autem re sententiam meam, quod non id tum agebatur, nullam interposui. sed certe, ita potius scribendum esse, plerisque cum doctis & tum sentiebam, neque nunc aliter sentio. cur? quia, quae graeca vocabula latina fiunt, ad latinorum rationem ac normam accommodari debent. est autem hoc latinis sollemne atque perpetuum, ut in compositis vocabulis, simplicium, unde illa componuntur, adspiratio, si qua in iis fuerit, retineatur. hinc ab simplicibus *audio, eo, inanio, aro, uro*, quae non adspirantur, composita *exaudio, exeo, exinanio, exaro, exuro* sine adspiratione nascuntur. at vero ab adspiratis *haurio, heres, hilaro, hortor, hubero*, composita *exhaurio, exheres, exhilaro, exhortor, exhubero* fiunt. igitur ex simplici *homologesis* non nisi compositum *exhomologesis* latinis, graeca nomina ad suam consuetudinem traducentibus, potest exsistere.

Idem in *synhodus*, idem in *exhodus*, idem in omnibus compositis ejusmodi vocabulis, quorum simplicia adspirantur, valere debet ac valet: una est enim atque eadem omnium, quam dixi, latinae consuetudinis ratio. ut plane ridiculus omnibus cathedraticus videatur necesse sit, qui propterea non scribendum esse *exhomologesim* defendat, quod me non scripturum *synhodum* sibi persuaserit. ego *synhodum* non scribam, qui *exhomologesim* scribi oportere contendam?

Quo in utroque vocabulo ita scribendo, praeter rationem, quam attuli, quaeque etiam sine auctoritate se ipsa tueretur ac per se sola consisteret, auctores etiam locupletissimos habeo, qui similiter scripserint. ac de *exhomologesi* quidem, eximius ille S. Joannis Chrysostomi interpres atque enarrator Fronto Ducaeus, in quadam ad librum II. περὶ κατανύξεως, *de compunctione cordis*, pag. 153. parisinae editionis anni 1614. adnotatione, ait, in codice quodam Nicolai Fabri, qui codex latinam ejusdem operis interpretationem contineret, ita legi: *Nos vero neque* exhomologesis *ipsa & confessio quid sit, novimus*. tum de suo haec addit Ducaeus: *Apud Cyprianum epist. 10. sumitur* exhomologesis *pro ipso actu poenitentiae &c.*

De *synhodo* autem, quo modo cathedraticus non nisi *graeculos* scripturos putat, audiatur Aldus Manutius in sua *Orthographiae ratione* venetae editionis an. 1591. *Synhodus*, inquit, *cum y & adspiratione, a graeco; ut methodus, exhodus. Lapides.* quorum lapidum duos, satis illos quidem antiquos, continuo exhibet, in quibus *synhodi* totidem litteris inscriptum est. idemque Aldus pagina ejusdem operis 302. *Exhodus*, inquit, *cum adspiratione: quia componitur a graeco ὁδὸς. nec aliter libri veteres.*

Paullus Manutius, Aldi ipsius pater, in epistola 1. libri VI. quae est ad Franciscum Richardotum, atrebatensium episcopum, anno 1565. Romae data, *Ut legi*, inquit, *orationem tuam, nuper habitam in* synhodo *cameracensi &c.*

Joannes Lamius, quem honoris causa nomino, in suo *de eruditione apostolorum libro singulari*, quem quidem Florentiae anno 1738. Bernardi Paperinii typis in lucem emisit, pag. 88. *Quod* inquit, *Canon* XIII. synhodi *Gangrensis prohibuerat.* neque vero alia orthographia utitur tum in hoc tum in reliquis suis operibus, quoties haec ei vox usurpanda occurrit: occurrit autem frequentissime. idemque in *Vita* Antonii Mariae Lupii, inter *Italorum memorabilia*, semel, iterum, ac tertio *Panhormum* scribit, numquam *Panormum*,

cer-

rem nunc a te probitatem & innocentiam poſtulat; quanto ma-

certe ob eam cauſam, qnod, ut ὁδὸς, ſic ὧμος graece adſpiratur.

Jacobus quoque Facciolatus meus in ſuo *Calepino* ad vocem *Synodus*, ſcribi etiam *ſynhodus* affirmat: *eſt enim*, inquit, ab ὁδὸς *via*. En quales *graeculi*, ut innumerabiles alios omittam, *ſynhodum* & *exhomologeſim* ſcribant, aut certe ſcribi rectiſſime poſſe arbitrentur. eodemque illa pertinent, quae nemo fere aliter, quam cum adſpiratione ſcribit, *Exhedra*, *Euhémerus* (apud Varronem lib.I. *de re ruſt.* c.48. & Columellam lib.IX. cap.2. & Lactantium lib.I. cap.X.), *Euhyus*, *Polyhydium*, *Polyhymnia*, *Polyhiſtor &c.*

At enim, cum ἐξομολόγησις, cum σύνοδος, cum reliqua ejuſmodi graeca compoſita ſcribuntur, illa ſimplicium adſpiratorum nota adſpirationis omittitur. Omitti quidem fateor. quid tum? an propterea, cum eadem deſinunt eſſe graeca & latina fiunt, non ad latinorum rationem redigenda ſunt? graeca graecorum, latina latinorum more ſcribantur.

Sed qui tandem eſt iſte graecorum mos, quamque probandus? mihi quidem pravus, reprehendendus, emendandus, & contraria conſuetudine tollendus videtur. aut adſpirationum notae uſquequaque in graecis vocabulis omittendae ſunt (quemadmodum olim multis ſaeculis factum eſt, cum neque accentuum notae ullae in uſu eſſent), aut etiam hujuſmodi compoſitis inſcribendae. aut enim ſimplicia in compoſitis adſpirata eſſe deſinunt, aut adſpirandi naturam vimque retinent. retinere autem perſpicuum eſt. nam, ſi eam amitterent, tum profecto conſonantes litterae π, κ, τ (quae tenues dicuntur), ejuſmodi ſimplicibus in compoſitione praepoſitae, nulla adſpiratione afficerentur, hoc eſt, adſpiratae e tenuibus nequaquam evaderent. quod contra fieri conſtanter videmus. itaque ſimplex ἔχω, quod in praeſenti non adſpiratur, gignit compoſitum μετέχω: idem vero, quia futurum adſpiratum habet ἕξω, in compoſiti quoque futuro adſpiratur, μεθέξω: & a ſimplici ὁδὸς adſpirato μέθοδος adſpiratum exſiſtit. ſi igitur horum compoſitorum ἐξομολόγησις, σύνοδος &c. ſimplicia ὁμολόγησις, ὁδὸς &c. naturam vimque adſpirandi ſuam in ipſa compoſitione non minus retinent, quam ἕξω in μεθέξω, ὁδὸς in μέθοδος &c., cur non ἐξὁμολόγησις, σύνὁδος &c. inſcripta adſpirationis nota inſigniantur, ne, ſi aliter fiat, amiſiſſe adſpirationem ſuam exiſtimentur? quod profecto in μεθέξω & μέθοδος accidiſſe crederemus, ſi μετέξω & μέτοδος, non τ in θ commutato, hoc eſt, non ulla adſpirationis ſignificatione data, ſcriberetur. quî autem aliter poſſumus adſpirationis, quae his quoque compoſitis ἐξομολόγησις, σύνοδος &c. ineſt, ſignificationem dare, quam notam illam ʽ, ejus ipſius rei cauſa inſtitutam, inſcribendo? an non idem facimus ad litterae ρ adſpirationem ſignificandam, ſcribimuſque πόῤῥω, πόῤῥωθεν, πῦῤῥος, atque alia ejuſmodi ſexcenta? an talium vocabulorum ρ illud alterum magis adſpiratum natura ſua eſt, quam nominum ἐξομολόγησις ac σύνοδος primum ο? quanta igitur inconſtantia atque perverſitas eſt illud adſpirationis nota afficere, hoc non afficere?

Quid ergo in his graecis vocabulis ſcribendis ſequar? an adſpirationem, quam iis inſcribendam cenſeo, neque tamen ab aliis inſcribi video, ſolus inſcribam? ego vero non inſcribam. faciam vero, quod Cicero in ſimili re feciſſe ſe, in *Oratore* cap.160. profitetur: *Scientiam mihi reſervabo*, *uſum* ſcribendi *populo concedam*. at vero in iiſdem nominibus, cum, latina jam facta, graeca eſſe deſierint, latinorum, quam ſupra commemoravi, conſuetudinem diligentiſſime retinebo, ſcribamque *exhomologeſis*, *ſynhodus*, *exhodus* &c. atque ita ſcribendum ab omnibus, ne cathedraticis quidem exceptis, niſi ſi cathedra ſynhedrioque exciderint (tunc enim eos ſuſpirare ſinam, adſpirare non cogam), exiſtimabo;

c jore Dei beneficio hoc ipso tempore affectus es (c), quam
aetati, quam meritis tuis debeatur. & quidem ea gravitas est,
ea amplitudo muneris istius, ut id ipsum, nisi summis quotidie
Deo gratiis pie religioseque agendis, tueri nequeas. quamobrem
habes, ubi re explices justitiam tuam, quae late patet sic, ut
hujus excellentissimae virtutis officiis Deo satis & hominibus fa-
d cere possis: de qua quod scripsisti, ut in praesentia, laudo (d).
spero autem, fore, ut non modo distinctius & subtilius, sed
purius etiam & ornatius scribendi facultatem brevi consequare.
e Vale. Roma. VIII. Kal. jan. M. D. LVII. (e)

(c) Significatur ecclesiasticum Abbatis munus, Anselmo delatum: de quo vide epistolam 164.

(d) In Gratiani primum manus, deinde longo intervallo in meas, orationis hujus exemplum pervénit. res mihi visa est admodum puerilis atque inepta.

(e) Mendose in nostro exemplari, non autem in vaticano codice, huic epistolae annus 1558. adscriptus est. quod tamen mendosum non esset, si vera esset illorum ratio, qui, in adscribendo epistolis, post idus decembris datis, anno, eum ipsum, in quem proximi januarii Kalendae incidunt, annum designandum putant. de qua ratione quid cum doctissimo ilerdensium episcopo Antonio Augustinio, ab Latino Latinio per litteras de ea re consulto, sentiremus, in volumine II. pag. 191. & seq. diximus.

CLXXI.

Hier. Card. Dandinius Anselmo fratris fil.

1. jan. 1558.

a JUcundissimus mihi fuit Isocrates tuus (a); quem cum de no-
mine tantum antea nossem, didicissem vero a Cicerone pa-
b c trem esse eloquentiae (b), cupiebam, quoniam Athenae (c) sa-
d tis mihi notae non sunt, & videre hominem Romae (d), & fa-
miliaritatis aliquid cum illo instituere. sed tamen amplissimum
e eloquentissimi viri (e) de eo testimonium, ut Isocratem vidi, vix
f agnovi. erat enim nescio quomodo obsoletior hominis toga (f),
cum tamen Bononiam divertisset, ubi pretiosa veste abunda-
tis

(a) Significari certum est non ullum Isocratis orationum, aeneis formis excusarum, volumen, sed unam aliquam ex illius orationibus, latine ab Anselmo conversam, patruoque transmissam.

(b) Cicero lib. II. *de orat.* cap. 10. *Ut ille pater eloquentiae de se Isocrates scripsit ipse.* & cap. 94. *Isocrates magister istorum omnium. cujus e ludo, tamquam ex equo trojano, meri principes exierunt.*

(c) *Athenarum* hoc nomine atheniensem sive graecam linguam intelligendam puto.

(d) Hoc est, in romanam sive latinam linguam conversum.

(e) Ciceronis.

(f) Latinam Anselmi isocrateae illius orationis non optimam interpretationem intellige.

tis (*g*). verum, ut dixi, fuit mihi, tum ſua tum vero magis tua cauſa, jucundiſſimus, neque potuit abs te munus gratius aut optatius ullum afferri. tu modo velim operam des, ut iſtam orationem, cujus vix legendae, non ſolum corrigendae, ſpatium nobis eſt, per otium aliquando polias, ut te & graece ſcire, & graeca latine ſcienter eleganterque reddere, intelligamus. tunc enim apparebit, fontes te, ut ſcribis, non rivulos conſectari: quod, tum tuo ſtudio, tum magiſtri tui doctrina, diligentia. amore in te freti, magna in ſpe habemus. quem tu magiſtrum mihi ſalutabis; & interim illas ineptias ab extremis tuis ad nos literis removebis, cum tuo nobis quaſi alieno nomine ſalutem adſcribis: quod facile animadvertes, ſi inſcriptionis epiſtolarum recordabere. Vale. Roma. Kal. jan. M. D. LVIII. *g*

(*g*) Hoc dicit: quum Bononiae permulti eſſent, qui graece optime ſcirent, & e graecis optima latina facere poſſent, miratum eſſe ſe, ex ea ipſa urbe graeci hominis orationem tam inornato atque obſoleto latinae interpretationis cultu ad ſe perveniſſe.

CLXXII.

Idem Eidem.

8. jan. 1558.

Facit varietas & longitudo ſcriptorum tuorum, ut intelligam, magno te, non modo tua, ſed noſtra etiam cauſa, literarum ſtudio teneri. quare, cum jam utrunque mihi probaris, dabis etiam reliqua, ut in labore diligentiam, in opera induſtriam tuam agnoſcamus. quod eo pertinet, ut, non, quam multa ſcribas ad nos, ſed quam bene id facias, tibi videndum ſit. quod non eo dico, quo mihi, quae longiſſima a te ſcripta eſt, vel epiſtola vel oratio non ſit etiam gratiſſima, ſed quod cupiam, eundem eſſe te in omni genere ſcriptionis; ne, cum quod majus eſt praeſtitiſſe videare, ſi deinde in perbrevi epiſtola tui diſſimilis fueris, ea nobis res dubitationem afferat, utrum ſtili diſſimilitudo auctoris item differentiam ſignificet. haec ideo ad te ſcripſi, ut intelligas, multa nos in ſuperioribus tuis probaſſe literis, in proxima vero epiſtola, quid ſibi id velit, quod de pulchro juſtoque poſuiſti, omnino ignorare. & tamen te nova tum honoris (*a*), tum anni, tum brevi etiam veſtitus (*b*) ratio ele- *a b*

(*a*) Abbatis enim munus conſequutus nupertime fuerat. vide epiſtolam 164.

(*b*) Pulla quidem, ſed nitida eleganti que amictus toga incedere Anſelmus, novus abbas, debebat. eam inſequenti menſe februario ab eo ſumtam, epiſtola 178. ejuſdem menſis die 26. ad illum data docet: *Grata & optata mihi eſt epiſtola de ſacerdotii tui veſte... Admonebit enim te ſemper officii tui non modo veſtis ipſa talaris &c.*

elegantiorem in scribendo facere debent. cave enim, ne, caeteris rebus a nobis auctus (c), tu tibi istam latini sermonis laudem invideas. Vale. Romae. VI. id. jan. M.D.LVIII.

(c) Patrui opera & eum honorem & multa alia commoda Anselmus adeptus erat.

8. jan. 1558.

CLXXIII.

Hier. Card. Dandinius Anselmo fratris fil.

INtelligo, quam proximis literis cupias, te facetum esse. quam neque voluntatem, neque, si loco tamen interdum adfuerit, facultatem tuam aspernabor. ferenda quidem certe duxi in praesentia dicta nescio quae, frigidiora hoc ipso anni tempore (a), quod tua esse sum arbitratus. quae si alieno ore missa putarem, quod aliena a literis sunt, auferenda censerem. adhibuisses (b) magistrum tuum. facile vidisset, inania esse, neque sedem ullam habere. at existimas, ita mihi jucundiora fore, si illa in neminem praeterea conferri posse videantur. itaque largiamur, quando coepimus esse liberales, totum id primis istis exercitationibus ridiculorum (c) tuorum. concedamus *devia itinera* (d), etiamsi minus verbi notio ad rem pertineat: patiamur, hominis esse *modestiam*, quam dicis, non segnitiem, modo ne referatur ad illud, quod scribis, & *coactum esse* & *subito discessisse*; ne pugnantia loqui videare. ne meminerit quidem sui *Eutrapelus* in tuis literis, ne omnino haereant in locis jocorum, quae joco scribis, nihilque extra jocum sit, ut jaceat in tenebris epi-

(a) Ait, Anselmi dicta illa frigidiora fuisse illo ipso, quod tunc erat, anni tempore frigidissimo.

(b) Hoc est, potueras, sive debueras, adhibere &c. *Potentialis* hic orationis modus a grammaticis dicitur, estque cum non inusitatus, tum latinis auribus valde jucundus. Cicero *pro Sextio* cap. 45. *Unum enim mihi restabat illud, quod forsitan non nemo vir fortis & acris animi magnique dixerit: restitisses, repugnasses, mortem pugnans oppetisses.* Virgilius lib. IV. *aeneid.* v. 604.

Quem metui moritura? faces in castra tulissem,
Implessemque foros flammis, gnatumque patremque
Cum genere exstinxem, memet super ipsa dedissem.

(c) *Ridicula* vocantur ea, quae acute salseque dicta ridentur. in eo genere sese Anselmus proximis ad patruum litteris exercuerat, id unum assequutus, ut non nisi dictorum suorum insulsitas ab illo rideretur. quod iis contingit, qui, invitis, ut ajunt, gratiis, ridiculi esse volunt.

(d) Haec heic, & alia quaedam infra notantur, minus salse recteque ab Anselmo in suis litteris dicta. quorum vitium quis, nisi qui illas ipsas ejus litteras ante legerit, quod mihi certe non contigit, satis perspicere possit?

epistola. *dibaphum* (*e*) etiam e thesauro aliquo prompseris, unde e
& *infectoris moram* (*f*) sumere poteras. ne denique sic ignava illa f
quasi ratio (*g*) quaedam refellatur, *si tua, cur ornata non est* g
oratio? si inculta, cur tua? Mitto alia permulta, quae abs te
contexta ab eodem te retexuntur, ut meminisse videar indulgentiae in te meae; ad quam si revocor, dicam, has etiam literas tolerabiles esse. tu modo videto, quandiu id tibi permitti velis. ad summam moneo te, ut Regulo correctore & verborum & sententiarum tuarum saepius utare; quicum si ista communicares, ad has ineptias, credo, non abires. Vale. Roma. XVIII. Kal. februar. M. D. LVIII.

(*e*) *Purpuram bis tinctam*, inquit Paullus Manutius in commentario ad Ciceronis epist. 16. lib. II. famil. *praestantiorem ea, quae semel tingebatur: ut ostendit libro 9. cap. 39. Plinius... Epistola 9. libri II. ad Att., „Vatinii strumam sacerdotii διβάφῳ vestiant „*.

(*f*) Ciceronis locus in illa epistola 16. quo Pogianus respexit, hic est: *Sed tamen togam praetextam texi Oppio, puto te audisse. nam Curtius noster dibaphum cogitat. sed eum infector moratur.* De quo loco vide ejusdem Manutii commentarium.

(*g*) Vitiosae argumentationis quoddam genus *ignava ratio* a dialecticis dicitur. de qua egregiam Facciolati mei *Acroasin* vide in ejus orationum & acroaseon volumine, Patavii edito an. 1729. pag. 299.

CLXXIV.

Idem Eidem.

22. Jan. 1558.

OBsolevit, Anselme fili, ista, qua niteris (*a*), scribendi ra- a
tio Coeliorum (*b*), quam & tempus jam & res ipsa refu- b
tavit. nam iidem illi si viverent, maturior, mihi crede, eorum esset oratio. non enim modo poëtarum versiculis epistolas non refercirent, sed praesentium & vivorum multis aliis in rebus ingeniis judiciisque servirent. quae vis sit horum verborum si minus intelligis, cognosces certe aliquando, non modo Cicerone diligenter legendo, sed nonnullorum praeterea epistolis animadvertendis, qui nunc eo in genere non sine industria versan-
tur. habes magistrum (*c*), nostri observantem, tui amantissi- c
mum, cujus in te erudiendo diligentia nobis constat. tu tuas prae-

(*a*) *interis* exempl. a quo ut minimum recederem, *niteris* reposui. potui etiam *uteris* reponere.

(*b*) Neque qui *Coelii* hi fuerint, neque quae fuerit eorum *ratio scribendi*, scio; nisi quod fuisse quidam ejusmodi videntur, qui non optima epistolarum scribendarum ratione uterentur, ac praesertim poëtarum versiculos suis epistolis inculcarent. Poteram silentio totum hunc praeterire locum. sed boni interpretis partes esse semper putavi, non ea modo, quae sciret, profiteri, sed ea etiam, quae nesciret, confiteri.

(*c*) Sebastianum Regulum.

praeterea partes desiderari noles. Praecepta officiorum singula, puto, a nobis non expectas, cum genus totum & usu jam, &, si quid ad rem pertinet, nostro etiam exemplo tenere possis.
d quamobrem te & Ludovisii (d) & omnium humanitati tum de te, tum de nobis, satisfecisse credo. Vale. Roma. XI. Kal. februar. M.D.LVIII.

(d) Ludovisia familia bononiensis fuit: ex qua postea Gregorium XV. ab anno 1621. ad 1623. pontificem max. habuimus. & fortasse is fuit, de cujus, ut opinor, patre Dandinius heic agit.

CLXXV.

5. febr. 1558.

Hier. Card. Dandinius Anselmo fratris fil.

QUod Crassis nostris officii tribuisti, declaratione doloris ejus, quo ex morte Laurae Saxoniae, probatissimae faeminae, Fulvii nostri matris, affectus es, id caeteris ejusdem Fulvii & cognatis & affinibus tribuas velim. cum enim ejus necessitudinis, quae tibi cum ipso Fulvio intercedit, praecipuum munus est istas agere partes, tum elucebit, in hujusmodi ratione charitatis in tuos, humanitatis ingenii tui significatio: quibus rebus te omnes, non minus quam natura sis, nostrum etiam vivendi imitatione judicabunt; eris vero ea in opinione bonorum, ut magis exemplis ac praeceptis, quam commodis & honoribus a nobis auctus esse videare. quorum si alterum, quod necessarium est, praestiteris, cum factum de te nostrum comprobabitur, tum nos gaudebimus, qui te, non qualiscunque esses, ornare, sed omnem tibi, quamcunque potuimus, virtutis necessitatem imposuisse videbimur. Vale. Roma. non. februarii. M.D.LVIII.

CLXXVI.

11. febr. 1558.

Idem Eidem.

FRequentes admonitiones nostrae tantum tibi, spero, & ad vitam & ad studia literarum adjumenti afferent, ut eorum felicitati, quibus Romae contigit erudiri, minus invidere debeas. nam cum istic magna habeas praesidia ad cultum animi atque ingenii tui, venimus etiam tibi subsidio nos, ut nullum praeterea virtutis aut doctrinae instrumentum possis requirere. quae si animadvertere te, qui meminisse debes, interdum significarent literae tuae, teneremus nos tantummodo institutum monitorum nostrorum; hac certe commemoratione non uteremur. veruntamen,

men, si quid haec etiam utilitatis habuerint, inepta non erunt. De ludis (*a*), quorum studium tuum dies commissionis (*b*), adscripta in epistola, facile declarat, nihil est magnopere, quod scribam; quippe cum multorum concursus & jactatio ista quid voluptatis habeat, ego quidem non intelligam. Vale. Roma. III. (*c*) id. febr. M.D.LVIII. a b c

(*a*) Publicis.
(*b*) *Commissio ludorum* dicitur ipsa eorum inchoatio ac tamquam ingressio, ipsumque initium. videntur autem bacchanales ludi significari. bacchanalium enim erant tum tempora.
(*c*) Fort. *pridie*.

CLXXVII.

Idem Eidem.

19. febr. 1558.

NEque tu negligens fuisti in Fulvii nostri propinquis (*a*), neque ego illam, quam ad me scribis, de ejus sorore visenda abs te diligentiam requiro. nam, quod ad id attinet, & tuum munus, & desiderium meum explesti, si iis, qui tibi noti sunt, ad quos is maeror pertinet, non defuisti. reliqua eo in genere supervacanea sunt, neque ex meis literis. illud quidem certe de mea sententia est, ut anniversarium hoc lustrum (*b*) quantum religionis a te postulet, & videas & adhibeas. in quo tuam istam, quam & nos expetimus, & tu praefers, nostri imitationem agnoscemus. Robortello (*c*), & Amasaeo (*d*) salutem. Vale. Roma. XI. Kal. mart. M.D.LVIII. a b c d

(*a*) Vide superiorem epistolam 175. pag. 172.
(*b*) Lustrales annui christianorum jejunii dies intelligit, quorum initium hoc anno 1558. die 23. mensis februarii fuit.
(*c*) Vide epistolam 164. pag. 160.
(*d*) Pompilium Amasaeum, Romuli, qui anno 1552. obierat, filium, significari puto. de Romulo quidem vide, quae diligenter atque erudite Vincentius Alexander Constantius congessit in commentarium suum in Jacobi Sadoleti *epistolas familiares* ad epist. 380. pag. 478. edit. roman. an. 1760. De eodem Romulo Q. Marius Corradus in epist. 118. ad Argentarium, *Atque ut ego*, inquit, *Romulum Amaseum Bononiae, sic tu Lazarum Bonam cum Patavii summum virum audisti, quamsaepissime bis de rebus disserentem*.

CLXXVIII.

26. febr. 1558.

Hier. Card. Dandinius Anselmo fratris fil.

a GRata & optata mihi est epistola de sacerdotii tui (*a*) veste;
b c quam tu neque tempore (*b*) neque loco (*c*) opportunius sumere potuisti. admonebit enim te semper officii tui non modo vestis ipsa talaris, sed & dierum religio, & domus gravitas,
d ubi primum quasi puram togam induisti: cui etiam familiae (*d*) communem nobiscum laetitiam ex te fore spero. literas meas & superiores & proximas jam, puto, accepisti; ex quibus de omnibus quid consilii ac sententiae meae sit, cognosces. Pitui-
e tae (*e*), si modo pituita est, ista rerum omnium moderatione, qua soles, facile medebere. Vale. Roma. IV. Kal. martii. M. D. LVIII.

(*a*) *Sacerdotium* dicitur non eorum modo, qui initiati sacerdotio sunt, sed eorum etiam, qui, eodem olim initiandi, sacerdotale aliquod munus capiunt, & sacerdotii certos proventus percipiunt. *beneficium ecclesiasticum* vulgo appellant. abbatiam, quam vocant, Anselmum patrui opera haud ita pridem consequutum fuisse, ex superioribus litteris satis intellectum est.

(*b*) Vestem, quam clericalem dicunt, primo, ut opinor, quadragesimae, hoc est ipso cinerum die, Anselmus sumserat.

(*c*) Locum, in quo eam sumsit, credibile est fuisse archiepiscopales aedes. erat autem tum bononiensium archiepiscopus Joannes Campegius cardinalis, qui ab anno 1554. ad 1563. eum honorem munusque gessit.

(*d*) Campegiae; si vere de loco proxime conjecimus.

(*e*) Pituita non morbus est, sed unus e quattuor corporis humoribus maxime serosus ac fluxilis, ex cujus vitio plurimi morbi nascuntur. Vide Celsum lib. VI. cap. 6.

CLXXIX.

5. mart. 1558.

Idem Eidem.

QUod praesens olim jussu meo faciebas, ut quamsaepissime sacris concionibus interesses, &, quam plurima posses, concionatorum dicta memoriae mandares, id nunc diligentius etiam, quam antea, facere debes. nam & tem-
a pus (*a*), & persona abbatis, & absentia tua plus tibi, sed tamen, ut spero, voluntariae, necessitatis imponunt. cujus tu diligentiae fructum, cum alia studia, & scientiae & morum causa, colas, ad vitam potissimum referes; sine qua cum omnis cogni-tio

(*a*) Quadragesimale: cujus initium hoc anno 1558. fuisse die 23. febr. alibi diximus.

tio vel artium optimarum manca quodammodo est ac debilis, tum notitia divinarum literarum etiam perniciosa. Vale. Romae. III. non. mart. M. D. LVIII.

CLXXX.

Idem Eidem.

12. mar. 1558.

TU vero utere Robortelli (a) & Amasaei (b), & ejusmodi virorum consuetudine: in qua re cognosco equidem & studium in nos Reguli nostri, & diligentiam in te instituendo; qui eundem te frequentem esse velit cum talibus viris, quorum congressu & colloquio doctior ac melior fieri possis: quibus tu talem te praebebis, qualem debes. Julii Castellanii amorem in nos, ingenium & eruditionem, quorum magnum mihi signum dedit hoc libro, quem proxime ad me misit (c), & amo & laudo: a b c

Mm 2 quem

(a) Vide epistolam 164. pag. 260.

(b) Vide epist. 177. pag. 273.

(c) Hoc titulo: *Julii Castellanii, faventini, adversus M. Tullii Ciceronis academicas quaestiones disputatio: qua omnium pene philosophorum opinio de percipienda veritate comprehenditur, & Aristotelis prae omnibus celebratur philosophia.* librum, quemadmodum in calce adscriptum est, *Bononiae Antonius Ciaccarellus, & Peregrinus Bonardus socii excudebant mense martii* 1558. Auctor Dandinium ipsum epistola sane longa affatus: ex qua principium, & quaedam carptim capita, de Anselmo, de Pogiano, de Robortellio, de Regulo, de aliis eruditis illius aetatis viris agentia, describere non gravabor.

Amplissimo & Illustrissimo S. R. E. cardinali Hieronymo Dandino Julius Castellanius faventinus S. D.

Cum homo inter omnia, quae natura constant, cardinalis amplissime, divinitatis sit maxime particeps (mentis enim agitatione Dei opt. max. similis fit, atque cum eo conjungitur), nihil profecto laudabilius, nihil pulcrius efficere potest, quam cum sui nobilissimam partem disciplinis excolere, quae illum ad bonorum omnium finem perducit, beatumque reddit. porro inter illa, quae ornant & perficiunt animum nostrum, caeteris longe omnium praestat philosophia . . . Verum nescio quo pacto plerique omnes rapiantur iis nostris temporibus, ut finem ita egregium contemnentes, quem eis natura constituit, & divina omnium rerum providentia, mentem otio & ignorantia languescere patiantur; ac solum corpori deservientes & sensibus, quibus in virtutibus acquirendis, & earum actionibus, tanquam ministris & nunciis, maxime debemus uti, potius voluptatum turpem, & divitiarum sibi vitam eligant violentam . . . Verum tu, Hieronyme, romanae ecclesiae splendor & ornamentum, vereque sidus radians justitiae & integritatis, summis ac prope divinis laudibus efferendus es, qui corpori vel sensuum illecebris nunquam es obsecutus, sed eam voluptatem caeteris omnibus anteponens, qua intelligendo fruimur, animum semper cognitionibus rerum decorare omni studio conatus es ac diligentia . . . Quare nemini mirum videri debet, si a Deo in amplissimo honorum & dignitatum gradu sis collocatus . . . Tu nempe bonarum artium & philosophiae studiosos incredibili amore & charitate complecteris, eosque summis beneficiis ornan-

quem tu etiam diliges, &, quotiescunque istic fuerit, liberaliter & humaniter adhibebis. Reliquis, quibus opus esse intelligis, meo nomi-

ornanda quotidie juvas & fovet. Taceo maxima potentissimorum totius orbis principum a te extincta bella & contentiones, tutas inter eos & placidissimas conciliatas paces, conjunctas affinitates, stabilitas & gubernatas urbes consiliis ac institutis tuis, & tot reliqua, a te mansuete, juste, moderate, sapienter facta ... Praeclarum vero illud singularis tui erga literarum studia amoris indicium tacitus nullo modo praeterire possum, quo unicuique constare potest, quam semper gloriam honoresque, virtute partos, caeteris rebus praetuleris. nam Anselmum, Pompeji equitis, clarissimi viri, fratris tui, filium, ac tibi carissimum, quanquam adhuc e pueris non excessit, misisti hoc anno Bononiam, ut in urbe tam celebri, & omni disciplinarum genere florentissima, in eas praesertim incumbat artes, quibus ad suavitatem morum, & vitae humanitatem puerilis aetas informari solet: ubi eum (quod mihi quadam sorte contigit) in studiosorum & nobilissimorum adolescentium conventu audivi Ciceronis libros ita composite, ornate, copiose interpretantem, ut omnes, qui auscultavimus illum, memoriam adolescentuli pene incredibilem, elegantiam copiamque verborum, ingenii acumen atque praestantiam summopere admirati fuerimus... Ego igitur, sapientissime atque integerrime antistes, cum te primum ad veritatem investigandam natura omnium aptissimum, deinde hujus contemplatione, in qua philosophorum praestantissimi, nedum sacri theologi, summum bonum posuerunt, maxime delectari semper cognoverim, viderimque multam & inusitatam fuisse tuam erga me benignitatem atque clementiam, cum me, una cum Rodolpho fratre meo, in amicitiam tuam, vel potius in clientelam accepisti, tibi aliqua ex parte satis & officio meo facturum existimavi, si de veritate percipienda nonnihil ad te perscriberem. Ego vero, cum Julii Pogiani, viri in omni disciplinarum genere eruditissimi, & familiaris tui, precibus adductus, Ciceronis academicas quaestiones in manus sumpsissem, ut ea potius perciperem, quae ille de sensibus & eorum natura dissereret, videns quam male sentiret Cicero de plerisque philosophis, decrevi adversus eum Luculli partes tueri, & absurdam ephecticorum opinionem, qui nihil sciri posse arbitrabantur, pro viribus meis refellere... Atque ejusmodi lucubrationes adversus eloquentiae patrem, illustremque philosophum, in lucem edere summopere dubitassem, timens, ne arrogantiae & temeritatis crimine ab aliquo condemnarer, nisi consilium meum fuisset a prudentibus viris, fideliterque suadentibus confirmatum. Franciscus Robortellus, quem latinae & graecae linguae parentem nostra aetas maxime admiratur & celebrat, & cujus beneficio nunc felix Bononia novae Athenae, vereque studiorum mater evasit, omnem fere mihi timorem eripuit, cum haec mea scripta legens (quae summa illius fuit humanitas) nequaquam ista contempserit. Sebastiani etiam Reguli multum apud me valuerunt preces & hortationes, quem semper literatissimum, caeterisque ingenii gloria antecellere, & maximo me inter caeteros ejus discipulos prosequi amore comprehendi. se Antonius Franciscus Fabius, inter peripateticos valde celebris... cum in eandem sententiam iverit, propositi nostri multum auxit animum persequendi. quibus denique maximam addo authoritatem Vincentii Madii, principis hujus memoriae philosophorum... Nisi complura hujus meae disputationis dogmata, quae alicui fortasse mira & nova videbuntur, ab hoc eruditissimo viro aut didicissem, aut cum eo alias com-

nomine salutem referes: & religiosis his diebus (*d*) maxime religionem coles, & valetudini consules. Roma. IV. id. martii. M. D. LVIII. *d*

communicassem, dum in ferrariensi academia eo utebar praeceptore, haec quidem mandare liceris, aliorumque eruditorum subire judicia minime ausus fuissem. Igitur te oro atque obtestor, Dandine illustrissime, religione, consilia, probitate, optimarum artium studio ac omni genere laudis praestantissime, ut hoc munus, quod quidem novi quam sit exiguum, ea accipias humanitate, quam semper studiosi tui & amantissimi erga se abtinuerunt magnam & singularem. Vale, diuque felix vive. Bononiae Kal. jan. M.D.LVIII.

Vidi etiam ejusdem Castellanii alia duo opuscula; quorum primum sic inscribitur: *Ad Cosmum Medicem, florentinorum ac senensium ducem praestantissimum, Julii Castellanii, faventini, de humano intellectu libri tres. Bononiae apud Alexandrum Benaccium* 1561. Alterius titulus hic est: *Julii Castellanii, canonici faventini, epistolarum libri* IIII. *Ejusdem orationes tres, quarum prima de summo pontifice deligendo* (post obitum Pii V.), *altera de* SS.*Eucharistiae praestantia, tertia vero de laudibus Joannis Baptistae Sighicellii, Faventiae episcopi: Honofrii Manlii cura impressae nuper ac editae. Bononiae apud Joannem Rossium.* 1575.

(*d*) Quadragesimalibus.

CLXXXI.

Hier. Card. Dandinius Anselmo fratris fil.

19. mar. 1558.

Vide, quantum valeat ad memoriam certa instituti ratio, & ordo quidam in rebus, ut ea etiam veniant in mentem, quae nec cogites nec memoria repetas. id mihi accidit in nostra hac scribendi consuetudine. occurrit enim illud, nescio quid a me tibi scriptum esse multos jam dies, quod magni tua interesset, neque te quicquam adhuc ad eam epistolam rescripsisse. est autem illa ipsa epistola quinta, si recte memini, ab his literis, data circiter idus februarii (*a*). perlatam fuisse non dubito. sed, quod veritas literarum interdum est acerbior, supprimitur aliquid, quod facile latere posse videatur in turba: idque fit modo sponte, tum (*b*) aliorum hortatu. nosti jam, puto, quid di- *a* *b*

(*a*) Significari puto epistolam 176. quam habes pag. 272.

(*b*) Latinum atque adeo ciceronianum est *tum* ad *modo* relatum. libro I. *de nat. deor.* cap. 31. *Atque etiam Xenophon paucioribus verbis eadem fere peccat. facit enim in iis, quae a Socrate dicta retulit, Socratem disputantem, formam Dei quaeri non oportere, eumdemque & solem & animum Deum dicere, &* modo *unum*, tum *autem plures Deos.* & cap. 33. *Aristoteles quoque . . .* modo *mundum ipsum Deum dicit esse,* modo *quemdam alium praeficit mundo, . . .* tum *caeli ardorem Deum dicit esse.* & c. 34. *Ex eadem Platonis schola Ponticus Heraclides puerilibus fabulis refersit libros: & tamen* modo *mundum,* tum *mentem divinam esse putat.* & lib. II. cap. 102 *Isque (sol) oriens & occidens diem noctemque conficit, &* modo *accedens,* tum *autem recedens binas in singulis annis reversiones ab extremo contrarias facit.*

dicam: & simul intelligis, religionis cultores esse non posse, qui non sint veritatis. meministi etiam, jam a prima tua pueritia quam tibi illud a me semper propositum sit, ut & simplex, vel in tenebris, vel in joco, & apertus & verax esses. sic enim existimo, sine ista virtute, quae scribuntur a te tum de judicio meo, tum de officio tuo, praeclare quidem dici, sed, quo nitantur, non habere. Vale. Roma. XIV. Kal. aprilis. M. D. LVIII.

CLXXXII.

26. mar. 1558. Hieronymus Card. Dandinius Anselmo fratris fil.

QUia fere contrita sunt, quae adhuc ad te admonendum pertinebant, tuque vales, & apud te omnia ex tuis literis praeclare se habent, quia praeterea traducendum est hoc
a b tempus (a) piis & plane christianis actionibus, sic (b) fit, ut contrahendas jam literas ad te meas putem, & rem in pauca conferendam. tantum igitur habeto, per hos dies sic in animae potestate corpus esse debere, ut nihil nisi de ejus, vel potius de communi salute cogitet. VIII. Kal. aprilis, natali die meo, domestici omnes a me divinam hostiam sumpserunt. haec enim natalitia nos danda censuimus. Vale. Roma. VII. Kal. aprilis. M. D. LVIII.

(a) Quadragesimale. Vide epist. 177.

(b) Similiter loquutus est in epistola 85. quam tamen loquendi rationem minime nobis probari in nostra quadam adnotatione diximus pag. 83.

CLXXXIII.

2. apr. 1558. Idem Eidem.

a MAgnam nos quidem in episcopo nostro (a) jacturam fecimus; neque non dolendum est in tanto vulnere. sed tamen est humanus dolor, & quidem nostra magis, quam ipsius causa susceptus. quod si id cogitare, vel potius quoniam cogitare volumus, & longiorem hominis vitam futuram ei fuisse propagationem acerrimi cruciatus, & eundem pie sancteque & vixisse, &, quod caput est, e vita migrasse, certe est nostrae
b tum fidei, tum in illum benevolentiae, utrisque (b) hac ipsius ad potiorem vitam profectione gratulari. illud vero & saepe & caste faciendum est, ut ejus discessum a nobis precationis & eleemosy-

(a) Anastasio Uberto, cardinalis Dandinii sororis filio, forocornelliensium episcopo. Vide epistolam 150, pag. 149.

(b) Et illi & nobis.

moſynae viatico proſequamur. Ad ſuperiores (c) literas noſtras video te nihil, quod reſponderes, habuiſſe. quod utinam illarum potius obſcuritate (d), quam tua aliqua culpa factum ſit. Vale. Roma. IV. non. apr. M. D. LVIII.

(c) Significatur epiſtola 181. quae recte *ſuperior* dicta eſt. inter eam enim atque hanc alia interceſſit, quae proprie *proxima* diceretur. Cicero l. *in Catil.* cap. 1. *Quid* proxima, *quid* ſuperiore *nocte egeris ... quem noſtrum ignorare arbitraris?*

(d) Videtur Anſelmus ad patruum ſcripſiſſe, minime ſe illius epiſtolae ſententiam, propter ejus obſcuritatem, intellexiſſe. quo minus aegre fero, a me quoque ne nunc quidem ſatis intelligi.

CLXXXIV.
Idem Eidem.

13. apr. 1558.

ADmonet me, credo item te, Pauli apoſtoli divina vox (a), ut, ſi una cum Chriſto revixi, ſupera ac caeleſtia cogitem. id ut ego etiam tecum agam, & officium meum & dies hortatur. ſed hoc tibi poſthac curandum eſt: illud vero, puto, antea effeciſti, ut, cum in domum, ideſt in animam tuam, hoſpitem recepiſti Deum, eam magnifice ſplendideque exornaris. quare, quoniam id hic optime cadit, quod idem Apoſtolus ea de re ſcriptum reliquit (b), *qui indigne corpus & ſanguinem domini ſumpſerit, reum fore corporis & ſanguinis domini*, te ſcire volui, hanc eſſe vim illorum verborum: Qui ſibi gravis alicujus peccati conſcius id commiſerit, eaſdem poenas daturum (ſiquidem eadem culpa eſt), quas illi pendunt, qui Chriſtum cruci ſuffixerunt. Vale. Roma. id. apr. M. D. LVIII.

(a) In epiſtola ad coloſſenſes cap. 3. v. 1. *Igitur, ſi conſurrexiſtis cum Chriſto, quae ſurſum ſunt, quaerite, ubi Chriſtus eſt in dextera Dei ſedens, quae ſurſum ſunt, ſapite, non quae ſuper terram.* Incidit autem chriſtianorum paſcha hoc anno 1558. in diem aprilis decimum.

(b) I. ad Corinth. cap. 11. v. 27. *Itaque quicumque manducaverit panem hunc, vel biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis & ſanguinis Domini.*

CLXXXV.
Idem Eidem.

16. apr. 1558.

ANnua jamjam erit exercitatio latine ad nos ſcribendi tua, quae, ſi temporis ratio habeatur, ſatis magna eſt, ſi facultatis tuae, non inanis. eam ineunte majo, & propter anni tempus, & propter novam rationem (a) ſtudiorum tuorum, in qui-

(a) Operam dialecticae daturus erat Anſelmus.

quibus te multum diligentiae ponere jubeo, remittere poteris, sed ita, ut proferatur dies literarum, & quasi intervalla diducantur, non consuetudo tollatur, quam tibi valde profuturam spero. erit igitur posthac quintuldecimus vel vicesimus quisque dies literarum tuarum. Quod scribis & de religione & de of-
b ficio tuo erga Bagium (b) nostrum, probo, &, ut istud institutum sequare, vehementer velim. Vale. Roma. XVI. Kal. maj. M.D.LVIII.

(b) Forlasse est Hieronymus ille Bagius, de quo in epistola 99. agitur pag. 140.

CLXXXVI.

23. apr. 1558.

Hier. Card. Dandinius Anselmo fratris fil.

Facis, Anselme fili, quod factum oportet: neque vereor, quin, praeclare positis istis pietatis & eruditionis initiis, caetera sequantur, ut volumus. tu modo sex hos menses aestivos pones in dialecticis; ut, ineunte novembri, ad juris civilis studium paratior esse possis. habes ingenium; operam & indu-
a striam tuam minime abs te desiderari patiere; doctore (a) utéris & erudito & apto ad docendum, &, ut spero, nostri studioso,
b Claudio, Betti nostri filio (b): in quo & audiendo & colendo is eris, qui & soles & debes. Vale. Roma. IX. Kal. maj. M.D.LVIII.

(a) In dialecticis.
(b) Claudius hic, Betti filius, Anselmi in dialecticis doctor, in sequentibus epistolis *Bettus* simpliciter appellatur, ut propterea, familiae nomen esse *Bettum*, putem.

CLXXXVII.

30. apr. 1558.

Idem Eidem.

QUO res verbis sunt potiores, eo studiosius quaerendae & amplexandae sunt. quod te in isto studio non dubito esse facturum; praesertim cum & tanta levatio facta sit re-
a liquarum occupationum tuarum, & ab eo magistro (a) exercea-
b ris, cujus prima ista docendi formula (b), ex Aristotelis, ut arbitror, via ac ratione composita, brevitatem habet & commoditatem. haec eo scribo, quod variam video doctorum tum sententiam tum institutionem, nonnullosque esse, qui Porphy-
c rium (c) adhibendum minime censeant. ad constitutum igitur de tua

(a) Claudio Betto. vide proxime superiorem epistolam.
(b) *Logicae summulas* vulgus appellat.
(c) Porphyrii *isagogen* sive *introductionem* ad logicam intellige.

tua ista ingressione me facies certiorem. Vale. Romae. pridie Kal. maj. M. D. LVIII.

CLXXXVIII.

Idem Eidem. 9. maj. 1558.

Gaudeo, te epistolarum Marci Ciceronis ad Q. fratrem lectione delectari; simulque spero, eundem te ex illis libris multa sumere ad vitae cultum, a quibus verba & sententias mutuaris. sed utrunque pervelim scienter interpretere. Gratulor nobis tali tuo doctore (a) in dialecticis, cujus disciplina tantum te profecturum confido: quem tu mihi salutabis, & Regulum nostrum; qui quam in te amore provehatur, vel ex eo intelligo, quod bonus magister tua causa condiscipulus tuus esse minime gravetur. Vale. Romae. non. maj. M. D. LVIII. a

(a) Claudio Betto.

CLXXXIX.

Idem Eidem. 14 maj. 1558.

Magno es animo, magna item, opinor, industria; qui neque per aestatem, neque per novam istam, satis, ut mihi quidem videtur, impeditam, studiorum rationem, tuum illud solemne in epistolis intermittere velis. laudo consilium; si tamen crebritas literarum tibi & ad reliqua detrimento non sit, & probet mihi, quam tu commemoras, in scribendo diligentiam, quam ego non pono, ne tu quidem, si me audies, in multitudine, sed potius in elegantia scriptorum: cujus tu rei haud vulgarem cognitionem cepisse jam debes. Vale. Romae. prid. id. maj. M. D. LVIII.

CXC.

Idem Eidem. 28. maj. 1558.

Nequedum puto istic literarum studia per ferias aestivas publici muneris vacationem habere, neque, ut ita sit, propterea te tuis, praesertim vero dialecticae, studiis (a) vacare a

(a) Tertius casus est hoc loco *studiis*, & *vacare studiis* pro *studiis operam dare* Pogianus usurpavit. contra Cicero eodem nomine non in tertio, sed in sexto casu usus, *studiis vacare* dixit pro *studiis operam non dare*; ab iisque tamquam *vacationem habere*. libro enim III. *de orat.* cap. 43. *Athenis*,

care nolim. ſcis enim, quo illa referantur. quare miratus ſum, te nihil ſcribere neque de Betti inſtitutione, neque ecquam ſpem habeas iſtius facultatis. incumbes igitur in eandem rationem, quantum tibi per tuſſim licuerit; quam neque ſolemnem, neque
b c anniverſariam (*b*) eſſe patiere. non enim difficilis erit in Camilli(*c*) cura-

nit, inquit, *jamdiu doctrina ipſorum athenienſium interiit: domicilium tantum in illa urbe remanet ſtudiarum*, quibus vacant *cives*, *peregrini fruuntur*. Similiter apud eundem Ciceronem ſexti, non tertii, caſus ſunt *muneribus*, *armis*, *populo*, cum verbo *vacare* conjuncti: primus in dialogo *de ſenectute* cap.34. *Non ſunt in ſenectute vires? ne poſtulantur quidem vires a ſenectute. ergo & legibus & inſtitutis* vacat *aetas noſtra* muneribus iis, *quae non poſſunt ſine viribus ſuſtineri*: alter in *Philipp*.XI. cap.38. *Quorum igitur veteranorum animos ne offendamus, veremur? an eorum, qui D.Brutum obſidione cupiunt liberare? quibus cum Bruti ſalus cara ſit, qui poſſunt Caſſii nomen odiſſe? an eorum, qui* utriſque armis vacant? *non vereor, ne acerbus civis quiſquam iſtorum ſit, qui otio delectantur*: tertius denique in lib. II. *tuſcul. quaeſt.* cap.64. *Hoc igitur tibi propone, amplitudinem animi ... unam eſſe omnium rem pulcerrimam, eoque pulcriorem, ſi* vacet populo, *neque plauſum captant, ſe tantum ipſa delectet*. quibus ſane tribus locis *vacare* nihil eſt aliud, quam *abſtinere*. Semel quidem Cicero hoc verbum cum dativo caſu conjunxit, ſed neque tum pro *operam dare*, ſed pro *vacuum*, ſive *otioſum*, *eſſe* uſurpavit, neque illum ipſum caſum tamquam ejus verbi proprium, ſed tamquam quibuſvis verbis communem, &, ut grammatici loquuntur, *commodi caſum* adhibuit. exponens enim eum ſermonem, quem cum Quinto fratre *de divinatione* habuerat, ſic ait: *Atque ille* (Quintus), *Mihi vero*, inquit, *ſatis eſt argumenti, & eſſe Deos, & eos conſulere rebus humanis, quod eſſe clara & perſpicua divinationis genera judico: de quibus quid ipſe ſentiam, ſi placet, exponam, ita tamen, ſi vacas animo, neque habes aliquid, quod huic ſermoni praevertendum putes. Ego vero, inquam*, philoſophiae, *Quinte*, ſemper vaco. *hoc autem tempore, cum ſit nihil aliud, quod libentius agere poſſimus, multo magis aveo audire, de divinatione quid ſentias*. Quum Quintus, ita ſe, de divinatione quid ſentiret, expoſiturum dixiſſet, ſi Marcus *vacaſſet animo*, hoc eſt, ſi animo vacuo ac libero nulliſque curis impedito eſſet, reſpondens illi Marcus ait atque confirmat, ita ſe philoſophia delectari, ad quam illa de divinatione diſputatio pertineret, ut ejus gratia numquam non vacuo ac libero animo ſit, numquam non ad audiendum, caeteris omnibus vel graviſſimis occupationibus omiſſis, tamquam in ſummo otio paratiſſimus. ut enim Cato in dialogo *de ſenect.* cap.32. ait, a nemine ſe umquam fuiſſe conventum, *cui* fuerit *occupatus*, ita heic Cicero affirmat, ſe *philoſophiae* philoſophiciſque diſputationibus eſſe ſemper *otioſum*: *philoſophiae*, inquit, *ſemper vaco*. eſt enim *vacare* idem atque *otioſum eſſe*, verboque *occupari* contrarium. quod plurimis Ciceronis ipſius locis oſtendi poteſt, quorum unus ille lib.XII. epiſt.30. ad Cornificium nunc quidem ſufficiat: *Quamvis enim* occupatus ſis, otii *tamen* plus habes: *aut, ſi ne tu quidem* vacas, *noli impudens eſſe, nec mihi moleſtiam exhibere, & a me litteras crebriores, cum tu mihi raro mittas, flagitare*.

(*b*) Eodem tuſſis incommodo Anſelmus per haec eadem tempora proximo anno laborarat. Vide epiſtolam 144. pag.241.

(*c*) Medici. Vide eamdem epiſtolam.

curatione, & in tua temperantia, ejus molestiae depulsio. Fantutium (*d*) episcopum & observabis, & mihi etiam salutabis. Vale. Roma. v. Kal. jun. M. D. LVIII. *d*

(*d*) *Federicus Fantutius* (inquit Ughellius T. VIII. *Italiae sacrae* par. 2. pag. 503. edit. Ven. an. 1717.) *nobilis bononiensis, Gasparis filius, delectus est Geruntinensis & Cariatensis episcopus ex romanae rotae auditore die 15. jul. an. 1556. Romae obiit 1561.*

CXCI.

Hier. Card. Dandinius Anselmo fratris fil.

4. jun. 1558.

INanibus tu mecum rumoribus agis de profectione nostra (*a*), qui neque, unde manarint, scio, & tempore jam ac re ipsa convicti, puto, conticuerunt. ego te ab ista tussi liberatum aliquando audire cupio, simulque ex te cognoscere, quam Porphyrio & Aristotele delectere. sed utrunque nobis, spero, ut volumus, proximae tuae literae nunciabunt; cujus sane rei Fulvius noster (*b*), tua tum temperantia, tum ingenii acie, discendique cupiditate fretus, magnam jam percipit voluptatem, nobisque ac tibi vicissim de eo gratulatur. Vale. Roma, prid. non. jun. M. D. LVIII.

(*a*) Athanasio Uberto, forocorneliensium episcopo, mortuo (vide epistolam 183. pag. 278.), ad card. Dandinium rediisse episcopatum illum, diximus, auctore Ughellio, ad epistolam 150. pag. 249. Itaque rumor in Aemilia, ac Bononiae potissimum, percrebruerat, Dandinium Roma Imolam ad ecclesiam illam suam propediem profecturum. hunc rumorem inanem ac falsum esse, heic dicit.

(*b*) De eo vide epistolas 140. 155. 159. 175.

CXCII.

Idem Eidem.

11. jun. 1558.

PLaces nobis cum de suscepta ratione studiorum, tum de cura valetudinis tuae. reliqua cum his initiis, spero, convenient. Gaudeo item, te & vicino equiti obsecutum esse, &, ne omnibus idem petentibus temere morem gerere cogaris, meminisse etiam monitorum meorum. De Fosio grata est mihi grati animi tui significatio. sed, quo minus tibi assentiar, impedior utriusque commodis. esset enim ejus ad nos reditus & nostris & ipsius rationibus alienus. videat igitur aliam conditionem; quam ei defuturam non arbitramur. Vale. Roma. III. id. jun. M. D. LVIII.

Nn 2 CXCIII.

CXCIII.

18. jun. 1558.

Hier. Card. Dandinius Anſelmo fratris fil.

a b c NOS hic (*a*) etiam (*b*) menſem, idque amplius (*c*), & aſſiduos, & permoleſtos, & meſſi ac reliquae frugum perceptioni incommodos imbres habuimus. ſed tamen totum id in optimam partem interpretamur. nihil enim a Deo mali nobis accidere poteſt. De tuſſi, ſi quid tibi morae attulit diuturna caeli perturbatio, id ſerenitate ſublatum iri, ſperamus. reliquorum impedimentorum tua cautio fuerit. quo in genere nihil tu quidem antea peccare ſolitus es. De ſtudiis tuis bene. Valetudinem tuam cura diligenter. Vale. Roma. XIV. Kal. jul. M. D. LVIII.

CXCIV.

(*a*) Romae.

(*b*) Anſelmus enim ſcripſerat, bononienſe caelum maxime pluvium per illud ipſum tempus fuiſſe. Quod idem romano huic noſtro contingit menſe hoc junio an. 1761. cujus menſis idibus haec ipſa ſcribimus.

(*c*) Similiter loquutum in epiſtola 207. infra reperiemus: *Sex*, inquit, *ſunt menſes*, *idque amplius*. duriuſculum hoc mihi videtur, omninoque *eoque amplius* mallem; quod certe ad optimorum latinorum rationem ac conſuetudinem maxime accedit. Cicero *in Verr*. action. II. lib. 2. cap. 1. *Ego tamen, hoc onere ſuſcepto, & recepta cauſa ſicilienſi, amplexus animo ſum* aliquanto amplius. *ſuſcepi enim &c.* Caeſar *de bell. gall.* lib. I. cap. 15. *Ita dies circiter quindecim iter fecerunt, ut, inter noviſſimum hoſtium agmen & noſtrum primum*, non amplius quinis aut ſenis millibus paſſuum *intereſſet*. Salluſtius *in bell. jugurth.* cap. 80. *Singuli, pro opibus quiſque, quamplurimas uxores, denas alii, alii plures habent: ſed reges* eo amplius. *ita animus &c.* Sed quid ſequutum Pogianum dicemus, qui *id*, quam *eo*, cum *amplius* conjunctum maluit? hoc, opinor. vidit illa Ciceronis *pro Roſcio comoedo* cap. 8. *Amplius ſunt ſex menſes*: & *in Verr.* action. II. lib. 1. cap. 14. *Cum eum Syracuſis* amplius centum cives romani *cognoſcerent*: & lib. V. cap. 55. *Cum* amplius centum cives romanos *haberet ex conventu ſyracuſanorum*. quae, ejuſdemque generis alia multa quum videret, in iiſque *amplius* pro *pluſquam* uſurpari animadverteret, non minus recte dici a ſe poſſe *id amplius*, quam recte *pluſquam id* diceretur, exiſtimavit. itaque, cum *menſem, idque amplius* dixit, nihil aliud niſi *menſem*, & *amplius* (ſive *pluſquam*) *menſem* voluit dicere, pro iterato nomine *menſem* demonſtrativo pronomine *id* uſus. neque movere eum debuit, quod neutrius generis pronomen ad maſculini generis nomen ita loquens referret. videbat enim, Salluſtium, in illo ſuo *uxores denas ... habent, ſed reges eo amplius*, pronomen *eo* neutrius generis, ſingulariſque numeri ad *uxores denas*, faeminini generis, pluraliſque numeri nomina retuliſſe.

CXCIV.

Idem Eidem.

25. jun. 1558.

REmiseram tibi his caloribus aliquot dies de consuetudine epistolarum (*a*), quod eam relaxationem eidem tibi salubrem, & ad scribendi etiam diligentiam utilem fore, existimabam. nunc, quoniam hac commoditate ne tu quidem adhuc tibi utendum putas, vel quia nondum sit aestas Bononiae, vel quia ejusmodi remissione non egeas, scribes tuo arbitratu, id est, cum voles. quinetiam scies, valde nos literarum tuarum frequentia delectari, dummodo scribas & commodo valetudinis tuae, & cum aliqua semper accessione latini sermonis. quae recordatio quo pertineat, non debes ignorare. Laudatoribus nostris si in praesentia respondisti honore verborum, dabis praeterea operam, ut eorum existimationi, quantum in te fuerit, vitae tuae ratio & doctrina respondeat. Vale. Roma. VII. Kal. jul. M. D. LVIII.

(*a*) Vide epistolam 185, pag. 280.

CXCV.

Idem Eidem.

6. jul. 1558.

QUod tibi fructuosum istud fundi nostri instrumentum (*a*) gratum esse affirmas, ego, etiam sine tuis literis, ita fore, existimabam. quod vero tui officii fuit, & Deo maximas de hac rei rusticae amplificatione, & reliquis praeterea auctoribus (*b*) aliquas gratias agere, id a te praetermissum demiror. Habet excusationem charitatis Bettus, doctor tuus, quod in fratris funere aliquot dies docendi munere supersederit. qui si ad suum institutum mature redierit, audies tu ipsum; sin minus, te ad alium conferes, Reguli nostri arbitratu. Vale. Roma. prid. non. jul. M. D. LVIII.

CXCVI.

(*a*) Fundi *instrumenta* dicuntur ea omnia, quibus fundus instruitur: interque ea molae triticeae, quae aquis aguntur, potissimum recensentur. fundum, quem in agro bononiensi Dandinius habebat, earum aliqua instructum fuisse nuperrime, possumus suspicari. id certe fundi instrumentum admodum fructuosum dominis esse solet.

(*b*) Si vere de mola supra conjecimus, *auctores* hujus fructus atque utilitatis, praeter Deum, eos possumus intelligere, qui aquas ad eam versandam sive praebuerint, sive per suos fundos duci derivarique permiserint, sive denique rem aliqua ratione juverint.

CXCVI.

13. jul. 1558.

Hier. Card. Dandinius Anſelmo fratris fil.

QUod ad te mea manu ſcribam, id tibi non magis commoditatis valetudiniſque meae ſignum ſit, quam invitamentum ſtudii ac diligentiae tuae. haec potiſſimum ſcribendi ad te mihi cauſa eſt. caeterum qui id facere aut liceat, aut vero etiam libeat? Spero, Bettum rure jam rediiſſe,
a ut tibi in dialecticis alterius opera minus utendum ſit. illum (a)
b enim, quod (b) iſtic eo in genere excellere dicitur, ſi ſe tamen cuiquam ad docendum dederit, omnino audias velim; ſin aliter, quemcunque alium potius, quam neminem. ſed viderit omnia Regulus noſter; cujus officio ac ſtudio in nos ita confidimus, ut in ejus cura de te conquieſcamus Vale. Roma. III. id. jul. M. D. LVIII.

(a) Bettum videlicet.

(b) Cauſa, cur velit, Bettum potiſſimum ab Anſelmo in dialecticis audiri, eſt, quia Bononiae is in eo genere excellere dicebatur.

CXCVII.

17. jul. 1558.

Idem Eidem.

AMO in tuis epiſtolis tum literarum noſtrarum verba atque ſententias, tum vero maxime Ciceronis. ſpero enim fore, ut iſta imitatione, & tanquam mutuatione quadam, tuus
a aliquando eſſe poſſis(a). neque enim, qui mercaturam faciunt pecunia aliorum, non ſaepe ſunt ſui negotii bene gerentes. tu tamen eris in eo quotidie parcior, & minus uſurpabis aliena, quo magis tuis abundabis; tua autem erunt, quae ſumes a M.Tullio, ſi illius verba atque virtutes ad tua cogitata accommodaris, non etiam, quod pleriſque contingit, proprii paene oblitus inſtituti,
b in illius non modo verba, ſed etiam ſenſa (b) delabére. ſecundum religionem & valetudinem, tua haec tertia cautio fuerit. Vale. Roma. VI. Kal. aug. M. D. LVIII.

CXCVIII.

(a) Hoc eſt, tuis, non alienis, verbis ac ſententiis uti poſſis.

(b) *ſenſu* exempl. Emendavi.

CXCVIII.

Idem Eidem.

20. aug. 1558.

STudium dialecticae tuum lentum sane est negotium (*a*) : & vereor, ne ea nos spes frustretur, quam de aestate habebamus. vides enim, & quantum (*b*) jam reliqui sit aestivi temporis, & quam in ista ratione non longe processeris. sed & tu, spero, sarcies, & Bettus incumbet. qua spe freti scilicet, ne illud quidem petenti tum matri tum sorori tuae negare potuimus, ut tibi permittamus ire Caesenam. quod tamen ea lege tibi permissum scies, ut neque prius istinc proficiscare, quam calor remiserit, neque domi sis amplius octo dies, neque omnino quicquam detrahas de instituta ratione tum vitae tum studiorum tuorum. Vale. Roma. IV. id. aug. M. D. LVIII.

(*a*) Cicero lib. I. *ad Attic.* epist. 12. *Teucris illa lentum sane negotium.*

(*b*) Fortasse *quantulum*, non *quantum*, Pogianus scripsit.

CXCIX.

Idem Eidem.

16. aug. 1558.

NOS in isto tuo ingenio, otio, magistro, in istis denique commodis & adjumentis, quibus abundas, tantum ponimus, ut summa a te & speremus & expectemus. sit modo conatus is mediocris, quem scribis, tuque rem suo vocabulo nominaris (*a*), & omnia bene habebunt. Quae tibi singula tum facienda tum vitanda essent, de iis te saepe monuimus. nunc, ne nihil omnino scribamus, universe hortabimur, ut dignum te nobis (*b*) praebeas, quo Hieronymum etiam, fratrem tuum, quem tuis itineribus ire (*c*) volumus, non minus praeceptis, quam exem-

(*a*) Videtur Anselmus ante scripsisse, se *mediocrem* per aestatem *conatum*, curandae valetudinis causa, studiis adhibiturum. ait patruus, ea re se esse contentum, nihilque praeterea ab eo requirere, modo is *mediocrem* illum, quem scripserat, *conatum* adhibeat, nec *mediocris conatus* vocabulo, socordiam aut etiam cessationem intelligat.

(*b*) Ughellio in *Italia sacra* si credimus, non admodum dignum patruo Anselmus postea se praebuit. ait enim de cardinale Dandinio, imolensium episcopo, agens: *Divitem S. Bartholomaei abbatiam extra muros Ferrariae habuit commendatam, quam in alterum ex fratre nepotem Anselmum*, sibi valde dissimilem, *deinde transtulit*. At vero eum scimus a Gregorio XIII. nuncium pontificium in Galliam anno 1577. missum; ibique multa praeclara gessisse, ejusdem Gregorii *annales*, a Petro Maffejo conscripti, libro VIII. §. 23. & seqq. & lib IX. §. 55. docent.

(*c*) Ecclesiasticae vitae rationem inire.

exemplis juvare possis. Thomam istum, franciscanum sacerdotem, mihi salutabis. Vale. Roma. XVII. Kal. sept. M. D. LVIII.

C C.

31. aug. 1558.

Hier. Card. Dandinius Anselmo fratris fil.

QUod veritus eram, factum est, ut aestas effluxeret, neque tu modo dialecticus esses, sed de ejus rationis elementis quicquam suspicari vix posses. ego vero ad te scripseram (*a*), ut Bettum audires, non etiam, si illum minus posses, ut praeterea neminem. & nosti tum de jure civili, tum de ista facultate (*b*), quam tibi ad legum scientiam quasi gradum quendam cupimus esse, voluntatem meam. sed pergo praeterita (*c*). quamobrem effice, ut aestivum damnum hiberui studii diligentia resarciatur. nunc quidem domum revises: ubi te ita tractabis, ut omnes intelligant, non majorem tibi aetatis & honoris (*d*), quam doctrinae & morum accessionem factam esse. Vale. Roma. prid. Kal. sept. M. D. LVIII.

(*a*) Vide epistolam 196. pag. 286.
(*b*) Dialectica.
(*c*) *Pergere praeterita* in eodem genere est, in quo *pergere reliqua*. quid autem de hoc sentiendum sit, consule volumen hujus operis quartum pag. 411.
(*d*) Vide epist. 178. pag. 274.

C C I.

14. sept. 1558.

Idem Eidem.

DUpliciter nos delectavit epistola tua, ex qua tum de itineris tui (*a*), tum de utriusque aedificationis (*b*) nostrae ratione libenter cognovimus. ne admonitio quidem de janua fuit injucunda: habet enim optabilem in ista aetate cujusdam solertiae significationem. Quod scribis, nihil istic (*c*) a dignitate mea alienum esse, gaudeo: tuque tum gaudere debes, tum etiam propter eam ipsam causam magis incendi ad studia virtutis & artium optimarum (*d*). Illud certe demirati sumus, te eorum verborum, quae tam multa sumis a Cicerone, vim interdum non intelligere. te scilicet Q. Ciceronis columnae (*e*) fefellerunt, quae non

(*a*) Caesenam.
(*b*) Credibile est, duplici hac aedificatione & aedes urbanas & villam significari, quas construi, sive refici atque amplificari ornarique uno eodemque tempore cardinalis Dandinius in sua patria faciebat.
(*c*) Caesenae, in qua urbe Anselmus hoc tempore morabatur.
(*d*) Quarum rerum praesidio opes ac facultates ad dignitatem tuendam comparantur.
(*e*) Cicero lib. I. epist. 1. ad Q. fratrem: *In Manliano* (al. *Maniliano*, al. *Antia-*

non erant e regione collocatae; neque alterum columnarum ordinem attendisti, quibus illae respondebant. *Subgrandem (f)* porticum latine dici, scimus, *satis subgrandem*, non arbitramur. sunt alia, quae poni a te negligentius in epistolis, moleste ferimus. quare diligentius, quae scribis, consideres velim. Vale. Roma. XVIII. Kal. oct. M. D. LVIII. f

Antiano. Quinti Ciceronis fundus fuit) *offendi Diphilum* (architectum, sive fabrorum praefectum) *Diphilo tardiorem. sed tamen nihil ei restabat, praeter balnearia, & ambulationem, & aviarium. villa mihi valde placuit ... Columnas neque rectas neque e regione Diphilus collocarat. eas scilicet demolietur. aliquando perpendiculo & linea discet uti*.

(*f*) Cicero in eadem illa epistola: *Subgrande cubiculum autem, & hibernum altum valde probavi*.

CCII.

Idem Eidem.

20. sept. 1558.

SI, quae tibi scribendi ratio, ex quo Bononia profectus es, eadem studendi fuit, ea urbe facile carere potuimus. etenim & bene longas & elaboratas ad nos tum Imola, tum Caesena dedisti literas: quod vix Bononia, aut ne vix quidem, antea faciebas. quare, quoniam tecum neque habuisti magistrum, a quo posses in scribendo adjuvari, neque is, puto, scriptas tibi misit epistolas, quibus ad nos uterere, & tibi & nobis tua ista latine scribendi facultate, si quaedam accuratius animadverteris, minime vulgari, gratulamur. Quod vero cum parentibus, tum fratribus ac sororibus te satis oblectasti, quodque in praediolis nostris jucunde rusticatus es, alacrior propterea ad studia redire debes; praesertim cum habeas Fulvium (*a*) ac Tanarium (*b*), a quibus de nostris rebus cognosces aeque ac si praesens esses. Vale. Roma. XII. Kal. oct. M. D. LVIII. a b

(*a*) Vide epistolam 175. pag. 272. (*b*) Vide epistolas 159. 160. 161. pag. 258.

CCIII.

Idem Eidem.

1. oct. 1558.

TAmetsi ex meis aliquot mensium literis meminisse te arbitror, commutandam ineunte hieme tibi esse rationem studiorum tuorum, ac juri civili, cujus rei causa eundem te superiore aestate dialecticis imbui (*a*) cupieram, praeterea operam a

(*a*) Haec est exemplaris nostri lectio, qua Gratianus in *incumbere* converterat. causam non video: quum praesertim *dialecticis* (pro *in*, sive *ad*, *dialecti-*

dandam, tamen, instante jam vel potius urgente tempore, de eo te admonendum putavi. &, quoniam de dialectica, perinde ut volebamus, non successit, nolumus autem, te rudem ejus artis versari in legibus, conferes modo te ad Justiniani institutiones, ad Porphyrii etiam referes: utriusque autem facultatis studium diligenter coles. quod ut commodius facere possis, praeter unum Ciceronem, ab omni te reliquorum scriptorum lectione liberamus. illo enim, sine maximo scriptionis detrimento, quam & plurimi facimus, & a te retineri volumus, carere non potes. habes sententiam meam de studiis tuis. nunc, quo tibi in legibus doctore utendum sit, id est optimo, viderit Regulus noster. nam de dialecticis a Betto, si per eum licuerit, cur discedas, causa nulla est. Vale. Roma. Kal. octobris. M. D. LVIII.

lectica) *incumbere* non satis latine; minimeque ciceroniane dicatur. quo modo primum dici coeptum est Quintiliani aetate, ipsi si credimus. ait enim libro IX. *instit. orat.* cap.3. *Verborum vero figurae & mutatae sunt semper* (fort. *saepe*), *& utcunque valuit* (fort. *voluit*) *consuetudo, mutantur. itaque, si antiquum sermonem nostro comparemus, paene jam quicquid loquimur figura est: ut* huic rei invidere, *non, ut omnes veteres, & Cicero praecipue,* hanc rem; & incumbere illi, *non* in illum; & plenum vino, *non* vini; & huic, *non* hunc, adulari, *jam dicitur, & mille alia: utinamque non pejora vincant*. Verum in eo, quod ait, Ciceronem non *huic rei*, sed *hanc rem invidere* dixisse, vehementer errat: quum contra Cicero sexcentis locis, immo perpetuo, *huic rei*, numquam *hanc rem*, *invidere* dixerit. cujus etiam aetate usque adeo insolens praeterque consuetudinem erat *hanc rem invidere* dicere, ut, qui ita loquuti essent, *male latine*, ac tantum *poëtice*, atque adeo *audaciter* loquuti putarentur. cujus rei non jam alium, sed ipsum Ciceronem testem producam, qui libro III. *tuscul. quaest.* cap. 20. *Ab invidendo*, inquit, *invidentia recte dici potest, ut effugiamus ambiguum nomen invidiae. quod verbum ductum est a nimis intuendo fortunam alterius, ut est in Menalippo „ Quisnam florem liberum invidit meum? „. Male latine videtur. sed praeclare Accius. ut enim* videre, *sic* invidere florem *rectius, quam* flori. *nos consuetudine prohibemur: poëta jus suum tenuit, & dixit audacius.*

CCIV.

1. oct. 1558.

Hier. Card. Dandinius Anselmo fratris fil.

a b COmmodum (*a*) ad te scripseram Kalendis octobris, cum pater tuus (*b*), & Hieronymus frater sane commode Romam venerunt. & quidem Hieronymo, de quo nescio quid vereri videbare, nihil tractabilius est. quid quaeris? tribus horis factus est omnibus familiaris; ut sperem, nobis fore jucundissimum.

(*a*) Vide epistolam 107. pag. 152. (*b*) Pompejus. Vide epist. 180. pag. 276.

mum. Fulvium nostrum (*c*) id agere, ut bene ac magnifice pos- *c*
sit habitare, laetor: neque dubito, daturum esse operam, ut
plus ipse domui suae afferat, quam inde habeat dignitatis (*d*). *d*
Te vero non tam hortabor ad studia literarum, quam monebo,
ut uberrima promissa facias (*e*) epistolarum tuarum, praesertim *e*
cum jam ipso tempore urgeare. Bettus (*f*) si minus venerit ad *f*
constitutam diem, te ad vicinum istum doctorem conferes. Vale. Roma. VIII. id. oct. M. D. LVIII.

(*c*) Vide epist. 175. pag. 272. Is commodas ac magnificas aedes sibi Bononiae exstruebat.

(*d*) Cicero libro I. *de offic.* cap. 139. *Ornanda est enim dignitas domo, non ex domo tota quaerenda; nec domo dominus, sed domino domus honestanda est.*

(*e*) *Uberrima epistolarum tuarum promissa* sunt ea, quae de navanda diligenter studiis opera Anselmus in suis litteris patruo prolixe pollicitus fuerat. *promissa* autem *facere* est promissis stare, eaque servare atque efficere. Cicero libro III. *de offic.* cap. 95. *Agamemnon cum devovisset Dianae, quod in suo regno pulcerrimum natum esset illo anno, immolavit Iphigeniam, qua nihil erat eo quidem anno natum pulcrius.* promissum *potius non* faciendum, *quam tam taetrum facinus admittendum fuit.* ergo & promissa *non* facienda *nonnumquam, neque semper deposita reddenda.*

(*f*) Dialecticae magister.

C C V.

Idem Eidem.

15. oct. 1558.

CUM superioribus literis (*a*) genus studiorum tuorum tibi *a*
praefinirem, non ignorabam, quid aut tu posses, aut multi aequales tui in eodem genere studiorum efficerent. detrahebam vero de reliquis exercitationibus tuis multum; tantumque veteris instituti tibi relinquebam, ut & aliquid ex Cicerone quotidie legeres, & singulis septem diebus latine ad nos scriberes. tu nunc subvereri videris, ne plus, quam ferre possis, tibi oneris imponatur. quod minime mirum est, praesertim antequam in eam rationem ingrediare. sed, ubi fueris ingressus, quo es ingenio discendique cupiditate, polliceor tibi, nihil illo studio
facilius visum iri (*b*). quare etiam disperties tempora studiorum *b*
tuorum, ut mane alteri (*c*), alteri (*d*) vesperi operam des; post *c d*

Oo 2 meri-

(*a*) Vide epistolam 203.

(*b*) De dialectica quidem A. Gellius lib. 16. cap. 8. *Dialecticae*, inquit, *cognitio in principiis quidem taetra & aspernabilis insuavisque & inutilis esse videri solet. sed, ubi aliquantulum processeris, tum denique & emolumentum ejus in animo tuo dilucebit, & sequetur quaedam discendi voluptas insatiabilis, cui sane nisi modum feceris, periculum non mediocre erit, ne, ut plerique alii, tu quoque in illis dialecticae gyris atque maeandris, tamquam apud sirenios scopulos, consenescas.*

(*c*) Justiniani institutionum studio.

(*d*) Studio dialecticae.

meridiem vero in Cicerone conquiesces. haec horarum distributio magnae tibi non solum levationi, sed etiam voluptati fuerit. Pater (e) & Hieronymus, frater tuus, te ac Fulvium nostrum salutant; cui tu etiam meo nomine salutem dices. Vale. Roma. idib. oct. M. D. LVIII.

(e) Vide proxime superiorem epistolam.

CCVI.

22. oct. 1558.

Hier. Card. Dandinius Anselmo fratris fil.

SI tibi per Betti occupationes liceret ei operam (a) dare, meliorem, quam is sit, doctorem non quaereremus (b). sed, quoniam rustica aedificatione est impeditus, Baldo contenti sumus (c), & vicino & docto homine, &, ut scribitis (d), nostri studioso. quare eum tu diligenter & audies & observabis. Jandiu (e) te ad studium christianae pietatis non cohortamur, quod ei te muneri satis (f) te sponte tua facere speramus; si tamen fieri potest a quoquam isti officio satis. itaque tenebis institutum tuum, ut nulla nobis ad te necessaria admonitione utendum sit. reliqua tua cura de valetudine ac literis cum religione conjuncta est; ut eandem in omnibus diligentiam adhiberi abs te existimemus. Vale igitur, & stude, ut facis. Vale. Roma. XI. Kal. novembr. M.D.LVIII.

(a) In dialecticis.
(b) *quaeremus* exempl. Emendandum putavi.
(c) Fort. *sumus*.
(d) Nempe de ea re non modo Anselmus, sed Regulus & Fulvius fortasse scripserant.
(e) *Tandiu* exempl. Hoc quoque e mendosum esse existimans emendavi.
(f) *satis sponte facere &c.* exempl. Addidi ex ingenio *te* & *tuo*. utraque enim vox mihi necessaria visa est.

CCVII.

29. oct. 1558.

Idem Eidem.

VEreor, ne opportunum istud tempus studiorum in deliberatione conteratur. vix enim statuistis, si tamen statuistis, de doctore dialectico; ut, qua vos magistri (a), ea nos argumenti (b) inopia affici videamur. sex enim sunt menses, idque amplius (c), cum idem fere nostrae literae loquuntur. fit igitur aliquando certus doctor Claudius Bettus (d): neque aut is prolatio-

(a) Inveniendi scilicet.
(b) Litterarum materies significatur.
(c) De *idque amplius* pro *eoque amplius* vide epistolam 193. pag. 284.
(d) Vide epist. 186. pag. 280.

latione, aut tu cunctatione diutius nos id ipsum scribere cogatis. vos vero, ut scribis, imperatore constituto, instructa acie, praesertim explorata victoria, propositaque spe amplissimorum praemiorum, nullo etiam periculo offensionis, praesenti animo manum conserite. Vale. Roma. IV. Kal. novembr. M. D. LVIII.

CCVIII.

Idem Eidem.

5. nov. 1558.

NEque tu doctorem in jure civili nancisci potuisti meliorem, aut nostri amantiorem Hannibale Crasso, & ego unum illum ex omnibus delegissem, qui tibi operam daret, nisi veritus essem, ne hominem, in graviori quodam docendi genere occupatum, leviore ista, fortasse etiam molestiore, cura impedirem. nunc, quoniam is sibi id negotii suscipere grave non duxit, ages tu ei gratias etiam meo nomine, & eo ipsum diligentius coles & audies, quo plus a te officii ejus humanitas requirit. Heri incidi in epistolam tuam (diu enim latuerat in turba librorum ac literarum) datam, opinor, III. Kal. septembr. in qua scribis, nescio quid praepostere fuisse in nostris literis. quod si ita est, id tu suo loco repones. neque enim adeo difficile esse arbitror, ut vos torqueat. itaque refer nobis hanc gratiam, ut, cum ipsi tua tam multa errata saepe correxerimus, tu mendum aliquod tollas interdum librariorum nostrorum. Vale. Roma. non. novembr. M. D. LVIII.

CCIX.

Idem Eidem.

11. nov. 1558.

REcte admonent Crassi nostri de profectione vestra (*a*), quos censeo audiatis. mora enim multas plerunque continet commoditates, quibus carere nec facile nec honeste possumus. tu interea urgebis Justiniani & Aristotelis institutiones. quod si Porphyrium suo id modo libello nomen (*b*) inscripsisse dices, non etiam Aristotelem, non tamen vere negabis, illa etiam decem ultima Aristotelis genera (*c*), quo nihil in terris non refertur, insti-

(*a*) Non maturanda quidem, sed potius differenda. sequitur enim *mora enim multas plerunque continet commoditates*. qui autem praeter Anselmum *profecturi* significentur, nescio. agi autem de profectione Caesenam ad ejusdem Anselmi sororis nuptias puto: quae nuptiae in extrema hac epistola, & in epist. 212. pag. 296. commemorantur.

(*b*) Contendit, *institutionum* nomen non modo Porphyrii libello, qui εἰσαγωγὴ inscribitur, convenire, sed etiam ad Aristotelis κατηγορίας recte transferri atque accommodari posse.

(*c*) Latine *praedicamenta* vulgo appellantur. Quintilianus libro III. cap. 7. *ele-*

institutionum nomine aliena esse. nam subtilem quandam principiorum rationem tradunt, sine qua recte aut invenire aut judicare (quod ad disserendum pertinet) vix quenquam posse arbitramur. quare, cum tantum in re sit, quantum tibi in ea diligentiae sit adhibendum, profecto intelligis. Ego te in sororis nuptiis a tuis studiis ita feriatum esse nolim, ut non aliquid quo-
d e tidie & domi (*d*) & Bononiae (*e*) legas. Vale. Roma. prid. id. novembr. M.D.LVIII.

elementa vocat, eaque enumerat. *Aristoteles*, inquit, *elementa decem constituit, circa quae versari videatur omnis quaestio*: οὐσία, *quam Flavius* essentiam *vocat (nec sane aliud est ejus nomen latinum); sed ea quaeritur, an sit*: qualitatem, *cujus apertus intellectus est*: quantitatem, *quae dupliciter a posterioribus divisa est, quam magnum & quam multum sit*: ad aliquid (quam vulgo relationem dicunt); *unde ductae translatio & comparatio*: *post haec* ubi & quando: *deinde* facere, pati, habere; *quod est quasi armatum esse, & vestitum esse*: *novissime* συγκεῖσθαι; *quod est compositum esse quodammodo; ut calefacere, stare, irasci*.

(*d*) Caesenae: ubi contrahendae per procuratorem, ut opinor, nuptiae illae erant.

(*e*) Ubi eaedem illae nuptiae, eo adducta sponsa, erant celebrandae. nupsisse enim eam bononiensi civi, Bononiaeque postea constitisse, videntur mihi satis significare extrema illa epistolae 212. ad Anselmum, in eamdem urbem reversum: *Joannam sororem ita visas, cum poteris, ut illa parentum, fratrum, ac sororis desiderium lenire possit & assiduitate & humanitate tua: quam, & Fulvium nostrum mihi salutabis*.

CCX.

19. nov. 1558.

Hier. Card. Dandinius Anselmo fratris fil.

NUnc denique, mihi visum ut est, purius loquuntur literae tuae, antea quam solebant, ex eo, credo, quod illas ad Atticum epistolas diligentius etiam legis, quam superioribus temporibus videbare. lege vero, Anselme, cum potes; neque existima, majorem te ex ullo alio libro latine scribendi facultatem consequi posse; &, si quid ad rem pertinet, quid ipse faciam animadverte. ego, hac aetate, his occupationibus, his denique studiis deditus, quae cum christiani hominis sunt, tum vero maxime propria ejus personae, quam mihi Dei benignitas im-
a posuit (*a*), tantum ex illis literis capio voluptatis, quantum tu li-
b benter aliquando intelliges (*b*). Vale. Roma. XIII. Kal. dec. M.D.LVIII.

CCXI.

(*a*) Episcopatum imolensem, & cardinalatum intellige.

(*b*) Cogitabat fortasse Dandinius Ciceronis epistolas ad Atticum sive italice ex latino convertere, sive enarrationibus suis illustrare, in vulgusque edere. sed italica earum interpretatio prodierat jam ante tres annos Venetiis typis aldinis hoc titulo: *Le pistole di Cicerone ad Attico fatte volgari da M. Matteo Sanárega*: illo nempe ipso, qui postea anno 1595. reipublicae genuensi ducis honore ac potestate praefuit.

CCXI.

Idem Eidem.

10. dec. 1558.

NON, puto, si animum tuum novi, minor te alacritas & cupiditas prosecuta est ad studia redeuntem (*a*), quam antea ad sororis nuptias euntem (*b*) deduxerat. nam, si illud officium a te praetermittendum non fuit, hoc eo nunc diligentius colere voles, ut & sarcias (*c*), & intelligant homines, te neque, quod deceat, negligere, & omnino curare, quod oportet. De Guidotto factum tuum probo: memoriam vero ea in re etiam laudo tum officii tui tum sententiae & admonitionis meae (*d*). Joannam sororem (*e*) ita visas, cum poteris, ut illa parentum, fratrum, ac sororis desiderium lenire possit & assiduitate & humanitate tua: quam, & Fulvium nostrum mihi salutabis. Vale. Roma. IV. id. dec. M. D. LVIII.

(*a*) Bononiam.

(*b*) Caesenam. Vide epistolam 209. pag. 294.

(*c*) Aliquid omnino desideratur, idem fortasse, quod est in Ciceronis epistola prima libri III. ad Appium, *usuram longi temporis*.

(*d*) Significatur fortasse admonitio illa epistolae 158. pag. 256. *Non fuit negandum Canio, & amico & jandiu petenti. sed idem tu meminisse debes, te, cum ejus filiolam in baptismate suscepisti, tantum pro illa intercessisse, quantum spondere periculosum est ... Tantum igitur habeto, quod Canio concessisti, non esse in vulgus dandum*.

(*e*) Quae nupta Bononiae erat. Vide epist. 209.

CCXII.

Idem Eidem.

21. dec. 1558.

NOS aliquando inquilini Romae esse desiimus (*a*). nam ad (*b*) XVI. Kal. jan. migravimus in domum nostram (*c*) amplam, magnificam, salubrem, romana plane vicinitate undique

(*a*) Antehac Dandinius conductis in aedibus Romae habitarat (id est enim *esse Romae inquilinum*). proxime, praeclara domo, *S. Marcelli templo* (quemadmodum in epistola 214. dicitur) *continente & adjuncta*, pretio coëmta, in quam jam immigrarat, inquilinum se esse Romae desiisse, dicit. O fallaces hominum spes, fragilemque fortunam, & inanes cogitationes nostras! numquam fortasse magis inquilinus Romae Dandinius fuerat, quam cum in hasce a se coëmtas aedes immigravit: e quibus videlicet, citius quam vulgo e conducticiis, emigrandum illi, numquam postea remigraturo, intra vertentis anni spatium erat. nam, quum eas incolere die 17. dec. hujus anni 1558. coepisset, insequentis anni 1559. die quarto decembris migravit e vita.

(*b*) In mensium diebus notandis *ad* pro *a. d.* perperam adhiberi, ostendimus in tertio hujus operis volumine pag. 48.

(*c*) Quia coëmtam.

que honeftatam. in his commodis illud ineft incommodi; vetus aedium defcriptio, quae ut ad hanc novam elegantiam redigatur, magna pecunia opus eft; tollendum altius aliquot locis tectum cubiculorum; proferenda & explicanda vaporaria; patefacienda lumina; nonnulla reficienda; multa commutanda; plura reconcinnanda funt. hujus quafi expolitionis cum in Deo omnem, tum in fructibus etiam praediorum noftrorum aliquam

d fpem ponimus. habes res noftras. Tu & forori (d) tantum tribues, quantum debes, neque de ftudiis tuis quicquam detrahes, quibus ut cum maxime operam des, velim. Roma. XII. Kal. jan. M. D. LVIII.

(d) Vide fuperiores epiftolas.

CCXIII.

21. dec. 1558.

Hier. Card. Dandinius Anfelmo fratris fil.

a EXpecto quid in utroque genere (a) ftudiorum tuorum proficere incipias. neutra enim ratio, modo & mediocriter latine fcias, & eam recte acceperis, abhorret a confuetudine latini fermonis. inde vero etiam tibi argumentum epiftolae nafci debet. neque enim quicquam eft, quod vel tua vel noftra caufa abs te fcire malimus. quanti autem tua interfit nufquam difcedere a Regulo noftro, facile intelligis, fi, qualem fuperiorem, qualem proximam ad nos epiftolam fcripferis, recordare.

b nam eam, quam a Fulvio (b) dedifti, appáret, te vix id egif-

c fe (c), cum fcriberes: haec recentior nullum continet mendum, & aliquam praeterea laudem habet. te vero reliquas officii tui partes praeclare tueri, & fpero & cupio. Vale. Roma. prid. Kal. jan. M. D. LVIII.

(a) In dialecticis, & in jure civili. Vide fuperiores epiftolas.

(b) Fulvii, qui morbo fortaffe impediebatur, nomine. Vide epift.223. pag.302.

(c) *Id agere* eft ferio de eo, quod agitur, cogitare, in eoque curam ac diligentiam adhibere. contrarium huic eft *aliud*, five *alias res*, *agere*. Cicero lib.XV. epift.18. *Oppius aliud agens, & nihil hujufmodi cogitans*. & *pro Sex. Rofcio* cap.60. *Ufque eo animadverti, judices, eum jocari, atque alias res agere*.

CCXIV.

9. jan. 1559.

Idem Eidem.

AEdes noftras, fancti Marcelli templo continentes & adjunctas, probari tibi caeteris de caufis laetor. earum vero emptionem propterea minus gratam effe nolim, quod eas veteri

teri more *nostras* dicere non possis (*a*). fuit enim illud, puero te, jucundum auditu, & habuit, ut ea aetate, nonnullam ingenii commendationem; quod postea cum puerilibus vestibus abjectum oportuit. neque enim id nunc audire abs te possit sine ineptiarum aut etiam cupiditatis suspicione; a qua non modo re, sed etiam verbis te alienum esse volo. acumen modo in dialecticis & in jure civili debes ostendere; in quibus quantum proficias, cupio aliquando ex te cognoscere. Tanarium (*b*) nostrum ex pedibus, quam ex manibus laborare (*c*), propter ejus impedimentum profectionis, fero molestius. Vale. Roma. VIIII. id. jan. M. D. LIX.

(*a*) Acutum aliquod atque ingeniosum Anselmi, cum admodum puer esset, dictum de eo, quod recte *nostrum* appellari posset, significatur.

(*b*) Vide epistolas 159.160.161.

(*c*) Fortasse & chiragra & podagra Tanarius, cum in iter se daturus esset, laborarat.

CCXV.
Idem Eidem.

14. jan. 1559.

PLuribus tu quidem mecum agis de studiis tuis. sed mallem subtilius & accuratius mihi rationem eorum exponeres. capita enim modo rerum significas; quae ne quaerimus quidem: eorum vero vim, quam quomodo teneas, scire avemus, non attingis. quanquam de Aristotele parum progredi mihi videris, cum adhuc in ejus haereas vestibulo, qui in atrio jam versari deberes. De Regulo nostro quo plus eum laboris ac diligentiae in te erudiendo suscipere scribis, eo majorem tui expectationem facis; cui prorsus opinioni nostrae respondeas oportet. Vale. Roma, XIX. Kal. febr. M. D. LIX.

CCXVI.
Idem Eidem.

28. jan. 1559.

QUasi re sit impeditum, non magis infantia tua, ita statuis, non licere tibi ad nos scribere de studiis tuis. quod equidem mallem tibi minus liquére dixisses. non enim, si tu explicare ista non potes, tam rerum angustiis fieri debes existimare, quam tuis; cum & veteribus & recentibus exemplis teneare (*a*). expediuntur enim latine a multis cum ar-

 gumen-

(*a*) Hoc est, refellatur ac convincatur opinio ista atque oratio tua de difficultate, quae superari non possit, latine expliecandi ea; quae ad dialecticam & ad jus civile pertinent.

gumentandi genera, tum sensa jurisconsultorum: in quibus tu si haeres, jam non urgeo te, sed permitto, ut scribas de quibus
b commode potes; utranque rem (b) modo teneas. illud quidem
c certe abs te scire velim, quid sit, quod *Marcellianam domum* (c) inculcare non desistis. unde enim ista deducis? num a vicinitate sacrarum aedium? at non est tanti vicinitas, ut nomen inde trahere possis. sed, dum natum istud Bononiae, non Romae, tibi nomen arridet, quid aut sit in literis nostris, aut usus & ratio ferat, parum attendis. Vale. Roma. v. Kal. febr. M.D.LIX.

(b) Argumentandi nempe genera, & jurisconsultorum sensa.

(c) De aedibus, quas *S. Marcelli templo continentes & adjunctas* card. Dandinius a se coëmtas scripserat; Anselmus in suis epistolis loquens, eas *domum Marcellianam* non semel vocarat. id patruus improbat.

CCXVII.

24. febr. 1559.

Hier. Card. Dandinius Anselmo fratris fil.

a Hieronymus frater tuus (a) ita docilis est ad omnia, quae ei discenda proponimus, ut his quinque mensibus plura memoriae mandarit, quam tu anno facere solitus sis, ea aetate cum esses. nos ingenio non deerimus; puerumque jam nunc iis rebus imbuemus, quae a plerisque, non solum adolescentibus, sed viris etiam turpiter ignorantur. tu, spero, minus moleste feres, vel laetabere potius, cum sic ad discendum ingressum esse, ut multo minor tibi praecurrere possit. quinetiam eo studia magis urgebis, ut alterum te, paene te ipso ingeniosiorem, praesens spectare, & ejus excellenti institutione de-
b lectari queas. Vale. Roma. prid. Kal. (b) febr. M. D. LIX.

(a) Vide epistolam 204. pag 290.

(b) Ut justis temporis intervallis distet haec epistola ab ea, quae praecessit, & ab ea, quae sequitur, reponendum omnino hoc loco est *non.* pro *Kal.*

CCXVIII.

12. febr. 1559.

Idem Eidem.

a Facile ignosco difficultati tuae (a), quam tu mihi rationem quandam videri vis. ac videatur sane, dummodo, quod veritus fueras, ne putidum esset, si de eo ad nos latine scribe-
b c res, id communi vel omnium (b), vel istorum magistrorum (c) lingua proferre possis. nobis erit jucunda res a te cognita, quo-

quo

(a) Vide epist. 216. pag. 297.

(b) Id est, vernacula lingua.

(c) Hoc est, latina quidem, sed non ad optimae latinitatis normam exacta.

quo modo de ea vel tu ipse, vel tuae literae loquentur (*d*). *d*
splendorem verborum vel in istis rebus, cum volemus, petemus ab iis, qui obscuriora etiam oratione illustrarunt. tu vulgum (*e*) latine loquendi magistrum non adhibebis; & hujus *e*
anniversarii lustri (*f*) memineris. Vale. Roma. III. id. februa- *f*
rii. M. D. LIX.

(*d*) Fort. *loquantur*.
(*e*) Vide epist. 149. pag. 249.
(*f*) Lustrales sollemnis jejunii dies significantur, quorum initium hoc anno 1559. fuit dies februarii mensis octavus.

CCXIX.

Idem Eidem.

22. febr. 1559.

Videor mihi in te aliquam consuetudinem (*a*) nactus esse *a*
liberalis & ingenuae cujusdam institutionis. quo majorem spem habeo de Hieronymo fratre tuo, fore eum, qualem
volumus; praesertim inspectione (*b*), nonnulla etiam praece- *b*
ptione nostra. quanquam difficile est, his & temporibus & moribus, quicquam de illa aetate affirmare; ut nihil ad incertos eventus providentius esse videatur, quam eam in puero laudando cautionem adhibere, *quomodo nunc est*. nam spei certa laudatio nonnunquam ita cadit, ut, propter alienam inconstantiam, nos nostri pudeat testimonii. non longe abieris. tuum in
promptu est exemplum; qui, cum recte facta, ut ille inquit (*c*), *c*
a te jam pro debitis exigerentur, & nostri & tui ipsius paene oblitus, quasi graviorem quandam personam & Anselmi Dan-
dini & abbatis (*d*) sustineres, quam tueri posses, levissimam il- *d*
lam, & plane ridiculam (*e*) suscepisti, quae non minus ante- *e*
actam tuam vitam, quam os deformaret. sed nolo. tantum monebo, ut caveas, ne, dum tua istinc facta tum expectationi de
te, tum nostris rebus parum respondent (*f*), indignus etiam *f*
sis, qui noster appellére. Vale. Roma. VIII. Kal. mart. M. D. LIX.

Pp 2 CCXX.

(*a*) Usum.
(*b*) Suspectus mihi locus.
(*c*) Brutus in pernobili illa ad Ciceronem epistola, nulli ipsius Ciceronis secunda, quaeque inter eas, quae sunt Ciceronis ad Brutum, decimasexta numeratur, *Fateor*, inquit, *duriorem esse conditionem spectatae virtutis, quam incognitae. benefacta pro debitis exigimus. quae si aliter eveniunt, ut decepti ab his, infesto animo reprehendimus*.
(*d*) Sacerdotium, quam *abbatiam* dicunt, S. Bartholomaei extra Ferrariae muros Anselmum patrui beneficio adeptum esse, alibi diximus.
(*e*) Anselmus, mimica persona indutus, per bononiensem urbem proximis bacchanalibus incesserat.
(*f*) *respondeant* exempl. Mendosum putavi.

CCXX.

1. mart. 1559.

Hier. Card. Dandinius Anselmo fratris fil.

SPero, te magnis animi & ingenii laudibus eo citius florentem videre, quo magis florent studia istic vestra; quibus sic ornatus huc redire debes, ut existat fructus educationis & institutionis tuae: quae tibi bona vel singularia, vel certe cum paucis communia, contigerunt. quo etiam nomine nullum potes diem sine scelere praetermittere gratiarum actionis, ut te gratum & pium praebeas in Deum, cujus, nullo tuo labore, maxima habes beneficia. quae cum ita sint, minimis erratis tuis dari venia vix potest, nedum in te excusationem habeat scenicus iste vestitus (a): de quo expecto quid dicas, ut cognoscam, an etiam turpitudinis causam probabilem afferre possis. Vale. Roma. Kal. mart. M. D. LIX.

(a) Vide proxime superiorem epistolam.

CCXXI.

11. mart. 1559.

Idem Eidem.

MAgnam vero jacturam aut infamiam tuam! si, desipiente populo (a), solus, vel cum paucis sapere voluisses, ac, ne scurrae cuipiam aut sannioni os ad male audiendum praeberes, unum diem domi te continuisses. voluntaria fuit ista necessitas; quam tute tibi libenter imposuisti: neque vero causam habere potest ullam, nisi etiam tibi forte cum causa insaniendum putas. sed videris expectare, dum te de singulis rebus admoneam, &, quae tibi expetenda sint, quaeve fugienda, praescribam. scribis enim, non putasse te, tam me id moleste laturum. quare aut penitus tibi effluximus ex animo, aut omnino non recordare, quam non modo improbitatem, sed ne levitatem quidem ferre possimus; qua suscepta, gravitas excluditur, flagitia deinceps & dedecora paulatim admittuntur. ergo repudiabis omnia, quae a virtute abhorrent, & eam non modo sententiae, sed etiam imperii mei rationem esse statues. Vale. Roma. V. id. mart. M. D. LIX.

CCXXII.

(a) Excusaverat Anselmus factum suum, de sumta persona mimica, paene universi populi bononiensis exemplo; quo quamdam veluti necessitatem non aliter, ac caeteri facerent, faciendi, sibi impositam fuisse existimabat. quam patruus excusationem non accipit, sed refellit.

CCXXII.
Idem Eidem.

f. 18. mart. 1559.

NON potuit ingenii iſta exercitatio, quam revocatam a vobis eſſe ſcribis, graviori aut illuſtriori nomine appellari, quam *Academiae*. ſtatim enim ut ejus meminiſtis, Platonis (*a*) & Ciceronis (*b*) vobis in mentem veniat, neceſſe eſt. &, quanquam

(*a*) Cicero libro I. *acad. quaeſt. c. 17. Platonis autem auctoritate, qui varius & multiplex & copioſus fuit, una & conſentiens duobus vocabulis philoſophiae forma inſtituta eſt, academicorum & peripateticorum; qui, rebus congruentes, nominibus differebant. nam, cum Speuſippum, ſororis filium, Plato philoſophiae quaſi heredem reliquiſſet, duos autem praeſtantiſſimos ſtudio atque doctrina Xenocratem chalcedonium, & Ariſtotelem ſtagiritem: qui erant cum Ariſtotele, peripatetici dicti ſunt, quia diſputabant inambulantes in lycio: illi autem, qui, Platonis inſtituto, in academia, quod eſt alterum gymnaſium, coetus erant & ſermones habere ſoliti, e loci vocabulo nomen habuerunt*. Huic autem *alteri gymnaſio* unde *Academiae* nomen inditum fuerit, docet Laërtius Diogenes in *Vita Platonis* his verbis, ex Thomae Aldobrandinii interpretatione: *Athenas autem reverſus* (Plato) *in academia commoratus eſt. haec vero gymnaſium eſt ſuburbanum, nemoribus conſitum, ab Ecademo quodam heroe ſic nominatum, quemadmodum & Eupolis ait in immunibus a militia „ In univerſis ſpatiis Ecademi Dei „. ſed & Timon, de Platone dicens, inquit:*

„ Omnibus autem praeibat latiſſimus
(πλατύτατος), ſed orator
Suaviloquens, cicadis aequa ſcribens; quae, Ecademi
Arboribus inſidentes, vocem ſonantem emittunt „.

Prius enim ecademia *per e vocabatur*.

(*b*) Plinius libro XXXI. *hiſtor. natur.* cap. 2. de aquarum ſalubritate: *Oculis vero*, inquit, *ciceronianae* (aquae medentur). *digna memoratu villa eſt, ab Averno iacu Puteolos tendentibus impoſita littori, celebrata porticu ac nemore, quam & vocabat M. Cicero* Academiam *ab exemplo Athenarum, ibi compoſitis voluminibus ejuſdem nominis; in qua & monumentum ſibi inſtauraverat, ceu vero non & in toto terrarum orbe feciſſet. hujus in parte prima, exiguo poſt obitum ipſius, Antiſtio Vetere poſſidente, eruperunt fontes calidi, perquam ſalubres oculis, celebrati carmine Laureae Tullii, qui fuit e libertis ejus; ut protinus noſcatur etiam miniſterium ejus ex illa majeſtate. ponam enim ipſum carmen, dignum ubique, & non ibi tantum, legi.*

„Quo tua, romanae vindex clariſſime linguae,
Silva loco, melius ſurgere juſſa, viret,
Atque Academiae celebratam nomine villam
Nunc reparat cultu ſub potiore Vetus,
Hic etiam apparent lymphae, non ante repertae,
Languida quae infuſo lumina rore levant.
Nimirum locus ipſe ſui Ciceronis honori
Hoc dedit, hac fontes cum patefecit ope,
Ut, quoniam totum legitur ſine fine per orbem,
Sint plures, oculis quae medeantur, aquae.

Sed

c quam illa ex summis viris nobilitata spatia (c) nihil habent
d conjunctum cum vestra ista ratione (d), tamen vocabuli splendor, quo delectamini, vos etiam ad imitandum rei exemplum, quoad ejus fieri possit, debet excitare. quanti enim refert praestantissimorum hominum actionum voces usurpare, si ab illorum institutis & vita tui mores abhorreant? Non arbitror, te admonendum esse de studio religionis. vides enim, neque, pu-
e to, praetermittis, quae & hujus temporis (e) sunt, & officii tui. tantum igitur te ad misericordiae cultum adhortabor: quae virtus maxime est ad salutem necessaria. Vale. Roma.

Sed habuit in tusculano etiam academiam suam Cicero; quam libro II. *tuscul. quaest.* cap. 9. commemorat. ait enim: *Ad quam nos consuetudinem a familiaribus nostris adducti, in tusculano, quod datum est temporis nobis, in eo consumsimus. itaque, cum ante meridiem dictioni operam dedissemus, sicut pridie feceramus, post meridiem in academiam descendimus. in qua disputationem habitam non quasi narrantes exponimus, sed eisdem fere verbis, ut actum disputatumque est.* & libro III. cap. 7. *Ut enim*, inquit, *in academiam descendimus, inclinato jam in postmeridianum tempus die, poposci eorum aliquem, qui aderant, causam disserendi.* Hanc ipsam tusculani academiam *inferiorem ambulationem* in libro IV. cap. 7. vocat. *Itaque expositis*, inquit, *tridui disputationibus, quartus dies hoc libro concluditur. ut enim in inferiorem ambulationem descendimus, quod feceramus idem superioribus diebus, sic acta res est.* Neque tamen, quamquam *ambulationem* dixit, ab ambulantibus, sed a sedentibus res acta est. libro enim V. cap. 11. *Quatridui quidem*, inquit, *disputationem superioribus ad te* (M. Brute) *perscriptam libris misimus: quinto autem die cum eodem loco consedissemus, sic est propositum, de quo disputaremus.*

(c) Cicero lib. V. *de fin.* cap. 1. *Inde vario sermone sex illa a Dipylo stadia confecimus. cum autem venissemus in Academiae non sine causa* nobilitata spatia, *solitudo erat ea, quam volueramus.*

(d) Propterea quod veteres illi in suis academiis philosophica ac gravissima quaeque tractarent; vos autem vestram istam propemodum ad id unum, ut versiculos in ea vestros recitaretis, instituistis.

(e) Dies 18. martii (quo die datam hanc epistolam, etsi nulla temporis nota in nostro exemplari consignatam, perspicue, si necesse sit, possim ostendere) fuit sabbathum, ut ajunt, ante dominicam passionis anno 1559. quo anno pascha in diem 26. ejusdem martii incidit.

CCXXIII.

15. apr. 1559.

Hier. Card. Dandinius Anselmo fratris fil.

TUA maxime interest quamsaepissime scribere ad nos, si nihil aliud, de vita ac studiis tuis. hoc tu, vel sine nostris literis, certum argumentum habebis. nam tibi eam scriptionis
a legem initio imposuimus (a), quam, quoad poteris, & per nos licebit, servabis. Fulvio nostro melius esse, gaudemus: quem pla-

(a) Vide epist. 140. pag. 230.

plane cofirmatum rure rediturum speramus. De pace (*b*) recte tu mihi gratularis (*c*): tibi praeterea & omnibus debes; preces etiam Deo facere, ut pia, ut perpetua sit. nihil enim est pace salutarius hominum generi; nullum pace majus signum habemus propensae in nos divinae voluntatis. Fulvium & Joannam (*d*) mihi saluta. Vale. Roma. XVII. Kal. maj. M. D. LIX.

(*b*) Diligens historicus Carolus Bromatius in *Vita Paulli IV.* Ravennae an. 1748. edita, lib. XI. n. 23. *Quella pace*, inquit, *che nel discorso a' vescovi diceva Paolo IV. d'aver grandemente aspettato, era assai più di 30. anni, che da tutti sospiravasi in vano... Circa venti giorni solamente dopo il mentovato discorso ai vescovi, si conchiuse una pace universale, che fu di grande allegrezza e felicità al cristianesimo. al due d'Aprile* (1559.) *il Re di Francia* (Arrigo II.) *e Maria Stuarda, moglie del Delfino* (Francesco), *conchiusera la pace con Elisabetta, e la riconobbero per regina d'Inghilterra. al tre dello stesso mese il re di Francia, e Filippo* (II.), *re di Spagna, ancora stipularono la pace tra di loro. nello stesso giorno stabilissi la pace pur fra l'Inghilterra e la Scozia &c.*

(*c*) Propterea *recte gratulari* sibi de pace dicit Anselmum, quod ejus suasor atque auctor ipsemet fuerat, ad eamque conciliandam plures ad Carolum V. & ad Franciscum I. legationes obierat.

(*d*) Anselmi soror erat. Vide epist. 209. pag. 294. & epist. 211. pag. 295.

CCXXIV.

Idem Eidem.

22. apr. 1559.

JUlium Castellanium (*a*), pro ejus & in nos amore atque observantia, & in te officio atque humanitate, quanti facere debeas, non debes ignorare. multo minus tibi peccandum in eam partem, ut sciens quicquam praetermittas, quo parum memor beneficii, parum intelligens virtutis esse videare. pertinet hoc ad officium tuum; valet ad laudem. hac vel ignorata vel neglecta gratiae ratione, quid in homine humani sit, non intelligo. De dialecticae studiis mihi in Aristotelis libris parum progredi videris; nisi forte tarditatem diligentia compensas. quod si ita est, id longius fieri, non moleste fero. Vale. Roma. X. Kal. maj. M. D. LIX.

(*a*) De eo vide epist. 180. pag. 275.

CCXXV.

Idem Eidem.

29. apr. 1559.

QUia spero, te huic nostrae liberalitati eam gratiam relaturum, ut etiam ruri & tui & nostri, idest, institutorum tum vitae tum studiorum tuorum, memoriam conserves, propterea tibi permitto, ut in ferrariensi nostro (*a*), quo te

(*a*) Vel praedium Dandiniae familiae proprium aliquod, vel sacerdotii sive abbatiae S. Bartholomaei extra Ferrariae muros latifundium significatur. de quo vide epist. 199. pag. 287. & epist. 219. pag. 299.

te ſcribis a procuratore invitari, decem aut ſummum duodecim dies eſſe poſſis. quod eo libentius concedo, quod tecum, ut ſcribis, habiturus es Regulum noſtrum, qui te, ne in illo quidem otio, otioſum eſſe patietur. memini enim, ſuperiore ae-
b c ſtate cum apud eum (*b*) vobiſcum literae ruſticabantur (*c*). quare da hoc etiam praediis noſtris, ut aliquod habeant monimentum diligentiae tuae. de quo tamen toto velim exiſtimes, te
d mitti non in negotium, ſed in otium, quod unum eſt (*d*) cum
e dignitate (*e*) conjunctum. Vale. Romae. III.Kal. maj. M. D. LIX.

(*b*) Omittit vòculam *cum* exempl. in quo contra hunc locum Gratianus mendi notam adſcripſit. eam, in codice vaticano repertam, addidi. ruſticatum autem fuiſſe Anſelmum apud Regulum, magiſtrum ſuum, anno ſuperiore, hoc eſt 1557. diſcimus ex epiſt.146. pag.244.

(*c*) In epiſt.147. pag.245. *Ego vero*, inquit, *cognovi ex proximis tuis literis, & te ruri eſſe, & tecum latinam linguam quodammodo ruſticari. ſic enim loquitur tua epiſtola, ut mihi videar unum ex iſtis agreſtibus hominibus loquentem audire.*

(*d*) Sententia poſtulare videtur *quod tamen ſit cum dignitate &c.* non *quod unum eſt cum dignitate &c.*

(*e*) Cicero lib.I. *de orat.* cap.I. *Cogitanti mihi saepenumero, & memoria vetera repetenti, perbeati fuiſſe, Quinte frater, illi videri ſolent, qui in optima rep. cum & honoribus & rerum geſtarum gloria florerent, eum vitae curſum tenere potuerunt, ut vel in negotio ſine periculo, vel* in otio cum dignitate *eſſe poſſent.*

CCXXVI.

Hier. Card. Dandinius Anſelmo fratris fil.

PUto, tibi optatiſſimum eſſe parentes tuos ac totam fere domum Bononiae videre; e quorum conſpectu & conſuetudine ſummam capies voluptatem; parem quoque illis afferes, cum te talem obtuleris, qualem & tuae & aliorum nunciant literae. vides, Anſelme, quam tibi omnia a tuis accidant jucundiſſima. quae vero viciſſim a te eis debeantur, nihil attinet dicere. tam multae enim & noſtrae ad te literae, & praeſentium voces, fa-
a miliae praeterea & ſacerdotii nomen (*a*), libri, veſtes, urbs iſta, omnia denique non loquentia ſolum, ſed paene muta, flagitant a te ſingularem quendam virtutis ac doctrinae fructum. quae cum te putem aeque intelligere, atque alios omnes, vel potius tanto melius, quam caeteros, quanto ad te omnium maxime pertinent, cumque ipſe ſcripſeris, fieri omnia a te diligentius, in caetera diligentia valetudinem etiam tuam cura diligenter. Vale.

CCXXVII.

(*a*) Utrumque ſupra complexus fuerat in epiſtola 219. pag.299. *Quaſi*, inquit, *graviorem quandam perſonam & Anſelmi* Dandini & Abbatis *ſuſtineres, quam tueri poſſes &c.*

CCXXVII.
Idem Eidem.

2. junii 1559.

QUod proficiſcentem Bononia matrem tuam Imolam uſque proſecutus es, pie ſane, & quemadmodum te maxime decuit, feciſti. neque enim ignoras, eam non magis ſororis tuae (a), quam tui videndi cauſa laborem iſtum itineris ſuſcepiſſe. quare digreſſam ipſam a te laetioribus etiam nunciis proſequére, ut & meliorem te & doctiorem in dies fieri audiat: cujus laetitiae magna pars ad nos ipſos redundabit, a quibus, ut talis eſſes, major etiam cura adhibita eſt. inſervi igitur utriſque parentibus, & iis, a quibus genitus ac ſuſceptus, & iis, a quibus educatus & ornatus es; qui uberrimos a te virtutis ac doctrinae fructus repetere ſuo jure poſſunt. Vale. Roma. IV. (b) non. jun. M. D. LIX.

(a) Joannae. Vide epiſt.223.pag.303. (b) Fort. III.

CCXXVIII.
Idem Eidem.

11. junii 1559.

SI te tantum in utriſque ſtudiis (a) tuis profeciſſe ſcirem, quantum, fretus tempore (b), doctoribus, & ingenio tuo, mihi ſperare poſſe videor, monitus impendentibus, vel jam urgentibus, caloribus, monerem te, ut remitteres aliquid de labore ac diligentia tua. ſed, quoniam, ut dixi, ſperare quidem poſſum, ita eſſe, judicare vero plane non poſſum, praeſertim cum quidvis potius ſcribas ad nos, quam de ratione ſtudiorum, vix audeo tibi frenum adhibere, qui ſubverear interdum, ne calcaribus egeas (c). veruntamen tribuamus tibi eandem indulgentiam, quam ſolemus, ut, propter anni tempus, patiamur, te minus operae in ſtudiis ponere, quam quantum ſuo tempore debuiſti. tu, cum videas, nihil tibi a nobis deeſſe, quo laudem & ſalutem conſequare, debes efficere viciſſim, uti nos quoque videamus, te eadem conſequendi cupidum eſſe. tandiu enim de tua voluntate dubitare cogemur, quandiu facultatem deſiderabimus. Vale. Roma. III. (d) id. jun. M. D. LIX.

 CCXXIX.

(a) Dialecticae & juris civilis.

(b) Quod iiſdem ſtudiis eſt a te impenſum.

(c) Cicero lib. III. *de orat.* cap.36. *Dicebat Iſocrates, doctor ſingularis, ſe* calcaribus *in Ephoro, contra autem in Theopompo* frenis *uti ſolere*. Et *de clar. orat.* cap.204. *Iſocratem in acerrimo ingenio Theopompi, & leniſſimo Ephori dixiſſe traditum eſt, alteri ſe* calcaria *adhibere, alteri* frenos.

(d) Fort. IV.

CCXXIX.

17. jun. 1559.

Hier. Card. Dandinius Anselmo fratris fil.

NON modo ista, quorum arbitrium nostrum nominatim esse volumus, sed, si quid praeterea acciderit, quod habeat deliberationem, semper ad nos referes; neque quicquam ejusmodi statues, nisi de nostra sententia. Blanchiis vero nostris, & viro & conjugi, tum propter affinitatem & humanitatem, quam commemoras, tum vero etiam propter amorem, quo in totam illam familiam, in primis vero in istos, magno semper extitimus, nobis non concedentibus solum, sed etiam libentissimis, morem geres. De dialecticis vide, ne intermittendo, quantum adhuc adeptus es, amittas. quod si Bettus tibi operam dare non poterit, alio utére, idque facies judicio Reguli nostri. Vale. Roma. xv. Kal. jul. M. D. LIX.

CCXXX.

2. jul. 1559.

Idem Eidem.

EST quod amemus studium ac diligentiam tuam, qui tibi maximae curae esse scribas, ne dediscas, quod magno adhuc labore didicisti. qua ex re & melius a te in dialecticis operam positam conjicimus, & de reliquo tempore bene speramus. neque enim inane aut leve potest esse, quod ab ingenuo adolescente dolenter amittitur, & cupidius ea solemus augere, quae tuemur diligentius. itaque, si vera nunciant literae tuae, poteris, cum per anni tempus tibi licuerit, aliquid gravioris negotii sustinere. A Betto cur discedas, nisi ipse discesserit, causa nulla est. Costium tibi amanter ac diligenter operam dare, gaudemus. Narniensem episcopum (a), virum optimum, nostrique amantissimum hominem, quemque ipsi valde amamus, salvere jube. Vale. Roma. VI. non. jul. M. D. LIX.

CCXXXI.

(a) *Petrus Donatus Caesius, romanus, electus* (a Paullo III.) *episcopus narniensis an.* 1546. *die* 21. *mens. junii ... ab eodem provinciam Aemiliam administrandam accepit. obiit* III. *Kal. oct.* 1586. Ex Ughellio in *Ital. sacra*.

CCXXXI.

Idem Eidem.

Diligentia valetudinis tuae facit etiam nos tua causa quodammodo in negligentia diligentiores. scribis enim, te operam dare, ut valeas, & aliquid intermittere de studio dialecticae, ut nihil intermittas de studio valetudinis. amamus in ista incuria curam tuam; & tibi studiorum rationem salutis ratione posteriorem esse volumus: praesertim cum summa aestas id non modo postulet, sed etiam flagitet. haec igitur nobis etiam causa fuit non rescribendi tibi ad superiorem epistolam, quo diutius esses feriatus ab ista scribendi consuetudine; in qua, molestissimis his caloribus, non potest non aliquid esse molestiae. modice igitur & studebis & scribes hac aestate. caetera, quae sine corporis periculo summopere, vel summis caloribus, curari & possunt & debent, curabis. sed vide, ne, qui adeo cautus sis in studiis literarum, parum tibi caveas in tempestivis (*a*) a
conviviis; quibus quoties necesse erit interesse, tibi parces: neque omnes obibis dies istiusmodi caenarum vel prandiorum. Alexandri Pretii, magnae spei pueri, epistolam, & salutem ab eo adscriptam, legi libenter; cui tu plurimam referes; Paleotto (*b*) item & Bolognetto (*c*). Vale. Roma. b c

(*a*) *Tempestiva* a veteribus latinis ea convivia dicebantur, quae ante consuetam ac legitimam cibi capiendi horam, jucunditatis praesertim causa, iniri erant solita.

(*b*) Paleotti duo fratres, virtute doctrinaque insignes, vivebant hoc tempore, Camillus & Gabriel. de utroque vide, si lubet, volumen hujus operis quartum pag. 36. & seqq.

(*c*) Albertus Bolognettus fortasse significatur: ad quem datam a Pogiano epistolam 124. cum sequentibus duabus habes superius pag. 188.

CCXXXII.

Idem Eidem.

SI ullo unquam tempore tibi colenda virtus, & in officio manendum fuit, nunc maxime istud institutum tenere debes, & rei & hominum causa. non enim te fugit, Deum bonorum modo ac piorum preces audire; cujus precandi pro pontificis maximi creatione (*a*) tuae partes sunt, ut eum reipubli- a

(*a*) Mortuo, pridie fortasse, quam haec epistola scriberetur, Paullo IV. qui die Veneris 18. augusti anni hujus 1559. horis circiter duabus ante solis occasum obierat.

b cae det suae benignitatis vicarium (*b*), qui illi muneri, omnium in terris & optimo & maximo, satisfaciat. pertinet vero tum ad constantiam tuam, tum ad existimationem nostram, ta-
c li tempore, quo multa superbe & intemperanter & fiunt (*c*) & dicun-

(*b*) Paullo IV. successor datus est Pius IV. post quattuor mensium & septem dierum interregnum pontifex maximus die denique 26. decembris creatus. cujus interregni acta, ab Antonio Guidio jurisconsulto diligenter atque eleganter perscripta, & Carolo Borromaeo cardinali dicata, exstant apud me manuscripta: ex quibus ad cardinalis nostri Dandinii morbum mortemque, quae duobus & viginti ante novi pontificis creationem diebus contigit, pertinentia haec habeto: *Kalendis decembribus* (an. 1559.) *Dandinius cardinalis aeger ex conclavi* (vaticano) *domum* (ad S. Marcelli) *est perductus. Georgius cardinalis* (Hieronymus de Capiteferreo diac. card. tit. S. Georgii in Velabro) *proxima nocte in conclovi moritur ... Hunc Dandinius cardinalis* III. (corrige *pridie*, ex sepulcrali & alio quodam monumento, in aede S. Marcelli etiamnum prostantibus) *nonas est consecutus.*

(*c*) Romae quidem in illo Paulli IV. interregno quam *multa superbe & intemperanter facta fuerint*, Bromatius in ejusdem Paulli *Vita* lib. XII. num. II. tradit his verbis: *Era per l'usanza dei tempi, cui par data l'autorità di giustificar qualunque disordine, un antico preteso diritto dei romani, il poter andar, ogni volta che moriva un pontefice, ad aprire le pubbliche carceri, e trarne quanti prigioni vi fossero. e, come questo compariva un segno di somma giurisdizione, perciò mostrava il popolo romano di credere quasi, che in ogni interregno risuscitasse la sua antica libertà, morta fino ai tempi di Giulio Cesare: e liberamente allora sfogava il suo cuore, e stimava poter risolvere ciò, che gli veniva in talento. essendovi però e nella plebe e nei grandi molti malcontenti del governo di Paolo IV. e pel rigore del suo zelo; e pei danni de' suoi nipoti, al primo sentir, quando i cardinali tornavano di palazzo, ch'egli se ne moriva, convocatosi subito consiglio in Campidoglio, ed ivi cominciatosi a parlar contro di lui, sebben'alcuni ancor saviamente rispondessero, si venne alla sentenza di spalancare le pubbliche prigioni: dalle quali con precipitoso impeto tosto uscendo grandissima moltitudine, che dicesi fosse di quattrocento, gente tutta stizzita contro il pontefice, e fuoco e spirito senza paragone maggiore aggiungendo ai loro liberatori, e alzandosi allora come un segno, che convocasse tutti i malcontenti sparsi per la città, e a tutta la più vile canaglia e a ogni ribalda facesse coraggio, si vide correre presto la turba tumultuante anche a ripetta presso San Rocco, dov'erano le segrete carceri del Sant'Ufficio, e dove stavano settantadue eretici, dei quali quarantadue erano eresiarchi, ovvero maestri di errore: e fattosi impeto contro il palazzo dell'Inquisizione, e col fuoco e colle scuri aperte quelle prigioni, e con far giurare a quegli eretici di voler sempre esser cattolici, come se tutti in un istante fossero convertiti, data a tutti universalmente la libertà, ferito a morte il P. Commissario Scotti, ferito in testa il suo segretario, fatto prigione il giudice, messi a sacco i danari, le biade, le robe, i libri tutti del palazzo, e abbruciatine molti, si rivolse il furor contro l'abitazione dei padri Domenicani alla Minerva. Ivi chi a piè, chi a cavallo, e chi in un cocchio, dove si credette fossero i conservadori di Roma, fecesi con armata mano tumulto, ivi si minacciò di abbruciar quel convento, se tosto quei religiosi non isgombravano di Roma, perchè più non s'impacciassero nel Sant'Ufficio: men-*

dicuntur, modestum esse te, domique esse plurimum in tuis studiis & cum tuis. hoc te facere, & cupimus & jubemus. De episcopo Gualandio (*d*) recte. Vale. Roma.

d

De

mentre varj Signori intanto e prelati e pie donne s'interponevano con prieghi e caldi officj per que' religiosi, che sbigottiti per la maggior parte stavano a porte chiuse orando in chiesa: e in particolare con autorità maneggiavansi a loro favore Giambattista Salviati, Ernardo Torres, Giambattista Bernardi: e sopra tutti valse Giuliano Cesarini, per cui quietossi il tumulto. Ma dal tumulto lo stesso giorno esente non fu la statua di Paolo IV. che stava nella seconda sala dei Conservadori, ed a cui fu rotta una mano, ed imbrattata la faccia: e la turba trionfante, sparsa in varj luoghi, mettendo tutto sossopra andava animata a dimostrar in se l'antico romano coraggio, e la celebre generosità dei suoi antenati . . . Egli è vero, che all'arrivar fra quella moltitudine sollevata uno, che diceva non esser morto il pontefice, nè disperata la sua salute, si videro repentinamente per ogn' intorno intimorire tutti, cadere di mano le armi, illanguidire la baldanza, quietarsi i clamori . . . Ma, al sapersi poi, che veramente il pontefice era morto, con maggior impeto e rabbia ripigliandosi tutto, e l'un facendo animo all'altro, e tirandosi in memoria tutti i passati disgusti, e cieco divenendo il furore, per lo spazio di circa dodici giorni seguitò l'empia sollevazione. Nel sabbato, giorno primo dopo la morte del pontefice, e dopo i narrati insulti, si fece in Campidoglio decreto sotto pene gravissime, che saccheggiato fosse ed abbruciato il palazzo, dove il papa stava da cardinale, e fossero gettate a terra tutte quante l'armi e imagini di casa Carrafa, dichiarata tiranna di Roma, e degna di memorabil vendetta e per l'orgoglio suo e pei gran danni recati: e salvatosi dall' incendio il mentovato palazzo per l'autorità di Giulian Cesarini si videro per tutta Roma cadere precipitate tosto sotto universale persecuzione le carrafesche imagini ... Nel lunedì o martedì spiccatasi a forza di scarpello la gran testa mitrata della statua di Paolo, si gettò dai balconi; e subito presa da altri e ruotolata giù pel monte di Campidoglio, e divenuta ludibrio di ogni vil sorta di gente, insultandola con grandi strapazzi non solo i fanciulli, e gli eretici, ma anche i timidissimi ebrei, e da uno di questi coprendosi colla berretta gialla, che Paolo lor aveva comandata per distintivo, strascinata fu per tante strade e tante piazze, e caricata di tali e sì varie ingiurie per lo spazio di quattro giorni, che oramai raggiratasi per tutta Roma, facendo compassione a Giambattista Salviati, questi con pagar due giulj la fece gettare nel Tevere &c.

(*d*) *Odoardus Gualandus, nobilis pisanus, Pauli IV. familiaris, caesenatem sedem obtinuit 1557. (die 7. dec. per cessionem Joannis Baptistae de Spiritibus). eam ecclesiam consultissime administravit supra unum annum triginta (sic), illamque demum resignavit. Romae inde defunctus est an. 1597. 17. martii.* Ughellius in *Italia sacra* edit. venet. an. 1717.

De Summo Pontifice deligendo ad Cardinales Oratio. (*a*)

a

b QUod vestri ordinis princeps (*b*) ex illo divini sacrificii loco a Deo optimo maximo precatus est, ut vobis eam mentem daret, ut *recta sapere & perenni laetitia frui* possetis, idem ego nunc primum ab eodem Deo opt. max. suppliciter precor, ut in pontifice max. deligendo vestra studia atque suffragia cum Spiritus sancti numine & voluntate consentiant, deinde, ut mihi dicenti sic moderetur, ut nihil exeat ex ore meo, quod ejus majestate, rei dignitate, vestra auctoritate sit alienum. sed, quoniam maxime verendum est, ne divinum numen, aliquo hominum facinore violatum, a nostris fortasse precibus & votis abhorreat, expiemus ante communia scelera, &, quae ad Dei gratiam redimendam ratio reliqua est, veniam ab eo & misericordiam imploremus. est enim illud & gravissimis testimoniis celebratum, & diuturno comprobatum usu,

(*a*) De hac oratione & de tempore, quo eam Pogianus habuit, haec Antonius Guidius in suo commentario *de actis interregni Pauli IV.* memoriae prodidit: *Pridie nonas septembris* (anni 1559.) *novendiale parentalium exactum, supremaque justa Paulo IV. pont. max. persoluta. laudavit Joannes Paulus Flavius. postridie, re divina facta, & Spiritus sancti de more ope & praesidio implorato, habita oratio est a Julio Pogiano de eligendo pontifice maximo luculenta & gravis.* Hanc tamen ipsam orationem, *luculentam* certe *& gravem*, auctori suo minus probatam fuisse, scripsit ipsemet Antonio Mariae Gratiano, qui ejus legendae sese cupidum ostenderat, eamque ab eo petierat. vide insequentis voluminis epistolam primam; in qua haec leguntur pag. 5. *Amice tu quidem magis, quam vere, judicas, qui nescio quid ad te literarum mearum beneficii loco numeres; quibus nisi, ex praejudicata quadam api- opinione de nobis, plus tribueres, quam veritas ipsa concedit, nae tu orationem non requireres . . . de pontifice maximo deligendo. quam ego concionem, cum ex molestissima vigilia non sine febri laborarem, quoniam & scripsi & habui alieno jussu, non arbitratu meo, ignosces mihi, si, quam ipse minus probem, ne a te quidem legi velim.* Legit illam tamen Gratianus, ejus exemplum nescio qua ratione nactus, quod in meas manus pervénit, quoque ad hanc editionem sum usus, mendis aliquot ex plurimis, quibus librarii certe culpa abundabat, ex conjectura sublatis, sed exempli ipsius lectione, quam mendosam putavi, lectoribus indicata.

(*b*) Joannes Bellajus, cardinalis, episcopus ostiensis & velitrensis, sacri collegii decanus, publicum in vaticana S. Petri aede sacrum, reliquis collegis adstantibus, ante habitam hanc orationem, fecerat; quo in sacro, quod Spiritui sancto de more oblatum fuerat, sollemnem illam ecclesiae sanctae precationem sacerdos clara voce praecinuerat: *Deus, qui corda fidelium sancti Spiritus illustratione docuisti, da nobis in eodem Spiritu recta sapere, & de ejus semper consolatione gaudere.* ex quorum verborum sententia Pogianus aptissimum dicendi sumsit exordium.

usu, cum per eos, qui rerum potiuntur, suas interdum injurias Deum ulcisci solere, tum vero id magis efficere per pontifices maximos; quorum potestas cum ita late pateat, ut caelum terramque comprehenderit, tantum inde nonnunquam malorum existit, tantae calamitates exoriuntur, ut, a quibus fontibus salus publica petenda sit, ab eisdem multorum exitium hauriatur (c). quare, quoniam ea, qua oportuit, janua sumus ingressi, e ut, Deo pia ac supplici scelerum recognitione placato, divinae potius clementiae ministrum sperare, quam peccatorum vindicem aliquem timere debeamus, ad vos, quorum judicio divinitus relictus est pontificis maximi delectus, mea se convertet oratio.

Maximum vero divinae erga vos benignitatis argumentum, singularis honor vestri ordinis, summum praepotentis Dei beneficium, delatam vobis esse potestatem deligendi Christi Dei vicarium, & ex vestro numero deligendi. hoc plane tantum est, ut istam & amplitudinem homines summa admiratione colant & venerentur, & suffragiorum vim atque auctoritatem beatae etiam mentes obstupescant (d). quae cum ita sint, d ne dubitare quidem possumus, quod officii munus maxime attingit gravem istam insignemque personam, a Deo vobis impositam, cum tanta excellentia regum atque imperatorum, in eo (e) e nunc maxime curas vestras cogitationesque defixas esse. nota enim vestra religio, nota aequitas, nota sapientia. idcirco istud est summum reipublicae consilium constitutum, idcirco est in isto consessu, tanquam in capite quodam, posita mens, quae, caelesti afflatu concepto, vitam nobis pariat & salutem. quare, cum dies instet suffragiorum vestrorum, a vobisque pontifex maximus jam una bonorum voce flagitetur, profecto intelligitis, qualem eum esse oporteat, quem illi muneri, omnium in terris & optimo & maximo, praeponendum putetis: vicarium divinae bonitatis, non suae servum cupiditatis, vestrae libertatis & publicae salutis auctorem, non alienae libidinis & paucorum utilitatis adjutorem. hac vos voluntate suscepta, frequentes convenisse confidimus eo studio atque consilio, ut, privatis, si quae sunt, & cupiditatibus & simultatibus in reipublicae charitate deposi-

(c) Publicae proximi pontificatus calamitates significantur, bellum praesertim.

(d) Verbum *obstupescere* non puto ad eorum verborum, quae *transitiva* a grammaticis dicuntur, genus pertinere. Vide, quae diximus pag. 106. ubi similiter in Marcelli laudatione Pogianus illa scripserat: *ut, cum caetera Paulus laudaret, prudentiam & auctoritatem obstupesceret*.

(e) *Officii* nempe *munere*, *quod maxime attingit gravem istam insignemque personam &c.* Significatur autem summi pontificis creatio, quae ad cardinales pertinet.

positis, nihil huc praejudicati afferatis, sed totam regendi vestri potestatem tradatis divino numini, vestraeque mentes atque sententiae ad eam partem inclinent, quocunque eas sancti Spiritus salutaris aura provexerit.

Neque vero est, quod de ejus voluntate dubitemus, cujus certissimum pignus habemus pacem (*f*) atque concordiam maximorum regum, & christianae reipublicae principum, qua, in summa & animorum disjunctione, & rerum dissensione, & belli apparatione, divinitus confecta & conglutinata, pacis patronum ac tutorem ab ejusdem benignitate sperare debemus. audiet preces orantis atque obsecrantis orbis terrarum; &, qui insperanti paene reipublicae jucundissimum obtulit quietis & tranquillitatis donum, certe imploranti tanti muneris auctorem custodemque largietur. vobis enim, de officii vestri ratione tantummodo cogitantibus, & consentientibus, clarissima proferet lumina, quibus lumen illud intueri possitis, cujus splendor, in excelsam sublatus honoris sedem, multis mortalibus, in tenebris erroris inscitiaeque jacentibus, vitalem ac salutarem lucem possit afferre. habetis enim in isto ordine, patres amplissimi, habetis, quibus hoc pontificatus maximi honore mandando, vestrae mentes atque sententiae cum Spiritus sancti numine & voluntate consentiant. sunt in vobis praestantissimarum (*g*) exempla virtutum; neque est, ut alia lumina requiratis, quae vestris mentibus praeferantur. ista ipsa sunt, quorum eminentem effigiem Dei sententia expressam atque illustratam videtis. quare nunc animum ad ipsam Dei sententiam referamus, quae, cum omnem vim rationemque definiat pontificii muneris, quanquam pervulgata est, tamen & mihi est necessaria ad commemorandum in hoc tempore, & animos vestros, in summa etiam rei cognitione, ejusdem recordatio vehementius excitabit.

Quid igitur primum Deus ac dominus noster ab illo pontificiae dignitatis duce ac principe (*h*) requisivit, cujus fidei prudentiaeque gerendam commisit ecclesiae procurationem? singularem amoris vim (*i*), quam divino artificio ter expressam, & ab omnibus pontificibus expetitam, in ecclesia collocandam & in

(*f*) De qua pace vide epist. 223. p. 302.

(*g*) *praestantissimorum* exempl.

(*h*) A S. Petro.

(*i*) In euangelio S. Joannis cap. 21. v. 15. *Dicit Simoni Petro Jesus: Simon Joannis, diligis me plus his? Dicit ei: Etiam, Domine, tu scis quia amo te. dicit ei: Pasce agnos meos. Dicit ei iterum: Simon Joannis, diligis me? Ait illi: Etiam domine, tu scis quia amo te. Dicit ei: Pasce agnos meos. Dicit ei tertio: Simon Joannis, amas me? Contristatus est Petrus, quia dixit ei tertio: Amas me? & dixit ei: Domine, tu omnia nosti: tu scis, quia amo te. Dixit ei: Pasce oves meas.*

in chriſtiana familia expromendam imperavit. tanti enim aeſtimavit ipſe genus humanum, ut ejus ſalutem infinitis laboribus, innumerabilibus (*k*) cruciatibus, acerbiſſima morte redimendam *k*
putaret. quod ſi eo eſt Deus ac dominus omnium admirabili in nos charitate compulſus, ſi quem ex iſtius ordinis inter vos aequalitate in ſui communionem honoris receperit, erit ei, credo, recuſandum, quin Dei non modo juſſu reipublicae curam antiquiſſimam habeat, ſed etiam exemplo, ſi res poſtulet, pro communi ſalute vitam profundat. nulla eſt enim in pontificatu maximo periculi ratio, quam non vindicet (*l*) Chriſti auctori- *l*
tas, eccleſiae dignitas, incolumitas populorum. hoc in rei natura poſitum eſt, hoc illuſtratum exemplis, quorum plena eſt vetuſtas, referta hiſtoria pontificum, teſtis haec urbs, domicilium pontificatus maximi, toties conſecrata ſanguine Chriſti vicariorum, qui tyrannorum immanitatem fidei, amoris, officii ſui conſtantia ſuperaverunt.

Et quidem haec ſunt fundamenta firmiſſima pontificiae rationis, Chriſti legibus & ſanguine conſtituta; quibus poſitis, reliqua eſt maximi ac praeſtantiſſimi operis abſolutio, quae ſummi iſtius rectoris moderatoriſque fide ac prudentia continetur. ſingulare verbum (*m*), ſed re uberrimum, officio neceſſarium, *m*
nomine glorioſum. is enim eſt, non ut praeſenti modo utilitati provideat, graecorum vocabulo *paſtor populorum* appellatus (*n*), *n*
ſed ut univerſae ſaluti proſpiciat tanti vicarius muneris divina voce conſtitutus, qui chriſtianae familiae tempeſtivum ſuppeditet cibum, quo cibo & haec exigua & illa omnium aeterna vita teneatur. cujus cum triplex cauſa ſit & ratio, exempli, verbi, ſacramenti, tertiam hujus officii partem duae reliquae

 faci-

(*k*) *innumerabilibuſque* exempl.

(*l*) Ciceronis nempe illum locum in *Catilinaria* IV. cap. 9. ſibi Pogianus imitandum propoſuit: *Sed tamen meorum periculorum rationes utilitas reipublicae vindicat*. Sed M. Antonio Mureto vacare mendo is locus non videtur: *Libri veteres*, inquit, *partim* vendicat, *partim* vindicat. *mihi, libere ut loquar; neutrum probatur; planeque legendum cenſeo* vincat: *ut reſponderit ad illud dictum Curianis in cauſa transpadanorum* „ *Vincat utilitas*, „. Mureto Lambinus vehementer aſſenſus, *M. Antonii Mureti*, inquit, *conjecturam non potui non probare: quae ita certa eſt, ut haec vera ſcriptura, vulgata autem* utilitas reip. vindicat, *ſive* vendicat, *ferri non poſſe videatur*. Ego ampliandum cenſeo.

(*m*) Librarii certe, quemadmodum ſupra dixi, culpa ac negligentia, qui in deſcribenda hac oratione quaedam ſive praetermiſerit ſive immutarit, factum eſt, ut huic loco multiſque aliis tantae offunderentur tenebrae, ut vix intelligi ſententia poſſit. videtur autem mihi heic Pogianus de *paſtoris univerſalis* nomine, quo romanus pontifex appellatur, agere inſtituiſſe.

(*n*) ποιμὴν λαῶν quo nomine apud Homerum & Platonem rex appellatur.

facile tuentur. neque enim in caeleſti pane tractando, praeben-
doque aliis, ejus dignitatem vocabimus in dubium, cujus ſan-
ctitatem religionemque conſtare videamus. quamobrem in illa
ſingulari charitate in remp. eluceat oportet optima tum vitae
tum doctrinae ratio, quae cum in omni ſacerdotio requiri ſo-
o let, tum ipſi (o) ſummo ſacerdoti ita eſt neceſſaria, ut, niſi is
utranque & morum & divinae ſcientiae laudem ſit adeptus, ſa-
tisfacere tanto muneri vix poſſe videatur.

Ac primum eſt ea conditio pontificis maximi, ut, quo-
niam maxime omnium in terris edito atque illuſtri loco poſi-
tus eſt, habitet in oculis reipublicae, & actionum ſuarum te-
ſtem atque aeſtimatorem habeat orbem terrarum; qui niſi ad
virtutem cogitata, dicta, facta conformarit, vix ejus oratio
fidem, vix praecepta auctoritatem habebunt. nam pontificis vi-
tam quidam ſic intuentur, ut illam communem legem exiſti-
ment, & neceſſarium ab eo requirant exemplum ſanctitatis: cu-
p jus ſi qua patére vitia intelligunt, incredibile eſt, quantam (p)
q inde ad flagitia, quantam (q) ad facinora cauſam arripiant. non
facio hoc loco, ut oratione refricem reipublicae vulnera. par-
cam auribus veſtris, quorum animos aſſidua tantorum malo-
rum cogitatione vulnerari ſcio. ne ſceleratos quidem parrici-
das nominabo, qui, perniciosis erroribus diſſeminandis, ſacriſ-
que ac religioſis & locis & hominibus violandis, ſanctiſſimum
parentis eccleſiae corpus impune tot annos longe lateque dive-
xant. cujus & impietatis & audaciae quanquam omnis culpa
reſidet in illis ipſis, tamen praetendunt nefariis perditiſque con-
ſiliis turpem vitam & mores depravatos pontificum maximo-
r rum; opponunt infatuatum ſal (r), jactant oppreſſum lucernae
ſ lumen (ſ), & divina auctoritate, in vitioſo etiam homine ve-
renda ac metuenda, ad multorum hominum perniciem abutun-
tur. ſceleſti illi quidem, & ea re miſerrimi, qui, quem in ma-
ximis reipublicae fluctibus conniventem interdum & tanquam in
t u ſuis periculis (t) conſopitum (u) Deum piis ac ſupplicibus vo-
cibus

(o) *ipſo* exempl.

(p) *quantum* id. (q) *quantum* id.

(r) Matth. cap.V. v.13. *Vos eſtis ſal terrae. Quod ſi ſal evanuerit, in quo ſalietur? Ad nihilum valet ultra, niſi ut mittatur foras, & conculcetur ab hominibus.*

(ſ) Idem ibid. v.14. *Vos eſtis lux mundi. Non poteſt civitas abſcondi ſupra montem poſita. neque accendunt lucernam, & ponunt eam ſub modio, ſed ſuper candelabrum, ut luceat omnibus, qui in domo ſunt.*

(t) Vocem hanc *periculis* ego ex ingenio ſupplevi. aberat autem ab exemplari, ita, ut totidem ferme ſyllabarum, quot ea conſtat, ſpatium vacuum a librario relictum eſſet.

(u) Matth. cap.VIII. v. 24. *Et ecce motus factus eſt magnus, ita ut navicu-*
la

cibus excitare deberent, cum impiis & infestis clamoribus e puppi couentur ejicere. sed nescio, an ille miserior, qui summis Dei beneficiis & honoribus affectus, ut generi hominum dux sit in caelum, vitiorum (*x*) princeps omnes, quantum in se est, *x*
perducit (*y*) ad inferos. o pestiferum ac funestum & ipsis au- *y*
ctoribus & reliquis omnibus vitae turpis exemplum! o sacrorum antistites, urbi (*z*) positae in montis vertice (*aa*), quae in *z aa*
omnium conspectu sita est, verissime comparatos! quorum ea vis est (*bb*) in utranque partem, ut rempublicam exemplo vel corri- *bb*
gant, vel corrumpant. sed de illis silere praestiterit, si qui aliquando fuerunt, quorum vitio male audierit (*cc*) Deus opt. max. qui, *cc*
ut a nostra memoria remoti sunt, sic etiam optandum est, ut oblivione obruantur. illud quidem certe, quod ad laudem vestram maxime pertinet, praeterire non debeo. quanta morum commutatio facta sit in urbe, quanta in provinciis, nemo non videt. repressae sunt audaciae, constrictae libidiues, immoderata illa vivendi, loquendique (*dd*) libertas ac licentia compressa est. pas- *dd*
sim nunc rei divinae intersunt homines, confitentur delicta, referunt ad sacerdotes de salute animarum: omnes omnium generum atque ordinum ad divinam hostiam, incredibili frequentia ac pietate, concurrunt (*ee*): nunc in honore sunt dies festi; nunc *ee*

la operiretur fluctibus. ipse vero dormiebat. Et accesserunt ad eum discipuli ejus & suscitaverunt eum, dicentes: Domine, salva nos, perimus.

(*x*) Fort. *vitiosis*, aut *vitiosorum*.

(*y*) *producit* exempl.

(*z*) *urbis* id.

(*aa*) Matth. cap. V. v. 14. *Vos estis lux mundi. Non potest civitas abscondi supra montem posita.*

(*bb*) Vocem *est* omittit exempl.

(*cc*) *Male andire* dicitur is, cui, sive de quo, male dicitur. habuit autem in animo Pogianus illud S. Paulli *ad romanos* cap. 2. v. 24. *Nomen enim Dei per vos blasphematur inter gentes, sicut scriptum est.* Scriptum est autem in Isaiae prophetia cap. 52. v. 5. *Dominatores eius inique agunt, dicit dominus: & jugiter tota die nomen meum blasphematur.*

(*dd*) *loquendi* exempl.

(*ee*) Cujus religionis pietatisque incrementum S. Ignatio Loyolae, qui non nisi triennio antequam haec a Pogiano in concione dicerentur, anno nimirum 1556. vivere desierat, tribuendum esse, Ecclesia romana in ejus historia, sacerdotibus quotannis pridie Kal. sextiles ad legendum proposita, tradit his verbis: *Sed in primis inter catholicos instaurare pietatem curae* (Ignatio) *fuit. templorum nitor, catechismi traditio, concionum ac sacramentorum frequentia ab ipso incrementum accepere.* Institutam autem ab Ignatio societatem praeclaros institutoris sui conatus sedulo ac feliciter, *domino cooperante*, adjuvisse, illius aetatis pontifices maximi testatum nobis posteris reliquerunt. ac Paullus quidem III. in litteris ad ipsum Ignatium ejusque socios die 5. jun. anno Christi 1546. pontificatus sui undecimo, conditae societatis sexto, *Cum*, inquit, *inter cunctas solicitudines nostras, quibus nos premit pastorale officium, illa sit praecipua, ut gregi dominico, nobis superna dispositione commisso, ani-*

sancta & augusta templa, religionis ac salutis causa, celebrantur; nunc denique urbem Romam, christiani imperii principem ac dominam, christiani item officii magistram ac ducem exterae gentes libenter agnoscunt & confitentur. quidnam igitur causae fuit correctae restitutaeque disciplinae? quid censetis? nisi continentiam, probitatem, caeteraque animi ingeniique ornamenta, quae ex isto ordi-

animarum cura non desit, ne illum antiquus serpens, humano generi inimicus, indefensum & impraeparatum invadat; attendentes igitur ad fructus uberes, quos in demo domini hactenus produxistis, & producere non desinitis, vestra religione, integritate, scientia, doctrina, moribus, & experientia plurimum in domino confidentes, vobis, quos alias societatem vestram de Jesu approbando, confirmando & benedicendo, ac perpetuae firmitatis munimine roborando, sub nostra & apostolicae sedis protectione suscepimus, & cuilibet vestrum, qui ad hoc idoneus repertus, & per vestrae societatis praepositum pro tempore existentem deputatus fuerit, in quibusvis ecclesiis, & locis, ac plateis communibus seu publicis, & alias ubique locorum, clero & populo verbum Dei praedicandi, proponendi & interpretandi, ac eos viam veritatis edocendi, & ad bene beateque vivendum, ita ut in vobis verbo pariter & exemplo aedificentur, in domino hortandi, admonendi; necnon illis ex vobis, qui presbyteri fuerint, quorumcumque utriusque sexus Christifidelium, ad vos undecumque accedentium, confessiones audiendi, &, confessionibus diligenter auditis, ipsos, & eorum singulos ab omnibus & singulis eorum peccatis... quantumcumque gravibus, etiam sedi apostolicae reservatis, & a quibusvis ex ipsis casibus resultantibus sententiis, censuris & poenis ecclesiasticis; exceptis contentis in bulla, quae in die coenae Domini solita est legi... nec non vota quaecumque, per eos pro tempore emissa, ultramarinis visitationis liminum beatorum Petri & Pauli apostolorum de urbe, ac S. Jacobi in Compostella, nec non religionis & castitatis votis dumtaxat exceptis, in alia pietatis opera commutandi: ac missas ante diem, circa tamen diurnam lucem, & etiam infra horam post meridiem... celebrandi: & post seu ante illorum celebrationem, aut alias, Christifidelibus ipsis eucharistiae & alia ecclesiastica sacramenta sine alicujus praejudicio ministrandi, dioecesanorum locorum, rectorum parochialium, & aliorum ecclesiarum, aut quorumvis aliorum licentia desuper minime requisita... plenam & liberam facultatem... concedimus &c. Idemque in constitutione die 18. octobr. an. 1549. promulgata, *Licet*, inquit, *debitum pastoralis officii omnibus, regularem vitam ducentibus, ut in suis disciplinis & laudabilibus institutis conserventur & augeantur, nos reddat favorabiles & benignos, ad societatem vero de Jesu, per nos institutam & approbatam, cujus specimen, veluti ager fertilis, in domino multiplices atque uberes fructus animarum, ad summi regis laudem, & fidei incrementum, attulit, & affert quotidie verbo & exemplo in populo christiano, dirigentes praecipue, velut pius pater, acies mentis nostrae, dignum censemus, ut ipsam societatem, ejusque in odorem suavitatis Altissimo deservientes personas specialibus favoribus prosequamur, illaque sibi favorabiliter concedamus, per quae societas ipsa utiliter regi, & prospere dirigi, ac ad animorum auxilium fideliter in domino procedere valeat... Praeterea cum intellexerimus, populos civitatum, terrarum, & locorum, apud quae habitationem iidem socii habent, vel ubi* cos-

ordine; quae ex illa sede luxerunt. ista est optima lex & regula (si modo veritate directa, non specie simulata sit), ad quam omnium ora, judicia, instituta diriguntur; qua nisi leges de moribus emendandis, nisi jussa ac vetita nitantur, vel inania esse, vel ad exiguum tempus servari necesse est. sit igitur spectata virtus, sit nobililitata pietas ejus viri, cui summum honorem deferetis; cujus vita,

eosdem versuri aut transire contingit, exemplo allectos & inductos religiosae vitae, quam domino concedente ducunt, libenter ad confitendum eisdem, & sacratissimam communionem de manibus eorum accipiendam confluere, ut illis sic confluentibus satisfacere valeant, universis utriusque sexus Christifidelibus, ut cuilibet de societate praedicta confiteri possint, rectoris sui licentia minime requisita ... nec non ... eucharistiae sacramentum ... accipere libere & licite valeant ... Et insuper attenta meditatione pensantes, quantum utilitatis, ad exaltationem christianae fidei, & euangelicae veritatis, societatis praedictae professores afferant & afferre valeant &c. Julius vero III.io *Bulla* novae institutorum ejusdem societatis confirmationis, die 21. jul. an. 1550. edita, *Exposcit*, inquit, *debitum pastoralis officii ... ut fideles quoslibet, praesertim religiosos, in via mandatorum domini, ad illius honorem & gloriam, & proximorum spiritualem profectum deambulantes, paternis confoveamus affectibus ... Dudum siquidem per fel. record. Paulum papam tertium, praedecessorem nostrum, accepto, quod dilecti filii Ignatius de Loyola, & Petrus Faber, ac Jacobus Laynez, nec non Claudius Jajus, & Paschasius Broet, ac Franciscus Xavier, necnon Alfonsus Salmeron, & Simon Rodericus, ac Joannes Coduri, & Nicolaus de Bobadilla presbyteri ... in artibus magistri, in universitate parisiensi graduati, & in theologicis studiis per plures annos exercitati, spiritu sancto afflati, jamdudum e diversis mundi regionibus decedentes in unum convenerant, & exemplaris ac religiosae vitae socii effecti, abdicatis hujus saeculi illecebris, eorum vitam perpetuo domini nostri Jesu Christi, atque sui & successorum suorum romanorum pontificum servitio dedicaverant, & jam pluribus annis verbum Dei praedicando, & fideles privatim ad pias meditationes, beneque ac beate vivendum excitando, hospitalibus inserviendo, pueros & alios rudes salubria dogmata, ad christiani hominis institutionem necessaria, docendo, ac denique omnia charitatis officia, quae ad animarum aedificationem pertinebant, ubique terrarum, ubi peregrinati fuerant, quisque, juxta traditam sibi ab ipso Spiritu sancto gratiam, multa cum laude obeundo, laudabiliter in via domini se exercuerant, eorum institutum, sub quadam vivendi formula, ab ipsis edita, euangelicae veritati & sanctorum patrum sanctionibus conformi ... approbavit, & confirmavit, & benedixit ... Cumque postmodum progressu temporis, Spiritu sancto cooperante, ex societate praedicta spiritualem animarum fructum crescere ... intellexisset ... Nobis fuit humiliter supplicatum, ut formulam, qua praedictae societatis institutum ... comprehenditur, confirmare dignaremur &c.* Denique Pius quartus, is, qui cum huic Pogiani orationi cardinalis interfuisset, fuit his ipsis comitiis pontifex maximus renunciatus, Paulli ac Julii decreta ac dicta, die 13. apr. an. 1561. confismans, *Etsi*, inquit, *ex debito pastoralis officii singulos religiosos, qui, spretis hujus transitorii saeculi pompis, jugum religionis libenter amplexi, propriam voluntatem abnegare & in caelis thesauros suos reponere decreverunt, pater-*

ta, orationi par, effigies ac simulacrum quoddam Christi actionum, exemplo magis quam timore proposito, a pravitate ad virtutem convertat.

Quid dicam de scientia sacrarum divinarumque literarum? sine qua manca est & imperfecta integritas & innocentia pontificum maximorum. praeclarae enim vitae ratio, quae ad sui contemplationem omnes quodammodo etiam tacita cohortatur, caelestis hujus doctrinae rationem desiderat, qua & falsi coarguantur interpretes, & ad christianam pietatem imperiti homines erudiantur. nam summo illo sanctissimae hujus disciplinae & doctore, & approbatore, & correctore, & judice omnibus hominibus utendum est; neque est alia christianae fidei suscipienda veritas, nisi quae pontificis maximi, & amplissimi consilii
ff sententia & auctoritate comprobetur. atque hujus incorrupta (*ff*) veritatis integritas tantum momenti habet & ponderis, ut in Christi vicario tolerabilior sit offensio vitae, quam fidei; quod veram religionis disciplinam, quae vita refelli non potest, non insani homines in morum etiam perversitate suspiciunt, & pon-
gg tificem audiunt ex sententia Dei loquentem (*gg*), ex sua viventem non attendunt. quamobrem vobis sit explorata religio ejus viri, quem religionis ducem & principem constituetis. quod si Dei filius illi ipsi, quem primum sibi vicarium esse voluit, per-
hh petuam suis precibus fidem (*hh*) impetravit, tum cum vestitus
ii corpore versabatur (*ii*) in terris, &, qui deinceps ei muneri recte succederent, ad ejusdem virtutis imitationem in omnem posteritatem propagavit: tamen, ne in perpetuitate divini beneficii gravissima pars officii vestri desideretur, date ei virum vos fide & religione praestantem, quem, pontificiis praeditum ornamen-

paterna dilectione prosequamur, ad illos tamen, qui, sicut nomen sociorum Jesu assumpserunt, ita opere, doctrina, & exemplis dominum nostrum Jesum Christum imitari, & ejus vestigia sequi nituntur, majoribus favoribus & gratiis prosequendum invitamur ... Attendentes quantum dicta vestra societas in ecclesia Dei hactenus fructum attulerit, & quantum in futurum, Deo dante, sit allatura, & propterea vos, prae caeteris aliis religiosis, majoribus favoribus & gratiis fore merito prosequendos ... motu proprio ... concedimus & indulgemus &c.

(*ff*) Cicero *de claris orat.* cap. 132. *Summa non vitae solum atque naturae; sed orationis etiam comitas*, incorrupta *quaedam latini sermonis* integritas; *quae &c.*

(*gg*) Matth. cap. 24. v. 2. *Super cathedram Moysi sederunt scribae & pharisaei. omnia ergo, quaecunque dixerint vobis, servate & facite: secundum vero opera eorum nolite facere.*

(*hh*) Luc. cap. 22. v. 31. *Ait autem dominus: Simon, Simon, ecce Satanas expetivit vos, ut cribraret sicut triticum. Ego autem rogavi pro te, ut non deficiat fides tua, & tu aliquando conversus confirma fratres tuos.*

(*ii*) *versabat* exempl.

mentis, divinis ipſe muneribus tueri atque augere poſſit: date eum, qui nos, in caeleſtem viam ingreſſos, caeleſti viatico proſequatur, qui labantibus (*kk*) atque aegris mentibus &, quibus nitantur, ſuggerat adminicula, &, quibus leventur, remedia adhibeat. nam, ſi ipſi aut ſitiant fontes, aut corrupti ſint, unde erit nobis vitalis liquor hauriendus, qui, in labore atque aeſtu, intimum ardorem, ac ſempiternae vitae ſitim poſſit extinguere? habemus igitur ex Chriſti ſententia moderatorem chriſtianae reipublicae vicarium divini numinis, qui doctrinae ratione, vitae exemplo, ſacramenti communione, tanquam triplici cibo Chriſti familiam alere ac tueri poſſit. *kk*

Sed, cum anima conſtemus & corpore, quoniam ad epulas animae ſatis inſtrumenti praeſidiique paratum nobis eſt in gemina illa pontificis laude, quam diximus, corporis etiam ſubſidiis & alimentis egemus. recreanda enim eſt urbs, reſtituendus ager, relevandae provinciae, omnium vitae, commodis, incolumitati conſulendum eſt. etenim illud maxime proprium eſt ejus prudentiae (*ll*), quam Dei filius a fideli vicario poſtulavit, quem idcirco etiam hominem dedit, ut is in divini officii diligentia meminiſſet, nullam ſibi negligendam eſſe neceſſariam partem muneris humani. quare ſic equidem intelligo, patres, ad pontificii muneris perfectionem requiri conſuetudinem tractationemque reipublicae, neminique unquam ſummam rerum commiſſam eſſe praeclarius, quam ei, qui, ſpectata juſtitia & religione, videndo, audiendo, obeundo, ad uſum rerum eruditus, ſingularum reipublicae partium, & quaſi membrorum ſalutari curatione, totius tuendi corporis ſcientiam ſit conſecutus; vel certe, ſi in caeteris ornamentis hac una caruerit agendi laude, qui probatis ac reipublicae gerendae peritiſſimis viris uſus ſit & conſiliariis & adminiſtris. *ll*

Quod ſi hanc amoris, probitatis, humanarum divinarumque rerum ſcientiae conjunctionem (*mm*) ſacra, profana, publica, privata, domeſtica, externa, Deus hominesque aut ullo unquam tempore poſtularunt, hoc ipſo maxime flagitant, aut iſta in iſto ordine ſuperiora tempora viderunt, haec ipſa aetas in vobis ſpectata proſpicit & illuſtria: ut, etiamſi ultimarum gentium nationumque ſententiis ſummus iſte honos daretur, iſtinc potiſſimum depoſceretur is, in quo pontifice maximo declarando homi- *mm*

(*kk*) *labentibus* id.

(*ll*) Luc. cap. 12. v. 42. *Dixit autem dominus: Quis, putas, e" fidelis diſpenſator & prudens, quem conſtituit dominus ſupra familiam ſuam, ut det illis in tempore tritici menſuram?*

(*mm*) *conjunctione* exempl.

hominum suffragia cum divina sorte congruerent . nunc vestra sunt suffragia, vester est honos: nemo vos melius, quam ipsi inter vos nosse debetis; ut, in quo spes bene gerandae reipublicae constituatur, vobis omnium maxime sit exploratum.

Itaque existat ex isto consensu studiorum vestrorum, quae *nn* Dei arbitrio regenda (ut spero) permisistis (*nn*), is gubernator, cujus virtute ac scientia sanctissima reipublicae navis, quae toties haesit scopulis, toties tempestatibus jactata fluctuavit, recto atque tranquillo cursu in portum invehatur. quanquam procellae defecerunt, venti conquieverunt, saxa imo mari resederunt: aperta, placata, tuta sunt omnia: nihil insidiosum, nihil infestum, nihil periculosum superest. tantum gubernatore opus est, quem, vestris & sententiis in sacrosancta puppe collocatum, & munitum consiliis, reges, populi, summi, infimi venerentur; cujus arbitrium ac nutum observantes universi conspirent ad cursum navigii provehendum. hae sunt maximae partes istius oneris & muneris; hoc certissimum argumentum vestrae & in Deum pietatis, & charitatis in homines, quo respublica beata est, vos beatissimi & divinis praemiis & humanis, qui libero ac pio suffragio tot vitae incommoda redimatis, quae cupidam mercenariamque sententiam divino numine consequi solent, ut primum sui eos studii poeniteat, qui illud summa spe & cupiditate detulerunt: & in ista praerogativa, quam dabitis sapientissimi consilii judiciique vestri, praerogativam habeatis & pontificatus maximi & aeternae salutis.

Quoniam vero, quid vos sequi oporteat in pontificatu maximo *oo* deferendo, dictum est, quid (*oo*) pontifici in tuendo eo honore praestandum sit, dicendum videtur. quanta igitur est ei accessio facienda ad omnem excellentiam, cui Christi corpus, idest, ecclesia credita sit? nimirum tanta, ut ejus non modo saluti consulat & viribus, sed etiam colorem venustatemque tueatur, operamque det, ut immortali ac sanctissimo capiti, quoad ejus fieri possit, universa membra respondeant. quod facile, Deo auctore & adjutore, consequetur, si in altissimum illum locum existimabit Dei beneficio ascendisse, non sua virtute pervenisse; si vicarium divini regni, non dominum, se esse cogitabit; si non eos, a quibus homo, sed illum respiciet, a quo natus sit pontifex maximus; si non sibi primum suam, un- *pp* de remotus est, sed Christi familiam (*pp*), cui est praepositus, amplificandam putabit; si denique hodiernum, si hesternum diligentius secum recordabitur, alterum vitae, alterum mortis suae

(*nn*) *permisisti* id. (*oo*) *quod* id. (*pp*) *familia* id.

ſuae quaſi monitorem, diem. hae cogitationes ſi in ejus animo dies noctesque verſabuntur, nihil erit negotii continere in officio rempublicam, nihil intemperantium hominum linguas manuſque coërcere, nihil extinguere vocem, primum fortaſſe emiſſam pie, ſed tamen latius jam pervagatam, quam ferre poſſint bonorum aures, ineſſe quandam veneni vim pontificiis veſtibus, quae, ut olim decantata illa tunica, centauri (*qq*) atque *qq*
excetrae (*rr*) ſanguine imbuta, Herculis corpus aſperſa peſte (*ſſ*) *rr ſſ*
confecit, ſic eorum animos, qui pretioſiſſimo veſtitu amiciuntur, neſcio qua ſcelerum contagione corrumpant (*tt*). ita ne vero? *tt*
ſingularis ſanctitatis ac pietatis inſignia, ſignis omnium impreſſa ac depicta virtutum, propter morum importunitatem ad ludibrium ponunt impudentiae (*uu*)? minime minime inſultan- *uu*
dum uſque adeo in Dei patientiam; ſed contra potius omnes animi, omnes ingenii vires incitandae ſunt: vigilandum, pu-

(*qq*) Ovidius in epiſtola Deianirae ad Herculem:

Semivir occubuit vi lerniferoque veneno
Neſſus, & infecit ſanguis equinus aquas.
Sed quid ego haec refero? ſcribenti nuncia venit
Fama, virum tunicae labe perire meae.
Hei mihi quid feci? quo me furor egit amantem?
Impia quid dubitas Deianira mori? ....
Neſſus ut eſt avidum percuſſus arundine pectus,
Hic, dixit, vires ſanguis amoris habet.
Illita neſſeo miſi tibi texta veneno.
Impia quid dubitas Deianira mori?

Vide eumdem Ovidium libro IX. *metamorph.* v.101. & ſeqq.

(*rr*) *Excetra* & *hydra* unum idemque illud lernaeae in Peloponneſo paludis monſtrum, a poëtis confictum, ſignificat; de quo Hercules apud eumdem Ovidium eodem libro IX. *metamorph.* verſ.67.

Cunarum labor eſt angues ſuperare mearum,
Dixit; &, ut vincas alios, Acheloë, dracones,
Pars quota lernaeae ſerpens eris unus echidnae?
Vulneribus fecunda ſuis erat illa; nec ullum
De centum numero caput eſt impune reciſum,
Quin gemino cervix herede valentior eſſet.
Hanc ego, ramoſam natis e caede colubris,
Creſcentemque malo, domui, domitamque peremi.

Cicero libro II. *tuſcul.quaeſt.* cap.22. in verſibus e Sophoclis *Trachiniis* latine a ſe converſis:

O pectora! o terga! o lacertorum tori!
Veſtrone preſſu quondam nemeacus leo
Frendens efflavit graviter extremum halitum?
Haec dextra Lernam taetram, mactata excetra,
Placavit.

(*ſſ*) *juſte* exempl.

(*tt*) *corrumpat* id.

(*uu*) Cicero *pro domo ſua* cap.131. *Tu* (P. Clodi) *cum ferro, cum metu, cum edictis ... ſervitute oppreſſam civitatem teneres, Libertatis ſignum* poſuiſti *magis* ad ludibrium impudentiae, *quam ad ſimulationem religionis.*

gnandum eſt, ne ſummae poteſtatis illecebris, ne acerrimi hoſtis inſidiis, quae plerunque latent ſub pietatis nomine, ca-
xx piamur (*xx*).

Una vero eſt cautio periculi, una proviſio fallaciae, ut
yy omnes ſui muneris rationes omnibus (*yy*) rationibus & reipublicae charitate finiendas putent. an vero Paulus apoſtolus, quo neque plura neque majora perfunctum aut perpeſſum eſſe pro Chriſto arbitror neminem, an ante eum Moſes, factus ad Dei voluntatem, in illa meritorum uterque praeſtantia, judaeorum ſalutem, a quibus indigniſſime tractati fuerant, ſuo interitu
zz redimere (*zz*) cupiverunt: eos, quorum ſingularibus honoribus par cura mandata eſt, non id agere, ut, quos ſuae fidei a Deo commendatos intelligunt, ſecum & ſalvos velint, & praeſtare conentur? quid reſpondebunt repetenti Deo eorum, quibus praefecti ſunt, vitae rationem? an excuſabuntur inviti tanto muneri praefuiſſe? quis eos onus tollere coëgit, quo ſe opprimendos putarent? quid? ſi qui, ſplendore virtutis abuſi ad venditationem, errore hominum illuc obrepſerunt, num, ut homines de ipſis in ſuffragatione fefellit opinio, ſic infinitam Dei ſapientiam eorum aſſequendi aut gerendi honoris vel occultiſſima ratio fallet? num, ſi qui, ne petentes aut ne cupientes quidem, ad ſummum pontificatum elati ſunt, eorum propterea ingrati ani-
aaa mi culpam Dei benignitas ſuſtinebit? an vero is (*aaa*), qui & in ſanctiſſimum ordinem, domini delectu, cooptatus, & ejuſ-
bbb dem familiae diſpenſationi praepoſitus fuit (*bbb*), cum poſtea al-
ccc terius muneris (*ccc*) ſplendorem furto, alterius (*ddd*) domini
ddd proditione maculaſſet, propterea eſt impunitatem aſſecutus? minime. quid ita? quia ſingularia Dei beneficia ſingulari mente & voluntate ſuſcipienda & adminiſtranda, & praecipua ejus munera praecipua etiam virtute ac diligentia remuneranda ſunt. hic mos, haec diſciplina fuit veterum pontificum maximorum: his ſenſibus atque itineribus euntes illi in caelum pervenerunt. hu-

(*xx*) *capiantur* exempl.

(*yy*) Fort. *omnibus omnium*.

(*zz*) In libro *Exodi* cap. 32. v. 31. *Reverſuſque* (Moyſes) *ad dominum ait: Obſecro, peccavit populus iſte peccatum maximum, feceruntque ſibi deos aureos: aut dimitte eis hanc noxam, aut, ſi non facis, dele me de libro tuo, quem ſcripſiſti*. In epiſtola S. Paulli *ad rom.* cap. 9. v. 3. *Optabam enim ego ipſe anathema eſſe a Chriſto pro fratribus meis*.

(*aaa*) Judam Iſcariotem ſignificat.

(*bbb*) Joan. *euang.* cap. 13. v. 27. *Et dixit ei Jeſus: Quod facis, fac citius. hoc autem nemo ſcivit diſcumbentium ad quid dixerit ei. quidam enim putabant, quia loculos habebat Judas, quod dixiſſet ei Jeſus, Eme ea, quae opus ſunt nobis ad diem feſtum; aut egenis aliquid daret*.

(*ccc*) Diſpenſatoris *munus* intellige.

(*ddd*) Apoſtolatus *munus* ſignificatur.

hujus nos integritatis & fidei praeclara exempla in pontificia sede conspeximus; quibus si tempora non defuissent, & suppeditasset vita, pristinam ecclesiae dignitatem restitutam haberemus. nunc tantum rebus gravitatis & auctoritatis attulerunt, ut reliquae hilaritatis & securitatis spem in vestra virtute ac sapientia collocemus.

Erit igitur, erit illud tempus, cum, pulsis e medio vitiis, cum, exterminata impietate, suus virtuti, suus religioni honos reddatur. nullus inertiae sit in republica, nullus nequitiae locus: sed passim bonae artes, certatim recta studia, pace & frugum copia socia & comite, celebrentur. erit aliquando libera vox, erit plausus salutantis & celebrantis, non minis aut terrore expressus, sed amore ac religione impertitus optimo ecclesiae principi ac parenti; cujus vitam publica vota, mortem communis luctus consequetur. quo nunc studio elatam videre videor sanctissimam parentem ecclesiam, vobis, quos ex omnibus amplissimos, ac suis muneribus ornatissimos esse voluit, supplices tendere manus, orare, obsecrare, uti, tantorum memores beneficiorum, eum creetis pontificem maximum, qui suorum sacrorum jus ac disciplinam, templorum atque altarium cultum ac dignitatem tueatur, qui, claris & illustribus vitae patriaeque charitatis & lenitatis exemplis, tot perditos filios, quos ad exitium ruentes voluntarium quotidie pia mater vocat, invitat ad gremium, revocatos a scelere ac furore ad sanitatem ac salutem reducat.

Sed, ut aliquando, unde initium duxit, in eo terminetur oratio mea, te nunc, Spiritus sancte Deus, cujus hanc rem divinam, atque hoc solemne sacrificium hodierno die pro pontificis maximi creatione patres amplissimi pure casteque perficiunt, a cujus religionis altaribus, uti de re omnium maxima & difficillima recte libereque decernant, se a caeteris & negotiis & hominibus removentes, mox universi in idem conclave convenient, primum imploro atque obsecro, ut haec patrum studia atque suffragia ita gubernes, ut in eis divina vis & aliquod caeleste numen appareat; deinde, ut ejus animum, qui in sella pontificia collocatus summam reipublicae administrationem susceperit, ita regas ac moderere, ut non ad privatas opes aut ad potentiam comparandam sibi datam putet ecclesiae procurationem, sed ad constituendam atque augendam rempublicam: tu, inquam, Spiritus sancte Deus, qui terrarum orbem, completum tuis muneribus, incredibili varietate exornas atque distinguis, qui mentes hominum maxime perspicis, & inflammas

studio superarum rerum atque caelestium, qui rationis, qui ingenii, qui consilii dona tuo arbitratu dilargiris, cujus denique beneficio vivimus, sapimus, conservamur, tu pontificem maximum, summum tui numinis sacerdotem, ad tuum nutum voluntatemque converte; ut, praeeunte ac deducente te, sibi commissas animas, in viam salutis deductas, tibi & patri & filio, uni atque eidem Deo, in aeterna gloria viventi ac regnanti, puras & viventes hostias aliquando possit offerre.

CCXXXIII.

a Jul. Pogianus Antonio Mariae Gratiano. (a)

MEarum expectatio literarum, non etiam tuarum deliberatio tibi dubitationem afferre debuit. quid enim tu haereas in epistola plenissima officii, humanitatis, ac praeclarae cujusdam cupiditatis? praesertim ad eum, a quo, tum tua, tum
b ejus viri (b) causa, quem uterque nostrum observat merito suo, omnes colere debent, egregii tui conatus in literis si minus a
c me (c), quod minus possum, adjuvandi, laudandi certe & amandi sunt. sed epistolam ornare voluisti modestia, illo, inquam, vitae tuae & orationis ornamento, & me onerare laudibus alie-
d nis; quas profecto meas (d) non esse his literis facile intelliges: ut, quantum ab unoquoque expectes, maturius posthac tibi statuendum esse censeas. equidem video te latine scribendi studio flagrantem; intelligo, sperare ad id, quod exoptas, tibi adju-
e mento fore literas meas. sed de me multum te fallit (e) opinio; cui facultas juvandi tui, cui otium maxime deest. veruntamen hoc incommodum eo commodo compensabis, quod non lon-

(a) Hinc & sequentes duas Pogiani ad Antonium Mariam Gratianum epistolas, non longis intervallis, quemadmodum ex ipsarum lectione apparet, deinceps datas, ad aetatem anni 1559. pertinere, perspicuum fiet ex iis, quae, ubi ad earum ultimam venerimus, dicturi sumus. De Gratiano autem, Patavii per haec tempora studiorum causa commorante, vide epistolam sequentis voluminis primam.

(b) Joannes Franciscus Commendonus, Zacynthiorum tum episcopus, deinde S.R.E. cardinalis, significatur; de quo vide epistolam 127. pag. 201. Fuit autem Commendonus insignis & Gratiani fautor, & Pogiani admirator.

(c) Hoc *a me* expungendum videtur, quum praecesserit *a quo*.

(d) Hoc dicit: Laudes, quas mihi latini elegantisque sermonis tribuis, alienas a me esse, neque ad me pertinere, tum senties, cum has ipsas meas litteras, nulla cum elegantia scriptas, perlegeris.

(e) Ita malui, quam, ut est in exemplari, *fallet*.

longinqui temporis spe ductus haec inania (*f*) relinques, & te ad Ciceronem, omni eloquentiae laude redundantem, totum conferes. is, mihi crede, desiderium tuum explebit, si, & quid & quomodo dicat, diligenter attenderis. videbis enim, interdum quampauca quammultis explicari, interdum contra comprehendi plura breviter & absolute: videbis, saepius eandem variari rem, ut, cum idem dicatur, tamen, commutatis verbis atque sententiis, aliud dici videatur. mirabere vero partium & quasi membrorum pulcherrimam compositionem; quae cum alia ex aliis sic nexa & apta cognoris, ut nihil lectu, nihil auditu possit esse jucundius, inde tibi comparabis & silvam quandam elegantium vinculorum, & artificium vinciendae orationis. ab illo denique summo doctore petes non modo singula verba, sed etiam conjunctionem eorum, numerum, atque formam. a me certe satis habebis, totum me tibi patefecisse, &, cum excusatione occupationum mearum, quibus sane distineor, tueri possem opinionem de me tuam, tamen cupiditati tuae, quam existimationi meae, morem gerere maluisse. pro quo vicissim abs te peto, ut has literas, plenas celeritatis & turbae, vel inflammes, vel conscindas, vel ita comprimas, ne emanent. Vale.

(*f*) Quale est sperare, se multum in latinae linguae facultate atque elegantia comparanda posse proficere latinis amicorum accipiendis legendisque literis.

CCXXXIV.
Idem Eidem.

Scripsi proxime ad te, vel potius non ipse scripsi (quod ne nunc quidem facio), sed tum certe illam dictavi epistolam celerius, idest, negligentius fortasse, quam oportuit, si tu eam ex tua expectatione, aut ex aliorum comparatione spectare vis, non ex tempore, & ex ratione mea. quod ut intelligas, mihique ex eo etiam ignoscas, indicabo tibi tum consuetudinem, tum sententiam meam de toto hoc genere epistolarum; si tamen prius, quomodo res tum acta sit, exposuero. cum igitur incidissent literae tuae tum in diem ipsum, tum in turbam literarum, quibus omnino multis rescribendum erat, ne te quidem, qui me tam amanter ad scribendum invitaras, in vacuum tempus differendum putavi: qui, etsi non dubitabam, quin, contraquam tua tulisset opinio, requisiturus esses in illis literis, raptim ad te datis, scribendi facultatem, quam ne per otium quidem me tibi praestare posse sperarim, tamen illud mihi de tua humanitate pollicebar, te, si tibi

tibi voluntas & studium in te meum constitisset, tantum in
amore repositurum, quantum detraheres de judicio; praesertim
cum ipse voluntatem tuam existimationi meae praetulissem.
habes rem, spem etiam de te meam: nunc rationem cogno-
sce. ego, Gratiane, nihil hoc quidem tempore ex omni genere
scriptionis esse puto, quod minus aetatem ferre possit, quam
a epistolas (*a*). in quo satis mirari non possum nonnullorum im-
b potentem cupiditatem dicam, an gloriam (*b*)? qui studium &
otium, quo abundant, conterunt in scribendis ad amicos literis;
quibus deinde relatis in volumen, atque editis, praesentium gra-
tiam, posterorum etiam laudem aucupantur. hic illis labor
quid emolumenti faciat in praesentia, nescio: posteritatis spes
eos certe frustratur; quae non modo quas laudet, sed quas le-
gat, vix habebit epistolas. quorum equidem quod ingeniis fa-
veo, vicem etiam doleo; cum videam, collectam necessariis li-
teris non vulgarem eloquentiae famam ambitiosis amissam esse;
eoque tot labores vigiliasque recidisse, ut, qua mercede im-
mortalitas comparari solet, ea interitum ipsi suis scriptis attu-
c lerint; quae quodammodo efferuntur, vivis ac videntibus (*c*)
illis, quasi quaedam ingenii funera: quorum obitus eo solet
d acerbior esse, quam liberorum, quod (*d*) hi, parentum incolu-
e mi fama, moriuntur; non tolluntur illa (*e*), sine eorum cul-
pa, qui ediderunt. Dices: ecquod tantum est horum homi-
f num fastidium (*f*) in epistolis tantopere elaboratis? Est istud
quidem, quod plerique illa veterum virorum naturali ac simpli-
ci scriptione delectantur. sed tamen non in eo omnia. nam
hujus praeterea incommodi causam sustinet novitas ista sermonis
& compositionis; quam si cum antiquitate conferre voles, ni-
hil alienius, & ob eam ipsam causam nihil molestius judicabis.
quid

(*a*) Dixi alibi, me longe aliter sentire, cui nullum scriptorum genus magis aetatem ferre diutiusque perennare, quam clarorum hominum epistolas, videri soleat.

(*b*) Valde suspecta mihi loci hujus lectio est. cujus enim rei *impotens* haec *cupiditas* esse poterat, nisi *gloriae*? quid igitur dicit, qui negat, satis se scire, utrum *impotentem* hanc nonnullorum *cupiditatem miretur*, an *gloriam*? quid est autem *mirari gloriam*, quae mox nulla consequutura esse dicitur?

(*c*) Cicero *pro P. Quintio* cap. 50. *De quo homine praeconis vox praedicat, & pretium conficit, huic acerbissimum* vivo videntique *funus indicitur*.

(*d*) *quo* exempl.

(*e*) Contra hunc locum mendi notam in exemplaris margine Gratianus adscripsit. ego nihil mendosi video. hoc nempe Pogianus dicit, liberos parentibus *mori*, nulla ipsorum parentum culpa: ejusmodi autem scripta auctoribus suis, non sine eorum culpa, quod inepte scripserint, *tolli* atque interire; hoc est, a nemine uno legi.

(*f*) Malim *studium*, quam *fastidium*.

quid enim putidius crebra & undique conquisita verborum ac sententiarum, quibus, tanquam intempestivis flosculis, totus literarum sermo conspersus est? quid concisa quadam brevitate minutius aut ineptius, quae non solum usquequaque sui simillima est, sed etiam peraeque dissoluta? At, inquies, exaequare mihi videris omnes judicio tuo hujus aetatis scriptores epistolarum. Minime vero. nam excipio eos, qui Ciceronem etiamnum scienter imitantur; quorum ut majorem copiam exopto, sic hos, qui mihi probantur, non nominabo, ne, horum ipsorum laude, caeteri se meo testimonio notatos querantur. redeo ad me; qui meae infantiae conscius ne pecco quidem in eam partem, ut amem ea, quae non dubitem mox esse peritura. quo minus etiam diligens sum in literis meis; quas equidem, nisi necessario, scribere non soleo, & ea conditione, qua tu quoque a me superiorem epistolam accepisti (*g*). malo enim, *g*
eas de mea sententia ab amicis meis clam interire (*h*), quam, *h*
invito me, palam concerpi ab alienis. neque vero haec eo a me scribi velim existimes, ut te a latine scribendi studio deterream, quem ad hanc laudem natum mihi videor intelligere, sed magis ut incendam, horterque, ut ingenium & industriam in Cicerone diligentius observando ponas, tibique persuadeas fore, ut ejus imitatione paucis annis in paucorum illorum pervenias numerum, in quibus imaginem quandam romanae eloquentiae reliquam intuemur (*i*). Vale. *i*

CCXXXV.

(*g*) Conditio, quae heic significatur, illa in extrema epistola fuerat: *Abs te peto, ut has literas, plenas celeritatis & turbae, vel inflammes, vel conscindas, vel ita comprimas, ne emanent*. Bene autem factum, quod Gratianus Pogiano morem in hac quidem re sibi gerendum esse non duxit; immovero & hanc reliquasque ad se ab eo missas diligenter servavit, & alias ad alios, quascumque potuit, colligendas, ad nosque transmittendas curavit. vide ejus epistolam ad card. Commendonum, secundo hujus operis volumini praefixam, pag. LXIV.

(*h*) Ita dixit *ab amicis interire*, quemadmodum Cicero lib. I. *acad. quaest.* cap. 29. *Nihil enim valentius esse* (putant philosophi), *a qua intereat*. & *pro Mil.* cap. 56. *Adde casus, adde incertos exitus pugnarum, Martemque communem, qui saepe spoliantem jam & exsultantem evertit, & perculit ab abjecto*. & Ovidius de Memnone libro XIII. *Metamorph.* v. 597. *Occidit a forti* (*sic vos voluistis*). *Achille*.

(*i*) Gratiani qui scripta legunt, Pogianum hoc loco non tam loquutum, quam vaticinatum esse, fateantur necesse est. ea nos in nostris enarrationibus ad ejus vitam, ab Jano Nicio Erythraeo conscriptam, primoque *de scriptis invita Minerva* volumini praefixam, & Florentiae anno 1745. opera nostra vulgatam, diligenter recensuimus, tam edita, quam non edita; quae tamen ipsa edere, idque quamprimum, cogitamus.

CCXXXV.

a Jul. Pogianus Antonio Mariae Gratiano. (a)

22. jul. 1559.

AMO, Gratiane ornatiſſime, primum literarum tuarum, deinde muneris elegantiam. ac literas quidem deſiderare incipiebam, ex quibus, quia tuae laudis, quam qui maxime, cupi-

(a) Quid ego, in hac epiſtola diei 22. julii anni 1559. aſſignanda, ſequutus ſim, in qua nulla neque menſis neque anni mentio facta deprehenditur, dicam. ſed, ut ſemel intelligatur, quam lubrica ac periculoſa ſit haec tota conjectandi ratio, & quam facile, niſi omnia diligenti cum rerum, temporum atque hominum inveſtigatione, ſingularumque ſententiarum ac prope verborum ſumma animadverſione adhibita, perpendantur, errari hoc in genere poſſit, & ut mihi, ſi quando erravi aut vero erraturus ſum, venia, ut in perdifficili negotio, detur; denique ut in tenui re quidem, at non ita tenui ac mediocri cum labore, quemadmodum fortaſſe nonnulli arbitrantur, verſatum eſſe me in hoc diſtribuendarum in ſuum quamque tempus earum epiſtolarum, quae tribus ſequentibus voluminibus continentur, opere, conſtare poſſit; quid primum de tempore hujus epiſtolae, quaſque ob cauſas, falſas illas quidem, ſed tamen probabiles ac propemodum neceſſarias, ſenſerim, exponam. Quum ad illa hujus epiſtolae fere extrema legendo deveniſſem: *Habet conſilium meum ... cujus partes tibi notiores fortaſſe praeſens facere poſſem . . . haberes interdum tu Manutium monitorem lectionis & ſcriptionis tuae. quod etſi viri vix patitur dignitas, tamen ejus fert humanitas ... utinam fineret hominis incommoda valetudo!* non dubitavi, quin de Paullo Manutio, eoque, tum cum illa ſcriberentur, Romae commorante, ſed valetudine minime bona uſo, eo loco ageretur. nam non videbam, niſi Romae is eſſet, quî Pogiano venire in mentem potuiſſet optare, ut *praeſentem* Romae Gratianum haberet, quo is commodius non modo ſua, ſed Manutii etiam in ſtudiis eloquentiae inſtitutione uteretur. itaque, ut tempus, quo ſcripta eſſet epiſtola, tenerem, ſtatuebam, duo mihi eſſe quaerenda, quo tempore Manutius Venetiis Romam veniſſet, & quando Romae aegrotaſſet. de tempore quidem haec in binis Seripandi, ſalernitanorum pontificis, litteris, quas Aldus Manutius in libro tertio operis inſcripti *Lettere volgari di diverſi nobiliſſimi huomini, & eccellentiſſimi ingegni*, anno 1564. Venetiis edidit, pagina 62. reperiebam:

A M. Paolo Manutio.

Eſſendomi ritrovato in una congregatione di cardinali & altri prelati avanti noſtro Signore, ſi venne a ragionar di condurr'una ſtampa in Roma per conto del concilio. io non volendo perdere così buona occaſione, non laſciai di proponere & la ſtampa, & la perſona noſtra; & fui ben'aſcoltato. però alcuni riſpoſero, che di queſto s'era parlato altre volte, & che non era ſtato concluſo, perchè voi andavate troppo per l'alto, dimandando prezzo fuor di miſura. non oſtante queſto, ſua ſantità mi comandò, che ad ogni modo io ve ne ſcriveſſi, come già fo, & che poi riferiſſi la riſpoſta all'illuſtriſſimo card. Borromei. vi dico adunque, che, quando vi piaccia d'accettar il partito, mi ſcriviate riſolutamente quanto vi ci occorre, & maſſime intorno alle conditioni: perchè io non mancherò di far per voi tutto quello, che debba per la noſtra anti-

cupidus ſum, avebam intelligere, quantum proficeres in iſta latine ſcribendi ratione, in qua cum excellenti ingenio & pari induſtria mihi jam antea verſari videbare. itaque, quoniam ſtudium meum de ſtudiis tuis tibi non ignotum ſciebam, ne-

antica amicitia; la quale però non mi muove più, che il beneficio publico, che può naſcer dalla virtù voſtra. ſtate ſano. Di Roma. A' 10. di Febraro del LX.

L'arciveſcovo di Salerno.

Al medeſimo.

......*Jeri in conciſtoro ſua ſantità fece una deputatione di cardinali ſopra la ſtampa, tra'quali fui chiamato anch'io, & hebbi campo di dir quel che dovevo della perſona voſtra. mi fecero ottimo tenore l'illuſtriſſimo & reverendiſſimo Morone & Farneſe, ceteris aſſentientibus. ci congregaremo, quando saremo intimati: ove io porterò l'informatione da voi mandatami, & farò quell' ufficio, che devo, non tanto per voi, quanto per la riputatione di queſta ſanta ſede, & perfettione dell'opera, tanto neceſſaria con la perſona voſtra in queſta qualità di tempi. Di Roma. A gli* XI. *di Marzo* 1561.

Al piacer voſtro prontiſſimo
Il card. Seripando.

Verum haec quidem conſilium modo arceſſendi Manutii Romam, negotiique tractationem continebant; nec veniſſe hominem Romam, ſed, ſi res conveniſſet, venturum ſignificabant. jam rem ante diem 27. maji ejuſdem anni conveniſſe, ex illis Latini Latinii ad Andream Maſium epiſtolae, eo ipſo die datae, verbis cognoſcebam: *Manutium ſcito nondum veniſſe* (Romam), *qui tamen brevi profecturus* (Venetiis) *nunciatur: & ſunt jam conditiones hinc inde confectae, perſcriptaeque ſolemni more tabulae*.] adveniſſe eum denique jam Romam ante diem Auguſti menſis nonum intelligebam ex ejus litteris, eo ipſo die ad M. Antonium Muretum, ex urbe in Galliam haud ita pridem profectum, Roma datis: quas Cl. V. Petrus Lazerus, ſodalis contubernaliſque noſter, in ſecundo *Miſcellaneorum* tomo pag. 395. primus an. 1757. vulgavit. per aeſtatem igitur anni 1561. Manutium Romam adveniſſe, deprehendebam.

Unum illud quaerendum mihi ſupereſſe exiſtimabam, quo epiſtolae noſtrae datae certum annum definirem, ut de anno, quo Romae Manutius aegrotaſſet, cognoſcerem. de quo cum diligentius inquirerem, & illius epiſtolas, quae editae circumferuntur, accuratius pervolutarem, nullam in iis incommodae valetudinis ſignificationem ante annum 1566. dari reperiebam. in epiſtola vero decima libri VII. quarto nonas jan. ejus anni data, haec legebam: *Haec ſcripſi in lectulo, cum leviter aegrotarem*: itemq. in proxime ſequenti, data VIII. id. jan. *Negotia nihil ad te ſcilicet: ſtudia vero propemodum jacent, & eo magis, quod valeo parum commode*: denique in epiſt. 13. dat. VIII. id. febr. *Ego ab interitu Pii IV.* (obierat Pius die 9. dec. an. 1565.) *valetudine utor incommoda. ſtomachus, calore deſtitutus, officia concoquendi male fungitur*. nec poſt hanc epiſtolam alia a Manutio data compáret ante diem XIV. Kal. Quint. ut eo toto intervallo aegrotaſſe hominem ſuſpicari poſſimus. & certe diuturno eum morbo laboraſſe, nec niſi ineunte aprili convaleſcere coepiſſe, proditum etiam fuit ab Joanne Franciſco Lombardio in ſuis ad card. Varmienſem litteris, die primo aprilis an. 1566. datis, & in *Tabul. Eccl. Rom.* pag. 414. vulgatis. quae omnia quum viderem, & annum incommodae valetudinis Manutii, Romae commorantis, tam manifeſto tenerem, non dubitabam, quin eodem ipſo anno intra tres priores menſes ſcripſiſſet illa Pogianus: *haberes interdum tu Manutium monitorem lectionis*

& ſcri-

ſcio quomodo requirebam officium epiſtolae, non etiam novum hoc & elaboratum munus duodecim ſudariolorum. tu vero & epiſtola deſiderium meum expleſti, & ad eam addidiſti cumulum hunc humanitatis & liberalitatis tuae. quod ſane munus eſt

& ſcriptionis tuae . . . utinam ſineret hominis incommoda valetudo.

Sed certe errabam. nam, etſi haec praeclare conſtabant, attamen temporis ratio cum aliis quibuſdam epiſtolae hujus ſententiis minime conſentiebat. expendebam illa ſcilicet: *avebam intelligere, quantum proficeres in iſta latine ſcribendi ratione . . . . Tantum paucis menſibus conſequêre, ut te ex aequalibus tuis commoditate & prudentia orationis paucos pares habiturum putem. quod eo majorem in te admirationem efficiet, quo minus hoc judicii laus in iſtam aetatem cadere ſolet.* nonne hanc omnem orationem ad adoleſcentem, ſtudiorum rationem haud ita pridem ingreſſum, in eaque ſedulo ſeſe exercentem, & ſumma ſpectantem ac pollicentem, ſed nondum certe aſſequutum, nec plane maturum, adhiberi manifeſtum eſt? quid illa? *quam rem, quod tu vereris, non modo non impedient graecae litterae, ſed, ſi doctum & intelligentem magiſtrum adhibueris, multum adjuvabunt:* nonne ad hominem, de graecae quidem linguae ſtudio cogitantem, attamen ejus adhuc rudem atque imperitum, ſcripta eſſe intelliguntur? atqui anno illo 1566. non jam amplius adoleſcens Gratianus erat, ſed plane adultus, triginta omnino natus annos, nec in ſtudiorum curriculo verſabatur, ſed, eo jam confecto, Commendono in maximis reip. chriſtianae negotiis, & in graviſſimis ac fere perpetuis ad Ferdinandum ac Maximilianum, romanorum imperatores, & ad Sigiſmundum Auguſtum Jagellonium, Poloniae regem, legationibus occupato, aſſiduam operam atque utilem ſextum jam annum dabat. graecam vero linguam uſque adeo non tum primum addiſcere cogitabat, ut Pogiani ad ipſum litterae exſtent primo januarii die anni 1560. datae, ex quibus conjunxiſſe jam tum illum graeca ſtudia cum latinis appáret: *Ego vero*, inquit, *mi Gratiane, judicio de te meo valde delector, capioque majorem in dies ex tuis literis voluptatem, quod intelligo, te navaſſe operam, qui diligentiam tuam huic impertiveris latine ſcribendi rationi, neque tamen graeca intermittas: utrunque ſane ex ratione, ex veterum exemplis, ex ingenio tuo. itaque mirabiliter laetor, me quoque tibi, quanquam & tua ſponte, & melioribus auctoribus, quam ego ſim, utranque ingreſſus es literarum viam, tamen iſtorum conjunctionis ſtudiorum hortatorem fuiſſe.*

Non igitur potuit Pogiani epiſtola haec, de qua quaerimus, anno 1566. dari, immo ne poſt Kalendas quidem januarias anni 1560. ſiquidem eo die datas ejuſdem litteras illas habemus, quibus ait, Gratianum graeca ſtudia cum latinis jampridem conjunxiſſe, & *mirabiliter laetatur*, eorum ſtudiorum conjunctionis ſe illi hortatorem fuiſſe. hortatoris autem partes nonne ſuſcipere eum videmus in hac ipſa epiſtola? *quam*, inquit, *rem* (facultatem latine & eleganter ſcribendi), *quod tu vereris, non modo non impedient graecae literae, ſed, ſi doctum & intelligentem magiſtrum adhibueris, multum adjuvabunt. nam illinc rerum doctrinam habebis, illinc verborum ornamenta, illinc omnem lepórem & gravitatem orationis &c.* itaque ſcriptam eſſe hanc epiſtolam ante annum 1560. confitendum eſt.

At, non niſi anno 1561. veniſſe Romam Manutium, nec niſi anno 1566. Romae aegrotaſſe illum, ſupra oſtenſum eſt. quo igitur modo in epiſtola, ante

est illud quidem cum re ipsa tum tua etiam causa maximum, veruntamen non necessarium, quia ad me, etsi, quia a te, mihi gratissimum. quare & tibi de eo gratias ago, & epistolam, si judicium meum exquiris, vehementer probo. est enim & latini

ante annum 1560. data, potuerunt illa scribi? *habes consilium meum ... cujus partes tibi notiores fortasse praesens facere possem: genus, quod magis probem, equidem non habeo.* HABERES *interdum tu* MANUTIUM *monitorem lectionis & scriptionis tuae. quod etsi viri vix patitur dignitas, tamen ejus fert humanitas, postulat tui ingenii vis, & sanitas morum. utinam sineret* HOMINIS INCOMMODA VALETUDO!

Rem equidem sic expedio. ex Seripandi literarum, quas die 10. febr. anni 1560. datas supra retulimus, illo loco, *essendomi ritrovato in una congregatione di cardinali & altri prelati avanti nostro Signore, si venne a ragionar di condurr' una stampa in Roma per conto del concilio. Io... non lasciai di proponere & la stampa, & la persona vostra... però alcuni risposero, che di questo* S' ERA PARLATO ALTRE VOLTE. *& che non era stato concluso, perchè voi andavate troppo per l'alto, domandando prezzo fuor di misura*, facile intelligimus, de arcessendo Romam Manutio jam ante eum annum 1560. fuisse actum. ejus rei tractationem in vulgus emanasse, multisque, & in his Pogiano, innotuisse, quid prohibet? is igitur, quum illam conditionem accepturum Manutium existimaret, Romamque quamprimum venturum crederet, potuit, antequam is venisset, ad Gratianum, Patavii anno 1559. studiorum causa commorantem, illa scribere: *habes consilium meum... cujus partes tibi notiores fortasse praesens facere possem... haberes interdum tu Manutium* &c. quae sic licet interpetremur: *Si te Patavio Romam, Gratiane, conferres, & heic studiorum tuorum domicilium constitueres, multo facilius atque commodius praesens viva, ut ajunt, voce, quam absens per litteras, te de studiorum tuorum ratione possem docere. illud etiam tibi studiisque tuis percommode accideret, quod Manutium, qui Romam, publico nomine ad exercendam typographiam honestissima conditione invitatus, arcessitur, posses interdum habere lectionis scriptionisque tuae monitorem. optandum modo est, ut incommoda valetudine, qua conflictari eum audio, levetur, quo & venire quamprimum ei liceat, & te, tu quoque si veneris, erudire.* Nemo negabit, in hanc sententiam accipi commode posse Pogiani illa verba, immo ita esse omnino accipienda, siquidem scriptam esse epistolam ante annum 1560. cum nondum Romam Manutius venisset, negare non possumus.

Jam, ut anno 1559. scriptam statuamus, facit non illa modo patavina eo anno Gratiani, studiorum causa, commoratio, ad quae studia incitanda atque adjuvanda epistolae ratio omnis & cohortatio comparata est, sed etiam Manutii morbus, qui in ea significatur, quemque in eum ipsum annum ex Seripandi litterarum extrema hac particula incidisse intelligi licet: *Della sanità vostra io mi sono molto rallegrato, & rimasto obligatissimo & affettionatissimo all'eccellentissimo Fallopia, il quale mi è paruto veramente quel medico, che, medicando una sola persona, giova a molti. percioché la sanità vostra è per portare sodisfattione & utilità a tutte le persone virtuose, & per dare ogni giorno maggior lume alle buone lettere. così Dio nostro Signore vi accresca ogni giorno sanità, & ogni dì santa & honesta felicità. Di Salerno a gli XI. di Giugno 1559.* Recte igitur videmur Pogiani hanc epistolam, quam primo, iis, quas attulimus, rationibus addu-

ſermonis integritate perpolita, & ornata minime vulgari genere ſententiarum, ordine certe & compoſitione ſic apta, ut mihi videar in ea imaginem agnoſcere maturioris cujuſdam & tanquam exercitatioris facultatis. gratulor igitur tibi vel imitatione,

cti, in annum 1566. contuleramus, certioribus deinde argumentis uſi, contrariaque ſive refellentes ſive explicantes, ad annum 1559. retraxiſſe.

De menſe conſtituendo, repertò jam anno, haud difficile negotium eſt. Saturni quoque die recurrente dari ſolitas publicis tabellariis illa aetate, quemadmodum etiam hac noſtra, Roma Patavium perferendas litteras, ſatis conſtat: undecimus autem Kalendarum dies, in noſtra epiſtola notatus, numquam toto anno 1559. in diem Saturni, praeterquam menſe Julio, incidit; cujus menſis dies viceſimus ſecundus fuit idem & ſaturnius & undecimus ante Kalendas Auguſti.

De Manutii Romam adventu, deque romana, ac diuturna illa quidem, hominis commoratione, & de libris ab eo ibidem editis, quam ob cauſam Venetiis a Pio IV. pontifice max. arceſſitus fuerat, vide, quae laudatus Petrus Lazerus in eumdem illum *Miſcellaneorum* tomum, quem ſupra indicavi, diligentiſſime eruditiſſimeque congeſſit pag. 234. & ſeqq. quibus omnibus confirmandis illuſtrandiſque utiles fore mihi viſae ſunt binae card. Seripandi ad Sirletum litterae, quas, ex codice vatic. 6189. pag. 77. & 78. depromtas, ſubjicio:

I.

Al molto reverendo ſignor monſignor il protbonotario Sirleto, come fratello. a Roma.

IC XC

Molto reverendo monſignore. Io non voglio eſſer muto verſo V. S. come è lei verſo me. Hò nuovamente inteſo, che in Roma ſi è fatta deliberatione, che ſi cominci col nome de Dio la ſtampa della biblia, la qual ſia per trovarſi ben corretta, & in ordine da poterſi ſtampare per natale proſſimo. di quà vedo, che tutto l'honore di queſta ſanta, neceſſaria, & fatigoſa impreſa, ſarà voſtro; del quale havend'io zelo, non ho voluto celarvi un mio penſiero; tanto più, che tutti queſti dotti & reverendi prelati, i quali ſi trovano convenuti quà, ſperano & tengono di certo, che la parità de i libri, che uſciranno da quà avante da queſta nuova ſtampa di Roma, habbi à confundere gl' heretici più che non han fatto tanti volumi, quanti ſin'hoggi ſono ſtati ſcritti & mandati in luce contra di loro. a me parrebbe, che coteſta biblia, avante che ſi metteſſe mano à ſtamparſi, ſi confrontaſſe con una, qual' io viddi nella libraria di Urbino, ſcritta à mano, de tutte le lingue, la qual certo mi piacque in modo, ch' io non mi ricordo haver mai viſto in vita mia libro di tanta riverenza & tanta maeſtà. ſono ſicuro, che vedendola ne ſentirete conſolatione, & non vi parrà ſtranio queſto mio penſiero, il qual ho ſcritto à fine che, havendoſi a cominciare queſta buon'opra ragionevolmente dalla parola di Dio, rieſchi la biblia di tanta perfettione, quanta non ſi poſſa deſiderar maggiore. Credo, che vi ricordiate quel che altre volte v'ho detto d' un libro, ch'io havevo del cardinal Egidio, ſcritto a mano, che mi fù tolto da non sò chi, & poi fu comprato in campo di Fiora per la ſanta mem. di papa Marcello, il qual per ſua benignità m' haveva promeſſo di farmene gratia, & voi ancor dopo mi prometteſte di farmelo ricuperare. hora che n' havrei molto biſogno, vengo a pregarvi ſtrettamente, che vi piaccia far'opra, per via. o del fratello, o del nipote di quell'anima benedetta, ch'io lo rihabbi, non mancando d'uſarci ogni induſtria & diligenza, come ſono certo che farete. &, quando vi

ne, vel dono praestantis ingenii, vel utroque: quo duce, comite diligentia, tantum paucis mensibus consequére, ut te ex aequalibus tuis commoditate & prudentia orationis paucos pares habiturum putem. quod eo majorem in te admirationem efficiet, quo minus haec judicii laus in istam aetatem (*b*) cadere solet. quam rem, quod tu vereris, non modo non impedient graecae literae, sed, si doctum & intelligentem magistrum adhibueris, multum adjuvabunt. nam illinc rerum doctrinam habebis, illinc verborum ornamenta, illinc omnem & lepórem & gra- b

vi sia dato, siate contento consignarlo al padre maestro Agostino Fivizano in santo Agostino. Del reverendo decano di Vienna, hora vescovo di Alife, desidera haver nuova, & saper la cagione perchè non è comparso quì, ove è sommamente desiderato. Del resto, purchè V.S. reverenda stia sana, non mi curarò, che perseveri nella solita mutità: ma ben la priego, che nelle sue orationi si ricordi di me.

Trento il 6. di Novembre LXI.

De V.S. reverenda

Fratello card. Seripando.

I I.

Al molto reverendo monsignor come fratello, monsignor il prothonotario Sirleto. a Roma.

IC XC

Molto reverendo monsignor. Molte volte ho conosciuto & me sono persuaso fermamente d'esser amato da voi. ma nel leggere la lettera, che ultimamente m'havete scritta nella materia delle stampe, par che me ne sia assicurato, vedendo che non havete perdonato nè alle vostre indispositioni, nè all'affetto, qual'havete alli studij, per consolarme con una lunga & dolcissima lettera. Dio ve ne remuneri, perchè in questo luogo, ove mi truovo, ogni intertenimento, che mi svia da i pensieri melanconici, per le cose che vediamo in questi tempi, è per giovarmi mirabilmente.

Quanto alle stampe i vostri pensieri sono di tutta perfettione, & tengo fermo, che dalle mani vostre non possa uscir cosa, che non sia per esser approbata da tutt'i buoni giuditij. & certo, poichè s'è posta mano a questa honorata & utile impresa, bisogna che v'affatichiate tutti a far che rieschi con laude & salute d'ogn'uno. Mi farete segnalato piacere, usando diligentia, acciò che io possa sapere, se quel libro d'Egidio è ricuperabile; & con questa occasione farete contento salutare in mio nome il signor Herennio, & ancora, accadendovi, il signor suo padre. In me non morirà mai la memoria del debito, qual'ho con tutti loro, per la causa, che voi sapete: per la quale ho visto con gran piacere fin quì monsignor il patriarcha hierosolimitano, & con molto maggior piacere il vedrò per l'avvenire, giovandoli quanto le forze mie si stenderanno, per havermene voi dato nella vostra lettera ricordo. State sano, & pregate la bontà di Dio, che non ci tratte secondo che noi meritiamo; salutando in mio nome monsignore Phaerno. Di Trento. il 24. di novembre del LXI.

Di V.S. molto reverenda

Fratello card. Seripando.

De Aegidiano volumine, de quo agit in his litteris Seripandus, agitur etiam ab eodem in quattuor illis epistolis, quas in adnotationibus ad Pogiani orationem in funere Marcelli II. protulimus pag. 120. & seqq.

(*b*) Agebat tum Gratianus aetatis annum tertium sive quartum supra vicesimum.

& gravitatem orationis : quicquid eminet in Cicerone , id totum a graecis esse, intelliges; e quorum fontibus cum ille profluxerit, inde geminam hanc laudem, Cicerone auctore & adjutore, facile hauries. habes consilium meum, idest institutum tuum, cujus partes tibi notiores fortasse praesens facere possem; genus, quod magis probem, equidem non habeo. haberes interdum tu Manutium monitorem lectionis & scriptionis tuae. quod etsi viri vix patitur dignitas, tamen ejus fert humanitas, postulat tui ingenii vis, & suavitas morum. utinam sineret hominis incommoda valetudo! sed si ille te erudiendum susciperet, nae tu cujusquam praeterea consilium aut operam non desiderares. Vale. Roma. xi. Kal.

JULII POGIANI
EPISTOLAE

CARDINALIUM CONCILII TRIDENTINI INTERPRETUM NOMINE

SCRIPTAE AB OCTOBRI ANNI M. D. LXIV. AD SEPTEMBREM ANNI M. D. LXVIII. (*a*)

I.
Episcopo Salamantino. 1. oct. 1564.

PERILLUSTRIS ac reverendiss. domine. Renunciatum est sanctissimo domino nostro, amplitudinem tuam reverendissimam pro suo episcopali officio visitare voluisse prioratum quendam equitis hierosolymitani; cum illi equites propterea visitandi non sint ab ordinariis, quod & praeceptores sunt, non autem commendatarii, & habent capita ac principes sui ordinis, qui illo fungi debeant

(*a*) De cardinalium concilii tridentini congregatione, quam dicunt, a Pio IV. pont. max. instituta, deque Pogiano ejusdem congregationis litteris scribendis adhibito, vide Gratiani nuncupatoriam epistolam, secundo hujus operis volumini praefixam, pag. LIII. & volumen IV. pagg. 17. 55. 60.

Eas ego litteras ex eo codice summa fide descripsi, quem in ejusdem congregationis tabulario adservari, cujusque describendi copiam ab amplissimo tum praesule, nunc S R. E. cardinale Josepho Alexandro Foriettio mihi humanissime factam, alibi dixi.

Quo tamen in codice nullae usquam litterae, Pogiani ipsius manu scriptae, comparent. universas imperitus nescio quis, certe non satis accuratus ac diligens, librarius scripsit; cujus insigniores mendas ita in edendo sustuli, ut, quid ante in manuscripto fuerit, non occuilarim.

In quo eodem codice quum unius ejusdemque epistolae saepe duo, aliquando tria, nonnnmquam etiam quattuor exempla, non usquequaque sibi invicem respondentia, repererim, quidquid in iis variae lectionis fuit, de eo quoque monitos lectores voiui. quod idem

beant munere visitandi: quemadmodum sancitum est tridentini concilii cap. xx. sess. xxv. Quare mihi mandavit ejus sanctitas, ut de re amplitudinem tuam reverendissimam admonerem, quae, pro sua prudentia ac pietate, cognito equitum jure, desistere volet a sententia visitandi eum prioratum, nisi is forte (*b*) conjunctam habeat curam exercendi, praebendique sacramenta. Quod si, salvis concilii decretis, aliquid est, quod praeterea existimet amplitudo tua reverendissima in isto visitandi officio ad suum episcopale jus pertinere, ejus sanctitatem tota de causa & ratione faciet certiorem: cui ego studium & operam meam deferens incolumitatem & salutem precor. VII. octobr. M.D.LXIV.

idem feci in aliorum quorumdam earumdem epistolarum exemplorum varietatibus, quae exempla partim in Gratiani mss. collectaneis, partim in tribus codicibus, primo vaticani secretioris tabularii, altero bibliothecae vaticanae, tertio barberinianae, reperta a me atque consulta sunt. quas varietates sine ulla certa cujusque codicis designatione satis habui sic indicare *al.* hoc est, *alibi*, sive *alio* in codice.

Non omnes autem hujus ipsius codicis epistolae omnium cardinalium, concilii tridentini tum interpretum, nomine datae sunt: nonnullae enim occurrunt privato alicujus ex iis nomine scriptae, cardinalium nimirum (nisi forte conjectura me mea fallit) Caroli Borromaei sub Pio IV. & Michaëlis Bonelii sub Pio V. quorum utrique Pogianus privatam quoque operam in scribendis litteris locarat.

Ipsas vero illae litterae, universi cardinalium interpretum coetus sententiam continentes, non omnium tamen verbis loquuntur, sed unius, ejus nimirum, qui reliquis in eo coetu praesidebat: quem quidem ego Joannem Moronum, episcopum tusculanum, fuisse puto, eum, qui concilio ipsi tridentino proxime praefuerat, quique in *Motu proprio* Pii IV. *per quem deputantur octo reverendissimi cardinales, qui faciant observari reformationes, ab ipso editas, nec non decreta sacri oecumenici & generalis concilii tridentini*, priore loco nominatur.

Hisce ego litteris, tantorum tanti concilii interpretum nomine datis, ac publice scriptis, nullas mihi, privato scilicet, minimaeque facultatis, nullius vero auctoritatis homini, neque interpretationes neque adnotationes, religionis reverentiaeque erga eas causa, esse adscribendas duxi.

(*b*) *fortasse* exempl.

II.

8. oct. 1564.

Episcopo Bossanensi, & Episcopo Usellensi.

Reverendissime domine. Cum apud sanctissimum dominum nostrum multi de amplitudine tua quererentur, quod tertiam partem fructuum praebendarum ac dignitatum in iis etiam ecclesiis, quarum essent tolerabiles quotidianae distributiones, ipsis attribueret distributionibus, jussit ejus sanctitas, moneri eam, ut videret, ne discederet a praescripto ac formula concilii tridentini, quae consignata est cap. III. sess. XXI. Ea enim

est

est summa illius capitis, *ut ejusmodi fructus tantum assignentur distributionibus in iis locis, ubi illae aut nullae sunt, aut ita tenues, ut facultatem praebeant negligendi*. itaque, si verae sunt, quae a multis ad sanctissimum dominum nostrum delatae sunt querimoniae, volet amplitudo tua ab instituto discedere. sin vero res aliter se habet, debebit de re ipsa & causa ad ejus sanctitatem diligenter perscribere. quo facto & ei gratum faciet, & ipsa suo fungetur officio: quam Deus salvam & incolumem servet. VII. octobr. M. D. LXIV.

III.

Archiepiscopo Salernitano.

14. oct. 1564.

Reverendissime domine. Prompta & ardens pietas reverendissimae amplitudinis tuae, & antea cognita, & postea ternis ad me ejus literis mihi maxime perspecta, responsi celeritatem postulabat. verum res ipsae, de quibus ad me retulit, huic literarum officio moram attulerunt. cum enim, jussu sanctissimi domini nostri, agendum esset de capitibus harum quaestionum in congregatione cardinalium, qui executioni concilii praepositi sunt, necessariam habuit rerum explicatio tarditatem. quare, ut primum facultas data est, ex ejus sanctitatis auctoritate ad reverendissimae amplitudinis tuae postulata respondeo. Primum igitur sacras virgines, piratarum excursionibus, & maleficorum hominum injuriis propositas, ut scribit, in tuto illo ejusdem ordinis urbano monasterio collocare potest; praesertim cum id conveniat cum sacrosanctis tridentini concilii decretis. virgines autem ipsas distribuere pluribus urbanis monasteriis, dum proprius earum domicilii locus aedificetur, quia id decretum non est a concilio, propterea minime committendum videtur. Quod ad puellas attinet, quae in monasteriis educantur, neque dum sacro vestitu indutae sunt, quo minus ibidem retineri possint, censent patres, id concilii interdicto comprehensum non esse. quod si aut instituta sacrorum, quibus initiandae sunt, aut moris aliqua formula forte non permitteret id, quod concilium fieri minime vetat, amplitudo tua reverendissima pro sua prudentia sequi poterit, quod vel illius religionis vel institutorum ratio praescripserit. Quod scribit de sacro loco, qui ad aedificium, seminario assignandum, videtur aptissimus, probatur istud consilium sanctissimo domino nostro, modo de sententia civitatis, & eorum, quorum privatim interest, res agatur. Beneficium, quod in ejus dioecesi vacavit

proximo menſe februario, niſi ad hanc diem in quempiam collatum ſit, placet ejus ſanctitati, ut ſeminario attribuatur. Quod quaerebat, num pie legi poſſet ille ſcriptus liber archiepiſcopi bracarenſis, ſciat, inſtitutum eſſe conſilium theologorum, qui eos inſpiciant libros, qui nominatim in indice non ſunt comprehenſi. quare curabo, ut in primis hunc librum legant, quo ejus optimae voluntati primo quoque tempore ſatiſfiat. Reliquum eſt, ut ſciat amplitudo tua reverendiſſima, pium iſtud ſtudium, curam ac diligentiam ſingularem, cum in quaerenda ac tuenda ſalute eorum, quos ſuae fidei prudentiaeque commiſſos habet & commendatos, tum in iis ſervandis & colendis, quae a ſacroſancto concilio ſancita ſunt, in ore & in amore eſſe ſanctiſſimi domini noſtri. Ego vero ejus vere epiſcopalem animum ſanctumque officium proſequens iis, quibus debeo, laudibus, eidemque ſtudium & operam meam ex animo deferens, Deum precor, ut ipſam ſalvam & incolumem ſervet. XIV. octobr. M. D. LXIV.

I V.

25. oct. 1564.

Archiepiſcopo Brunduſino.

Reverendiſſime domine. Abbatiſſa monaſterii ſanctae Mariae ad Brunduſium, quod amplitudo tua reverendiſſima, freta octavo capite XXV. Seſſ. ſacri concilii tridentini, praeſefert habere ſe jus adminiſtrationis bonorum ac fortunarum ejus monaſterii, a ſanctiſſimo domino noſtro auxilium imploravit. quamobrem ejus ſanctitas mihi mandavit, ut ad te ſcriberem, hanc eſſe illius capitis ſententiam: Quae monaſteria ſunt immunia apoſtolico indultu aut privilegio, quod attinet ad ſpiritualium rerum rationem, eſſe in poteſtate ordinarii; reliquam autem bonorum curam ad ejus gubernationem non pertinere. quod ſi quid incommodi in ſacras res invectum ſit, aut aliquid hujus generis mala conſuetudine depravatum, praecipuas eſſe partes ordinarii veteribus illorum locorum inſtitutis conſulere, & religionis incolumitati providere. Quare, quemadmodum amplitudo tua, pro ſua pietate atque prudentia, nullam proprii officii partem a ſe deſiderari patietur, ſic, omiſſa iſta alieni muneris cura, ſacris illis virginibus iſtud negotium ac moleſtiam deſinet exhibere: quam Deus ſalvam & incolumem ſervet. VIII. Kal. novembr. M. D. LXIV.

V.

V.

Cardinali Lotharingiae. (a)

a

Illustrissime & reverendissime domine mi colendissime. Canonici verdunenses, expositis per supplicem libellum difficultatibus ac periculis, in quibus assidue versantur ob imminentem in bona fortunasque suas effraenatam haereticorum cupiditatem, si decreto concilii tridentini de parochialibus sibi parendum sit, praesertim imminutis, propter bella superiorum temporum, praebandarum fructibus, se necessariis sumptibus sufficere non posse, affirmant. quare a sanctissimo domino nostro auxilium tali suo tempore petierunt. petitio autem haec est, ne canonici verdunenses, qui parochialem in ista dioecesi, vel ejus finibus, habeant, in canonicatu residentes, ac praeposito suae parochiali idoneo & illi populo accepto sacerdote, modo ipsi tertio quoque mense visitent, quam obtinent, parochiam, in parochia cogantur residere; neve ea propterea privari possint, aut ejus fructibus. itaque, iis cognitis, ejus sanctitas jussit, me ad amplitudinem vestram illustrissimam literas dare, quibus, pro amplissimo isto, cui praeest, officii munere, tota de re sententiam & voluntatem ejus exquirerem. de quo etiam scripsi (b) ad episcopum verdunensem, simulque ab eo petii, me ut doceret de his omnibus, an illa sic se habeant, ut canonici exposuerunt; & an ita longe absint a cathedralibus parochiales, ut utriusque officii munere fungi non possint; & an ita multi sint, qui parochialibus praesunt, ut, si in illis potius resideant, quod ratio videtur postulare, in cathedrali divinus cultus magnum detrimentum accipiat; & quanti omnino sint annui praebendarum & parochialium fructus. Quamobrem rogo amplitudinem vestram illustrissimam, me ut tota de hac ratione velit admonere: quam Deus salvam & incolumem servet. v. Kal. novembr. M. D. LXIV.

28. oct. 1564.

b

(a) *Lotharingiae* exempl.

(b) Exstant, quae heic significantur, ad verdunensium episcopum litterae in eod. Congreg. Concil. pag. 5. b. iisdem, quibus hac ad card. Lotharingum, plane verbis perscriptae.

VI.

Ministro Provinciae Bosniae.

1. nov. 1564.

Reverende in Christo pater. Laudo diligentiam ac pietatem tuam, quod vigiles in obeundo tui officii munere, nec patiaris, desertores vestri ordinis occultos & ignotos ad nos

pervenire. verum ſic habeto, nemini cujuſquam ordinis Romae mandari epiſcopatum aut ejus generis honorem aliquem, niſi venerit ornatus aliqua certa teſtimonii fide & auctoritate eorum, a quibus commendari debet. quare, ſi venerint frater Antonius Paulus de Soteſca, & ejus ſocius, quando eos ex vobis nefarie exiiſſe ſcribis, intelligent, ſe ad id praemium properaſſe, quod eorum merita poſtulabunt. Kalendis novembr. M. D. LXIV.

VII.

24. nov. 1564.

Archiepiſcopo Calaritano.

Reverendiſſime domine, uti frater. Queſtus eſt per ſupplicem libellum Petrus Carta, canonicus galtellinenſis de amplitudine tua reverendiſſima, quod eum cogere velles, ut unico illo, cui praeeſt, canonicatu cederet, quoniam ejus pater presbyter, quem jam triennium e vita migraſſe affirmat, in eadem eccleſia canonicatum obtinuerit. quare, juſſu ſanctiſſimi domini noſtri, reverendiſſimam amplitudinem tuam moneo & hortor, ut, quando Petrus iſte, patre etiam ante concilium mortuo, non tenetur eo tridentini concilii decreto, quo pater & filius in eadem eccleſia beneficium obtinere prohibentur, pro tua prudentia ac pietate deſinas illi hanc moleſtiam exhibere: quam Deus incolumem & felicem ſervet. VIII. Kal. decembr. M. D. LXIV.

VIII.

a

Epiſcopo Algarenſi. (a)

2. dec. 1564. Reverendiſſime domine. Supplicavit ſanctiſſimo domino
b noſtro auxilii cauſa Franciſcus (b) Gavinus, decanus algarenſis & canonicus biſerchienſis, quod urgeatur ab amplitudi-
c ne tua, ut altero (c) cedat canonicatu ex decreto ſacri tridentini concilii, quoniam, cum ſint ſingulis canonicatibus ſingulae adjunctae parochiae, in eadem cauſa ſit, in qua ſunt ipſae parochiae, quae tantummodo ſingulae a ſingulis teneri poſſunt. verum, quia declaratum eſt a ſanctiſſimo domino noſtro, tantum id valere & ſervandum eſſe in iis dignitatibus, quibus a principio conjuncta fuit cura animarum, decanus autem iſte affirmet, ab initio curam annexam non fuiſſe, ſed deinceps, &, ut

(a) al. *Uſellenſi*.
(b) al. *Michaël Deſſi, decanus & canonicus uſellenſis & terralbenſis, quod &c.* al. *Jacobus Spiga, decanus & canonicus terralbenſis, quod &c.*
(c) al. *terralbenſi*. al. omitt.

ut ajunt, ex post facto adjunctam esse, si res ita est, debebit amplitudo tua, pro sua prudentia de sententia decedens, decano molestiam non exhibere. Vale (*d*) in domino. IV. non. decembr. M. D. LXIV. *d*

(*d*) al. *cui me ex animo commendo*. XVI. dec. M. D. LXIV.

I X.

Nuncio Venetiarum.

2. dec. 1564.

REverendissime domine. Cum hic actum esset de controversia, quae est veneto patriarchae cum fratribus Salvatoris istius urbis, utrum videlicet ab ipso patriarcha visitandi sint, nec ne, jussit sanctissimus dominus noster, amplitudinem tuam tum patriarchae tum conventus causam diligenter cognoscere, in primisque an conventus iste sit caput ordinis; interea vero curare, ut nihil in hac causa novetur. quare amplitudo tua, re cognita atque perspecta, me de omnibus accurate certiorem faciet. Deum precor, ut te in pristinam valetudinem restituat, salvumque conservet. IV. non. decembr. M. D. LXIV.

X.

Episcopo Vercellensi, Nuncio Venetiarum.

2. dec. 1564.

REverendissime domine. Qua in causa dissensio sit veneti patriarchae, & episcopi Clugiensis, cognoscet amplitudo tua ex ipsius episcopi literis, quarum exemplum ad te mittimus. itaque, jussu sanctissimi domini nostri, dabis operam, ut intelligas, quod ejus rei jus habeat patriarcha, studebisque, quantum poteris, eos in concordiam reducere. re autem confecta, vel, si id minus poterit, diligentissime cognita, ad me omnia perscribes: quam Deus valentem reddat, & incolumem tueatur. IV. non. decembr. M. D. LXIV.

X I.

Episcopo Dertusensi.

9. dec. 1564.

REverendissime domine. Quod tuis ad sanctissimum dominum nostrum literis ejus vicariam Jesu Christi & summam in terris potestatem agnoscis ac veneraris, laudat sua sanctitas, & patria charitate complectitur piam istam episcopalis officii religionem; qui, tali testimonio cum sacrosancto illi capiti pri-

primarium tribuis honorem, praeſtantis iſtius membri comprobas dignitatem. Quod autem conqueſtus es, parochias eſſe capitulis unitas, te ſcire vult ejus ſanctitas, poſt ſacri concilii confirmationem, ipſius auctoritate nihil ejuſmodi permiſſum fuiſſe. Quod petis, ut omnino reſcidantur, quae adhuc factae ſunt ejus generis uniones, putat ſua ſanctitas, te, conſiderata re diligentius, pro tua prudentia tibi perſuaſurum, non eſſe aequum lege tolli eas, quae ante latam legem conſtitutae ſunt, niſi forte intra quadrageſimum annum factae uniones id habeant vitii, quod a ſancta ſynodo ſeſſ. VII. cap. VI. notatum eſt. nam in illis ex decreto concilii agere poterit amplitudo tua. De cautione in poſterum adhibenda, confidit ſanctiſſimus dominus noſter, ſibi in optima voluntate non defuturum ſalutare conſilium ab ejus benignitate, cujus providentia in univerſae eccleſiae apoſtolica ſede collocatus eſt. Communibus autem diſtributionibus cum optime cautum ſit a tridentino concilio, nihil praeterea requirendum videtur, niſi ut decreta ſerventur. Reliqua eſt calumnia eorum, quos ſcribit amplitudo tua, pecunia ſua confiſos, mihi etiam labem aſpergere conari. qui, ſi actiones meas inſpexerint, nihil a me commiſſum intelligent, quamobrem pecuniae ſpe ſibi quicquam de mea voluntate polliceri poſſint. quare, etſi conſcientia fretus aequo animo fero, propter juſtitiam in me falſo iſta conferri, tamen doleo eorum cauſa, qui in illud peccant Dei interdictum: *Non eris criminator, neque ſuſurro in populis.* maxime igitur pertinet ad officium etiam & ad exiſtimationem amplitudinis tuae, eos, ut facis, non ſolum exemplo, ſed verbo a perdita pecuniae fiducia & obtrectandi conſuetudine deterrere. Vale in domino. VIIII. decembr. M. D. LXIV.

X I I.

16. dec. 1564.

Archiepiſcopo Salernitano.

REverendiſſime domine. De beneficio S. Mariae Petraſani proximis meis literis (a) ſcripſi ad reverendiſſimam amplitudinem tuam ſententiam ſanctiſſimi domini noſtri in haec verba: *Beneficium, quod in ejus dioeceſi vacavit proximo menſe februario, niſi ad hanc diem in quempiam collatum ſit, placet ejus ſanctitati, ut ſeminario attribuatur.* nunc, cum illud beneficium ante id tempus alteri datum eſſe conſtet, videtur aequum eſſe, eum jure ſuo frui, in quem antea collatum fuit. itaque amplitudo

(a) Datis die 14. oct. quas habes ſupra pag. 337.

tudo tua reverendissima, pro sua prudentia ac pietate, re diligenter considerata, illud efficiet, quod jus ac justitia postulat: cui Deus grata omnia & salutaria concedat. XVI. decembr. M. D. LXIV.

X I I I.

Eidem. 17. jan. 1565.

Reverendissime domine. Jussu sanctissimi domini nostri, exposita est postulatio literarum amplitudinis tuae reverendissimae de praebendae vacatione in congregatione illustrissimorum cardinalium, quos ad explicandas, quae oriri possint in decretis sacri tridentini concilii, dubitationes in consilium adhibuit sua sanctitas, & simul cognita sunt remedia, quae afferuntur a capitulo salernitano. quare, visis utrisque rationibus, & diligenter consideratis, ejusdem sanctissimi domini nostri jussu, mitto amplitudini tuae reverendissimae in his literis inclusas quatuor has conditiones, quas afferunt canonici, ut, aliqua ex eis accepta, res, ut debet, pie placideque transigatur. sed, quoniam amplitudini tuae reverendissimae, pro sua pietate ac prudentia, in hac optione, quae ei ad eligendum datur, pergratum erit intelligere quid ipsi sanctissimo domino nostro potissimum eligendum esse videatur, sciat, ejus sanctitatem, de illustrissimorum patrum sententia, duas posteriores conditiones, ut aequiores & commodiores, probare. itaque amplitudo tua reverendissima, re cognita, cum utram voluerit, vel ultimam vel penultimam, conditionem, vel si quid praeterea, quod ei commodius eligendum videatur, elegerit, faciet me de sua sententia certiorem, ut eam ad sanctissimum dominum nostrum referre possim: cui Deum benignum & propitium precor. XVI. Kal. febr. (a) M. D. LXV.

(a) *martii* exempl. Emendationem petivi ex epist. *Quas literas* d. 15. mart. data, haud ita multo post recensenda: in qua hae ipsae litterae datae dicuntur XVI. *Kal.* non *mart.* sed *febr.*

X I V.

Cardinali Lotharingiae. (a)

Illustrissime & reverendiss. domine mi colendiss. Quem tullense ac metense capitulum sanctissimo domino nostro deferendum curaverunt supplicem libellum, ejus exemplum ad amplitu- 29. jan. 1565.

(a) *Lotheringiae* exempl.

plitudinem tuam illustrissimam mitti jussit sua sanctitas, simul & eadem de re exempla literarum utriusque civitatis episcoporum; ut, quemadmodum antea fecit in petitione (b) verdunensium, quorum fere fuit eadem ratio postulationis, sic nunc de horum postulatis & postulatorum causis ab ea, quae universam rem & causam optime novit, sententiam & rationem exquireret. quae igitur de metensibus & tullensibus scire cupit ejus sanctitas, sunt eadem illa, quae de verdunensium canonicorum postulatione scripta sunt ad amplitudinem tuam illustrissimam v. Kal. novembris: an videlicet verae sint illae causae, quas afferunt; an ita longe absint a cathedralibus parochiales, ut utriusque officii munere fungi non possint; an ita multi sint qui parochialibus praesunt, ut, si in illis potius resideant, quod ratio videtur postulare, in cathedrali divinus cultus magnum detrimentum accipiat; & quanti omnino sint annui praebendarum & parochiarum fructus. quare gratissimum fecerit sanctissimo domino nostro, si tota de re quamcelerrime ad me perscripserit. nam & ejus literas, & episcopi verdunensium, a quo idem quaesitum est de ejus canonicis, vehementer expectamus. Deus amplitudini tuae illustrissimae grata semper & salutaria largiatur. IV. Kal. febr. M. D. LXV.

(b) Vide epist. *Canonici verdunenses* d. 28. oct. 1564. pag. 339.

X V.

29 jan. 1565.

Archiepiscopo Caesaraugustano.

Perillustris ac reverendissime domine. Ex literis amplitudinis tuae reverendissimae, x. novembris datis, sanctissimus dominus noster, pietatem & observantiam tuam erga sanctam sedem libentissime recognoscens, praeclarum istud animi studium ac diligentiam in exequendo sacro concilio tridentino paterna charitate & commendatione prosequitur. est vero suae sanctitatis in eo defixa mens, ut ipsius concilii salutaria decreta omnino serventur, & in mores inducantur. De mora autem ista peragendi provinciale concilium benigne excepit excusationem amplitudinis tuae, & eam vehementer hortatur, ut, sublatis jam, si non omnibus, certe ex magna parte causis istius tarditatis, curet primo quoque tempore celebrandum provinciale concilium. Quod vero cognitum est ex aliis literis amplitudinis tuae de varietate librorum concilii, qui istuc afferuntur, mittit tibi sua sanctitas concilii tridentini romanum exemplar,

plar, emendate & fideliter impressum; cui solemne plumbum adhiberi jussit, ut intelligas, probatum & authenticum esse: ac quemadmodum in hoc libro impressa sunt omnia, sic ea servari jubet sua sanctitas. caeterorum autem concilii tridentini librorum, qui aliis quibuscunque formis excusi sint, si in verbis sententiaque differant a romano exemplari, totidem exempla ad se mitti cupit sua sanctitas, quot illa sunt genera, quae varie leguntur; ut, cognito erroris ac depravationis fonte, ex salutari semente, Deo adjuvante, pestilentes zizaniae radices evellantur. Deus amplitudinem tuam reverendissimam perpetuo suae gratiae munere complectatur. XV. Kal. febr. M. D. LXV.

X V I.

Vicario Pharensi. 29. jan. 1565.

Reverende pater. Praesbyter Paulus de Pace per supplicem libellum a sanctissimo domino nostro auxilium imploravit, quod a pharensi capitulo exturbetur ex pharensi ecclesia, in qua ipse octo jam annos in supernumerarium canonicum, consentientibus etiam capitulo & ordinario, admissus sit, & ex eo tempore inservierit, & pater ejus, qui in eadem ecclesia canonicatui praefuerit, decem & octo ab hinc annis sit mortuus. quare, cum sua sanctitas declaret, ipsum presbyterum Paulum minime comprehensum esse sacro concilii canone, quo filii illegitimi a beneficiis arceantur, quae in ecclesia sunt, in qua fuit eorum pater, quod ille canon ad eos pertineat, qui, mortuo patre, beneficium in eadem ecclesia volunt impetrare, hic vero jam diu impetraverit, neque id agat, ut novum beneficium obtineat, sed ut, quod obtinuerit, ejus fructibus & praebenda, quae omnino saecularis est, uti possit: debebit aequitas & prudentia tua curare, ut hic presbyter Paulus, si inde ejectus est, restituatur, &, in posterum liber a molestia capituli, jure acquisito sui canonicatus quiete ac tranquille fruatur. Vale in domino. IV. Kal. febr. M. D. LXV.

X V I I.

Episcopo Ampuriensi. 29. jan. 1565.

Reverendissime domine. Renunciatum est sanctissimo domino nostro, velle amplitudinem tuam, mutata episcopali sede, transferre eam in exiguum quoddam castellum, quod *Aragonès* appellatur. quare, omissis nunc, quae afferuntur de incom-

incommodo, & parum digno episcopali ecclesia, istius castelli domicilio, tantum ab amplitudine tua peti jussit sua sanctitas, qua ratione & auctoritate freta ab antiquo ecclesiae loco in istud castrum cathedralem sedem traducendam existimarit. quamobrem erit officii ac prudentiae tuae, quomodo se res habeat, vere perscribere, & interea, quod ad hanc translationem faciendam attinet, nihil novi, ut par est, inconsulta sede apostolica attentare: cui salutem & incolumitatem precor. IV. Kal. febr. M. D. LXV.

XVIII

29. jan. 1565.

Episcopo de Cava.

Reverendissime domine. Sanctissimus dominus noster, cognitis supplicibus postulatis hominum casalis de Molina, pium & honestum eorum desiderium dignum judicat, quod studio & gratia debeat adjuvari. itaque jussit, hortari amplitudinem tuam per litteras, ne in illo sacello S. Mariae de Ponte missam celebrari prohibeas, salvo tamen jure parochiae, quod se isti homines semper tueri, & debita ei commoda nulla ex parte imminuere velle, confirmant. IV. Kal. febr. M. D. LXV.

XIX.

30. jan. 1565.

Episcopo Auriensi.

Reverendissime domine. Significatum est sanctissimo domino nostro & publicis istius civitatis notarii literis & testimoniis, Bartholomaeum Gonzalez, presbyterum dioecesis auriensis, cum in ejus favorem Petrus Albarez de Belmonte in manibus suae sanctitatis renunciare vellet parochialem ecclesiam sanctae Mariae de Toën, petiisse ab amplitudine tua, ut se examinari, & examinatorum de se judicium obsignatum cum publica auctoritate sibi dari juberet, quo sanctitati suae constaret, eum esse idoneum, qui illi beneficio praeesset: verum amplitudinem tuam restitisse, & illud ex decreto concilii tridentini protulisse, *cum parochialis ecclesiae vacatio etiam per resignationem contigerit, tunc quoque, examine in concursu facto, illum a te deligendum, quem ei curae administrandae aptiorem judicaveris*. quare jussit sua sanctitas, scribi ad te, in quam sententiam decretum illud concilii accipiendum esse videatur, se jamdudum declarasse: nempe, cum in manibus sanctitatis suae fiat resignatio in favorem certae personae, quoniam eo casu verba concilii non videntur convenire, cum neque proprie beneficium vacare dicatur, ante-

tequam alteri acquiratur, neque in eo statim possit deputari vicarius, idcirco tunc necessarium non esse examen per concursum, sed satis esse resignatarium ab examinatoribus, in synodo deputatis, simul cum ordinario probari idoneum. quae cum ita sint, debebit amplitudo tua honestae eorum petitioni satisfacere, quibus concilii mens ita a sanctissimo domino nostro declarata suffragatur: quam Deus salvam & incolumem servet. III. Kal. febr. M. D. LXV.

X X.

Episcopo Albae.

9. febr. 1565.

REverendissime domine. Cum mihi nunciatum esset de dubitatione amplitudinis tuae, quae suspicaretur, a sacro concilio tridentino prohibitum esse, ne puellae educationis causa in monasteria recipi possent, pro hujus officii loco meas partes esse duxi pietatem & prudentiam tuam, quomodo se res habeat, admonere. scito igitur, illustrissimos patres, quos ad explicandas, quae oriri possint, dubitationes in concilii decretis sanctissimus dominus noster in consilium adhibuit, censere, comprehensum non esse interdicto concilii, quominus hujusmodi puellae in monasteriis haberi aut retineri possint, nisi forte ratio aliqua aut institutum religionis illius monasterii prohiberet id, quod sacrum concilium fieri minime vetat. quod si non adversatur vetus consuetudo aut ratio ordinis illarum monialium, non dubito, quin sapientia ac pietas amplitudinis tuae libenter sic accipiat hanc sacri concilii mentem, quemadmodum eam sanctissimus dominus noster de illustrissimorum patrum sententia declaravit: cui Deus jucunda omnia & salutaria concedat. VII. idus febr. M. D. LXV.

X X I.

Episcopo Politiano.

10. febr. 1565.

REverendissime domine. Recitatis in congregatione sacri concilii literis (a), quibus quaeris, an bona, quae a quondam Francisco de Rubeis, politiano cive, relicta pauperibus, deinde conversa ad educationem & christianam institutionem miserabilium puerorum (b) cujusdam collegii, quo postea sublato, tandem ad hospitale S. Christophori ea lege pervenerunt, ut ei darentur, qui ad pristinum pietatis usum & officium ea confer-

(a) Al. *literis a quodam Francisco &c.* (b) Al. omitt.

ret, ſeminario, iſtic inſtituto, attribui liceat, praeſertim cum id decreto ſacri tridentini concilii conſentaneum eſſe videatur: illuſtriſſimi cardinales ſacrae congregationis reſponderunt, per
c idem illud concilii (c) decretum bona ea iſti ſeminario attribui licere, & jam applicata cenſeri. itaque, ex ſanctiſſimi etiam do-
d mini noſtri auctoritate (d), qui mihi hoc ſuo nomine ſcribendi negotium dedit, amplitudinem tuam & cives veſtrae civitatis communiter his literis moneo & hortor, ut ad ſeminarium iſtic, dignum veſtra civitate & pietate, conſtituendum, bona etiam
e f iſta ei (e) addicatis (f): quos Deus ſalvos & incolumes ſervet.
g Romae. IV. (g) id. febr. M. D. LXV.

(c) Al. *ſacri concilii*.
(d) Al. *voluntate*.
(e) Al. voces *ei addicatis* vacant.
(f) Al. *abdicatis*.
(g) Al. omitt. cum reliquis.

XXII.

13. febr. 1565.

Epiſcopo Algarenſi.

Reverendiſſime domine. Expoſita cauſa presbyteri Angeli Virdae illuſtriſſimis cardinalibus, quos ſanctiſſimus dominus noſter in conſilium adhibuit ad explicandas, quaecunque oriri poſſint in decretis ſacri tridentini concilii, dubitationes, de eo, quod ejus ſanctitas de ipſorum cardinalium ſententia in re hac univerſa declaraverit, amplitudinem tuam juſſu ſuae ſanctitatis admonebo. haec igitur declaratio eſt, ut, qui, canonicatum obtinentes, habent parochialem extra civitatem, in parochiali reſidere debeant, ex canonicatu autem tantum diſtributiones quotidianas amittant; canonicatu vero non priventur, dum reſideant in parochiali. quare, cum iſte presbyter Angelus in parochiali reſidens contentus ſit amiſſione quotidianae diſtributionis ſui canonicatus, debebit prudentia ac pietas amplitudinis tuae, quod ad utrunque beneficium obtinendum attinet, & ad caeteros fructus canonicatus percipiendos, nullam ei moleſtiam exhibere: quam Deus ſervet incolumem. Idibus februa-
a rii. M. D. LXV. (a)

(a) Haec eadem epiſtola, *Archiepiſcopo Calaritano* iiſdem februarii idibus data, in cauſa Hieronymi Comprati, reperitur in eodem codice pag. 18. b. Eadem, *Epiſcopo Majoricenſi* iiſdem idibus data, in cauſa Raphaëlis Villaelongae, ibid. Eadem, *Epiſcopo Comenſi* XIII. Kal. mart. data, in cauſa Nicolai Coldirari de Damaſo pag. 19. b. Eadem *Archiepiſcopo Turritano* XVI. Kal. mart. in cauſa Hieronymi Carigae, archipresbyteri cathedralis eccleſiae civitatis Saſſeris, pag. 20. Eadem *Epiſcopo Ampurienſi* X. Kal. apr. in cauſa Franciſci de Figo, archipresbyteri atque canonici ampurienſis, pag. 20. b.

X X I I I.

Archiepiscopo Salernitano.

17. febr. 1565.

REverendissime domine. Supplicaverunt sanctissimo domino nostro moniales quatuor monasteriorum istius civitatis; cujus supplicis libelli exemplum amplitudo tua inclusum habebit in his literis. itaque, ejus sanctitatis jussu, amplitudinem tuam hortor, ut omnibus, quae ad ipsarum monialium claustra pertineut, pia & prudenti aequitate servatis, earundem spirituali & missae & confessionis & caeterarum rerum necessitati aequissima & optima ratione provideat. XIII. Kal. mart. M. D. LXV.

X X I V.

Episcopo Salamantino.

25. mar. 1565.

PErillustris ac reverendissime domine. Quo magis sanctissimi domini nostri judicio, & nostra omnium opinione repudiatur ea fama, quae istinc manavit de catholici regis edicto, quod amplitudinis tuae reverendissimae causa pervulgatum dicitur, ut in carcerem detrudantur omnes, quicunque in controversia, quam habet cum abbate de Medina, contra ipsam pro abbate aliquid egerint, eo vehementius cupit sua sanctitas, rumores istos temere dissipatos esse, reque ipsa falsos inveuiri. itaque, cum in Hispaniam redeat D. Luisius de Heras, qui hic jura tantummodo protulit ipsius abbatis, neque quicquam alioqui tentavit, quod contra concilium (*a*), aut amplitudinem tuam reverendissimam esset, ab ea, sanctissimi domini nostri jussu, magnopere peto, ut eo majorem etiam operam det, ne iste Luisius ob hanc causam ullum istic detrimentum accipiat; quo nihil alienius aut indignius esset ejus pietate ac prudentia, quam videri velle niti vi & gratia, ubi jure & legibus progredi oportet. quare amplitudo tua reverendissima faciet, quod & ejus sanctitas, & nos omnes nobis de ejus justitia ac religione pollicemur: quam Deus &c. XVIII. Kal. apr. (*b*) M. D. LXV.

(*a*) Fort. *Consilium*, idque *regium*. (*b*) Fort. *majl*.

X X V.

Archiepiscopo Salernitano.

25. mar. 1565.

REverendissime domine. Quas literas ad amplitudinem tuam reverendissimam, jussu sanctissimi domini nostri, de sententia illustrissimorum cardinalium congregationis sacri concilii, cano-

canonicatus & praebendae istic vacantis causa, XVI. Kal. februarii a dedi (a) una cum illis quatuor conditionibus, quae ei, ut, quam vellet, eligeret, a capitulo ferebantur, ad eas nondum responsum esse, non nihil miramur. quare vehementer eam hortor, ut, quid sibi tota de re placeat, perscribat, quo ejus sententiam ad sanctissimum dominum nostrum referre possim. quod si etiam b ex illis conditionibus nullam forte (b) probat, omnino, quid in hoc negotio velit aut nolit, ut par est, per literas significabit: quam Deus servet incolumem. XVIII. Kal. apr. M. D. LXV.

(a) Vide epist. *Jussu sanctissimi* d. 17. jan. 1565. (b) *fortasse* exempl.

XXVI.

Archiepiscopo Calaritano.

19. mar. 1565.

REverendissime domine. Exhibitus est illustrissimis cardinalibus congregationis sacri concilii, nomine Joannis Ferreri, clerici calaritani, supplex libellus, velle amplitudinem tuam reverendissimam ei canonicatum cum praebenda, quem istic obtinet, adimere, ob eam causam, quod intra annum non sit promotus ad sacros ordines ex decreto concilii tridentini: qui, cum tantummodo decem & octo annos, quemadmodum de eo relatum est, natus sit, neque per decretum concilii sess. XXIII. cap. XII. ante XXII. annum sacris initiari possit, non videtur esse cogendus, ut, nisi sacros ordines susceperit, canonicatu privetur, de quo pontificias literas expedivit. itaque, si res ita est, mandat tibi sua sanctitas, ut, conservata isti Joanni possessione sui canonicatus, eum prius non cogas ad sacros ordines promoveri, quam ad annos pervenerit, huic rei a sacro concilio praefinitos: cui incolumitatem & salutem precor. XIV. Kal. apr. M. D. LXV.

XXVII.

a Archiepiscopo Turritano. (a)

23. mar. 1565.

REverendissime domine. Ex aliis literis in simili causa cognovit amplitudo tua, sanctissimum dominum nostrum declarasse, ut, qui, canonicatum vel aliam dignitatem obtinentes, habent parochialem extra civitatem, in parochiali residere debeant; ex canonicatu autem vel alia dignitate tantum distributiones quotidianas amittant; ipso vero canonicatu vel alia dignitate non priventur, dum resideant in parochiali. quae cum ita sint,

(a) Al. *Episcopo Algarensi*.

ſint, & presbyter Franciſcus de Figo, obtinens parochialem villae de Java ſorrenſis dioeceſis, contentus ſit amiſsione quotidianae diſtributionis canonicatus, quem habet in eccleſia turritana (*b*), ejuſdem ſanctiſsimi domini noſtri juſſu, hortor prudentiam & pietatem tuam, ut, quod attinet ad poſſeſsionem canonicatus & caeterorum fructuum perceptionem, iſti presbytero Franciſco poſthac deſinat moleſtiam exhibere: cui (*c*) Deus grata omnia & ſalutaria largiatur. X. Kal. apr. M. D. LXV. *b* *c*

(*b*) Al. *algarenſ*. (*c*) Al. *quam Deus ſervet incolumem. x. &c.*

XXVIII.

Archiepiſcopo Valentino.

31. mar. 1565.

REverendiſsime domine. Explicatis jam a ſanctiſsimo domino noſtro de illuſtriſsimorum patrum ſententia, quos in conſilium adhibuit in decretis ſacri tridentini concilii, aliquot difficultatibus, quae aliis dubitationem, aliis incommodum afferre videbantur, illud etiam in iis ab ejus ſanctitate declaratum eſt, ut, qui in eadem civitate parochiam & canonicatum in cathedrali vel collegiata obtinent, utrunque retinere poſsint, modo reſideant in parochiali, nullique neceſſario ejus officio deſint: ſi praeterea poſſunt canonicatui debitis horis inſervire, percipiant inde omnes fructus & commoda, quae illi muneri attributa ſunt; ſi non poſſunt, diſtributiones tantum amittant illorum dierum aut temporum, quibus eorum praeſentia & opera deſideratur; nullum praeterea detrimentum accipiant. quare, cum Hieronymus Roda, praeter parochiam, quam Valentiae habet, ſit etiam cathedralis iſtius civitatis canonicus, ſanctiſsimi domini noſtri declaratione utrunque beneficium retinere poteſt eo modo, quo ab ejus ſanctitate definitum eſſe, diximus. itaque, ejus ſanctitatis juſſu, amplitudo tua reverendiſsima, pro ſua prudentia ac pietate, nullam hac in re ipſi Hieronymo moleſtiam exhibebit: cui Deus grata ſemper & ſalutaria largiatur. Pridie Kal. apr. M. D. LXV.

XXIX.

Archiepiſcopo Antibarenſi.

31. mar. 1565.

REverendiſsime domine. In congregatione illuſtriſsimorum cardinalium, quos ſanctiſsimus dominus noſter in conſilium adhibuit ad explicandas, quaecunque oriri poſsint in decretis ſacri

cri tridentini concilii, dubitationes, relatum est de controversia, quam habes cum nobili viro Laurentio Pisano de residentia S. Mariae de Rotezzo antibarensis dioecesis. qua de re dictae sunt sententiae & prudenter & amanter; quarum ea summa fuit, ut, istius causae melius cognoscendae & explicandae gratia, rem sustineas, & supersedeas omni actione, quam contra ipsum Laurentium institueras, neque ulterius progrediare, nisi de ea re illustrissimorum cardinalium sacrae congregationis literas acceperis: ad quos, si quid praeterea opus esse videbitur, scribas. quare amplitudinem tuam hortor, ut, tota re dilata, illustrissimorum patrum consilio & sententiae obsequi velis: cui incolumitatem & salutem precor. prid. Kal. apr. M.D.LXV.

X X X.

Episcopo de Cava.

7. apr. 1565.

a R Everendissime domine. Scripsi (a) ad amplitudinem tuam jussu sanctissimi domini nostri, ne prohiberet celebrari missam in sacello S. Mariae de Ponte hominum casalis de Molina, cum id illi piae necessitatis causa cuperent, nec ulla in re jura aut debita commoda parochiae vellent imminuere. eas literas tuus vicarius sic interpretatus est, ut eam facultatem illis hominibus concederet tantum feriatis diebus, dominicis autem & aliis festis negaret. quare scito, sanctissimi domini nostri sententiam hac in re eam esse, ut ipsis jus celebrandi sit in eo sacello festis etiam ac dominicis diebus, modo, quod ad sacramentorum perceptionem attinet, & alia jura parochiae, suum adeant parochum, eique praestent, quod debeatur. itaque amplitudini tuae mandat ejus sanctitas, ut efficiat, ne justo istorum hominum desiderio ullum impedimentum afferatur; cui Deus grata semper & salutaria largiatur. VII. idus apr. M.D.LXV.

(a) Vide epist. *Sanctissimus* d.29. jan.1565.

X X X I.

Episcopo Bossanensi.

8. apr. 1565.

R Everendissime domine. Presbyter Nicolaus Boy, familiaris illustrissimi & reverendissimi cardinalis Pisani, a sanctissimo domino nostro opem petiit, quod, cum in canonicatu sancti Marci, quem Romae obtinet, resideat, & ab amplitudine tua citatus esset, ut ad residendum in isto canonicatu, quem habet in

in ecclesia bossanensi, veniret, cum in hoc urbano canonicatu persisteret, te, nulla praeterea re eidem presbytero Nicolao significata, privasse eum canonicatu bossanensi (a), eumque alteri dedisse, postea illum rogasse per literas, ne rem molestius ferret. quare, cum ille in digniore canonicatu residere videatur, & ex declaratione, a sanctissimo domino nostro facta, satis sit, si alterius canonicatus, cui non inservit, distributiones quotidianas amittat, causa subesse non videtur, quamobrem, Nicolao spoliato, ejus canonicatum in alterum conferre debueris. quod si etiam ad privationem descendendum fuisset, non videris progressus esse eo ordine, qui hujusmodi rei ac negotio a tridentino concilio praescriptus est. itaque, si res ita se habet, mandat tibi sua sanctitas, ut, quod aequitas & pietas postulat, presbyterum hunc Nicolaum in bossanensis (b) canonicatus possessionem, unde dejectus est, velis restituere, & quotidianae ejus distributionis amissione, per id tempus, quo ibi non resederit, contentus esse: cui incolumitatem & salutem precor. VI. idus apr. M.D.LXV.

(a) *bossanensi* exempl. Quod si rectum est, bis supra pro *bossanensi* corrigendum est *bassanensi*.

(b) *bossanensis* exempl.

XXXII.
Episcopo Conchensi.

8. apr. 1565.

Illustris & reverendissime domine. Conquestus est apud sanctissimum dominum nostrum Alphonsus junior de Montemajore, quod amplitudo tua reverendissima die XVI. octobris MDLXIV. eum ejecerit de portione dimidia, quam in ecclesia conchensi, in qua ejus pater alteram habet, ipse olim dispensatus obtinebat, eamque in alterum contulerit, cum tamen nondum october abiisset, cujus mensis finem sanctissimus dominus noster, ex decreto concilii tridentini, illis, qui in hujusmodi causa sunt, ad sua beneficia relinquenda praefinitum esse, voluerat. quare, cum iste Alphonsus, ut ipse affirmat, ante tempus ejectus esse videatur, & pater ejus, qui in eadem ecclesia portionem habet, jam decem annos non deserviat, suae sanctitatis jussu amplitudinem tuam reverendissimam hortor, ut Alphonsum istum, pro sua pietate & aequitate, in ejus dimidiae portionis locum, unde ejectus est, velis restituere, eique ad resignandam, vel permutandam portionem spatium dare trium mensium ex eo die, quo fuerit restitutus. quod si aliter res se habet, scribas

a bas (a) omnino huc causam, quamobrem Alphonso portionem ademeris: quam Deus cumulato suae gratiae munere prosequatur. VI. id. apr. M. D. LXV.

(a) *scribat* exempl.

27. apr. 1565. a

XXXIII.
Archiepiscopo Calaritano. (a)

Reverendissime domine. Recitato supplici libello presbyteri Bartholomaei Montello illustrissimis cardinalibus congregationis sacri concilii, cognitaque ejus causa, quid sanctissimus dominus noster de ipsorum cardinalium sententia in re hac universa declaraverit, amplitudinem tuam reverendissimam, jussu suae sanctitatis, admonebo. haec igitur declaratio est, ut, qui, canonicatum seu canonicatus obtinentes, parochialem habent, quocunque in loco sit, cui cura animarum immineat, in parochiali residere debeant: ex canonicatu autem seu canonicatibus tantum distributiones quotidianas, & si quid praeterea absentes justa alia de causa non perciperent, amittant, quae tantummodo lucrari illi debent, qui in canonicatu etiam debitis horis residentes inserviant. quare, cum iste Bartholomaeus, residens in parochiali villae de Busaqui arborensis dioecesis, quod attinet ad
b c suum (b) canonicatum & praebendam calaritanensem (c), contentus sit amissione eorum, quae dicta sunt, debebit prudentia & pietas amplitudinis tuae reverendissimae in possessione canonicatus & praebendae, & in perceptione caeterorum fructuum nullam ei molestiam exhibere: cui Deus grata semper & salutaria largiatur. V. Kal. maj. M. D. LXV.

(a) al. *Arborensi*. al. *Episcopo Usellensi*.
(b) al. *ad suos canonicatus & praebendas usellensem & terralalbensem contentus &c.*
(c) al. *arborensem*.

28. apr. 1565.

XXXIV.
Episcopo Pistoriensi.

Reverendissime domine. Facit multitudo negotiorum, causarumque difficultas, ut tempore opus sit ad explicandas multorum quaestiones. quae causa fuit, ut amplitudinis tuae postulatis serius responderetur. quibus jam pridem expositis in congregatione illustrissimorum cardinalium sacri concilii tridentini, diligenterque consideratis, de omnium illorum sententia sic respon-

responsum est. Quod attinet ad primum postulatum de cap. II. sess. VI. sub Paulo III. an videlicet dispensari possit cum senibus, infirmis, ac doctoribus, ita ut eorum ecclesiis, quae personalem residentiam requirunt, ab idoneis perpetuisque vicariis inserviatur; item, an dispensandum cum iis, qui, propter monialium vel hospitalium curam, in ecclesiis, quas in montibus obtinent, non facile possint residere: amplitudo tua id efficiet, quod definitum est cap. primo decreti de reformatione, XXIII. sess. quo decreto non amplius id permittitur, quod in illo decreto sub Paulo III. relictum erat arbitrio ordinariorum, sed omnino imponitur necessitas residendi. Quod spectat ad conferenda ruralia beneficia presbyteris, quorum est mediocris & doctrina & usus sacrarum rerum, nec improbi mores, si tanta istic est penuria eorum, qui & literarum & vitae laude valeant, tali in re id aget, quod commodius & melius agi poterit. Quod pertinet ad eos, qui, finitima urbi beneficia obtinentes, domum non habent, ubi habitent, illud opportunius remedium visum est, ut conducant habitationis locum. De populo vero, qui in singulos annos semestrem victum parocho suppeditare non potest, providendum ab amplitudine tua ex decreto concilii tridentini XXIV. sess. cap. XIII. Quare amplitudo tua, ubi res postulabit, quemadmodum dictum est, remedia petet a sacro concilio. reliqua, pro sua prudentia ac pietate, quam optime poterit, moderabitur; quam Deus suae benignitatis perpetua gratia prosequatur. IV. Kal. maj. M. D. LXV.

X X X V. 29. apr. 1565.

Episcopo de Aquea. (a) a

Reverendissime domine. Cum ad illustrissimos congregationis sacri concilii cardinales, nomine illustris viri comitis Alberichi Lodroni, relatum esset, prohiberi ab amplitudine tua, quominus in sacello S. Bernardini oppidi Muraschi semel in hebdomada, ut jam diu consuevit, oppidanorum & custodis oppidi causa, missa celebretur, de eorundem cardinalium sententia visum est sanctissimo domino nostro, te pio illustris comitis desiderio, ac religiosae incolarum commoditati ita obsequi debere, ut in illo sacello, praesertim ab ejus majoribus extructo, semel in hebdomada missam celebrari patiare, modo, quod ad sacramentorum perceptionem attinet, & alia jura parochiae, populares ejus oppidi suum adeant parochum, eique praestent,

 quod

(a) Haec plane est exemplaris lectio.

quod debeatur. itaque amplitudo tua, pro sua prudentia ac pietate, faciet, ut illis hominibus, quod ad hanc concessionem attinet, nullum impedimentum afferatur: cui Deus perpetuam incolumitatem ac salutem largiatur. III. Kal. maj. M. D. LXV.

XXXVI.

9. jun. 1565.

Episcopo Cathanensi.

Reverendissime domine. Quod amplitudinis tuae nomine suppliciter postulatum est a sanctissimo domino nostro de monialibus istius civitatis, re exposita illustrissimis cardinalibus congregationis sacri concilii, de eorum sententia sua sanctitas ita responderi jussit. si moniales victui & vitae suae aliter consulere non possunt, nisi sustententur artificio istorum operum, quae manibus elaborantur, minime prohiberi earum rerum emptionem aut venditionem; modo propterea nemo illarum septa ingrediatur, & in collocutionibus cum ipsis monialibus ea cautio & pietas adhibeatur, quam & sacra illarum instituta, & tridentini concilii decreta postulant: quibus decretis, etsi nominatim sancitum non est de clathris & rotis sanctimonialium, tamen illud omnino statutum est, ut honesta & sancta earum clausura servetur. quod ut diligentissime & optime fiat, amplitudo tua pro suo arbitrio ac pietate providebit: cui Deus grata semper & salutaria largiatur. V. id. jun. M. D. LXV.

XXXVII.

16. jun. 1565.

Episcopis Aretino & Pientino.

Reverendissime domine. Relatum est ad illustrissimos cardinales congregationis sacri concilii, ampliudinem tuam velle visitare monasterium Montis Oliveti, & proxima quaedam ejus monasterii membra. cum autem ipsum Montis Oliveti monasterium sit caput ordinis, & capita ordinum excepta sint decreto tridentini concilii, ut quae non ab ordinariis, sed a suis superioribus visitari debeant, eadem ratio valere videtur in proximis capiti membris, quam in suo capite sacrum concilium servandam proposuit. itaque, sanctissimi domini nostri jussu, moneo amplitudinem tuam, ne se in illam visitationem velit interponere. quod si aliud forte (a) jus habet, quo sibi id licere existimet, poterit nos de eo certiores facere: cui divinam majestatem propitiam precor. XVI. Kal. jul. M. D. LXV.

XXXVIII.

(a) *fortasse* exempl.

XXXVIII.

Archiepiſcopo Salernitano.

26. jun. 1565.

Reverendiſſime domine. Sanctiſſimus dominus noſter approbat conditionem, quae placet amplitudini tuae reverendiſſimae, ut, habita ratione conſuetudinis iſtius eccleſiae, detur a capitulo perpetuum ſtipendium theologo, qui docendi (*a*) iſtic officio fungatur. quod ſi illud etiam poterit theologum reddere diligentiorem in ſui muneris functione, triennium ejus conductioni praefiniatur; quemadmodum monet amplitudo tua reverendiſſima. praeterea ejus ſanctitati videtur iſti quoque dubitationi de praebenda poenitentiarii ita ſatisfieri poſſe, ſi amplitudo tua ea etiam in re capitulo obſecuta fuerit, & ipſum capitulum perſolvat perpetuum ſtipendium poenitentiario iiſdem conditionibus, quas de theologo diximus. cujus officii viciſſitudine fiet, ut amplitudinis tuae paterna charitas in capitulum, & capituli in ipſam, ut debet, pietas & obſervantia cumuletur. Quod ſe illa cura ſolutam putat agendi contra epiſcopos provinciales ſuos, qui nolunt reſidere, propterea quod iſtud negotium a ſanctiſſimo domino noſtro datum ſit nuncio, non eſt ita (*b*): immovero confidit ejus ſanctitas, amplitudinem tuam, pro ſua pietate ac prudentia, ex decreto ſacri concilii ſuo officio nulla ex parte defuturam eſſe. non enim, ut iſta cura metropolitanos liberaret, juſſit id munus (*c*) exequi nuncium ſua ſanctitas, ſed, quod aliqui officium negligerent, vel alia de cauſa praetermitterent, nuncium ſupplere voluit. qua in re illud ejus ſanctitati gratiſsimum fuerit, ſi nihil negotii ipſi nuncio a metropolitano relinquatur. Deus amplitudinem tuam perpetuo ſalvam & incolumem ſervet. XVI. Kal. jul. M. D. LXV.

(*a*) *dicendi* exempl. in quo alia quaedam manus *diſcendi* emendavit. ego *docendi* rectum putavi.

(*b*) Vide epiſt. *Cum audiſſet* d. 30. jun. 1565. pag. 360.

(*c*) *minus* exempl.

XXXIX.

Epiſcopo Lucenſi.

29. jun 1565.

Reverendiſsime domine. Quod expoſitum eſt ſanctiſsimo domino noſtro iſtius reipublicae nomine, publicas denunciationes, a ſacro tridentino concilio decretas ad malorum vitationem, quae a clandeſtinis (*a*) connubiis oriebantur, iſtic ab impro-

(*a*) *calandeſtinis* exempl.

probis & malevolis arripi tanquam occasionem disseminandi falsos rumores, & impediendi matrimonia, propterea ejus sanctitas ex decreto etiam tridentini concilii isti incommodo ita medendum judicavit. quoties (*b*) amplitudo tua, pro sua pietate ac prudentia, probabilem suspicionem esse intelliget, publicis iis denunciationibus matrimonium malitiose impediri posse, illis omissis, coram parocho, vel alio sacerdote, de ipsius parochi vel amplitudinis tuae licentia, duobus vel tribus testibus adhibitis, per verba de praesenti matrimonium celebrandum curabit. quo facto, ante matrimonii consummationem, nisi necessaria causa obstiterit, quemadmodum etiam a concilio statutum est, semel, aut iterum etiam, denunciationem fieri jubebit, sacrumque istud negotium pro Dei gloria & animarum salute gubernabit: quam Deus servet incolumem. XIII. Kal. jul. M. D. LXV.

(*b*) *quotiens* exempl.

X L.

20. jun. 1565.

Archiepiscopo Calaritano

Reverendissime domine. Pervénit ad aures sanctissimi domini nostri, populum istum ab amplitudine tua reverendissima, anathematis poena proposita, cogi dominicis & majoribus diebus festis frequentare suas parochias: quod ejus sanctitati durius videtur, quam praescriptum sit a concilio, quod praecipit, de eo populum *moneri* tantum debere. nec fugit amplitudinem tuam reverendissimam, quam sobrie, quantaque cum circumspectione ex ejusdem concilii tridentini praecepto excommunicationis gladium exerceri oporteat. itaque, suae sanctitatis jussu, amplitudinem tuam hortor, ut anathematis poenam tali in re amovendam ac tollendam curet: quae cum istis hominibus omne cohortationis & admonitionis genus, ut parochias frequentent, vehementius adhibuerit, ejusdem etiam prudentiae ac pietatis erit, istud anathematis remedium, quod intempestive adhibitum magis affert perniciem, quam salutem, quemadmodum etiam a sacro concilio sapientissime praescriptum est, non nisi ex gravi causa adhibere: cui salutem & incolumitatem precor. XII. Kal. jul. M. D. LXV.

XLI.

X L I.

Episcopo Usellensi. (a)

27. jun. 1565.

a

REverendissime domine. Presbyter Bartolomaeus Montello, residens in canonicatu calaritano, quem asserunt esse digniorem caeteris canonicatibus, quos obtinet, si careat distributionibus quotidianis suorum (b) canonicatuum usellensis & terralbensis (c), in quibus non residet, & praeterea amittat si quid absentes justa alia de causa non perciperent, nec sacro tridentino concilio adversatur, & obtemperat declarationi, quae tali in re a sanctissimo domino nostro facta est. quare, si ita est, ut in digniore canonicatu resideat, cum amplitudo tua eum privaverit distributionibus quotidianis, & reliquis, si quae forte sint, eo modo, quo diximus, jussu sanctissimi domini nostri moneo te, ut, quod attinet ad possessionem istorum (d) canonicatuum & praebendarum, & ad perceptionem caeterorum fructuum, nullam ei molestiam exhibeas: cui Deum benignum & propitium precor. v. Kal. jul. (e) M. D. LXV.

b c d e

(a) al. *Arborensi*.
(b) al. *sui canonicatus arborensis, in quo non &c.*
(c) al. *torralbensis* exempl.
(d) al. *istius canonicatus & praebendae & ad &c.*
(e) In eodem codice, in quo haec epistola pag. 36. perscripta est, alterum ejusdem epistolae exemplum pag. 52. b. reperitur, sed alio tempore, hoc est *Kalendis septembr.* hujus ipsius anni datae.

X L I I.

Al Nonzio di Napoli.

30. jun. 1565.

MOlto reverendo signor, come fratello. Per l'ordine, che nostro signore diede a V.S.R. di procedere contra li vescovi del regno, che non risedevano nei loro vescovadi, non esclusi i metropolitani, ai quali si aspetta principalmente far tale esecuzione. ma, perchè si vedeva, che parte di essi andavano lenti in eseguire l'officio suo, volle, che V.S. supplisse al difetto loro; confidandosi anco, che questo spediente gli dovesse rendere a tal cura più solleciti. ora è piaciuto a sua santità di dar notizia ai detti metropolitani della causa, che la mosse ad usar simil rimedio, & m'hà commesso, che io ne scriva a ciascun di loro, inviando le lettere a V.S.R. acciò per mezzo suo pervenghino ad essi metropolitani, &, in absenza loro, ai suoi vicarii. le lettere sono tutte conformi di senso & di parole,

a le, & se ne manda copia (a) a V. S. acciò sappia quanto & perchè si scrive. la farà donque presentarle quanto prima, non mancando di diligenza nella commissione datale da nostro signore, dove i metropolitani saranno negligenti; & di cuore me l'offero & raccomando. Alli 30. di giugno. M. D. LXV.

(a) Ejusmodi litterarum ad metropolitanos datarum exemplum illud idem est, quod proxime sequitur.

XLIII.

N. N.

30. jun. 1565.

REverendissime domine. Cum audisset sanctissimus dominus noster, aliquot in regno neapolitano episcopos, nulla decreti tridentini concilii habita ratione, in suis ecclesiis non residere, neque eorum metropolitanos, quemadmodum debent, operam dare, ut illi residentiae officio fungerentur, quod isti incommodo opportunissimum visum est, sua sanctitas remedium adhibuit. nam reverendissimo nuncio mandavit, ut, quam metropolitani curam non exequebantur revocandi episcopos ad suum residentiae officium, eam ipse susciperet, & omnino contra eos ageret, qui in episcopalis muneris ratione essent contumaces aut negligentes. quo in praecepto sua sanctitas non propterea voluit liberos esse metropolitanos cura, quae illis a tridentino concilio mandata est, cogendi episcopos, ut in suis ecclesiis resideant; immo, quod nuncio illud negotium dederit, ut suppleret partes metropolitanorum, significavit, sibi gratissimum futurum esse, si ita metropolitani suum officium impleverint, ut nihil in eo negotii nuncio relinquant. itaque, quibus causis adducta sit sua sanctitas, ut eam curam nuncio mandaret, & quatenus ipsum illam exercere voluerit, ipsius sanctissimi domini nostri jussu amplitudinem tuam reverendissimam admonui. quibus ex literis cognita sententia suae sanctitatis, & amplitudo tua reverendissima, & caeteri metropolitani suas pii istius ac necessarii muneris partes majori etiam animo ac studio agere debebunt: quam Deus cumulato suae gratiae munere prosequatur. prid. Kal. jul. M. D. LXV.

XLIV.

Episcopo Anconitano.

30. jun. 1565.

REverendissime domine. Cum mihi nunciatum esset de dubitatione amplitudinis tuae, quae suspicaretur, a sacro concilio tridentino prohibitum esse, ne puellae educationis causa in

in monasteria recipi possent, meas partes esse duxi te, quomodo se res habeat, admonere. scito igitur, illustrissimos patres, quos ad explicandas, quae oriri possint, dubitationes in concilii decretis sanctissimus dominus noster in consilium adhibuit, censere, comprehensum non esse interdicto conclii, quominus hujusmodi puellae in monasteriis haberi aut retineri possint, nisi forte (a) ratio aliqua aut institutum illius religionis prohiberet id, quod sacrum concilium fieri minime vetat. quod si non adversatur vetus consuetudo aut ratio ordinis illarum monialium, pietas ac prudentia tua sic accipiet hanc sacri concilii mentem, quemadmodum eam sanctissimus dominus noster de illustrissimorum patrum sententia declaravit. Deus amplitudinem tuam salvam & incolumem servet. Prid. Kal. jul. M. D. LXV. a

(a) *fortasse* exempl.

X L V.

Episcopo Lucensi.

30. jun. 1565.

REverendissime domine. Etsi literae, quas sanctissimi domini nostri nomine de petitione istius reipublicae ad amplitudinem tuam dedi (a), eandem fere sententiam habent, quam illae habuerunt, quae ad genuenses (b) eadem de causa scriptae sunt, tamen, quia te in nonnullis earum literarum verbis haerere ac dubitare dicunt, illis sublatis verbis, simpliciter, quid agendum in isto negotio sit, jussu suae sanctitatis exponam. permittit ejus sanctitas propter causas, quae afferuntur, ut istae publicae denunciationes ante matrimonium omitti possint. verum jubet omnino, ut, juxta formam sacri concilii, non aliter, quam praesente parocho, vel alio sacerdote de ipsius parochi seu amplitudinis tuae licentia, & duobus vel tribus testibus, matrimonium per verba de praesenti celebretur, & ut octo dies ante matrimonii consummationem die dominico una saltem fiat publica denunciatio: quo facto, si quid matrimonio impedimento sit, apparere possit. Deus amplitudinem tuam servet & tueatur. Prid. Kal. jul. M. D. LXV.

(a) Vide epist. *Quod expositum est* d. 19. jun. 1565. pag. 357.

(b) Has ad genuenses datas litteras nusquam reperi.

7. jul. 1565.

XLVI.
Archiepiscopo Genuensi.

Reverendissime domine. Paulus Grimaldus, & Paris Pinellus, nobiles viri, curatores cujusdam aedificationis in monasterio sanctorum Jacobi & Philippi istius urbis (quod scire debet amplitudo tua reverendissima), veteresque earum monia-
a lium procuratores, qui magna ex parte sumptus (a) de suo in id monasterii aedificium facere dicuntur, suppliciter petierunt a
b sanctissimo domino nostro, ut, exercendi atque urgendi (b) structores aedificationis ad celerem & optatam instituti operis perfectionem, sibi liceat illud ingredi monasterium. itaque, audita non solum pia ipsorum officii ac desiderii causa, sed etiam aetatis & morum gravitate, visum est ejus sanctitati, amplitudinem tuam reverendissimam permittere debere ipsi Paulo & Paridi, ut in id monasterium propter eam causam introire possint: quam Deus salvam & incolumem servet. Nonis jul. M. D. LXV.

(a) *sumptas* exempl. (b) Videtur desiderari vox *causa*, aut *gratia*.

14. jul. 1565.

XLVII.
Episcopo Urbevetano.

Reverendissime domine. Relatum est ad illustrissimos cardinales congregationis sacri concilii, nolle amplitudinem tuam examinare sacras virgines, quibus professio facienda sit, nisi intra septa monasterii. itaque ex auctoritate sanctissimi do-
a mini nostri censuerunt, si monialium clausura (a) facta sit, ut amplitudo tua fungatur isto officio examinandi sacras virgines extra monasterium ad cancellos vel clathros ipsarum monialium. quod si aliquam haberet justam ac certam suspicionem, se in eo loco impeditum iri, quominus libere earum voluntatis veritatem posset elicere, in ecclesia ejus monasterii, vel in alio monasterio illud examinationis munus implebit. clausura autem facta, monasteriorum ingressione supersedebit: quam Deus largo suae gratiae dono prosequatur. Prid. id. jul. M. D. LXV.

(a) *claustra* exempl.

XLVIII.
Episcopo Calliensi.

14. jul. 1565.

Reverendissime domine. De presbytero Camillo Bonclerico, calliensi, canonico istius cathedralis, qui se pro præbenda parochialem perpetuo unitam habere narravit, & alteram parochialem, quae istinc abest mille & quingentis passibus, illustrissimi cardinales congregationis sacri concilii ex auctoritate sanctissimi domini nostri ita censuerunt (*a*): Si illa parochialis non est unita canonicatui ab initio, sed, ut ajunt, ex post facto, cum decreto concilii de parochialibus minime comprehendatur, ut amplitudo tua nullam isti canonico molestiam afferat (*b*). sin vero canonicatui cura a principio injuncta sit, ut scribat ad eosdem illustrissimos patres sacrae congregationis de tota re, simul & de summa fructuum ipsius canonicatus. Deus amplitudinem tuam salvam & incolumem servet. Prid. id. jul. M.D.LXV.

(*a*) *consueverunt* exempl. (*b*) *afferret* exempl.

XLIX.
Episcopo Suellensi.

18. jul. 1565.

Reverendissime domine. Relatum est in congregatione illustrissimorum cardinalium, quos ad sacri tridentini concilii interpretationem sanctissimus dominus noster in consilium assumpsit, presbyterum Marcum Guisum, eo nomine, quia presbyteri filius sit illegitimus (*a*), ab amplitudine tua prohiberi celebrare missam in ecclesia, in qua nec ipse nec pater ejus beneficium obtinent, sed tantum pater missam celebrat ob devotionem, ipse autem presbyter Marcus ob quoddam legatum, quod relictum est missam celebrantibus. quod si tantum ob eam causam ista cautio a te adhibetur, ut servetur decretum tridentini concilii de filiis presbyterorum, scito, hunc casum illo concilii decreto minime prohiberi. itaque exemplum supplicis libelli hujus presbyteri ad te mitto; &, si res ita se habet, quemadmodum ille exposuit, mandat tibi sua sanctitas, ut ab isto presbytero Marco missam & reliqua officia divina in eadem ecclesia celebrari patiare. si quid autem aliud est, quod ei legitime putes obsistere, facies nos de eo certiores. Amplitudini tuae Deum benignum & propitium precor. XV. Kal. aug. M.D.LXV.

(*a*) *illustrissimus* exempl.

L.

21. jul. 1565.

Episcopo Cohimbriensi.

REverendissime domine. Quas sui ordinis constitutiones ad illustrissimos cardinales, quorum consilio utitur sanctissimus dominus noster ad explicationem dubitationum, quae in decretis tridentini concilii possint accidere, canonici regulares
a congregationis sanctae crucis cohimbriensis (a) detulerunt, earum exemplum mittendum censuerunt ad amplitudinem tuam reverendissimam; quam etiam monent ex ejusdem sanctissimi domini nostri auctoritate, ut, si istae constitutiones ita se habent, pro sua prudentia ac pietate eos fratres canonicos minime cogat processiones obire, sed ipsos pium illum & a sancta sede apostolica approbatum clausurae morem institutumque servare
b patiatur: sin aliter forte (b) esset, quam hic expositum est, quemadmodum se res habeat, huc diligenter perscribere velit. Deum precor, ut amplitudini tuae reverendissimae & terrenam & caelestem salutem largiatur. XII. Kal. aug. M. D. LXV.

(a) *colimbriensis* exempl. (b) *fortasse* exempl.

L I.

21. jul. 1565.

Archiepiscopo Messanensi.

REverendissime domine. Episcopus Massae ulubrensis petiit ab illustrissimis cardinalibus sacrae congregationis tridentini concilii, an residens, quemadmodum officii ratio postulat, in sua episcopali sede propter eam causam liber sit a residentia ejus dignitatis, quam sine ulla animarum cura obtinet in ecclesia messanensi. itaque illustrissimi patres ex auctoritate sanctissimi domini nostri censuerunt, ipsum episcopum, modo in episcopatu resideat, solutum ab istius dignitatis residentia, eam retinere & ejus fructus percipere posse, exceptis quotidianis distributionibus, & aliis, si quae forte sint, quas absentes justa alia de causa non perciperent. quare, suae sanctitatis jussu, amplitudinem tuam moneo, ut, si ita res est, isti episcopo dignitatis nomine, quam istic habet, nullam molestiam afferre velit: quam Deus servet incolumem. XII. Kal. aug. M. D. LXV.

LII.

L I I.

Cardinali Infanti.

22. jul. 1565.

ILlustrissime & reverendiss. domine, domine colendiss. Delatus est supplex libellus ad sanctissimum dominum nostrum, nomine canonicorum regularium congregationis sanctae crucis cohimbriensis (*a*), cum indice constitutionum ejus ordinis; quarum exemplum mitto ad celsitudinem tuam. eo libello supplicaverunt ejus sanctitati, ut sibi liceat, vi & jure servato earum constitutionum, quas sancta sedes apostolica comprobavit, retinere morem & institutum clausurae, suae congregationi concessum. itaque sanctissimus dominus noster mihi mandavit, ut celsitudinem tuam, in cujus ditione & privatim & publice (*b*) aliquot esse dicunt (*c*) istius ordinis monasteria, certiorem facerem, videri ejus sanctitati ex cap. XIII. sess. XXV. sacri concilii tridentini, fratres canonicos istius ordinis, cum in strictiori clausura perpetuo vivant, minime cogi debere, ut processiones obeant, aut ad aliud officii munus evocentur, praeterquam ad ea, quae ipsis constitutionibus recensentur. Deum precor, ut celsitudinis tuae optatis & actionibus respondens omnia tibi & jucunda & salutaria concedat. XI. Kal. aug. M.D.LXV.

(*a*) *collimbriensis* exempl. (*b*) *publicae* id. (*c*) fort. *dicuntur*.

L I I I.

Archiepiscopo Cretae.

23. jul. 1565.

REverendissime domine. Episcopus Castellanetae petiit ab illustrissimis cardinalibus, quos ad interpretandas difficultates sacri tridentini concilii sanctissimus dominus noster in consilium assumpsit, an residens in sua episcopali sede liber sit a residentia decanatus, canonicatuum & aliorum beneficiorum (*a*) simplicium, quae in Creta obtinet. itaque illustrissimi patres ex auctoritate suae sanctitatis responderunt, ipsum episcopum, modo in episcopatu resideat, solutum a residentia decanatus & canonicatuum ac caeterorum beneficiorum, illa retinere & eorum fructus percipere posse, exceptis in decanatu & canonicatibus quotidianis distributionibus, & aliis, si quae forte sint, quas (*b*) absentes justa alia de causa non perciperent. quare, jussu suae san-

(*a*) *beneficium* exempl. (*b*) *quae* id.

ſanctitatis, amplitudinem tuam reverendiſſimam moneo, ut, ſi ita res eſt, epiſcopo Caſtellanetae decanatus, canonicatuum & caeterorum beneficiorum nomine, quae iſtic habet, nullam praeterea moleſtiam afferre velit. v. Kal. aug. M. D. LXV.

L I V.

28. jul. 1565.

Cardinali Neapolitano.

ILluſtriſſime & reverendiſſ. domine obſervandiſſ. Expoſitum eſt per ſupplicem libellum illuſtriſſimis patribus, quorum opera utitur ſanctiſſimus dominus noſter ad explicandas, ſi quae oriri videantur, ſacri tridentini concilii difficultates, nobilem faeminam Deliam Sanſeverinam, viduam, Briatici comitiſſam, his de cauſis, quae in ſupplici ejus libello continentur (cujus exemplum ad amplitudinem tuam illuſtriſſimam mitto) cupere in monaſterium reverti ſanctae Mariae Donaromatae iſtius urbis, ubi ſe, ex quo vir ejus e vita migravit, fuiſſe teſtatur. itaque, ſanctiſsimi domini noſtri juſſu, hortor amplitudinem tuam illuſtriſsimam, ut nobilem iſtam faeminam in illud monaſterium ingredi patiare, ea tamen conditione, ut nullas ſecum ducat ancillas, neque inde redire conſtituerit. interea vero, dum apud moniales erit, iiſdem clauſurae finibus & legibus teneatur, quae ab ipſis monialibus ſervantur. Deum precor, ut amplitudini tuae illuſtriſsimae & terrenam & caeleſtem ſalutem largiatur. v. Kal. aug. M. D. LXV.

L V.

28. jul. 1565.

Epiſcopo Nolano.

REverendiſsime domine. Moniales collegii nolani ſupplicaverunt illuſtriſsimis cardinalibus congregationis ſacri concilii tridentini, ut liceat univerſis ex illo monaſterio, in quo ſunt, migrare in aliud monaſterium ejuſdem ordinis. migrationis autem cauſam hanc afferunt, quod effluxerit ex monte quaedam aquae vis, quae, quotieſcunque erumpit, peſtilentiam infert iſtis locis & hominibus, ut propterea plurimorum mors conſequi ſoleat. quod ſi ita eſt, illuſtriſsimi patres ſacrae congregationis ex auctoritate ſanctiſsimi domini noſtri amplitudini tuae permittunt, ut ipſas moniales in aliud ejuſdem ordinis monaſterium ſub eadem clauſura, quemadmodum pietati & prudentiae tuae videbitur, transferas: cui Deus perpetuam ſalutem & incolumitatem largiatur. v. Kal. aug. M. D. LXV.

LVI.

L V I.

Archiepiscopo Panormitano.

28. jul. 1565.

Reverendissime domine. Mitto amplitudini tuae reverendissimae exemplum supplicis libelli, quod recitatum est in congregatione illustrissimorum patrum, quibus sanctissimus dominus noster utitur consiliariis in interpretatione sacri tridentini concilii, teque ex ipsius sanctissimi domini nostri auctoritate hortor, ut, si istam Virginiam, uxorem Francisci Bovonii panormitani, constiterit versari in vitae discrimine, si exeat e monasterio, in ipso monasterio permanere sinas, ita tamen, ut ibi sit sine ancillis, & ullo externo famulatu, omniaque, quod attinet ad clausuram, servet, quae ab ipsis monialibus serventur: cui Deus &c. v. Kal. aug. M. D. LXV.

L V I I.

Archiepiscopo Alborensi.

28. jul. 1565.

Reverendissime domine. Declaravit sanctissimus dominus noster, ut, qui parochialem & canonicatum obtinentes, quemadmodum concilium postulat, resident in parochiali, ex canonicatu tantum distributiones quotidianas amittant eorum temporum, quibus canonicatui non inserviunt, & si quid praeterea, quod absentes justa alia de causa non perciperent. quare, cum presbyter Michaël Murgia resideat, ut ipse affirmat, in sua parochiali ecclesia de Neunenti dioecesis Justae, si ex canonicatu amittit quotidianas distributiones, & si quid praeterea, ut diximus, quod ad residentiam attinet, aut ad reliquorum fructuum perceptionem, nullam amplitudo tua, jussu sanctissimi domini nostri, ipsi molestiam exhibebit: quam Deus servet incolumem. v. Kal. aug. M. D. LXV.

L V I I I.

Episcopo Siviliae. (a)

a 28. jul. 1565.

Reverendissime domine. Cum delatus esset sanctissimo domino nostro supplex libellus Ludovici de Roias, nihil prius de eo decernendum censuit sua sanctitas, quam, cum amplitudine tua reverendissima re communicata, ejus sententiam exquireret. itaque, suae sanctitatis jussu, mitto amplitudini tuae reveren-

(a) Haud aliter est in exemplari.

rendissimae supplicis ejus libelli exemplum, ut de re inquiras, ac de homine cognoscas, &, quomodo is se gerat in actionibus, in sermonibus & congressibus, intelligas, ac denique, au rectis sensibus eat in catholica via domini, dignusque gratia, quam petit, tibi esse videatur; deque totius rei veritate, pro tua pietate ac prudentia, huc diligenter perscribas: quam Deus suae benignitatis perpetua gratia prosequatur. v. Kal. aug. M. D. LXV.

L I X.

28. jul. 1565.

Episcopo Faventino.

REverendissime domine. Jampridem a sanctissimo domino nostro de illustrissimorum cardinalium sententia, quos sibi ad explicandas difficultates, quae ex decretis tridentini concilii possint existere, assumpsit in consilium, ita declaratum est, ut, qui obtinentes parochialem & canonicatum, si, ut concilium postulat, in parochiali residentes non inservient canonicatui, tantummodo ejus canonicatus distributiones quotidianas amittant, & si quid praeterea absentes justa alia de causa non perciperent, canonicatu vero nec caeteris fructibus priventur. quare, cum presbyter Camillus Paphius, residens, quemadmodum exposuit, in ecclesia parochiali Saxolli rhegiensis dioecesis, amittat distributiones quotidianas, & si quid praeterea, ut dictum est, absentes justa alia de causa non perciperent, pietas & prudentia amplitudinis tuae ex hujus declarationis, quae a sanctissimo domino nostro facta est, auctoritate, istum Camillum Paphium, quod ad canonicatum attinet, nulla praeterea molestia afficere debebit: cui Deum benignum & propitium precor. v. Kal. aug. M. D. LXV.

L X.

28. jul. 1565.

Cardinali Infanti.

ILlustrissime & reverendiss. domine, domine colendiss. Significatum est illustrissimis patribus congregationis sacri tridentini concilii, nomine reverendi D. Gasparis de Faria, vocari eum ab episcopo ad residentiam monasterii, non curati, sancti Petri de Aquilis cisterciensis ordinis, lamacensis dioecesis, quod obtinet in commendam, cum ipse resideat in canonicatu, quem habet in ecclesia ulixbonensi. itaque, si illud monasterium, quemadmodum expositum est, liberum sit a cura, & commendatarius ad nullam gubernationis aut capitularis actionis partem adhi-

adhibeatur, ex auctoritate sanctissimi domini nostri visum est iisdem illustrissimis patribus, residenti ei in canonicatu ulixbonensi, quod ad residentiam attinet monasterii, nihil molestiae a lamacensi episcopo exhiberi debere. quare, jussu sanctissimi domini nostri, celsitudinem tuam hortor, ut istum canonicum ab ea episcopi molestia securum praestare velit. Deum precor, ut celsitudinem tuam cumulatis suae gratiae donis complectatur. V. Kal. aug. M.D.LXV.

LXI.

Vicario Cajetano.

4. aug. 1565.

Reverende pater. Cognitis postulatis monialium S. Catharinae congregationis cisterciensis istius civitatis, quae, spectata & probata annua administratione sororis Mariae Castaneae, eandem sibi in abbatissam confirmari supplicant, illustrissimi cardinales congregationis sacri concilii, ex sanctissimi domini nostri auctoritate, ita censuerunt, ut tu pro officii munere, quo istic fungeris, adhibita istius ecclesiae secunda dignitate, de ipsa sorore Maria Castanea diligenter inquiras, & cognoscas, an trigesimum aetatis annum excedat. quod si ita est, etiamsi quintum professionis annum non omnino expleverit, cum se adeo utiliter & laudate gesserit anno superiore, jussu sanctissimi domini nostri te moneo, ut de sententia secundae istius dignitatis, quam diximus, deque consensu superioris regularis, eandem abbatissam ad biennium confirmare velis. Vale in domino. Prid. non. aug. M.D.LXV.

LXII.

Eidem.

18. aug. 1565.

Reverende pater. Iterum supplicatum est sanctissimo domino nostro, nomine monialium S. Catharinae, ut, cum, absentibus abbate & procuratore generalibus sui ordinis, tantum subjectae sint visitationi & spirituali curae episcopi cajetani, negotium confirmationis in abbatissam sororis Mariae Castaneae a vicario tantum, & a secunda post episcopalem istius ecclesiae dignitate peragatur. quare, si res ita se habet, ut abbatis & procuratoris generalium absentium munus istic obtineat episcopus, mandat tibi sua sanctitas, ut, si nunc illi absentes sunt, omisso consensu superioris regularis, servatis reliquis, quae proximis ad te literis servanda proponuntur, istam sororem Ma-

riam Castaneam, adhibita, quemadmodum diximus, secunda dignitate, in abbatissam ad biennium confirmes. XV. Kal. sept. M.D.LXV.

LXIII.

20. aug. 1565.

Archiepiscopo Tranensi.

Reverendissime domine. Marchionissa Corati per supplicem libellum exposuit illustrissimis cardinalibus congregationis sacri tridentini concilii, se, propter aetatis & valetudinis incommoda, ecclesiam, quae longius abest, audiendae missae causa non posse adire, proptereaque, ne christianum illud & pium officium intermitteret, curasse, ut in aula sui palatii honesto & opportuno loco oratorium ad sacrum missae usum extrueret, quod occlusum & obseptum tenet, quemadmodum sacri mysterii, quod ibi paragendum est, dignitas postulat. cum autem petiisset ab amplitudine tua reverendissima, sibi ut concederes, ut in eo oratorio missa celebraretur, noluisse. itaque, hac cognita petitione, illustrissimi patres ex auctoritate sanctissimi domini nostri responderunt, te, si ita se res habet, quemadmodum exposita est, pio ipsius marchionissae studio obsequi debere, vel causam perscribere, quamobrem id minime concedendum existimes. quod ut facias, suae sanctitati jussu moneo amplitudinem tuam reverendissimam: quam Deus cumulato suae gratiae munere prosequatur. XIII. Kal. sept. M. D. LXV.

LXIV.

Episcopo Calvi. (a)

25. aug. 1565.

Reverendissime domine. Quod scribis, archiepiscopum capuanum testari per suas literas, a sanctissimo domino nostro permissum esse iis, qui parochialem & canonicatum obtinent, ut residentes iu canonicatu parochiae per vicarium inserviant, falsum id est, & commentitium. nam contra sua sanctitas declaravit ex decreto etiam tridentini concilii, ut, obtinentes parochialem & canonicatum, in parochiali resideant, ex canonicatu autem tantum distributiones quotidianas amittant, & si quid praeterea absentes justa alia de causa non perciperent. quare eos, qui istic adduci non possunt ad officium residendi in parochialibus, ad hujus declarationis praescriptum, ex sanctissimi domini nostri auctoritate, in parochialibus residere coget amplitudo tua: cui Deum benignum & propitium precor. VIII. Kal. sept. M. D. LXV.

LXV.

(a) Fort. *Calvensi*.

LXV.

Archiepiſcopo Hiſpalenſi.

29. aug. 1565.

REverendiſſime domine. Qui ſanctiſſimo domino noſtro oblatus eſt libellus nomine Joannis & Pauli de Conchilla, cognita ipſius ſupplicis libelli ſententia, eum ad amplitudinem tuam reverendiſsimam mitti juſsit ſua ſanctitas. cupit autem, amplitudinem tuam reverendiſsimam, tota hac re diligenter conſiderata, huc reſcribere, quid ſibi de ea videatur. quare ex ipſius ſanctiſsimi domini noſtri auctoritate, ubi iſtorum oratorum poſtulata cognoverit amplitudo tua reverendiſsima, faciet ejus ſanctitatem primo quoque tempore per literas de ſua ſententia certiorem: quam Deus ſuae benignitatis perpetua gratia proſequatur. IV. Kal. ſept. M.D.LXV.

LXVI.

Archiepiſcopo Bracharenſi.

29. aug. 1565.

REverendiſsime domine. Epiſcopus egitanenſis per ſupplicem libellum petiit ab illuſtriſsimis cardinalibus, quos ad interpretationem difficultatum, quae in decretis ſacri tridentini concilii oriri poſsint, ſanctiſsimus dominus noſter in conſilium adhibuit, an reſidens in ſua epiſcopali ſede liber ſit a reſidentia monaſterii S. Salvatoris de Palma monachorum regularium, quod una cum epiſcopatu obtinet ex diſpoſitione ſedis apoſtolicae; cui etſi ſunt annexae aliquae curatae poſt monaſterii creationem, quae a ſuis vicariis gubernari ſoleant, tamen affirmat, in eo monaſterio nec fontem baptiſmi, nec ullam eſſe animarum curam. itaque illuſtriſsimi patres ex auctoritate ſuae ſanctitatis reſponderunt, ipſum epiſcopum, modo in epiſcopatu reſideat, ſolutum a reſidentia monaſterii, illud retinere, & ejus fructus percipere poſſe. quare, juſſu ſuae ſanctitatis, hortor amplitudinem tuam reverendiſsimam, ut, ſi ita res eſt, epiſcopo egitanenſi (a) iſtius monaſterii nomine nullam moleſtiam afferre velit: cui Deus grata omnia & ſalutaria largiatur. IV. Kal. ſept. M.D.LXV.

(a) *egitanienſi* exempl.

LXVII.

Epiſcopo Majoricenſi.

31. aug. 1565.

REverendiſſime domine. Declaravit ſanctiſſimus dominus noſter, ut, qui parochialem & canonicatum obtinentes, quemadmodum concilium poſtulat, reſident in parochiali, ex canoni-

Aaa 2 catu

catu tantum distributiones quotidianas amittant eorum temporum, quibus canonicatui non inserviunt, & si quid praeterea, quod absentes justa alia de causa non perciperent. quare, cum presbyter Raphaël de Villa longa residcat, ut ipse affirmat, in sua parochiali ecclesia oppidi de Boniola dioecesis majoricensis, si ex canonicatu amittit quotidianas distributiones, & si quid praeterea, ut diximus, quod ad residentiam attinet, aut ad reliquorum fructuum, portionum, & emolumentorum perceptionem, nullam amplitudo tua, jussu sanctissimi domini nostri, ipsi molestiam exhibebit: quam Deus servet incolumem. Pridie Kal. sept. M. D. LXV. (a)

(a) Pogianus noster, ineunte septembri hujus anni, Roma cum card. Borromaeo, mediolanensium archiepiscopo, primam synhodum provincialem acturo, Mediolanum profectus, in urbem non nisi mortuo jam Pio IV. reversus est. quo toto tempore nullas cardinalium concilii tridentini interpretum nomine litteras propterea scripsit. creato autem pontifice Pio V. die 7. jan. an. 1566. ad suum munus, ejusdem pontificis voluntate, rediit; coepitque rursus proximo mense februario ineunte scribendis ejusmodi litteris operam dare, his scilicet, quae sequuntur. Vide adnotationes ad nuncupatoriam Gratiani epistolam, volumini II. praefixam, pag. LIV.

LXVIII.

Episcopo Clusino, Gubernatori Perusiae.

2. febr. 1566.

Reverendissime domine. Acta est apud illustrissimos cardinales congregationis sacri concilii controversia, quam illustrissimus cardinalis perusinus, episcopus istius civitatis, habet cum hominibus artis mercaturae & cambii, & quarundam aliarum artium, causa visitationis nonnullorum hospitalium. cum igitur iidem illustrissimi cardinales ex publicis scriptis proxime cognoverint, in illis hospitalibus esse ecclesias, in quibus assidue divina officia celebrantur, bonaque eorum hospitalium implicata esse cum bonis aliorum hospitalium & ecclesiarum istius civitatis, mirati sunt, quod homines artium restiterint, quominus ea hospitalia visitarentur, quemadmodum rei ratio, & utilitas ac necessitas postulabat. itaque, re ad sanctissimum dominum nostrum delata, mihi mandavit, ut amplitudini tuae his literis significarem, monendos esse a te homines istarum artium, ut decem dierum spatio, sublata omni spe ulterioris dilationis, apud te proferant ac probent quicquid pro suo jure habent in ista controversia; quorum rationibus cognitis, eas ad me mitteres, ut, his ad congregationem relatis, id decerni ac declarari possit, quod

quod decretis sacri concilii convenire videbitur. sic igitur faciet amplitudo tua: cui Deum benignum & propitium precor. IV. non. febr. M. D. LXVI.

LXIX.

Episcopo Casalensi. (a)

a 2. febr. 1566.

Reverendissime domine. Relata ad illustrissimos cardinales congregationis sacri concilii causa Margaritae Bobbae, mulieris casalensis, quae, quoniam viro suo venit in suspicionem adulterii, verita, ne ab eo aliqua vis afferatur, petiit, ut sibi liceat ingredi monasterium monialium (b) istius civitatis, censuerunt, rem committendam esse prudentiae amplitudinis tuae; ut, si tibi videbitur, ea possit introire in aliquod (c) cujusvis ordinis monasterium, modo & ejus (d) monasterii constitutiones expresse non repugnent, & accedat consensus ipsarum monialium & abbatissae, nec non ministri provincialis, aut alterius earum superioris, & ipsa sola sine ancilla in monasterium ingrediatur, & servet clausuram, & reliquam vivendi rationem, quam ipsae moniales observant, & ibi sit quam diu tibi visum fuerit durare causam, quamobrem ingressa sit: &, si inde semel exierit, nunquam postea in idem monasterium redire liceat. quare ex auctoritate sanctissimi domini nostri, qui mihi hanc suo nomine scribendi facultatem dedit, prudentiam tuam de re admonendam putavi: quam Deus salvam & incolumem servet. IV. (e) non. febr. M. D. LXVI.

(a) al. *Alexandrino*.
(b) al. *monialium Annunciatae ordinis S. Augustini*.
(c) al. *istud monasterium &c.*
(d) al. *ipsius*.
(e) al. XVII. *Kal. jul.*

LXX.

Archiepiscopo Rhegino.

2. febr. 1566.

Reverendissime domine. Quod monachi S. Basilii de eo conquesti sunt apud illustrissimos cardinales sacri concilii, quod amplitudo tua visitare velit eorum monasterium, cum ipsi sibi persuadeant, quia regulares sunt, non nisi a patribus sui ordinis, qui ei muneri praepositi sunt, visitari posse, iidem illustrissimi patres ex auctoritate sanctissimi domini nostri responderunt, debere amplitudinem tuam supersedere ista visitatione, intereaque de eo jure, quod te habere credas visitandi eos monachos, me, cui sanctissimus dominus noster hanc suo nomine

ne scribendi facultatem dedit, quamprimum admonere: quam Deus cumulato suae gratiae munere prosequatur. IV. non. febr. M. D. LXVI. (a)

(a) De eadem monachorum S. Basilii causa scriptum fuit eodem exemplo archiepiscopo bossanensi, & episcopis squillacensi, bovensi, hieracensi, deinique abbati S. Angeli de Bubola.

LXXI.

Archiepiscopo Arborensi.

21. febr. 1566.

Reverendissime domine. Jampridem ex auctoritate sanctissimi domini nostri declaratum est, eos, qui, parochialem & canonicatum obtinentes, resident in parochiali, canonicatus distributiones quotidianas, & si quid praeterea absentes justa alia de causa non perciperent, amittere tantum debere (a). quare, cum presbyter Petrus Corrigia (b), canonicus ecclesiae arborensis; retulerit ad illustrissimos cardinales congregationis sacri tridentini concilii, se residere in prioratu S. Caeni de Bonarcado istius dioecesis, qui habet curam animarum, & distributiones quotidianas sui canonicatus, & si quid praeterea absentes justa alia de causa amitterent, non percipere, censent iidem illustrissimi patres sacrae congregationis, eum, si ita est, quemadmodum exposuit, nec canonicatu nec reliquis ejus fructibus privari debere. Deus amplitudinem tuam servet incolumem. VIII. Kal. mart. M. D. LXVI.

(a) al. *debere; reliquos autem canonicatus fructus suos facere posse.*

(b) al. *Corriga:*

LXXII.

Episcopo (a) Bossanensi.

21. febr. 1566.

Reverendissime domine. Ex auctoritate sanctissimi domini nostri jam diu declaratum est, eos, qui, parochialem & canonicatum obtinentes, resident in parochiali, canonicatus distributiones quotidianas, & si quid praeterea absentes justa alia de causa non perciperent, amittere tantum debere, reliquis autem canonicatus fructibus privandos non esse. quare, cum presbyter Alphonsus Ruiz (b) retulerit, se residere in parochiali oppidi de Culleri (c) dioecesis bossanensis, neque recusare, quominus amittat distributiones quotidianas, & si quid praeterea absentes justa alia de causa non perciperent, canonicatus, quem obtinet in eccle-sia

(a) al. *Archiepiscopo N.* (b) al. *Royz.* (c) al. *Cullen.*

sia bossanensi, quod attinet ad reliquos ejusdem canonicatus fructus, ex declaratione sanctissimi domini nostri amplitudo tua nullam ei molestiam exhibere debet: cui Deum propitium precor. VIII. Kal. mart. M.D.LXVI.

LXXIII.

Archiepiscopo Arborensi. 2. mart. 1566.

Reverendissime domine. Petiit ab illustrissimis cardinalibus congregationis sacri concilii presbyter Petrus Corrigia (*a*), a
an residens in prioratu, qui habet curam animarum, una cum canonicatu, cujus distributiones quotidianas amittat, & si quid praeterea absentes justa alia de causa non perciperent, possit etiam retinere simplex quoddam beneficium, quod appellant (*b*) de b
Organis, dioecesis arborensis: qui responderunt, posse, modo simplici beneficio per alium inserviat. id (*c*) si ita est, nul- c
lum ei simplicis istius beneficii causa impedimentum afferat (*d*) d
amplitudo tua: quam omnipotens Deus tueatur. VI. non. mart. M.D.LXVI.

(*a*) al. *Lorriga*.
(*b*) al. *appellat*.
(*c*) al. *sed*.
(*d*) al. *afferret*.

LXXIV.

Eidem. 2. mart. 1566.

Reverendissime domine. Jam antea scriptum est amplitudini tuae & aliis istius insulae episcopis, eos, qui parochialem & canonicatum obtinent, si in parochiali resideant, ex canonicatu distributiones quotidianas, & si quid praeterea absentes justa alia de causa non perciperent, amittere tantum debere, reliquos canonicatus fructus suos facere posse. quare, cum presbyter Michaël Murgia retulerit in congregatione illustrissimorum cardinalium, qui explicandis dubitationibus, quae ex decretis sacri tridentini concilii oriri possunt, a sanctissimo domino nostro praefecti sunt, se residere in parochiali villae de Neoneli dioecesis S. Justae, cujus tu es episcopus, & non recusare, quominus ex canonicatu, quem habet in ecclesia S. Justae, amittar illud, quod sanctissimus dominus noster, quemadmodum dictum est, declaravit amittendum esse, si ita res se habet, ut iste presbyter Michaël exposuit, quod attinet ad canonicatum & reliquos ejus fructus, amplitudo tua illi molesta esse non debet: quam Deus servet incolumem. VI. non. mart. M.D.LXVI.

LXXV.

LXXV.

9. mart. 1566.

Episcopo Bossanensi.

REverendissime domine. Quod presbyter Gavinus Sarrovira retulit ad illustrissimos cardinales congregationis sacri concilii, cum ipse tres canonicatus dignitate pares obtineat, algarensem, bisarchiensem, & bossanensem, an residens in ecclesia algarensi, cui est unita ecclesia bisarchiensis, & utrique canonicatui deserviens, possit retinere etiam bossanensem canonicatum, amittens tantummodo ex eo quotidianas distributiones, & si quid praeterea absentes justa alia de causa non perciperent, illustrissimi cardinales responderunt, posse. itaque, quod ad retinendum
a canonicatum bossanensem attinet, & ad reliquos fructus (a), nihil ei molesta erit amplitudo tua: quam Deus salvam conservet. VII. id. mart. M. D. LXVI.

(a) al. *canonicatus fructus*.

LXXVI.

16. mart. 1566.

Cardinali Palaeotto.

ILlustrissime ac reverendissime domine. Petierunt a sanctissimo domino nostro per supplicem libellum monachi congregationis montis Oliveti, ut sibi liceat aedificare monasterium in parochia, quae est in oppido S. Agathae bononiensis dioecesis. quorum petitionem sua sanctitas rejecit ad illustrissimos cardinales congregationis sacri concilii; qui, re audita, de ea ad amplitudinem tuam illustrissimam scribendum esse, & supplicis libelli ipsorum monachorum exemplum mittendum censuerunt, ut de vo-
a luntate sua nos faceret certiores, &, si forte (a) quid esset, quam ob causam res ei minus probaretur, rationem etiam afferret, ut, cognita ejus sententia, quid agendum sit deliberare ac melius statuere possint. Deum precor, ut amplitudinem tuam illustrissimam caelestium donorum ubertate locupletet. XVII. Kal.
b apr. (b) M. D. LXVI.

(a) *fortasse* exempl. (b) fort. *maji*.

LXXVII.

5. apr. 1566.

Archiepiscopo Arborensi.

REverendissime domine. Presbyter Sebastianus Mayali archipresbyter ecclesiae S. Justae, per supplicem libellum significavit illustrissimis cardinalibus congregationis sacri concilii, eccle-

clesiam S. Justae, unitam ecclesiae arborensi, adeo esse destructam, ut nullus sibi in ea residendi locus relictus sit: propterea petere, ut, nisi recipiatur in arborensem ecclesiam, ubi suo archipresbyteratus officio fungatur, residens in bossanensi canonicatu, quem obtinet, possit percipere fructus sui archipresbyteratus, exceptis quotidianis distributionibus, & si quid praeterea absentes justa alia de causa non perciperent. ea petitio honesta visa est illustrissimis cardinalibus. itaque censuerunt, ut amplitudo tua, si res ita se habet, quemadmodum exposita est, quod attinet ad possessionem & reliquos fructus archipresbyteratus, isti presbytero Sebastiano Mayali molesta esse non debeat. quod ut servet, ex auctoritate sanctissimi domini nostri eam moneo: quam Deus incolumem tueatur. Nonis apr. M. D. LXVI.

LXXVIII.

Episcopo Usellensi.

9. apr. 1566.

Reverendissime domine. Audita postulatione presbyteri Joannis Concu, illustrissimi cardinales congregationis sacri concilii censuerunt, mittendum tibi esse exemplum supplicis ejus libelli, ut, cognita causa, quae ab isto presbytero exposita est, scribas ad nos, quare eum cogere (a) velis, ut ecclesiae tuae amplius inserviat, cum is nullum in ea se beneficium aut officium ecclesiasticum habere dicat. interea vero, dum haec quaestio in congregatione explicabitur, eum ne compellas. quod & servabit amplitudo tua, & nos de tota re faciet certiores: cui a Deo bona omnia precamur. V. id. apr. M. D. LXVI.

(a) *cogeri* exempl.

LXXIX.

Episcopo Legionensi.

19. apr. 1566.

Reverendissime domine. Relata ad illustrissimos cardinales congregationis sacri tridentini concilii controversia presbyteri Francisci Matthaei, quam habet cum Francisco Osorio, & injuria, quam ab eo accepit, visum est eis mittendum esse ad amplitudinem tuam exemplum supplicis libelli, quo is eam rem exposuit, ut, si ita se habet, consulas isti presbytero ea ratione, quae tibi ex his, quae ab ipsis illustrissimis cardinalibus proponuntur, commodior & utilior videbitur: nempe, vel concordia constituta inter presbyterum & ipsum loci dominum, a quo is se injuria affectum fuisse narravit, vel, si ea reconciliari non

poterit, dato isti presbytero extra ditionem Osorii, quo se ipsum alere possit, altero ecclesiastico beneficio, vel permissa eidem absentiae facultate tam diu, dum causa inimicitiarum subesse tibi videbitur, ita tamen, ut, eo absente, vicarium isti beneficio praeficias, qui ecclesiasticae curae & officio satisfaciat, assignata ei ex fructibus beneficii aequa portione. ergo ex auctoritate sanctissimi domini nostri, qui mihi suo nomine facultatem scribendi dedit, amplitudo tua aliquo modo ex his, quos scripsimus, isti incommodo pro sua prudentia ac pietate providebit: cui Deus utilia & salutaria omnia concedat. XIII. Kal. maj. M. D. LXVI.

LXXX.

26. apr. 1566.

Archiepiscopo Brundusino.

REverendissime domine. Reverendissimus dominus episcopus
a ostiensis (a) questus est apud illustrissimos cardinales congregationis sacri tridentini concilii, quod amplitudo tua cujusdam consuetudinis causa eum cogere velit, ut ad metropolitanam ecclesiam quotannis veniat, vel procuratorem mittat, cum tamen tridentinum concilium, quacunque sublata consuetudine, id prohibuisse videatur. itaque illustrissimi cardinales censuerunt, scribendum esse ad amplitudinem tuam, cum jam is synodo provinciali interfuerit, &, quotiescunque celebrabitur, ei paratus sit interesse, non videri cogendum esse, ut istuc alia de causa venire debeat. si quid tamen sit, quamobrem ipsa jure putet eum
b ad id compellendum esse, perscribat (b) huc ejus rei rationem, & interea ipsi episcopo de eo nullam afferat molestiam. igitur ex auctoritate sanctissimi domini nostri, qui mihi negotium suo nomine scribendi dedit, ita faciet amplitudo tua: quam Deus semper sua gratia prosequatur. VI. Kal. maj. M. D. LXVI.

(a) Librarii mendum manifestum: nec, quin legendum sit *ostunensis*, dubitandum est.
(b) *praescribat* exempl.

LXXXI.

26. apr. 1566.

Episcopo Carthaginensi.

REverendissime domine. Presbyter Antonius de Verastegni, obtinens parochialem oppidi Xarquerae istius dioecesis, & canonicatum in ecclesia carthaginensi, si, quemadmodum af-
a firmat, residet in parochiali, & ex eo canonicatu (a) & reliquis cano-

(a) Videntur aliquot verba a librario heic praetermissa, ut puta haec, *quotidianas distributiones, & si quid praeterea absentes justa alia de causa non perciperent, amittit, ipso canonicatu, & reliquis &c.*

canonicatus fructibus privari non debet. sic enim jam diu a summo pontifice ex sententia etiam tridentini concilii declaratum est. quamobrem, si ita se res habet, quod ad canonicatum attinet, ea amissione contenta, quae summi pontificis declaratione praefiuita est, ex auctoritate sanctissimi domini nostri, a quo scribendi suae sanctitatis nomine facultas mihi concessa est, nullam isti presbytero Antonio molestiam exhibebit amplitudo tua: quam Deus salvam & incolumem servet. VI. Kal. maj. M.D.LXVI.

LXXXII.

Gubernatori Archiepiscopatus Toletani. 31. maj. 1566.

Reverende domine. Visum est illustrissimis cardinalibus congregationis sacri concilii mittendum esse ad te exemplum supplicis libelli, qui recitatus est nomine presbyteri Andreae Burgoae, rectoris parochialis ecclesiae de Tortuero istius dioecesis, simulque te admonendum de eo, quod ipsi patres illustrissimi, re cognita, tibi agendum esse censuerunt. scito igitur, illustrissimis cardinalibus plane constare, supplicationem resignationis rite expeditam fuisse, & ab ipso Burgoa, atque a procuratoribus Gundisalvi ex formula ejus mandati praestitos esse consensus, hujusque facti postea Gundisalvum poenituisse. quare, cum per ipsum Burgoam non steterit, quominus res, ut debuit, conficeretur, videri, eum extra culpam poni debere, praesertim cum idem, tanquam Gundisalvi procurator, illam ipsam parochiam nunc resignet in manibus suae sanctitatis in favorem Andreae Carrerae, vel alterius, qui a sacra congregatione nominabitur: quam ad resignationem transigendam ei quatuor mensium spatium datum est. itaque censent etiam iidem illustrissimi cardinales, interea dum quadrimestre hoc tempus effluat, sequestrum ejus fructuum tollendum, ipsumque, quod ad id attinet, omni molestia liberandum esse. quid igitur placeat congregationi cardinalium sacri concilii ex auctoritate sanctissimi domini nostri, a quo mihi ejus nomine scribendi facultas data est, ex his literis cognoscet prudentia tua: cui a Deo salutarem incolumitatem precor. Prid. Kal. jun. M.D.LXVI.

LXXXIII.

Cardinali de Burgos. 3. jul. 1566.

Illustrissime ac reverendissime domine. Cum illustrissimi cardinales, qui ad interpretationem sacri tridentini concilii a sanctissimo domino nostro in consilium assumpti sunt, ea cogno-

a visent, quae a doctore hoc Joanne Guitterez (a) ipsis exposita fuerunt per supplicem libellum, ejus exemplum ad amplitudinem vestram illustrissimam mittendum, simulque ipsam de sacrae congregationis sententia certiorem faciendam esse putaverunt. censent b autem, si istud beneficium sancti Vincentii della (b) Varquera simplex sit, ita ut neque habeat curam animarum, neque sit in ecclesia collegiata, neque personalem residentiam requirat, ipsum Joannem doctorem a concilio minime cogi, ut in eo beneficio personaliter resideat, proptereaque solitis ejus beneficii fructibus privandum non esse, modo per alium, qui ab ordinario probe- c d tur, ecclesiae inserviat. quod si quid aliud forte (c) sit, quo (d) amplitudo vestra illustrissima jure contra ipsum doctorem agi posse existimet, ad me, cui ex auctoritate sanctissimi domini nostri haec scribendi suae sanctitatis nomine facultas data est, scribet, ut ad sacram congregationem referam; & interea pro sua prudentia ac pietate ipsum Joannem doctorem, quod ad istam causam attinet, ab omni molestia liberum praestabit: quam Deus omnipotens omni salutarium ac caelestium munerum ubertate locupletet. v. non. jul. M. D. LXVI.

(a) Fort. *Guttierrez*.
(b) fort. *de la*.
(c) *fortasse* exempl.
(d) *quod* exempl.

LXXXIV.

4. Jul. 1566.

Episcopo Majoricensi.

Reverendissime domine. Cognitis in congregatione sacri tridentini concilii iis, quae per supplicem libellum a reverendo domino Hieronymo Fortesa, decano & canonico ecclesiae majoricensis, sunt exposita de fructibus & emolumentis ejus canonicatus & praebendae, quibus se privatum a capitulo & canonicis tuae ecclesiae conquestus est, visum est illustrissimis cardinalibus sacrae congregationis mittendum esse tibi exemplum supplicis libelli, simulque te admonendum, cum huic privationi adversari videatur caput XIV. sess. XXIV. sacri concilii, esse partes amplitudinis tuae curare, ut illud caput omnino servetur, nisi a forte (a) quid praeterea habeant canonici, quo putent suam causam jure defendi posse; de quo sacram congregationem certiorem facere debebunt. interea vero, pro sua pietate, tua amplitudo tota re supersederi jubebit: cui omnia a Deo prospera & salutaria precor. IV. non. jul. M. D. LXVI.

LXXXV.

(a) *fortasse* exempl.

LXXXV.

Episcopo Cauriensi. 4. iul. 1566.

REverendissime domine. Qui cauriensium canonicorum nomine recitatus est supplex libellus illustrissimis cardinalibus congregationis sacri concilii, ejus exemplum illustrissimi patres ad amplitudinem tuam mittendum esse censuerunt, tibique significandum, si vera sunt, quae ibi exponunt, videri sanctissimo domino nostro de sententia sacrae congregationis, causas, quas afferunt, satis esse justas, quamobrem amplitudo tua, si modo ad id tuus etiam accesserit consensus, cum ipsis canonicis dispensare possit, ut per eos quatuor menses illis abesse liceat. itaque ex ipsius sanctissimi domini nostri auctoritate, a quo facultas mihi concessa est, haec scripsi ad amplitudinem tuam: quam Deus cumulato suae gratiae munere prosequatur. IV. non. jul. M. D. LXVI.

LXXXVI.

Episcopo Casalensi. (a) a

REverendissime domine. In congregatione illustrissimorum cardinalium sacri concilii recitatus est supplex libellus nomine Bindi Galletti, commendatarii abbatiae Gratiani (b), cujus exemplum illustrissimi cardinales ad amplitudinem tuam mittendum decreverunt, & ab ea petendum, ut rescribat (c), cur ipsum Bindum abbatem, cum res ita se habeat, quemadmodum (d) exponit, cogere velit, ut in ea abbatia resideat. ergo ex auctoritate (e) sanctissimi domini nostri, qui mihi potestatem concessit scribendi suo nomine, ita faciet amplitudo tua: cui a Deo incolumitatem & salutem precor. VIII. id. jul. M. D. LXVI.

8. jul 1566. b c d e

(a) al. *Papiensi.* al. *N.N.*
(b) al. *Gratiani. Quamobrem, causa, quemadmodum exposita est, cognita, iidem illustrissimi cardinales & exemplum supplicis ejus libelli ad amplitudinem &c.*
(c) al. *rescr. .. & afferat rationem.*
(d) al. omitt. *quemadmodum exponit.*
(e) al. *auct. .. etiam.*

LXXXVII.

Episcopo Pistoriensi. 26. jul. 1566.

REverendissime domine. Expositis in congregatione sacri concilii, & cognitis iis, quae ab amplitudine tua scripta sunt contra Marcum Antonium Georgium, archipresbyterum S.Ma-

S.Mariae, ut vocant, ad Rotundam, propterea quod is non resideat in parochia Saturnanae istius dioecesis, illustrissimi cardinales sacrae congregationis ipsum archipresbyterum ad dicendam causam suam adesse jusserunt. is igitur per supplicem libellum rationes suas exposuit: quem libellum ideo patres illustrissimi ad amplitudinem tuam mittendum, & eam monendam censuerunt, ut, si res ita se habet, quemadmodum exposita est, intelligas, fuisse potius ordinis & officii tui partes omni ope & opera eniti atque efficere, ut istic apostolicarum literarum, quibus permutationis nomine parochialis in archipresbyteri nepotem translata est, auctoritati obediretur, & isti nepoti, si modo ex praescripto tridentini concilii, quemadmodum dicitur, esset idoneus, possessio daretur, quam sinere, eam interverti specie in-
a certi cujusdam patronatus; quod (a) etsi certum esset, ejus ta-
b men nulla ratio in permutatione haberi soleat (b). quod & mirantur a te praetermissum esse, & idcirco censent illustrissimi patres, dum is in possessionem libere mittatur, fructus parochiae sequestri nomine deponendos non esse, cum per ipsum archipresbyteri nepotem non steterit, quo minus in parochia residens ei inserviret, & nunc quoque se paratum offerat, si sibi possessio tradatur, & residere & inservire. Vale in domino. VII.Kal.aug.M.D.LXVI.

(a) Fort. *qui etsi certus esset &c.* (b) Fort. *solet*.

LXXXVIII.

Episcopo Gravinensi.

29. jul. 1566.

Reverendissime domine. Mirantur illustrissimi cardinales congregationis sacri concilii, amplitudinem tuam istis hospitalibus, quae nec in titulum nec in administrationem dari dicuntur, proptereaque ex verbis decreti tridentini concilii minime cogi posse videntur, ut seminario contribuant, velle seminarii causa molestam esse. quamobrem exemplum supplicis libelli, qui istorum hospitalium nomine recitatus est in congregatione sacri concilii, tibi mittendum censuernnt, monendumque te, ut, si res ita se habet, quemadmodum est exposita, molestiam ipsis hospitalibus desinas exhibere, &, quod non jure ab eis exegisti, restituas: quod si id jure facere posse existimas, mihi per literas afferas rationes, quibus id tibi licere probes, ut ad sacram congregationem referre possim; interea vero a molestia istis hospitalibus afferenda omnino abstineas. quod jussu sanctissimi domini nostri de sententia sacrae congregationis faciet amplitudo tua: cui Deum benignum & propitium precor. IV.Kal.aug.M.D.LXVI.

LXXXIX.

LXXXIX.

Archiepiſcopo Ravennati.

19. jul. 1566.

Illuſtriſsime & reverendiſs. domine. Si vera ſunt, quae in congregatione illuſtriſsimorum cardinalium ſacri concilii, nomine iſtius Victoriae Criſpinae neophytae, fuerunt expoſita per ſupplicem libellum, cujus exemplum ad amplitudinem tuam illuſtriſsimam cum his literis, vel, ea abſente, ad ejus generalem vicarium mittendum eſſe cenſuerunt, hortantur iidem illuſtriſsimi patres, ut, ſi illuſtriſsimae amplitudinis tuae, vel ejus generalis vicarii, ſi etiam abbatiſſae & monialium, earumque ſuperioris conſenſus acceſſerit, ipſaque ſola maneat in monaſterio, neque inde exeat, niſi in id monaſterium amplius poſtea non reditura, reliquiſque in rebus omnibus, praeſertim in iis, quae ad clauſuram pertinent, leges ſervet, monialibus propoſitas, eadem amplitudo tua illuſtriſsima, vel ejus vicarius, ſiuat, iſtam Victoriam neophytam in eodem monaſterio permanere. quod ex auctoritate ſanctiſsimi domini noſtri, de ſententia ipſorum illuſtriſsimorum cardinalium congregationis ſacri concilii, ad eam ſcripſi: quam Deus cumulato ſuae gratiae munere proſequatur. IV. Kal. aug. M. D. LXVI.

X C.

Epiſcopo N. (a)

a

Reverendiſsime domine. Cognitis in congregatione illuſtriſsimorum cardinalium ſacri concilii iis, quae de viſitatione collegiatae S. Michaëlis iſtius civitatis, & amplitudinis tuae & decani ac capituli nomine, prolata ſunt, iidem (b) illuſtriſsimi cardinales cenſuerunt, eam a te, tanquam a ſedis apoſtolicae delegato, viſitari debere, neque viſitationem tuam retardandam eſſe; ea tamen conditione, ut jura ejus collegiatae ſalva ſint in petitorio. ſic faciet amplitudo tua: cui a Deo ſalutem precor. Romae. b

XCI.

(a) In cod. congreg. Concil. reperitur haec epiſtola pag. 116. nullius certi epiſcopi nomine inſcripta. ſed in alio quodam ejuſdem epiſtolae exemplo, quod a Gratiano habemus, *Epiſcopo Papienſi* inſcribitur. nuſquam autem tempus, quo data eſt, indicatur. eam cum ſequenti conjunxi non aliam ob cauſam, quam quod cum illa in eodem codice conjuncta reperiatur.

(b) *idem* utrumque exempl.

X C I.

a

Epiſcopo Cathanenſi. (a)

REverendiſsime domine. Recitato ſupplici libello archidiaconi cathanenſis de controverſia veſtra in congregatione illuſtriſsimorum patrum, qui explicandis difficultatibus, quae ex varia interpretatione decretorum ſacri concilii oriri poſſunt, a ſanctiſsimo domino noſtro praepoſiti ſunt, cenſuerunt, mittendum tibi eſſe exemplum ſupplicis ejus libelli, ut, ſi res ita ſe habeat, quemadmodum eſt expoſita, reſcribas, quo modo ei proſpici poſsit, ut habeat interea, quibus vitam honeſte tueatur, dum aliqua facultas detur, qua ipſi eidem aliquod beneficium uniri poſſit: & valebis in domino. Romae.

(a) Haec epiſtola omni temporis, quo data eſt, indicio carens, ſcripta videtur aliquanto ante, quam ea, quae, ad hunc eumdem epiſcopum cathanenſem data, proxime ſequitur. ſed in codice congreg. Concilii inter datas anno 1567. reperitur pag. 115.

X C I I.

9. aug. 1566.

Eidem.

REverendiſſime domine. Lectis literis amplitudinis tuae ab illuſtriſsimis cardinalibus congregationis ſacri concilii, viſis etiam & conſideratis rebus omnibus, & cognitis diligenter rationibus, quas huc miſiſti de ea controverſia, quam habes cum archidiacono cathanenſi, cauſa denique tota diſcuſſa & explicata, relataque ad ſanctiſsimum dominum noſtrum, ſua ſanctitas, de ſententia etiam ipſorum cardinalium congregationis ſacri concilii, ita decrevit, ut amplitudo tua ipſi archidiacono vel det beneficium eccleſiaſticum, vel permittat exercere juriſdictionem archidiaconatus, quemadmodum antea exercuit, ſed ea conditione, ut, cum ei proviſum fuerit, vel ipſius ceſſione vel morte vacaverit archidiaconatus, in perpetuum poſtea ſublatus eſſe intelligatur. interea vero in ipſa juriſdictione archidiaconatus ſi vel archidiaconus vel ejus miniſtri quicquam injuſte vel perperam egerint, amplitudo tua ſevere in eos animadvertat. qua de re ipſius ſanctiſſimi domini noſtri nomine his literis moneo amplitudinem tuam: cui Deum benignum & propitium precor. v. id. aug. M. D. LXVI.

XCIII.
Cardinali Infanti.

18. aug. 1566.

ILlustrisſime & reverendiſſ. domine, domine colendiſſ. Cum fratres carmelitae ulixbonenſes ab illuſtriſsimis cardinalibus congregationis ſacri concilii per ſupplicem libellum petiiſſent, ut appellatio ſententiae in ea controverſia latae, quam de priore loco cum aliis duorum ordinum fratribus habent, committeretur, illuſtriſsimi patres eam cauſam minime eſſe committendam cenſuerunt, ſed libellum ipſum ad reverendiſſimam ſerenitatem veſtram mittendum, ſcribendumque, ut ipſa, pro ejus religione ac prudentia, virum deligat idoneum, qui, nulli earum partium ſuſpectus, rationibus omnibus bene cognitis, etiam extra telam judiciariam, pro ſua aequitate rem decidat. quare his literis, ſanctiſſimi domini noſtri nomine, hortor ſerenitatem veſtram illuſtriſsimam, ut ita rem agi & perfici jubeat: quam Deus in dies magis ſuae gratiae muneribus augeat & locupletet. XV. Kal. ſept. M.D.LXVI.

XCIV.
Epiſcopo Civitatis Ducalis.

18. aug. 1566.

REverendiſsime domine. Cognitis in congregatione ſacri concilii iis, quae populus cantalicius conqueſtus eſt de amplitudine tua, interdicti cauſa (a), quod in eccleſiam S. Mariae ordinis fratrum S. Auguſtini edidiſti, propter illam, quam in eccleſia praedicta parieti incluſam narrant cantalicii olim epiſcopi ſtatuam, illuſtriſsimi patres tibi exemplum ſupplicis libelli eorum hominum mittendum cenſuerunt, teque per literas admonendum, ut ex ea eccleſia interdictum interea tollere velis, ac rationes ſcribere, quibus ipſam ſtatuam inde ſummovendam putes; quae cum ab ipſis illuſtriſsimis cardinalibus ſacrae congregationis cognitae fuerint, tum, quid tibi de ea re agendum ſit, perſcribetur. ſic igitur ſanctiſsimi domini noſtri juſſu faciet amplitudo tua: quam Deus ſalvam & incolumem ſervet. XV. Kal. ſept. M.D.LXVI.

(a) *cum exempl.*

XCV.
Epiſcopo Callienſi.

21. aug. 1566.

REverendiſsime domine. Qui recitatus eſt in congregatione illuſtriſsimorum cardinalium ſacri concilii ſupplex libellus, presbyteri Pauli Agnelli nomine, ejus exemplum illuſtriſsimi pa-

patres sacrae congregationis cum his literis ad te mitti voluerunt, ut, si res ita sit, quemadmodum exponitur, rationem perscribas ad nos, quamobrem eum cogere velis, ut vel canonicatu cedat, vel duo ista sacella dimittat. quare, sanctissimi domini nostri jussu, me de tota re, ut ad sacram congregationem referre possim, certiorem faciet amplitudo tua: cui Deum propitium precor. XI. Kal. sept. M. D. LXVI.

XCVI.

24. aug. 1566.

Episcopo Bergomati.

Reverendissime domine. Renunciatum est sanctissimo domino nostro, in ecclesia amplitudinis tuae multos esse canonicos, qui, parochias (a) habentes, in eis minime resideant. quae res ejus sanctitati admirationem attulit & molestiam. itaque, de sententia etiam illustrissimorum cardinalium congregationis sacri concilii, mandat amplitudini tuae, ut istos canonicos, qui parochialibus praesunt, omnino in illis residere cogas. quod si aliter adduci non poterunt, ut suo fungantur (b) officio, ea gravitate poenae, quantacunque tibi ad id opus esse videbitur, in eos animadvertas. quod si amplitudo tua in eo forte (c) connivere, aut remissior esse voluerit (quod de te minime existimare potest sua sanctitas), scito, eam hujus facti & rationem & poenam a te ipso repetituram esse. id igitur faciet amplitudo tua, quod ipsius sanctissimi domini nostri jussu his literis scripsi: cui Deus caelestium munerum salutarem ubertatem largiatur. IX. Kal. sept. M. D. LXVI.

(a) *parochiam* exempl. (b) *fungatur* id. (c) *fortasse* id.

XCVII.

25. aug. 1566.

Vicario Archiepiscopi Surrentini.

Reverende pater. Jussu sanctissimi domini nostri, de sententia illustrissimorum patrum congregationis sacri concilii, mitto tibi exemplum supplicis libelli, qui sororis Camillae Sersalis nomine in ipsa sacra congregatione recitatus est, teque moneo, ut, si res ita se habet, quemadmodum exposita est, cures ei restituendam dotem, quam isti monasterio dederat, cum ingressa est, unde nunc jussa est egredi. itaque, ut id re efficiatur, pietas ac prudentia tua operam dabit. Vale in domino. VIII. Kal. sept. M. D. LXVI.

XCVIII.

XCVIII.

Cardinali Urbini, Archiepiſcopo Ravennati. 31. aug. 1566.

Illuſtriſsime ac reverendiſſ. domine, domine colendiſsime. Jam diu decretum eſt ab illuſtriſsimis cardinalibus congregationis ſacri concilii, ut, qui parochialem, & unum vel plures canonicatus obtinent, in parochiali reſidere debeant, canonicatus autem vel canonicatuum quotidianas diſtributiones tantum amittant, & ſi quid praeterea abſentes juſta alia de cauſa non perciperent. quare, cum presbyter Santorus Sandius ſe in parochiali amerina reſidere dicat, ut ex ejus libello, in ſacra congregatione recitato, intelliget, & ex canonicatu ravennati paratus ſit amittere ea, quae a congregatione decreta ſunt, partes erunt illuſtriſsimae ac reverendiſsimae amplitudinis veſtrae minime pati, ipſum presbyterum Santorum a ſuo vicario cogi ad reſidendum in eccleſia ravennati: cui Deus omnia jucunda & ſalutaria concedat. Prid. Kal. ſept. M. D. LXVI.

XCIX.

Archiepiſcopo Tranenſi. 31. aug. 1566.

Reverendiſſime domine. Juſſu ſanctiſsimi domini noſtri, de ſententia illuſtriſsimorum cardinalium congregationis ſacri concilii, mitto ad amplitudinem tuam cum his literis exemplum ſupplicis libelli, quod ipſis illuſtriſsimis patribus recitatum eſt nomine monialium tertii ordinis eccleſiae S. Joannis Leanelli iſtius civitatis, eamque moneo, ut, ſi verum eſt, iſtas moniales nunquam profeſſionem emiſiſſe, ex quo ſequitur, ut neque ex decretis ſacri concilii, neque ex bulla ſanctiſsimi domini noſtri cogi poſsint, ut in clauſtra redigantur, eas in iſtam clauſurae neceſſitatem pro ſua prudentia compellere deſinat: quam Deus ſalvam diutiſsime ſervet. Prid. Kal. ſept. M. D. LXVI.

C.

Epiſcopo Jeſenſi. 31. aug. 1566.

Reverendiſſime domine. Viſum eſt illuſtriſsimis cardinalibus congregationis ſacri concilii, hunc tibi ſupplicem libellum mittendum eſſe, & ſimul per literas a te quaerendum, cur, ſi, quemadmodum expoſitum eſt, iſtud ſacellum vel altare S. Antonii & cura careat animarum & membrum ſit religionis S. Antonii

tonii viennensis, ob idque ad tuam jurisdictionem non pertineat (a), praesertim cum iste D. Antonius se non solum tres, sed decem annos id possedisse dicat, eum cogere velis, ut titulum ostendat. itaque, sanctissimi domini nostri jussu, rationem ad me perscribes, ut ad sacram congregationem referre possim, & interea ipsum D. Antonium non impedies, quominus sacelli fructus percipiat. Deus amplitudinem tuam salvam & incolumem servet. Prid. Kal. sept. M. D. LXVI.

(a) *pert... cum cogere*, exempl.

C I.

8. sept. 1566.

Episcopo Oriolensi.

Reverendissime domine. Cum ab illustrissimis cardinalibus, quos ad interpretationem sacri tridentini concilii sanctissimus dominus noster in consilium adhibuit, jampridem decretum sit, ut, qui parochialem, & canonicatum vel dignitatem, cui non sit injuncta cura animarum, ante confirmationem concilii obtineant, in parochiali residere debeant, ex canonicatu autem, vel ex ejusmodi dignitate tantum distributiones quotidianas amittant, & si quid praeterea absentes justa alia de causa non perciperent: idcirco, si presbyter Franciscus Despuig, residens, ut ipse affirmat, in parochiali S. Catharinae oppidi Caudet istius dioecesis, paratus est amittere ex sua sacristia oriolensi, quam sine cura animarum esse dicit, totum id, quod a sanctissimo domino nostro, de sacrae congregationis sententia, tali in re decretum est, amplitudo tua, pro sua aequitate & prudentia, eum ad residendum in dicta sacristia compellere non debebit. Deus amplitudinem tuam diutissime salvam & incolumem servet. VI. id. sept. M. D. LXVI.

C I I.

8. sept. 1566.

Episcopo Veronensi.

Reverendissime domine. Supplicavit illustrissimis cardinalibus congregationis sacri concilii D. Jacobus Gambacurta in hanc sententiam, quam ex hoc exemplo supplicis libelli, qui in congregatione ejus nomine recitatus est, cognoscet amplitudo tua. scire autem volunt illustrissimi patres, si res ita se habet, & eo jure censetur, quemadmodum exponitur, quibus adducta rationibus amplitudo tua, quod petit, ei concedendum esse non existimet. quare scribes ad me omnem sententiam de ea

ea re tuam, ut ad sacram congregationem referre possim. Deum precor, ut optatis tuis salutariter respondeat. VI. id. sept. M. D. LXVI.

CIII.

Archiepiscopo Neapolitano. 15. sept. 1566.

Reverendissime domine. Ex supplici libello, quem his literis adjunxi, cognoscet amplitudo tua quid ab illustrissimis cardinalibus congregationis sacri concilii, nomine istius Annae Saleghas, puellae neapolitanae, sit postulatum. itaque, ex auctoritate sanctissimi domini nostri, de sententia illustrissimorum cardinalium sacrae congregationis, diligenter explorabit & inquiret, an ipsa Anna per vim inclusa sit in monasterium. quod si ita esse compererit, ejus & ingressionem in monasterium, & habitus susceptionem irritam ac nullam esse declaret; puellam autem, e monasterio eductam, apud honestam aliquam matronam, aut alibi collocet, ubi tuto & honeste esse possit; &, si sororem istius Annae, vel quemcunque alium hanc vim ei attulisse legitimis probationibus apparuerit, severe in eos animadvertat. si quid vero ex mille aureis, qui ei, dotis causa, ab avia relicti sunt, detrimenti eorundem culpa factum sit, ab eisdem sarciendum curabit. quicquid autem ea de re ab amplitudine tua actum confectumve fuerit, ut ad sacram congregationem referre possim, de eo me faciet certiorem: cui diuturnam vitam & salutem precor. XVII. Kal. oct. M. D. LXVI.

CIV.

Episcopo Ariminensi. 21. sept. 1566.

Reverendissime domine. Cum ad sanctissimum dominum nostrum delatum esset, amplitudinem tuam vicario tuo parochialem ecclesiam S. Innocentiae de monte Altauro, quae proxime Dominici Stellae morte vacaverat, contulisse, neque in eo formam examinis, praesertim per concursum, ut dicunt, a sacro concilio praescriptam, adhibuisse, mandavit mihi sua sanctitas, ut te per literas admonerem, ut vicarium tuum Romam mitteres, quo is ex ejusdem concilii formula hic examini subjiciatur. sic igitur faciet amplitudo tua: quam Deus benigno suae gratiae munere complectatur. XI. Kal. oct. M. D. LXVI.

C V.

28. sept. 1566.

Archiepiscopo Panormitano.

Reverendissime domine. Facit aequitas & prudentia amplitudinis tuae, ut ab illustrissimis cardinalibus congregationis sacri concilii minus excusanda videatur tarditas literarum, quibus tibi respondent ad ea, quae ab ipsis proximo anno quaesivisti. quam multa enim quamque varia intercesserint impedimenta, quae & privatarum & publicarum rerum vel delibera-
a tionem vel actionem necessario distinuerint (a), optime novit. itaque, cum primum facultas fuit, illustrissimi patres, ex auctoritate sanctissimi domini nostri, ad eas literas ita tibi rescribendum censuerunt, ut de communi victu inter ipsas moniales omnino servetur decretum concilii, praesertim ea in parte,
b qua (b) diserte cautum est, ne cui moniali propria bona possidere liceat. si quod tamen legatum moniali relictum sit, vel aliquid datum donatumve, vel etiam ejus labore vel industria partum, id abbatissae tantum tradatur, quae ex eo primum monialis ipsius, cujus causa acquisitum est, necessitati provideat, reliquum conferat ad usus monasterii.

Quae ex hospitalibus vel aliis piis locis delectae, quoad fa-
c cultas nubendi data sit, inserviunt in monasteriis, tolerentur (c), videlicet, quae hactenus admissae sunt; modo ne moniali cuiquam privatim serviant. &, cum solemnibus temporibus producentur in publicum, omnes istius generis puellae simul processionaliter, ut dicitur, incedant, nec se comites illis adjungant moniales; eodemque modo ad monasterium, confecta processione, statim revertantur; &, quam diu ibi fuerint, eandem clausuram servent, ac reliquam vivendi rationem, quae a monialibus observatur; & nullas omnino ancillas secum habeant, neque singulae inde exeant, nisi ea lege, ut in idem monasterium postea non redeant.

Quae virtutis gratia, & addiscendi alicujus artificii, a tenera aetate educantur in monasteriis, ut suo tempore vel nubant, vel moniales fiant, sine ancillis solae ibi sint, nec inde nisi non reversurae egrediantur, & eadem clausurae ac vivendi lege, qua moniales, teneantur.

d Quae (d), propter tenues facultates vel inopiam, domi tuto ali non possunt, & ea de causa, victu a propinquis earum suppedi-

(a) *destin* ... exempl.
(b) *quo* id.
(c) *tollerentur* id.
(d) *Quapropter tenues &c.* id.

peditato, jam collocatae sunt in monasteriis, iisdem legibus, quibus proximae, subjectae esse intelligantur.

Viduae, quae, viris mortuis, honestatis causa se contulerunt in monasteria, modo bonae sint existimationis & famae, legibusque monialium, quas supra diximus, pareant, tolerentur. posthac nullae hujusmodi viduae recipiantur, nisi moniales fieri voluerint.

Quae, propinquis & facultatibus destitutae, propterea que sine dote, nec collocari in matrimonium, nec addici monasterio poterant, misericordiae causa admissae sunt in monasteria, tolerentur, modo suprascriptis monialium legibus obediant. nullae autem hujus generis deinceps admittantur.

Quae propter dissidia maritorum admissae sunt, si sunt extra culpam, & tamen eorum iram pertimescant, quam diu eam caussam subesse constiterit, & ipsae tolerentur: illae vero, quae, probabili suspicione adulterii laborantes, in monasteria receptae sunt, ad breve tantum tempus retineantur. in posterum autem hujus generis mulieres minime recipiantur.

Reliquas nobiles & gradu superiores matronas, quae adhuc admissae sunt in monasteria, ea lege ferendas esse decreverunt, ut omnes ancillas emittant, nec inde ipsae possint exire, nisi non rediturae, & clausuram servent, caeteraque omnia, quae monialibus, quod ad clausuram attinet, servanda proponuntur.

Haec ad amplitudinem tuam de toto (e) hoc genere scribenda censuerunt illustrissimi patres, multum sane prudentiae ac pietati tuae tribuentes; quibus confidunt te curaturum, ut, quae prohibita sunt, inviolate serventur, quae autem permissa, non passim omnibus, sed, delectu adhibito, tantum, quibus oportuerit, concedantur. Deum precor, ut omnibus optatis amplitudinis tuae salutariter respondeat. IV. Kal. oct. M.D.LXVI. e

(e) *todo* exempl.

C V I.

Episcopo Ilerdensi. 27. oct. 1566.

Reverendissime domine. Praeclarum caput literarum tuarum, quas ad sanctissimum dominum nostrum nono Kal. junii dederas, magnum sane ejus sanctitati & letitiae fructum attulit, & tui amorem commovit, cum te, quod semper speravit, episcopali fungentem officio, non minus exemplo, quam praecepto operam dare cognovit, ut sacri tridentini concilii decreta serventur, in primisque duo illa, quae maxime istic necessaria esse signi-

significas. ad reliquas autem earundem literarum partes tibi sic ordine responderi jussit: Consultationes, quas scribis, ex nescio quibus dubitationibus, etsi neque a rege catholico, neque a provinciali synodo, a qua praecipue mitti oportebat, accepit sua sanctitas, tamen, ne propterea executioni concilii mora posset afferri, earum explicationes doctori Francisco Torrensi, qui ipsas consultationes tuo nomine reddiderat, dari voluisse.

De eo autem quod quereris de iis, qui apostolicam sedem appellarunt, vel etiam sine appellatioue hinc literas impetrarunt, facilem quidem esse, sed lubricam expostulationem, multos criminatione comprehendere, neminem uominare: quamobrem esse aequitatis tuae nominatim scribere quid a quo sit impetratum, quod concilio adversetur; cum illud omnino propositum sit ejus
a sanctitati, ut concilii decreta ab omnibus observentur (*a*).

Mirari praeterea se, quod adscribis de facultatibus, cruciatae causa concessis; cum illis, quas praedecessor fel. mem. Pius IV. concesserat, finem praeteritus mensis majus attulerit, & ipse nemini
b ullam (*b*) hujusmodi tribuerit facultatem: itaque debere te & nomina commissariorum, qui id commiserint, & loca, ubi id actum, &, quae speciatim concessa sint, proferre.

Quod vero attinet ad tuam interpretationem sacri concilii de iis, quibus in forma *dignum* beneficia tribuuntur, cum a Pio IV. pontifice, de sententia etiam illustrissimorum cardinalium, quos ad interpretandum concilium ipse adhibuerat in consilium, declaratum fuerit, neque concilium, quo loco de examine per concursum faciendo decernit, loqui de resignationibus, quae in favorem, ut dicitur, fieri solent, neque, quae ibi dicuntur, hujusmodi resignationibus posse convenire: plus in eo sibi assumere prudentiam tuam, quam quantum ei jure permitti posse videatur.

De resignationibus item cum reservatione tituli, & majoris partis fructuum, quas inculcas sacri concilii decretis factas esse fraudes, non meminisse se dicit sua sanctitas ullam ejus generis a se factam esse concessionem rerum, & in hoc tuas esse partes de iis in specie, quae tali in re concessa esse constiterit, sanctitatem suam certiorem facere.

Dilationem vero ad dimittendam unam ex pluribus parochialibus, aut ejus prorogationem, te scire vult, hic minime dari, nisi necessariis, aut omnino justis de causis: quod tamen arbitrium ad tuum judicium revocandum non esse, quae tua est prudentia, ne te quiem djudicare existimat sanctissimus dominus no-

(*a*) *observarentur* exempl. (*b*) *nullam* id.

noſter ; qui , quod ſuperioribus ad amplitudinem tuam literis oſtendit ſe tua cauſa eſſe facturum , in eo propenſum & promptum paternum ejus in te ſtudium & officium ſemper cognoſces. Ego Deum precor , ut amplitudinis tuae ſalutaribus optatis reſpondeat . v. id. oct. M. D.LXVI.

C V I I.
Cardinali Lotharingio . 27. oct. 1566.

ILluſtriſſime & reverendiſs. domine , domine colendiſs. Quo exploratius eſt ſanctiſsimo domino noſtro, amplitudinem tuam illuſtriſsimam nullam requirere excuſationem ſerae hujus reſponſionis ad eas literas, quas ſuperiore anno, communiter cum ſuffraganeis tuis reliquiſque iſtarum eccleſiarum praefectis, fel. mem. Pio IV. pont. max. miſeras , quod, pro tua prudentia ſingulari, & concurſum perturbationum illius temporis . & conſequentes deinceps moleſtias optime noſti , eo magis etiam dolet ejus ſanctitas , ſuo deſiderio celerius ad eas reſcribendi ſatisfieri minime potuiſſe . de tua certe ac provincialium epiſcoporum iſtorum egregia pietate, & conſenſione complectendi tanta cupiditate & alacritate , atque in veſtrorum populorum mores atque uſum inducendi quamprimum ſacri tridentini concilii dogmata ac diſciplinam , etſi nunquam dubitavit , tamen , ut ex veſtris literis cognovit , veſtri memoriam ſumma ſemper charitate fovens , vos mirifice collaudavit . itaque , quoad ejus fieri potuit , maxime etiam ad vos literas urgens , cum primum licuit , vel ardenti ſtudio veſtro ad tam pium tamque neceſſarium opus ſtimulos paterni amoris ſolicitudiniſque adjungendos putavit , teque ipſum in primis , reliquoſque tecum iſtius officii conſortes vehementer cohortandos, ut , quae reſtant ad ſalutaris muneris perfectionem , abſolvatis . neque enim tibi expectanda eſt materies uberior , in quam conferas praeſtantiſsima animi atque ingenii tui bona , quibus iſtam auctoritatem cumulavit Dei benignitas . qua in re , una cum prudentibus epiſcopis , facile praeſtabis magiſtri ſapientiam , paſtoris curam , parentiſque lenitatem , uſum vero lenium atque acrium remediorum , qua excellis providentia, pro tempore & morbi natura , ad exequenda ſacri concilii juſſa adhibebis .

Fuerunt in manibus illuſtriſsimorum cardinalium congregationis ſacri concilii acta ſynodi rhemenſis; quibus diligenter lectis , relatum eſt de eiſdem ad ſanctiſsimum dominum noſtrum, valdeque ſunt illa probata . veruntamen quaedam in eis animad-

versa sunt, de quibus vos admonendos censuit sua sanctitas; ut scripta in margine actorum capitibus iis, quae admonitionem requirerent, e regione responderent.

Commotus vero est dolore amplitudinis tuae sanctissimus dominus noster, itemque illustrissimi cardinales, de imminutione, ut scribis, rhemensis provinciae, quam, divinis istis muneribus auctam & commendatam, sartam tectamque praestari cuperent. sed acta res in integrum revocari non facile potest; &, tribus vulneribus in rhemensi corpore factis, propter turbulentos Flandriae motus, alienissimum, quod tu minime omnium ignoras,
a tempus est (a) adhibendae medicinae: ut periculum sit, ne, quae sanare volumus, exulceremus. quamobrem amplitudo tua illustrissima, pro sua prudentia, istum dolorem & querelam majori opportunitati reservabit.

Veterem regni vestri amplissimi religionem libentissime vita
b redimeret sua sanctitas; ut & gratissima ei sint, quae scribis (b) de commodiore istic catholicae fidei statu, & in dies, Deo adjutore, rege in Jesu Christi causam incumbente, in primisque adnitente te, meliora expectet.

Reliqua sunt monstra abbatum & episcoporum, quae sanctissimi domini nostri amplissimorumque patrum animos & aures incredibiliter vulnerarunt. non suppetit, pro hominum flagitio ac scelere, expostulandi digna vox. coërcenda igitur pestis, ne serpat latius. itaque vehementer petit ab amplitudine tua illustrissima sua sanctitas, ut & nomina perscribas hujusmodi hominum, & loca, ubi illi sint. non deerit ratio aut facultas in eos animadvertendi, quemadmodum jam animadversum est in alios, ejusdem flagitii reos.

Haec, jussu sanctissimi domini nostri, ad amplitudinem tuam illustrissimam scripsi. de me autem ei polliceor ac defero perpetuum studium & observantiam meam, Deumque precor, ut ejus optata & actiones semper salutaribus suae gratiae muneribus prosequatur. VI. Kal. nov. M. D. LXVI.

(a) Voculam *est*, quae mihi necessaria videtur, omittit exempl. (b) *scribitis* exempl.

C V I I I.

a

Archiepiscopo Rhegino. (a)

27. oct. 1566. REverendissime domine. Cum illustrissimis cardinalibus congregationis sacri concilii recitatus esset hic supplex libellus, eum ad amplitudinem tuam mittendum esse censuerunt, ti-

(a) al. *Rhegiensi*.

bique

bique ex auctoritate sanctissimi domini nostri mandandum, ut cures, ut ipse jeracensis (*b*) episcopus primum ex sua & capituli sui mensa, quemadmodum ex concilio tridentino debet, contribuere incipiat seminario, tuncque alios suo exemplo contribuere cogat; taxationem vero prioris sancti Stephani (*c*) eadem aequitate solutionis, cujus eo in genere probata exempla non desunt, modereris. id igitur, jussu sanctissimi domini nostri, recte atque ordine ab ipso jeracensi (*d*) episcopo efficiendum curabit amplitudo tua: quam (*e*) Deus salvam diutissime servet. Prid. Kal. nov. M. D. LXVI.

(*b*) al. *squillacensis episcopus vel ejus vicarius primum &c.*

(*c*) al. *Steph... de Nemore.*

(*d*) al. *squillacensi episcopo vel ejus vicario efficiendum &c.*

(*e*) al. *cui Deum propitium precor, VI. idus dec. M. D. LXVI.*

C I X.

Episcopo Spoletano. 21. oct. 1566.

Reverendissime domine. Jussu sanctissimi domini nostri, de sententia illustrissimorum cardinalium congregationis sacri concilii, mitto amplitudini tuae libellum, in ipsa congregatione recitatum nomine istarum monialium, moneoque, ut, si res ita est, quemadmodum exponitur, cum ex decretis sacri tridentini concilii ipsarum monialium jurisdictio ad eam minime pertinere videatur, eas, praeterquam in his, quae ad clausuram spectant, ad suam ditionem ac potestatem revocare desinat. si tamen in reliquis etiam aliquid juris in illis monialibus habere existimat, me, ut ad sacram congregationem referre possim, faciet de tota re certiorem, & interim a molestia monialibus exhibenda desistet: quam Deus salvam & incolumem servet. Prid. Kal. nov. M. D. LXVI.

C X.

Vicario Archiepiscopi Bisuntini. 9. nov. 1566.

Reverende pater. Cum ad eas literas, quae fel. mem. Pii IV. pont. max. nomine superiore anno ad reverendissimum archiepiscopum bisuntinum scriptae fuerunt (*a*), quod omnes ad-

(*a*) Epistola, quae heic significatur, reperitur in codice Congreg. concil. pag. 116. b. inter datas mense februario an. 1566. Pio V. pontifice max. nullum temporis, quo data est, indicium praeferens; quam quidem ex hoc loco ad Pii IV. pontificatus tempora pertinere intelligimus. neque eam tamen supra recensui, propterea quod in hanc, ad archiepiscopi bisuntini vicarium datam, totidem verbi translatam animadverterim.

miratione affecit, nullum adhuc responsum allatum sit, jussu sanctissimi domini nostri, de sententia illustrissimorum cardinalium congregationis sacri concilii, in eandem rationem ad te scribo, petoque a te, ut primo quoque tempore ad has literas rescribas. res autem sic se habet.

Decanus (*b*) & canonici ecclesiae bisuntinae, expositis per supplicem libellum difficultatibus ac periculis, in quibus assidue versantur ob imminentem in bona fortunasque suas effraenatam haereticorum cupiditatem, si decreto concilii tridentini de parochialibus parendum sit, praesertim (*c*) cum exigui sint praebendarum fructus, se necessariis sumptibus, ac magnis duarum ecclesiarum aedificiis sufficere non posse, affirmant. quare a sanctissimo domino nostro petierunt, ne decanus & canonici bisuntini, qui parochialem in ista dioecesi vel ejus finibus habeant, in canonicatu residentes, ac praeposito suae parochiali idoneo & illi populo accepto sacerdote, modo ipsi tertio quoque mense visitent, quam obtinent, parochiam, in parochiali cogantur residere, neve ea (*d*) propterea privari possint aut ejus fructibus: ut (*e*) latius ex (*f*) eorum petitionis exemplo, quod his literis adjunctum est, videre licet. itaque sententiam hac de re tuam perscribas, an videlicet illa sic se habeant, ut decanus & canonici exposuerunt, & an ita longe absint a cathedralibus parochiales, ut utriusque officii munere fungi non possint, & an ita multi sint, qui parochialibus praesunt, ut, si in illis potius resideant, quod ratio videtur postulare, in cathedrali cultus divinus magnum detrimentum accipiat, & quanti omnino sint annui praebendarum & parochialium fructus. nam, tota re ex literis tuis cognita ab eisdem illustrissimis patribus sacrae congregationis, & ad sanctissimum dominum nostrum relata, quid facto opus erit, statuetur. Vale in domino. v. id. nov. M. D. LXVI.

CXI.

(*b*) Hinc incipit epistola, ad archiepiscopum bisuntinum data, de qua proxime dixi, cujus variantes lectiones deinceps adscribam: quarum prima haec ipsa est, quod non *Decanus*, sed *Decanatus* in ea legitur.

(*c*) al. *exiguis praesertim existentibus fructibus praebendarum, se &c.*

(*d*) Voculam *ea* omittit nostrum hoc exempl. Addidi ex illo alio.

(*e*) *& ut* exempl.

(*f*) al. *in expositionis suae exemplo, quod annexum est, cernere est. itaque, iis cognitis, ejus sanctitas ex sententia illustrissimorum cardinalium, qui executioni concilii praepositi sunt, jussit, me ad amplitudinem tuam literas dare, quibus & sententiam ea de re tuam exquirerem, & an illa sic se habeant, ut canonici exposuerunt, cognoscerem, & an ita longe absint a cathedralibus parochiales, ut utriusque officii munere fungi non possint, & an ita multi sint annui praebendarum & parochialium fructus. Quamobrem ab amplitudine tua peto, ut me de omnibus faciat certiorem: cui incolumitatem & salutem precor. Romae.*

C X I.

Nuncio Galliae.

9. nov. 1566.

REverendissime domine. Jussu sanctissimi domini nostri mitto amplitudini tuae supplicem hunc libellum, qui in congregatione illustrissimorum cardinalium sacri concilii recitatus est, & a te peto, ut, explorata diligenter & perspecta re, si vicarium parisiensis episcopi in culpa esse cognoveris, eum suo istic vicariatus officio statim privandum cures: sin vero tibi constiterit, episcopum ipsum culpae vel auctorem vel aliquo modo participem esse, quamprimum me de eo ac tota serie facti facias (a) certiorem, ut ad ipsum sanctissimum dominum nostrum, ex cujus auctoritate haec ad te scripsi, referre possim. Deus amplitudinem tuam diutissime servet incolumem. v. id. nov. M. D. LXVI.

(a) facies exempl.

C X I I.

Episcopo Sarsinatensi. (a)

9. nov. 1566.

REverendissime domine. Lectis in congregatione sacri concilii binis tuis literis de nece rectoris parochialis S. Galgani, alteris ad sanctissimum dominum nostrum, alteris ad illustrissimum cardinalem Alciatum datis, reque ad ipsum sanctissimum dominum nostrum relata, ejus sanctitas, consideratis, quae a te afferuntur, rationibus, commota est damnis & incommodis, quae populus ac rector istius ecclesiae patiuntur, & tuis etiam ea in re precibus obsequendum duxit, praesertim cum jam sacrilegi illi, qui nefarium facinus patrarunt, legitimo supplicio sint affecti. itaque concedit sua sanctitas, ut ista ecclesia S. Galgani, tanto polluta sacrilegio, una cum coemeterio reconcilietur, si prius tamen isti populo, qui, cum impio sceleri obviam ire posset, & id facere neglexerit, culpam minime levem suscepit, ea, quam pietas & prudentia tua accommodatam censuerit, publica injungatur poenitentia. Deum precor, ut te salvum & incolumem servet. v. id. nov. M. D. LXVI.

(a) Sarsinatensi exempl.

CXIII.

C X I I I.

23. nov. 1566.

Archiepiscopo Urbinati.

Reverendissime domine. Quae controversia sit episcopo calliensi cum presbytero Paulo Agnello, cognosces ex supplici libello (a) ipsius presbyteri, & ex literis episcopi, quas jussu sanctissimi domini nostri, de sententia illustrissimorum cardinalium congregationis sacri concilii, cum his literis mitto ad amplitudinem tuam. itaque, cum tota eorum lis in eo versetur, an duae illae ecclesiae, quas iste calliensis canonicus possidet, sint parochiales nec ne, &, quod alter affirmat, alter omnino neget (b), neque hic, uter verum dicat, certo sciri possit, amplitudo tua, admonito prius episcopo de tota re, pro sua prudentia & aequitate, diligenter inquiret, &, quod verum esse compererit, de eo me, ut ad sacram congregationem referre possim, faciet certiorem. Deum precor, ut amplitudinem tuam salvam & incolumem servet. IX. Kal. dec. M. D. LXVI.

(a) Vide epist. *Qui recitatus* d. 22. aug. 1566. (b) *negat* exempl.

C X I V.

23. nov. 1566.

Episcopo Ilerdensi.

Reverendissime domine. Etsi cardinales illustrissimi congregationis sacri concili sibi persuadent, optime scire amplitudinem tuam, eos illegitimos, qui & patre orbati sunt, & beneficia obtinuerunt ante confirmationem tridentini concilii, non teneri eo decreto, quo prohibentur filii presbyterorum habere beneficia in ecclesia, in qua pater, & propterea minime vereantur, quin hunc Michaëlem in eo, quod is timere videtur, ab omni molestia securum praestes; tamen, quod idem a sacra congregatione suppliciter petiit, sibi ut ea in re caveatur, ex auctoritate sanctissimi domini nostri misso hoc supplici libello ad amplitudinem tuam, haec scribenda censuerunt, & ab ea petendum, ut, si res ita se habet, quemadmodum exposita est, huic Michaëli nullam propterea molestiam exhibeat. Ego Deum precor, ut omnibus tuis optatis salutariter respondeat. IX. Kal. dec. M. D. LXVI.

CXV.

C X V.

Episcopo Majoricensi. 30. nov. 1566.

Reverendissime domine. Declaratum est jampridem a sanctissimo domino nostro, ut, qui canonicatum & parochialem ecclesiam, ante confirmationem concilii impetratam, obtinent, si, quemadmodum sacrum concilium postulat, resident (*a*) in parochiali, ex canonicatu tantum distributiones quotidianas amittant, & si quid praeterea absentes justa alia de causa non perciperent, canonicatu autem ac reliquis canonicatus fructibus minime privari possint. quare, cum presbyter Matthaeus Malferit, canonicus majoricensis & rector parochialis ecclesiae de Manacor ejusdem dioecesis, affirmet, se in sua parochiali ecclesia, de qua ante concilium ei provisum fuit, residere, & paratus sit amittere quotidianas distributiones sui canonicatus, & si quid praeterea, quemadmodum diximus (*b*), ex auctoritate sanctissimi domini nostri, de sententia illustrissimorum cardinalium congregationis sacri concilii (*c*), amplitudo tua, quod ad canonicatum praebendamque & reliquos ejus fructus attinet, nullam isti presbytero molestiam exhiberi patietur. Deum precor, ut amplitudinem tuam salvam & incolumem servet. Prid. Kal. dec. M. D. LXVI.

(*a*) *resdere* exempl.
(*b*) Supple, *absentes justa alia de causa non perciperent*.
(*c*) *concilii declaratum esse ejusdem suae sanctitatis jussu amplitudo &c.* exempl.

C X V I.

Episcopo Derthonensi. (*a*) 30. nov. 1566.

Reverendissime domine. Supplicem libellum (*b*) archipresbyteri Serravallis, in congregatione illustrissimorum cardinalium sacri concilii recitatum, cum his literis, ex auctoritate sanctissimi domini nostri, de sententia eorundem cardinalium, mitto ad amplitudinem tuam; hortorque te, ut, si ea consuetudo est istius populi quotannis dandi concionatori piam hanc mercedem quadragesimalis laboris, jubeas, eos (*c*) manere in officio persolvendi, quod consueverunt (*d*): sin vero idem populus causam aliquam affert, quamobrem se probet minime id solvere debe-

(*a*) al. *Berthonensi*.
(*b*) al. *libellum nomine Joannis Baptistae Spinolae archipresbyteri &c.*
(*c*) al. *eos homines*.
(*d*) al. *hactenus soliti sunt*.

e debere (e), de ea, ut ad sacram congregationem referre possim, me facias (f) certiorem. Deum precor, ut te perpetua sua gratia prosequatur. Romae. Prid. (g) Kal. dec. M. D. LXVI.

(e) al. *debere, aut ipsum archipresbyterum, aliosve in concionatorem istam impensam facere oportere, de ea &c.*

(f) al. *facies*,

(g) al. omitt. cum reliquis.

CXVII.

8. dec. 1566.

Archiepiscopo Neapolitano.

Reverendissime domine. Quod amplitudinis tuae nomine quaesitum est ab illustrissimis cardinalibus congregationis sacri concilii, quoties sit exploranda voluntas earum virginum, quae se Deo dicarint, de eo sic tibi respondendum censuerunt, bis id faciendum esse, semel cum illae sumere volent habitum regularem, iterum cum professionem emittent. Deus amplitudinem tuam salvam & incolumem tueatur. VI. id. dec. M. D. LXVI.

CXVIII.

8. dec. 1566.

Generali Ordinis S. Hieronymi in Hispania.

Reverende pater. Expositis in congregatione illustrissimorum cardinalium, qui interpretationi sacri concilii praepositi sunt, tuo nomine dubitationibus, quae super decretis ejusdem a concilii, istius ordinis causa, cui praees (a), tibi oriebantur, censuerunt, ad eas dubitationes sic esse rescribendum, ut, e regione singularum quaestionum, in margine, quemadmodum vides, responsum apponatur, sacrae congregationis nomine. has etiam ad te literas, quibus ita rem actam esse testaremur, adjungendas putavimus. Vale in domino. VI. id. dec. M. D. LXVI.

(a) *preces* axempl.

CXIX.

8. dec. 1566.

Nuncio Veneto.

a Reverendissime domine. Superiore (a) anno exposita est in congregatione illustrissimorum cardinalium sacri coucilii controversia, quae erat veneto patriarchae cum fratribus S. Salvatoris istius urbis. itaque illustrissimi patres ea de re ad illustrissimum

(a) Annum *superiorem*, non proximum 1565. sed, qui praecesserat, 1564. intellige. Vide epist. *Cum hic actum* d. 2. dec. 1564. Cicero in Catil. I. c. 1. *Quid proxima, quid superiore nocte egeris... quem nostrum ignorare arbitraris?*

ſimum cardinalem vercellenſem, qui tunc iſtic erat ſedis apoſtolicae legatus, ſcribendum cenſuerunt, ut, cognita diligenter cauſa & ipſius patriarchae & conventus, in primiſque an conventus eſſet caput ordinis, de omnibus accurate reſcriberet; interea vero curaret, ut nihil novaretur. verum, cum propter eas perturbationes, quae poſtea interceſſerunt, res ad exitum perduci minime potuerit, ex auctoritate ſanctiſſimi domini noſtri, de ſententia illuſtriſſimorum cardinalium ſacrae congregationis, ad amplitudinem tuam ſcribo, ut eandem rem eodem modo cognoſcas, cureſque, nihil ut ea in cauſa novetur; totoque negotio perſpecto, me, ut ad ſacram congregationem referre poſſim, facias certiorem. Deum precor, ut omnibus tuis optatis ſalutariter reſpondeat. VI. id. dec. M. D. LXVI.

C X X.

Cardinali Infanti. 8. dec. 1566.

ILluſtriſſime & reverendiſs. domine, domine colendiſſime. Cum in congregatione illuſtriſſimorum cardinalium, qui ad interpretationem ſacri tridentini concilii a ſanctiſſimo domino noſtro in conſilium aſſumpti ſunt, hujuſmodi querelae de miniſtris & officialibus illuſtriſſimae amplitudinis tuae haberentur, quod illi, praetextu decreti ſacri concilii, quo ſtatutum fuit, ut diſpenſationes matrimoniales gratis concedantur, ſanctiſſimi domini noſtri iſtic collectorem uſitatas taxas accipere prohibuerint earum diſpenſationum, quas amplitudo tua illuſtriſſima, pro facultatibus ſibi ab apoſtolica ſede conceſſis, dare conſuevit, ſane mirati ſunt illuſtriſſimi patres, tantum eos ſibi auſos arrogare, ut concilii decreta interpretari velint, quam facultatem uni hujus ſanctae ſedis auctoritati reſervatam ignorare non dabuerunt. quod autem ad id concilii decretum attinet, ut amplitudini tuae illuſtriſſimae pro ſua prudentia notum eſſe ſibi perſuadent, minime eo comprehenditur illa merces, quae pro expeditione literarum collectori ſanctiſſimi domini noſtri jure debetur, quaque, cum is ſibi impoſiti oneris laborem impenſamque ſuſtineat, niſi injuſte fraudari non poteſt. quamobrem ad amplitudinem tuam illuſtriſſimam, pro ſui officii munere, proque communis ſacrae congregationis in ipſam ſtudio & amore, ſcribendum eſſe, ab eaque petendum cenſuerunt, ut, ſublatis iis, quae ab iſtis miniſtris de hac re decreta fuerant, omnium diſpenſationum, quas ipſa jure apoſtolicae legationis concedet, compoſitionibus exceptis, taxas bullarum, quemadmodum ſolvebantur, antequam iſtud miniſtri

attentassent, persolvi jubeat. quod ut ipsam, quae est ejus aequitas, facturam esse non debitamus, sic Deum precamur, ut ei utilia omnia & salutaria largiatur. VI. id. dec. M. D. LXVI.

CXXI.

8. dec. 1566.

Archiepiscopo Materensi.

Reverendissime domine. Qui recitatus est in congregatione illustrissimorum cardinalium congregationis sacri concilii supplex libellus amplitudinis tuae nomine, eum illustrissimi patres ad te mittendum, & de isto Petro Antonio Putiniano, quod petis, remedium sic in praesentia, ex decretis etiam concilii tridentini, dandum censuerunt, ut, si dictae militiae actu non
a inservit, & intra ejus septa (a) ac domos non residet, subque ejus obedientia non vivit, praescribas eidem idoneum tempus pro-
b bandae (b) legitimae suae & secundum regulam dictae militiae professionis: qui si intra illud temporis spatium, ab amplitudine tua ei praescriptum, se ita legitime professum minime probarit, ex auctoritate sanctissimi domini nostri, de sententia ipsorum cardinalium sacrae congregationis, ita contra istum Petrum Antonium tibi agere liceat, quemadmodum, antequam istam religionem, in quam se ingressum dicit, susceperat, agere licuisset. sic igitur faciet amplitudo tua: quam Deus omnipotens salvam & incolumem diutissime servet. VI. id. dec. M. D. LXVI.

(a) *scepta* exempl. (b) *probandae* id.

CXXII.

22. dec. 1566.

Episcopo Adriensi.

Reverendissime domine. Afferetur ad te commissio dispensationis matrimonii Herculis de Carariis & Isabellae de Delaiis, hominum istius dioecesis, qua tibi praecipitur, ut in tuum vicarium animadvertas. verum sanctissimus dominus noster has praeterea ad te literas dari voluit, ut, si ipsum vicarium, quemadmodum expositum est, in culpa esse compereris, severe pu-
a nias; de (a) quo etiam poenae genere, quo eundem coërcueris, me, ut ad ejus sanctitatem referre possim, facias certiorem. Quoniam vero Rochus quidam Cataneus venit etiam ipse in suspicionem societatis istius culpae, quippe qui Romam miserit priores illas literas, veritati contrarias, propterea mitto etiam tibi caput

(a) Fort. *deque etiam &c.*

put binarum ejus literarum, quas de eo negotio scripsit; ut diligentius inquiras, an ipse quoque sit ejusdem facti particeps: qui si sit, de ipso etiam, si ex tuis subditis sit, pro tuo jure poenas sumas. sin vero fuerit alienae ditionis (*b*), pro delegata tamen tibi a sanctissimo domino nostro jurisdictione, eum, qua jure poteris, poena afficias. Deum precor, ut amplitudinem tuam servet incolumem. XI. Kal. jan. M. D. LXVI. *b*

(*b*) *dictionis* id.

CXXIII.

Episcopo Feretrano.

21. dec. 1566.

Reverendissime domine. Ex auctoritate sanctissimi domini nostri, de sententia illustrissimorum cardinalium congregationis sacri concilii, haec ad te scribo, ut, si, quod in supplici libello, quem his literis inclusi (*a*), istius presbyteri Vincentii Bartholi nomine expositum est, per quadraginta continuos annos duas istas parochiales ecclesias, tanquam (*b*) unitas, uni semper sine dispensatione collatas esse, legitimis probationibus constiterit, ipsum quoque presbyterum Vincentium duas istas parochiales ecclesias possidere, uti hactenus fecit, patiaris. Deum precor, ut amplitudinem tuam tueatur. XI. Kal. jan. M. D. LXVI. *a* *b*

(*a*) al. *includo*. (*b*) *tamque* exempl.

CXXIV.

Archiepiscopo Taurinensi.

22. dec. 1566.

Reverendissime domine. Accipiet amplitudo tua cum his literis exemplum supplicis libelli, qui recitatus est in congregatione illustriss. cardinalium sacri concilii, istius Bernardini Calvi praepositi nomine; simulque ex ipsis literis intelliget, quid de eo, ex formula decreti de seminariis, jam diu in congregatione facti, illustrissimi patres ad te scribendum censuerunt (*a*). id autem hujusmodi est. si bona, sita in dioecesi taurinensi, proprie sint attributa illi sacello ejusdem dioecesis, quod tanquam membrum quoddam subjectum aut unitum sit ipsi praepositurae, in dioecesi casalensi sitae, neque constet, eadem bona illi praepositurae addicta prius fuisse, quam ibi in eis sacellum aedificaretur, debere Calvum praepositum contribuere ad seminarium amplitudinis tuae pro iis tantum bonis, quae posita sunt in tua dioecesi: nec *a*

 te ab

(*a*) al. *censuerint*.

te ab eo quicquam posse exigere pro aliis bonis ejusdem praepo-
b c siturae, quae jam (b) possidet. quod si plus ab eo forte (c) exegeris, quam postulet haec rata bonorum, id eidem restitues.
d sic igitur faciet amplitudo tua: nisi forte vel aliter se res ipsa (d) haberet, vel aliud esset, quod jure defendi posset; de quo me fa-
e ciet certiorem; interea tamen nullam ei molestiam exhibeat (e):
f quam Deus salutari caelestium bonorum ubertate (f) locuple-
g tet. Romae. XI. (g) Kal. jan. M. D. LXVI.

(b) al. *dioecesi casalensi*.
(c) *fortasse* exempl.
(d) al. *ita se*.
(e) al. *exhibebit*.
(f) al. *ubertates*.
(g) al. XV. *Kal. febr.* M. D. LXVII.

CXXV.

4. jan. 1567.

Cardinali Palaeotto.

Illustrissime ac reverendissime domine observandissime. Expo-
a sita causa Leonardi Truchi (a), presbyteri albiganensis, illustrissimis cardinalibus congregationis sacri concilii eo modo,
b quem ex ejus supplici libello cognoscet amplitudo vestra (b) illustrissima, ita censuerunt, ut, si is intra quatuor menses, a XII. die decembris 1566. numerandos, alteram ex duabus istis parochialibus ecclesiis non dimiserit, poenas subeat, a sacro tridentino concilio constitutas. Deus amplitudinem vestram il-
c lustrissimam (c) servet incolumem. Romae. Pridie non.
d jan. M. D. LXVII. (d).

(a) al. *Trucchi*.
(b) al. *tuo*.
(c) al. *tuam*.
(d) In cod. Congr. concil. reperitur haec epistola pag. 87. b. anno 1566. & pag. 116. anno 1565. subscripta. in nostro exempl. nulla temporis nota appáret. contuli eam in annum 1567. quod eo anno dies januarii quartus in Saturni diem, hoc est in profectionem publicorum tabellariorum, incidit.

CXXVI.

18. jan. 1567.

Episcopo Casalensi.

Reverendissime domine. Accipiet amplitudo tua cum his literis exemplum supplicis libelli, qui recitatus est in congregatione illustrissimorum cardinalium sacri concilii, istius Bernardini Calvi praepositi nomine; simulque ex ipsis literis intelliget, quid de eo ex formula decreti de seminariis, jam diu in congregatione facti, illustrissimi patres ad te scribendum censuerint. id autem hujusmodi est. si bona, sita in dioecesi taurinensi, propria

pria

prie sint attributa illi sacello ejusdem dioecesis, quod tanquam membrum quoddam subjectum aut unitum sit ipsi praepositurae, in dioecesi casalensi sitae, neque constet, eadem bona illi praepositurae addicta prius fuisse, quam in eis sacellum aedificaretur, debere Calvum praepositum contribuere ad seminarium amplitudinis tuae pro iis tantum bonis, quae posita sunt in tua dioecesi, nec te ab eo quicquam posse exigere pro aliis bonis ejusdem praepositurae, quae in dioecesi taurinensi possidet. quod si plus ab eo forte (a) exegeris, quam postulet haec rata bonorum, id eidem restitues. sic igitur faciet amplitudo tua: nisi forte vel aliter se res ipsa haberet, vel aliud esset, quod jure defendi posset; de quo me faciet certiorem. interea tamen nullam ei molestiam exhibebit: quam Deus salutari caelestium bonorum ubertate locupletet. xv. Kal. febr. M. D. LXVII.

(a) *fortasse* exempl. In quibusdam modo verbis differt haec epistola ab superiore 124.

CXXVII.

Episcopo Imolensi.

22. jan. 1567.

Reverendissime domine. Recitato hoc supplici libello in congregatione illustrissimorum cardinalium sacri concilii, cognitoque eo, quod communiter amplitudo tua & canonici istius cathedralis ecclesiae scire cupitis, an videlicet pro quotidianis distributionibus ipsi canonici ad collegium vel seminarium contribuere debeant, responderunt: si unusquisque eorum ex fructibus suae praebendae ad collegium vel seminarium contribuit, quod attinet ad quotidianas distributiones, eos ad istas contributiones minime teneri. Deus amplitudini tuae jucunda omnia & salutaria largiatur. XI. Kal. febr. M. D. LXVII.

CXXVIII.

Episcopo Syracusano.

25. jan. 1567.

Reverendissime domine. Illustrissimi cardinales congregationis sacri concilii, visis iis, quae per supplicem libellum nomine Petri de Ansalono in sacra congregatione sunt exposita, ejus exemplum tibi mittendum, illudque scribendum censuerunt, ut isti Petro tempus idoneum praefinias, quo archidiaconatum resignare possit, modo id temporis spatium sex menses non excedat. quod faciet amplitudo tua reverendissima: quam Deus salvam & incolumem servet. VIII. Kal. febr. M. D. LXVII.

CCXXIX.

CXXIX.

31. jan. 1567.

Episcopo Zamorensi.

PErillustris ac reverendissime domine. Jam antea persuasum erat illustrissimis cardinalibus congregationis sacri concilii, amplitudinem tuam, ut in caeteris omnibus, sic in isto casu canonicatus & parochiae non discessuram a decretis sacri tridentini concilii, neque a declaratione ab ipsis illustrissimis cardinalibus ex auctoritate sanctissimi domini nostri facta: id enim postulabat ejus pietas & prudentia, quae hic gravissimorum & amplissimorum virorum ore celebratur. cui opinioni quando ejus literae optime respondent, valde laetantur, & perillustri amplitudini tuae eam, quae debetur, laudem tribuunt. sed, quoniam
a iste Bernardinus Vazquez ita supplicarat (*a*), existimari hic minime poterat, eum, quae vera essent, non exposuisse. quod quoniam modo cognitum est ex literis amplitudinis tuae, ipsum
b duo praeterea (*b*) curata beneficia obtinere, idque astute tunc reticuisse, falsoque amplitudinem tuam criminatum esse, datum est negotium camerae apostolicae magistratui, ut in ipsum pro modo culpae animadvertat; in quem ipse etiam illa lege concilii age-
c re (*c*) poteris, quae adversus eos, qui plura curata retinent, lata est. quod vero ad me attinet, ego vicissim polliceor perillustri amplitudini tuae in omnibus eximiam operam ac studium meum, Deumque precor, ut eam salvam & incolumem diutissime servet. Pridie Kal. febr. M. D. LXVII.

(*a*) Vide epist. 172. *Presbyter Bernardinus* pag. 426.
(*b*) al. *propterea*.
(*c*) al. *egere*.

CXXX.

a

5. febr. 1567.

Archiepiscopo Salernitano. (*a*)

REverendissime domine. Iste est zelus amplitudinis tuae, qui a religione & pietate proficiscitur, ut, etiamsi de eo, quod dubitat, minime timendum sit, tamen ob id ipsum laudari debeat ab omnibus. veruntamen sciat, bulla fel. mem. Pii IV. pont.
b max. non excommunicari eos, qui concilium non observarint (*b*), sed dari facultatem episcopis illos excommunicandi, qui contradixerint, aut contumaces fuerint; quemadmodum ex XI.
c d ipsius (*c*) bullae versu, cujus initium est *Mandamus* (*d*) *autem*, ani-

(*a*) al. *Panormitano*.
(*b*) al. *observant*.
(*c*) al. *ejus*.
(*d*) al. *Mandantes*.

animadvertet. id ita esse, ex sententia illustriss. cardinalium, qui, ex auctoritate sanctiss. domini nostri, concilium interpretantur, non dubitabit amplitudo tua reverendissima: cui ego operam & studium meum deferens, Deum precor, ut ei prospera omnia & salutaria concedat. Romae. Kal. febr. M. D. LXVII.

CXXXI.

Decano Universitatis Abulensis.

8. febr. 1567.

REverende pater. Studium meum erga conventum collegiumque vestrum vobis semper paratum erit in omnibus, quae juste fieri poterunt. verum, quod petis, ut, quae facultas suscipiendi gradus vobis regularibus eo in collegio data est, extendatur etiam ad scholares saeculares, quia nulla ratio justa suadet, propterea sanctissimus dominus noster adduci non potest, ut in hoc tuae obsequatur petitioni. quamobrem aequitas & pietas tua, quod concedi non decet, id negari facillime patietur: cui Deus prospera omnia & salutaria largiatur. VI. id. febr. M. D. LXVII.

CXXXII.

Archiepiscopo Messanensi.

8. febr. 1567.

REverendissime domine. Etsi olim ab illustriss. cardinale Borromaeo, ex auctoritate fel. mem. Pii IV. pont. max. de sententia illustriss. cardinalium congregationis sacri concilii, amplitudini tuae scriptum fuit, episcopum Massae ulubrensis (a), residentem in sua episcopali sede, propter eam causam esse liberum a residentia ejus decanatus, quem sine ulla animarum cura obtinet in ecclesia messanensi, teque, illis ipsis literis fidem habentem, paruisse non dubitamus, tamen, ut magis etiam credas, hanc esse mentem sacrae congregationis, ego quoque, ex auctoritate sanctissimi domini nostri, de sententia eorundem patrum, ita esse his literis scribo (b): cui Deum benignum & propitium precor. Romae. VI. id. febr. M. D. LXVII.

(a) al. *ulubensis*; (b) al. *scribo ad amplitudinem tuam*;

CXXXIII.

Episcopo Imolensi.

19. febr. 1567.

REverendissime domine. Recitato hoc supplici libello in congregatione illustriss. cardinalium congregationis sacri concilii, cognitoque eo, quod communiter amplitudo tua & canonici istius

istius cathedralis ecclesiae scire cupitis, an videlicet pro quotidianis distributionibus ipsi canonici ad collegium vel seminarium contribuere debeant, responderunt: si unusquisque eorum ex fructibus suae praebendae ad collegium vel seminarium contribuit, quod attinet ad quotidianas distributiones, eos ad istam contributionem minime teneri. Deus amplitudini tuae jucunda omnia & a salutaria largiatur. Romae. XI. Kal. mart. (a) M. D. LXVII.

(a) al. *febr.*

CXXXIV.

22.febr. 1567.

Episcopo Imolensi.

Reverendissime domine. Relata in congregatione sacri concilii postulatione fratrum tertii ordinis minorum S. Francisci, utrum ad seminarium debeant contribuere, nec ne, propterea quod amplitudinem tuam ipsorum contributionem urgere affirmant, responderunt illustrissimi cardinales, eos fratres, quia ordinis mendicantium sunt, ad seminarii contributionem ex verbis menteque concilii tridentini non teneri. itaque, quod ad istam rem attinet, illis molesta esse desinet amplitudo tua: cui a Deo omnia prospera & salutaria precor. VIII. Kal. mart. M. D. LXVII.

CXXXV.

22.febr. 1567.

Nuncio Venetiarum.

Reverendissime domine. Cognitis iis, quae hoc supplici libello continentur, illustrissimi patres congregationis sacri concilii eum tibi libellum cum his literis, ex auctoritate sanctissimi domini nostri, mittendum censuerunt, ut, re diligenter perspe-
a cta, quod (a) tibi justum aequumque videbitur, id pro tua pru-
b dentia (b) statuas. quod faciet amplitudo tua: cui prosperam & salutarem valetudinem precor. VIII. Kal. mart. M. D. LXVII.

(a) al. *jus & fas de ea postulare videbitur &c.* (b) al. *prud. .. & aequitate.*

CXXXVI.

1.mart. 1567.

Episcopo Marsicano.

Reverendissime domine. Animadversa facti ratione ex hoc supplici libello, quem cum his literis ad te mitto, illustrissimi cardinales congregationis sacri concilii ita censuerunt, si res ita est, quemadmodum in libello exponitur, ex decretis ejusdem tridenti-

dentini concilii tibi tanquam (*a*) & viciniori episcopo & sedis apostolicae delegato, licere collegiatam istam S.Joannis oppidi Celani (*b*) visitare. Deus amplitudinem tuam salvam (*c*) conservet. Kal. mart. M. D. LXVII. (*d*)

a
b c
d

(*a*) al. omitt.
(*b*) al. *Cellam*.
(*c*) al. *salvam & incolumem servet &c.*
(*d*) al. 1566.

CXXXVII.

Cardinali Borromaeo. (*a*)

a
1. mart. 1567.

ILlustrissime ac reverendissime domine, domine observandissime. Qui recitatus est illustrissimis cardinalibus congregationis sacri concilii supplex libellus nomine praepositi S.Torpeti, eum illustrissimae ac reverendissimae amplitudini tuae mittendum, simulque cum ipsa per has literas agendum censuerunt, ut ea ratione isti rei provideat, quam aequam ipsa judicabit. quod, pro sua pietate ac prudentia, & omnes optime facturam (*b*) confidimus, & ego ei perpetuam ac salutarem felicitatem precor. Kal. mart. M. D. LXVII.

b

(*a*) *Borrhomaeo* exempl.
(*b*) al. *facturum*.

CXXXVIII.

Episcopo Senogalliae. (*a*)

a
1. mart. 1567.

REverendissime domine. Cum in congregatione sacri concilii relatum esset, Thebaldutium ex monte Alboddio sine vitae periculo residere non posse in parochiali, quam obtinet in oppido montis Novi, dioecesis amplitudinis tuae, propter graves inimicitias, quas in illis locis habet, illustrissimi cardinales sacrae congregationis censuerunt scribendum esse ad amplitudinem tuam, ut, si ita est, quemadmodum Thebaldutii nomine hic expositum fuit, permittat ei, ut in aliquo propinquo loco, ubi tuto esse possit, commoretur, quam diu tibi subesse videbitur illa causa capitalium inimicitiarum, interea vero parochiae isti montis Novi inserviat per idoneum vicarium, a te approbandum, cui aequa fructuum portio, mercedis causa, arbitrio tuo, attribuatur. Deus amplitudinem tuam salvam & incolumem servet. Romae. Kal. mart. M. D. LXVII.

(*a*) al. *Senegalliae*. al. *Senogaliae*.

CXXXIX.

3. mar. 1567.

Gubernatori Marchiae.

ADmodum reverende domine. Ex hoc supplici libello, qui recitatus est in congregatione sacri concilii, censuerunt illustrissimi patres, ex decreto ipsius tridentini concilii debere te presbyterum istum Scipionem, quem habes in carcere, si in dioecesi camerinensi deliquit, ad episcopum suum remittere. sic igitur facies. qua in re tamen si quid habes, quo factum de isto presbytero tuum defendi jure posse existimes, me, ut ad sacram congregationem referre possim, facies certiorem. Deum precor, ut te salvum & incolumem servet. Romae. III. non. mart. M. D. LXVII.

C X L.

20. mar. 1567.

Cardinali Urbinati.

a b ILlustrissime & reverendissime domine mihi (*a*) observandissime. Alias (*b*) ad amplitudinem vestram illustrissimam scriptum est, jam diu illustrissimos cardinales congregationis sacri concilii ex auctoritate sanctissimi domini nostri censuisse, eos, qui parochialem ecclesiam & canonicatum ante confirmationem concilii tridentini obtinent, utrunque retinere posse, sed debere in parochiali personaliter residere, ex canonicatu autem distributiones quotidianas amittere, & si quid praeterea absentes justa alia de causa non perciperent. quare, si dominus Hieronymus Diedus, possessor parochialis ecclesiae, quae dicitur archipresbyteratus S. Fidentii (*c*) patavinae dioecesis, in ea parochiali ecclesia vere resideat, paratusque sit istius canonicatus & praebendae, quam habet in ecclesia ravennati, distributiones quotidianas, & si quid aliud percipere non deberet, quemadmodum supra dictum est, amittere, illustrissima ac reverendissima amplitudo vestra pro sua aequitate nullam ei in ista causa praeterea molestiam afferre debebit: cui salutarem prosperitatem a Deo precor. XIII. Kal. apr. M. D. LXVII.

CXLI.

(*a*) al. *mi*.
(*b*) Vide epist. 98. *Jam diu decretum* d. 31. aug. 1566. pag. 387.
(*c*) al. *Federitii*.

CXLI.

Episcopo Nucerino.

20. mart. 1567.

REverendissime domine. Cum monachi Silvestrini fabrianenses (a) apud illustrissimos cardinales congregationis sacri concilii conquesti essent, se ab episcopo camerinensi in taxatione seminarii ob id gravatos esse, quod ab eis plus peteretur, quam quantum pro rata parte suorum redituum solvere deberent, iidem illustrissimi cardinales amplitudini tuae rem committendam censuerunt, ut & de istorum monachorum reditibus, & de ea taxatione seminarii diligenter inquiras: quibus bene cognitis, an aequa seminarii taxatio tibi videatur, ad me, ut ad sacram congregationem referre possim, perscribas. quod ita faciet amplitudo tua: cui a Deo incolumitatem & salutem precor. XIII. Kal. apr. M.D.LXVII.

(a) al. *fabernianenses*.

CXLII.

Episcopo Burgi S. Sepulcri.

20. mar. 1567.

REverendissime domine. Cognitis iis, quae per supplicem hunc libellum exposita sunt in congregatione sacri concilii, illustrissimi cardinales ejusdem sacrae congregationis eum libellum tibi mittendum censuerunt cum his literis, quibus significant, istum dominum Franciscum Palamedem (a) jure cogi non posse, ut alteram ex duabus istis ecclesiis dimittat, verum in parochiali ecclesia sanctae Florae & Lucillae residere debere, ex canonicatu autem & praebenda cathedralis istius ecclesiae cum annexa parochiali distributiones duntaxat quotidianas amittere, & si quid praeterea absentes justa alia de causa non perciperent. itaque amplitudo tua, si haec ita (b) sunt, quemadmodum exponuntur, iis contenta, quae (c) diximus, nullam praeterea ei in ista re molestiam exhibebit: cui Deum benignum & propitium precor. XIII. Kal. apr. M.D.LXVII.

(a) al. *Palamidem*. (b) al. *ista*. (c) al. *quas*.

CXLIII.

Episcopo Brixiensi.

20. mar. 1567.

REverendissime domine. Illustrissimi cardinales congregationis sacri concilii ex auctoritate sanctissimi domini nostri jam diu censuerunt, eos, qui parochialem ecclesiam & canonicatum

Fff 2 ante

ante confirmationem concilii tridentini obtinent, utrunque re
a tinere posse, sed in parochiali personaliter residere debere (a), ca
nonicatus autem, cui non inserviant, distributiones quotidiana
b duntaxat amittere (b), & si quid praeterea justa alia de causa absentes non perciperent. quare, si Polydorus de Georgiis vere residéat in ecclesia sua parochiali dioecesis aquilegiensis, & paratus sit amittere distributiones quotidianas canonicatus ecclesiae brixiensis, & si quid aliud percipere non deberet, ut supra diximus, quod attinet ad reliquos canonicatus fructus, nullam ei afferet (c)
c molestiam amplitudo tua: cui Deus prospera omnia & salutaria concedat. Romae. XIII. Kal. apr. M. D. LXVII.

(a) *debeant* exempl. (b) *amittant* id. (c) *afferret* id.

CXLIV.

a Episcopo Wurtzburgensi. (a)

25. mar. 1567. PErillustris ac reverendissime domine. Confirmarunt eam, quam de te spem semper habuit sanctissimus dominus noster, literae amplitudinis tuae, septima augusti datae, in quibus te pio studio amplecti ac pari fide diligentiaque tueri velle profiteris omnia, quae sacro tridentino concilio decreta sunt, & tuum istud seminarium erigere. egregia sane professio, digna genere, digna persona & officio tuo! de indulto vero, quod requiris, cupit sanctissimus dominus noster obsequi voluntati tuae,
b modo iis, quos nominarit, dignosque & idoneos judicarit sua (b) sanctitas, dentur tituli beneficiorum, quae vacaverint mensibus sedi apostolicae reservatis. quod cum multi tui ordinis praelati libenter fecerint, idem perillustrem amplitudinem tuam summa sua voluntate facturam esse, dubitare nullo modo potest sua sanctitas: quae in caeteris omnibus, quae perillustri amplitudini tuae ejusque ecclesiae opus fuerint, promptam animi sui propensio-
c nem & patriam (c) charitatem pollicetur: cui ego a Deo omnia
d prospera precor & salutaria. Romae. VIII. (d) Kal. apr. M.D.LXVII.

CXLV.

(a) *Vittembergensi* exempl. Emendavi ex cod. barber. in quo proxime ad veritatem legitur *Vizzeburgensi*. est autem *Wurtzburg* Franconiae urbs, quae rectius *Herbipolis* latine dicitur, subestque episcopo catholico. at vero *Vittemberga*, seu *Vitteberga*, quae etiam *Leucorea* appellatur, jam inde a Lutheri defectione, neque episcopum neque quidquam rationis cum ecclesia romana habet.

(b) *sanctitas sua, detur titulo beneficiorum &c.* cod. barber.

(c) *patriae* exempl. Emendavi ex eodem cod. barber.

(d) Omitt. cum reliquis cod. barber. Est item in codice vaticani secretioris tabularii aliud hujus epistolae exemplum, die XVI. *apr.* datae.

C X L V.

Archiepiscopo Consentino.

5. apr. 1567.

Reverendissime domine. Questi sunt apud illustriss. cardinales congregationis sacri concilii episcopus & vicarius martiranus, amplitudinem tuam, ipsos inhibendo, velle se ingerere in omnibus primis instantiis eorum dioecesis. quod cum adversari videatur sacro tridentino concilio, iidem illustriss. patres ex auctoritate sanctissimi domini nostri te admonendum censuerunt, ne plus, quam ex decretis ejusdem concilii hac in re liceat, tibi vendices. si tamen jus aliquod habere te existimas, de eo ad me scribes, ut ad sacram congregationem referre possim: interea vero nihil in eo illis molestiae exhibebis. Deum precor, ut amplitudinem tuam salvam & incolumem servet. Romae. non. apr. M. D. LXVII.

C X L V I.

Episcopo Lamacensi.

10. apr. 1567.

Reverendissime domine. Relatis ad illustrissimos cardinales congregationis sacri concilii iis, quae hoc supplici libello continentur, censuerunt, mittendum esse eum ad amplitudinem tuam una cum his literis, quibus intelliget, videri ipsis illustrissimis patribus, ei canonico, qui dignitatem optaverit, obstare sacrum concilium, siquidem vult canonicatum simul & dignitatem retinere. qua in re tamen si canonici, quorum res agitur, se (a) aliquid (b) juris habere existimant, eos audiet (c) amplitudo tua, omniaque perscribet ad me, ut ad sacram congregationem referre possim. sic igitur faciet, quemadmodum ex auctoritate sanctissimi domini nostri ad eam scribo, & in domino diutissime valebit. IV. id. apr. M. D. LXVII. a b c

(a) al. *sibi*. (b) al. *aliquod*. (c) al. *audis &c*.

C X L V I I.

Cardinali Palaeotto.

12. apr. 1567.

Illustrissime ac reverendissime domine observandissime. Quid ex auctoritate sanctissimi domini nostri responsum sit ad ea, quorum explicationem ab illustrissimis cardinalibus congregationis sacri concilii postulavit amplitudo vestra illustrissima, videbit in exemplo suorum postulatorum, quod cum his literis ad eam mit-

a mitto. nam ad singula postulata (a) item sacrae congregationis responsa in margine apponi placuit. ego Deum precor, ut omnibus optatis amplitudinis vestrae illustrissimae salutariter respondeat. Prid. id. apr. M. D. LXVII.

(a) al. *capita postul... singula item &c.*

CXLVIII.

12. apr. 1567.

Episcopo Cameracensi.

Reverendissime domine. Supplicavit Jacobus Vander illustrissimis cardinalibus, quos ad interpretationem sacri tridentini concilii sanctissimus dominus noster in consilium assumpsit, in eam sententiam, quam ex ejus supplici libello cognoscet amplitudo tua. quare, cum ipse resideat, quemadmodum affirmat, in parochiali, quam una cum canonicatu collegiatae S. Martini oppidi allostensis, aute concilii confirmationem legitime obtinuit, & paratus sit ejus canonicatus amittere distributiones quotidianas, & si quid praeterea absentes justa alia de causa non perciperent, ex ipsorum illustrissimorum cardinalium sacrae congregationis sententia, qui jam diu ex auctoritate sanctissimi domini nostri ita decreverunt, nullum praeterea isti Jacobo Vander, quod ad ista duo beneficia attinet, dummodo in dicta parochiali ecclesia personaliter resideat, hac de causa molestiam exhibebis. Deum precor, ut amplitudini tuae prospera omnia & salutaria concedat. Prid. id. apr. M. D. LXVII.

CXLIX.

12. apr. 1567.

Episcopo Marsicano.

Reverendissime domine. Cum in congregatione illustrissimorum cardinalium sacri concilii recitatus esset hic supplex
a libellus nomine prioris, & conventus domus S. Laurentii (a) de Padula ordinis carthusianorum, illustrissimi cardinales, ex auctoritate sanctissimi domini nostri, eundem supplicem libellum, nec non decretum sacrae congregationis, quod jam dudum de contributione seminariorum factum est, mittendum tibi, ac scri-
b bendum censuerunt, ut (b) in exactione seminarii te ita geras, quemadmodum hoc decreto definitum est. quod si quid a dictis
c carthusianis exegisti contra hujus decreti regulam, id (c) eis restituas. sic igitur faciet amplitudo tua: quam Deus salvam & incolumem servet. Prid. id. apr. M. D. LXVII.

CL.

(a) al. *Laurentii.* (b) al. omitt. (c) al. *in dies restituat &c.*

C L.

Cardinali Borromaeo.

12. apr. 1567.

Illustrissime ac reverendissime domine observandissime. Questus est illustrissimus cardinalis Sfortia apud illustrissimos cardinales congregationis sacri concilii, amplitudinem vestram illustrissimam & ejus abbatiam S.Christinae nullius dioecesis, & quae abbatiae subjecta sunt beneficia, visitasse, ipsamque abbatiam ad suum seminarium contribuere voluisse. ac visitationem quidem, cum ad viciniorem pertineat, fortasse ad papiensem episcopum spectare existimat: quae (*a*) si etiam esset officii amplitudinis vestrae illustrissimae, quod ipse negat, tamen debuisse inquit tantummodo abbatiam, tanquam caput, visitare, non etiam reliqua ipsius membra. itaque patres illustrissimi censuerunt, ad eam ita scribendum esse, ut, quo jure haec facere sibi licere existimet, me faciat certiorem (*b*). quare, ut ad sacram congregationem referre possim, quibus ipsa nitatur rationibus, ad me perscribet (*c*) amplitudo vestra illustrissima; interea (*d*) vero, nisi de sententia sacrae congregationis, nullam abbatiae vel ejus bonis molestiam exhibebit: quam Deus diutissime valentem uberiori in dies caelestium donorum gratia prosequatur. Romae. prid. id. apr. M. D. LXVII.

(*a*) al. *quare*.
(*b*) Exitum hujus controversiae habes in epi st. *Relatis* d. 18. jan. 1568.
(*c*) al. *praescribet*.
(*d*) al. *atque interea vero ac nisi &c.*

C L I.

Archiepiscopo Hispalensi.

12. apr. 1567.

Reverendissime domine. Supplicem hunc libellum, exhibitum illustrissimis cardinalibus congregationis sacri concilii, nomine patronorum & officialium hospitalis resurrectionis Christi, oppidi Utura (*a*) istius dioecesis, ad amplitudinem tuam reverendissimam ex auctoritate sanctissimi domini nostri mittendum, & in hanc sententiam scribendum censuerunt: ea verba concilii tridentini cap. IX. sess. XXII. *nisi secus forte in institutione & ordinatione talis ecclesiae seu fabricae expresse cautum esset*, intelligi etiam de eo hospitali, quod eadem lege sit institutum, cum eadem prorsus ratio subesse videatur: idcirco, si res ita est, quemadmodum in supplici libello exposita est, non posse amplitudi-

(*a*) al. *de Utura*.

b tudinem tuam ejus hospitalis administratores (*b*) cogere ex dicto cap. IX. ad reddendam sibi rationem. si tamen amplitudo tua aliquid habet, quo hanc coactionem ad se jure pertinere existimet, ad me rescribat, ut ad sacram congregationem referre possim. interea omni molestia supersedebit: quam omnipotens Deus salvam & incolumem conservet. Romae. prid. id. apr. M. D. LXVII.

(*b*) al. *administrationes*.

CLII.

a Episcopo Derthonensi. (*a*)

15. apr. 1567. Reverendissime domine. Illustrissimi cardinales congregationis sacri concilii, visis iis, quae tuo nomine sunt exposita in hoc supplici libello, eum ad amplitudinem tuam reverendissimam mittendum censuerunt una cum his literis, quibus ex auctoritate sanctissimi domini nostri certior fieres, ex citato decreto sacri tridentini concilii, isti canonico, de quo sacram congregationem consuluisti, non licere ex canonicatu ad dignitatem ascendere in ea ecclesia, in qua pater ejus canonicatum alias obtinuit. Deum precor, ut tibi prospera omnia & salutaria largiatur. Romae. XVII. Kal. maj. M. D. LXVII.

(*a*) al. *Berthonensi*: al. *Berthorensi*: al. *Visensi*.

CLIII.

Episcopo Theanensi.

15. apr. 1567. Reverendissime domine. Exhibebitur amplitudini tuae commissio dispensationis matrimonii in tertio gradu consanguinitatis inter Prosperum Gallutium & Victoriam Gatulam. qua in re quia non facile credi potest, id esse verum, quod de bon. mem. theanensi episcopo in supplici libello expositum est, ideo ex auctoritate sanctissimi domini nostri, de sententia illustrissimorum cardinalium congregationis sacri concilii, moneo te, ut, cum isti, qui de ejusmodi matrimonio supplicaverunt, apud te probare volent ea, quae nisi vera fuissent, nunquam hic esset cum ipsis dispensatum, vigiles & diligenter animadvertas tum qualitates tum dicta testium, qui examinandi causa apud te producentur; ne, quod Deus avertat, aliquo modo falsis testimo-

a b niis veritas obscuretur (*a*). sic igitur faciet (*b*) amplitudo tua: quam Deus salvam & incolumem servet. Romae. XVII. Kal. maj. M. D. LXVII.

CLIV.

(*a*) al. *obscuraretur*. (*b*) Vide epist. *Si res* d. 21. jun. 1567. pag. 425.

C L I V.

Episcopo Comensi. (a)

Reverendissime domine. Etsi non dubitat sanctissimus dominus noster, quin amplitudo tua probabili aliqua de causa seminarii in ista civitate erectionem distulerit, tamen, pro suo pastoris universalis officio, te meis literis admoneri voluit, ne diutius supersedere velis ista seminarii institutione, ea forma, quae sacro tridentino concilio praescripta fuit. ad quem pii operis necessarium effectum primum ipse contribues pro ea parte fructuum episcopatus, quam percipis: deinde eandem (b) contributionem ex eadem formula tridentini concilii (c) pro rata cujusque parte exiges ab iis, quibus super isto episcopatu aut pensiones aut quovis alio modo fructus reservati fuerunt. quinetiam seminarii causa clero istius tuae civitatis ac dioecesis super eorum beneficiis dimidiam decimam, similiter pro portione singulorum fructuum, impones. in ipso autem seminario pro tua prudentia, ut ecclesiasticis praeceptis & moribus imbuantur, potissimum collocabis virorum catholicorum, in iis locis tuae dioecesis habitantium, quae haeresis labe infecta sunt, filios, quos ad ecclesiasticam vitam procliviores noveris. ut vero, quod ad haereses attinet, omnibus vel periculi vel suspicionis causis facilius occurratur, tuam ipsemet dioecesim frequens visitabis, & isto vigilantis pastoris officio praeripies astuta luporum consilia. quae pro tua pietate diligenter omnia facturum te, confidit sua sanctitas; cujus jussu haec scripsi ad amplitudinem tuam: quam Deo gratam diutissime valere & vigere cupio. v. non. maj. M. D. LXVII.

5. maj. 1567.

(a) Hujus epistolae exemplum exstat etiam in codice barberiniano inter epistolas, cardinalis Alexandrini nomine datas.

(b) *ad eandem* exempl. & cod. barber.

(c) *concilii cujusque parte &c.* exempl. Emendavi ex cod. barber.

C L V.

Episcopo Auximensi.

17. maj. 1567.

Reverendissime domine. Exhibito cardinalibus illustrissimis congregationis sacri concilii hoc, quem leges, supplici libello, nomine fratrum eremitarum sancti Augustini montis Cassiani tuae dioecesis, illustrissimi patres ita tibi scribendum censuerunt, ut, si ita res est, quemadmodum ipsi fratres exposuerunt, scribas ad me rationes, quibus adductus ab eis quar-

tam funeralium velis exigere, ut eas ad facram congregationem referre possim. interea vero, quod ad istam rem attinet, ipsis fratribus nullam afferes molestiam. sic igitur faciet amplitudo tua: quam Deus omnipotens tueatur. Romae. XVI. (a) Kal. jun. M. D. LXVII.

(a) al. XVII.

C L V I.

24. maj. 1567.

Cardinali Sabello.

ILlustrissime ac reverendissime domine, domine observandissime. Cognitis iis, quae hoc supplici libello, nomine reverendi D. Hieronymi Spinulae, narrata sunt, illustrissimi cardinales congregationis sacri concilii nihil de re statuere voluerunt, sed ipsum libellum & has literas ad amplitudinem vestram illustrissimam mittendas censuerunt, ut ipsa, si istic adfuerit, ad ea rescribi jubeat, quae in libello exponuntur, vel, ea absente, rescribat ejus vicarius. interea vero gratum erit illustrissimis patribus sacrae congregationis, si istic supersedeatur, dum, vel suis vel vicarii sui literis acceptis, vel audita praesenti amplitudine vestra illustrissima, sacra congregatio quid juris sit cognoscere & statuere possit (a). Deum precor, ut amplitudinem vestram illustrissimam salvam & incolumem servet. IX. Kal. jun. M. D. LXVII.

(a) *poterit* exempl.

C L V I I.

24. maj. 1567.

Cardinali Augustano.

ILlustrissime ac reverendissime domine, domine observandissime. Jussu sanctissimi domini nostri mitto amplitudini vestrae illustrissimae supplicem hunc libellum, & ab ea peto, ut, consideratis & cognitis, quae in ipso libello narrantur, videat, an ea sint vera, quae sunt exposita, ac tota de re quid sibi videatur, mihi, quamcelerrime poterit, perscribat. sic igitur faciet amplitudo vestra illustrissima: cui a Deo salutarem prosperitatem precor ex animo. IX. Kal. jun. M. D. LXVII.

C L V I I I.

24. maj. 1567.

Episcopo Arretino.

REverendissime domine. Cum exposita essent in congregatione sacri concilii, nomine civitatis arretinae, quae hoc supplici libello continentur, illustrissimi cardinales sacrae congrega-

gregationis ipsum libellum ad amplitudinem tuam mittendum, simulque scribendum censuerunt, primum non prohiberi decretis tridentini concilii, quominus puellae saeculares educari possint in monasteriis monialium, modo & non obstet institutum monasterii, & de consensu ordinarii & abbatissae ipsarumque monialium & earum superioris illud ingrediantur, & ab ipsis puellis eadem, quam moniales adhibent, clausura servetur; quae etiam (a), ubi semel monasterium intrarint, si postea egressae (b) fuerint, in illud amplius non revertantur (c): deinde, quod cap. xvi. sess. xxv. de bonis monasterio tribuendis vetitum esse putas, non pertinere ad eas puellas, quae educationis causa vivunt in monasteriis, sed ad eas tantum, quae monialium habitum susceperunt, novitiaeque dicuntur, & intra tempus probationis sunt. quare, si ita res se habet, quemadmodum narrata est in ipso supplici libello, istius civitatis homines hac molestia liberabit amplitudo tua: cui Deum benignum & propitium precor. Romae. ix. Kal. jun. m. d. lxvii.

a b

c

(a) al. omitt. (b) al. *egressa*: (c) al. *revertant*.

C L I X.

Nuncio Hispaniarum.

31. maj. 1567.

Reverendissime domine. Ex auctoritate sanctissimi domini nostri, de sententia illustrissimorum cardinalium sacri concilii, mitto amplitudini tuae supplicem hunc libellum, qui in ipsorum congregatione recitatus est, & a te peto, ut, quam diligentissime poteris, inquirere velis, an vera sint, quae isto libello continentur, simulque cognitis iis, quae ipse tirasonensis episcopus responderit ad ea, quae ei objiciuntur, omnia ad sanctissimum dominum nostrum explorata perscribere. sic igitur faciet amplitudo tua: cui a Deo salutarem prosperitatem precor. Prid. Kal. jun. m. d. lxvii.

C L X.

Archiepiscopo Neapolitano.

31. maj. 1567.

Reverendissime domine. Quibus oneribus monachi montis Oliveti istius civitatis seminarii causa se ab amplitudine tua premi in congregatione illustrissimorum cardinalium, interpretum sacri concilii, exponendum curarint, videbis in supplici eorum libello, quem, ex sententia ipsorum patrum illustrissimorum, mitto ad amplitudinem tuam cum his literis, ex

quibus intelliges quid eis hac de tota re videatur . igitur & de
a quarta fructuum pro ea rata, quam (a) camerae apostolicae solvunt, & de censibus regiis pro bonis feudalibus, & de eleemosynis necessariis, quas videlicet ex testatorum jussu faciunt, monachos istos aequa postulare censent. de reliquis vero, quae praeterea isto libello ad sacram congregationem retulerunt, ex eorundem illustrissimorum patrum sententia scribet ad me amplitudo tua; & interea, dum quid juris sit hic cognosci possit, ista monachorum molestia supersedebit: cui Deum benignum &
b propitium precor. Prid. Kal. jun. (b) M. D. LXVII.

(a) al. *qua*, (b) al. *jul.*

C L X I.

Episcopo Oscensi.

4. jun. 1567.

REverendissime domine. Cognita postulatione amplitudinis tuae ex supplici libello, qui tuo nomine in congregatione illustrissimorum cardinalium, qui ex auctoritate sanctissimi domini nostri interpretationi sacri tridentini concilii sunt praepositi,
a recitatus (a) est, eundem tibi libellum mittendum censuerunt, & ita respondendum: Nulli abbati, quibusvis munito privilegiis, ex decreto ejusdem concilii cap. x. sess. XXIII. licere literas dimissorias concedere cuiquam clerico saeculari, ne ad ordinarium quidem missas. id jussu sanctissimi domini nostri observandum curabit amplitudo tua. quod si quis abbas huic rei reclamare voluerit, contendens jure id sibi licere, is ad sacram concilii congregatio-
b nem contentionis (b) suae rationem referat, a qua ei, quod justum fuerit, respondebitur. Deus amplitudinem tuam salvam & incolumem servet. Romae. Pridie non. jun. M. D. LXVII.

(a) Voces *recitatus est* addidi ex ingenio, quae a tribus omnino hujus epistolae exemplis aberant. (b) al. *intentionis*.

C L X I I.

Episcopo Legionensi.

7. jun. 1567.

REverendissime domine. Literae amplitudinis tuae, ad sanctissimum dominum nostrum XII. decembris superioris anni datae, eo tempore sunt redditae, cum istius etiam capituli procuratores, ut audirentur, postularent. quare ejus sanctitati visum est, non prius tibi respondendum, quam, quid illi pro se afferrent, cognitum esset. rebus igitur utrinque considerate perspectis, ejus sanctitas, de sententia etiam illustrissimorum cardina-

dinalium, quos ad interpretationem ſacri tridentini concilii in conſilium adhibuit, ſic tibi ad eas literas reſcribi juſſit: Primum, diſtributiones quotidianas, ex tertia parte fructuum dignitatum tuae eccleſiae acceptas, non duabus tantum horis canonicis aſſignandas, ſed & reliquis quinque, ita, ut, qui dignitatem obtinet, ejus horae ex ſeptem diſtributionem amittat, qua ſingulis diebus ſtatutis praeſens non inſervierit: deinde, quod petunt, ut diſtributiones, abſentibus ademptae, praeſentibus dividantur, ſi loquuntur (*a*) de diſtributionibus illius tertiae partis, quae detrahi- *a*
tur de dignitatibus, non recte dicunt, cum fabricae eccleſiae, aut alteri pio loco, arbitrio tuo, applicandae ſint; ut liquet ex cap. 3. ſeſſ. 22. tridentini concilii: ſin (*b*) de aliis, ſatis conſtat ex ſeſſ. 24. *b*
cap. 12. illas iis attribui debere, qui ſtatis horis interfuerint. Quod ſubjicis, velle iſtos, qui dignitates obtinent, ſi quis eorum perpetuo abfuerit, eum, amiſſa tantum tertia parte, quae diſtributionibus quotidianis aſsignata fuerit, lucrari reliquas duas partes fructuum ſuae dignitatis, etſi id primo adſpectu neque juri neque concilio conſentaneum, proptereaque, quemadmodum tu quoque ſcripſiſti, minime concedendum viſum eſt, quia tamen iſtius capituli procuratores multa ex facto & jure in contrariam ſententiam dixerunt, quae diuturna deliberatione & explicatione indigent, data eſt idcirco ejus rei cognitio duodecimviris ſacrae Rotae, ut tamen interea, niſi cauſa bene diſcuſſa, tibi non inhibeant. Quod adjungis, laborare tam dignitates, quam canonicos, ut praeterea beneficium curatum retineant, ſcire te oportet, concilium prohibere quidem, eos illud acquirere, ſed, ut dimittant jam acquiſitum, non cogere, & propterea poſſe illos cum dignitate vel canonicatu parochiam retinere, modo eam ante concilii confirmationem legitime obtinuerint, & in ea reſideant, nec plures una habeant, & ex dignitate vel canonicatu, quibus horis ſuis non inſerviant, diſtributiones quotidianas amittant (*c*), & ſi quid praeterea abſentes juſta alia de cauſa non per- *c*
ciperent. De eo, quod vereris, ne canonici iſtius eccleſiae, propter magnum eorum numerum, & praebendarum tenuitatem, a ſanctiſſimo domino noſtro petant, ut aliquae praebendae ſupprimantur, adhuc iſta de re nihil actum eſt a capituli procuratoribus. ſi quid eo in genere poſtularint, habebitur ratio eorum, quae ſcripſiſti. Quod attinet ad patronum eccleſiaſticum, petitioni amplitudinis tuae ſacrum concilium adverſatur ſeſſ. XXIV. cap. XVIII. quo loco ſtatuit, ut is, quem patronus eccleſiaſticus digniorem inter probatos ab examinatoribus judicarit, epiſcopo prae-

(*a*) al. *loquantur*. (*b*) al. *ſicut*. (*c*) al. *non amittant*.

praesentetur, ut ab eo instituatur. itaque jussit ejus sanctitas, servari concilium. Haec igitur sunt, quae, ut initio dixi, ex auctoritate sanctissimi domini nostri, de sententia illustrissimorum cardinalium congregationis sacri concilii, visa sunt rescribenda ad literas amplitudinis tuae: cui a Deo precor salutarem rerum
d omnium prosperitatem. Romae. VII. (*d*) id. jun. M. D. LXVII.

(*d*) al. omitt. cum reliquis.

CLXIII.

a Archiepiscopo Bariensi. (*a*)

7. jun. 1567. Reverendissime domine. Quod questa est nobilis faemina Laura Centuriona, quemadmodum ex libello, ejus nomine recitato, cognosces, quam dederas facultatem in ejus oratorio celebrandi missam, postea ademisse, illustrissimi cardinales congregationis sacri concilii mirantur quid sit, quamobrem, quod
b semel approbaris, postea improbes. itaque in jam concessis te (*b*) manere censent oportere. si qua tamen justa causa forte inter-
c cessit, quamobrem tu id (*c*) merito revocaveris, monent, ut de ea me, ut ad sacram congregationem referatur, certiorem facias. Deus amplitudinem tuam servet incolumem. Romae.
d VII. (*d*) id. jun. M. D. LXVII.

(*a*) al. *Bovens.* al. *Borens.*
(*b*) al. *a te.*
(*c*) al. omitt.
(*d*) al. VIII.

CLXIV.

Episcopo Adriensi.

7. jun. 1567. Reverendissime domine. Cognitis iis, quae scripsisti de vicario tuo, placet sanctissimo domino nostro, ut is suo vicariatus officio privatus maneat, simulque, ut, quam te distulisse dicis, eidem non publicam, sed privatam ac secretam poenitentiam injungas. Rochum autem illum Cataneum, istius
a fortasse peccati socium (*a*), tacitum in tuis literis esse praete-
b ritum, permirum nobis accidit; cum ea praetermissio (*b*) non magis illum culpa liberare, quam non obscure accusare videa-
c tur, aut certe te connivere (*c*) voluisse arguat. Vale in domino.
d e VII. (*d*) id. jun. (*e*) M. D. LXVII.

CLXV.

(*a*) Vide epist. *Affertur* d. 22. dec. 1566. pag. 402.
(*b*) *praetermissione magis &c.* exempl. Emendavi ex cod. barber.
(*c*) *cominuere* exempl. Emendavi ex eod. cod.
(*d*) VIII. cod. barber.
(*e*) *dec.* id.

C L X V.

Episcopo Majoricensi. 14. jun. 1567.

REverendissime domine. Harum literarum causam cognosces ex isto supplici libello, qui in congregatione illustrissimorum cardinalium sacri concilii recitatus est. ex ipsis autem literis, quas cum libello, ex auctoritate sanctissimi domini nostri, de sententia eorundem patrum illustrissimorum misi ad te, intelliges, non videri, centum istos aureos pensionis nomine super ipsa parochia reservari abs te jure potuisse, sed duntaxat ad ratam aliorum beneficiorum, quemadmodum sacri concilii decreto praescribitur, certam partem, detractam ex ipsius parochiae fructibus, seminario attribui debuisse. itaque ista in re, quod juris est, id aget amplitudo tua, neque a tridentini concilii formula discedet: quam Deus salvam & incolumem servet. Romae. XVIII. Kal. jul. M. D. LXVII.

C L X V I.

Episcopo Syracusano. 14. jun. 1567.

REverendissime domine. Ad literas amplitudinis tuae, VIII. aprilis M. D. LXVII. datas, sanctissimus dominus noster, de sententia illustrissimorum cardinalium sacri concilii, ita tibi rescribendum censuit: Primum, de multis pecuniariis, piis locis a tridentino concilio attributis, quarum partem ad sumptus istorum ministrorum deduci velles, servandum omnino esse concilium, contra autem moniales illas, quae, ut scribis, quibusdam provincialissis se subjectas esse affirmant, ut, hac rejecta exceptione, eam jurisdictionem exerceas, quae tibi ab eodem tridentino concilio tributa est ad eum praesertim finem, ut moniales se ea, qua debent, clausura contineant. De pseudocistercienfibus, quos in istaec loca confluxisse scribis, datum est negotium ab ejus sanctitate illustrissimo cardinali Morono, ejus ordinis protectori, ut istis incommodis provideat. Deus amplitudinem tuam salvam & incolumem tueatur. Romae. XVIII. Kal. jul. M.D.LXVII.

C L X V I I.

Episcopo Legionensi. 14. jun. 1567.

REverendissime domine. Licet in iis literis, quibus ad ea, quae a sanctissimo domino nostro quaesieras, ex ejusdem auctoritate, de illustrissimorum cardinalium sententia, quos ad inter-

interpretationem ſacri concilii ejus ſanctitas in conſilium adhibuit, reſponſum eſt (a) amplitudini tuae, huic etiam petitioni dignitatum & canonicorum eccleſiae tuae ſatisfecerimus, tamen, hoc eorum ſupplici libello in congregatione ſacri concilii recitato, ſeparatim per has literas idem etiam tibi ex eadem auctoritate ſcribendum duximus. ſic igitur habeto: poſſe illos cum dignitate vel canonicatu parochiam retinere, modo eam ante concilii confirmationem legitime obtinuerint, & in ea reſideaut, nec plures una habeant, & ex dignitate vel canonicatu, quibus ſuis horis non inſervierint, diſtributiones quotidianas amittant, & ſi quid praeterea abſentes juſta alia de cauſa non perciperent. Deum precor, ut amplitudinem tuam ſalvam & incolumem ſervet. XVIII. Kal. jul. M. D. LXVII.

(a) Vide epiſt. *Literae* d.7. jun.1567. pag.420.

CLXVIII.

21. jun. 1567.

Epiſcopo Marſicano.

REverendiſsime domine. Habebis cum his literis ſupplicem libellum, in congregatione illuſtriſsimorum cardinalium ſacri concilii recitatum, ſimulque ſcies, cenſuiſſe ipſos patres illuſtriſsimos, primum, ut parochianos iſtarum parochialium disjectarum, qui in oppidum collis Armelii commigrarunt, cogas ſolvere perſonales decimas praepoſito & canonicis S.Felicitae, a quibus ſacramenta percipiunt: deinde, ut rectores earundem parochialium, quae disjectae ſunt, citandos cures, ut cauſam dicant, quamobrem, quae adverſus eos in ſupplici libello poſtulantur, concedi non debeant: tum, ut diligenter inquiras quam pridem ſit, cum illae eccleſiae disjectae fuerunt, quo in ſtatu nunc ſint, quae item rectorum earum eccleſiarum qualitates; denique, ut quid etiam tibi pro jure faciendum videatur, me, ut ad ſacram congregationem referre poſsim, facias certiorem. itaque amplitudo tua reſcribet ad omnia, & valebit in domino. Romae. XI. Kal. jul. M. D. LXVII.

CLXIX.

21. jun. 1567.

Epiſcopo Civitatis Caſtelli.

REverendiſsime domine. Mitto tibi ſupplicem hunc libellum, recitatum in congregatione illuſtriſsimorum cardinalium ſacri concilii, nomine reverendiſsimi epiſcopi Buſalini (a), teque

(a) al. *Buffalini*.

teque ex eorundem illustrissimorum patrum sententia moneo, ut, si is episcopus te de legitimo earum commendarum titulo docuerit, quod ad residendum in illis attinet, nullam ei molestiam exhibeas, propterea (*b*) quod ipse in suo residet episcopatu, vel, de licentia sanctissimi domini nostri, perinde ac si (*c*) resideat, nunc habetur. sic igitur faciet amplitudo tua: quam Deus salvam & incolumem servet. XI. Kal. jul. M. D. LXVII. *b* *c*

(*b*) al. *praeterea*. (*c*) al. omitt.

C L X X.

Praeposito (*a*) & Capitulo Tolosano. *a*

ADmodum reverendi domini. Religio vestra ac pietas erga sanctissimum dominum nostrum & hanc sanctam sedem & probata est ejus sanctitati (*b*) ex consentiente isto studio ac voluntate, qua catholicam fidem constantissime tuentes perditis haereticorum conatibus fortiter restitistis, & adeo jucunda, ut propterea vehementer in domino laetatus sit. quare vos etiam hortatur, ut eandem operam omnipotenti Deo perpetuo praebeatis, a quo vobis nec solatium nec auxilium in tempore deesse poterit. ejus vero sanctitatem in vos, sic & animatos & paratos, semper propensam re ipsa cognoscetis: quae nunc postulatorum vestrorum magna sua voluntate eam habuit rationem, quam ex ejusdem concessione, quae vobis a procuratoribus vestris hinc mittetur, intelligetis. orate Deum, ut ecclesiam suam, praesertim istic, benignus tueatur: & valete in domino. Romae. XI. Kal. jul. M. D. LXVII. 21. jun. 1567. *b*

(*a*) *Proposito* exempl. & cod. barber. (*b*) *beatitudini* cod. barber.

C L X X I.

Episcopo Theanensi. 21. jun. 1567.

REverendissime domine. Si res ita se habet de matrimonio Prosperi Gallutii & Victoriae Gatulae (*a*), quemadmodum in tuis ad me literis, quarta maji datis, scripsisti, reliqua prosequi & perficere poteris, ea praecise servata ratione, qua negotium istud a sanctissimo domino nostro prudentiae ac pietati tuae commissum est. Vale in domino. XI. Kal. jul. M. D. LXVII. *a*

(*a*) Vide epist. *Exhibebitur* d. 15. apr. 1567. pag. 416.

CLXXII.

Episcopo Zamorensi. (a)

a

23. jun. REverendissime domine. Presbyter Bernardinus Vazquez de Mella per supplicem libellum retulit ad illustrissimos cardinales, quos sanctissimus dominus noster in consilium adhibuit ad explicandas dubitationes, quae oriri possent ex sacri tridentini concilii interpretatione, amplitudinem tuam velle, ut ex parochiali & canonicatu, quos in eadem cathedrali Zamorensi ante
b concilium legitime dispensatus obtinuit, alterum dimittat (b). itaque iidem illustrissimi cardinales responderunt, ipsum presbyterum Bernardinum a sacro tridentino concilio minime prohiberi, quominus eam parochialem & canonicatum retinere possit, modo
c in parochiali resideat, &, si suis horis debitis canonicatui (c) inservire non poterit, ejus tantum quotidianas distributiones amittat, & quicquid praeterea absens alia justa de causa non perciperet. quare ex auctoritate sanctissimi domini nostri, qui mihi suo nomine facultatem scribendi dedit, hortor amplitudinem tuam, ut, si res ita se habet, quod attinet ad retinendam istam parochialem & canonicatum, ipsi presbytero Bernardino nullam exhibeas molestiam. Deum precor, ut amplitudini tuae prospera
d omnia & salutaria concedat. Romae. IX. Kal. jul. (d) M.D.LXVI.

(a) Has litteras, ad junium anni 1566. pertinentes, suo tamen loco per errorem praeteritas, hoc saltem, quamquam alieno, exhibendas putavi. eas occasionem scribendi epistolam 129., ad eumdem hunc zamorensium episcopum datam, & pag. 406. supra recensitam, praebuisse, illam qui legerit, facile intelliget.

(b) al. *demittat*.

(c) al. *canonicatu*.

(d) al. *junii*.

CLXXIII.

Episcopo Interamnati.

2. jul. 1567. REverendissime domine. Exemplum ejus supplicis libelli, qui in congregatione illustrissimorum cardinalium, interpretum sacri tridentini concilii, tuo nomine recitatus est, mitto amplitudini tuae, his inclusum literis; quibus, ex auctoritate sanctissimi domini nostri, de eorundem patrum illustrissimorum sententia cognosces id, quod etiam ad priores & confratres istius hospitalis, quam confraternitatem Plateae appellant, ipse antea scripseram. pro ea facultate, quae tibi ejusdem concilii decretis jam prolatis, concessa est, debere te & visitare istud hospitale,

tale, & reposcere rationes ab iis, qui hospitale administrarint. quod si consuetudine vel privilegio vel constitutione aliqua aliis, ad id munus delectis, ejus administrationis ratio reddenda esset, certos etiam eos homines (quod tridentini concilii decreto cautum est) in recognoscendis illis rationibus tecum adhibebis. Ego amplitudini tuae salutarem prosperitatem precor. Romae. VI. non. jul. M. D. LXVII.

CLXXIV.
Episcopo Messanensi.

5. jul. 1567.

Reverendissime domine. Ex literis, quas cum hoc supplici libello accipies, quid illustrissimi cardinales congregationis sacri concilii de re proposita decreverint, intelliges. scito igitur, sic illos respondisse: Si iste Salvus presbyter ante confirmationem concilii beneficia legitime in eadem ecclesia obtinuit, ubi ejus pater illegitimus obtinuerat, non prohiberi eum decreto concilii sess. XXV. cap. XV. quo minus eorum beneficiorum possessionem retineat, in qua adhuc permansit, modo ejus pater, antequam confirmatum esset concilium, e vita migrarit. Vale in domino. Romae. III. non. jul. M. D. LXVII.

CLXXV.
Episcopo Mindoniensi, & Auriensi, eodem exemplo.

5. jul. 1567.

Reverendissime domine. Cum capitulum ecclesiae tuae quaesisset ab illustrissimis cardinalibus congregationis sacri concilii, an, qui dignitatem vel canonicatum obtinent, parochiam simul retinere possent, illustrissimi patres & eorum supplicem libellum tibi mittendum, & illud idem, quod jam diu ea de re in sacra congregatione, ex auctoritate sanctissimi domini nostri, decretum est, scribendum censuerunt. scito igitur, eos, qui dignitatem vel canonicatum & praeterea parochiam habent, si utrunque ante concilii tridentini confirmationem legitime obtinuerunt, posse adhuc parochiam una cum dignitate vel canonicatu retinere, modo in ea parochia resideant, nec plures una habeant, & ex dignitate vel canonicatu, quibus suis horis non inservierint, distributiones quotidianas amittant, & si quid praeterea absentes justa alia de causa non perciperent. Deus omnipotens amplitudinem tuam perpetuo tueatur. Romae. III. non. jul. M. D. LXVII.

CLXXVI.
Episcopo Comensi.

9. jul. 1567.

REverendissime domine. Quas & ad sanctissimum dominum nostrum, & ad me (a) separatim dedisti literas, hac cum ab utroque lectae, tum in congregatione illustrissimorum patrum, sacri concilii interpretum, recitatae sunt; quorum deinde sententia ad ejus sanctitatem relata, sic ad eas tibi rescribi jussit: Velle se, ut omnino seminarium re ipsa primo quoque tempore instituas: cujus celeri institutione animum istum tuum, ut tu (b) scribis, & nos omnes pro tua religione de (c) te facile credimus, pii (d) operis studio incensum comprobabis. quod si per facultates ad eam amplitudinem nunc quidem perduci non potest, quam & locus & tempus & tu ipse desideras, at, quod fieri potest, id quamprimum efficias oportet. aderit bonis initiis Dei benignitas, neque deerit, quantum ipso Deo adjutore poterit, pontifex maximus; qui neminem istic, quicunque is sit, quocunque gradu dignitatis excellat, praeter eos, qui nominatim concilii decretis excepti sunt, a debita seminarii tui contributione immunem esse patietur. Visitationis officium tuum, sublatis jam difficultatibus, quae te adhuc interpellarunt, praestare debebis. Habes quid ex auctoritate sanctissimi domini nostri tibi faciendum sit; cujus voluntati aequitatem ac pietatem tuam confido satis esse facturam. ego amplitudini tuae prospera omnia & salutaria & opto & precor. VII. (e) id. jul. M.D.LXVII.

(a) Cardinalem Alexandrinum significari manifestum est ex epistola *Jubet te* d 30.aug.1567. cujus epistolae exemplum in codice etiam barber. reperitur, ejusdem cardinalis nomine inscriptae.

(b) al. omitt.

(c) al. omitt. *de te*.

(d) al. *pii*.

(e) al. IV.

CLXXVII.
Episcopo Legionensi.

9. jul. 1567.

REverendissime domine. Dignitates tuae ecclesiae legionensis causam suam per hunc supplicem libellum, quem cum his literis accipies, apud illustrissimos cardinales congregationis sacri concilii exposuerunt. qua cognita, iidem illustrissimi patres ita censuerunt ex auctoritate sanctissimi domini nostri, debere amplitudinem tuam de fructibus earum dignitatum detrahere pensiones & alia onera, quae legitime sunt imposita ipsarum fructibus

ctibus: quae detractio, quam diu illa duraverint, omnino servanda (a); ex reliquo vero eorundem fructuum tertia pars in quotidianas distributiones ex tridentini concilii praescripto (b) convertenda erit: ipsorum autem fructuum pretium ex communi aestimatione constituere oportebit (c). Haec sunt, quae a sacra congregatioue de hac dignitatum istarum postulatione decreta sunt. Vale in domino. Romae. VII. id. jul. M. D. LXVII.

(a) al. *servanda sit*. (b) al. *praescripto accipere ipsorum &c.* (c) al. omitt.

CLXXVIII.
Episcopo Bossanensi. (a)

16. jul. 1567.

Reverendissime domine. Si vera sunt, quae per supplicem hunc libellum, quem ad te mitto, nomine Nicolai (b) Mossae, castrensis, in congregatione illustrissimorum cardinalium sacri concilii sunt exposita, te partem fructuum tertiam ejus beneficii (c) ecclesiae S. Andreae oppidi de Sinaliorio (d) abstulisse, iidem illustrissimi cardinales ex auctoritate sanctissimi domini nostri censent, in (e) hac parte tertia rationem habendam esse pensionum & aliorum onerum, quae legitime fructibus ipsius canonicatus imposita sunt; quae ratio tam diu ita servari debeat, quam diu illae pensiones & onera duraverint. sic igitur faciet amplitudo tua: quam Deus perpetuo tueatur. XVII. Kal. aug. M. D. LXVII.

(a) al. *Rossanensi*.
(b) al. *Petri Cado Bisarquensis &c.*
(c) al. *canonicatus & praebendae, quam habet in ecclesia bossanensi, abstulisse &c.*
(d) al. *Sina liorio*.
(e) al. *in tertia parte rationem &c.*

CLXXIX.
Episcopo Spoletano. (a)

16. jul. 1567.

Reverendissime domine. Illustrissimi cardinales congregationis sacri concilii, visis iis, quae ad supplicem tuum libellum, cujus exemplum habebis cum his literis, pertinent, ex auctoritate sanctissimi domini nostri censent, te in ista possessione, in qua es, visitandi moniales S. Catharinae & S. Antonii perseverare posse, salvo tamen earum jure in petitorio. Deus amplitudinem tuam incolumem servet. XVII. Kal. aug. M. D. LXVII.

CLXXX.

(a) *Spoleti* exempl.

C L X X X.

19. jul. 1567.

Vicario Beneventano.

Reverende pater. Sacra congregatio illustrissimorum cardinalium tridentini concilii, visis ac diligenter consideratis iis, quae a (a) Hieronymo Spinula, commendatario monasterii S. Sophiae, per supplicem libellum exposita, & a te contra prolata sunt, censuit, ut ad te ea de re in hanc sententiam scriberetur: Primum, ipsum commendatarium debere ad seminarium contribuere, jureque potuisse & posthac cogi posse, ut solvat ad eam summam, quae pro caeterorum rata aestimata fuerit: deinde cogendum (b) esse priorem & monachos ejus monasterii, ut tabernaculum argenteum omnino faciendum curent, quod, in loco ecclesiae in primis decoro collocatum, sanctissimum eucharistiae sacramentum contineat: tum, illos ipsos ex decreto tridentini concilii a te etiam compelli posse, ut professorem (c), congruenti mercede ex monasterii fructibus conductum, adhibeant, qui eis sacram scripturam iuterpretetur. Habes igitur, quid ista in causa illustrissimi patres decreverunt: & valebis in domino. Romae. XIV. Kal. aug. M. D. LXVII.

(a) al. *& a*. (b) al. *cogendos*. (c) al. *possessorem*.

C L X X X I.

19. jul. 1567.

Vicario Beneventano.

Reverende pater. Sacra congregatio illustrissimorum cardinalium tridentini concilii, visis ac diligenter consideratis iis, quae & a Basilio Selarolio, commendatario monasterii S. Mariae de Crypta, per supplicem libellum exposita, & a te contra prolata sunt, censuit, ut ad te ea de re in hanc sententiam scriberetur: Primum, ipsum commendatarium debere ad seminarium contribuere, jureque potuisse & posthac cogi posse, ut solvat ad eam summam, quae pro caeterorum rata aestimata fuerit. qua in re tamen, si ante concilii confirmationem vere erudiebatur in monasterio idem numerus puerorum, qui nunc erudiri dicitur, aequum esse, ut etiam ejus impensae, tanquam legitimi oneris, monasterii fructibus impositi, in taxatione seminarii ratio habeatur. si praeterea verum est, monasterium istud possidere bona in aliis dioecesibus, minime pro illis bonis cogi posse, ut ad seminarium beneventanum contribuat, si tamen ea bona propria sint alicujus ecclesiae, ibidem sitae, quae & ipsa ante eorum bonorum adeptionem aedificata fuerit: quemadmodum de

de tota hac ratione jampridem ab ipsa congregatione generatim decretum fuit. Habes igitur quid item in ista causa illustrissimi patres decreverint: & valebis in domino. XIV. Kal. aug. M.D.LXVII.

CLXXXII.

Episcopo Majoricensi. 25. jul. 1567.

REverendissime domine. Decretum, quod illustrissimi cardinales congregationis sacri concilii de parochiis & canonicatibus ex auctoritate sanctissimi domini nostri jam diu fecerunt, hujusmodi est, ut, qui parochiam & canonicatum ante confirmationem concilii legitime obtinuerunt, & in parochia, ut debent, resideant, nec plures una habeant, ex canonicatu autem distributiones tantum quotidianas amittant eorum temporum, quibus non inserviant, & si quid praeterea absentes justa de causa non perciperent, reliquis ejus fructibus privari non debeant. quare, si res ita se habet, quemadmodum in hoc libello exposita est, ex auctoritate ejusdem sanctissimi domini nostri isti Gregorio Fortesae dictos reliquos fructus canonicatus, tam a die, quo post confirmationem concilii in parochiali resedit, perceptos, quam in posterum percipiendos, praestari jubebit amplitudo tua: cui Deum benignum & propitium precor. VIII. Kal. aug. M. D. LXVII.

CLXXXIII.

Episcopo Nolano. 29. jul. 1567.

REverendissime domine. Auditis iis, quae supplici isto libello, quem cum his literis habebis, continentur, illustrissimi cardinales congregationis sacri concilii nihil ea in re statuendum censuerunt, nisi prius cognoverint rationes, quibus adductus sis, ut id faceres, quod in ipso libello expositum fuit. quare de eo scribes huc quamprimum, & istius tui facti afferes rationem: quem Deus salvum, & incolumem servet. IV. Kal.aug.M.D.LXVII.

CLXXXIV.

Gubernatori Perusiae. 30. jul. 1567.

REverendissime domine. Relata ad illustrissimos cardinales congregationis sacri concilii postulatione episcopi assisinatis, quae & saepe alias ab aliis, qui perusinam (a) civitatem pro tem-

(a) al. *in perus.*

b c tempore gubernarunt (*b*), & proxime in (*c*) beneficio S. Crucis & in duabus caufis Francifci Rofmi, inhibitiones & appellationes in primis inftantiis ante definitivam fententiam contra fuum tribnual admiffas effe conqueftus eft; re diligenter confiderata, iidem illuftriffimi patres, interpretes facri concilii, ex auctoritate fanctifsimi domini noftri ita decreverunt, ut iftam caufam beneficii S. Crucis & duas Rofini judicio ipfius epifcopi relinquas, & in pofterum inhibitiones appellationefve ante definitivam fententiam, nifi effet interlocutoria, habens vim definitivae, & cujus gravamen per appellationem a definitiva feparari non poffet, contra ipfum epifcopum aut ejus vicarium ne recipias, fed ipfos, ex decreto tridentini concilii, fuarum caufarum in prima inftantia judices effe finas. ne vero ab ipfis litigatoribus falli poffis, ut exiftimes caufas effe in fecunda inftantia, appellationemque effe a definitiva, aut, quemadmodum fupra dictum eft, ab interlocutoria, hanc femper cautionem adhibebis, ut in omnibus etiam inhibitionibus illa ponatur claufula *Dummodo caufa*
d *non fit in prima inftantia*, & appellationibus (*d*) *Dummodo in de-*
e *finitiva fuerit appellatum, vel ab interlocutoria habente* (*e*) *vim definitivae, &c*, ut fupra diximus, *cujus gravamen &c.* Quicquid autem vel a te vel a tuis actum eft & in iftis & Rofmi caufis & beneficii S. Crucis, ac caeteris, quae ad id attinent, etiamfi in
f eo res ecclefiae affifinatis ageretur (*f*), fine ulla retractatione aut mora revocandum, irritumque faciendum curabis, reftituta vi-
g cario affifinati libera illarum rerum cognofcendi (*g*) facultate, caufifque eodem loco repofitis, quo erant, antequam te in eas interponeres. ut vero eo in genere idem inftitutum fucceffores etiam deinceps capere ac tenere poffint, exemplum harum literarum in publicos cancellariae libros referendum curabis: quo exemplo literarum publice affervato, ipfas literas eidem notario, qui eas attulerit, reddes, eique permittes, ut in inftrumento teftetur, fe tibi eas literas dediffe, & ut illae ipfae in inftrumento defcribantur. quae omnia, ut dixi, ex auctoritate fanctifsimi domini noftri ad te fcribo: cui pergratum fuerit fi ipfum epifcopum afsifinatem, quem & diligit & tuetur, & ejus vicarium, non folum in iftis, fed in reliquis etiam caufis, omni tuae poteftatis auxilio juveris. Vale. III. Kal. aug. M. D. LXVII.

CLXXXV.

(*b*) *gubernarent* exempl.
(*c*) Fort. *proxime a te in &c.*
(*d*) Fort. *in appell..*
(*e*) *habent* exempl.
(*f*) Fort. *non ager..*
(*g*) Fort. *cognofcendarum*,

CLXXXV.

Episcopo Eugubino.

6. aug. 1567.

Reverendissime domine. Quod monachi montis Oliveti ad illustrissimos cardinales congregationis sacri concilii retulerunt, te mercedis causa vicariorum, quos in parochiis, unitis eorum monasteriis, collocare vis, fructus etiam ipsorum monasteriorum apud colonos & villicos sequestrandos curasse, iidem illustrissimi cardinales ex auctoritate sanctissimi domini nostri censuerunt, ut & ejusmodi omnia sequestra statim relaxes, nihilque de vicariorum institutione noves, &, si quid novatum est, irritum facias; eaque in re expectes, quid ab ejus sanctitate in bulla, quae nunc expeditur, decretum fuerit, ac totum hoc negotium ex ipsius bullae praescripta ratione deinceps moderere. sic igitur faciet amplitudo tua: quam Deus salvam & incolumem servet. VIII. id. aug. M. D. LXVII.

CLXXXVI.

Archiepiscopo Neapolitano. (a)

9. aug. 1567.

Reverendissime domine. Auditis in congregatione illustrissimorum cardinalium, interpretum sacri concilii, iis, quae tibi ab amplitudine tua seminarii causa majora imponi onera queruntur fratres (b) carthusiani, quam ferre possint aut debeant, iidem illustrissimi patres ex decreto sanctissimi domini nostri scribendum tibi censuerunt, ut, quod ad seminarium attinet, plus dimidia decima, eaque ad antiquam taxam semper directa, ab ipsis fratribus (c) carthusianis ne exigas. itaque hanc formam servabit amplitudo tua: cui Deus salutaria omnia largiatur. V. (d) id. aug. M. D. LXVII.

(a) al. *Episcopo Bergomensi*.

(b) al. *monachi congregationis cassinensis, quam &c.*

(c) al. *monachis congregationis cassinensis ne* &c.

(d) XVIII. *Kal. sept.*

CLXXXVII.

Episcopo Camerinensi. (a)

13. aug. 1567.

Reverendissime domine. Quod monachi camaldulenses ad illustrissimos cardinales congregationis sacri concilii retulerunt, te mercedis causa vicariorum, quos in parochiis, unitis eorum monasterio sancti Blasii oppidi Fabriani, collocare vis, fructus etiam beneficiorum ejus monasterii apud colonos & villicos

(a) *Camerini* exempl.

licos sequestrandos curasse, iidem illustrissimi cardinales ex auctoritate sanctissimi domini nostri censuerunt, ut & ejusmodi omnia sequestra statim relaxes, nihilque de vicariorum institutione noves, &, si quid novatum est, irritum facias, eaque in re expectes quid ab ejus sanctitate in bulla, quae nunc expeditur, decretum fuerit, ac totum hoc negotium ex ipsius bullae praescripta ratione deinceps moderere. sic igitur faciet amplitudo tua: quam Deus salvam & incolumem servet. Idib. aug. M. D. LXVII.

CLXXXVIII.

16. aug. 1567.

Vicario Episcopi Squillacensis.

Reverende pater. Cum recitatus esset hic supplex libellus, quem cum his literis habebis, in congregatione illustrissimorum cardinalium, interpretum sacri concilii, iidem illustrissimi cardinales vera esse credentes, quae exposita sunt, videntesque, jussum tuum esse perlatum Romam ad hunc presbyterum Joannem Paulum die XVIII. (a) julii, quod tempus faciendi itineris, praesertim in ista loca, propter nimios calores periculosum esse solet, qua ratione reis citatis dies prorogari consuevit, concesserunt eidem presbytero Joanni Paulo duos menses ad proficiscendum istuc, & in suis beneficiis residendum, videlicet augustum atque septembrem. quod si forte (b) ob hunc causam fructus ejus adhuc sequestrandos jusseris, censent etiam, ut sequestra relaxes, neque propterea ei ante dictos duos menses, a sacra congregatione praefinitos, ullam molestiam exhibeas. Vale in domino. Romae. XVII. Kal. sept. M. D. LXVII.

(a) al. XVIIII. (b) *fortasse* exempl.

CLXXXIX.

md. aug. 1567.

Episcopo Stranguriensi.

Reverendissime domine. Cognitis in congregatione illustrissimorum cardinalium sacri concilii, quae, nomine abbatissae monialiumque & archiepiscopi brundusini, prolata sunt, visum est iisdem amplissimis patribus ea tibi mittenda, tibique totum committendum negotium, ut videlicet ipse te Brundusium conferas, &, utraque parte ad te vocata, rationes ac probationes utriusque accipias, easque mihi, ut in sacra congregatione recitari (a) possint, mittas; itemque, quid tibi de tota re videatur, pla-

(a) *recitare* exempl.

plane perscribas (*b*). quod si tibi hoc exequi jussum vel per *b*
valetudinem non liceret, vel omnino non libéret (quod, nisi justa causa intercederet, certe nollemus), idem committendum censuit sacra congregatio episcopo monopolitano, qui Brundusium ipse proficiscatur, eademque omnia efficiat, quae a te, si tu omiseris (*c*), perficienda diximus: ob idque haice literas illi *c*
tecum communes esse voluimus. Deus tibi salutarem valetudinem largiatur. XVII. Kal. sept. M. D. LXVII.

(*b*) *praescribas* id. (*c*) fort. *eo ieris*.

C X C.

Episcopo Senogalliensi.

21. aug. 1567.

Reverendissime domine. Cognitis iis, quae hoc supplici libello exponûntur illustrissimi cardinales congregationis sacri concilii eum tibi mittendum, scribendumque cénsuerunt, ut istius facti rationem reddere, & ad me perscribere velis, ut ad ipsam sacram congregationem referre possim (*a*); interea vero omnia in pristinum statum restituas. sic igitur faciet amplitudo tua: cui salutem & incolumitatem precor. XII. Kal. sept. M. D. LXVII.

(*a*) *possit* exempl.

C X C I.

Episcopo Comensi.

30. aug. 1567.

Reverendissime domine. Jubet te sanctissimus dominus noster bene sperare de seminario. nam bonis initiis, ut antea scripsi (*a*), reliqua semper consentiunt, illis, quorum partes *a*
sunt, rem ex animo adjuvantibus. nec vero de te dubitat, quin institutum istud, in quo est Dei gloria, salus populorum, ac tua etiam dignitas, fortiter urgeas; praesertim cum ista difficultas, quam affers, cardinalium solutionis nulla sit. quid enim illi negent se soluturos (*b*), quod se ex sacri concilii sententia, san- *b*
ctissimo domino nostro ita etiam decernente & mandante, debere intelligunt? nullum adhuc ejusmodi habemus exemplum: de quibus nihil est, quod vereare, quos jure etiam, ut solvant, cogere potes. unionem opimi alicujus beneficii, quam scribis isti esse institutioni necessariam, tu curabis, cum primum illud vacaverit. ex sacri enim concilii praescripto tu ipse potes attribuere seminario. in quo etiam ejus sanctitatis & voluntas & au-

 ctori-

(*a*) Vide epist. *Quas & ad* d. 9. jul. 1567. pag. 418. (*b*) *folluturos* exempl.

c ctoritas tibi semper praesto erit; quae (c) studium ac diligentiam visitationis tuam collaudat, &, ut rem persequare, te vehementer hortatur. ego amplitudini tuae caelestium munerum salutarem copiam & opto & precor. Romae. III. Kal. sept. M.D.LXVII.

(c) *qui* exempl. & cod. barber. in quo haec epistola reperitur inter eas, quae cardinalis Alexandrini, hoc est Michaëlis Bonelli, nomine scriptae a Pogiano fuat.

CXCII.

3. sept. 1567.

Gubernatori Archiepiscopatus Toletani.

Reverendissime domine. Consideratis iis, quae supplici hoc libello, quem cum his literis leges, in congregatione illustrissimorum cardinalium, interpretum sacri concilii, sunt exposita, iidem illustrissimi patres censuerunt, Bernardinum istum de Aquila, residentem, ut affirmat, in decanatu civitatensi, tanquam in digniore, suo officio satisfacere, neque jure cogi
a posse, ut in illo (a) archidiaconatu toletano resideat. quod si
b forte (b) res aliter se haberet, quam ab eo narrata est, aut aliud jure defendi posse credat dominatio tua, ad me perscribet, ut ad sacram congregationem referre possim. interea istum Ber-
c nardinum hac de causa nulla molestia afficiet: & valebit (c) in do-
d mino. Romae. III. non. (d) sept. M.D.LXVII.

(a) Fort. *isto*.
(b) *fortasse* exempl.
(c) *valebis* id.
(d) al. omitt.

CXCIII.

6. sept. 1567.

Episcopo Calagurritano.

Reverendissime domine. Mitto amplitudini tuae cum his literis libellum supplicem, qui recitatus est in congregatione illustrissimorum cardinalium, quibus sanctissimus dominus noster utitur consiliariis in interpretatione sacri tridentini concilii, simulque ex auctoritate sanctissimi domini nostri a te peto, ut his, quae eo libello continentur, respondeas, simulque rationes mihi perscribas, ut ad sacram congregationem refe-
a rantur (a), quibus istum Joannem Perez residere censeas oportere in beneficio S. Mariae & S. Joannis tuae dioecesis: interea vero, dum, re hic cognita, quid tibi de ea faciendum sit, scribatur, huic Joanni de residentia istius beneficii nullam molestiam exhibebis. Deus amplitudinem tuam tueatur. VIII. id. sept. M.D.LXVII.

CXCIV.

(a) *referatur* exempl.

C X C I V.

Episcopo Albensi.

10. sept. 1567.

Reverendissime domine. Habebit amplitudo tua cum his literis supplicem libellum, qui recitatus est illustrissimis cardinalibus congregationis sacri concilii: in quo quia expositum est, quo tempore facta est unio beneficiorum istorum S. Joannis & S. Petri locorum Novelli & Monfortis, tunc non fuisse istic erectum seminarium, rem consideratione dignam existimarunt patres illustrissimi: quamobrem censuerunt, ut amplitudo tua, an res ita se habeat, & quo jure factum hoc praedecessoris sui (a) tueatur, mihi rescribat; ut, causa cognita, quid de ea agendum sit, sacra congregatio possit decernere. sic igitur faciet: & valebit in domino. Romae. IV. (b) id. sept. M. D. LXVII. *b*

(a) al. *tui*. (b) al. XI. *Kal. sept.* &c.

C X C V.

Episcopo Calagurritano. (a)

10. sept. 1567.

Reverendissime domine. Mitto tibi supplicem libellum, recitatum in congregatione illustrissimorum cardinalium, interpretum sacri concilii, nomine domini Felicis de Mecolis, teque ex auctoritate sanctissimi domini nostri moneo (b), ut mihi scribas, ad ea respondens, quae in libello de jure & de facto proponuntur; simulque rationem afferas, quamobrem existimes, istos duos prioratus curam animarum sustinere, vel alioqui incompatibiles (c) esse. interea vero, dum res, ex tuis etiam literis, quas omnino & quamprimum mittes, melius cognita, in sacra congregatione explicabitur, nullam isti domino Felici in hac re molestiam exhibebis. Deus amplitudinem tuam salvam & incolumem servet. Romae. IV. (d) id. sept. M. D. LXVII. *d*

(a) al. *Nucerino*.
(b) al. *mense*.
(c) al. *incompatibilis*.
(d) al. XVIII. *Kal. sept.* &c.

C X C V I.

Episcopo Aquilano.

19. sept. 1567.

Reverendissime domine. Ut audiverunt, quae isto libello continentur (a), quem habebis cum his (b) literis, illustrissimi patres congregationis sacri concilii, vehementer mirati *a b* sunt,

(a) al. *continetur*. (b) al. *istis*.

sunt, te contra concilii interdictum, quo pravorum quaestorum
eleemosynarum, propter pestiferas offensiones & detrimenta, quae
c in ecclesiam Dei diutius importarunt (c), non solum usus, sed
d e etiam nomen penitus (d) sublatum est, passum esse (e) quaestua-
f riam fraudem exerceri (f). quamobrem primum te ex auctori-
tate sanctissimi domini nostri monendum censuerunt, ut frau-
g dulentos (g) istos & perniciosos quaestores omnino prohibeas,
& eos, qui id committere ausi sunt, comprehendendos ac severius
puniendos cures, adhibito etiam, si opus fuerit, istius saecularis
magistratus auxilio. ad me vero, ut ad ejus sanctitatem re-
ferre possim, quae, quid ad haec respondeas, expectat, primo
quoque tempore, quid egeris, rescribes: & valebis in domino.
h Romae. XIII. Kal. oct. M.D.LXVII. (h)

(c) al. *imperarunt*.
(d) al. *ponitur*.
(e) al. *esse in tua dioecesi*.
(f) al. *exercere*.
(g) al. *fraudulentes*: al. *fraudolentos*.
(h) al. M.D.LXXII.

CXCVII.

a b Priori (a) Sancti Dominici (b) Ferrariae.

20. sept. 1567. Reverende pater. Auditis iis, quae isto libello continen-
tur, quem his literis inclusimus, illustrissimi cardinales,
interpretes sacri concilii, censuerunt ad te scribendum esse, puel-
c lam istam Elisabetham Piamentinam (c) educationis causa in mo-
d nasterium (d) S. Catharinae senensis Ferrariae recipi posse, modo
id monasterium antea consuevisset hujusmodi puellas ad educan-
e f dum (e) recipere, & accedat tua in scriptis licentia, tuus (f) &
g abbatissae ejus loci & monialium consensus (g), inibique praesi-
dentium, & ipsa sola sine ancilla in monasterium ingrediatur, &
servet clausuram & reliquam vivendi rationem, quam ipsae mo-
niales observant, &, si inde semel exierit, nunquam postea in
idem monasterium redire liceat. his igitur servatis, quae supra
scripta sunt, istam Elisabetham in illud monasterium admitti ju-
bebis: & valebis in domino. Romae. XII. Kal. oct. M.D.LXVII.

CXCVIII.

(a) al. *Domino Priori monasterii Angelorum Ferrarae* (sic) &c.
(b) al. *Domini*.
(c) al. *Piamontinam*.
(d) al. *monasterio*.
(e) al. *adjuvandum*.
(f) al. omitt.
(g) al. *inibique praesidentium consensus, &* &c.

CXCVIII.

Cardinali Infanti & Archiepiſcopo Bracarenſi. (a)

a 24. ſept. 1567.

SEreniſſime ac reverendiſſime domine, domine mi obſervandiſſime. Ex iſto ſupplici libello cognoſcet ſerenitas (b) veſtra reverendiſſima, quae ab illuſtriſſimis ac reverendiſſimis cardinalibus, qui ad interpretationem ſacri concilii a ſanctiſſimo domino noſtro in conſilium ſunt adhibiti, poſtularint fratres congregationis S. Joannis euangeliſtae iſtius regni, ſimulque intelliget, ipſos illuſtriſſimos ac reverendiſſimos patres cenſuiſſe, ut, ſi iſti fratres ante confirmationem tridentini concilii eandem prorſus impenſam faciebant ad erudiendam (c) juventutem in iſto collegio, quam nunc faciunt, eam in primis deducat ex contributione ſeminarii: de reliquo autem, quod eidem ſeminario perſolvere (d) debent, ex decreto ſanctiſſimi domini noſtri plus dimidia decima, & ea ſemper ad antiquam taxam directa, ab ipſis (e) fratribus non exiget. itaque hanc formam ſervabit ſerenitas (f) veſtra illuſtriſſima: quam Deus caeleſti gratia perpetuo complectatur. Romae. VIII. Kal. oct. M. D. LXVII.

(a) al. *Bracarenſ.*
(b) al. *amplitudo tua, quae* &c.
(c) al. *erudiendum.*
(d) al. *ſolvere.*
(e) al. *ipſius.*
(f) al. *amplitudo tua, quam* &c.

CXCIX.

Cardinali Borromaeo.

4. oct. 1567.

ILluſtriſſime ac reverendiſſime domine obſervandiſſime. Auditis in congregatione illuſtriſſimorum cardinalium, interpretum ſacri concilii, iis, quae ſibi ab amplitudine veſtra illuſtriſſima ſeminarii cauſa majora imponi onera queruntur fratres iſti (a) S. Ambroſii majoris, & S. Mariae Claraevallis ordinis ciſtercienſis, quam ferre poſſint aut debeant, iidem illuſtriſſimi patres ex decreto ſanctiſſimi domini noſtri ſcribendum amplitudini veſtrae illuſtriſſimae cenſuerunt (quemadmodum etiam pro aliis fratribus eadem de cauſa ſcriptum eſt), ut, quod ad ſeminarium attinet, plus dimidia decima, eaque ad antiquam taxam ſemper directa, ab ipſis fratribus ne exigat. itaque hanc formam ſervabit amplitudo veſtra illuſtriſſima: cui Deum benignum & propitium precor. IV. non. oct. M. D. LXVII.

CC.

(a) *iſtic* exempl.

C C.

8. oct. 1567.

Cardinali Palaeotto.

ILluſtriſsime ac reverendiſsime domine obſervandiſsime. Cum iſtarum monialium nomine recitatus eſſet hic libellus in congregatione illuſtriſsimorum cardinalium, interpretum ſacri concilii, eum (*a*) ad amplitudinem veſtram (*b*) illuſtriſsimam mittendum, ſimulque ſcribendum cenſuerunt, ut ipſe rem, de qua illae queruntur, pro ſua prudentia conſiderare velit, & (*c*), quid de illa ſentiat, ut ad ſacram congregationem referri poſsit, huc reſcribere: interea vero nihil in ea novet, dum ex ejus literis, quid de iſtis monialibus S. Omiboni (*d*) agendum ſit, in congregatione decretum fuerit. Deus amplitudini veſtrae illuſtriſsimae ſalutarem proſperitatem concedat. VIII. id. oct. M. D. LXVII.

(*a*) al. *eam*.
(*b*) al. *tuam*.
(*c*) al. *eaque proſpecta, quid* &c.
(*d*) al. *Omniboni*.

C C I.

8. oct. 1567.

Archiepiſcopo Tranenſi.

REverendiſſime domine. Auditis in congregatione illuſtriſſimorum cardinalium, interpretum ſacri concilii, iis, quae hoc ſupplici libello ſibi iſtic ſeminarli cauſa majora imponi onera queruntur duo iſta capitula, quam ferre poſsint aut debeant, iidem illuſtriſsimi patres ex decreto ſanctiſsimi domini noſtri ſcribendum tibi cenſuerunt, ut, quod ad ſeminarium attinet, plus dimidia decima, eaque ad antiquam taxam ſemper directa, a ſingulis iſtis capitulis ne exigas. itaque hanc formam ſervabit amplitudo tua: cui Deus ſalutaria omnia largiatur. VIII. id. oct. M. D. LXVII.

C C I I.

11. oct. 1567.

Epiſcopo Comenſi.

REverendiſsime domine. Mitto amplitudini tuae ſupplicem hunc libellum, qui recitatus eſt illuſtriſsimis cardinalibus congregationis ſacri concilii. eum leges, dabiſque operam, ut cognoſcas quomodo ſe habeat id, quod libello poſtulatur, reque explorata, ad me, ut ad ſacram congregationem referre poſsim, vere perſcribas. Vale in domino. V. id. oct. M.D.LXVII.

CCIII.

C C I I I.

Episcopo Nolano.

13. oct. 1567.

REverendissime domine. Hunc libellum, recitatum in congregatione illustrissimorum cardinalium congregationis (a) sacri concilii, ex ipsorum patrum sententia mitto amplitudini tuae una cum his literis; ut intelligas, quod hic expositum est, & deliberatione dignum esse visum sacrae congregationi, & propterea eam censuisse, ut, dum, causa maturius hic cognita, quid agendum sit decernatur, neque ipsi archipresbytero sancti Petri Scafati, neque presbytero Matthaeo, neque ejus fidejussoribus molestiam exhibere velit amplitudo tua; quam Deus salvam & incolumem servet. Romae III. id. oct. M. D. LXVII.

(a) al. *interpretum*.

C C I V.

Episcopo Nucerino.

22. oct. 1567.

REverendissime domine. Ex istis fratrum Silvestrinorum postulatis, quae his (a) literis inclusimus, decreverunt illustrissimi cardinales congregationis sacri concilii, ut de illis inquiras. & (b), si cognoveris, eorum seminarium ante tridentinum concilium Perusiae erectum fuisse, ac postea Fabrianum esse translatum, antequam Camerini episcopus litem illis intendisset super contributione sui seminarii, curabis, ut his episcopus detrahat impensam, quam iidem fratres ante tridentinum concilium in illud seminarium facere consueverant. de reliquo ipse episcopus Camerini coget eos contribuere ad suum seminarium pro ratione dimidiae decimae, ad antiquam taxam directae. Deus amplitudinem tuam salvam & incolumem servet. XI. Kal. nov. M. D. LXVII.

(a) al. *istis*. (b) al. *etsi* &c.

C C V.

Episcopo Neocastrensi. (a)

31. oct. 1567.

REverendissime domine. Auditis in congregatione illustrissimorum cardinalium, interpretum sacri concilii, iis, quae sibi ab amplitudine tua seminarii causa majora imponi onera queritur Silvius Anisius, abbas sancti Nicolai de Fragiano tuae dioecesis, quam ferre possit aut debeat, iidem (b) illustrissimi patres ex decreto sanctissimi domini nostri scribendum tibi cen-

(a) *Nicastrensi* exempl. (b) *idem* exempl.

fuerunt (quemadmodum etiam pro altero abbate Gallo simili de causa scriptum est), ut, quod ad seminarium attinet, plus dimidia decima, eaque ad antiquam taxam semper directa, ab ipso abbate ne exigas. itaque hanc formam servabit amplitudo tua: cui Deus salutaria omnia largiatur. Prid. Kal. nov. M. D. LXVII.

CCVI.

31. oct. 1567.

Episcopo Majoricensi.

Reverendissime domine. Illustrissimi cardinales congregationis sacri concilii ex isto libello, sibi recitato, amplitudini tuae scribendum censuerunt, primum de constituendo numero monialium, ut ea potestate utaris, quae decreto tridentini concilii sess.XXV. (a) cap.3. permissa est: deinde de dote earum, ut nihil certi ac definiti generatim statuas, &, si quid adhuc ita statueris, id abroges & irritum facias. posthac autem eo in genere modo plus, modo minus ex bonis, quemadmodum personarum ac temporum conditio postulabit, monasteriis tradi permittet (b) prudentia tua: in quo etiam diserte cavebis, ne, quod in posterum tradetur (c) monasteriis, dotis vocabulo nominetur, sed simpliciter attribui dicatur alimenti causa ejus monialis, quae in monasterium admissa fuerit: postremo de puellis saecularibus, in monasteriis educandis, id sacro tridentino concilio minime prohiberi, modo ea monasteria consueverint hujusmodi (d) puellas educandas (e) accipere, & de consensu (f) & earum superioris licentia, in scriptis habita, monasterium (g) ingrediantur (h), & quidem solae & sine ancillis, & ab ipsis puellis, quam diu in monasteriis manserint, eadem, quae a monialibus, clausura servetur; quae inde semel egressae in illud monasterium postea non revertantur. sic igitur faciet amplitudo tua: cui salutarem prosperitatem precor. Romae. prid. Kal. nov. M.D.LXVII.

(a) al. XV. sed errore librarii. nam certe significatur sess.XXV. cap.3. *de Regularibus*.
(b) al. *permitte*.
(c) al. *tradet*.
(d) al. *ejusmodi*.
(e) al. *ducandas*.
(f) al. *consensu abbatissae, ipsarumque monialium* & &c.
(g) al. *monasteria*.
(h) al. *ingrediatur*.

CCVII.

31. oct. 1567.

Episcopo Aquilano.

Reverendissime domine. Non fuit ea sententia illustrissimorum cardinalium congregationis sacri concilii in superioribus ad amplitudinem tuam literis (a), ut (b) eleemosynae prohiberen-

(a) Vide epist. *Ut audiverunt* d.19. sept.1567. pag.437. (b) al. omitt.

berentur, quae ad sustentandos pauperes colligi solent, sed ut tantummodo pravus abusus quaestorum ex decreto sacri tridentini concilii tolleretur. itaque, si eleemosynae, quae ab ista societate vel confraternitate, quae (c) *Mortis* appellatur, peti consueverunt, in usus pauperum, curationem aegrorum & (d) in alia pia opera conferuntur, idemque fit ab altera SS. Sacramenti societate, non debebit prudentia tua impedire eas, quo minus piam illam consuetudinem servent, quam diu duae istae societates ea in re nihil sordidum commiserint, & illud institutum simpliciter humiliterque & omnino sine ulla fidelium offensione vel querela petendi eleemosynam ad piorum operum effectum tenuerint. Vale in domino. Romae. prid. Kal. nov. M. D. LXVII.

(c) al. *quam mortis appellatis, peti* &c. (d) al. *ut*.

CCVIII.

Cardinali Palaeotto.

6. nov. 1567.

ILlustrissime ac reverendissime domine observandissime. Recitatis in sacra congregatione concilii amplitudinis vestrae illustrissimae ad me literis, & iis, quae de causa & statu monialium sancti Omiboni (a) miserat, cognitoque ex eodem illo scripto, eam, & senatus & multorum civium istius urbis & aliquot fratrum ejusdem ordinis & cognatorum etiam ipsarum monialium precibus, suscepisse illarum curam, non vident illustrissimi patres, quomodo, salva sua & conscientia & existimatione, cui maxime consultum volunt, eandem curam possit dimittere. quo magis etiam ab ea petunt, ut ad istam rationem perficiendam suam pietatem & prudentiam conferat. De unione vero duorum monasteriorum cum monasterio S. Omiboni propter eas causas, quas attulit, illustrissimi patres permittendum amplitudini vestrae illustrissimae censuerunt, ut id agat, quod ei & Dei honor & salus monialium & sacrae administrationis officium postulare videbitur. sic igitur faciet amplitudo vestra illustrissima: cui salutaria omnia & opto & precor. VIII. id. nov. M. D. LXVII.

(a) Vide epist. *Cum istarum* d. 8. oct. 1567. pag. 440.

CCIX.

Archiepiscopo Tranensi.

8. nov. 1567.

REverendissime domine. Expositis presbyteri istius Eusebii postulatis in congregatione sacri concilii, quo amplitudo tua maturius de re deliberare possit, illustrissimi patres eorum exem-

plum mittendum censuerunt, tibique mandandum, ut huc scribas, cur, si ita se res habet, quemadmodum ille exposuit, istum presbyterum Eusebium ad eam reparationem aedificationemque velis (a) compellere. interea vero, dum, cognita re ex tuis literis, sacra congregatio, quid facto opus sit, decernat, eidem presbytero illa de causa nullam afferes molestiam. Vale in domino. VI. id. nov. M. D. LXVII.

(a) vellis exempl.

CCX.

10. nov. 1567.

Episcopo Potentiano.

Reverendissime domine. Habebis cum his literis libellum, recitatum illustrissimis cardinalibus congregationis sacri concilii nomine istius presbyteri Aloisii de Pincerno tuae dioecesis, simulque intelliges, ex ipsorum patrum illustrissimorum sententia non prohiberi illum presbyterum decreto sacri concilii sess. XXV. cap. XV. quominus in ecclesia ista S. Mariae de Subario ministrare possit, dummodo pater ejus illegitimus ecclesiasticum beneficium, quemadmodum in libello expositum est, in eadem ecclesia non habuerit. Vale in domino. IV. id. nov. M. D. LXVII.

CCXI.

11. nov. 1567.

Archiepiscopo Valentino.

Reverendissime domine. Gratissima fuerunt sanctissimo domino nostro, quae ab amplitudine tua notata ac sublata sunt de provinciali concilio proximi antecessoris tui, in quibus reverentiam & pietatem tuam erga hanc sanctam sedem, sibi semper antea cognitam, sua sanctitas libentissime recognovit; judicium vero ac prudentiam ejus laudavit, quae illis ipsis offensa sit, quae inter caetera hic etiam emendata fuerunt: quemadmodum ex brevi ejus sanctitatis, & iis, quas in eo infrascriptas annotationes, de sententia illustrissimorum cardinalium congregationis sacri concilii ad te mitti jussit, intelliges. ego amplitudini tuae de recuperata valetudine gratulor, Deoque gratias ago, qui salutarem ei prosperitatem largiatur. Vale in domino. Romae. III. id. nov. M. D. LXVII.

CCXII.

C C X I I.

Episcopo Imolensi. (a) a

Reverendissime domine. Quod quaesitum est tuo nomine ab illustrissimis cardinalibus congregationis sacri concilii, liceretne (b) per sacrum tridentinum concilium puellas saeculares in monasteriis educari, responderunt idem, quod aliis etiam antea de eadem re quaerentibus responderunt, minime id sacro concilio prohiberi, modo & monasteria consueverint ejusmodi puellas educandas recipere, & de consensu abbatissae ipsarumque monialium, & earum superioris licentia, in scriptis habita, monasteria ingrediantur, & quidem solae & sine ancillis, & ab ipsis puellis, quam diu in eo monasterio manserint, eadem, quae a monialibus, clausurae (c) lex servetur: quae inde semel egressae in idem monasterium postea non revertantur. haec sunt, quae in hujusmodi puellis, ex auctoritate sanctissimi domini nostri, de sententia illustrissimorum patrum congregationis sacri concilii, servanda sunt. Vale in domino. XI. Kal. dec. M. D. LXVII.

21. nov. 1567.

(a) *Emolensi* exempl. (b) *liceret* id. (c) *clausura* id.

C C X I I I.

Episcopo Imolensi. 21. nov. 1567.

Reverendissime domine. Ex isto libello, qui propositus est de hospitali imolensi in congregatione sacri concilii, scito, illustrissimis cardinalibus, re mature considerata, visum esse, istud hospitale non esse ex illis, quae decreto sacri tridentini concilii sess. XXIII. cap. 18. seminario debent contribuere. quare, quod ad hanc causam attinet, nullam ei hospitali molestiam afferet prudentia tua. Vale in domino. XI. Kal. dec. M. D. LXVII.

C C X I V.

Episcopo Interamnati. 21. nov. 1567.

Reverendissime domine. Querelas istorum clericorum, quae ad illustrissimos cardinales, interpretes sacri concilii, delatae sunt, cognosces ex eorum libello, quem cum his literis habebis; simulque intelliges, censuisse ipsos patres illustrissimos, ut huc scribas, quo jure istud visitationis vectigal ab illis velis exigere: interea vero & ista exactione supersedeas, & pignora, quae ablata sunt, reddi eis jubeas, qui tibi (a) satis dederint,

(a) *sibi* exempl.

rint, se, quod illustrissimi cardinales sacrae congregationis judicarint, soluturos. Deus omnipotens amplitudini tuae salutaria omnia largiatur. XI. Kal. dec. M. D. LXVII.

C C X V.

a Episcopo Genevensi (a) Nuncio sedis Apostolicae apud Ducem Sabaudiae.

21. nov. 1567.

Reverendissime domine. Exposita per supplicem libellum querela populi Ripolarum taurinensis dioecesis in congregatione illustrissimorum cardinalium, interpretum sacri concilii, cum b tibi (b) libellum mittendum, simulque scribendum censuerunt, ut ea de re cum archiepiscopo taurinensi colloquaris, & ita agas, ut omnino concionator ripolensibus attribuatur. in quo tamen memineris, ad ipsum archiepiscopum, & parochum ejus oppidi hujus oneris curam, non solum decretis veterum canonum, sed etiam praescripto tridentini concilii sess. XXIV. cap. IV. pertinere: itaque neminem, praeter eos, qui jure tenentur, vel solent, ad eum sumptum concionatoris faciendum cogi debere. quare sic curabis, quemadmodum scriptum est, ac de eo, quod actum fuerit, simulque an res vere ita se habeat, quemadmodum supplici libello fuit exposita, ut ad sacram congregationem referre possim, me facies certiorem. Vale in domino. XI. Kal. dec. M. D. LXVII.

(a) *Genevae* exempl. (b) *sibi libellum, simulque* &c. id.

C C X V I.

Episcopo Tudensi.

28. nov. 1567.

Reverendissime domine. Cognitis his, quae ab Alvaro Peretio per supplicem libellum in congregatione illustrissimorum cardinalium, interpretum sacri concilii, exposita sunt, eum libellum amplitudini tuae mittendum, tibique meis literis ex auctoritate sanctissimi domini nostri significandum censuerunt, si iste Alvarus, post adeptam possessionem illius prioratus de Vigo, ut ipse affirmat, tantummodo annum abfuit, neque eum prioratus jure privari, neque omnes ejus prioratus fructus sequestrari posse: verum, ex decreto tridentini concilii a sess. XXIV. cap. XII. primi (a) anni absentiam, solum dimidia parte fructuum privandum esse: qua in absentia si ille diutius postea perseverarit, tum posse amplitudinem tuam & omnes fructus & ipsum prioratum ei adimere, ex praescripto tamen ejusdem sacri con-

(a) *Fort. ob primi.*

concilii; cui concilio, & in ista re & in aliis ejusmodi parere debebit: quod & a prudentia ac pietate tua speramus, & tibi propitium omnipotentem Deum precamur Vale. IV. Kal. dec. M. D. LXVII.

C C X V I I.

Abbati collegiatae ecclesiae Vallisoleti. 28. nov. 1567.

Reverendissime domine. Habebis supplicem libellum cum his literis, recitatum in congregatione illustrissimorum cardinalium congregationis sacri concilii. itaque, ex auctoritate sanctissimi domini nostri, de sententia illustrissimorum patrum, per literas respondebis, quo jure te ea facere posse existimes, quae istorum canonicorum & portionarii nomine in libello sunt exposita. interea vero ob istam causam illis molestiam exhibere supersedebis. Vale. IV. Kal. dec. M. D. LXVII.

C C X V I I I.

Episcopo Tudensi. 6. dec. 1567.

Reverendissime domine. Illustrissimi cardinales congregationis sacri concilii ex auctoritate sanctissimi domini nostri jampridem hoc decretum fecerunt, eos, qui parochiam & canonicatum ante confirmationem concilii legitime obtinuerunt, & in parochia, ut debent, resideant, nec plures una habeant (a), ex canonicatu tantum distributiones quotidianas amittere debere eorum temporum, quibus non inserviant, & si quid praeterea absentes justa alia de causa non perciperent, reliquis vero ejus fructibus privari non posse. quare, cum Franciscus iste Texura, canonicus tudensis, affirmet, se residere in parochia de Areas (b) extra muros civitatis tudensis, ita ut possit etiam commode omnibus horis debitis inservire, neque ipsa inserviat canonicatui, quem cum ipsa parochia ante confirmationem concilii legitime se obtinuisse dicit, si ita res est, prudentia tua ea de causa nullam ipsi Francisco molestiam exhibere debebit. Vale in domino. VIII. id. dec. M. D. LXVII.

(a) *habent* exempl. (b) Fort. *Arcas*.

C C X I X.

Vicario Episcopi Placentini. 6. dec. 1567.

Reverende domine. Sane mirati sunt illustrissimi cardinales congregationis sacri concilii (si modo ita se res habet, quemadmodum in libello, his literis incluso, exposita est), te isti

isti domino Christophoro Carpano ea de causa molestum fuisse. itaque, ex auctoritate sanctissimi domini nostri, primum, quicquid ob eandem causam contra ipsum egeris agesve, irritum & inane esse, decernunt: deinde praecise jubent, ut nullam ei
a propterea in posterum molestiam afferas. quod si forte (a) te aliquam in eum justam actionem habere putas, ad me scribes, & interea, dum in sacra congregatione, quid agendum sit, statutum fuisse scies, nihil ipsi Carpano negotii exhibebis. Vale in domino. VIII. id. dec. M. D. LXVII.

(a) *fortasse* exempl.

CCXX.

a
Nuncio Hispaniarum. (a)

13. dec. 1567.

REverendissime domine. Censuerunt illustrissimi cardinales, interpretes sacri concilii, hunc supplicem libellum, qui in sacra congregatione recitatus est, cum his literis ad te mittendum esse, ut diligenter inquiras, & agnoscas ex episcopo abulensi, & ex beneficiatis dictae ecclesiae villae de Varco de eo, quod in ipso libello expositum est; deque omnibus, quae cognoveris, simulque de iisdem sententiam tuam, ut ad sacram congregationem referre possim, ad me perscribes. sic igitur ex auctoritate sanctissimi domini nostri faciet amplitudo tua: cui Deum propitium precor. Vale in domino. Idibus dec. M. D. LXVII.

(a) *Hispanorum* exempl.

CCXXI.

13. dec. 1567.

Episcopo Brixiensi.

REverendissime domine. Quod quaerit amplitudo tua, quae mens fuerit sanctissimi domini nostri in illis decreti verbis de contributione seminarii eorum fratrum vel canonicorum regularium, quorum causa de sententia illustrissimorum cardinalium, interpretum sacri concilii, tibi a me scriptum est, ut videlicet plus dimidia decima ne exigas, eaque ad antiquam taxam semper directa, scito, ejus sanctitatem intelligere eam antiquam taxam, quae in usu erat in ditione venetae reipublicae, antequam haec taxa, quae postremo loco in ejusdem reipublicae statu instituta est, ederetur. quare illam ipsam taxam, ex auctoritate sanctissimi domini nostri in ista exactione servabis. Vale in domino. Idibus dec. M. D. LXVII.

CCXXII.

CCXXII.

Episcopo Mindoniensi. (a)

Reverendissime domine. Recitato hoc libello in congregatione illustrissimorum cardinalium, interpretum sacri concilii, eum amplitudini tuae mittendum, tibique ex auctoritate sanctissimi domini nostri scribendum esse censuerunt, si duo isti archidiaconatus dignitate pares sunt, optionem esse ipsius Petri Noguerol, ut, in utro (b) malit, resideat; sin alter altero dignior est, cogendum eundem Petrum, ut resideat in digniore; in utro autem resederit, eo videlicet modo, quo dictum est, amittere eum debere distributiones quotidianas ejus archidiaconatus, in quo non resederit, & si quid praeterea absentes justa alia de causa non perciperent. sic igitur faciet amplitudo tua: & valeat in domino. XIV. Kal. jan. M. D. LXVII.

a 19. dec. 1567. b

(a) *Mindionensi* exempl. (b) *uno* id.

CCXXIII.

Priori Carthusianorum Ferrariae.

19. dec. 1567.

Reverende pater. Jampridem illustrissimi cardinales congregationis sacri concilii declaraverunt, minime prohiberi eodem tridentino concilio, quominus puellae saeculares in monasteriis educari possint, modo & monasteria antea consuérint (a) ejusmodi puellas educandas recipere, & de consensu abbatissae ipsarumque monialium, & earum superioris licentia, in scriptis habita, monasteria ingrediantur, & quidem solae, & sine ancillis, & ab ipsis puellis, quam diu in eo monasterio manserint, eadem, quae a monialibus, clausurae lex servetur; quae, inde semel egressae, in idem monasterium postea non revertantur. haec sunt, quae in hujusmodi puellis, ut dixi, ex auctoritate sanctissimi domini nostri, de sententia illustrissimorum cardinalium congregationis sacri concilii, servanda sunt. itaque, si nulla ex his conditionibus, quas supra scripsi, adversatur, concedes domino Luisio Gonzagae, ut filiam suam legitimam, minorem, ut ipse dicit, XVII. annis, educandam collocare possit in isto monasterio sancti Antonii fratrum tuorum carthusianorum in civitate ferrariensi. Vale in domino. XIV. Kal. jan. M. D. LXVII.

a

(a) *consuerint* exempl.

CCXXIV.

19. dec. 1567.

Archiepiscopo Neapolitano.

Reverendissime domine. Quod literis, quas v. idus proximi augusti, ex decreto sanctissimi domini nostri de seminariis, de sententia illustrissimorum cardinalium congregationis sacri concilii, fratrum carthusianorum causa, ad te scripsi, non parueris, sane miramur. quare, ex eadem auctoritate, & de eorundem
a illustrissimorum patrum sententia, moneo (a) amplitudinem tuam,
b ut illa ipsa dimidia decima, & ea directa (b) ad antiquam taxam seminarii gratia contentus esse velis, neque ab ipsis fratribus carthusianis ob istam causam plus exigere, quam quantum jam praescriptum est. Vale in domino. XIV. Kal. jan. M. D. LXVII.

(a) *moneta* exempl. (b) *decreta* id.

CCXXV.

19. dec. 1567.

Episcopo Majoricensi.

a Reverendissime domine. Scriptum est jam antea (a) amplitudini tuae, illustrissimos cardinales congregationis sacri concilii ex auctoritate sanctissimi domini nostri hoc decretum fecisse, eos, qui parochiam & canonicatum ante confirmationem concilii legitime obtinuerunt, & in parochia, ut debent, resi-
b deant, nec plures una habeant (b), ex canonicatu tantum distributiones quotidianas amittere debere eorum temporum, quibus non inserviant, & si quid praeterea absentes justa alia de causa non perciperent, reliquis vero canonicatus fructibus privari non posse. quare, cum Antonius Torella affirmet, se residere in parochia S. Joannis de Sinen istius dioecesis, paratusque sit amittere ex canonicatu majoricensi, quem una cum parochia ante confirmationem concilii legitime obtinuit, distributiones quotidianas eorum temporum, quibus non inservit, & si quid praeterea absentes justa alia de causa non perciperent, nihil praeterea ei ob eam causam adimere, nullamque molestiam exhibere debebis. Vale in domino. XIV. Kal. jan. M. D. LXVII.

(a) Vide epist. *Decretum* d. 25. jul. 1567. pag 431. (b) *habent* exempl.

CCXXVI.

19. dec. 1567.

Archiepiscopo Tranensi.

Reverendissime domine. Accipiet amplitudo tua cum his literis supplicem libellum, recitatum illustrissimis cardinalibus congregationis sacri concilii, ex quo cognosces, quae ab isto abba-

abbate sancti Samuelis pro sua causa prolata fuerint. scribes vero ad me, ut ad sacram congregationem referre possim, quibus adductus rationibus ipsum abbatem velis visitare: interea vero, ex auctoritate sanctissimi domini nostri, dum a nobis quid agendum sit explicetur, nullam isti abbati molestiam afferes. Vale in domino. XIV. Kal. jan. M. D. LXVII.

CCXXVII.

Episcopo Palentino. 19. dec. 1567.

Reverendissime domine. Si ita se res habet, quemadmodum isto libello, quem habebis cum his literis, nomine capituli palentini exposita est illustrissimis cardinalibus, interpretibus sacri concilii, ambae ipsius capituli petitiones dignae sunt visae, quae diligentius considerentur. quamobrem illustrissimi patres sacrae congregationis, ex auctoritate sanctissimi domini nostri, censuerunt, tibi scribendum esse, ut ad ista respondeas, & quas rationes habeas contra ea, quae capitulum attulit, huc perscribas; interea vero omni molestia illis afferenda, quod ad istam causam attinet, supersedeas. sic igitur faciet amplitudo tua: cui salutarem prosperitatem precor. XIV. Kal. jan. M. D. LXVII.

CCXXVIII.

Archiepiscopo Neapolitano. 25. dec. 1567.

Reverendissime domine. Auditis in congregatione illustrissimorum cardinalium, interpretum sacri concilii, iis, quae tibi ab amplitudine tua seminarii causa majora imponi onera queritur (a) illustrissimus cardinalis Saracenus, causa monasterii S. Mariae de Capellis istius civitatis, quam ferre possit (b) aut debeat, iidem illustrissimi patres, ex decreto sanctissimi domini nostri, scribendum tibi censuerunt (quemadmodum etiam pro aliis eadem de causa scriptum est), ut, quod ad seminarium attinet, plus dimidia decima, eaque ad antiquam taxam semper directa, ab ipso (c) illustrissimo cardinale ne exigas. itaque hanc formam servabit amplitudo tua: cui Deus salutaria omnia largiatur. VIII. Kal. jan. M. D. LXVII.

(a) al. *queruntur monachi congregationis montis Oliveti, istius &c.*

(b) al. *possint aut debeant, iidem &c.*

(c) al. *ipsis monachis montis Oliveti ne &c.*

CCXXIX.

25. dec. 1567.

Magiſtro Paulino Ordinis Praedicatorum.

REverende pater. Quod ita ſcribis: *Petrus dubitat, aut ſuſpicatur* (a), *leviter tamen, ſe olim affinitatem contraxiſſe cum Berta propter fornicariam copulam, poſt quam copulam matrimonium conſummavit cum ejus ſorore Maria, & per decennium ex ea genuit filios & filias. de hac ſua ſuſpicione vel dubio interrogavit plures ſacerdotes, an diſpenſatione egeat tale matrimonium; quibuſdam affirmantibus, aliis vero negantibus, te in ea ſententia fuiſſe, ut diceres, nulla ei opus eſſe diſpenſatione*: ſanctiſsimus dominus noſter miratus eſt, te ita opinatum eſſe, cum, in re hujuſmodi etiam dubia, diſpenſatione opus eſſet. verumtamen ejus ſanctitas id confeſſori permiſit, ut abſolvere, &, in foro conſcientiae duntaxat, diſpenſare poſsit. in quo tamen ſciat, eius ſanctitatem hac diſpenſatione filios aut filias minime legitimos facere, verum eo in ſtatu relinquere, quo leges & canones eſſe voluerunt. Vale in domino. VIII. Kal. jan. M. D. LXVII.

(a) *ſuſpicat* exempl.

CCXXX.

26. dec. 1567.

Epiſcopo Calagurritano.

REverendiſsime domine. Quem habebis adjunctum his literis ſupplicem libellum, recitatum illuſtriſsimis cardinalibus, interpretibus ſacri concilii, ab ipſis ſcito tibi miſſum eſſe, ut ad ea reſpondeas, quae eo libello continentur, reſcribaſque mihi, ut ad ſacram congregationem referre poſsim, quae te rationes moveant, cur iſtum Didacum de Montoja velis cogere ut reſideat. interea vero, dum, re hic cognita, quid agendum de eo ſit, ſtatuatur, nulla iſtum Didacum, quod ad hanc cauſam attinet, moleſtia afficies. Deum precor, ut te ſalvum & incolumem ſervet. Vale in domino. VII. Kal. jan. M. D. LXVII.

CCXXXI.

26. dec. 1567.

Epiſcopo Vicenſi.

REverendiſsime domine. Decretum, quod illuſtriſsimi cardinales congregationis ſacri concilii de parochiis & canonicatibus, ex auctoritate ſanctiſsimi domini noſtri, jam diu fecerunt, hujuſmodi eſt, ut, qui parochiam & canonicatum ante confirmatio-

mationem concilii legitime obtinuerunt, & in parochia, ut debent, resideant, nec plures una habeant, ex canonicatu autem distributiones tantum quotidianas amittant eorum temporum, quibus non inservient, & si quid praeterea absentes justa alia de causa non perciperent, reliquis ejus fructibus privari non debeant. quare, cum Gaspar Prats canonicatum & praebendam in ecclesia vicensi, item parochiam in oppido sancti Petri de Roda ejusdem dioecesis ante confirmationem concilii tridentini legitime obtinuerit, & in parochia residens, ut ipse affirmat, paratus sit ex canonicatu amittere distributiones quotidianas eorum temporum, quibus non inservit, & si quid praeterea absentes justa alia de causa non perciperent, iis contenta amplitudo tua nullam ei praeterea molestiam ob istam causam afferre debebit. Deum precor, ut tibi salutarem prosperitatem largiatur. Vale in domino. VII. Kal. jan. M. D. LXVII.

CCXXXII.

Vicario Aquilejensi. (a)

a 26. dec. 1567.

LEges istum libellum, inclusum his literis, tibi ex auctoritate sanctissimi domini nostri missis ab illustrissimis cardinalibus congregationis sacri concilii, &, si vera esse ex legitimis probationibus compereris (b) cum reliqua, quae iste Dominicus Mirandula exposuit, tum illud quoque, istam civitatem Austriae, dioecesis aquilejensis, ejus parochiae, ubi propter graves inimicitias residere non possit, esse propinquiorem & tutiorem locum, fines, eum ibi in suo canonicatu residere tantisper, dum periculum, quod illi intenditur, durabit; cum primum autem sublatum esse justum discriminis hujus metum cognoveris, compelles ipsum ad residendum in parochia. interea vero curabis, ut idoneus vicarius eidem parochiae inserviat, assignata ei congruenti mercede ex ipsius parochiae fructibus. Vale in domino. VII. Kal. jan. M. D. LXVII.

(a) *Aquilegiensi* exempl. (b) *competeris* id.

CCXXXIII.

Nuncio Venetiarum.

31. dec. 1567.

REverendissime domine. Cum esset orta quaestio de ecclesiasticarum personarum bonis, quorum causa seminariis solvi debeat, illustrissimi cardinales, interpretes sacri concilii, re diligenter considerata ac deliberata, ex auctoritate sanctissimi domi-

domini nostri ita decreverunt, quemadmodum videbis in exemplo ipsius decreti, quod his inclusum literis reverendissimo episcopo bergomati ad te perferendum dedimus. itaque, ex auctoritate ejus sanctitatis, operam dabis, ut istud decretum istic & in toto reipublicae venetae statu servetur. Vale in domino. Prid. Kal. jan. M.D.LXVII.

CCXXXIV.

10. jan. 1568.

Episcopo Veronensi.

Reverendissime domine. Relata ea quaestione ad illustrissimos cardinales, ex auctoritate sanctissimi domini nostri interpretes sacri concilii, an illo decreto sess. XXIV. cap. III. ejusdem
a concilii, quo (a) statuitur, archidiaconos, decanos, & alios inferiores in sua visitatione debere assumere notarium de consensu episcopi, comprehendatur abbas regularis, vel qui abbatiam regularem commendatam obtinent, responderunt, non comprehendi. quo in numero cum esse constet illustrissimum cardinalem Commendonum, quod attinet ad abbatiam S. Zeni, censuerunt, ei in illa visitatione notarium ab amplitudine tua attribuendum
b non esse. Vale in domino. IV. id. jan. (b) M.D.LXVIII.

(a) Omitt. exempl. (b) Fort. *febr.*

CCXXXV.

18. jan. 1568.

Cardinali Palaeotto.

Illustrissime ac reverendissime domine observandissime. Quae sint exposita de parochia S. Joannis Baptistae de Altedo, videbit amplitudo vestra illustrissima ex incluso his literis libello. itaque ei etiam placebit huc scribere, & quo modo se res habeat; & quid eidem hac in re agendum esse videatur; quo illustrissimi patres congregationis sacri concilii, quae amplitudinis vestrae illustrissimae sententia sit, scire possint: cui Deum benignum & propitium precor. XV. Kal. febr. M.D.LXVIII.

CCXXXVI.

18. jan. 1568.

Cardinali Borromaeo.

Illustrissime ac reverendissime domine observandissime. Relatis in congregatione sacri concilii rationibus, quas ad ea, quae illustrissimi patres ab ipsa quaesierunt literis, prid. id. aprilis
a M.D.LXVII. datis (a), amplitudo vestra illustrissima attulit de visitatio-

(a) Vide epist. *Quaestus* d. 12. apr. 1567. pag. 415.

ſitatione abbatiae S. Chriſtinae, cui praeeſt illuſtriſsimus cardinalis Sfortia, deque ejus contributione ad ſeminarium, cenſuerunt, amplitudinem veſtram illuſtriſsimam, non obſtantibus prioribus illis literis, poſſe eam abbatiam tanquam beneficium mediolanenſis ſuae dioeceſis viſitare, & ab eadem taxam exigere ſeminarii; quemadmodum decretis ejuſdem tridentini concilii permiſſum eſt. Ego amplitudini veſtrae illuſtriſsimae ſalutarem proſperitatem opto & precor. XV. Kal. febr. M. D. LXVIII.

CCXXXVII.

Epiſcopo Spoletino. 18. jan. 1568.

Reverendiſsime domine. Lectis his literis, ex incluſo libello monebis patruum iſtius Jacobi Antonii Pontii, ut vel ipſe Romam veniens, vel per procuratorem, quamprimum doceat congregationem ſacri concilii de jure ſuo; vel, deducto eodem jure apud amplitudinem tuam, tu, quicquid iſte protulerit, ad me primo quoque tempore perferendum curabis, ut, cauſa vere cognita in ſacra congregatione, quid facto opus ſit, ex jure ſtatui poſsit. Vale in domino. XV. Kal. febr. M. D. LXVIII.

CCXXXVIII.

Epiſcopo Cremonenſi. 18. jan. 1568.

Reverendiſsime domine. Cum eſſet orta quaeſtio de eccleſiaſticarum perſonarum bonis, quorum cauſa ſeminariis ſolvi debeat, illuſtriſsimi cardinales interpretes ſacri concilii, re diligenter conſiderata ac deliberata, ex auctoritate ſanctiſsimi domini noſtri ita decreverunt, quemadmodum videbis in exemplo ipſius decreti, quod his incluſum literis ad te mittimus. itaque, ex auctoritate ejus ſanctitatis, in ratione ſeminariorum iſtud decretum ſervabis; & valebis in domino. XV. Kal. febr. M. D. LXVIII.

CCXXXIX.

Epiſcopo Segorbienſi. (a) a

Reverendiſsime domine. Decretum, quod illuſtriſsimi cardinales congregationis ſacri concilii de parochiis & canonicatibus, ex auctoritate ſanctiſsimi domini noſtri, jam diu fecerunt, hujuſmodi eſt, ut, qui parochiam & canonicatum ante confirmationem concilii legitime obtinuerunt, & in parochia, ut de- 23. jan. 1568.

(a) *Segobienſi* exempl.

debent, resideant, nec plures una habeant, ex canonicatu autem distributiones tantum quotidianas amittant eorum temporum; quibus non inserviant, & si quid praeterea absentes justa alia de causa non perciperent, reliquis ejus fructibus privari non debeant. quare, cum Guillermus Joannes de Brusca affirmet, se ante confirmationem tridentini concilii obtinuisse canonicatum & praebendam ecclesiae segobricensis, & parochialem in oppido S. Matthaei dertusensis dioecesis, in qua etiam, ut debet, resideat, amplitudo tua, contenta distributionibus quotidianis eorum temporum, quibus canonicatui non inservit, & si quid praeterea absens justa alia de causa non perciperet, nulla praeterea eum molestia, quod ad istam causam attinet, afficere debebit: & valebit in domino. x. Kal. febr. M. D. LXVIII.

CCXL.

23. jan. 1568.

Episcopo Calagurritano.

Reverendissime domine. Censuerunt illustrissimi cardinales congregationis sacri concilii, si vera sunt, quae isto libello, quem habebis cum his literis, exposuit presbyter Andreas Martines, non posse eum alterutro beneficio privari, &, quanquam etiam utrunque personalem residentiam requireret, dummodo utrunque curam animarum non habeat, licere nihilominus isti Andreae utrunque retinere, si modo ea legitime obtinuit ante tridentini concilii confirmationem, & in altero, quod curam animarum habeat, vel, si utrunque ea cura careat, in digniore resideat. quod si amplitudo tua se juris aliquid habere existimat, quo contra istum presbyterum Andream ea in re niti possit, huc, ut ad sacram congregationem referatur, perscribat. interea vero ei molestus non erit: & valebit in domino. x. Kal. febr. M. D. LXVIII.

CCXLI.

23. jan. 1568.

Episcopo Conchensi.

Reverendissime domine. Si verum est, isti Joanni Ferdinando de Molina regressum ad parochialem ante confirmationem tridentini concilii fuisse concessum, & cum eo tunc etiam legitime dispensatum, ut, si regressus ei contigisset, ipsam parochialem cum archipresbyteratu possit retinere (id quod ipsius nomine expositum est illustrissimis cardinalibus congregationis sacri concilii hoc libello, quem amplitudini tuae mitto his inclusum

ſum literis) iidem illuſtriſsimi patres cenſuerunt, ipſum Joannem de Molina utrunque beneficium nunc etiam retinere poſſe, ita tamen, ut amplitudo tua eum cogere debeat, ut reſideat in parochiali: quod ſi ille recuſarit, agat contra eum ex decretis ejuſdem tridentini concilii. ſin vero eadem amplitudo tua ſe juris aliquid habere exiſtimat, quominus his, quae nunc ad te ſcribuntur, parére debeat, me certiorem faciet. interea tamen eum utroque beneficio frui, quemadmodum dictum eſt, ſinet: & valebit in domino. x. Kal. febr. M. D. LXVIII.

CCXLII.

Epiſcopo Alecii. (a)

REverendiſsime domine. Decretum, quod illuſtriſsimi cardinales congregationis ſacri concilii de parochiis & canonicatibus, ex auctoritate ſanctiſſimi domini noſtri, jam diu fecerunt, hujuſmodi eſt, ut, qui parochiam & canonicatum vel dignitatem, non habentem curam animarum, ante confirmationem concilii legitime obtinuerunt, & in parochia, ut debent, reſideant, nec plures una habeant, ex canonicatu autem vel dignitate, non habente curam animarum, diſtributiones tantum quotidianas amittant eorum temporum, quibus non inſerviant, & ſi quid praeterea abſentes juſta alia de cauſa non perciperent, reliquis ejus fructibus privari non debeant. quare, cum Marcus Antonius Maremontius affirmet, ſe ante confirmationem tridentini concilii legitime obtinuiſſe parochiam ſanctae Mariae de Novole, in qua, ut debet, reſideat, & archidiaconatum cathedralis Eccleſiae iſtius civitatis, qui nullam habeat curam animarum, amplitudo tua contenta amiſſione diſtributionum quotidianarum eorum temporum, quibus archidiaconatui non inſervierit, & ſi quid praeterea abſens juſta alia de cauſa non perciperet, ei ob iſtam cauſam archidiaconatus nullam praeterea moleſtiam afferre debebit: & valebit in domino. x. Kal. febr. M. D. LXVIII. 23. jan. 1568.

(a) Ita plane eſt in exempl.

CCXLIII.

Sereniſſimo Regi Portugalliae. 24. jan. 1568.

SEreniſſime rex. Relatis ad illuſtriſſimos cardinales, interpretes ſacri concilii, nomine ſerenitatis veſtrae, his dubitationibus, quas cum his literis accipiet, illuſtriſſimi patres, ex auctoritate ſanctiſſimi domini noſtri, illas ipſas ita declaraverunt,

 quem-

quemadmodum in margine singulis dubitationibus declarationem appositam videbit serenitas vestra: cui ego Deum benignum & propitium precor. IX. Kal. febr. M. D. LXVIII.

CCXLIV.

24. jan. 1568.

Cardinali Portugalliae.

SEreniffime ac reverendiffime domine obfervandiffime. Quaeftiones, his literis adjunctas, recitatas in congregatione illuftriffimorum cardinalium, interpretum facri concilii, mitto ferenitati tuae illuftriffimae, fimulque earum declarationem, ex auctoritate fanctiffimi domini noftri factam, quam e regione fingularum quaeftionum in margine appofitam leget, & (a) obfervari jubebit (b): cui falutarem felicitatem opto & precor. IX. Kal. febr. M. D. LXVIII.

(a) Omitt. exempl. (b) *videbit id.*

CCXLV.

26. jan. 1568.

Vicario Farfenfi.

ADmodum reverende domine. Leges his literis inclufum libellum, recitatum in congregatione illuftriffimorum cardinalium facri concilii, ac, fi tibi legitimis probationibus conftiterit, iftum Demophoontem (a) habere, quemadmodum expofuit, in eo loco, ubi obtinet parochiam, capitales inimicitias, permittes ei, ut refideat in fuo canonicatu afculano, quam diu illae duraverint inimicitiae, dummodo plus anno non abfit a parochiā. interea vero, dum is abeft, praeficies eidem parochiae idoneum vicarium, cui ex ipfius parochiae fructibus congruentem mercedem attribues: & valebis in domino. VII. Kal. febr. M. D. LXVIII.

(a) *Demoophontem* exempl.

CCXLVI.

26. jan. 1568.

Epifcopo Afculano.

REverendiffime domine. Illuftriffimis cardinalibus congregationis facri concilii vifum eft, presbyterum iftum Rofatum, cujus fupplicem libellum cum his literis accipiet amplitudo tua, ea de caufa privari jure non poffe illa parochia, in qua etiam parochia ipfe rector una cum coadjutore omnino refideat. fic igitur faciet amplitudo tua: cui falutarem profperitatem precor. VII. Kal. febr. M. D. LXVIII.

CCXLVII.

CCXLVII.

Episcopo Canarienſi. 26. jan. 1568.

Reverendiſſime domine. Ex iſto libello, quem his ad amplitudinem tuam literis adjunctum videbis, illuſtriſſimi cardinales, ex auctoritate ſanctiſſimi domini noſtri interpretes ſacri concilii, cenſuerunt, iſtum Ferdinandum Duſai ex concilii decretis non poſſe retinere eum canonicatum & praebendam eccleſiae canarienſis, imo ad ſex menſes dimittere debere, quod ſemeſtre ſpatium incepit a die mortis ipſius Ludovici, quo tempore locus dari coeptus eſt ſucceſſioni ejus canonicatus: qui ſi Ferdinandus ad id tempus, quod diximus, canonicatum praebendamque non dimiſerit, ipſo jure privatum eſſe. habet amplitudo tua ſententiam patrum illuſtriſſimorum cardinalium, interpretum ſacri concilii: & valebit in domino. VII. Kal. febr. M. D. LXVIII. (a)

(a) Huic epiſtolae appoſita ſunt in exemplari haec verba, *Nis è andata*.

CCXLVIII.

Vicario Viennenſi. 31. jan. 1568.

Admodum reverende domine. Relatis, ex auctoritate ſanctiſſimi domini noſtri, tuis poſtulatis ad congregationem illuſtriſſimorum cardinalium, interpretum ſacri concilii, ita reſponderunt, quemadmodum in margine ipſorum poſtulatorum e regione ſingulorum adſcriptum videbis. tu igitur id ratum & firmum exiſtimabis, quod illi cenſuerunt: & valebis in domino. Prid. Kal. febr. M. D. LXVIII.

CCXLIX.

Archiepiſcopo Florentino. 30. jan. 1568.

Reverendiſſime domine. Relata ad illuſtriſſimos cardinales congregationis ſacri concilii dubitatione tuarum literarum de examinandis puellis, quae ſe Deo dicare voluerint, iidem reſponderunt id, quod jam diu de eadem re decreverant, bis earum voluntatem explorandam, ſemel cum illae ſumere volent habitum regularem, iterum cum profeſſionem emittent. Deus amplitudinem tuam ſervet incolumem. Prid. Kal. febr. M. D. LXVIII.

C C L.

31. jan. 1568.

Vicario Augustano.

ADmodum reverende domine. Acceptis his literis, & libello eis incluso, qui recitatus est in congregatione illustrissimorum cardinalium, interpretum sacri concilii, nomine istorum Sebastiani & Mariae, huc perscribes, quamobrem nolueris ipsos oratores admittere, cum eam, qua nituntur, ignorantiam probare jurejurando voluerunt (a): & valebis in domino. Prid. Kal. febr. M. D. LXVIII.

(a) *noluerunt* exempl.

C C L I.

5. febr. 1568.

Cardinali Urbinati.

ILlustrissime ac reverendissime domine observandissime. Cum esset orta quaestio de ecclesiasticarum personarum bonis, quorum causa seminariis solvi debeat, illustrissimi cardinales, interpretes sacri concilii, re diligenter considerata ac deliberata, ex auctoritate sanctissimi domini nostri ita decreverunt, quemadmodum videbit amplitudo vestra illustrissima in exemplo ipsius decreti, quod his inclusum literis ad eam mittimus. itaque, ex auctoritate ejus sanctitatis, in ratione seminariorum istud decretum servabit. Deum precor, ut omnibus optatis amplitudinis vestrae illustrissimae salutariter respondeat. Nonis febr. M. D. LXVIII.

C C L I I.

5. febr. 1568.

Nuncio Venetiarum.

REverendissime domine. Cognitis iis, quae contra episcopum concordiensem (a) isto libello Davidis Odasii (b) continentur, illustrissimi cardinales congregationis sacri concilii admodum mirati sunt. itaque, ex auctoritate sanctissimi domini nostri, censuerunt, mandandum esse amplitudini tuae, ut, si vera sunt, quae in ipso libello sunt exposita, illum episcopum ad se accersendum curet, ut quamprimum & ipsi Odasio in eo, quod debetur, satisfiat, & parochiae idoneus rector adhibeatur: & valebit in domino. Nonis febr. M. D. LXVIII.

CCLIII.

(a) *comordiensem* exempl. (b) vel *Odasi*.

CCLIII.

Vicario Praenestino. (a)

a 5. febr. 1568.

ADmodum reverende domine. Ex isto libello, literis nostris incluso, censuerunt illustrissimi cardinales congregationis sacri concilii, & ita ex auctoritate sanctissimi domini nostri mandant, restituendam esse isti presbytero Antonio de Sclavis possessionem parochiae (b) S. Joannis, ut in ea animarum curam exercere possit, si tamen antea probatus est tanquam ad id officium idoneus: de clericatu vero S. Pauli censuerunt, ne se is Antonius in id beneficium interponat, quoad ipsi illustrissimi patres sacrae congregationis judicarint, an clericatus sit illi parochiae (c) incompatibilis. quod ut brevi decerni possit, praefinies mensis spatium Antonio ad id probandum hac in causa, quod voluerit. interea vero fructus clericatus apud certum aliquem & idoneum virum deponendos curabis, sumpta tamen ea parte ex istis fructibus, qua mercedis nomine satisfiat iis, qui debito muneri clericatus inservient; cui ne quid ex consueto officio desit, tuae etiam prudentiae fuerit providere: & valebis in domino. Nonis febr. M.D.LXVIII.

(a) Hujus epistolae aliud exemplum reperi in codice vatic. 3432. pag. 270. in quo pro *Praenestino* legitur *Praenestinae*. Subjiciam vero varias, si quae occurrerint, ejusdem codicis lectiones.

(b) *paroechiae* cod. vat.

(c) *paroechiae* id.

CCLIV.

Card. Episcopo Patavino. (a)

a 10. febr. 1568.

ILlustrissime ac reverendissime domine observandissime. Quod quaerit amplitudo tua illustrissima, quae mens fuerit sanctissimi domini nostri in illis decreti verbis de contributione seminarii, de quo, ex ejus sanctitatis auctoritate, de sententia illustrissimorum cardinalium, interpretum sacri concilii, ad multos episcopos scriptum est, ut videlicet plus dimidia decima ne exigerent, eáque ad antiquam taxam semper directa, sciat, ejus sanctitatem in toto dominatu veneto intelligere eam antiquam taxam, quae in usu erat in ditione venetae reipublicae ante eam taxam, quae postremo loco in ejusdem reipublicae statu instituta est. quare illam ipsam taxam, ex ejusdem sanctissimi domini nostri auctoritate, in ista exactione servabit amplitudo tua illustrissima: & valebit in domino. IV. id. febr. M.D.LXVIII.

CCLV.

(a) Eodem hoc exemplo scriptum est ad episcopum Bergomatem die 31. dec. 1567.

CCLV.

10. febr. 1568.

Episcopo Brixiano.

Reverendissime domine. Illustrissimi cardinales, interpretes sacri concilii, cognitis iis, quae monachi congregationis cassinensis isto libello conqueruntur de sua contributione seminarii, eorum querelam consideratione dignam esse judicarunt. itaque, re etiam ad sanctissimum dominum nostrum relata, ex ejus auctoritate amplitudini tuae scribendum censuerunt, ut ipsa aliquam ineat rationem transactionis cum ipsis monachis, qua eorum indemnitati consulatur; praesertim cum & ipsi aliis premantur oneribus, & constet, alias esse ecclesias, quae, longe majoribus instructae fructibus & vectigalibus, minus, quam ipsi monachi faciant, seminario contribuant. itaque eorum ratio habenda visa est. quod amplitudinem tuam, pro sua aequitate ac pietate, facturam speramus. IV. id. febr. M. D. LXVIII.

CCLVI.

12. febr. 1568.

Episcopo Narniensi.

Reverendissime domine. Si res ita se habet, quemadmodum isto libello exposita est, mirantur illustrissimi cardinales sacri concilii, te contra bullam sanctissimi domini nostri, editam de tertiariis, velle permittere, ut duae istae puellae illarum habitum in monasterio non clauso suscipiant. quare, id ne fiat, curabis. si quid tamen habes, quo id fieri posse existimes, huc perscribes. interea vero nihil amplius hac in re attentabis, nisi ex permissu congregationis sacri concilii: & valebis in domino. Prid. Id. febr. M. D. LXVIII.

CCLVII.

21. febr. 1568.

Episcopo Nuscano.

Reverendissime domine. A procuratore universitatis istius civitatis accipies has literas cum incluso eis libello, quibus intelliges, censuisse illustrissimos cardinales, qui ex auctoritate sanctissimi domini nostri sacrum tridentinum concilium interpretantur, ut isti civitati in tua cathedrali ecclesia idoneum verbi Dei concionatorem pro instanti quadragesimae tempore omnino attribuas tuo sumptu. quam tamen impensam tibi damno esse nolumus, si vere constiterit, te istum sumptum jure facere non debe-

debere. itaque nunc proprio sumptu, salvo semper tuo jure, eum, qui hujus quadragesimae praedicationis officio satisfaciat, absque ulla receptione (a) providebis; praesertim cum id quoque superiore anno 1566. egisse dicaris: & valebis in domino. IX. Kal. mart. M.D.LXVIII. a

(a) Fort. *exceptione*, vel *recusatione*.

CCLVIII.

Episcopo Syracusano.

21. febr. 1568.

Reverendissime domine. Consideratis in congregatione illustrissimorum cardinalium congregationis sacri concilii iis, quae literis ad me tuis VIII. novembr. M.D.LXVII. datis significasti, ita censuerunt: primum de eo, quod quereris de magno magistro S. Joannis hierosolymitani, deque priore messanensi, ut, nisi sanctissimi domini nostri indulgentiam, quam dicunt, authenticis literis apostolicis testatam postularint (a), contra eos eorumque clericos sic agas, quemadmodum tibi permissum est illis decretis sacri concilii sessionum 6. c.3. 7.1. (*sic*) 14. 24. c.XI. Deinde, cum esset hic cognitum, curam istius monasterii S. Luciae ordinis cisterciensis pertinuisse ad episcopum verulanum, non quia esset episcopus, sed quia abbas vel commendatarius abbatiae SS. Caji & Marii, quae, ejus morte abbatis, mihi a sanctissimo domino nostro commendata est, ut ipse ab earum monialium cura abstineas, illamque ei relinquas, quem ego isti muneri praefecero, cui (b) mihi imposito officio, Deo adjuvante, satisfaciam. Habet igitur amplitudo tua, quae sacra congregatio de postulatis tuarum literarum statuerit: & valebit in domino. IX. Kal. mart. M.D.LXVIII. a

(a) Fort. *protulerint*. (b) Fort. *quo* pro *ut*.

CCLIX.

Episcopo Catacensi. (a) a

Reverendissime domine. Ex tuis literis, pridie idus novembris datis de contributione seminarii, illustrissimi cardinales congregationis sacri concilii tibi rescribendum censuerunt, hanc esse mentem sanctissimi domini nostri, ut, si ante XI. diem julii anni praeteriti seminarium re ipsa non erexit, sed post eam diem erigere coepit, nihil ejus nomine ultra dimidiam decimam, relatam ad antiquam taxam, exigere possit neque ab illo abbate Vincentio Pistachio nec a quoquam alio, &, si quid amplius exegit, 21. febr. 1568.

(a) *Catanzaro* exempl. Vide epist. 261. pag. 465.

git, vel restituat vel cum eo compenset, quod in posterum post ipsam erectionem ad eandem rationem exigendum erit; nisi clare appareret, totum illud, quod amplius exactum esset, jam fuisse vere conversum in praeparamenta, aut aliam similem operam seminarii. quod vero ad distinctionem attinet, a rhegina (b) provinciali synodo introductam, de beneficiis curatis & simplicibus, non esse servandam; quia sacrum tridentinum concilium ea in re nihil distinxerit. Habes sententiam (c) sacrae congregationis: & valebis in domino. IX. Kal. mart. M. D. LXVIII.

(b) *regina* exempl. (c) *sententia* id.

C C L X.
Cardinali Perusino.

13. mar. 1568.

ILlustrissime ac reverendissime domine observandissime. Censuerunt illustrissimi cardinales congregationis sacri concilii, hunc libellum, qui amplitudinis vestrae illustrissimae nomine recitatus est, ad eam mittendum esse, & hoc exemplo scribendum, ut, si verum est, istud seminarium ante diem XI. julii M. D. LXVII. re ipsa erectum fuisse, &, servata forma concilii, certam taxam stabilitam esse, eamque a majore parte taxatorum ratione summae exigere coepisse, seu illi sponte, seu ex conventione, aut metu executionis factae vel faciendae, solverint, dummodo amplitudo vestra illustrissima in hac quasi possessione sic exigendi sit, eaque taxa sic exacta in usum seminarii versa sit, & quotidie vertatur, in exactione hujusmodi ita perseveret, & omnes, qui detrectaverint (a), solvere eam taxam stabilitam cogere possit juris remediis. si aliqua tamen simplicia beneficia post erectionem seminarii vacassent in ejusdem dioecesi, quae non applicasset seminario, sed familiaribus suis vel consanguineis contulisset, detrahat taxae seminarii tantam summam, quantam redditus illorum beneficiorum capit., & tantundem de sua mensa episcopali assignet seminario, quoad vixerit, vel donec alia beneficia vacantia, saltem ejusdem valoris, & ad suam collationem spectantia, eidem seminario univerit, & eorum fructus cum effectu applicaverit. si vero beneficia aliqua seminario jam univisset, & nihil propterea taxae jam stabilitae detraxisset, debeat omnino tantum inde detrahere, quantus est reditus illorum beneficiorum unitorum a seminario perceptus. Sic igitur a sanctissimo domino nostro, de sententia illustrissimorum cardinalium congregationis sacri concilii, de seminariis decretum est. quae omnia servabit ampli-

(a) *detractaverint* exempl.

amplitudo vestra illustrissima: neque illud impediet, quod aliter superioribus literis sacrae congregationis nomine ad eam scriptum fuerit. Deum precor, ut amplitudinem vestram illustrissimam salvam & incolumem servet. III. id.mart. M.D.LXVIII. (*b*) b

(*b*) 1567. id.

CCLXI.

Episcopo Cathacensi. (*a*) a

Reverendissime domine. Licet proxime scripserim quid tibi servandum esset in exigenda taxa seminarii, si modo post undecimum diem julii anni praeteriti tuum seminarium erexisses, tamen, quia postea auditum est, ante eum diem erectum fuisse, propterea, de sententia illustrissimorum cardinalium congregationis sacri concilii, nunc iterum ad te scribo, ut, si verum est, post eundem undecimum diem julii seminarium tui episcopatus re ipsa erectum fuisse, teque, servata forma concilii tridentini, taxam, a rhegina synodo provinciali decretam, ut tu aliàs literis tuis ad me scriptis significasti, stabilisse, eamque a majore parte taxatorum ratione summae exigere coepisse, seu illi sponte, seu ex conventione, aut metu executionis, factae vel faciendae, solverint, dummodo in hac quasi possessione sic exigendi sis, eaque taxa sic exacta in usum seminarii versa sit & quotidie vertatur, in exactione hujusmodi ita perseveres, & omnes, qui detrectaverint solvere eam taxam, ut supra dictum est, stabilitam, cogere possis juris remediis. si aliqua tamen simplicia beneficia post erectionem seminarii vacassent in tua dioecesi, quae non applicasses seminario, sed familiaribus tuis vel consanguineis contulisses, detrahas taxae seminarii tantam summam, quantam reditus illorum beneficiorum capit, & tantundem de tua mensa episcopali assignes seminario, quoad vixeris, vel donec alia beneficia vacantia, saltem ejusdem valoris, & ad tuam collationem spectantia, eidem seminario univeris, & eorum fructus cum effectu applicaveris. si vero beneficia aliqua seminario jam univisses, & nihil propterea taxae jam stabilitae detraxisses, omnino tantum inde detrahas, quantus est reditus illorum beneficiorum unitorum, a seminario perceptus. Habet amplitudo tua, quae a sanctissimo domino nostro, de sententia illustrissimorum cardinalium congregationis sacri concilii, de hac ratione seminariorum in universum decreta sunt: & valebit in domino. III. id. mart. M. D. LXVIII. 13. mar. 1568.

(*a*) Fort. *Catacicensi*. Vide epist. *Ex tuis literis* d. 21. febr. 1568. pag. 463.

CCLXII.

23.mar. 1568.

Episcopo Neocastrensi.

REverendissime domine. Etsi antea scripsi amplitudini tuae, ut ex decreto sanctissimi domini nostri taxam seminarii exigeres ad dimidiam decimam, tamen, quia tuo nomine significatum est, ante triennium episcopatus tui seminarium erectum fuisse, taxam vero etiam & curatorum & simplicium beneficiorum ita constitutam esse, quemadmodum a rhegina provinciali synodo decretum fuit, propterea (a) illustrissimi cardinales congregationis sacri concilii in hanc formam nunc tibi scribendum censuerunt, ut, si verum est, seminarium illud tui episcopatus ante undecimum diem julii anni proxime praeteriti re ipsa erectum fuisse, teque, servata forma concilii tridentini, taxam illam, a dicta rhegina synodo decretam (b) stabilisse, eamque (c) a majore parte taxatorum &c. (d)

(a) *praeterea* exempl.
(b) *decretum* id.
(c) *tanquam* id.
(d) Reliqua petenda sunt ex epist. *Licet proxime*, quae praecessit. iisdem enim totidemque verbis utraque scripta sunt.

CCLXIII.

21.mar. 1568.

Archiepiscopo Neapolitano.

REverendissime domine. Cum binis literis (a) meis, ex auctoritate sanctissimi domini nostri, de sententia illustrissimorum cardinalium congregationis sacri concilii, fratrum carthusianorum causa ad te datis, non obtemperaris, cumque etiam alteris, mirari ipsos illustrissimos patres, scripsissem, quod primis non paruisses, nihil jam reliquum ipsis videtur esse recte atque ordine progredientibus, nisi ut tertiis his te moneam, si illa ipsa dimidia decima, ad antiquam taxam directa, ab ipsis carthusianis fratribus istius civitatis contentus non fueris, ob eamque causam plus eis molestiae exhibere perseveraris, & praeterea quicquid amplius hactenus exegeris, eis vel non restitueris, vel cum eo non compensaveris, quod in posterum ad eandem rationem exigendum erit, nisi tamen clare appareret, totum illud, quod amplius exegisti, jam fuisse vere conversum in praeparamenta necessaria, aut aliam similem operam seminarii, fore, ut ad ea acriora remedia necessario (b) descendatur, quae ratio & aequi-

(a) Vide epist. *Auditis in congregatione* d.9. aug.1567. pag. 433. & epist. *Quod literis* d.19. dec. ejusd. an.p.450.
(b) *necessarie* exempl.

aequitas non solum postulant, sed etiam flagitant. quare, quid officii sui sit, amplitudo tua secum ipsa reputabit: & valebit in domino. Romae. III. id. mart. M. D. LXVIII.

CCLXIV.
Episcopo Narniensi.

20. mar. 1568.

REverendissime domine. Censent illustrissimi cardinales, interpretes sacri concilii, modo verum sit, monasterium istud tertiariarum S. Dominici ex praescripto bullae sanctissimi domini nostri clausum esse, & istas duas puellas, de quibus antea ad te scripsimus (a) in eádem esse sententia, ut ejus monasterii moniales fieri velint, permittendum esse omnino, ut illae ipsae puellae ibidem sanctum suum propositum exequantur. tu igitur, si & clausura ipsius monasterii, & voluntas puellarum ita se habet, quemadmodum oportet, & tu quoque scripsisti, fungéris officio tuo: & valebis in domino. Romae. XIII. Kal. apr. M. D. LXVIII.

(a) Vide epist. *Si res* d. 12. febr. 1568. pag. 462.

CCLXV.
Cardinali Infanti.

27. mart. 1568.

SErenissime ac reverendissime domine observandissime. Cognitis iis, quae incluso libello sunt exposita nomine istius commendatariae Helenae de Alemcastro, illustrissimi cardinales, interpretes sacri concilii, censuerunt ita scribendum ad serenitatem tuam reverendissimam, quemadmodum decreto sanctissimi domini nostri de seminariis, ex eorundem illustrissimorum patrum sententia sancitum est. exemplum autem decreti, quod ad praesens negotium attinet, hoc est, ut „ episcopus, qui ante XI. diem julii 1567. seminarium re ipsa non erexit, quandocunque illud erigere instituerit, ab ipsa reali erectione nihil ejus nomine ultra dimidiam decimam, relatam ad antiquam taxam, exigat, &, si quid amplius exegerit, vel restituat, vel cum eo compenset, quod in posterum post ipsam erectionem ad eandem rationem exigendum erit: nisi tamen clare appareret, totum illud, quod amplius exactum esset, jam fuisse vere conversum in praeparamenta necessaria aut aliam similem operam seminarii „. In hac parte haec decreta sunt; quae non dubitamus, quin serenitas tua reverendissima pro sua prudentia diligenter observet: quam Deus praecipuis suae gratiae donis prosequatur. Romae. VI. Kal. apr. M. D. LXVIII.

CCLXVI.

27.mar. 1568.

Episcopo Giennensi.

REverendissime domine. Ex hoc libello, recitato illustrissimis cardinalibus congregationis sacri concilii, visum est, illam centumquinquaginta ducatorum summam, isti cappellano assignatam, nimiam esse. quare censuerunt, eandem summam ad quinquaginta ducatos esse redigendam. verum, si amplitudo tua aliquam forte rationem habet, quamobrem se putet majorem summam istis quinquaginta ducatis posse eidem cappellano assignare, huc rescribat; sed interea plus quinquaginta ne dari patiatur. Deus amplitudinem tuam servet incolumem. Romae. VI. Kal. apr. M. D. LXVIII.

CCLXVII.

27.mar. 1568.

Cardinali Infanti.

SErenissime ac reverendissime domine observandissime. Quae postularint clerus & capitulum ulixponensis ecclesiae ab illustrissimis cardinalibus, quibus sanctissimus dominus noster utitur consiliariis ad interpretationem sacri tridentini concilii, accipiet serenitas tua reverendissima ex eorum libello, his adjuncto literis. ex ipsis autem literis cognoscet, quod ad hoc propositum pertinet, quid ejus sanctitas, de sententia eorundem patrum illustrissimorum, decreverit de seminariis, cujus decreti verba haec sunt, ut „ episcopus, qui ante XI. diem julii 1567. seminarium re ipsa non erexit, quandocunque illud erigere instituerit, ab ipsa reali exactione nihil ejus nomine ultra dimidiam decimam, relatam ad antiquam taxam, exigat, &, si quid amplius exegerit, vel restituat, vel cum eo compenset, quod in posterum post ipsam erectionem ad eandem rationem exigendum erit; nisi tamen clare appareret, totum illud, quod amplius exactum esset, jam fuisse vere conversum in praeparamenta necessaria aut aliam similem operam seminarii „. Habet serenitas tua reverendissima, quae de hoc genere decreta sunt, eaque pro sua pietate diligenter observabit: cui ego Deum propitium ac benignum precor. Romae. VI. Kal. apr. M. D. LXVIII.

CCLXVIII.

Episcopo Portugallensi.

28. mar. 1568.

REverendissime domine. Quae petierint canonici regulares congregationis S. Crucis ordinis S. Augustini ab illustrissimis cardinalibus, quibus sanctissimus dominus noster utitur consiliariis ad interpretationem sacri tridentini concilii, accipiet amplitudo tua ex eorum libello, his adjuncto literis. ex ipsis autem literis cognoscet, quod ad hoc propositum pertinet, quid ejus sanctitas, de sententia eorundem patrum illustrissimorum, decreverit de seminariis, cujus decreti (*a*) verba haec sunt, ut *episcopus, qui ante* XI. *diem julii* 1567. *seminarium re ipsa non erexit, quandocunque illud erigere instituerit, ab ipsa reali erectione nihil ejus nomine ultra dimidiam decimam, relatam ad antiquam taxam, exigat, &, si quid amplius exegerit, vel restituat, vel cum eo compenset, quod in posterum post ipsam erectionem ad eandem rationem exigendum erit: nisi tamen clare appareret, totum illud, quod amplius exactum esset, jam fuisse vere conversum in praeparamenta necessaria, aut aliam similem operam seminarii*. Habet amplitudo tua, quae de hoc genere decreta sunt, eaque pro sua pietate diligenter observabit: cui ego Deum propitium ac benignum precor. V. Kal. apr. M. D. LXVIII.

(*a*) Integri decreti exemplum inter has ipsas litteras reperi pag. 193. b. quod statim exhibeo.

CCLXIX.

Decretum de Seminariis.

EPiscopus, qui ante XI. diem julii 1567. seminarium re ipsa non erexit, quandocunque illud erigere instituerit, ab ipsa reali erectione nihil ejus nomine ultra dimidiam decimam, relatam ad antiquam taxam, exigat, &, si quid amplius exegerit, vel restituat, vel cum eo compenset, quod in posterum post ipsam erectionem ad eandem rationem exigendum erit: nisi tamen clare appareret, totum illud, quod amplius exactum esset, jam fuisse vere conversum in praeparamenta necessaria aut aliam similem operam seminarii.

Antiqua autem taxa decimae in toto dominatu veneto ea erit accipienda, quae in usu fuit, antequam alia novissime ibidem fieret. Quicunque vero episcopus ante eam diem XI. julii re ipsa seminarium erexit, &, servata forma concilii, certam taxam stabilivit, eamque a majore parte taxatorum ratione summae exige-

exigere coepit, seu illi sponte, seu ex conventione, aut metu executionis, factae vel faciendae, solverint, dummodo episcopus in hac quasi possessione sic exigendi sit, eaque taxa, sic exacta, in usum seminarii versa sit, & quotidie vertatur, in exactione hujusmodi ita perseveret, & omnes, qui detrectaverint, solvere eam taxam stabilitam cogere possit juris remediis. si aliqua tamen simplicia beneficia post erectionem seminarii vacassent in sua dioecesi, quae episcopus non applicasset seminario, sed familiaribus suis vel consanguineis contulisset, detrahat taxae seminarii tantam summam, quantam reditus illorum beneficiorum capit, & tantundem de sua mensa episcopali assignet seminario, quoad vixerit, vel donec alia beneficia vacantia, saltem ejusdem valoris, & ad ejus collationem spectantia, eidem seminario univerit, & eorum fructus cum effectu applicaverit. si vero beneficia aliqua seminario jam univisset, & nihil propterea taxae jam stabilitae detraxisset, cogatur omnino tantum inde detrahere, quantus est reditus illorum beneficiorum unitorum a seminario perceptus.

CCLXX.

28.mar. 1568.

Cardinali Infanti.

Serenissime ac reverendissime domine observandissime. Canonici regulares congregationis S. Crucis conimbricensis (a) exponenda curaverunt illustrissimis cardinalibus, interpretibus sacri tridentini concilii, ea, quae in hoc supplici libello, quem cum his ad eam literis conjunxi, leget serenitas tua reverendissima. quare iidem illustrissimi patres, quae hac de re a sanctissimo domino nostro de eorundem sententia decreta sunt, ad ipsam scribenda censuerunt. decreti autem formula haec est, ut „ episcopus, qui ante XI. diem julii 1567. seminarium re ipsa non erexit, quandocunque illud erigere instituerit, ab ipsa reali erectione nihil ejus nomine ultra dimidiam decimam, relatam ad antiquam taxam, exigat, &, si quid amplius exegerit, vel restituat, vel cum eo compenset, quod in posterum post ipsam erectionem ad eandem rationem exigendum erit: nisi tamen clare appareret, totum illud, quod amplius exactum esset, jam fuisse vere conversum in praeparamenta necessaria, aut aliam similem operam seminarii „. Haec igitur, quemadmodum ejus prudentiae consentaneum est, servanda curabit serenitas tua reverendissima: quam Deus diutissime salvam & incolumem praestet. Romae. V. Kal. apr. M.D.LXVIII.

CCLXXI.

(a) *colimbricēs* exempl.

CCLXXI.

Archiepiſcopo Bracarenſi.

REverendiſsime domine. Cognitis iis, quae incluſo libello ſunt expoſita nomine canonicorum regularium congregationis S. Crucis conimbricenſis (*a*), illuſtriſſimi cardinales, interpretes ſacri concilii, cenſuerunt ita ſcribendum ad amplitudinem tuam reverendiſſimam, quemadmodum decreto ſanctiſſimi domini noſtri de ſeminariis, ex eorundem illuſtriſſimorum patrum ſententia, ſancitum eſt. exemplum autem decreti, quod ad praeſens negotium attinet, hoc eſt, ut „ epiſcopus, qui ante XI. diem julii 1567. ſeminarium re ipſa non erexit, quandocunque illud erigere inſtituerit, ab ipſa reali erectione nihil ejus nomine ultra dimidiam decimam, relatam ad antiquam taxam, exigat, &, ſi quid amplius exegerit, vel reſtituat, vel cum eo compenſet, quod in poſterum poſt ipſam erectionem ad eandem rationem exigendum erit: niſi tamen clare appareret, totum illud, quod amplius exactum eſſet, jam fuiſſe vere converſum in praeparamenta neceſſaria aut aliam ſimilem operam ſeminarii „. In hac parte haec decreta ſunt; quae non dubitamus quin amplitudo tua reverendiſſima pro (*b*) prudentia ſua diligenter obſervet: quam Deus praecipuis ſuae gratiae donis proſequatur. Romae. V. Kal. apr. D. LXVIII.

28. mar. 1568.

(*a*) *colimbricn.* exempl. (*b*) Omitt. id.

CCLXXII.

Epiſcopo Conimbricenſi. (*a*)

REverendiſſime domine. Quae poſtulata ſunt nomine canonicorum regularium congregationis S. Crucis conimbricenſis ab illuſtriſſimis cardinalibus, quibus ſanctiſſimus dominus noſter utitur conſiliariis ad interpretationem ſacri tridentini concilii, accipiet amplitudo tua ex eorum libello, his adjuncto literis. ex ipſis (*b*) autem literis cognoſcet, quod ad hoc propoſitum pertinet, quid ejus ſanctitas, de ſententia eorundem patrum illuſtriſſimorum, decreverit, de ſeminariis; cujus decreti verba haec ſunt, ut „ epiſcopus, qui ante XI. diem julii 1567. ſeminarium re ipſa non erexit, quandocunque illud erigere inſtituerit, ab ipſa reali erectione nihil ejus nomine ultra dimidiam decimam, relatam ad antiquam taxam, exigat, &, ſi quid amplius exegerit, vel reſtituat, vel cum eo compenſet, quod in poſterum poſt ipſam

28. mar. 1568.

(*a*) *colimbricn.* exempl. Et ſic infra. (*b*) *ipſus* id.

ipſam erectionem ad eandem rationem exigendum erit: niſi tamen clare appareret, totum illud, quod amplius exactum eſſet, jam fuiſſe vere converſum in praeparamenta neceſſaria aut aliam ſimilem operam ſeminarii „. Habet amplitudo tua, quae de hoc genere decreta ſunt, eaque pro ſua pietate diligenter obſervabit: & valebit in domino. Romae. v. Kal. apr. M. D. LXVIII.

CCLXXIII.

Epiſcopo Ariminenſi.

3. apr. 1568.

REverendiſſime domine. Monachi de S. Maria de Scholea congregationis montis Oliveti conqueſti ſunt per iſtum libellum, quem leges, plus peti a ſe ſeminarii cauſa, quam jure deberet. itaque illuſtriſſimi cardinales congregationis ſacri concilii de eo, quod iſto in genere ſanctiſſimus dominus noſter de eorundem ſententia decreverit, te admonendum putaverunt. decreti igitur pars, quae ad iſtam rem pertinet haec eſt, ut „ epiſcopus, qui ante XI. diem julii 1567. ſeminarium re ipſa non erexit, quandocunque illud erigere inſtituerit, ab ipſa reali erectione nihil ejus nomine ultra dimidiam decimam, relatam ad antiquam taxam, exigat, &, ſi quid amplius exegerit, vel reſtituat, vel cum eo compenſet, quod in poſterum poſt ipſam erectionem ad eandem rationem exigendum erit: niſi tamen clare appareret, totum illud, quod amplius exactum eſſet, jam fuiſſe vere converſum in praeparamenta neceſſaria aut aliam ſimilem operam ſeminarii „. Habes igitur, quae de hoc genere decreta ſunt, eaque, ut debes, diligenter ſervabis: & valebis in domino. III. non. april. M. D. LXVIII.

CCLXXIV.

Epiſcopo Aurienſi.

3. apr. 1568.

REverendiſſime domine. Ex iis, quae libello, his literis incluſo, continentur, illuſtriſſimi cardinales, ex auctoritate ſanctiſſimi domini noſtri interpretes ſacri concilii, cenſuerunt, ſi ſubſtitutus, qui ex forma diſpenſationis, conceſſae iſti Joanni Alphonſo, deligi debeat ad exercendam curam animarum in iſto beneficio S. Jacobi, hodie eſt idoneus ad id explendum officium, ut amplitudo tua reverendiſſima eum ſic perſiſtere ſinat in eodem munere obeundo: ſin vero idem ille ad id munus non eſt aptus, alterum eligat, qui illi (a) officio ſatisfacere poſſit, eique

(a) *illo* exempl.

eique ex fructibus ipsius beneficii tantum attribuat, quantum satis sit ad ejus victum honeste tuendum, quemadmodum cap. VI. sess. XXI. ipsius tridentini concilii praescriptum est: haec autem deputatio tam diu duret, quam diu idem Joannes Alphonsus vixerit, neque amplius. sic igitur ista servanda curabit amplitudo tua reverendissima: & valebit. Romae. III. non. apr. M. D. LXVIII.

CCLXXV.

Cardinali Palaeotto.

3. apr. 1568.

Illustrissime ac reverendissime domine observandissime. Ex isto libello patres illustrissimi congregationis sacri concilii ita censuerunt, si cessio parochiae S. Crucis de Silva facta est in manibus amplitudinis vestrae illustrissimae, & ab ea admissa ante eum diem, quo illa sanctissimi domini nostri bulla Romae est publice proposita (qui dies fuit XVIII. augusti 1567.), amplitudinem vestram illustrissimam non impediri ea bulla, quominus jure ipsam parochiam conferre possit. Deus amplitudinem vestram illustrissimam suae gratiae quotidie muneribus augeat. Romae. III. non. apr. M. D. LXVIII.

CCLXXVI.

Episcopo Caesenati. (a)

3. apr. 1568.

Reverendissime domine. Cognitis ex isto libello, quem cum meis literis accipiet amplitudo tua, iis, quae Vincentii Antonii nomine sunt exposita in congregatione sacri concilii de parochia S. Zenonis, illustrissimi patres, antequam ea causa explicetur, te admonendum censuerunt, ut, si ipse existimas, eam parochiam unitam esse canonicatui, quamprimum huc mittas legitimas probationes, quibus istam unionem jure defendas. sic igitur faciet amplitudo tua: cui salutarem prosperitatem precor. Romae. III. non. apr. M. D. LXVIII.

(a) *Cesenae* exempl.

CCLXXVII.

Praeposito Canonicorum Regularium S. Joannis Baptistae de Ferraria.

3. apr. 1568.

Reverende Pater. Videbis ex ejus libello quid Alexander Zanninellus, civis ferrariensis, exponendum curarit illustrissimis cardinalibus congregationis sacri concilii de educatione dua-

duarum filiarum in monasterio S. Mariae de Gratia, quod a fratribus vestri ordinis gubernatur. qua de re scito, jam diu eosdem illustrissimos patres, ex auctoritate sanctissimi domini nostri, censuisse, ut puellae in monasteria ad educandum recipi possint, modo illa monasteria consueverint ejusmodi puellas eâdem causa recipere, & in scriptis habeant a superiore monasterii licentiam, & abbatissae ejus loci ac monialium consensus accesserit, & ipsae puellae ingrediantur illuc, ibique maneant solae sine ancillis, & servent clausuram ac reliquam vivendi rationem, quae ab ipsis monialibus observatur, &, si inde semel exierint, nunquam postea eis in idem monasterium redire liceat. quare, si nihil eorum, quae diximus, advertatur, non impedies, quominus duae istae puellae in monasterio S. Mariae de Gratia educentur: & valebis in domino. Romae. III. non. apr. M. D. LXVIII.

CCLXXVIII.

a Vicario Aquilejensi. (a)

3. apr. 1568. LEctis in congregatione sacri concilii tuis literis, quas IX. proximi martii dedisti de residentia presbyteri Dominici Miraudulae in parochia S. Petri de Lisontio, illustrissimi patres sacrae congregationis, tibi in eo, quod scribis, tanquam ordinario b fidem habentes, iterum (b) tibi scribendum censuerunt, ut, si res ita est, quemadmodum tuis literis significasti, agas omnino cum ipso presbytero Dominico, ut in ea parochia resideat. quod si adduci non poterit, ut id faciat, servato ordine, qui jure praescribitur, eum prives: & valebis in domino. Romae. III. non. apr. M. D. LXVIII.

(a) *Aquilegiensi* exempl. (b) Vide epist. *Leges istum* d. 26. dec. 1567. pag. 453.

CCLXXIX.

3. apr. 1568.

Vicario Augustano.

ADmodum reverende domine. Ex tuis literis, quas de illis Sebastiano & Maria Heckenstaler XXI. proximi martii dedisti, illustrissimis cardinalibus congregationis sacri concilii visum est, te rite tuo officio functum esse. quod si illi causam appellationis prosequi voluerint, censent, relinquendum esse id negotium judici appellationis, ut cognoscat juste ne, an secus tu pronunciaveris. Vale in domino. Romae. III. non. apr. M. D. LXVIII.

CCLXXX.

CCLXXX.

Archiepiscopo Salernitano. 7. apr. 1568.

Reverendissime domine. Quod monachi monasterii SS. Trinitatis cavensis congregationis cassinensis conquesti sunt, se in solutione seminarii dupliciter premi a nonnullis episcopis tuae provinciae gravius, quam debeant, illustrissimi cardinales congregationis sacri concilii ad amplitudinem tuam reverendissimam scribendum censuerunt, eos de summa pecuniae, seminarii causa, plus dimidia decima, ad antiquam taxam relata, solvere non debere, iis conditionibus, quas, decreto sanctissimi domini nostri constitutas, ad eam mittimus: cui autem episcopo solvendum sit, ut servetur sententia alterius decreti sanctissimi domini nostri; cujus item exemplum his literis inclusimus. quare & amplitudo tua reverendissima utràque in re idem servabit, & a suis suffraganeis servandum curabit: & valebit in domino. Romae. VII. id. apr. M. D. LXVIII.

CCLXXXI.

Episcopo Ostunensi. 10. apr. 1568.

Reverendissime domine. Consuluerunt illustrissimos (a) cardinales, qui ex auctoritate sanctissimi domini nostri sacrum concilium interpretantur, quidam cives istius civitatis, an puellae educationis causa in monasteria (b) recipi possint. qua de re, id quod jampridem ex auctoritate ejusdem sanctissimi domini nostri sancitum est, ita responderunt: puellas ad educandum in monasteria (c) recipiendas esse, modo illa monasteria consueverint ejusmodi puellas ea de causa recipere, & in scriptis habeant a superiore monasterii licentiam, & abbatissae ejus loci ac monialium consensus accesserit, & ipsae puellae ingrediantur illuc, ibique maneant solae sine ancillis, & servent clausuram ac reliquam vivendi rationem, quae ab ipsis monialibus observatur, &, si inde semel exierint, nunquam postea eis in idem monasterium redire liceat. quare, si nihil eorum, quae diximus, adversatur, non impedies, quominus puellae educationis causa in monasteria recipiantur: & valebis in domino. Romae. IV. id. apr. M. D. LXVIII.

(a) *illustrissimi* exempl. (b) *monasteriis* id. & sic in fine. (c) *monasterio* id.

CCLXXXII.

10. apr. 1568.

Episcopo Hieracensi.

Reverendissime domine. Joannes Sanctes, abbas S. Mariae de Popsis istius dioecesis, propter exactionem seminarii questus est de te apud illustrissimos cardinales congregationis sacri concilii: quemadmodum videbis in ejus libello, his literis adjuncto. quamobrem iidem illustrissimi patres de eo, quod in hac parte decretum est a sanctissimo domino nostro de eorum sententia, te admonendum censuerunt. decreti igitur sententia haec est, ut,, episcopus, qui ante XI. diem julii 1567. seminarium re ipsa non erexit, quandocunque illud erigere instituerit, ab ipsa reali erectione nihil ejus nomine ultra dimidiam decimam, relatam ad antiquam taxam, exigat, &, si quid amplius exegerit, vel restituat, vel cum eo compenset, quod in posterum post ipsam erectionem ad eandem rationem exigendum erit: nisi clare appareret, totum illud, quod amplius exactum esset, jam fuisse vere conversum in praeparamenta necessaria aut aliam similem operam seminarii.,, . Habes, quae de hoc genere decreta sunt, eaque, ut debes, diligenter servabis: & valebis in domino. Romae. IV. id. apr. M. D. LXVIII.

CCLXXXIII.

27. apr. 1568.

Episcopo Anagnino.

Reverendissime domine. Ex libello, meis his ad te literis incluso, illustrissimi cardinales congregationis sacri concilii censuerunt, exceptis incertis illis & quotidianis proventibus, qui tantummodo inter eos quotidie dividi solent, qui sacris intersunt, reliquas distributiones, quae in ipso libello commemorantur, illis dari debere, qui, licentia legitime adepta, studiorum causa absunt. sic igitur faciendum curabis: & valebis in domino. Romae. V. Kal. maj. M. D. LXVIII.

CCLXXXIV.

4. maj. 1568.

Episcopo (a) Aquilano.

Reverendissime domine. Literis istius civitatis, vigesima quinta proximi aprilis datis, expositum est, antiquissimam societatem istic S. Mariae de Misericordia, quae, praeter divini cultus diligentiam, in illa ecclesia a sex sacerdotibus assidue adhibitam, & panes ex certo frumenti numero in singulos menses distri-

(a) *Archiepiscopo* exempl.

diſtribuere, & aliquot puellas, in orbitate relictas, anniverſario die feſto ejuſdem ſocietatis veſtire, & ſubvenire reliquis egentibus, & mortuos ſepelire, & alia pietatis opera exequi dicitur, prohiberi a te eleemoſynas colligere, quibus, cum propria bona non habeat, illa charitatis officia facere conſuevit. quare, ſi ita eſt, quemadmodum camerarius & magiſtratus ſcripſerunt, ut collectae eleemoſynae nomine iſtius ſocietatis S. Mariae de Miſericordia in illos pios uſus conferantur, eaque conſuetudo petendi ipſas eleemoſynas pro ſocietate, ab omni pravo quaeſtus abuſu remota, nihil ſordidum habeat, ſed ſimpliciter humiliterque ſine ulla fidelium offenſione vel querela ſervetur, de ſententia illuſtriſſimorum cardinalium congregationis ſacri concilii hortor amplitudinem tuam, ut, quod de duabus ſocietatibus SS. Sacramenti, & Mortis antea ad te ſcripſi (*b*), ſinas etiam iſtam Miſericordiae ſodalitatem ad idem piorum operum effectum conſuetas eleemoſynas eodem modo colligere: & valebis in domino. Romae. V. non. maj. M. D. LXVIII. *b*

(*b*) Vide epiſt. *Illuſtriſſimi* d. 31. oct. 1567. pag. 441.

CCLXXXV.

Epiſcopo Ariminenſi. 14. maj. 1568.

REverendiſſime domine. Quia nomine prioris & monaſterii S. Juliani congregationis ſancti Georgii expoſita eſt ex libello querela de nimio onere, ſeminarii gratia ſibi impoſito, idcirco illuſtriſſimi patres congregationis ſacri concilii illud idem ex decreto ſanctiſſimi domini noſtri, quod in (*a*) cauſa monachorum S. Mariae de Scholea ex literis noſtris (*b*) jampridem cognoviſti, ad te ſcribi voluerunt, ut videlicet eádem in re dimidia decima, ad antiquam taxam relata, ab ipſis etiam monachis S. Juliani, quemadmodum ex decreto jam ad te miſſo debes, contentus eſſe velis. quod quando jam antea explicatum habet dominatio tua reverendiſsima, pluribus ſuperſedebimus. Vale in domino. Romae. prid. id. maj. M. D. LXVIII. *a* *b*

(*a*) Omitt. exempl. (*b*) Vide epiſt. *Ex iis* d. 3. apr. 1568. pag. 471.

CCLXXXVI.

Epiſcopo Segobricenſi. 19. maj. 1568.

REverendiſsime domine. Declaratio illuſtriſsimorum cardinalium, qui ex auctoritate ſanctiſsimi domini noſtri concilium interpretantur, de iis, qui parochiam & canonicatum vel

vel dignitatem ante tridentinum concilium legitime obtinuerunt, jampridem multis locis, quemadmodum usus postulavit, ex literis sacrae congregationis pervulgata est, ut iidem illi in parochia resideant, nec plures una habeant, ex canonicatu autem vel dignitate, cui suis horis non inservierint, distributiones quotidianas amittant, & si quid praeterea absentes justa alia de causa non perciperent. quare, si Gaspar Taranzona, clericus segobricensis, vel alterius civitatis aut dioecesis, residet in parochia oppidi Blesae, caesaraugustanae dioecesis, quam cum canonicatu & praebenda ecclesiae segobricensis ante tridentinum concilium se legitime obtinuisse dicit, & ex suo canonicatu paratus est ea, quae diximus, amittere, illis contenta amplitudo tua nulla praeterea fructuum parte istius canonicatus & praebendae eum privare debebit: & valebit in domino. Romae. XIV. Kal. jun. M. D. LXVIII.

CCLXXXVII.
Episcopo Calagurritano.

19. maj. 1568.

Reverendissime domine. Quod expositum est illustrissimis cardinalibus, qui ex auctoritate sanctissimi domini nostri sacrum concilium interpretantur, amplitudinem tuam sequestrandos curasse fructus beneficii cujusdam simplicis patrimonialis de Entrena, oppido tuae dioecesis, cui nulla adjuncta sit cura animarum, & quod Ferdinandus de Barriovero theologus simul etiam canonicatum in ecclesia toletana ante tridentini concilii confirmationem legitime obtinuit, idcirco iidem illustrissimi patres eandem amplitudinem tuam admonendam (a) putaverunt, ut, si res ita est, ut exposita est, ipseque Ferdinandus, sicuti debet, residet in canonicatu, & ista simplicis beneficii fructuum sequestratio omissae residentiae causa tantum facta est, uti id sequestrum relaxari jubeat, nullamque eadem de re ei molestiam exhibeat, siquidem eum in canonicatu, non in ejusmodi simplici beneficio residere oporteat: & valebit in domino. Romae. XIV. Kal. jun. M. D. LXVIII.

(a) *admonendum* exempl.

CCLXXXVIII.
Archiepiscopo Theatino.

4. jun. 1568.

Reverendissime domine. Commune oppidi istius Atissae conquestum est apud illustrissimos cardinales congregationis sacri concilii per libellum, his, quas ad te damus, literis inclusum,

ſum. qua cognita querela, conſentaneum viſum eſt illuſtriſsimis patribus ad te ſcribi, ut ipſe ad ſacram congregationem cauſam tuam & rationes perſcribas, quibus contra Atiſſanos nitaris: quod idem ab illis de ſua cauſa fieri voluerunt, ut maturius congregatio deliberare poſsit, quid ſtatuendum ſit. interea vero, cum inſtent feſti ac ſolemnes dies pentecoſtes & ſanctiſsimi corporis domini, ut tantae celebritati honor habeatur, & piorum deſiderio & uſui ſuccurratur, faciendum putaverunt, ut iſtud interdictum uſque ad octavam diei feſti ipſius ſanctiſsimi corporis domini tantum ſuſpenſum eſſe velis. ſic igitur, pro ſua religione ac prudentia, faciet amplitudo tua: cui ſalutarem proſperitatem precor. Romae. prid. non. jun. M. D. LXVIII.

CCLXXXIX.
Epiſcopo Nolano.

5. jun. 1568.

REverendiſſime domine. Ex auctoritate ſanctiſſimi domini noſtri, de ſententia illuſtriſſimorum cardinalium congregationis ſacri concilii, ſancitum eſt, puellas educationis cauſa in monaſteria recipi poſſe, modo illa monaſteria conſueverint ejuſmodi puellas ea de cauſa recipere, & in ſcriptis habeant a ſuperiore monaſterii licentiam, & abbatiſſae ejus loci ac monialium conſenſus acceſſerit, & ipſae puellae ingrediantur illuc, ibique maneant ſolae ſine ancillis, & ſervent clauſuram ac reliquam vivendi rationem, quae ab ipſis monialibus obſervatur, &, ſi inde ſemel exierint, nunquam poſtea eis in idem monaſterium redire liceat. quare, ſi nihil eorum, quae dicta ſunt, adverſabitur, &, quae ſervanda ſunt, ſervantur, permittes, ut Joannes Vincentius Capellani, ex oppido Lauri iſtius dioeceſis, Laudamiam, filiam ſuam, circiter octo annos natam, mittere poſſit educandam & piis moribus inſtituendam in monaſterium ejuſdem oppidi ſub invocatione Jeſu Mariae: & valebis in domino. Romae. non. jun. M. D. LXVIII.

CCXC.
Epiſcopo Nucerino.

12. jun. 1568.

REverendiſſime domine. Ex tuis literis rationibuſque, quas attuliſti, ut probares, duos prioratus Joannis Felicis de Meccolis parochias eſſe, vel ſaltem incompatibilia beneficia, & ex iis, quae prolata ſunt ab ipſius Joannis procuratoribus, illuſtriſſimi cardinales congregationis ſacri concilii, re diligenter conſidera-

derata, censuerunt ita tibi scribendum esse: eos prioratus proprie non comprehendi nomine parochialium, proptereaque non habere in eis locum sacri concilii decretum sess. XXIV. cap. XVII. veruntamen debere ipsum Joannem personaliter residere in prioratu S. Donati de Gualdo. praeterea iidem illustrissimi patres te admonendum putaverunt, ut cures, ut & alia, quae necessario requiruntur in altero prioratu S. Crucis, si non sunt, quamprimum, & posthac semper adhibeantur; & in primis sanctissimum domini nostri Jesu Christi corpus ea in ecclesia perpetuo asservetur; tum ut in utroque prioratu omnibus illis diebus, quibus in ecclesiis, curam animarum habentibus, debent, missae celebrentur. sic igitur faciet amplitudo tua, quemadmodum patres illustrissimi faciendum censuerunt: & valebit in domino. Romae. prid. id. jun. M. D. LXVIII.

CCXCI.

12. jun. 1568.

Archiepiscopo Neapolitano.

Reverendissime domine. Acceptis & consideratis iis, quae ex isto libello, his ad amplitudinem tuam literis incluso, cognosces, illustrissimi cardinales congregationis sacri concilii censuerunt, hospitale S. Michaelis Angeli de Sedili Nidi non esse ex illis, quae decreto sacri concilii tridentini sess. XXIII. cap. XVIII. seminario debent contribuere. itaque, quod ad hanc causam attinet, si vera in ipso libello supplici narrata sunt, nullam isti hospitali molestiam afferet prudentia amplitudinis tuae: & valebit in domino. Romae prid. id. jun. M. D. LXVIII.

CCXCII.

16. jun. 1568.

Eidem.

Reverendissime domine. R. P. D. archiepiscopus matheranensis questus est, quemadmodum ex supplici ejus libello
a videbit amplitudo tua, quod & prophanare decreveris (a) duas cap-
b pellas (b), quae membra sunt monasterii beatae Mariae de Cappel-
c lis, ipsi (c) archiepiscopo commendati, & illarum caementa ac materiam vel eorum pretium ad ecclesiam tuam archiepiscopalem revocare. quamobrem illustrissimi patres sacrae congregationis petendum censuerunt ab amplitudine tua, primum, quo jure potestatis eas cappellas prophanare velis, deinde, cur illarum caementa ac materiam vel pretium ad tuam potius, quam ad

(a) *decreverit* exempl. (b) *capellanias* id. (c) *ipso* id.

ad dicti monasterii ecclesiam transferendum existimet. quare de utroque docebit sacram congregationem; & interea, dum hic quid agendum sit decernatur, nullam ista de causa molestiam afferet (*d*) amplitudo tua: quam Deus incolumem servet. Romae. VI. Kal. jul. M. D. LXVIII. *d*

(*d*) *afferat* id.

CCXCIII.

Archiepiscopo Neapolitano. 26. jun. 1568.

REverendissime domine. De re, toties ad amplitudinem tuam scripta, non possunt facere illustrissimi cardinales congregationis sacri concilii quin idem scribendum censeant, quoties aliqui eadem de causa ad sacram congregatiouem confugiunt. quare, cum R. P. D. archiepiscopus materanensis, ut ex ejus libello cognosces, conqueratur, quod amplitudo tua seminarii causa ex nescio qua alia taxa, nomine monasterii beatae Mariae de Cappellis, plus velit exigere, quam quantum a sanctissimo domino nostro, de sententia eorundem patrum illustrissimorum, hac in re decretum sit, censuerunt iidem illustrissimi patres admonendam esse amplitudinem tuam, ut, cum non nisi post XI. diem julii anni 1567. seminarium re ipsa erexerit, ab eodem archiepiscopo materanensi, dicti monasterii commendatario, dimidia decima, & ea ad antiquam taxam directa, contenta esse velit, &, si quid amplius exegerit, vel restituat, vel cum eo compenset, quod in posterum ad eandem rationem exiget: nisi tamen clare appareret, totum illud, quod amplius est, jam fuisse vere conversum in praeparamenta necessaria aut aliam similem operam seminarii: & valebit in domino. Romae. VI. Kal. jul. M. D. LXVIII.

CCXCIV.

Archiepiscopo Tranensi. 26. jun 1568.

REverendissime domine. Ex libello communis Baroleti, recitato in congregatione illustrissimorum cardinalium congregationis sacri concilii, responsum est, non prohiberi decreto isto reverendi patris domini episcopi tum strangurieusis, nunc fulginensis, quominus puellae educationis causa recipi possint in monasteria, modo illa monasteria consueverint ejusmodi puellas recipere, & ipsae habeant a superiore monasterii licentiam, & abbatissae ejus loci ac monialium consensus accesserit, & illuc

 ingre-

ingrediantur, ibique maneant solae sine ancillis, & servent clausuram ac reliquam vivendi rationem, quae ab ipsis monialibus observatur, &, si inde semel exierint, nunquam postea eis in idem monasterium redire liceat. quare, si nihil eorum, quae diximus, impediet, jam diu declaratum est ab eisdem illustrissimis patribus congregationis sacri concilii, puellas in monasteriis posse educari. Vale in domino. Romae. VI. Kal. jul. M. D. LXVIII.

CCXCV.

Episcopo Cajetano.

10. jul. 1568.

Reverendissime domine. Cum renunciatum esset illustrissimis patribus congregationis sacri concilii, te (a) istum dispensationis libellum, quem his literis inclusimus, jam diu tibi exhibitum, exequi noluisse, iidem illustrissimi patres tibi scribendum censuerunt, ut tuis literis rationem reddas, quamobrem ipsa executione dispensationis tam diu supersederis. de quo facies me quamprimum certiorem, ut de re, quomodo se habeat, ad sacram congregationem referre possim: & valebis in domino. Romae. VI. id. jul. M. D. LXVIII.

(a) & exempl.

CCXCVI.

Nuncio Venetiarum.

10. jul. 1568.

Reverendissime domine. Cum episcopus bellunensis haec, quae his adjuncta literis ad amplitudinem tuam mitto, in congregatione illustrissimorum cardinalium sacri concilii referenda curasset, illustrissimi patres sic ad ea respondendum censuerunt, quemadmodum in margine notatum videbis. quoniam vero in ultima notatione dictum est, si idem bellunensis episcopus rationes attulerit, quibus existimet, in ecclesia sua id commode fieri non posse, sacram congregationem postea deliberaturam, idcirco ad amplitudinem tuam haec scripta misimus, ut de eo admoneas bellunense capitulum, eique tempus praefinias mensis spatium, ad id proferendum pro sua causa, quod vel apud ipsam congregationem concilii, vel apud amplitudinem tuam allegare voluerit. qua de re postea amplitudo tua, & quid ipsa fecerit, & quid capitulum responderit, ad me, ut ad sacram congregationem referre (a) possim, perscribet: & valebit in domino. Romae. VI. id. jul. M. D LXVIII.

CCXCVII.

(a) *referri* exempl.

CCXCVII.
Abbati Sancti Petri ad Aram.

18. jul. 1568.

Reverende domine. Decretum est jampridem a sanctissimo domino nostro de sententia illustrissimorum cardinalium congregationis sacri concilii, puellas in monasteria (a) ad educandum recipi licere, dummodo non repugnet consuetudo monasteriorum, & ipsae puellae in scriptis habeant licentiam a superiore monasterii, quo ingredi volunt, & abbatissae ejus loci & monialium consensus accedat, ac puellae in monasterium ingrediantur, ibique maneant solae sine ancillis, & servent clausuram ac reliquam vivendi rationem, quae ab ipsis monialibus observari debet, &, si inde semel exierint, nunquam postea illae in idem monasterium redire possint. quare, cum id modo postulatum sit a congregatione illustrissimorum patrum sacri concilii, ut nobili puellae Constantiae liceat (b) educationis gratia ire in monasterium S. Petri, appellatum Regina caeli, quod monasterium tuae gubernationi subest, censuerunt, si ea, quam diximus, consuetudo monasterii non adversatur, servatis reliquis, quae servanda proposita sunt, Constantiam istam in monasterium S. Petri, quod diximus, piae institutionis & educationis causa recipi debere. id igitur facies: & valebis in domino. Romae. xv. Kal. aug. M.D.LXVIII.

(a) *monasterio* exempl. (b) *maneant lic.* .. id.

CCXCVIII.
Episcopo Imolensi. (a)

18. jul. 1568.

Reverendissime domine. Lectis in congregatione sacri concilii tuis, quas ad me dedisti, literis de canonicatu & duabus parochiis, morte presbyteri Bartholomaei Cortellini vacantibus, relatisque iis, quae vicissim prolata sunt nomine Publii Vestrii, illustrissimi patres sacrae congregationis, quo melius deliberare ac statuere possint, quid in hac causa jus postulet, quae contra scripta sunt in jure & facto ad amplitudinem tuam una cum his literis mittenda censuerunt, ut ipsa ad omnia respondeat, quae ei videbuntur, hucque mittat, ut ad sacram congregationem referantur. interea vero omnibus in hac causa supersedeat, dum ab illustrissimis patribus de eo, quod agendum erit, certior fiat (b): & valebit in domino. Romae. xv. Kal. aug. M.D.LXVIII.

(a) *Immolensi* exempl. (b) *fiet* id.

CCXCIX.

18. jul. 1568.

Episcopo Saonensi.

REverendissime domine. Rem, ut relata est in congregatione sacri concilii, videbis ex supplici isto libello. quod si vere (ut expositum est) ista duo hospitalia, alterum in valle S. Bernardi, alterum Pietatis, a sede apostolica neque in titulum neque in administrationem unquam collata fuerunt, neque beneficium ullum ecclesiasticum annexum habent, illustrissimi patres censuerunt, minime ea cogi debere, ut ad tuum seminarium contribuant; cum non sint ex illis hospitalibus, quae decreto sacri tridentini concilii sess. XXIII. cap. XVIII. seminario debeant contribuere. De piis etiam locis, quorum mentio fit in eodem libello, si nulla eis annexa beneficia ecclesiastica, nullique reditus sunt aut proventus ecclesiastici, iidem censuerunt, ea seminario contribuere non debere. quod si amplitudo tua contra aliquid habet, quo se jure niti posse existimet, huc rescribet. interea tamen istis hospitalibus piisque locis molesta non erit: & valebit in domino. Romae. XV. Kal. aug. M.D.LXVIII.

CCC.

18. jul. 1568.

Episcopo Anconitano.

REverendissime domine. Fratres istius civitatis, qui Incoronatae dicuntur, in congregatione sacri concilii exponendum curaverunt, se beneficio S. Aegidii, eorum conventui a sanctissimo domino nostro unito, comperisse imposita fuisse ante ipsam unionem onera quaedam solvendi certam summam episcopo anconitano ex quodam decreto olim facto, ut, propter tenuitatem istius episcopatus, omnia beneficia, etiam quae curam haberent, quiddam solverent eidem episcopo: verum nunc, illa tenuitate sublata, & quia bulla sanctissimi domini nostri, quae pro fratribus mendicantibus pervulgata est, eos eximat a contributione quorumcunque onerum, etiam causa curatorum beneficiorum unitorum, postulare, ut ab illis beneficio S. Aegidii impositis oneribus sacrae congregationis decreto liberentur. quare illustrissimi patres, antequam de eo quicquam statuerent, amplitudinem tuam admonendam putaverunt, ut, si quid habeas, quod pro jure tui episcopatus contra afferre possis, huc perscribas. sic igitur facies; & valebis in domino. Romae. XV. Kal. aug. M.D.LXVIII.

CCCI.

CCCI.

Cardinali Lomellino.

23. jul. 1568.

ILlustrissime ac reverendissime domine observandissime. Illustrissimi patres congregationis sacri concilii consideratis omnibus, quae prolata sunt ab amplitudine vestra illustrissima pro eo jure, quod, ut episcopus sarzanensis, se putat habere visitandi parochiam S. Andreae carrariensis, sitam (a) in ejus dioecesi, & contra a reverendo patre priore & canonicis regularibus monasterii sancti Fridiani (b) lucensis pro concessione olim dictae parochiae, eidem suo monasterio facta a superioribus episcopis sarzanensibus, & a sede apostolica confirmata, omniumque summa ad sanctissimum dominum nostrum relata, sic ad amplitudinem vestram illustrissimam scribendum censuerunt, ut ipsa, tanquam sarzanensis episcopus, quoties voluerit, eam parochiam S. Andreae ejusque rectores, in his duntaxat, quae ad curam animarum spectant, visitare juxta concilii tridentini dispositionem possit, vicariumque ex ipsis canonicis regularibus, ab eorum superioribus nominatum, & praevio examine, per amplitudinem vestram seu vicarium vestrum faciendo, idoneum ad curam animarum exercendam inventum, & approbatum, ad nutum tamen ejus superiorum amovibilem, deputare; cui auctoritati nihil repugnare possit quodvis privilegium vel immunitas aut appellatio, ab ipsis priore & canonicis regularibus adhuc prolata vel posthac proferenda. Habet igitur amplitudo vestra illustrissima, quae in ista causa a sacra congregatione decreta sunt, & valetudinem suam curabit: quam Deus omnipotens tueatur. Romae. XXIII. jul. M. D. LXVIII.

(a) *sita* exempl. (b) *Fidriani* id.

CCCII.

Ministro Fratrum Minorum Neapoli.

31. jul. 1568.

REverende pater. Ex auctoritate sanctissimi domini nostri, de sententia illustrissimorum cardinalium congregationis sacri concilii, sancitum est, puellas educationis causa in monasteria recipi posse, modo illa monasteria consueverint ejusmodi puellas ea de causa recipere, & in scriptis habeant a superiore monasterii licentiam, & abbatissae ejus loci & monialium consensus accesserit, & ipsae puellae ingrediantur illuc, ibique maneant solae sine ancillis, & servent clausuram ac reliquam vivendi rationem, quae ab ipsis monialibus observatur, &, si inde semel exie-

exierint, nunquam postea eis in idem monasterium redire liceat. quare, si nihil eorum, quae dicta sunt, adversabitur, &, quae servanda sunt, serventur, permittes isti puellae Portiae Rubeae, ut in monasterium sancti Francisci de Eleemosyna, educationis & honestae ac piae institutionis gratia, ingredi, ibique, quam diu opus fuerit, commorari possit: & valebis in domino. Romae. prid. Kal. aug. M. D. LXVIII.

CCCIII.

Episcopo Cremonensi.

7. aug. 1568.

Reverendissime domine. Quid ad congregationem sacri concilii relatum sit nomine istius sororis Angelae, abbatissae S. Catharinae de Soncino, videbis in incluso his literis libello. in quo si vere expositum est, ejus monasterii abbatissis solitum esse benedici, ipsamque sororem abbatissam eam benedictionem postulasse intra annum, quo ad illud magisterium fuit electa, cum nihil novi decretum sit a sacro tridentino concilio contra id, quod ea de re statutum fuerat a jure communi, illustrissimi patres censent, amplitudinem tuam isti abbatissae benedicere debere: nisi forte aliquid esset, quod ejus personae objiceretur. quod si ita sit, de eo sacram congregationem admoneri oporteret; interea vero benedictione supersederi (a). quod si nihil tale impedit, nihil prohibebit, quominus ei benedicat amplitudo tua: & valebit in domino. Romae. VII. id. aug. M. D. LXVIII.

(a) *supersedere* exempl.

CCCIV.

Vicario Civitatis Austriae dioecesis aquilejensis. (a)

7. aug. 1568.

Admodum reverende domine. Quod expositum fuerat illustrissimis cardinalibus congregationis sacri concilii, patriarcham aquilejensem (b) praecepisse decano & capitulo collegiatae ecclesiae istius civitatis Austriae, ut omnibus, quae isto monitorio continentur, quod his (c) literis adjunximus, omnino parerent, ipsum vero capitulum illis praeceptis obedire noluisse, propterea que a patriarcha excommunicatum esse, sacra congregatio, diligenter cognitis iis, quae utriusque partis procuratores pro sua causa attulerunt, ita de re decernendum censuit, quemadmodum suis locis (d) in margine monitorii adscriptum videbis.

(a) *Aquilegien.* exempl.
(b) *aquilegiensem* id.
(c) *iis* id.
(d) *marginis* id.

debis. quare etiam tibi mandat, ut, si decanus & capitulum dictae civitatis Austriae, se ea, quae in ipso monitorio scripta sunt, cum declarationibus & correctionibus ipsius sacrae congregationis, ut diximus, in margine notatis, servaturos promittunt, capitulum istud ab excommunicatione absolvas, ea lege tamen, ut, quotiescunque illa non observarint, in eandem excommunicationis poenam recidant. facies igitur, quod ad te scripsimus: & valebis in domino. Romae. VII. id. aug. M.D.LXVIII.

C C C V.

Episcopo Comensi. 7. aug. 1568.

Reverendissime domine. Cum actum esset apud illustrissimos cardinales, ex auctoritate sanctissimi domini nostri interpretes sacri concilii, de postulatis archidiaconi comensis, quae cum his literis ad te mittimus, deque iis, quae contra prolata sunt, ac de illis, quae iterum respondit archidiaconus, illustrissimi patres de re ita (a) censuerunt: cum ista dignitas sedi apostolicae reservata, literis etiam apostolicis ipsi archidiacono collata sit, constitutionem istam, ut nemo ad quotidianas distributiones admittatur, nisi fuerit in lectura & cantu examinatus, archidiaconum hunc non comprehendere: quippe cum ea constitutio, facta ab episcopo, nondum a sede apostolica sit confirmata. quare, quod ad ipsius constitutionis dispositionem attinet, erit prudentiae tuae praestare, ut archidiacono nihil detrimenti afferatur. quod si quid aliud praeterea vel amplitudo tua vel capitulum habuerit, quo se contra archidiaconum jure niti posse existimet, id ad sacram congregationem referetis; interea vero nullam ei ob eandem causam molestiam exhibebitis: & valebis in domino. Romae. VII. id. aug. M. D. LXVIII.

(a) *ipsa* exempl.

C C C V I.

Episcopo Nuscano. 7. aug. 1568.

Reverendissime domine. Ex libello, qui cum his literis ad te perferetur, recitato in congregatione sacri concilii, cognosces quid ab ipsis illustrissimis cardinalibus decretum fuerit. nam in ejus margine sunt apposita (a), quae sacra congregatio in singulis capitibus statuenda esse censuit. itaque mandat pru-

(a) *opposita* exempl.

prudentiae tuae, ut, quemadmodum ibi adscripta videbis, sic ea omnino velis observare. quod facies: & valebis in domino. Romae. VII. id. aug. M.D.LXVIII.

CCCVII.

14. aug. 1568.

Cardinali Infanti.

Serenissime ac reverendissime domine observandissime. Fratres congregationis S. Joannis euangelistae supplicarunt in eam sententiam, quam videbit serenitas tua reverendissima ex eorum libello, his literis adjuncto. qua de re illustrissimi cardinales, ex auctoritate sanctissimi domini nostri interpretes sacri concilii, ita censent: cum eorum monasteriorum, de quibus mentio fit in libello, Romae nulla decimae taxa sit inventa, spectandam ac servandam esse eam antiquam, quae in isto regno reperitur. Deus serenitati tuae reverendissimae salutarem prosperitatem concedat. XIX. Kal. sept. M. D. LXVIII.

CCCVIII.

14. aug. 1568.

Archiepiscopo Neapolitano.

Reverendissime domine. Quod amplitudini tuae, nomine congregationis sacri concilii, de immunitate seminarii, danda hospitalibus, inventum (a) esse scribis, si recte literas (b) attenderis, facile videbis, non id absolute loqui (c), quod proximis tuis significas. Quod vero attinet ad eos, qui, sui commodi causa, hospitalitatis nomine abusi. re minime sunt hospitales, monet amplitudinem tuam sacra congregatio, ut nominatim, qui nam illi sint, quique sit eorum status, huc perscribas. nam, si in illis fraus comperta fuerit, omnino isti incommodo providebitur. De eo autem, quod ab ipsa sacra congregatione, ex auctoritate sanctissimi domini nostri, decretum est, seminarii causa de solutione dimidiae decimae, ad antiquam taxam directae, qua de re jam saepius ad te scriptum est, nihil jam est, quod laboret amplitudo tua. id enim decretum servari vult sua sanctitas, non eam taxam, quae a bo. mem. cardinali neapolitano descripta fuerat. Vale in domino. Romae. XIX. Kal. sept. M. D. LXVIII.

CCCIX.

(a) Fort. *injunctum*. (b) Vide epist. *Acceptis* d. 12. jun. 1568. pag. 480.
(c) fort. *sequi*.

CCCIX.

Episcopo Civitatis Castellanae. 14. aug. 1568.

Reverendissime domine. Leges supplicem libellum, ad te missum una cum his literis, sciesque ex eo, illustrissimos cardinales congregationis sacri concilii ita respondisse: cum jure constet, sibi unumquenque, quod sepulchrum velit, posse deligere, modo quartam funeris parochiae suae persolvat, tuas partes esse curare, ut isti presbyteri eo contenti sint, quod ipsis jure permissum est, neque plus omnino requirant. quod si praecipuo aliquo privilegio sibi licere plus eo petere, quod diximus, existimant, id ad sacram congregationem referant. interea vero nihil ea in re novabunt. Vale in domino. Romae. XIX. Kal. sept. (a) M. D. LXVIII. a

(a) aug. exempl.

C C C X.

Cardinali Infanti. 16. aug. 1568.

Serenissime ac reverendissime domine observandissime. Quid capitulum & clerus ac monasteria ulixipponensia a congregatione sacri concilii postularint, cognoscet serenitas tua reverendissima ex eorum libello, simulque intelliget ex meis literis, quid de illorum postulatis eadem sacra congregatio decreverit: quod hujusmodi est; omnium sumptuum causa, quos in seminarium tam ad aedificationem, quam ad alendos pueros & eorum magistros fieri oportuerit, non licere serenitati tuae reverendissimae plus exigere dimidia decima, ad antiquam taxam directa, eodem modo, quo antea non semel ad ipsam ex decreto sanctissimi domini nostri scriptum est. exigendi autem eam decimam initium faciet a sua archiepiscopali mensa, curabitque, ut idem fiat ab episcopis, ejus suffraganeis, qui, ut debent, praeeant aliis solutione suae mensae episcopalis, deinceps exigere pergant a reliquis beneficiis ex dispositione tridentini concilii. hanc vero cautionem adhibeant, ne plures pueros admittant, quam quot ea pecunia alere ac tueri possint, quae ex dimidia decima, quam diximus, exacta fuerit: & valebit in domino. Romae. XVII. Kal. sept. M. D. LXVIII.

CCCXI.

16. aug. 1568.

Cardinali Borromaeo.

ILlustrissime ac reverendissime domine observandissime. Quod amplitudo vestra illustrissima a sanctissimo domino nostro quaerendum curavit, quaenam ipsius sententia fuerit in eo brevi, quod octavo julii anni 1567. datum est, de concessione contributionis seminarii, ab ejus sanctitate facta canonicis regularibus, ita respondit sua sanctitas: cum sciat, istud amplitudinis vestrae illustrissimae seminarium mediolanense multo ante, quam illud breve esset impetratum, ad certam taxationem erectum fuisse, servata in eo, quae a sacro concilio forma praescribitur, si ipsos canonicos regulares ad eam taxationem, ita stabilitam, mediolanensi seminario vel semel solvisse, sicque ipsum seminarium in ista quasi possessione ad eam rationem a canonicis exigendi esse constiterit, velle se, ut in posterum eadem exigendi ratio servetur, eique rei dictum breve canonicis concessum nullo impedimento esse possit. Deum precor, ut amplitudinis vestrae illustrissimae incepta & optata sua gratia prosequatur. Romae. XVII. Kal. sept. M. D. LXVIII.

CCCXII.

20. aug. 1568.

Cardinali Lomellino.

ILlustrissime ac reverendissime domine observandissime. Quod proximis suis ad me literis amplitudo vestra illustrissima ad perspicuam explicationem istius causae visitationis parochiae S. Andreae carrariensis quiddam (a) amplius requirere videtur, sciat, in literis, quas sacrae congregationis nomine antea ad ipsam ea de re scripsi (b), eam sententiam fuisse illustrissimorum patrum, qui congregationi (c) concilii praesident, ut amplitudo vestra illustrissima non solum eam parochiam S. Andreae visitare possit, sed omnes etiam alias ecclesias, ad illam parochiam pertinentes, quae sint in ejus dioecesi sarzanensi: & valebit in domino. Romae. XIII. Kal. sept. M. D. LXVIII.

CCCXIII.

(a) *quidam* exempl. (b) vide epist. *Illustrissimi* d. 23. jul. 1568. pag. 485.
(c) fort. *interpretationi*.

CCCXIII.

Episcopo Bisignanensi. 21. aug. 1568.

Reverendissime domine. Quae relata sint ad illustriss mos cardinales congregationis sacri concilii, nomine Horatii Ferrarii, leges in ejus libello, quem ad te cum his literis mittimus: ac, si vera sunt, quae ibi scribuntur, de sententia eorundem patrum illustrissimorum Horatii ipsius indemnitati providebis. sin aliter se res habet, quam ab ipso est exposita, processum ejus huc mittes, aut ejus exemplum, publici notarii auctoritate comprobatum, dabis Horatii procuratoribus, justa ab ipsis ejus exempli mercede persoluta, ut de eo ad sacram congregationem referatur (a). interea nullam ei molestiam exhibebis. fructus vero ipsorum parochiarum, perpetuo unitarum, sequestrabis. qui autem fructus jam exacti sunt, eos apud idoneum virum deponendos curabis, detractis tamen iis sumptibus, qui ad cultum divinum, & ad exercendam curam animarum necessarii fuerint. sic igitur facies: & valebis in domino. Romae. XII. Kal. sept. M.D.LXVIII.

(a) *referetur* exempl.

CCCXIV.

Cardinali Infanti. 21. aug. 1568.

Serenissime ac reverendissime domine observandissime. Libellus iste nobilis viri ducis de Aveiro, illustrissimis cardinalibus congregationis sacri concilii recitatus, facit, ut iidem illustrissimi patres de eo serenitatem vestram illustrissimam admonendam (a) putent, ut seminarii causa ab isto duce contenta esse velit dimidia decima, ad antiquam taxam directa, ex decreto sanctissimi domini nostri, cujus sententiam alias ex nostris literis cognovit. Deus ipsam salvam & incolumem servet. Romae. XII. Kal. sept. M. D. LXVIII.

(a) *admonendum* exempl.

CCCXV.

Archiepiscopo Tranensi. 21. aug. 1568.

Reverendissime domine. Exposita sententia amplitudinis tuae de saecularibus virginibus, quas scribis educationis causa in monasteria recipiendas tibi non videri, illustrissimi cardinales, qui interpretationi sacri concilii praepositi sunt, ita responden-

a dum censuerunt: se iis literis (a), quas de educatione puellarum in monasteriis ad te mitti voluerunt, ea de re consilium non petiisse, sed, ut decreto, ex auctoritate sanctissimi domini nostri facto, paréres, illas ad te misisse. quod pro sua prudentia facturam speramus amplitndinem tuam, ne, supra quam oporteat, vel-
b le sapere videatur (b): cui omnia prospera & salutaria precamur. Romae. XII. Kal. sept. M. D. LXVIII.

(a) Vide epist. *Ex libello* d. 26. jun. 1568. pag. 481. (b) Omitt. exempl.

CCCXVI.

25. aug. 1568.

Cardinali Infanti.

SErenissime ac reverendissime domine observandissime. Postulata provincialis & aliorum ministrorum conventuum & ordinis sanctissimae Trinitatis redemptionis captivorum perferentur ad serenitatem tuam reverendissimam cum his literis, ex auctoritate sanctissimi domini nostri, de sententia illustrissimorum cardinalium congregationis sacri concilii, ea de re ita ad ipsam scriptis, ut, si vera sunt, quae in libello exponuntur, illudque praecipue, monasteria istius ordinis nullam decimam solvere debere, censere ipsos illustrissimos patres sacrae congregationis, cum jam ex decreto, quod a sanctissimo domino nostro factum est, seminarii causa duntaxat dimidia decima, ad antiquam taxam directa, exigi possit, istos minime ad contributionem seminarii teneri; cum affirment, ut diximus, se ad nullam decimam solvendam cogi posse. itaque ea de causa ipsis molesta non erit serenitas tua reverendissima: quam Deus servet incolumem. Romae. VIII. Kal. sept. M. D. LXVIII.

CCCXVII.

28. aug. 1568.

Episcopo Ipporegiensi. (*sic*)

REverendissime domine. Si verum est, quod ex libello, quem ad te mittimus, illustrissimi cardinales congregationis sacri concilii cognoverunt, annuos fructus istius parochiae S. Ma-
a riae de Insula, quae (a) membrum est tuae abbatiae S. Benigni, non plures esse viginti quatuor ducatorum, visum est eis justum & aequum esse, nt sequestrum istud, a te factum causa reparationis aedium ecclesiae, relaxetur, saltem pro ea parte, quae ad necessarium victum ipsius parochi requiratur. qua in re iidem illustrissimi patres etiam (b) amplitudinem tuam admonendam censuerunt,

(a) *quam* exempl. (b) & id.

runt, ut, quotiescunque illas ecclesiae aedes reparari voluerit, omnino servet, quod a sacro tridentino concilio decretum est sess.xxi. cap.vii. versu, qui (c) incipit *Parochiales*. parebis igitur: & valebis in domino. Romae. v. Kal. sept. M. D. LXVIII. c

(c) *quo* id.

CCCXVIII.

Episcopo Fulginati.

28. aug. 1568.

Reverendissime domine. Quod audiverunt (a) illustrissimi cardinales, interpretes sacri concilii, dubitare amplitudinem tuam, an liceret puellas educationis causa recipere in monasteria, de eo, quod ex auctoritate sanctissimi domini nostri in hac re decretum est, te admonendum putaverunt. id autem hujusmodi est, ut puellae ad educandum in monasteria recipi possint, modo monasteria consueverint ea de causa puellas recipere, & ipsae in scriptis habeant a superiore monasterii licentiam, & abbatissae ejus loci ac monialium consensus accesserit, & puellae ingrediantur illuc, ibique maneant solae sine ancillis, & servent clausuram ac reliquam vivendi rationem, quae ab ipsis monialibus observatur, &, si inde semel exierint, nunquam postea eis in idem monasterium redire liceat. Habet amplitudo tua quid hac in re servandum sit: & valebit in domino. Romae. v. Kal. sept. M. D. LXVIII. a

(a) *adjuverunt* exempl.

CCCXIX.

Archiepiscopo Florentino.

1. sept. 1568.

Reverendissime domine. Postulatis literarum tuarum de baptismo tardius responsum est, quia sanctissimus dominus noster jusserat id negotii dari theologis, qui rem diligenter viderent, suamque de ea sententiam ad illustrissimos cardinales, praepositos congregationi (a), sacri concilii, referrent. re igitur aliquando relata, & eo, quod theologi sentirent, cognito, iidem illustrissimi cardinales ad ea, quae petieras de ipso baptismo, respondendum censuerunt, quemadmodum plane expositum videbis in eo scripto, quod his literis inclusimus. quare, ut ibi scriptum est, ita diligenter observandum curabis. Quod autem praeterea quaeris, an puellae educationis causa in monasteria reci- a

(a) Fort. *interpretationi*.

recipi possint, sic habeto: sacrum concilium non obstare, quominus illae recipiantur, quibusdam tamen conditionibus necessario servatis. quare, cum aliqua puella in monasterium ingredi voluerit, ut ibi educetur, referatur ad congregationem sacri concilii, quae suis literis eam facultatem concedet iis praescriptis conditionibus, quas ejusmodi in re solet adhibere. Vale in domino. Romae. Kal. sept. M. D. LXVIII.

CCCXX.

Cardinali Infanti.

1. sept. 1568.

SErenissime ac reverendissime domine observandissime. Dubitationibus serenitatis tuae reverendissimae illustrissimi cardinales, praepositi interpretationi sacri concilii, respondendum censuerunt (a) in eam sententiam, quam in margine videbit e regione singularum quaestionum. curabit (b) igitur, ut, quemadmodum ibi notatum est, sic istic observetur: & valetudini suae consulet in domino. Romae. Kal. sept. M. D. LXVIII.

(a) Omitt. exempl. (b) *curabitur* id.

CCCXXI.

Episcopo Verulano.

4. sept. 1568.

REverendissime domine. Mitto tibi inclusum his ad te literis responsum & explicationem ejus dubitationis, quae in congregatione sacri concilii de pace proposita fuerat. itaque in eo acquiescendum erit, quod illustrissimi patres, interpretes sacri concilii, re diligenter considerata, de ea statuerunt: & valebis in domino. Romae. prid. non. sept. M. D. LXVIII.

CCCXXII.

Episcopo Nucerino.

8. sept. 1568.

REverendissime domine. Puellas educationis causa in monasteria recipi posse, neque concilium prohibuit, & illustrissimi cardinales congregationis ejusdem sacri concilii idem licere censuerunt, his tamen servatis conditionibus: ut primum non repugnet consuetudo monasterii, &, quae puellae educationis gratia illuc ingredi volent, habeant a superiore monasterii licentiam, ac abbatissae ejus loci ac monialium consensus accedat, & ingrediantur, ibique maneant solae ac sine ancillis, & servent

gent clausuram ac reliquam vivendi rationem, quae ab ipsis monialibus observatur, &, si inde semel exierint, nunquam postea in idem monasterium redire possint. quare, cum Andreas Micutius puellam filiam suam in monasterium istius civitatis, ut ibi pie & honeste educetur (a), mittere velit, si nulla earum conditionum adversatur, quas diximus servandas esse, eum non impedies: & valebis in domino. Romae. VI. id. sept. M.D.LXVIII.

(a) *educatur* exempl.

CCCXXIII.

Cardinali Urbinati.

11. sept. 1568.

ILlustrissime ac reverendissime domine observandissime. Relatum est in congregatione sacri concilii de postulato illustrissimae amplitudinis vestrae, quid agendum de illis monialibus, quae, cum, lapso tempore faciendae professionis, eam non fecerint, nunc non solum negent velle eam facere, verum etiam ex monasterio exire cupiant. cui dubitationi illustrissimi patres sacrae congregationis ita responderunt: videndum esse, an illae ejus ordinis sint, qui requirat professionem: quod si ex regula sua profiteri debent, etiamsi palam & expresse non sint professae, tamen, si tacitam professionem fecerunt (id quod multis argumentis cognosci poterit), cogendas esse, ut profiteantur. Deus amplitudinem vestram illustrissimam incolumem servet. Romae. III. id. sept. M. D. LXVIII.

CCCXXIV.

Episcopo Sancti Angeli Lombardorum.

15. sept. 1568.

REverendissime domine. Illustrissimi & reverendissimi cardinales congregationis sacri concilii jam diu ex auctoritate sanctissimi domini nostri de seminariis hoc decretum fecerunt, ut „ episcopus, qui ante XI. diem julii 1567. seminarium re ipsa non erexit, quandocunque illud erigere instituerit, ab ipsa reali erectione nihil ejus nomine ultra dimidiam decimam, relatam ad antiquam taxam, exigat, &, si quid amplius exegerit, vel restituat, vel cum eo compenset, quod in posterum post ipsam erectionem ad eandem rationem exigendum erit: nisi tamen clare appareret, totum illud, quod amplius exactum esset, jam fuisse vere conversum in praeparamenta necessaria aut aliam similem operam seminarii „. quare, cum amplitudo tua ante dictam

XI. ju-

xi. julii diem, quemadmodum ipsis illustrissimis patribus sacrae congregationis expositum fuit, seminarium ex decreti formula non erexerit, a reverendissimo archiepiscopo acheruntinensi & matheranensi, causa prioratus S. Joannis oppidi Torellae tuae dioecesis, seminarii gratia, plus dimidia decima, & ea ad antiquam taxam directa, exigere non debebit; & valebit in domino. Romae. xvii. Kal. oct. M. D. LXVIII.

INDEX

INDEX I.

Quis cui ſcripſerit.

INDEX

INDEX II.

RERUM ET NOMINUM.

Bon.

Caths-

Corri-

Emble-

Gal-

H

I

Luc-

Sss 2

Pu-

Saulius

T

Ter-

Vige-

Finis primi Voluminis.

ER-

ERRATA *CORRIGE.*

VOL. I.

Pag.	Col.	Vers.	Errata	Corrige
24.	1.	12.	Arrentino	Arretino
32.	2.	1.	infignora	infigniora
52.	1.	9.	Affideo	Arrideo
63.	1.	5.	fit	fit
99.	1.	6ult.	ulio	Julio
100.	2.	7.	defperatidne	defperatione
104.	2.	2.	*fyncerae*	*fync...*
108.	2.	14.	bonarum	bonorum
179.	1.	22.	2582.	1582.
		ult.	Banamicus	Bonamic...
208.	2.	6.	tuos	tuo.
215.	1.	3.	ὑμᾶς	ὑμ..
222.	2.	3ult.	*aliquanto*	*aliquando*
238.	1.	23.	*defendere*	*defendat*
	2.	30.	dixiffemus	duxiff...
248.	1.	11.	*Pez.zios*	*Pozzios*
256.		ult.	Caneo	Canio
270.		4.	opara	opera
401.		13ult.	dabuerunt	debuer...

In reliquis voluminibus haec quoque corrigito.

VOL. II.

Pag.	Col.	Vers.	Errata	Corrige
L.	1.	4ult.	fratrem	patruum
LVI.	2.	15.	fingebom	fingebam
198.	1.	10.	intereft	intereft,
204.	2.	10.	*fupplicium.*	*fupplicium*. Joannes Chryfoftomus libro *de virginitate* cap.22.ex Pogiani interpretatione: *Vae haudquaquam fimplex verbum eft, fed eo maximae minae continentur. nam eam nobis poenam portendit, quae neque verbis explicari poffit, neque unquam remittenda fit.*
216.	2.	4.	expreffi atque defcripti	expreffa atque defcripta
260.	2.	7.	eodem, quem fupra indicavimus loco.	*Hift. concil. trid.* lib.XV. cap.9.
264.	1.	ult.	τλήμων.	τλῆμον. Verba funt M. Bruti morientis, apud Dionem lib.47. extremo: Ὦ τλῆμον ἀρετὴ, λόγος ἄρ' ἦσθ'. ἐγὼ δέ σε Ὡς ἔργον ἤσκουν. σὺ δ' ἄρ' ἐδούλευες τύχῃ. *O mifera virtus, non nifi nomen inane eras: ego vero te* *Tamquam rem folidam exercebam. tu autem ferva fortunae eras.*
293.	1.	2.	tamen ad	tamen anno 1561.ad
326.	1.	penult.	primialienfium	premial...
329.	2.	20,	*dominicanoram*	*dominicanorum*

ER-

ERRATA CORRIGE.

Pag.	Col.	Vers.	Errata	Corrige
531.	2.	24.	*secundae*	*secundus*
410.	2.	25.	Guilhelmus.168. Ejus	Fridericus. Ejus
		27.	Collegium	Guilhelmus colleg...
612.	1.	4ult.	183.	283.
413.	1.	17.	138.	139.
	2.	12.	154.	194.
		13.	189. 190.	289. 290.

VOL. III.

Pag.	Col.	Vers.	Errata	Corrige
22.	2.	24.	*volor'*	*voler'*
122.	1.	5.	scribit	scripsit
187.	1.	14.	ad quam	ad quem
227.	2.	7ult.	ad	ab
234.	2.	9.	correxionem	correction...
299.	1.	3.	singulare	singulare.
321.	2.	13.	apinioni	opin...
446.	1.	16.	tolosanorom	tolosanorum
467.	1.	13ult.	204.	304.
471.	1.	16.	337. 399.	237. 400.

Pagina 475. voluminis hujus tertii inter errata corrigenda in secundi vol. pag.28. col.2. v.13. recensetur *non heic*, pro quo reponendum *nunc heic* edicitur. cujus tamen correctionis nulla ratio habenda est.

VOL. IV.

Pag.	Col.	Vers.	Errata	Corrige
14.	2.	25.	*venirene*	*venirent*
22.	1.	18.	*Zecynthi*	*Zoc...*
		31.	Sigismondus	Sigismund...
		penult.	*di*	*di*
79.	2.	8ult.	admonedum	admonendum
80.	1.	10.	polliceatur.	polliceatur. Incidi postea in illum Ciceronis locum *Philipp.* VII. cap.8. *Ego* ITAQUE *pacis, ut ita dicam, alumnus &c.* Sed in antiquissimo Canonicorum S. Petri codice ms. miris a Faerno Muretoque laudibus celebrato, legitur non *itaque*, sed *igitur*; certe rectius.
92.	1.	15.	*Alaxandri*	*Alex...*
175.	2.	22.	XXXX.	LXXX.
201.	2.	30.	*recusasse*	*recusasse*
206.	1.	9.	*Vicemercato*	*Vicom...*
212.	2.	10.	prorege	gubernatore
217.	1.	9ult.	datis	datum
230.	1.	13ult.	concinatores	concionat...
		11ult.	concinatoribus	concionat...
	2.	10.	*sc*	*se*
283.	2.	19.	Ferdinando	Maximiliano
284.	2.	23.	Ferdinando...1572.	Maximiliano...1570.
330.	1.	5ult.	frequentes, admodum	frequentes adm...